

TPA 101B 163

8 3/2
12

కవితాసమితి గ్రంథాలయం

వ్యావహారికాంధ్ర

మహాభారతం

భీష్మద్రోణపర్వాలు

పురిపండా అప్పలస్వామి

కవితాసమితి అధ్యక్షుడు

కామిలీప్రాసాదం

విశాఖపట్టణం

1 2
హక్కులు : గ్రంథకర్తవి
తొలికూర్పు : మే ౧౯౫౮
ప్రతులు : ౧౦౦౦

వెల : రూ 6.50

ముద్రణ : శ్రీ అద్వైత నాగేశ్వరరావుగారు
రెస్ట్రీ పబ్లికేషన్ - రాజమహేంద్రవరం

3

పురిపండా అప్పలస్వామి

4

అంకితం

అమ్మా.

'అమ్మా' అని నిన్ను నోరారా పిలిచి,

చివరిసారి నీ దర్శనం చేసి,

వెళ్ళివస్తానని నోరారా చెప్పి.

ఇవాళకి

పదకుండు సంవత్సరాలు దాటుతున్నాయి.

భారతం సంపూర్ణంగా నానోట వినకండానే

వెళ్ళిపోయావు.

తీర్చుకోలేని ఈలోపం నిరంతరం

వేదిస్తూనే వుంది నన్ను.

ఏంచెయ్యనూ !

నాకు తెలుసు.

ఎక్కడవున్నా నన్ను వింటావు నువ్వు.

ఇదిగో

తెలుగుభారతం.

ఆశీర్వాదించు

పులిపండా అప్పలస్వామి

ముఖ్య పోషకులు

శ్రీ కంచర్ల సుబ్రహ్మణ్యదత్తు గారు

పోషకులు

శ్రీ కనుమూరి వేంకటరామరాజు గారు	శ్రీ అప్పన గోపాలకృష్ణమూర్తి గారు
,, కొల్లూరు వీరభద్రరావు గారు	,, దాసరి రామారావు గారు
,, గ్రంథి బ్రహ్మజీ గారు	,, కొణతాల జగ్గారావు గారు
,, బత్తుల సత్యనారాయణ గారు	,, పెంటకోట సత్యనారాయణ గారు
,, బీశెట్టి అప్పలనాయుడు గారు	,, గరుడా బ్రహ్మజీ గారు
,, ఏ. పి. భానోజీరావు గారు	,, కనుమూరి వేంకటరాజు గారు
,, తిరుమలరాజు సత్యనారాయణరాజు గారు	,, కడిమిశెట్టి శ్రీరామమూర్తి గారు
,, విన్నకోట జగన్నాథ గుప్త గారు	,, వుప్పల పెదవేంకటరమణయ్య గారు
,, డాక్టరు బెండపూడి పేరరాజు గారు	

సహాయులు

శ్రీ వీరవిల్లి నూర్యనారాయణ గారు	శ్రీ డా. వి. వరహ్మశెట్టి గారు
,, కేసాప్రగడ రామమూర్తి గారు	,, కోడి సన్యాసయ్య గారు
,, గూడవిల్లి వేంకటేశ్వరరావు గారు	,, లక్ష్మీశ్రీ గారు
,, డా. బమ్మెన సన్యాసయ్య గారు	,, కొసనా ముత్యాలరావు గారు
,, మేడిసెట్టి సత్తిరాజు గారు	,, పెంటపల్లి అప్పారావు గారు
,, కొత్త వేంకటరమణయ్య గారు	,, ఆదేపల్లి పెడిశెట్టి గారు
,, మంచుకొండ కోదండరామయ్య గారు	,, కొల్లూరు సత్యవేంకటరత్నం గారు
,, ముక్కా అప్పలస్వామి గారు	,, కందుల బుచ్చివేంకటాద్రి గారు
,, చిన్ని సుందర రామరాజు గారు	,, విన్నకోట దుర్గారావుశ్రేష్ఠి గారు
,, చిన్నం వేంకటరత్నం శెట్టి గారు	,, గోలి వేంకటరాజు గారు
,, కురుమేటి వేంకటకామేశ్వరరావు గారు	,, ఎన్. ఎస్. త్యాగరాజశాస్త్రి గారు
,, అత్తిలి నారాయణరావు గారు	,, డా. మజ్జి సన్నయ్యపాత్రుడు గారు
,, నట్టి వేంకటనరసింగరావు గారు	,, వుప్పల శ్రీరామమూర్తి గారు
,, నిడమర్తి సత్యనారాయణ గారు	,, ఎన్. వి. శంకరరావు గారు
,, బొడ్డు కామేశ్వరరావు గారు	,, జవ్వాది లక్ష్మయ్యన

విషయసూచిక

—*—

భీష్మ పర్వం (1299 – 1562)

మొదటి ఆశ్వాసం 1299		ఎనిమిదో రోజు	1492
భూతత్వం	1305	ఇరావంతుడు	1496
కురుక్షేత్రం	1314	“భీష్ముడు వద్ద కుర్చుడు రానీ”	1509
“తాతా అనుమతించు”	1326	సొమ్మివో రోజు	1512
భగవద్గీత	1332	“భీష్ముణ్ణి చంపుతాను”	1526
		అలోచన	1529
రెండో ఆశ్వాసం 1415		“నిన్ను ఎలాచంపాలోనువ్వే చెప్ప”	1531
రెండో రోజు	1417	పదో రోజు	1535
మూడో రోజు	1430	“నువ్వు కొడితే నేను నవ్వుతాను”	1536
నాలుగో రోజు	1442	దుశ్శాసనుడి దుస్సాహసం	1539
ఐదో రోజు	1455	“ఇంకెందుకూ ఆలస్యం”	1543
అభిమన్యుడూ-లక్ష్మణునూ మారుడూ	1462	శతానీకుడు	1548
ఆరో రోజు	1465	అంపశయ్య	1552
మూడో ఆశ్వాసం 1477		శలగడ	1554
దుర్యోధనుడి దుఃఖం	1477	పాతాళగంగ	1555
ఏడో రోజు	1478	“శిక్ష కాని కోపం కాదు”	1557

ద్రోణ పర్వం (1563 – 1914)

మొదటి ఆశ్వాసం 1563		సంశప్తకులు	1597
సేనాధిపతి ద్రోణుడు	1570	సంశప్తకులు	1599
“మల్కీజూద మే అడతాను”	1571	సత్యజిత్తూ, వృకుడూ	1608
పదకుండో రోజు	1579	ద్రోణుడు వెంటపడ్డాడు	1609
ద్రోణుడి పరాక్రమం	1582	ద్వంద్వయుద్ధం	1618
భీముడూ శల్యుడూ గదాయుద్ధం	1589	సుప్రతీకం	1620
క్షుణంలూ-తసి చూడుధర్మరాజు	1592	భగదత్తుడు	1626
ండ	1595	శకునితమ్ములు	

“మాయలు జూదంలా, కాని ఇక్కడా మామా!”	1630	“మనరథం సిద్ధంగా వుంచు”	1709
కర్ణానుల యుద్ధం	1634	అర్జునుడి కల	1710
పదమూడో రోజు	1636	మూడో ఆశ్వాసం	1715
రెండో ఆశ్వాసం	1638	పద్నాలుగో రోజు	1720
పద్మవ్యూహం	1638	శకటవ్యూహం	1721
అభిమన్యుడు	1639	తొలిమద్ద	1722
అంతమందీ ఒక్కసారి	1644	గురువూ - శిష్యుడూ	1726
దుశ్శసనుడి దురుసు	1648	శ్రుతాయుధుడు	1731
కర్ణుడి పలాయనం	1649	సుదక్షిణుడు	1732
నైంధవులడ్డు	1652	శ్రుతాయువు - అయుతాయవు	1733
రుక్మరథుడు	1657	దీర్ఘాయువు, నియుతాయువు	1734
లక్ష్మణుమారుడు	1659	అంబవృత్త శ్రుతాయువు	1736
బృహద్బలుడు	1661	“కప్పగొంతుకు పామువి”	1736
అశ్వంతకుడు	1662	దివ్యకవచం	1738
మోసం	1664	ధృష్టద్యుమ్నుడూ ద్రోణాచార్యులూ	1741
అభిమన్యుడి అస్తమయం	1668	విందుడూ అనువిందుడూ	1743
ధర్మరాజు దుఃఖం	1670	“పాండురాజుకొడుకువే అయితే పరాక్రమం చూపించవోయ్”	1751
ఆకంపనుడి కథ	1673	ధర్మరాజు పలాయనం	1759
మృత్యువు కథ	1674	అలంబుసుడు	1763
సువర్ణవీచి కథ	1680	“సాత్యకీ అర్జునుణ్ణి కాపాడు”	1767
పదహారుగురు రాజులూ వీరీ?	1682	నాలుగో ఆశ్వాసం	1774
“అంతావున్నారే అభిమన్యుడో”	1689	సాత్యకీ శకటవ్యూహంలో	
“జయద్రథుణ్ణి చంపుతాను లేదా అగ్నిలో దూకుతాను”	1696	చొరబడ్డాడు	1774
జయద్రథుడి భయం	1699	జలసంధుడు	1780
“వాళ్ళని వేసెరుగుదును నన్నూ వాళ్ళు ఎరుగుదురు”	1701	“అంత తీపికదూ ప్రాణాలు”	1788
సుభద్రశోకం	1704	“భీమన్నా నీతమ్ముడు”	1795
వర్భశయ్య	1707	భీముడు వ్యూహంలో చొరబడ్డాడు	1799
		“అజూదం కాదుఈజూదంగలవారి”	1801
		చక్రరక్షకులు అర్జునుణ్ణి కలుగు	1802

చుట్టిమట్టి కర్ణుడు చాడుతీశాకు	1803	“ అభిమన్యుడిలా సాత్యకిని	
“ఓండిపోతువి యుద్ధమెందు		చంపేద్దాం”	1865
కోయి నీకు?”	1812	ఘటోత్కచుడు అలంబుసుణ్ణి	
భూరిశ్రవుడు	1816	చంపేశాడు	1869
కర్ణుడూ, సాత్యకి	1821	ఘటోత్కచుడు అలాయుధుణ్ణి	
కర్ణుడూ అర్జునుడూ కలబడ్డారు	1826	చంపేశాడు	1873
మాయచీకటి	1828	“ ఇంద్రుడిచ్చిన మహాశక్తి	
జయద్రథ వధ	1829	ఇంకెప్పుడు?”	1875
ఐదో ఆశ్వాసం 1832		కర్ణుడు ఘటోత్కచుణ్ణి చంపేశాడు	1876
“ అర్జునుడంటే అభిమానం ”	1835	“ మేం ఏడుస్తుంటే నువ్వు	
“ సాంచాలంవాళ్ళని చంపందే		నవ్వుతావే?”	1878
కవచం వొదలను ”	1836	“ ఐదోనాడు సామ్రాజ్యం వస్తుంది ”	1882
అంజనపర్వుడు	1844	ద్రోణుడు విరాటరాజునీ ద్రుపద	
భీముడు బాహ్లికుణ్ణి చంపేశాడు	1847	మహారాజునీ చంపేశాడు	1886
“ ఎందుకూ ఈ నోటికొవ్వు ? ”	1849	పదిహేనో రోజు	1887
“ మమ్మల్నే కాదు ఎవ్వరినీ నమ్మవు		గురుశిష్యుల ద్వంద్వయుద్ధం	1889
నువ్వు ”	1852	“ అశ్వతామ చచ్చాడు - ఏచుగు ”	1893
సాత్యకి సోమదత్తుని చంపేశాడు	1854	ద్రోణవధ	1895
దివిటీలు	1858	అశ్వతామ ప్రతిజ్ఞ	1900
ద్వంద్వయుద్ధం	1859	“ అన్నయ్యా అబద్ధమా డావు ”	1902
“ తలకిమించిన వాళ్ళతో తలపడను ”	1861	నారాయణాస్త్రం	1905

వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతం చదివి పాఠకులు తమంతట

తాము రాసిన కొన్ని ఉత్తరాలలోంచి :

మీ వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం 'ఆంధ్రభాషాభివర్ధనసమాజం' నుంచి తెప్పించి చదివాను. మొదలుపెట్టినదగ్గరనుంచీ కొనవరకూ పూర్తిచేస్తే కాని మరి ఒకపని చేతపట్టలేదు, ఇంటిల్లిపాదీకూడా. చక్కనిశైలిలో సునిశితమైనభాష వ్రాయగలిగిన గౌరవము ముందుగా మీకు దక్కిపోయింది. మహాభారతము పద్దెనిమిదిపర్వాలూ మాదగ్గర ఉన్నది. కాని ఇంట్లోపల్లలు దానిని చదవలేకుండా అయి పోయినది. అలాంటిపరిస్థితులలో మీభారతం మాచిన్నపిల్ల పదకొండేళ్ళది, తను చదవడమే కాకుండా తనకన్నా చిన్నపిల్లలనుచేర్చి తను చదివి పురాణం చెప్తోంది. ఇది మా ఉభయులకూ చాలా ఆనందంగా ఉండడంవల్ల మా సంతోషం తెలియ చెయ్యడం విధి అని మావారితరపునకూడా నేనే కృతజ్ఞత తెలియజేసుకొంటున్నాను.

బరంపురం మోచర్ల కొస్తుభమణి

మీ భారతరచన వ్యావహారికాంధ్రసౌధమునకు ఒకమణిజ్యోతి. మీరుధన్యులు. మీ భారత నాగుండెల కద్దుకుంటున్నాను.

రాజమండ్రి మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి

మీ భారతం నేను ట్టుణ్ణంగాచదివాను. మరొకరిచేత చదివించుచున్నాను. కాని నాకు తననితీలేదు. నా ఆనందం మాటలతో వ్రాయలేక పోతూయున్నాను. మీలో నిజంగా ఆవ్యాసుడు మూర్తిభవించాడు. అందువల్ల మిమ్మల్ని ఆంధ్రవ్యాసుడంటాను.

జట్టి బొడ్డు వెంకటరవణయ్యచెట్టి

శ్రీ. శే. బొడ్డు వెంకటరవణయ్యచెట్టిగారు వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతం చదివి, తమంతతాము జట్టి (ఖుర్దారోడ్డు) లో దినివ్యాప్తికి ఎంతో ప్రచారం చేశారు. వీరు 29-11-57 ని పరిమరదించారు. వీరి ఆత్మకి శాంతికలగాలని కోరుతున్నాను. రచయిత

మీరు మహాభారతం అమృతంవంటిశైలిలోవ్రాసి ఆంధ్రప్రజానీకానికి అందజేసినందుకు మీకు నా ధన్యవాదాలు. ఇప్పటికి ఎదుదలైన భాగాలన్నీ చదివాను. చాలా బాగున్నాయి. మిగతావాటికోసం ఎదుగుచూస్తున్నాను.

రాజమండ్రి వి. స్వామి

మీ వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం చదివాను. అమృతోపమంగా ఉండి
తిక్కినలోలేని తీయదనం సాధించారు మీరు.

హైదరాబాదు

సి. నారాయణరెడ్డి

అదిపంచకం పూర్తిచేయడం చాలా ఆనందంగా వుంది. అసాధారణమైన
మీకృషిచూసి ముగ్ధుడనైనాను. అది సముద్రమథనం అంతపని. శ్రీ సి. నారాయణ
రెడ్డిగారు నాతోకూడా మీరు ఈకృషికై హార్దిక ఆభీవందనలు తెలుపుతున్నార
అమోఘమైన మీకృషిని యావదాంధ్రం (విశాలాంధ్రం) గుర్తించి తగురీతిని సహా
రిస్తుందని ఆశిస్తాను.

నారాయణగుడ, హైదరాబాదు

దా శ ర థి

ప్రాచీనగ్రంథాలను ఆధునికమైన అవసరాలకు తగినట్టు తీచిదిద్ది, ప్రజాసా
మాన్యానికి అందించడం ఒకమహోద్యమం. రససంపూర్ణమూ, ధర్మానికి నికషమూ
అయిన మహాభారతం వ్యావహారికంలో రాస్తున్నారు మీరు. ఇది ఎంతటిబాధ్యత
మీ విరాటోద్యోగపర్వరచన దగ్గరవుండిచూసిన నాకు అందులోని కష్టనిష్ఠురూ
బాగా నాటాయి. ఒక్కొక్క పదం దగ్గరకు వచ్చేసరికి - కొన్నిగంటలసేపు ఈ
పగులగొట్టుకుని శబ్దార్థాలు సాధించవలసివచ్చిందికదా! ఒక్కొక్కఘట్టం సంస్కృత
సంప్రదాయాల సంకల్ప విడిపోయి, తెలుగుజాతీయత అలంకరించుకునేందుకు ఎం
కాలమూ, శ్రమ, పాండిత్యమూ, ప్రజ్ఞా కావలసివచ్చాయి! ఈసాధన సాహసో
తపస్వి మీకే చెల్లింది. మిమ్మల్ని నాభావంలో, భావనలో వ్యావహారికాంధ్రాని
గద్య తిక్కిన ఆని తలుస్తూ ఉంటాను.

హనుమకొండ

అత్తిలి స్వరాజ్యలక్ష్మి

మీ భారతం చదివాను. మీ రచనలో విశిష్టత గోచరించింది, మీ గ్రంథం
విశాలాంధ్ర వ్యాప్తి చెందుతాయి.

నరసారావుపేట

శివశంకరస్వామి

భాషామోషామణికి అప్పలస్వామిగారి మహాభారతం అలంకారం కాగలదని

సత్తినపల్లి

వావిలాల గోపాలకృష్ణయ్య

అంధ్రమహాభారతాన్ని వ్యావహారికంలో అందించి అంధ్రప్రజానీకానికి ముంద
చేకూర్చిన శ్రీ పురపండాకవిమిత్రుల కివే నాధన్యవాదాలు.

విశాఖపట్టణపు సారస్వతజీవితవికాసానికి అధ్యయన శ్రీ పురపండా ఆప
స్వామిగారు. వారి అమృతమైన కృషికి నా ఆభీవందనలు.

గుంటూరు

పిల్లలమఱ్ఱి వెంకటహనుమంతరా

మీ భారతం నేనే కాదు నాభార్యకూడా చదివినది. రచన ఎంతో ఆకర్షణీయం గానూ, ఉత్సాహకరంగానూ, ఉద్యోధకరంగానూ సాగినందుకు మీకుధన్యవాదాలు.

మకాం: హైదరాబాదు

వడ్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య

వ్యావహారికవచనంలో మీరు రాసిన మహాభారతం మా గ్రామజనాన్నెంతో ఆనందింపజేస్తున్నది. మా గ్రంథాలయంలో ఇది పురాణపఠనం జరిగిస్తున్నాము. 600 జనాభాగల మా గ్రామంలో 100 నుంచి 150 వరకూ వచ్చి ఆసక్తితో మీ భారతం వింటున్నారు. మహాభారతం ఇంతవరకూ సామాన్యప్రజలకు ఉపకరించలేదన్న మాట చాలా విచారం మీ భారతంమూలంగా తీరింది. మీ గ్రంథం చదువుతున్నంతసేపూ, జనం ఎంతో ఆనందంగా వింటున్నారు. పఠనంపూర్తయేవరకూ లేవకుండా వింటున్నారు.

జగ్గపురం

జయంతి రామలక్ష్మణమూర్తి

మీ వ్యావహారికమహాభారతం పూర్తిగా చదివాను. అమర్నాడే నావద్దనుండి ఎవరో పుస్తకం తీసుకొనివెళ్ళారు. అది ఒకరిచేతిలోనుండి మరి వకరి చేతిలోపడి నావద్దకు కొన్నాళ్ళవరకూ రాలేదు.

మీ గ్రంథం చదివి చాలా ఆనందించాను. మీ రచనలో కథ చెప్పడంలో ఎంత చమత్కృతి ఉంది. అది చదువుతూ ఉంటే విషయం కండ్లకు కట్టినట్టు ఉంటుంది. కళాధర్మం చక్కగా పాటించారు.

పూద్రాసు

గిడుగు సీతాపతి

మీ అరణ్యపర్వం ఈమధ్య చదివాను. మీరు ఇంత తేలికభాషలో రాసి ఎందుకు నాకు ఎంతో ఆశ్చర్యమైనది. నిజంగా అశ్చర్యమైనది. చూసి ఎంతో ముగ్ధుణ్ణయాను. లింపిడ్ క్రిస్టలైన్ ప్యూర్ స్టైల్ రాశారు. ఇదేవాళ్ళు ఎంతో ఆసక్తితోనూ, కుతూహలంతోనూ చదువుతున్నారు. సులభంగా ర్థం అవుతున్నందుకు ఆనందిస్తున్నారు. మీ శైలిలో చక్కని flow వుండి చివరి వరకూ చదివించే శక్తి వుంది. అరణ్యపర్వం 816 పేజీలో మాయలేడివర్ణన అద్భుతంగా వుంది. నిజంగా లేడి కళ్ళవదల గంతులేస్తున్నట్టుంది.

జమంద్రీ

పోలిశెట్టి నాగేశ్వరరావు

మీ వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం అక్షరం వదలకుండా చదివాను. చాలా ఆనందించింది. గ్రంథానికి తగిన స్థాయిలో భాష గంభీరమైన నటకలు నడిచింది. మీ భాషకు నిజమైన సేవ చేశారు. ఆభినందిస్తున్నాను.

పందరు

మునిమాణిక్యం నరసింహారావు

372

భీష్మ పర్వం

భీష్మ పర్వం

మొదటి ఆశ్వాసం

మహాపుణ్యక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో తూర్పుముఖంగా పాండవులూ, వారి కెదురుగా కౌరవులూ దండువిడిశారు. జంబూద్వీపంలో ఎక్కడా మగపురుగని మిగలలేదు. పిల్లలూ, వృద్ధులూ మినహాయించి, అన్ని తెగల యోధులూ కురుక్షేత్రంలోనే వున్నారు.

తన సైనికులు యావన్మందికీ తగిన సౌకర్యాలు సమకూర్చాడు ధర్మరాజు. ఫలానావాడు పాండవసైనికుడు అని తెలియడానికి ప్రత్యేకమైన గురుతులేర్పరిచాడు.

ఇలా కురుక్షేత్రంలో కౌరవులూ పాండవులూ కయ్యానికి కాలు దువ్వుతున్నారు. ఒకళ్ళని గెలవాలని మౌకళ్ళు ఉబలాటపడుతున్నారు. హస్తినాపురంలో ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుడితో కలిసి కొడుకుల దుడుకు తనానికి విచారిస్తూ కూచున్నాడు. ఇంతలో త్రికాలవేది వేదవ్యాసముని వచ్చాడు. ధృతరాష్ట్రుడు చేసిన పూజలూ అవీ అందుకున్నాడు.

“ఈరాజుల కాలం తీరిపోయింది. అంధుకనే భారతయుద్ధం వచ్చింది. దీనికోసం విచారించవలసిన పనిలేదు. యుద్ధం చూడాలని వుంటే చెప్పు. దివ్యదృష్టి ఇస్తాను” - ధృతరాష్ట్రుణ్ణి సముదాయిస్తూ అన్నాడు వ్యాసముని.

“అన్నదమ్ములు ఘోరంగా కొట్టుకుంటూ వుంటే చూడలేను. కాని ఎప్పుడో జరిగిందీ వినాలనిమాత్రం ఆతురతగా వుంది. ఆమాత్రం అనుగ్రహించు” ప్రార్థిస్తూ అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

ఎప్పటికప్పుడు యుద్ధవార్తలు ధృతరాష్ట్రుడికి వినిపించడంకోసం సంజయుణ్ణి నియమించాడు వ్యాసుడు. కురుక్షేత్రంలో ఉభయపక్షాల వాళ్ళూ పగలూ రాత్రీ చేసిన సమస్త కార్యాలూ చూడగలిగినట్టు అతడికి వరమిచ్చాడు. వాళ్ళు రహస్యంగా మాట్లాకున్నవీ, మనస్సులో అనుకున్నవీ తెలుసుకోగలిగినట్టూ, మనోవేగ వాయువేగాలతో రాకపోకలు చెయ్యగలిగినట్టూ, యుద్ధభూమిలో ఇష్టంవచ్చినట్టు తిరుగుతూవున్నా వొక బాణంకానీ, వొక ఆయుధంకానీ తగలకండావుండేట్టూ, దేవతల స్వరూపాలు కూడా చూడగలిగినట్టూ, వారిమాటలూ వారిభావాలూ తెలుసుకోగలిగినట్టూ దివ్యశక్తి, సర్వజ్ఞత్వమూ ప్రసాదించాడు.

“నువ్వేమో మరి విచారించకు” ధృతరాష్ట్రుడికి ధైర్యం చెబుతూ అన్నాడు వ్యాసుడు — “కాలం పరిపక్వం కావడంవల్ల వచ్చిన ప్రజాక్షయ మిది. దీనికి విచారించవలసింది లేదు. ధర్మమే జయిస్తుంది! నువ్వు నిశ్చింతగా వుండు. కౌరవులూ పాండవులూ కీర్తి నేను ప్రకటిస్తాను. కనిపిస్తూవున్న దుర్నిమిత్తాలు చూస్తూవుంటే ప్రజాక్షయం తప్పదనే చెప్పాలి. యుద్ధం తప్పదు.

“ఆకాశంమీద మబ్బులులేందే వురుములు వురుముతున్నాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కన్నీళ్లు కారుస్తున్నాయి. పక్షులు మృగాలు కంటున్నాయి. ఆవులకడుపులో గాడిదలు పుడుతున్నాయి. ఒక్కొక్క స్త్రీకి నలుగురేసి, ఐదుగురేసి పిల్లలు వొకేసారి పుడుతున్నారు. పుట్టి పుట్టడంతోనే పిల్లలు కలకలా నవ్వుతున్నారు. కిలకిలా ఆడుతున్నారు.

“జెండాలమీద డేగలూ, రాబందులూ, కాకులూ వాలుతున్నాయి. ఏనుగులమాంసం, గుర్రాలమాంసం తినాలని భూతాలు కటకటారావం చేస్తున్నాయి. సేనలమధ్య దక్షిణాభిముఖంగా గెద్దలెగురుతున్నాయి. తెల్లటివీ, ఎర్రటివీ, నల్లటివీ కబంధాలు ఉదయమూ సాయంత్రమూ సూర్యబింబం కప్పేస్తున్నాయి. చంద్రులూ కవం తల్ల

కిందుగా కనిపిస్తున్నది. ఇది రాత్రీ ఇది పగలూ అని తెలియరాకండా నక్షత్రాలూ, సూర్యచంద్రులూ ఎల్లప్పుడూ ప్రకాశిస్తున్నారు. కార్తీకపౌర్ణమినాడు చంద్రుడు తేజోవిహీనంగా కొరకంచులా కనిపిస్తున్నాడు. ఆకాశం పద్మవర్ణంగా వుంటూవుంది. వీరులైన రాజులూ, రాజకుమారులూ చచ్చినవాళ్ళలా నిద్రపోతున్నారు. రాత్రిళ్ళు పండులూ, పిల్లులూ పోట్లాడుతున్నట్టు ఆకాశంమీద భయంకరమైన ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి.

“దేవతావిగ్రహాలు వణుకుతున్నాయి; నవ్వుతున్నాయి; కండలుకండలు రక్తం కక్కుతున్నాయి; చెమరుస్తున్నాయి; ఏడుస్తున్నాయి; నేలకి వాలిపోతున్నాయి. మోయించకండానే దుందుభులు మోగుతున్నాయి. చిలకలూ, కోకిలలూ, నెమళ్ళూ ఘోరంగా అరుస్తున్నాయి. కత్తులూ అవీ పట్టుకుని కిరాతులు భయంకరంగా తిరుగుతున్నారు. వేకువజామప్పుడు కోట్లుకోట్లు మిడతలదండు తిరుగుతూవుంది. ఉదయమూ, సాయంకాలమూ దిక్కులు మండుతున్నాయి. దుమారంగా మాంసవర్షమూ, బూడిదవర్షమూ కురుస్తూ వుంది.

“అరుంధతీనక్షత్రం వశిష్టనక్షత్రాన్ని వెనకవేసుకుని ముందుకే సాగుతూ వుంది. శనిగ్రహం రోహిణీనక్షత్రాన్ని వీడిస్తూ వుంది. రాహువు సూర్యుణ్ణి మిగవస్తున్నాడు. శ్వేతగ్రహం (కేతువు? శుక్రుడు?) చిత్రానక్షత్రందాటి కురుకులనాశనం సూచిస్తూ వుంది. ఘోరమైన వాక తోకచుక్క పుష్యమి నాక్రమించి కురుపాండవసేనలు రెంటికీ వినాశనం తెలుపుతూవుంది. మఘలో అంగారకుడూ, శ్రవణంలో గురుడూ వక్రిస్తున్నారు. శని భగనక్షత్రం వీడిస్తున్నాడు. శుక్రుడు పూర్వభాద్రలోంచి ఉత్తరభాద్ర తాకుతున్నాడు. శ్వేతగ్రహం పొగతోవున్న అగ్నిలా ప్రకాశిస్తూ, ఇంద్రుడై వశ్యమైన జ్యేష్ఠానక్షత్ర మూలమిస్తున్నది. ధృవనక్షత్రం భయంకరంగా ప్రజ్వలిస్తూ

అపసవ్యంగా కుడిపక్కకి నడుస్తూవుంది. సూర్యచంద్రులు రోహిణిని పీడిస్తున్నారు. పరుషగ్రహం (రాహువు) చిత్రాస్వాతులమధ్య సంచారంచేస్తూవుంది. అగ్గిలామండుతూవున్న అంగారకుడు వక్రకానువక్రగతులతో శ్రవణంలోవున్న బృహస్పతిని వేధించి బ్రహ్మరాశిలో వెలుగుతున్నాడు. సప్తరుషులు కాంతిలేకండా వున్నారు. సంవత్సరాని కొకసారి నక్షత్రానికి వెళ్లే శనీ, ఏడాది కొకసారి రాశిలోకి వెళ్లే బృహస్పతి విశాఖిని సమీపిస్తున్నారు. సూర్యగ్రహణమూ, చంద్రగ్రహణమూ వొకదానితరవాత వొకటి పద్నాలుగు, పదిహేను, పదహారు, పదమూడురోజుల్లో వచ్చాయి.

“తల్లులతో కుమాళ్ళు సంగమం చేస్తున్నారు. రుతువుకాని రుతువులో పువ్వులు పూస్తున్నాయి. కాలంకాని కాలంలో కాయలు కాస్తున్నాయి. పన్నెండునెలలూ పళ్ళు పండుతున్నాయి. భూతాలు పక్షులతో కలిసి తింటున్నాయి. మూడేసి కొమ్ముల పశువులు పుడుతున్నాయి. నాలుగేసి, అయిదేసి కళ్ళూ, రెండేసి మేహనాలూ, రెండేసి తలలూ, రెండేసి తోకలూ కలిగిన జంతువులు పుడుతున్నాయి. పెద్ద పెద్ద కోరలతో వికారంగా అరుస్తున్నాయి. మూడుకాళ్ళ నెనుళ్ళు పుడుతున్నాయి. నాలుగు కోరలతోనూ, కొమ్ములతోనూ గరుడపక్షులు పుడుతున్నాయి. బ్రహ్మవాదుల భార్యలు కూడా విపరీతసంతానం కంటున్నారు. నీపట్నంలోనే నెమళ్ళకి గరుడపక్షులు పుడుతున్నాయి. చిలకలు ఘోరంగా కూస్తున్నాయి. పసిపిల్లలు ఆయుధాలుపట్టుకు తిరగబడుతున్నారు. చెట్లమీద పద్మాలూ, కలవ పువ్వులూ పూస్తున్నాయి. అన్నిదిక్కులా గాడ్పులు చెలరేగుతున్నాయి; చెట్టూచేమూ విరిచేస్తున్నాయి; దుమ్ము రేపుతున్నాయి. భూమి వొణుకుతూ వుంది.

“పూర్వం దుతువులప్రకారం పండుతూవున్న అన్నిపంటలూ ఇప్పుడు అపసవ్యంగా అవుచున్నాయి. యవలు ఆరుతలలు వేస్తున్నాయి. ధాన్యం నూరుతలలు వేస్తున్నాయి. ఆవులు పాలకుబదులు రక్తం చేపుతున్నాయి. ఆయుధాలు మండుతున్నాయి. నీళ్ళు నిప్పులా అవుచున్నాయి. ఎక్కడపడితే అక్కడ మృగాలు మండుతూవున్న నోళ్ళతో అరుస్తున్నాయి. ఒక్క రెక్కా, వొక్క కన్నా, వొక్క కాటూ కల వొకపక్షి ఆకాశంమీద ఎగురుతూ వుంది; నెత్తురు కక్కుతూ ఘోరంగా అరుస్తూవుంది.

“నల్లటి ఉత్పాతమేఘాలు దారుణంగా రాత్రుల్లు రక్తం కురుస్తున్నాయి. మహానదులు రక్తంతో ఎరుపెక్కి పారుతున్నాయి. నూతులు నురగులు కక్కుతూ ఆబోతుల్లాగ అరుస్తున్నాయి. ఇలాంటి దుర్నిమిత్తాలు వస్తే భూదేవి రాజులరక్తం తాగుతుందంటారు మహా రుషులు. కైలాసపర్వతం మీదా, మందరపర్వతం మీదా, హిమాలయం మీదా పెద్దపెద్ద ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి.

“బ్రాహ్మలు వేలుస్తూవున్న అగ్నిహోత్రాలు నల్లగా, ఎర్రగా పసుపుపచ్చగా మండుతున్నాయి; భయంకరమైన శబ్దంచేస్తున్నాయి; దుర్గంధంతో ఎడమవైపు పంటలు సాగుతున్నాయి. కాకులు జెండాలు మీద వాలి కాలం పండిం దన్నట్టు పక్వా పక్వా, అని కూస్తున్నాయి. ఇదంతా స్పష్టంగా ప్రజాక్షయమే సూచిస్తూ వుంది. కనక యుద్ధం ముమ్మాటికీ తప్పదు. అలా అని వూరుకోడమూ కూడదంటాను. దుర్మార్గులైన దుర్యోధనుడూ మొదలైన నీకుమాళ్ళని మందలించు. నీశమ్ముడువంతురాజ్యం అతడి కుమాళ్ళ కిచ్చి శాంతి స్థాపించు. అదే మంచిపని. మాలాంటివాళ్ళకి ఇష్టంగాలేనిరాజ్యం నీకుమాత్ర మెందు కంటాను!”

“నువ్వు నామేలుకోరే చెబుతున్నావు, నిజమే” అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు — “నువ్వన్నదే ధర్మం కూడాన్ను. అయితే నేనేం చేసేది? నయానా భయానా చెప్పిచూశాను నాకుమాళ్ళకి. లాభం లేకపోయింది. వాళ్ళని తిప్పడం నాచేతకాలేదు. దానికి శక్తిలేదు నాకు. నాతప్పులేదు. పాకం ముదిరిపోయింది.”

“పోనీ, అదలా వుండనీ. ఇంకేమయినా అడగాలని వుంటే అడుగు” అన్నాడు వ్యాసముని. “అయితే యుద్ధంలో గెలుపు సూచించే శకునాలేవో తెలియచెయ్యి” అంటూ అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

“అగ్నులు హోమకాలంలో పొగలేకండా మంచివాసనతో సవ్యంగా వెలగడమూ, భేరీలూ మొదలైనవి గంభీరంగా మోగడమూ, వాయువులు మృదువుగా అనుకూలంగా వీవడమూ మొదలయినవన్నీ శుభశూచకాలు. సైన్యం హెచ్చుగా వున్నంతమాత్రాన జయం కలుగుతుందనీ, తక్కువగా వున్నంతమాత్రాన అపజయం కలుగుతుందనీ లేదు. జయాపజయాలు దైవాధీనాలు. అందుకనే యుద్ధం కూడ దంటారు పెద్దలు. సరే, నేను వెళుతున్నాను” అంటూ చెప్పి వెళ్ళి పోయాడు వ్యాసుడు.

వ్యాసముని వెళ్ళిపోయాక ఎంతోసేపు విచారిస్తూ కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి సంజయుడితో అన్నాడు :

“సంజయా, పూర్వకాలంనీచీ భూమికోసం యుద్ధాలు చేస్తున్నారు రాజులు. ప్రాణాలు కూడా లక్ష్యపెట్టకండా వున్నారు. నిజంగా భూమంటే ఎంతతీపో కదా! వ్యాసముని అనుగ్రహంవల్ల సర్వమూ తెలుసు నీకు. భూమివిషయం తెలుసుకోవాలని వుంది. వివరంగా కాస్త చెప్పు వింటాను.”

“నాకు తెలిసినంతవరకూ చెపుతాను” అంటూ భూతత్వం చెప్పడం ప్రారంభించాడు సంజయుడు.

భూతత్వం

“కదిలేవీ కదలనివీ అని ప్రాణులు రెండు విధాలు. మావిలో పుట్టేవీ, గుడ్లనించి పుట్టేవీ, చెమటలోంచి పుట్టేవీ — ఇలా కదిలే ప్రాణులు మూడురకాలు. వీటిలో మావిలో పుట్టేవి శ్రేష్టం. అందులోనూ మనుష్యులు మరీ శ్రేష్టులు. మావిలో పుట్టినవాటిలో గ్రామ్య జాతులనీ అడివిజాతులనీ రెండురకాలు. ఆవులూ, మేకలూ, గొర్రెలూ, గుర్రాలూ, గాడిదలూ, కంచరగాడిదలూ, మనుష్యులూ గ్రామ్యజాతులు. పులులూ, పందులూ, మహిషాలూ, కోతులూ, ఏనుగులూ, ఎలుగు బంట్లూ, సింహాలూ అడివిజాతులు. ఇలా మొత్తం పద్నాలుగు జాతులు. గ్రామ్యజాతులలో మనుష్యులు శ్రేష్టులు. అడివిజాతులలో సింహాలు శ్రేష్టమైనవి.

“కదలని ప్రాణులు ఉద్భిజాలు. చెట్లూ, తుప్పలూ, తీగెలూ, గడ్డి, త్వక్సారాలూ (తేగడా, చిత్రమూలం మొ.) అని ఉద్భిజాలు అయిదురకాలు. ఇలా కదిలేవీ, కదలనివీ మొత్తం పందొమ్మిదీ, భూమి మొదలయిన మహాభూతాలు అయిదూ కలిసి గాయత్రి అయినాయి. మహారాజా, ఈగాయత్రి తెలుసుకున్నవాళ్ళకి నాశనమంటూ వుండదు.

“ఇవన్నీ భూమిమీదే పుడుతున్నాయి. భూమిమీదే నాశనమవుతున్నాయి. అంచేత ప్రాణులన్నిటికీ మొదటినించీ భూమే ఆధారం. భూమికి ఎవడు అధిపతి అయితే ప్రాణులన్నిటికీ అతడే అధిపతి అన్నమాట. కనకనే రాజులు ప్రాణాలయినా లెక్కచెయ్యకండా భూమికోసం పోరాడతారు.

“అంతేకాదు, మహాభూతా లయిదింటిలోనూ ఆకాశానికి శబ్దం వొక్కటే గుణం. గాలికి శబ్దమూ స్పర్శమూ రెండుగుణాలున్నాయి. అగ్నికి శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ వున్నాయి. నీటికి శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ, రసమూ వున్నాయి. భూమికి మాత్రం శబ్దమూ, స్పర్శమూ, రూపమూ, రసమూ, గంధమూ — ఈఅయిదుగుణాలూ వున్నాయి. అంచేత పంచభూతాల్లోనూ భూమి గొప్పది. ఈభూమివివరం చెపుతాను విను.

“మేరువుకి దక్షిణంగా వొకపెద్ద జంబూవృక్ష ముంది. దాని పేరు సుదర్శనం. దాని పొడవు రెండువేల అయిదువందల యోజనాలు. రసం చిప్పిలుతూవున్న పెద్దపెద్ద పళ్లతో ఎప్పుడూ కలకలలాడుతూ వుంటుం దది. ప్రతీపండా రెండువేల అయిదువందల మూరలుంటుంది. అవి దభీదభీ చప్పుడుచేస్తూ అదేపనిగా ఎల్లప్పుడూ కిందరాలి పగులుతూవుంటాయి. వాటిరసం నదీప్రవాహంలా తయారయి మేరువుని ప్రదక్షిణంచేసి ఉత్తరకురుభూములమీంచి ప్రవహిస్తూ సముద్రంలో కలుస్తుంది. ఆప్రవాహాన్ని జంబూనది అంటారు. జంబూనదిజలం తాగిన మానవుడికి ముసిలితనమూ, రోగమూ, దాహమూ వుండవంటారు. జంబూనది పడమట దట్టంగాపెరిగిన నేరేడుతోట లున్నాయి. అవి సముద్రంలా అవుశిస్తాయి. దీనంతటికీ కారణమయిన ఆజంబూవృక్షంపేర ఈద్వీపానికి జంబూద్వీపమనీ, సుదర్శనద్వీపమనీ అంటారు. దీనిచుట్టూ ఉప్పుసముద్ర ముంది.

“ఈదీవిమీద తూర్పుపడమర్లకి నిడువుగా రెండుకొనలూ సముద్రాన్ని తాకుతూ హిమవంతమూ, హేమకూటమూ, నిషధమూ, నీలమూ, శ్వేతమూ, శృంగవంతమూ అని వరసగా ఆరు పర్వతాలున్నాయి. అవన్నీ రత్నాలతో అద్భుతంగా వుంటాయి. సిద్ధలూ, సాధ్యలూ, చారణలూ వీటిని సేవిస్తూవుంటారు. ఇటుమూడూ అటు

మూడూ—ఆమధ్య మేరుపర్వతముంది. పద్మకోశంలా వుంటుంది. బంగారంతోనూ, మణులతోనూ దివ్యంగా వుంటుంది. దాని పాతుడు పదహారువేల యోజనాలని చెబుతారు. దానిపొడవు ఎనభైనాలుగువేల యోజనాలంటారు. భూమికి మధ్యగావున్న ఆమేరుపర్వతంమీద దేవేంద్రుడూ మొదలయిన దేవతలూ, బ్రహ్మదేవుడూ యజ్ఞాలూ మొదలయిన పుణ్యకార్యాలచేస్తూ సుఖంగా విహరిస్తూవుంటారు.

“దాని ఉత్తరభాగంలో కొండగోగువనముంది. దానిలో పార్వతీపరమేశ్వరులు విహరిస్తూవుంటారు. వాళ్ళని సిద్ధులు సేవిస్తూవుంటారు. జంబూద్వీపం తొమ్మిదిఖండాలు. ఉత్తరసముద్రానికి శృంగవంతపర్వతానికి మధ్యభాగం ఐరావతవర్షం. శ్వేతపర్వతానికి శృంగవంతానికి, మధ్యభాగం హైరణ్యవర్షం. నీలపర్వతం ఉత్తరదేశం రమణకవర్షం; దక్షిణదేశం ఇలావృతవర్షం. మేరువుకి తూర్పుగా వున్నది భద్రాశ్వవర్షం; పడమట వున్నది కేతుమాలావర్షం. హేమకంటకపర్వతానికి ఉత్తరంగావున్నది హరివర్షం. హిమవంతానికి అవతలిది కింపురుషవర్షం. ఇవతలిది భారతవర్షం. భారతవర్షంలో ఉత్తరానికి వెళ్ళినకొద్దీ ప్రజలలో బలసత్వాలూ ఆయురారోగ్యాలూ హెచ్చుగా వుంటాయి.”

సంజయుడు చెప్పిందంతా విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ఇంకా వివరాలు చెప్పమన్నాడు. సప్తద్వీపాలూ, సముద్రాలూ, వాటి పరిమాణాలూ విశదంగా వివరించమన్నాడు. సంజయుడు మొదలుపెట్టాడు.

“జంబూద్వీపం విరివి ఎనభైవేల ఆరువందల యోజనాలు. ఉష్ణసముద్రమూ, చెరుకుపానకంసముద్రమూ, కల్లుసముద్రమూ, పెరుగుసముద్రమూ, పాలసముద్రమూ, మంచినీళ్ళసముద్రమూ, నేయిసముద్రమూ - ఈ ఏడుసముద్రాల విరివి జంబూద్వీపానికి రెండింతలయి వొకదాన్ని వొకటి మించివుంటుంది. ప్లక్షద్వీపమూ, శాల్మలద్వీపమూ,

క్రాంచద్వీపమూ, కుశద్వీపమూ, శాకద్వీపమూ, పుష్కరద్వీపమూ -
వీటివిరివికూడా జంబూద్వీపానికి రెండింతలై వొకదానినొకటి మించి
వుంటుంది. ఈ ఆరుద్వీపాలూ జంబూద్వీపంకంటే అన్నివిధాలా గొప్పగా
వుంటాయి. ఎన్నో పర్వతాలతోనూ, రకరకాల నదులతోనూ, అనేక
పట్నాలతోనూ వొకదాన్నిమించివొకటి వుంటుంది. దీనంతటికీ కర్తా,
భర్తా, హర్తా శ్రీమహావిష్ణువు. వినోదపరాయణుడైన ఆమహనీయుడు
పాలసముద్రం ఉత్తరాన, మనోజవంకలిగిన ఎనిమిది చక్రాల బంగారం
బండ్రిమీద విహరిస్తూవుంటాడు. ”

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, ఈభారతవర్షంకోసంకదా,
కౌరవులూ పాండవులూ యుద్ధానికి తెగించారు! నిజానికి దుర్యోధను
డెంతలుబ్బుడో, పాండవులూ అంత లుబ్బులుగానే వున్నారు! ✓

సంజయుడు : పాండవులు లుబ్బులుకారు మహారాజా, నీకొడు
కులే లుబ్బులు. వాళ్ళ కది శకుని నేర్పుతూన్న విద్య. అతడి మంత్రం
గంలోపడే దుర్యోధనుడు ఇంతచేటు తెచ్చుకున్నాడు. తమతమ దేశాల
కోసం మీఅండతో పాండవుల్ని గెలవాలన్న పూనికతోనే వచ్చారు
కొంతమంది రాజులు, ఎక్కడాలేని కట్టుకట్టి. వాళ్ళనిమాత్రం అనవలి
సినపనేముంది? భూమికోసమని పూర్వంకూడా ఎంతోమంది రాజులు
ఇలాగే యుద్ధాలుచేశారు. భగీరథుడూ, రఘువూ, యయాతీ, సహు
షుడూ - ఈమహారాజులు యావన్మండీ ఈభూమిమీదే అంత ప్రసిద్ధు
లయారు, యుద్ధాలుచేసి.

“ భారతవర్షం మహాసంపదలకి ఆస్థానభూమి. దీని కాసపడనివా
డెవడు? దీనికోసం ప్రాణాలు లెక్కచెయ్యకండా యుద్ధాలుచెయ్యనివా
డెవడుంటాడు. దీని విస్తారమూ అదీ చెపుతాను విను. మలయమూ,
శుక్తిమంతమూ, వింధ్యా, పారియాత్రమూ, మహేంద్రమూ, రుక్ష
వంతమూ, సహ్యామూ అని ఏడు కులపర్వతాలున్నాయి. వీటిమీదే

రకరకాల మణులు కావలసినన్ని సంపాదించవచ్చునంటే ఇక గనుల గురించి చెప్పనేలక్కరలేదు. ఇవికాక ఇంకా ఎన్నో అన్ని పర్వతాలున్నాయి. వాటిలో ఇనుమూ, రాగీ, తగరమూ, వెండీ, బంగారమూ లెక్కాజమాలేకండా వుంటుంది. వీటివల్ల కలిగే సంపద ఇంతా అంతా అనికాదు. ఇంతేకాక అక్కడక్కడ ఎన్నో గనులూ వున్నాయి. నేర్పూ సామర్థ్యమూ వుంటే చాలు, అన్యాయానికిపోకండా ఈకొండలలోంచే ఎంతో ధనం సమకూర్చుకోవచ్చు.

తరవాత గంగా, తుంగభద్రా, వేత్రవతీ, వేగవతీ, కృష్ణవేణీ, పెన్నా, యమునా, తమసా, శరావతీ, కావేరీ, గోదావరీ, నర్మదా, బాహుదా, సరయూ, శశద్రువూ, వితస్తా, విపాశా, తామ్రపర్ణి - ఈమహానదులూ, చిన్నవీ పెద్దవీ ఇంకా ఎన్నో నదులూ ఉపనదులూ వున్నాయి. వీటివల్ల నానాముఖాల ధనధాన్యాలు ఎన్నో లభిస్తాయి. అక్కడక్కడ దట్టమయిన ఎన్నో అన్ని అడవులున్నాయి. చాకచక్యముంటే వాటిల్లోంచి ధనం సంపాదించడానికి వెయ్యిమార్గాలున్నాయి.

“ఇక పాంచాలమూ, పాండ్యమూ, బర్బరమూ, వశిష్టమూ, మశ్యమూ, మగధా, మలయాళమూ, కళింగమూ, కుళింగమూ, కుకురమూ, కొంకణమూ, టెంకణమూ, త్రిగర్తమూ, సాముద్రమూ, సాశ్వమూ, శూరసేనమూ, సుదేష్ణమూ, సుహృమ్మూ, కురూ, కరూ శమూ, కాశమూ, కోసలమూ, యవనమూ, యుగంధరమూ, ఆంధ్రమూ, సింధూ, చేదీ, చోళమూ, పుళిందమూ, పుండ్రకమూ, ఆభీరమూ, సౌవీరమూ, సౌరాష్ట్రమూ, మహారాష్ట్రమూ, విదేహమూ, విదర్భా, ద్రవిళమూ, దశార్ణమూ, కర్ణాటమూ, గౌళమూ, అంగమూ, వంగమూ, మరాటమూ, లాటమూ, బాహ్లికమూ, బహుదానమూ, కిరాతమూ, కేకయమూ, అశ్మంతకమూ, కాశ్మీరమూ, గాంధారమూ, కాంభోజమూ, కేరళమూ, మాళవమూ, నేపాళమూ, ఘర్జరమూ, కుంత

లమూ, అవంతికమూ, అనూపకమూ — ఈదేశాలన్నీ వున్నాయి. సమస్తమైనవస్తువులూ ఈదేశాల్లో లభ్యమవుతాయి. పురుషార్థాలయిన ధర్మమూ, అర్థమూ, కామమూ వీటివల్ల సాధించవచ్చు.

“తెలుసుకోవలసినవన్నీ తెలుసుకుని దయా ధర్మం తప్పకండా రాబళ్ళుగిహిస్తూ పరిపాలించే రాజుకి భూమి నిజంగా కామధేనువులా కావలసినవన్నీ సమకూరుస్తుంది. అయితే సర్వం తెలిసినీ, కావలసినంత బలం కలిగినీ రాజులు తమ కింతరాజ్యం వుందికదా అని తృప్తి పడరు. తండ్రి, కొడుకూ, అన్నా, తమ్ముడూ అనకండా వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కత్తికడతారు. మాంసంకోసం కాట్లాడే కుక్కలలాగ భూమి కోసం పోట్లాడతారు. అంచేత మహారాజా, ఈ భూమికోసం నీకొడుకులూ, పాండవులూ యుద్ధంచేస్తున్నారంటే ఇందులో చిత్రమేమీ లేదు. దైవం ఎవళ్ళదిక్కుమొగ్గితే వాళ్ళకే దక్కుతుంది రాజ్యం. దీని కోసం విచారంపెట్టుకునీ లాభంలేదు.

ఇలా సంజయుడు చెప్పిన భూతత్వం విన్నాక అతణ్ణి యుద్ధ భూమికి వెళ్లిరమ్మన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అప్రకారం కురుక్షేత్రం వెళ్ళాడు సంజయుడు. యుద్ధంచూసి, కొన్నాళ్లయాక తిరిగి హస్తినాపురం వచ్చాడు. అంతవరకూ కొడుకుమీదే బెంగపెట్టుకుని విచారిస్తూ కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. రాగానే అతడిపాదాలమీద పడి యుద్ధంలో భీష్ముడు పడిపోయాడంటూ చెప్పి గోలుగోలుమన్నాడు సంజయుడు.

“మహారాజా, వొకనాడూ రెన్నాళ్ళూ కాదు, పదిరోజులుపాటు మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు; పాండవసైన్యాలు చీకట్లలా ముంచుకువస్తూనే వున్నాయి, ప్రచండమైన కిరణాలవంటి బాణాలతోవాటిని ఈపదిరోజులూ పటాపంచలుచేశాడు; చివరికి అయ్యో! అస్తమించిపోయాడు భీష్మభానుడు. తన యోధులందరికీ

ఆధారంగా వుండే తనకి బాణాలే అధారమయాయి. పరశురాముడితో సమానుడయిన వీరుడికి శిఖండిచేత భంగపాటుకలిగింది. దుర్యోధనుడు తనని నమ్ముకునే జూదమాడాడు; ఇప్పుడు తానే యుద్ధపుజూదంలో వోడిపోయాడు భీష్ముడు. తనకేక వింటే హడలెత్తేది శత్రువులకి, వాళ్ళ కళ్ళముందే, వాళ్ళునవ్వుకునేట్టు కిందపడిపోయా డిప్పుడు.

“విధి ఎంతన్నా. చేస్తుంది! పదివేలమంది రాజులు తననెదిరించి వోడిపోయారు. అలాంటి మహారథుణ్ణి శిఖండిమాత్రుడు పడగొట్టాడు! భీష్ముడంటే సామాన్యుడా? ఘోరస్వరూపుడు! ధనుస్సే అతడి మొహం. ఆయుధాలే అతడి కోరలు. బాణాలే గోళ్ళు, ఖడ్గమేనాలుక. ఆభయంకరమూర్తి సరసింహమూర్తే, కాని సరమాత్రుడు కాడు. అంతవాడూ ఆఖరికి హతవారి పోయాడు!” అంటూ పనివి పనివి

ఏడవడం మొదలెట్టాడు.

భీష్ముడు పడిపోయాడనడంతోటే గుండె ఝల్లుమంది ధృతరాష్ట్రుడికి. వెంటనే మూర్ఛపోయాడతడు. శీతలోపచారాలుచేశాక కొంత సేపటికి కాని తేరుకోలేదు. దృష్టిలేని అతడి రెండుకళ్ళనించీ కన్నీళ్ళు ధారలుకట్టాయి. గడ్గదికమయిన కంఠంతో ఏడవడమారంభించా డతడు:

“దేవతలూ రాక్షసులూ యావన్మందీ వొక్కటైవచ్చినా ముప్పుతిప్పలు పెడతాడు భీష్ముడు, సంజయా! శిఖండిబాణాలపా లయిపోయాడా? ఏమిటీ ఘోరం! అతడి తాళధ్వజం కిరణాలు మెరుపులే మెరుపులు. ధనుష్టంకారం నిజంగా వురుములు. దావానలంలా విజృంభించే శత్రు సేనమీద అతడి బాణాలు జడివాన. అతడు మహామేఘం. అలాంటి భీష్ముణ్ణి - అయ్యోదేవుడా! శిఖండి అనే కృత్రిమవాయువా హతవారి ర్చింది! తండ్రీ, దేవవ్రతా! పాండవసముద్రం ఉప్పొంగినప్పుడు తల దాచుకుందికి మాకు నువ్వే దీవివని నమ్మాము. తుచ్ఛమయిన శిఖండి గుంటలోనే మునిగిపోయావు నువ్వు. ఇంక మాకు దిక్కేమిటి?

“వీరరసమే జలరాసి. బాహువులే ఉగ్రమైన జలచరాలు. గదా, ధ్వజమూ మొదలైనవి పర్వతాలు. బాణాలే తరంగాలు. భీష్ముడు సముద్రం. అలాంటి మహాసముద్రం శిఖండిలాంటిసామాన్యుడు ఎలా ఈదగలిగాడూ అంట! అంబకోసం అంత పంతంతో వచ్చిన్న సాధించలేకపోయాడు పరశురాముడు. అలాంటి భీష్ముణ్ణి శిఖండీ! పాండవులకోసం వచ్చి ఇట్టే హతవారాచువు.

“ఆశౌర్యానికి నాశనంలేదని నమ్మాము. ఆసత్వం తరుగులేం దనుకున్నాము. ఆశీలమూ, ఆపరాక్రమమూ, ఆభయంకరత్వమూ, ఆశుద్ధచరిత్రమూ మాసిపోవనే ఆశించాము. అన్ని ఆశలూ అడియాస లయిపోయాయి” — ఇలా పనివిపనివి ఏడుస్తూ సంజయుడి రెండు చేతులూ పట్టుకున్నా డతడు.

“సంజయూ, చెప్పు, మాబాబయ్య అలా పడిపోయినప్పుడు ఎవ్వరూ అడ్డంకాలేదూ? అన్ని అక్షోణీలసేనా మాట్లాడకండా చూస్తూ నుంచుందా? ఆయన్ని ఎవరూ గెలవలే రనుకున్నాం. అంత మీరిపోయిందా శత్రుసేన? ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామూ, శల్యుడూ, తొలిగి పారిపోయారా? పాండవులూ, శిఖండీ తాత మీద విరుచుకుపడుతూంటే నాకొడుకులందరూ ఏంచేస్తున్నారు? చెల్లాచెదురయి అడివిపట్టిపోయారా? అయ్యో, ఎంతపనికిరిగిపోయింది! భీష్ముడు పడిపోయాడంటే ఇంకేముంది? అంతా పడిపోయిందనేలెక్క.

“ఆ, కురుకులవృద్ధుణ్ణి, నిర్మలచరిత్రుణ్ణి, భీష్మపితామహుణ్ణి చంపి రాజ్యం ఏలుకోడానికి తెగించారు పాండవులు! దేవుడూ నాశ్లకే తోడయాడు. ధర్మం వెనకపడి అధర్మం పెరిగిపోయినట్టయింది. తాతనిచంపి రాజ్యంపుచ్చుకోడం ఎంత నిష్ఠురం! అతణ్ణి చంపుకుని సంపదకోసం పోరాడడం! ఇంతకంటే పాపమే ముంటుంది?

కులా లన్నిటిలోకీ రాసకులం కూరమైంది. ఏకులంలోఅయినా పుట్ట వచ్చు, కాని రాసకులంలో పుట్టకూడదు.

“అయ్యో, భీష్ముడులేని నాసేన భర్తలేని స్త్రీలా అయి పోయింది. కుమాళ్ళు ఎంతబెంగపెట్టుకుని ఎలా వున్నారో ఎవరేమయి పోయారో ఇంకా ఏమయిపోతారో! రాజులూ, మంత్రులూ అని పించుకుంటున్న ఆజూదగాళ్లు ఏమిటి భావిస్తున్నారో! ఏవిధంగా బోధిస్తున్నారో! ఇకమీద యుద్ధానికి ఆధార మెవరో!” అంటూ సొంగిపొంగి వస్తూన్న దుఃఖం ఆపుకుంటూ సంజయుడిచేతులు విడిచిపెట్టి ఇలా ప్రశ్నించాడు.

“సంజయూ, యుద్ధ మెలాజరిగింది? పదిదినాలూ ఉభయ సేనలూ ఎలా ఎదురుకున్నాయి? ఎవ్వరెవ్వరు ఎప్పుడెప్పుడు ఏమేమిటిచేశారు? ఇన్నాళ్ళూ భీష్ము డేలా యుద్ధంచేశాడు? తుదకి ఎలా పడిపోయాడు? చెప్పు, అంతా వివరించి చెప్పు. భీష్ముడు పడిపోయాడన్న దుర్వార్త విన్న నాపాడుచెవులు ఇంక ఏది వినడానికై నా సిద్ధంగానేవున్నాయి. దుర్నీతికి పుట్టిల్లు నేను. నేను పనకపోతే ఎవరు వింటారు? నాగుండె రాయె అయిపోయింది. చెప్పు, అన్నీవింటాను” అన్నాడు.

“నువ్వన్నట్టు నీఅవినీతే ఇంతా తెచ్చింది” అంటూ అందు కున్నాడు సంజయుడు — “ధర్మార్ములయిన పాండవులికి ఇన్ని పాట్లూ వచ్చాయి. అంతచేసి ఇంత తెచ్చుకున్నావు. చెడ్డచేసినవాళ్ళకి తప్పకండా చెడ్డే వస్తుంది; సందేహంలేదు. మంచీచెడ్డో అనకండా విను. వినడా నికేకదా, నన్ను యుద్ధభూమికి పంపావు. వేదవ్యాసమునీంద్రుణ్ణి తలుచుకుంటాను. భక్తితో ఆయన పాదాలికి నమస్కరించి యుద్ధ వార్తలు వినిపిస్తాను. ఉన్నతమైనవాణ్ణి, మేఘుంలాంటి శరీరచ్ఛాయ కలవాణ్ణి, ఉజ్వలమైన దండం ధరించినవాణ్ణి, గోరోజనంకాంతికలిగిన జూజూటంకలవాణ్ణి, వేదార్థాలు నిరూపించినవాణ్ణి, కృష్ణమృగచర్మం

ధరించినవాణ్ణి, భారతవంశకర్తని, దేవతలు పూజించేవాణ్ణి, సత్యవతి
దేవికుమారుణ్ణి ; వ్యాసమునీంద్రుణ్ణి సేవిస్తున్నాను” అంటూ వ్యాసుణ్ణి
మనసులోనిలుపుకుని యుద్ధవార్త లారంభించాడతడు.

కురుక్షేత్రం

“మహారాజా, నేను కళ్యాణా చూసిందీ, చెవులారా విన్నదీ,
మునికృపవల్ల నాకు అవగతమయిందీ - యావత్తూ పూసగుచ్చినట్టు
విస్తరించి చెపుతాను. సావధానంగా విను.

“ఆరాత్రి నీదగ్గర సెలవుతీసుకున్నాను. తిన్నగా కురుక్షేత్రం
వెళ్ళాను. మన సైన్యశిబిరంలో నీకొడుకుకోసం ప్రత్యేకంగా నియమిం
చిన రాజగృహంలో సముచితంగా ప్రవేశించాను. భీష్ముడూ మొదల
యిన కౌరవప్రముఖులూ, తగిన రాజులూ చుట్టూవున్నారు. దుర్యోధ
నుడు తగిన ఉన్నతాసనంమీద ఆసీనుడైవున్నాడు. నన్ను చూడడం
తోనే ఆదరించాడు. నేను కొలువులో కూచున్నాను. యుద్ధవిషయమే
ఆలోచన జరుగుతూవుందప్పుడు. దుర్యోధనమహారాజు దుశ్శాసనుణ్ణి
చూసి ఇలా అన్నాడు :

“తమ్ముడూ, ఎంతోకాలంనించీ ఎదురుచూస్తున్నయుద్ధం,
పాండవులికీ మనకీ ఇన్నాళ్ళకీ జతపడింది. ఇక ముఖ్యంగా మనం చెయ్య
వలసినపని చెపుతాను విను. అందరిలోకీ మనకి ముఖ్యమైనవాడు
భీష్ముడుతాతయ్య. కంటికి రెప్పలాగ అన్నివిధాలా ఆయనని మనం
కాపాడుకోవాలి. ఆయనని భద్రంగాచూసుకుంటే చాలు, పగవాళ్ళ
పనిపట్టిస్తాడాయన. అందరినీ కాపాడవలసినవాడే ఆయనకదా ! ఆయ
నని కాపాడడమేమిటని అనుకునేవు. అదికాదు, విను చెపుతాను. ఇది
వినవలసిందే కూడాను. అవాళ మనం యుద్ధానికి ప్రయత్నాలుచేస్తూ
వున్నప్పుడే చెప్పాడాయన, ‘నాముందు యుద్ధంలో ఎవ్వరూ బతికి

బయటపడతారనిమాత్రం నమ్మకండి. ఎవ్వరూ నన్ను గెలవలేరు, కాని వొక్కశిఖండిమాత్రం గెలుచుకుంటాడు. అతడిదగ్గర గడ్డిపోచే అయి పోతాను నేను' అని. రక్షణలేకండా ఏమరుపాటుగావుంటే సింహాన్నయినా నక్కనంటిది వోడగొడుతుంది. కనకనే యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి కాసుకుతిరగకపోతే శిఖండిచేత దెబ్బతినడం తప్పదు. నిజంగా ఇలాంటిదే నిద్రపోతున్న పెద్దపులిని గొర్రె చంపడమంటే. అంచేత మంచి దిట్టమైన రథికుల్ని తాతయ్యగారి రక్షణకోసం పంపాలి. మీరంతా మీసైన్యాలతో సహా శిఖండిని ముట్టడిస్తూవుండాలి' అనిచెప్పి అవాళకొలుపుచాలించా డతడు.

మర్నాడు తెల్లవారాక దుర్యోధనమహారాజు సేనానాయకులను పంపి ఎంపికయిన వీరులనీ సేనలనీ యుద్ధానికి సిద్ధపరిచాడు. దాంతో ఎక్కడలేని కలకలమూ ఆరంభమయింది. శంఖాలూ, దుందుభులూ మొదలయిన మంగళవాద్యాలూ అవీ సిద్ధంచేయ్యండని ఆయా పరివారాల నాయకులు హెచ్చరించారు. వాళ్లు గంభీరమైన పలుకులూ, కట్టువిప్పి తెస్తూవున్న ఏనుగులఘీంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, పూసాడానికి లాక్కువస్తూవున్న రథాల చక్రఘోషలూ, వొకళ్ల నొకళ్లు పిలుచుకుంటూన్న సైనికుల కేకలూ - అన్నీ కలిసి శిబిరం శిబిరమంతా చంద్రోదయంతో ఘూర్ణిల్లిపోయే మహాసముద్రంలా అనిపించింది. సూర్యోదయంకావడంతోనే సైన్యాలు రణరంగానికి వడిచాయి. బంగారంభూషణాలతో ఏనుగులు దావాగ్నిమంటలతో వున్న కొండల్లా అవుపించాయి. పరుగు లురుకుతూ సకిలిస్తూవున్న గుర్రాలు సముద్రతరంగాల్లా కనిపించాయి. వాహనాలతోనూ, అలంకరణాలతోనూ వరసలుతీరి రథాలు కదులుతూవుంటే ఊళ్లకివూళ్లు కదులుతున్న ట్టనిపించింది. బింకాలుపలుకుతూ భటులు నడుస్తూవుంటే రాక్షసమూకలు పరునిస్తున్నట్టు అవుపించింది.

తెల్లటి ధోవతీ, తెల్లటి రథమూ, తెల్లటి గుర్రాలూ, తెల్లటి ధనుస్సు, బంగారం తాటిచెట్టుతో రెపరెపలాడుతున్న పతాకమూ, బంగారం కవచమూ, తెల్లగొడుగు — ఈఅన్నిటితోనూ గంగాపత్రుడైన భీష్ముడు సముద్రంలాంటి ఆకారవసేనకి పూర్ణచంద్రుడిలా అవుపించాడు.

ఈన చతురంగబలాలు పురికొలుపుతూ సమరోత్సాహంతో; ధగధగా మెరిసిపోతూవున్న బంగారం వేదికపతాకంరథంమీద బయలుదేరివచ్చాడు ద్రోణాచార్యులు. అలాగే బంగారం ఆబోతుపతాకంతో కృపాచార్యులూ, మణులుచెక్కిన సింహంతోకజెండా రథంమీద అశ్వత్థామూ, రత్నాల నాగేటిచాలుజెండాతోమద్రరాజు శల్యుడూ నవ్వుతూ, వీరాలాపాలాడుతూ ఎవళ్లబలంతోవాళ్లు యుద్ధానికి పయనమైవచ్చారు. తక్కిననాయకులున్నూ ఎవళ్లకితగిన సన్నాహాలతో వాళ్ళు ఈమఈమ సైన్యాలువేసుకుని, వాళ్లవాళ్ల జెండాలతోనూ వాటితోనూ ఈర్ష్యపడ్డారు. దృఢమయిన చతురంగబలాలతో బ్రహ్మాండమైన యాదవ సైన్యం వెంటపెట్టుకుని కృతవర్మా, బంధువులూ తానూకలిసి పెద్ద రథ సైన్యంతో జయద్రథుడూ, అనంతమైన చతురంగసేనలతో దిక్కులు కంపించిపట్టు విందానువిందులూ, కళింగమహారాజూ, భగదత్తుడూ, ఎన్నోఅన్ని గుర్రపుదళాలు వేసుకుని కొడుకులూ, తమ్ములూ యావన్మందితోకలిసి మీనావ శకుని, ఎంతోఅంత కాల్యలం వెంటపెట్టుకుని కుమారుడు సోమదత్తుతోనూ, మనమడు భూరిశ్రవసుడితోనూ కలిసి దేవేంద్రుడిలాగ బాష్టాకుడూ బయలు దేరారు. వాళ్ళందరినీ చూస్తూవుంటే కన్నులపండువుగావుండేది మీసేనలకి.

అలాగే కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడూ, కోసలంరాజు బృహద్బలుడూ, మాహిష్మతీపురంరాజు సేలుడూ, త్రిగర్తరాజు సుశర్మా, రాక్షసరాజులు అలంబసుడూ, హలాయుధుడూ, సౌవీర, శూరసేన,

ఆభీర, యవనదేశాల రాజులూ మావన్మందీ తమతమ చతురంగబలాలు తోనూ, తమతమ జెండాలతోనూ, రకరకాల ఆభరణాలతోనూ బయలు వెళ్ళారు. అందరి మొహాల్లోనూ యుద్ధకోసం ఉత్సాహం ప్రకాశిస్తోంది.

ఇలా పనిఅక్ష్లోకీల మహాసైన్యం నడిచింది. పదికొండో అక్ష్లోకీతో దుర్యోధనమహారాజు బయలుదేరాడు. ధగధగా వెళ్ళి పోతూవున్న రత్నభూషణాలు వేసుకుని మదపుటేనగుమీన కూచున్నాడతడు. తెల్లగొడుగులూ, నగలలోని వజ్రాలకాంతాలూ, చాచురాలూ, ఎన్నోరత్నాలతో మెరిసిపోతూవున్న నాగపతాకమూ - మహారాజా, చూసిందికి రెండుకళ్ళూ చాలవసిపించాడు రారాజు.

రెండుపక్కలా వాహనాలూ, గొడుగులూ వేసుకుని జిగేలు జిగేలుమంటూన్న తమతమ జెండాలతో దుశ్శాసనుడూ, దుర్జునుడూ, వివింశతీ, వికన్తుడూ మొదలయిన నూరుగురుతమ్ములూ దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టముట్టినడిచారు. కోదండాలూ, గదాదండాలూ, ఈటెలూ, బాకులూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ, తోమరాలూ, గండగొడ్డళ్ళూ, గుడియలూ, శూలాలూ మొదలైన ఆయుధాల తోనూ, బంగారంపసితనం కల కవచాలతోనూ, చిత్రవిచిత్రాలయిన కిరీటాలతోనూ, నవరత్నాలుతాపిన జెండాలతోనూ - ఇలా ఒయలు వెళ్ళిన కారవసేన ఎంత అందంగావుందో అంతభయంకరంగానూ అవుపించింది. వీరులభూషణాలలోని వజ్రాలకాంతులు హంసల్లాగా, మాణిక్యాల కాంతులు పద్మాల్లాగా, ఇంద్రనీలమణుల కాంతులు తుమ్మెదలలాగా అయి కారవసైన్యం పెద్ద ఎర్రతామరలసరోవరంలాగా కనిపించిందంటే నమ్ము.

అప్పుడు సర్వసేనాని భీష్ముడు రాజులుయావన్మందినీ, పిలిచి హెచ్చరించాడు:

‘వీరులారా, యుద్ధమంటే రాజులకి తెరిచిన స్వర్గద్వారమన్నమాట. ఈద్వారంలోంచే ఎందరో మహామహాలు వెళ్లారు. మీరూ ఈదారినే నడవడం గొప్పవిషయం. రాజున్నవాడు ఇంట్లో మంచంపట్టి చవ్వడంకంటే మరోపాపంలేదు. నిజంగా యుద్ధం మనకి ఎంతవల్లంలాంటిది. ఇది లభించడమూ నిధిలభించడమూ వొక్కటే’ అన్నాడు.

ఈపాచ్చరికకి రాజులందరూ తలవూపారు. ఎవళ్లకీతగినట్టు వాళ్లు ఉత్సాహంతోనూ ఉద్రేకంతోనూ మాటఇచ్చారు. వీరదర్పంతో ఎవళ్ల సేనల్లోకివాళ్లు వెళ్లిపోయారు. అనంతరం దుర్యోధనుడితో భీష్ముడిలా అన్నాడు: ‘ఇదిగో, నేను యుద్ధంచేస్తున్నంత సేపూ కర్ణుడుమాత్రం యుద్ధంలో అడుగుపెట్టకూడదు. అతడేకాదు, అతడి కుమాళ్లు, అతడి బంధువులూ, అతడిమంత్రులూ కూడా రాకూడదు. ఇది స్పష్టంగా చెబుతున్నాను నేను.

దీనికి దుర్యోధనుడు నొచ్చుకోలేదు, పైగా సంతోషించాడు కూడాన్ను. ‘అవును, పంతంపట్టి మరొకడు యుద్ధానికి రాకూడదంటే, మీబలమూ మీతెగువా స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. మహానందంగా వుంది నాకు’ అంటూతాతగారిని పొగిడాడతడు. నిజంగా భీష్ముడలా భీష్మించి యుద్ధానికి పూనుకోడంతోనే ఉప్పొంగిపోయాడు రారాజు. శమ్ములతోసహా అతడిచుట్టూ చేరాడు. తనసైన్యంతో మంచివ్యూహమొకటి నిర్మించమనీ కోరాడు.

అప్పుడు పడమటిదిక్కు తిరిగాడు భీష్మసేనాని. తాళధ్వజంతో తాను సైన్యానికంతకీ ముందునుంచున్నాడు. తనతో ద్రోణాచార్యుల్ని నుంచోపెట్టాడు. కుడితట్టు కృపుణ్ణి, అశ్వత్థామనీ నుంచోపెట్టాడు. ఎడమదిక్కు కృతవర్మనీ, శల్యుణ్ణి పెట్టాడు. వెనకని బాహ్లికుణ్ణి, భూరిశ్రవసుణ్ణి, సోమదత్తునీ వుంచాడు. సైన్యమధ్యకొరవకుమాళ్లందరితోనూకలిసి దుర్యోధనుణ్ణిపెట్టాడు. అతడిముందర ‘అర్జునుణ్ణి చంపుతాం,

లేదా చస్తాం' అంటూన్న సుశర్మామొదలయిన పదివేలమందిని దిట్టమైన సంశప్తకరణికుల్ని నుంచోపెట్టాడు. సైన్యమంతటా అక్కడక్కడ ఈగినయోధులుండేట్టు ఏర్పాటుచేశాడు. ఒక్కొక్కసైన్య దళానికిముందు ఏనుగులూ, ఏనుగులకి దన్నుగా రథాలూ, రథాలకి దన్నుగా గుర్రాలూ, గుర్రాలకి దన్నుగా విండ్లవాళ్లూ, విండ్లవాళ్లకి దన్నుగా కత్తీ డాలూ పట్టుకున్న బంట్లూ నిలబెట్టాడు. ఇలా అభేద్యమైన మానుషవ్యూహం ఈయారు చేశాడు భీష్మసేనాని. ఆవ్యూహంచూసి మనసైన్యంలోని రాజులు యావస్కందీ ఆశ్చర్యపోయారు. ఎప్పుడూ ఎక్కడా ఇంత దృఢమైనవ్యూహం కనీవినీ ఎరగమన్నారు వాళ్లు. అందరిమొహాల్లోనూ సంతృప్తి, సంతోషమూ తాండవించాయి.

ఇక పాండవసైన్యం : బ్రహ్మాండమైనసైన్యంతో కదిలివచ్చాడు ధర్మరాజు. అతడిసైన్యంలోని ఏనుగులమదంగోసం తుమ్మెదలు గుంపులుగుంపులుగా ఎగిరివచ్చాయి. వాటినిచూస్తూవుంటే ఆసైన్యం మీద నల్లగొడుగులుపట్టారా అనిపించింది. గుర్రాలడెక్కలతోరేగిన ధూళి స్వర్గంలో అప్పరసల కుంకమూ, కర్పూరమూ మొదలైన చూర్ణంతో వియ్యమండనట్టయింది. జెండాలమీది మణులకాంతులు సూర్యోరణాలని మించిపోయాయి. జైత్రభేరీలధ్వనులు పర్వతగుహలలో ప్రతిధ్వనించాయి. రథఘోష చిరుగంటల ఘోషగుణలతో ఆకాశం నిండా ఎంత అందంగా వినిపించిందో అంత భయంకరంగానూ అనిపించింది. సైనికులఆయుధాలు తళతళలాడుతూ అన్నిదిక్కులూ వెలిగించాయి. అలా తల్లివచ్చాడు ధర్మరాజు.

పదాతిసైన్యంతో బుజాలుపోంగించుకుంటూ వచ్చాడు భీముడు. ఆనందం అతడి మొహానికి అదో కొత్తదనం తీసుకువచ్చింది. గదా మొదలైన ఆయుధాల కాంతులూ అతడుధరించిన భూషణ

కాంతులూ ఇవన్నీ కలిసి చిత్రంగా అవుపించాయి. యుద్ధక్రీడకని అలా ఉజ్వలంగా వచ్చాడతడు.

ఇక అర్జునుడో - అతడి దివ్యరథం పద్మరాగమణులలా ప్రకాశించింది. తెల్లగుర్రాలు వజ్రాలలా ప్రకాశించాయి. నొగలమీద శ్రీకృష్ణుడు ఇంద్రనీలమణులలా ప్రకాశించాడు. జెండామీద వానరంగరుడపచ్చలలా ప్రకాశించింది. తూణీరాలలో బాణాలు మరకతాలలా ప్రకాశించాయి. ఇలా రోహిణాదిలా వెలిగిపోతూ రణస్థలానికి వచ్చాడతడు, దేవదత్తం పూరిస్తూ. అతడి గాండీవం హరివిల్లు. దివ్యకిరీటం కాంతులు మెరుపులు. ధనుష్టంకారం గర్జన. శరీరకాంతి అసలే నలుపు. ఇలా కారుమేఘంలా ఎంతోగొప్పగా అవుపించాడు. అతడితో చెప్పశక్యంకానంత రథసైన్యం తర్లివచ్చింది.

రణోత్సాహంతో ముందుకి వురుకుతూన్న పెద్ద గుర్రపు సైన్యంతో వచ్చారు నకులసహదేవులు. మంచివాహనాలమీద పరస్పరం యుద్ధంగురించి మాట్లాడుకుంటూ ఆ ఇద్దరూ వస్తూవుంటే, మహానందంతో చూశారు రాజులు.

రథసంతో కలగుండుపడిపోతూవున్న రణక్షేత్రానికి చిన్న ఏనుగుగుంపులాగ ద్రౌపదికుమాల్లా, అభిమన్యుడూ వచ్చారు, గుర్రాలపై సైన్యం వెంటవేసుకుని. అలా ప్రతివిందుడూ, శ్రుతసోముడూ, శ్రుతకీర్తి, శతానీకుడూ, శ్రుతసేనుడూ, అభిమన్యుడూ తమనాయకత్వం వహించి రావడంతోనే సంతోషం పెట్టలేక పోయారు పాండవసైనికులు.

ఏనుగులసందడితో పెద్దరాణువ వెంటపెట్టుకుని దుర్దమంగా వచ్చాడు ద్రుపదమహారాజు. దుర్యోధ్యమైన సైన్యంవేసుకుని తమ్ములతోనూ, కుమాల్లతోనూ కదిలివచ్చాడు విరాటరాజు. యాదవ సైన్యంతో భూమి గజగజలాడిస్తూ వచ్చాడు సాత్యకి. ప్రతాప వాక్యాలు పలుకుతూన్నవీరుల్ని చుట్టబెట్టుకువచ్చాడు చేకితానుడు.

ఒకళ్ళనొకళ్లు పరియాచికాలాడుకుంటూవున్న గుర్రపుకాతులు తనకి
దన్నగా నడుస్తూవుంటే, మహాధీమాగా తర్లివచ్చాడు శిఖండి.
తమ్ముడితోసహా కలిసి వచ్చాడు మగధసహదేవుడు, జరాసంధుడి
కుమారుడు. దిక్కులు దిమ్మెత్తి పోతున్నట్టు యుద్ధవాద్యాలు
మోగుతూవుంటే సముద్రంలాగ వుప్పొంగుతూవుండేది అతడి మగధ
సేన, యుద్ధమంటే వుబ్బిపోతూ రకరకాల ఆయుధాలు పట్టుకుని.
బలమూ, బలానికితగిన శౌర్యమూ, శౌర్యానికితగిన దర్పమూ,
ధర్మానికితగిన ఉత్సాహమూ కలిగిన సైన్యంతో వచ్చారు ధృష్ట
కేతువూ, అతడి తమ్ముడూనూ, పాండవుల కళ్ళ వేడుకచేస్తూ.
యమకింకరులలాంటి రాక్షస సైనికులతో ఘోరమైన చీకటికొండలాగ
నడిచివచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. దానికితగినట్టే వున్నాయి అతడి
పెద్దపెద్దకోరలు. అతడిచేతిలోని శూలం కాంతులు ఆకాశం జిగేలుమని
పిచేవి. వీళ్ళేకాకండా పాండ్యరాజూ, అయిదుగురు కేకయరాజులూ,
శైబ్యుడూ, శాశా, కమాశాదేశాలరాజులూ ఎంతోమంది తమతమ
సైన్యాలతోనూ, తమతమ జెండాలతోనూ వచ్చారు. ఇలా ఏడు
అక్షోణీల పాండవసేనా రణక్షేత్రంలో సమావేశమయింది. ఆసేనా
మొహానికి తిలకంలా తయరయివచ్చాడు పాండవసేనాధిపతి ధృష్ట
ద్యుముడు. పరిపూర్ణమైన వీరసంతో తొణికిసలాడుతూవుంది
అతడిశరీరం. యుద్ధలక్ష్యంతో ఉజ్వలంగావుంది వీరరేఖ. సూర్యరథంతో
సమానంగా వుంది అతడి రథవేగం. ధగధగా మెరుస్తోంది ధనుస్సు.
జిగేలు జిగేలు మంటోంది రథంమీది ధ్వజం. ఇలా మహాతేజస్సుతో
వచ్చి ఏడక్షోణీలసేనా నడిపించాడతడు.

అలా చతురంగబలాలతో ఆసేన ప్రచండంగా నడిచివస్తూ
వుంటే మహారాజా, భూమి గజగజా వణికింది. దిక్కు లదిరాయి.
సైనికుల తొడతొక్కిడిలో వొకళ్ళవస్తువులు వొకళ్ళవాటిని రాపాడి

రాలిన రఙ్గు భూమిమీద రేగినధూళి హెచ్చుకాకండా అణిచివేసేది. ఆయుధాలకాంతులు చల్లనివెన్నెలలయి యుద్ధావేశంలో వీరులకి చెమట్లుపోయకండాచేసేవి. భేరిధ్వనులకి ఆకాశం బద్దలయిపోకండా పనుగులు తొండాల్తో శుంపుళ్లుచల్లేవి. సైనికులదర్పం దేవతలకి తెలియరాకండా గొడుగులు చట్టంగా అడ్డుకునేవి.

శిబిరంనించి బయలుదేరి కురుక్షేత్రమంతటికీ ఉత్తమప్రదేశమయిన శమంతకపంచకందగ్గిరికి వచ్చేసరికి ధర్మరాజుకి కుడికన్ను అదిరింది. ఇంకా ఎన్నో శుభశకునాలూ కనిపించాయి. దానికి మెరుగు పెట్టినట్లు పనుగులమదంసువాసనా, సైనికులుపూసుకున్న వీరగంధాల పరిమళమూ బుజ్జగిస్తూ, మృదూవుగా మెల్లమెల్లగా వీసింది మంః వాయువు.

దానికి పరమానందభరితుడయ్యాడు ధర్మరాజు. తనలాగే సంతోషంగావున్న తెమ్మలూ, తానూ, ద్రుపదుడూ, విరాటుడూ శక్కిన యావన్మంది తూరుపుదిక్కుమొహమై కౌరవసేనకి ఎదురుగా నుంచున్నారు. తన సైన్యమూ, ఎదిరిసైన్యమూ తైపారువేసి వొకసారి చూసుకున్నాడు ధర్మరాజు. తనసేనలో అందరికీ సంజ్ఞలూ, గుర్తులూ ఏర్పరిచాడు. నాయకులైన రాజులుయావన్మందినీ చగ్గిరికి పిలిచాడు. “ ఈయుద్ధంలో మనం రాజ్యంజయించడమో, లేదా వీరస్వర్గం సంపాదించడమో — ఇదే మన నిశ్చయం. కనక మీ అందరి నిశ్చయమూకూడా ఇదే అని నాముందు మాట ఇవ్వండి మీరు ” అన్నాడు.

ధర్మరాజులా అనగానే యావన్మందిరాజులూ వీరోచితమైన వాక్యాలతో అతడిముందు ప్రతిజ్ఞ చేశారు; శంఖాలు పూరించారు. తరువాత ఎవళ్ళపటాలలోకి వాళ్ళువెళ్ళి నుంచున్నారు. అప్పుడు

సిద్ధంగా అమర్చిపెట్టిన ఫలహారాలూ, పళ్ళూ, పువ్వులూ, కర్పూరమూ, కస్తూరీ అదీ వాళ్ళకి పంచిపెట్టాడు ధర్మరాజు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, మనసైన్యం ఎంతో పెద్దది కదా ! ఇంతసైన్యాన్నీ ఎదిరించడమంటే కొంచెమైనా జంకలేదా పాండవులు ?

సంజయుడు : నీసందేహం బాగానేవుంది. అయితే చెపుతాను విను. కౌరవసైన్యం చూసి ధర్మరాజు చిన్నబుచ్చుకోలేదు. అర్జునుణ్ణి చూసి 'తమ్ముడూ, ఎంతసేనవుందో చూశావోయి కౌరవులది ! ముందు తాళగారి తాటిచెట్టుజెండా ఎంత ఘోరంగా అవుసిస్తూవుందో చూడూ,' అన్నాడతడు.

దానికి అన్నగారిమొహం చూసి చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. 'సైన్యం పెద్దాచిన్నాలో ఏముం దన్నయ్యా,' అంటూ ముక్త సరిగా ఇలా అన్నాడు—'ధర్మంవొదిలిపెట్టినవాళ్ళకి ఎంతగొప్పసైన్యం వున్నా వాళ్ళని ఇట్టే గెలవవచ్చు' అన్నాడు వెనకటికి నారదముని. ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ వింటూండగా వ్యాసమునీ నాతో ఆమాట చెప్పాడు. అది అలావుండనిచ్చి బలాబలాలు విచారించినా మన మేమంత అవుకుగా లేముకదా ! చూడూ, అమానుషమైన శక్తిమంతుడు అన్నయ్య భీముడు. ఆయనగదముందు శత్రువులు ఎంతమందయినా నిలవగలరా ? ధృష్టద్యుముడూ, శిఖిండీ మొదలయిన పాంచాలవీరులు వుండనేవున్నారు. వాళ్ళపరాక్రమంముందు సైన్యాల హెచ్చుతక్కువలు పనికివస్తాయా ? విరాటరాజూ, శంఖుడూ మొదలైన మత్స్యవీరులూ, సాత్యకీ, చేకితానుడూ మొదలైన యాదవశూరులూ — వీళ్లంతా నీకు విజయంచేకూర్చుందే వొడలరు. మన అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ మొదలయిన కుమాల్లు వొక్కొక్కడూ వొక్కొక్క అక్షోణీసైన్యంతో సమానంకదా ! అతిలోకసామాన్య

మైన బలశౌర్యాలు వీళ్లవి. నీదయా, కృష్ణుడి ఆసరా — ఈరెంటి వల్లా గాండీవానికి రెక్కలువచ్చినట్టుంది. ఇంతెందుకూ ఏనుగులాగ నీబలం నీకు తెలియదు కాని నీకే కోపంవస్తే దేవతలయినా జోహారు చెయ్యవలసిందేకదా!”

దాంఠో వొక్కసారి తెలివితెచ్చుకున్నట్టు జల్లుకున్నాడు ధర్మరాజు. “బాగుంది. అయితే కారవులుపన్నిన వ్యూహానికి తగినట్టు మన సైన్యంతో కూడా వొకమంచివ్యూహం తయారుచేయించు” అన్నాడు. దానిమీద ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పిలిచాడు అర్జునుడు; అచలవ్యూహం పన్నమన్నాడు. సేనంతా బాగా సరిచూసి అచలవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వ్యూహంముందుభాగంలో అభిమన్యుడూ మొదలైన పాండవకుమార్తెనీ, సహదేవుణ్ణీ పెట్టాడు. తానూ అక్కడే నిలబడ్డాడు. తనకీ కుమార్తెకీ దన్నుగా భీముణ్ణి నియమించాడు. తమతమ బంధువులతోనూ, సైన్యాలతోనూ చేకితానుణ్ణి, ద్రుపదుణ్ణి దక్షిణభాగంలో పెట్టాడు. అలాగే సాత్యకినీ, విరాటరాజునీ ఉత్తరభాగంలో నిలిపాడు. నడిమిభాగంలో నడగొండలవంటి ఏనుగులమధ్య రథంమీద తెల్లగొడుగులతోనూ, చామరాలతోనూ ధర్మరాజు బ్రాహ్మలికి బంగారమూ, నూతనవస్త్రాలూ దానంచేస్తూ, విజయంలభించాలని వాళ్లు చేస్తూవున్న ఆశీర్వాదాలందుకుంటూ నుంచున్నాడు. భీష్ముడికి ఎదురుగా పౌరుషంతో శిఖిండి నుంచున్నాడు. అతడికి దన్నుగా అర్జునుడు నుంచున్నాడు. వెనకభాగంలో మగధసహదేవుడూ, ధృష్టకేతూ మీసాలు మెలిపెడుతూ నిలబడ్డారు. ఇలా పాండవుల అచలవ్యూహంకూడా ఎంత అందంగావుందో అంత భయంకరంగా అవుపడింది. వాళ్ల రథాలు ద్వీపాలనుకో. ఏనుగులు కొండలు. గుర్రాలు కెరటాలు. వీరభటులు ఉగ్రమైన నీటిజంతువులు. ఇలా మహాసముద్రంలా వుంది వాళ్ల సైన్యం. ఇటు కారవసైన్యంలోనూ అటు పాం

డవసేనలోనూ ఎవరిజెండాలికీలేదు అర్జునుడిరథంమీది కపిధ్వజానికీ
వున్న ప్రకాశం. ముఖ్యంగా కౌరవపై న్యంగుండెల్లో దిగులుపుట్టిస్తూ
ధగధగగా వెలిగిపోతూ వుండే దది.

ఎర్రటివీ, తెల్లటివీ, నల్లటివీ కవచాలువేసుకుని ఆలమండల్లో
ఆబోతుల్లాగ తమతమ సేనాదళాలమధ్య తిరుగుతూవుండేవాళ్లు ఆకా
శానికి వినపడేటట్టు వీరాలాపాలాడుతూ నాయకులు. కొన్ని దేశాల
సేనలు దుర్యోధనుణ్ణి చేరాయి. కొన్ని దేశాలవి ధర్మరాజుని చేరాయి.
మరికొన్ని చీలికలయిపోయి ఇటూ అటూ కూడా చేగాయి.

పిల్లలూ ముసిలాళ్ళూ శప్ప మొలతాడుకట్టిన మొగవాడల్లా
యుద్ధంలో గెలుపుసాధింతామనే అక్కడికి నచ్చాడు. అదంతా
చూస్తే నేలపొంగి అంతమందీ అక్కడ చేరారా అనిపించింది.

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే మనపై న్యమూ పాండవులపై న్యమూ -
ఈరెంటిలో ఏది పై చెయ్యిగా వుండంటావు?

సంజయుడు : రెంటిలో దేని కేదీ తీసిపోయినట్టులేదు. రెండు
సేనలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. అయితే కృష్ణుడూ అర్జునుడూ
వుండడంవల్ల పాండవులపై న్యమే కొంత పై చెయ్యిలా అనిపించింది
నాకు. పైగా పాండవుల ఏనుగులు ఘీంకారంచేసేసరికి కౌరవుల ఏను
గుల మదధారలు ఇంకిపోయాయి. వాటికోసం వచ్చిన తుమ్మెదలు
వొక్కసారి నిరాశపడిపోయాయి. మహారాజా, నీకుమారుడు మంక
పట్టుపట్టి యుద్ధానికి రావడం చూసి పాండవులూ, శ్రీకృష్ణుడూ నల్ల
మాలిన సంకోషం పొందారంటేనమ్మ. కృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరి
చాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. ఆ రెండుశంఖాలూ
వినడంతోనే పాండవపై న్యం కలకలలాడింది. కౌరవయోధులగుండెలు
జలుజల్లుమన్నాయి. మన మానుషవ్యూహంలో నెత్తురువాన కురిసింది.
ఇంకా ఎన్నో దున్నిమిత్తాలు పుట్టాయి. ఎందుకుపుట్టవూ అంటా.

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామూ, కృపుడూ — ఈనలుగురూ యుద్ధానికి బయలుదేరేటపుడు ప్రతీసారీ ‘పాండవులు జయించాలి, పాండవులు జయించాలి’ అంటూ బయలుదేరతారు. సరే, అదలా వుండనీ. అపశకునాలు చూసి నీకుమాళ్లు పిసరంతయినా జంకలేదు. పైగా సేనలో ఉత్సాహం రేకెత్తిస్తూ రణదుందుభులు మోగించారు. దాంతో రెండుసేనలూ యుద్ధంకోసం పురకలునేస్తూ, ప్రళయసముద్రాలలాగ వుప్పొంగాయి. అప్పుడు ఉభయసైన్యాల నాయకులూ కూడబలుక్కుని కొన్నినియమా లేర్పరుచుకున్నారు.

రథాలవాళ్ళు రథాలవాళ్ళతోనే యుద్ధంచెయ్యాలి. ఏనుగులీ వాళ్ళు ఏనుగులవాళ్ళతోనే పోట్లాడాలి. గుర్రాలవాళ్ళు గుర్రాల వాళ్ళతోనే పోరాడాలి. కాలిబంట్లు కాలిబంట్లతోనే కలబడాలి. శరణన్నవాణ్ణి చంపకూడదు. ఓడిపోయినవాణ్ణి, పారిపోయినవాణ్ణి, యుద్ధం మానేసినవాణ్ణి, ఆయుధాలులేనివాణ్ణి, సారథుల్ని, శంఖాలూ భేరీలూఅవీమోయించేవాడ్యగాళ్ళనీ, ఆయుధాలుమోసుకువెళ్ళేవాళ్ళనీ కొట్టకూడదు. ఉభయపక్షాలవాళ్ళూ ఈనియమాలు అంగీకరించారు.

ఉభయసేనలూ సమానమైన ధైర్యంతో ఎదురెదురుగా నిలబడ్డాయి. ఎవరిమనస్సులోనూ శాంతిలేదు. అయినా నిశ్చలంగా వున్నాయవి. రంగురంగులుగావున్న ఆరెండుసేనలూ పూలతోనూ, పళ్ళతోనూ వున్న రెండువనాలలా అవుపించాయి. ఎంతట యుద్ధం ప్రారంభిద్దామో అనే రెండుసేనలూ బాధపడుతున్నాయి. ఉభయ సైన్యాలూ ఎంతట కలబడతాయో, ఎంతట యుద్ధంచూస్తామో అని చిడిముడిపడిపోతున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

“తాతా అనుమతించు”

ఇంతలో యుద్ధానికి సిద్ధంగావున్న ధర్మరాజు తన కవచం విప్పేశాడు. ఆయుధాలూ, కవచమూ రథంమీద పెట్టేశాడు. రథం

దిగిపోయాడు. చేతులుజోడించాడు. మాట్లాడకండా తిన్నగా భీష్ముడిదిక్కు సడిచాడు. అశిషి అభిప్రాయమేమిటో పాండవసైన్యంలో ఎవ్వరికీ అర్థంకాలేదు. భీష్ముడూ మొదలయిన నలుగురుశత్రుముల్లూ, కృష్ణుడూ, సాశ్యకీ, ఆపులైన రాజులూ శడబడుతూ రథాలుదిగి అతణ్ణి వెంబడించారు. ✓

“మేము ఇంతమందిమీ వుంటూవుంటే, నువ్వు ఇలా నడుచుకు రావడ మేమిటి అన్నయ్యా?” అన్నాడు భీష్ముడు.

“శత్రువులమీద ఎత్తిన ఇంత సన్నాహమూ వొదిలేసి ఇలా వెళ్ళడం దేనికి?” అన్నాడు అర్జునుడు.

“పగ వాళ్ళకున్న భయంకాస్తా పోయేటట్లు ఇలా దీక్షం వెళ్ళడమేమిటి?” అన్నాడు నకులుడు.

“సిద్ధపడి యుద్ధానికిని చేసిన ఇదంతా పాడయిపోయేట్లు ఇలా వెళ్ళడం ఏమంత సబబు?” అన్నాడు సహదేవుడు.

ఇంతమందీ ఇన్నిప్రశ్నలూ వేస్తూవున్నా మాట్లాడకండా ముందుకి నడుస్తూనేవున్నాడు ధర్మరాజు.

“ఈయన అభిప్రాయ మేదో బోధపడింది నాకు” అంటూ వాళ్ళందరినీ వారించాడు శ్రీకృష్ణుడు — “భీష్ముడూ, కృష్ణుడూ, ద్రోణుడూ, శల్యుడూ మొదలైన పెద్దలకి నమస్కరించి, వాళ్ళ అన మతిపుచ్చుకుని యుద్ధంచెయ్యడంకోసం బయలుదేరా డీయన. పెద్దల అనుజ్ఞ తీసుకుని యుద్ధంచేస్తే జయం శప్పదంటారు తెలిసినవాళ్ళు. అంచేత అలాచెయ్యడం మంచిదే.”

కృష్ణుడిలా చెప్పడంతోనే ధర్మరాజునెలు వెళుతూన్న రాజులు మాననన్నదీ భయపడుతూ, మాట్లాడకండా ముమ్మల్లాగ మందు

పోయారు. కృష్ణార్జునులూ, భీముడూ, నకులసహదేవులూ మాత్రం ధర్మరాజువెంట వెళ్ళారు.

అలా ధర్మరాజు భీష్ముడి రథందగ్గిరికి వచ్చేసరికి కౌరవసైన్యంలో యావన్నెందీ ఉత్సాహంతో మెడలెత్తి చూశారు. మన సేనానాయకులు తలావొకలాగ అనుకున్నారు.

“ఈయన ఇంత పిరికా?” అన్నారు కొందరు. “ఇలా భయపడవలసినంత ఏం పుట్టిమునిగింది?” అన్నారు కొందరు. భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ, అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, భృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండి — ఇంతమందీ వుండగా ఇతడి కేం వచ్చింది?” అన్నారు కొందరు. “ధర్మరాజు భయపడేరకం కాదు. ఎందు కిలా వచ్చాడో మరి!” అన్నారు మరికొందరు.

అక్కడ పాండవసేనలోనూ సైనికులు అలాగే వున్నారు. “ధర్మరాజు మానధనుడు. భీష్ముడితో ఏమిటి మాట్లాడతాడో? ఆయన ఈయనని ఎలా గౌరవిస్తాడో? కృష్ణార్జును లేమంటారో? భీముడూ, నకులసహదేవులూ ఎలా మాట్లాడతారో? వీళ్ళెందు కిలా వెళ్ళారో?” అంటూ రకరకాలుగా ఆలోచిస్తూ నుంచున్నారు.

ఉభయసైన్యాలూ ఆతురతతో చూస్తున్నాయి. మారణాస్త్రాలతో భయంకరంగా వున్న కౌరవవ్యూహందగ్గిరికి వచ్చాడు ధర్మరాజు. తిన్నగా భీష్ముడి రథందగ్గిరికి వెళ్ళాడు. ఆయనకి పాదాభివందనం చేశాడు. “తండ్రీ, నిన్ను ఎదిరించి యుద్ధం చెయ్యవలిసి వచ్చింది. అందుకని ముందు నీఅనుమతికోసం ఇలా వచ్చాను. నన్ను దీవించి పంపు. శత్రువుల్ని జయిస్తాను” అన్నాడు సవినయంగా.

“తప్పకండా జయిస్తావోయి” అన్నాడు భీష్మపితామహుడు — “బాబూ, నువ్వు రావడం నిజంగా మంచిపనే చేశావు. ఇలా రాకపోయి

వుంటే నిన్ను శపించేవాణ్ణి నేను. సరే, ఇదేకాక ఇంకా ఏదైనా కోరుకో యిస్తాను. నీపక్షంవచ్చి యుద్ధంచెయ్యమనిమాత్రం కోరకు. అదితప్ప ఏదన్నా కోరు.”

“తండ్రీ, అలాగే కానీ,” అన్నాడు ధర్మరాజు — “దుర్యోధనుడిపక్షం వుండే యుద్ధంచెయ్యి. కాని మాక్షేమంమాత్రం నీహృదయంలో వుండనీ. అంతేచాలు మాకు.”

“సరే, ఇంకా నీఅభిప్రాయ మేమిటో చెప్పు” అని మళ్ళీ అడిగాడు భీష్ముడు. దానిమీద “నిన్ను గెలిచేవిధాన మేమిటో అనుగ్రహించు” అంటూ చేతులుజోడించాడు ధర్మరాజు.

ధర్మరాజిలా అడగడంతోనే చిన్న చిరునవ్వునవ్వాడు భీష్ముడు. “నన్ను ఎదిరించి గెలవడం దేవతలకయినా శక్యంకాదోయి” అన్నాడు.

“అవును, అందుకనే నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను” అన్నాడు ధర్మరాజు.

“నాచేతిలో ఆయుధం వున్నంతవరకూ నన్ను ఎవ్వరూ జయించలేరు. నువ్వు నామనవడివి. నామనస్సుకరిగించి నన్ను ప్రార్థిస్తున్నావు. అయినా, అది చెప్పడానికి ఇంకా సమయం రాలేదు. ఇప్పుడేమీ అనకు. వెళ్లిపో. మరోసారి వద్దువుకాని” అన్నాడు భీష్ముడు.

సరే, అంటూ సంతోషించాడు ధర్మరాజు. మళ్ళీ ఆయనికి నమస్కరించాడు. తాతగారిమాట శిరోధార్యంచేసుకుని ఆయనదగ్గర సెలవుపుచ్చుకున్నాడు. తరవాత ద్రోణాచార్యులూ, కృపాచార్యులూ శల్యుడూ—ఈముగ్గురిదగ్గరికీ వెళ్లాడు. కృష్ణుడూ, నలుగురు తమ్ములూ యథాప్రకారం వెంటవెళ్లారు.

ముందు ద్రోణాచార్యులుదగ్గరికి వెళ్ళి పాదాభివందనంచేశాడు ధర్మరాజు. యుద్ధంచెయ్యడానికి అనుమతించి, ఆశీర్వాదించమని ప్రార్థించాడు.

“స్వయంగా శ్రీకృష్ణమూర్తిమంత్రిగావుంటే జయంకోసం మాశీర్వదించమని ఇశర్లనికోరడమెందుకూ?” అన్నాడు ద్రోణుడు — “ధర్మం ఏపక్షముంటే ఆపక్షం వుంటాడు శ్రీకృష్ణుడు. కృష్ణుడెటువుంటే జయమూ అతే వుంటుంది.”

దానిమీద “గురుదేవా, యుద్ధంలో సన్నెలా జయించాలో అనుగ్రహించు” అంటూ తలవాంచి చేతులుజోడించాడు ధర్మరాజు.

“నాచేతిలో ఆయుధం వున్నంతవరకూ నన్ను ఎవ్వరూ చంపలేదు” అన్నాడు ద్రోణుడు — “నేను ప్రాయోపవేశానికి పూనుకుని అస్త్రసన్యాసంచేస్తేనే నన్ను చంపడం సాధ్యమవుతుంది. అయితే, భరించలేనంత దుర్మార్గు వింటేనేకాని వూరికే ప్రాయోపవేశానికి పూనుకోను. ఆవార్తకూడా నమ్మదగ్గ పెద్దమనిషి చెప్పితేనే నమ్ముతాను. అప్పుడుకాని పగవాడు నన్ను చంపలేడు” అన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులు చెప్పింది విన్నాడు ధర్మరాజు. ఆయనదగ్గిర సెలవుపుచ్చుకుని కృపాచార్యులుదగ్గికి వచ్చాడు. అయితే ఆయనని ఎలాచంపడం అన్నమాట అడగడానికిమాత్రం నోరు తిరగలేదు. పాదాభివందనంచేసి మాటాడకంజా నుంచుండిపోయాడు. అయితే కృపాచార్యులుమాత్రం గ్రహించేశాడు. “నాకు చావులేదోయి, కాని నువ్వు జయిస్తావు. నిన్ను దీవిస్తున్నాను” అన్నాడాయన.

అక్కడినుంచి శల్యుడిదగ్గికి వెళ్లాడు ధర్మరాజు. అతడి అనుమతీ తీసుకున్నాడు. “మామా, కర్ణుడికి నువ్వు సారథ్యంచెయ్యవలసే వస్తుంది. అప్పుడు అతడి పరాక్రమం కుంగిపోయే మాటలాడాలి నువ్వు. అతణ్ణి చికాకుపెట్టేయాలి. ఈమాత్రం వరమియ్యి నాకు” అంటూ అతణ్ణి కోరాడు.

“యుద్ధానికి ఉద్యోగిస్తున్నప్పుడే నీకు మాట ఇచ్చాను” అన్నాడు శల్యుడు — “తప్పకండా నామాట నేను చెల్లించుకుంటాను.”

ఇలా ఆనలుగురిడగ్గిరా అనుమతి పుచ్చుకుని తమ్ములతో తిరిగి వచ్చేశాడు ధర్మరాజు. ఇంతలో ఉభయసైన్యాలూ పన్నిన వ్యూహాలు చూసే కుతూహలంతో వచ్చిన కర్ణుడిదగ్గికి వెళ్లాడు శ్రీకృష్ణుడు. “కర్ణా, భీష్ముడిమీద అలిగి యుద్ధం మానేశావట కదూ! బావుంది. అయితే, అతడు కర్ణమూసేదాకా పాండవులపక్షం వచ్చి, నీయుద్ధం నైపుణ్యం కాస్తా అతడికి చవిచూపడం బావుండదూ!” అని కవ్వించాడతణ్ణి.

“అదేమన్నమాట, కృష్ణా!” అన్నాడు కర్ణుడు — “నాకు భీష్ముడిమీద కోపమే కాని దుర్యోధనుడిమీద కాదే. భీష్ముడిమీద కోపంవల్లే యుద్ధానికి దూరంగా వున్నాను. అంతేకాని దుర్యోధనుడికి అర్పించిన ఈప్రాణం మరొకరికోసం వినియోగిస్తా ననుకోకు.”

కర్ణుడి నిశ్చయానికి సంకోషించాడు కృష్ణుడు. అతడిదగ్గిరనించి ధర్మరాజుదగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

కారవసైన్యంనించి వచ్చేసి మళ్ళీ వెనక్కిరిగాడు ధర్మరాజు. “ఇదిగో, మీలో ఎవ్వరైతే నా సరే, మాలో చేరాలనివుంటే, వెంటనే రావలసిందని ఆహ్వానిస్తున్నాను. అలా వచ్చినవాళ్లని నాతమ్ములతో సమానంగా ప్రేమతో చూసుకుంటాను” అంటూ కారవులందరూ విన్నట్టు గట్టిగా గొంతెత్తి అన్నాడు.

దాంతో “నేను వస్తాను. సన్నకలుపుకోండి” అన్నాడు సీకునూరుడు యుయుత్సుడు. “తప్పకండా వచ్చేయ్యి. నిన్ను నాఅయిదో తమ్ముడిలా చూస్తాను” అంటూ ప్రేమతో ఆహ్వానించాడు ధర్మరాజు. దుర్యోధనుడి దుర్గుణాలూ, పాండవుల సద్గుణాలూ ఏకరువుపెడుతూ, ఈ సర్వసైన్యంతోనూ, ఢంకానగారాలతోనూ వెళ్లి పాండవసేనలో కలిశాడు యుయుత్సుడు. మహారాజా, ఎక్కడావున్నదే సనతిపిల్లలికి పరస్పరం పడకపోవడం. అదలా వుండనీ. యుయుత్సుడు తనతో

కలవడంతోనే ఎంతో సంతృప్తిపడ్డాడు ధర్మరాజు. ఆదరవాక్యాలతో అతణ్ణి ఎంతో అంత సంతోషపెట్టాడు. తరవాత తనరథంమీదికి తాను వచ్చేశాడు ; కవచంవేసుకున్నాడు ; తూణీరం కట్టుకున్నాడు ; ధనుర్బాణాలు పట్టుకున్నాడు. సేనసేనంతా వొక్కసారి ఉత్సాహంతో కోలాహలించేసింది. తూర్వారవాలు చెలరేగాయి.

భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ, తక్కిన రాజులూ ఎవరిరథాలు వాల్లెక్కి, తమతమ కీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు. అచల వ్యూహం మళ్ళీ యథాప్రకారం సిద్ధమయింది. ధర్మరాజు పెద్దలమీద కనపరిచిన వినయానికి ఉభయసైన్యాలూ మెచ్చుకున్నాయి. పాండవులు లోగడ అనుభవించిన బాధలు కొందరు జ్ఞాపకం చేసుకున్నారు. సంధికోసం వాళ్ళు చేసిన ప్రయాత్నాలూ ప్రశంసించారు కొందరు.

త గ వ ద్గీ త

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో యుద్ధానికని సమావేశమైన మనవాళ్ళూ పాండవులూ ఏం చేశారు?

సంజయుడు : వ్యూహంపన్ని ఎదురుగుండావుంది పాండవుల సైన్యం. చూశాడు దుర్యోధనుడు. తిన్నగా ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళి ఇలా అన్నాడు. “ఆచార్యా, అదిగో చూడండి. బుద్ధిమంతుడైన మీ శిష్యుడు, ద్రుపదపుత్రుడు ధృష్టద్యుముడు వ్యూహంగా తీర్చి పెట్టాడు పాండవుల మహాసైన్యం. అందులో భీమార్జునులతో సమానంగా యుద్ధం చెయ్యగలవాళ్ళు శూరులూ ధనుర్ధరులూ వున్నారు. సాత్యకీ విరాటరాజూ ద్రుపదుడూ ధృష్టకేతుడూ చేకితానుడూ కాశీ రాజూ పురుజిత్తు కుంతిభోజుడూ శైబ్యుడూ యథామన్యుడూ ఉత్తమాజుడూ అభిమన్యుడూ ద్రౌపదికొడుకులూ — వీళ్ళంతా మహారథులే.

మనలో గట్టివాళ్ళని, నా సేనానాయకుల్ని మీ గుర్తుకోసం చెబుతున్నాను. వినండి. మీరూ భీష్ములూ కర్ణుడూ కృపాచార్యులూ ఆశ్వత్థామా వికర్ణుడూ భూరిశ్రవసుడూ జయద్రథుడూ మొదలైన వాళ్ళు, ఇంకా ఎంతోమంది అనేకమైన ఆయుధాల్లో ఆరి తేరినవాళ్ళు, యుద్ధంలో హేమాహేమాలు వున్నారు. వీళ్ళంతా నాకోసం ప్రాణాలు బలిపెట్టడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

మనబలం భీష్ములు రక్షిస్తున్నారు. వాళ్ళసైన్యం భీముడు చూస్తున్నాడు. ఎంతో అంతసేన మనది. వాళ్ళది చెప్పేదేముంది? ఐతే, మీరందరూ మనవ్యూహం కీలకస్థానాల్లో అన్ని ద్వారాల్లోనూ నిలబడి భీష్ముల్ని మాత్రం జాగ్రత్తగా కాపాడుతూ వుండాలి.

అంతలో ప్రతాపవంతుడు కురువృద్ధుడు - భీష్మపితామహుడు దుర్యోధనుడికి సంతోషం కలగడంకోసం పెద్ద సింహనాదం చేసి, శంఖం పూరించాడు. వెంటనే కౌరవసైన్యంలో శంఖాలూ భేరీలూ మృదంగాలూ కొమ్ముబూరాలూ ఒక్కపెట్టుని మోగాయి. సేన సేనంతా గింగురుమంది.

ఇక్కడ పాండవసైన్యంలో తెల్లగుర్రాలుపూసిన మహారథం మీద శ్రీకృష్ణుడూ అర్జునుడూ తమ దివ్యశంఖాలు పూరించారు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం వూదాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. భయంకరమైన పనులు చేసే భీముడు తన పెద్దశంఖం పాండవం పూరించాడు. ధర్మరాజు అనంతవిజయం, నకులుడు సుఘోషం, సహదేవుడు మణిపుష్పకం పూరించారు. కాశీరాజు శిఖండి ధృష్టద్యుమ్నుడూ విరాటరాజు సాత్యకీ ద్రుపదుడూ ఉపపాండవులూ అభిమన్యుడూ సైన్యమంతటినీ తమతమ శంఖాలు మోక్కసారి పూరించారు. ఆ మహాధ్వనితో భూమి ఆకాశమూ దద్దరిల్లిపోయాయి. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళ గుండెలు బద్దలై నట్టయింది.

మహారాజా, తరవాత ఏం జరిగిందో చెబుతాను విను. ఇక రెండు సేనలనించీ ఆయుధాలు ప్రయోగించడమే తరవాయిగా వుంది. అర్జునుడు సర్వసన్నద్ధుడయ్యాడు. రథంమీద కపిధ్వజం ఎగురుతూవుంది. పగ్గాలు పట్టుకుని సారథి శ్రీకృష్ణుడు సిద్ధంగా వున్నాడు. గాండీవం సంధించాడు అర్జునుడు. ఒక్కసారి కౌరవులదిక్కు చూశాడు. శ్రీకృష్ణుడితో ఇలా అన్నాడు.

“కృష్ణా, దుర్మార్గుడైన దుర్యోధనుడి మేలుకోసం యుద్ధానికి వచ్చిన శూరులు ఎవరెవరో, వాళ్ళందరినీ వొకసారి చూడాలనివుంది. ఎవళ్ళతో నేను యుద్ధం చెయ్యాలోవాళ్ళని బాగా చూసిందికి వీలయేట్లు ఈ రెండు సేనలమధ్యకీ పోనిచ్చి మన రథం నుంచోబెట్టు.”

అర్జునుడిలా అనడంతోనే రెండు సేనలమధ్యకీ రథం నడిపించాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీష్ముడూ ద్రోణుడూ తక్కిన రాజులు యావన్మంది వున్న కౌరవసైన్యం ఎదట రథం నుంచోపెట్టాడు. ‘అర్జునా, ఇదిగో సమావేశమైవున్న ఈ కౌరవుల్ని చూడు’ అన్నాడు.

చూశాడు అర్జునుడు. శంఖులూ తాళలూ గురువులూ మేనమామలూ అన్నదమ్ములూ కుమాళ్ళూ మనమలూ నేస్తాలూ మామలూ స్నేహితులూ-వీళ్ళందరినీ రెండు సేనల్లోనూ చూశాడు. అలా యుద్ధానికి సిద్ధంగావున్న బంధువులు యావన్మందినీ చూసేసరికి అతడి మనస్సు నీరై పోయింది. దుఃఖం ముంచుకు వచ్చింది. ఇలా అన్నాడు :

“కృష్ణా, యుద్ధంకోసం కూడిన మా బంధువుల్ని చూసి నా కాళ్ళూ చేతులూ పట్టుతప్పిపోతున్నాయి. నోరు ఎండిపోతూవుంది. శరీరం వణుకుతూ వుంది. గగుర్పాటు కలుగుతూ వుంది. చేతిలోంచి గాండీవం జారిపోతూవుంది. ఒళ్ళంతా మంటలుగా వుంది. నిలవలేక పోతున్నాను. మనస్సు చలించిపోతూవుంది. దుశ్శకునాలు కనిపిస్తు

న్నాయి. స్వజనాన్ని చంపుకుని ఆతరవాత పొందే లాభ మేమిటో కూడా తెలియకండా వుంది.

కృష్ణా, వద్దు. జయమూ వద్దు, రాజ్యమూ వద్దనాకు. సుఖమూ అంశకంటే అక్కరలేదు. ఎవళ్ళకోసం మేము రాజ్యం, భోగం, సౌఖ్యం కావాలంటున్నామో, వాళ్ళే ధనంమీదా (పాణంమీదా) ఆశ వొడులుకుని ఇక్కడ యుద్ధానికి సిద్ధంగా వున్నారు. అలాంటి ఘోష భోగాలతోకాని, జీవితంతోకాని మాకు ప్రయోజన మేముంది? గురువులూ తాతలూ తండ్రులూ కుమార్తూ మనమలూ చూమలూ మేనమామలూ బావమమలూ ఇతరబంధువులూ నన్ను చంపడానికి వచ్చినా సరే - మూడులోకాల రాజ్యాధిపత్యంకోసమన్నా కూడా వీళ్ళని చంపలేను నేను. ఇక సామాన్యమైన రాజ్యంమాట అలావుంచు.

దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళని చంపినంతమాత్రాన చూకు వూడిపడే దేముడి? వీళ్ళు పాపాత్ములే అయినా వీళ్ళని చంపడంవల్ల పాపమే చుట్టుకుంటుంది. అంచేత వీళ్ళనీ ఈబంధువుల్నీ చంపడం తగనిపని మాకు. ఆత్మీయుల్ని చంపుకుని ఎలా సుఖపడగలం?

దురాశచేత మతిపోయినవాళ్ళు ధృతరాష్ట్రాడి కుమార్తూ. కులక్షయంవల్ల కలిగే దోషమూమిత్రద్రోహంవల్ల నచ్చే పాపమూ తెలిసికో లేకండా వున్నారు. కాని తెలిసిన మేము ఈపాపంనించి ఎందుకు మళ్ళికూడ దంటాను!

కులక్షయంవల్ల సనాతనంగా వస్తున్న కులధర్మాలు తుడుచుకుపోతాయి. ధర్మం నశిస్తే కులం యావత్తూ అధర్మం పాలవుతుంది. అధర్మం న్యూసిస్తే కులస్త్రీలు చెడిపోతారు. స్త్రీలు భ్రష్టమైతే వర్ణసంకరం కలుగుతుంది. వర్ణసంకరంతో అలా సంకరమైన కులానికీ, దాని సంకరానికి కారకులైనవాళ్ళకీ సరళమే గతి అవుతుంది. తద్దినాలూ దర్పణాలూ లోపించి పితరులు అధోగతి పొంద

తాడు. కులనాశనం చేసేనాళ్ళు చేసే ఈ వర్ణసంకర కార్యాలవల్ల కులధర్మాలు నశిస్తున్నాయి. కులధర్మాలు నశించడంతో మనుష్యులికి శాశ్వతంగా నరకవాసం కలుగుతుందని వింటున్నాము.

రాజ్యసుఖమనే దురాశలో పడి, మావాళ్ళనే మేం చంపడానికి నడుంకట్టాం! అయ్యో, ఎంతపాపానికి వొడిగట్టుకున్నాం!!

ఇంతకంటే ఆయుధాలు వొదిలిపెట్టి పల్లెత్తి మాట్లాడనినన్ను ధృతరాష్ట్రుడి కుమాళ్ళు ఆయుధాలతో యుద్ధంలో చంపితే చంపనీ. అదే మంచిది నాకు.”

ఇలా అంటూ ధనుస్సు బాణాలూ పడేశాడు అర్జునుడు. దుఃఖంతో కుమిలిపోతూ యుద్ధభూమిలో రథంమీద చదికిలబడి పోయాడు.

అలా జాలిగా, కళ్ళసిళ్ళుపెట్టుకుంటూ దుఃఖంతో కూచున్న అర్జునుణ్ణి చూసి శ్రీకృష్ణుడు ఇలా అన్నాడు.

“అర్జునా, ఈ విషమస్థితిలో నీకు ఈ మోహం ఎక్కడినించి వచ్చింది? పామరులు చెయ్యవలసిన పని ఇది. స్వర్గానికి విరుద్ధమైంది. అపకీర్తికరమైంది. శత్రువుల్ని తపింపజేసేవాడివి నువ్వు. నీకు తగిదిది. ఈపిరికితనం వొదిలిపెట్టు. క్షుద్రమైన హృదయదౌర్బల్యానికి తావివ్వకు. లే.”

అర్జునుడు : భీష్ముడూ ద్రోణుడూ పూజ్యులు. వాళ్ళమీద బాణాలువేసి ఎలా ఎదిరించేది? మహానుభావులైన గురువుల్ని చంపి ఆ నెత్తురుకూడు అనుభవించడంకంటే, వాళ్ళని చంపకండా లోకంలో బిచ్చమెత్తుకు బతకడం మంచిదికదా! ఎవళ్ళని చంపి మేం బతకాలనుకోమో, ఆ ధుర్యోధనుడూ వాళ్లూ ఎదురుగుండా వున్నారు. ఇంతకీ యుద్ధంలో మేమే గెలుస్తామో, మమ్మలి వాళ్ళే గెలుస్తారో తెలియదు. ఈరెంటిలో మాకు ఏది మంచిదో అదీ అర్థంకాకండా వుంది.

దైన్యంవల్ల నాస్వభావం సరిగా వుండకండావుంది. ధర్మం మన
స్సుకి తట్టకండా వుంది. నిన్ను అడుగుతున్నాను. ఏది మంచిదో నిశ్చ
యించిచెప్పు. నీ శిష్యుణ్ణి. నీ శరణుపోందుతున్నాను. ఏం చెయ్యాలో
చెప్పు. నన్ను శాసించు. భూమ్మీద ఎదురులేని మహాసామ్రాజ్యం
దొరికినా— దేవేంద్రపదవి దొరికినా ఇంద్రియాలు దహించివేస్తున్న
నా దుఃఖం ఎలాపోతుందో బోధపడకండా వుంది.

2. సంజయుడు : శత్రువులంటే మూడుచెరువులనీళ్లూ తాగించే అంత
అర్జునుడూ ఇలా అని, తుదకి 'యద్ధం చెయ్యను' అంటూ చక్కా
వూరుకున్నాడు. అలా ఉభయసేనలమధ్యా దుఃఖిస్తూ కూచున్న
అర్జునుణ్ణి చూసి శ్రీకృష్ణుడు చిరునవ్వునవ్వుతూ ఇలా అన్నాడు.

“అర్జునా, దుఃఖించడం అవసరం లేనివాళ్ళకోసం దుఃఖిస్తు
న్నావు. పైగా పండితుడిలా దానికి కారణాలూ చెప్పుతున్నావు.
చచ్చిన వాళ్ళకోసంగానీ, బతికిన వాళ్ళకోసంగానీ పండితులు దుఃఖం
చరు. నేనూ నువ్వు ఈ రాజులూ వొకప్పుడు లేని వాళ్ళం కాదు.
ఎప్పుడూ వున్న వాళ్ళమే. ఇకముందుకూడా వుంటాము. జీవికి ఈ శరీ
రంలో బాల్యం యవ్వనం ముసలితనం ఏలాంటివో, ఈ శరీరం వొదిలి
మరోశరీరంలో ప్రవేశించడమూ అలాంటిదే. దానికోసం ధీరుడైన
వాడు మోహంలో పడడు.

ఇంద్రియాలికి విషయాలతో సంబంధం తప్పదు. అవి చలీవేడీ
సుఖమూ దుఃఖమూ కలిగిస్తూ వస్తూ పోతూ వుంటాయి. శాశ్వత
మైనవి కావు. వీటిని సహించుకోవాలి నువ్వు. సుఖదుఃఖాలు సమంగా
భావించే ధీరపురుషుణ్ణి ఇవి బాధించవు. అలాంటివాడే అమృతత్వం
(బ్రహ్మత్వం) పొందగలుగుతాడు.

ఉండనిదానికి ఉనికి లేదు. ఉన్నదానికి లేకపోవడమూ లేదు.
తనువులు వుండనివి. ఆత్మ వుండేది. చిరమైంది. అసత్తూ సత్తూ

అనే ఈ రెండింటి యధార్థం తత్వజ్ఞాను లెరుగుదురు. చిరమయిన ఆత్మ అన్నింటిలోనూ వ్యాపించివుంది. దానికి నాశనం లేదని నమ్ము. నాశనంలేని దీన్ని ఎప్పుడూ నాశనం చెయ్యలేదు. ఆత్మ ఎప్పుడూ వొక్కలాగే వుంటుంది. ప్రశ్నకు ప్రమాణాలికి అవుపించకండా వుంటుంది. శరీరాలు నశిస్తాయి. కాని, ఆత్మ నశించ దనే తత్వజ్ఞులు చెప్పారు. అంచేత, అర్జునా, లే. యుద్ధం చెయ్యి.

ఆత్మ చంపుతుందని అనుకునేవాడూ, చంపబడుతుందని అనుకునేవాడూ - ఈ ఉభయలూ తెలియనివాళ్లే. ఇది ఎవర్ని చంపదు. అలాగే ఎవరే చేతా చావదు. దీనికి చావు లేదు. పుట్టుకా లేదు. ఆది లేదు. అంతూ లేదు. ఒకప్పుడు వుండడం, తిరిగి వుండకపోవడం లేనే లేదు దీనికి. నిత్యమైందిది. శాశ్వతమైంది. పురాతనమైంది. శరీరాన్ని చంపినా ఇది చావదు. ఇలా ఈ ఆత్మ శాశ్వతమైందనీ, నాశనం లేందనీ, చావు పుట్టుకలు లేందనీ తెలిసినవాడు ఎవణ్ణయినా ఎలా చంపుతాడు? లేదా, ఎలా చంపిస్తాడు?

మనిషి చిరిగినబట్ట వొదిలిపెట్టి కొత్తబట్ట కట్టుకున్నట్టు, జీర్ణించినశరీరాలు విడిచిపెట్టి జీవాత్మ కొత్తశరీరాలు ధరిస్తుంది. ఆత్మని ఆయుధాలు నరకలేవు. అగ్ని కాల్చలేదు. నీళ్ళు తడపలేవు. గాలి ఇగిరించలేను. ఇది ముక్కలు కాదు. కాలదు. తడవదు. ఎండదు. ఇది నిత్యమైంది. అంతటా వ్యాపించి వుంది. స్థిరమైంది. చలనంలేంది. సనాతన మైంది. కానైతే ఇది కళ్ళకి కనపడదు. ఏ ఇంద్రియానికీ గోచరం కాదు. మనస్సుతో తెలుసుకోడానికి సాధ్యం కాదు. ఏ వికారమూ లేదు దీనికి. ఈ యధార్థమే చెప్పారు తత్వజ్ఞులు. ఇది తెలుసుకుని మరి దుఃఖించకూడదు నువ్వు.

ఒకవేళ ఈ ఆత్మ ఎప్పుడూ చస్తూ, పుడుతూ వుంటుందని భావించావే అనుకో, అయినా ఇలా దుఃఖించడం కూడ దంటాను.

భీష్మ పర్వం

ఏమంటే, పుట్టిన దానికి చావు తప్పదు కదా ! అలాగే
నికి పుట్టుకా తప్పదు. అంచేత, ఎలాగూ తప్పని దీనికోసం దు
చడం కూడనిపని కాదా ? భూతకోటి యావత్తూ పుట్టుకకి పూర్వం
వ్యక్తంకాదు. మధ్యలోమాత్రం వ్యక్తమవుతుంది. మరణం తరవాత
కూడా మళ్ళీ వ్యక్తంకాదు. ఇలాంటి విషయంలో దుఃఖించడం దేనికి ?

ఒకడు ఈ ఆత్మని ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు. అలాగే మరొకడు
ఆశ్చర్యంగా చెబుతాడు. ఇంకొకడు ఆశ్చర్యంగా వింటాడు. ఇలా
చూసినవాడూ, చెప్పినవాడూ, విన్నవాడూ ఎవడూకూడా ఆత్మని
తెలుసుకోలేడు. అందరి దేహాల్లోనూ ఈ ఆత్మ వుంది. ఇది చావడ
మంటూ లేదు. కనక ఎవ్వరికోసమూ నువ్వు దుఃఖించడం తగదు.

అంతేకాక, నీ స్వధర్మం చూసినా నువ్వు చలించవలసిన పని
లేదు. ఏమంటే క్షత్రియుడికి ధర్మయుద్ధంకంటే శ్రేయస్కరమైంది
మరొకటి లేదు. కోరకండా స్వర్గద్వారాలు తెరిచిపెట్టినట్టు లభించిన
ఇలాంటి యుద్ధం సౌఖ్యం రాసిపెట్టిన క్షత్రియులకే దొరుకుతుంది.
ఈ ధర్మయుద్ధం నువ్వు విడిచిపెడితే నీ స్వధర్మం నువ్వు విడిచినవాడి
వవుతావు. అంతేకాదు, నీ కీర్తి నువ్వు మట్టిపాలు చేసుకుంటావు.
పాపం పోసుకుంటావు. లోకులు శాశ్వతంగా నీ అపకీర్తి ఆడిపోసు
కుంటారు. గౌరవంగా బతికినవాడికి మరణంకంటే అపకీర్తి భరించ
రాంది. ఇంతవరకూ నిన్ను మేరువులాచూస్తున్న మహారథుల్లో నువ్వు
గడ్డిపోచలా అయిపోతావు. యుద్ధభూమినించి పలాయనం చిత్తగించిన
వాడిగానే భావిస్తారు నిన్ను. నీ శత్రువులు నీ సామర్థ్యం నిందిస్తారు.
అనరాని మాటలన్నీ అంటారు. ఇంతకంటే మించిన దుఃఖం మరే
ముంటుంది ? యుద్ధంలో మరణిస్తే స్వర్గం కాళ్ళముందికి వస్తుంది.
గెలిచావో రాజ్యం అనుభవిస్తావు. అంచేత, అర్జునా, లే. యుద్ధానికి
సిద్ధపడు. సుఖం దుఃఖం, లాభం నష్టం, జయం అపజయం ఏదైనా

వాకటే అని భావించు. యుద్ధానికి సిద్ధపడు. ఇలా సమబుద్ధితో యుద్ధంచేస్తే పాపం రాదు.

ఇంతవరకూ నీకు సాంఖ్యజ్ఞానం చెప్పాను. ఇక కర్మయోగ విషయం చెబుతాను. విను. దీంతో కర్మబంధాలు వొదిలించుకోగలవు నువ్వు. ఈ కర్మయోగంలో ఆరంభించింది నాశనం కావడమంటూ లేదు. ఇందులో విఘ్నాలుకూడా వుండవు. ఈ ధర్మం ఏమాత్రం ఆచరించినా కూడా అది ఎంతో అంత భయంనించి కాపాడుతుంది.

చెయ్యదగిందేదో, చెయ్యరాందేదో నిశ్చయించగల బుద్ధి ఈ యోగంలో ఏకాగ్రం కావాలి. అలా నిశ్చయంలేనివాళ్ళ బుద్ధులు చిలవలూ పలవలూ వేసి పరిపరివిధాల పరిగెడతాయి.

వేదాల్లోని కర్మకాండకి చెందిన మాటలమీద వ్యామోహం పెట్టుకుని, ఇంతకంటే మరేమీ లేదని వాదించే మూఢులు “అనేక మయిన కర్మలఫలం మళ్ళీ పుట్టడమే. అందువల్ల ఐశ్వర్యం, భోగం అనుభవించవచ్చు” అంటూ పువ్వులు పూసినట్టు ఎన్నో పొదుపైన మాటలు చెబుతారు. స్వర్గమే వాళ్ళకి పరమావధి. పై మాటలే వారికి ఆదర్శం. భోగాలూ ఐశ్వర్యాలూ మాత్రమే వాళ్ళ లక్ష్యం. అంచేత ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్యరాందో నిశ్చయించగల స్థిరబుద్ధి వాళ్ళకి ఎన్నడూ కుదరదు.

సత్యమూ, రజస్సూ, తమస్సూ - ఈ మూడుగుణాలికి సంబంధించిన విషయాలే కలవి వేదాలు. నువ్వు ఈ మూడుగుణాలు లేని వాడివికావాలి. ద్వంద్వాలు లేనివాడివికావాలి. ఎప్పుడూ సత్య సంపన్నుడివి కావాలి. లేనిదానికోసం దేవులాడడంకాని, ఉన్నదాని కోసం ప్రాకులాడడంకాని లేకండావుండాలి. ఆత్మవంతుడివి కావాలి.

ఎక్కడపడితే అక్కడ బాగా నీళ్ళు నిండి వున్నప్పుడు వాక నూతివల్ల ఎంత ప్రయోజనమో, బ్రహ్మజ్ఞానం కలవాడికి వేదా లన్నింటివల్లా అంతే ప్రయోజనం.

కర్మలు చేయడంలోనే నీ అధికారం. అంతే. వాటిఫల మిద మాత్రం ఎన్నడూ అధికారం వుండకూడదు. ఫలాపేక్ష పెట్టు కుని కర్మ చేయవద్దు. అలా అని కర్మలు మానివేయాలనీ అనుకో కూడదు. ఫలాపేక్ష వుంచుకోకండా యోగపరుడివి కావాలి. సిద్ధి కలగడం, కలగకపోవడం - రెండూ వాకటే అని సమత్వబుద్ధితో కర్మలు చేయాలి. ఈసమత్వబుద్ధినే యోగమంటారు. సమత్వబుద్ధితేనే కర్మ ఎంతో నిశ్చప్తమైంది. అందుకని సమత్వబుద్ధి కుదుర్చుకోవాలి. ఫలాపేక్షకలవాడు అధముడు. సమత్వబుద్ధికలవాడు పాపపూణ్యాలు రెండూ ఈలోకంలోనే వదిలిపెడుతున్నాడు. కనక యోగం కోసం- అంటే సమత్వబుద్ధికోసం సిద్ధపడు. కర్మల్లో కౌశలమే యోగం. సమత్వబుద్ధి కల జ్ఞాననంతులు చేసే కర్మల్లో ఫలాపేక్ష వుండదు. అంచేత వాళ్ళు జన్మబంధాల్లోంచి విడిపోయి, దుఃఖమూ తాపమూ లేని స్థితిని పొందుతున్నారు.

ఐతే, ఎప్పుడైతే నీ బుద్ధి మోహకల్మషంనించి దాటి బయట పడుతుందో అప్పుడే నువ్వు ఇంతవరకూ విన్నదానిమీదా ఇక విస బోయేదానిమీదా నీకు అసహ్యం కలుగుతుంది. వేదాలూ అవీ విని కలతపడ్డ నీ బుద్ధి చలించకండా సమాధిలో ఎప్పుడు స్థిరంగా వుంటుందో అప్పుడే నీకు యోగం ప్రాప్తిస్తుంది.

అర్జునుడు : సమాధిలోవుండే స్థితప్రజ్ఞుడి (స్థిరబుద్ధికలవాడి) లక్షణమేమిటి? అతడు ఏమిటి మాట్లాడతాడు? ఎలా వుంటాడు? ఎలా నడుచుకుంటాడు?

శ్రీకృష్ణుడు : మనస్సులోని కోర్కెలన్నీ మానుకున్నవాడూ, తనలో తాను సంతృప్తిపడేవాడూ, స్థితప్రజ్ఞుడనిపించుకుంటాడు. దుఃఖాలు వచ్చినప్పుడు కించపడనివాడూ, సుఖాలు వచ్చినప్పుడు వుప్పొంగనివాడూ, అనురాగం, క్రోధం, భయం — ఇవేవీ లేనివాడూ, మునిలాగ ఉదాసీనంగా వున్నవాడూ స్థితప్రజ్ఞుడనిపించు కుంటాడు. దేనిమీదా మమకారం లేనివాడూ మంచికి సంతోషంగానీ చెడ్డకి ద్వేషంగానీ లేనివాడూ స్థితప్రజ్ఞుడు. తాబేలు తన అవయవాలన్నీ లోపలికి ముడుచుకున్నట్టు విషయాలన్నింటినించీ ఇంద్రియాలు మళ్ళించుకున్నవాడు స్థితప్రజ్ఞుడు. /

ఆహారం మొదలయినవి విడిచిపెట్టినంత మాత్రాన అవి విడిచి పెట్టడం మాత్రం జరుగుతుంది. అంతేకాని వాటిమీద వాంఛమాత్రం పోదు. ఆత్మదర్శన మైనవాడికి విషయవాసన సహా నశిస్తుంది. విషయవాసన నశించినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

వివేకం కలిగి పురుషుడు ఎంతప్రయత్నిస్తూ వున్నా ఊభపెట్టడమే స్వభావంగాకల ఇంద్రియాలు బలాత్కారంగా మనస్సుని పెడదారికి లాగుతూ వుంటాయి. అంచేత వాటిని వశంలో పెట్టుకోవాలి. సమాధిలో నామీద మనస్సు లగ్నం చేసుకోవాలి. అలా చేయగలిగినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

విషయాలు భాషిస్తూవుండే పురుషుడికి ఆ విషయాల మీదే ఆసక్తి వృద్ధిఅవుతూ వుంటుంది. విషయాలమీద ఆసక్తి కలగడంతోటే కోరిక రేకెత్తుతుంది. కోరికతో క్రోధం కలుగుతుంది. క్రోధం వల్ల అవివేకమూ, అవివేకంతో మతిమరుపు పుట్టుకు వస్తాయి. మతి మరుపుతో బుద్ధి నశిస్తుంది. బుద్ధి నశించడంతోనే సర్వ నాశనం జరుగుతుంది. ఐతే అంతఃకరణం స్వాధీనంలో వున్నవాడు రాగద్వేషాలనించి బైటపడి, తన స్వాధీనంలోవున్న ఇంద్రియాలతో విష

యాలు అనుభవిస్తూ వున్నప్పటికీ మనస్సులో ప్రసన్నత్వం పొందుతాడు. మనస్సు ప్రసన్నమైనవాడికి అన్ని దుఃఖాలూ హరించిపోతాయి. అలా మనస్సు ప్రసన్నమైతే వెంటనే బుద్ధి కుదుటబడుతుంది. బుద్ధి కుదుటపడినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

యోగంలేనివాడికి స్థిరబుద్ధి కుదరదు. భావసంహారం కలగదు. భావసలేనివాడికి శాంతి వుండదు. శాంతిలేనివాడికి సౌఖ్యంమాత్రం ఎక్కడిసించి వస్తుంది? ఏమంటే - నీటిమీద వోడని గాలి స్థిరంగా వుంచనట్టు, విషయాల్లో చరించే ఇంద్రియాల వెంటపడ్డ మనస్సు బుద్ధిని స్థిరంగా వుండనివ్వదు. అంచేత, అన్నివిధాలా విషయాల నించి ఇంద్రియాలు అరికట్టినవాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

భూశకోటిఅంతటికీ రాత్రి అయినప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుడు మేలుకుని వుంటాడు. భూశకోటియావత్తూ మేలుకుని వున్నప్పుడు అశడికి రాత్రిగా వుంటుంది.

నాలుగుదిక్కులునించీ నీళ్ళు ఎన్ని వచ్చి పడుతూవున్నా నిండు సముద్రం నిలకడగానే వుంటుంది. అలాగే విషయవాసనలన్నీ తనలో ప్రవేశిస్తూవున్నా శాంతంగానే వుంటాడు స్థితప్రజ్ఞుడు. విషయాసక్తి డిక్కిమాత్రం శాంతి వుండదు.

కోరికలన్నీ మానుకుని నిస్పృహగా వుండేవాడూ, అహంకారం మమకారం లేకండా సమచుకునేవాడూ శాంతి పొందుతాడు.

అర్జునా, ఇదే బ్రాహ్మీస్థితి. ఈ స్థితి లభించాక ఎవడూ మోహం చెందడు. మనిషి మరణకాలంలో కూడా ఈస్థితికి వస్తే చాలు, బ్రహ్మత్వం పొందుతాడు.

అర్జునుడు : కర్మకంటే మరి బుద్ధే శ్రేష్ఠమైందని నీ అభిప్రాయమైతే, కృష్ణా, నన్ను ఈ ఘోరకర్మలో - యుద్ధంలో ఎందుకు ప్రవేశపెడుతున్నావు? కలగాపులగమైన మాటలతో నా బుద్ధి భ్రమిస్తుంది.

జేస్తున్నట్టున్నావు. ఏది నాకు మంచిదో ఆ వొక్కటి నిశ్చయించి చెప్పు.

శ్రీకృష్ణుడు : ఈలోకంలో సాంఖ్యునికి జ్ఞాన యోగమూ, యోగునికి కర్మయోగమూ — ఇలా రెండునిష్ఠలూ పూర్వం చెప్పాను. మనిషి కర్మలు చేయడం దే కర్మలఫలాపేక్ష వాదలడం జరిగదు. కర్మలు మానివేయడంవల్ల సిద్ధికలగదు. అసలు ఏమనిషి ఎన్నడూ క్షణ మునునా కర్మచెయ్యకండా వుండలేడు. ఏమంటే ప్రకృతిలో పుట్టిన గుణాలికి లోబడి ప్రతీవాడూ కర్మలు చేయడానికి బాధ్యుడు.

పైకిమాత్రం చేతులూ మొదలయిన కర్మేంద్రియాలు బిగబట్టి మనస్సులో విషయాలు తలపోస్తూ వుండేవాడు మూఢుడు. అలాంటి వాణ్ణి కపటాచారుడంటారు. కాని, మనస్సుతో ఇంద్రియాలు నిగ్రహించి, ఫలాపేక్షలేకండా, కర్మేంద్రియాలతో కర్మలుచేసేవాడు ఉత్తముడు. అంచేత అర్జునా, నీకు నియమితమైన కర్మ నువ్వు చెయ్యి. కర్మ చెయ్యకపోవడంకంటే చెయ్యడమే ఎంతో మంచిది. అంతేకాదు, కర్మచెయ్యకపోతే శరీరమాత్రసహ సాగదు.

యజ్ఞంకోసం చేసేవి కాక ఇతరత్రా చేసే కర్మలు లోకంలో బంధహేతువులే అవుతున్నాయి. అందుకని ఫలాపేక్ష లేకండా యజ్ఞం కోసం కర్మ చెయ్యి. పూర్వం యజ్ఞాలతోసహా ప్రజల్ని సృష్టించి బ్రహ్మ ఇలా చెప్పాడు : 'ఈ యజ్ఞాలతో మీరు అభ్యుదయం పొందండి. మీకు ఇవి కామధేనువులాగ కోరిన కోరికలు తీరుస్తాయి. యజ్ఞాలతో మీరు దేవతల్ని సంతోషపెట్టండి. వాళ్ళూ మిమ్మల్ని సంతోషపెడతారు. ఇలా వాళ్ళని మీరూ మిమ్మల్ని వాళ్ళూ ప్రేమించుకోండి. దాంతో మహోన్నతమైన శ్రేయస్సు కలుగుతుంది. దేవతలు యజ్ఞాల్లో సంతృప్తిపడి మీరు కోరిన సమస్తభోగాలూ

మీకు ప్రసాదిస్తారు. వాళ్ళిచ్చినవి వాళ్ళకి నివేదించకండా అనుభవించినవాడు దొంగ అనిపించుకుంటాడు.

* యజ్ఞాలుచేసి అందులో మిగిలిన భుజించే సత్పురుషులు సర్వపాపాలనించీ ముక్తిపొందుతున్నారు. అలా కాకండా తమ స్వంతం కోసం వంటచేసుకునేవాళ్ళు పాపులు. అలాంటివాళ్ళు కేవలం పాపమే తింటున్నారు.

ప్రాణులు అన్నీ అన్నంనించి పుడుతున్నాయి. అన్నం మేఘం నించి పుడుతోంది. మేఘం యజ్ఞంనించి పుడుతోంది. యజ్ఞం కర్మనించి పుడుతోంది. కర్మ బ్రహ్మం (ప్రకృతి) నించి పుడుతోంది. బ్రహ్మం అక్షరంనించి అనగా పరమాత్మనించి పుడుతోంది. అంచేత సర్వతా వ్యాపించివున్న బ్రహ్మం సర్వదా యజ్ఞాల్లో ప్రతిష్ఠితమైవుంది. ఇలాంటి ఈచక్రం అనుసరించనివాడి జీవితం పాపభూయిష్టమయినది నమ్ము. ఇంద్రియలంపట్టడైన అలాంటివాడి బతుకు నిష్ఫలమే అన్నమాట.

కాని, ఆత్మప్రీతి, ఆత్మతృప్తి, ఆత్మసంతోషమూ — ఇవి కల వ్యక్తికిమాత్రం మరి చెయ్యవలసిందేదీ వుండదు. అతడికి ఈ లోకంలో కర్మచెయ్యడంవల్ల ఎలాంటి ప్రయోజనమూలేదు. చెయ్యకపోయినందు వల్ల వచ్చే నష్టమూలేదు. ఏప్రాణితోనూ అతడికి స్వార్థమైన ఎలాంటి అవసరమూలేదు. కనక, ఫలాపేక్షలేకండా నువ్వు చెయ్యవలసిన కర్మ నువ్వు చెయ్యి. ఏమంటే, ఫలాపేక్షవుంచకండా కర్మచేసే మనిషి తప్పకండా మోక్షం పొందుతాడు.

జనకుడూ మొదలయినవాళ్ళు ఇలాగే కర్మలుచేసి సిద్ధిపొందారు.

లోకకల్యాణం దృష్టిలోపెట్టుకుని అయినా నువ్వు కర్మలు చెయ్యడం అవసరం. శ్రేష్ఠుడైన వ్యక్తిఎలా నడుచుకుంటే, తక్కినవాళ్ళూ అలాగే నడుచుకుంటారు. అతడు ఏది ప్రమాణమనిచేస్తే దాన్నే లోకం అనుసరిస్తుంది.

అర్జునా, మూషలోకాల్లోనూ నేను చెయ్యవలిసిందంటూ ఏమీ లేదు. నాకు లేందికానీ, వుండవలిసిందికానీ ఏదీ లేదు. ఐనా నేను కర్మలు చేస్తూనేవున్నాను. అప్రమత్తుణ్ణయి నేను కర్మలు చేయకపోయానో, అప్పుడు మనుష్యులు సర్వవిధాలా నామార్గమే అనుసరిస్తారు. నేను కర్మలు చెయ్యకపోతే ఈ లోకం చెడుతుంది. సాంకర్యానికి నేనే కారకుణ్ణవుతాను. ఈ ప్రజల్ని నాశనంచేసినవాణ్ణీ నేనే అవుతాను.

అజ్ఞానులు ఆసక్తితో చేసినట్టే, జ్ఞానులు లోకకల్యాణం కోసం ఆసక్తిలేకండా కర్మలు చెయ్యాలి. కర్మలమీద ఆసక్తికల అజ్ఞానుల బుద్ధి చెడగొట్టకూడదు. జ్ఞానవంతుడు తాను సర్వకర్మలూ చక్కగా చేస్తూ వాళ్ళుకూడా చేసేటట్టుచూడాలి.

అన్నిరకాల కర్మలూ ప్రకృతిగుణాలవల్లే జరుగుతూ వుంటాయి. ఐతే, అహంకారంవల్ల ఆత్మజ్ఞానం లేనివాడు ఆ కర్మలు తానే చేశానని భావిస్తాడు. కాని, గుణాలూ కర్మలూ తనకంటే వేరేవున్నాయి అన్న తత్వం తెలిసినవాడు ఇంద్రియాలే విషయాల్లో ప్రవర్తిస్తున్నాయని తెలుసుకుని వాటిలో ఆసక్తుడు కాడు.

ప్రకృతిగుణాలతో భ్రాంతిచెందినవాళ్ళు గుణాలమీదా కర్మల మీదా ఆసక్తి పెట్టుకుంటారు. అల్పజ్ఞులైన ఆ మంద మతుల్ని జ్ఞాన వంతులు పెడదారిలో పెట్టకూడదు. అంచేత అర్జునా, నువ్వు నివేక బుద్ధితో నీసమస్తకర్మలూ నాకు సమర్పించు. ఆశా, మమకారమూ, శోకమూ విడిచిపెట్టు. యుద్ధంచెయ్యి.

అసూయలేకండా శ్రద్ధగా నా ఈమతం ఎప్పుడూ అనుసరించే వాళ్ళుకూడా కర్మబంధాలనించి విముక్తులౌతారు. కాని, నా మతం నిందిస్తూ, అనుసరించనివాళ్ళు ఏవిధమయిన జ్ఞానమూ లేని అవివేకులూ, భ్రష్టులూ అని నమ్ము.

జ్ఞానవంతుడుకూడా తన పకృతినిబట్టే నడుచుకుంటున్నాడు. నిజానికి ప్రాణులు యావత్తూ తమ ప్రకృతిప్రకారమే ప్రవర్తిస్తున్నాయి. అలాంటపుడు అర్జునా, నిగ్రహంమాత్రం ఏం చేస్తుంది?

ప్రతీ ఇంద్రియానికి అనుకూలవిషయంమీదఅనురాగమూ, ప్రతి కూలవిషయంమీద ద్వేషమూ ఏర్పడివుంటుంది. అంచేత వాటికి లొంగి పోకూడదు. రాగ ద్వేషాలు రెండూ శ్రేయోమార్గానికి శత్రువులు.

బాగా చేసిన పరధర్మంకంటే, లోపంతోవున్నా స్వధర్మమే శ్రేయస్కరమైంది. స్వధర్మంలో మరణించినా మంచిదే. కాని, పరధర్మం మాత్రం భయంకరమైంది.

అర్జునుడు : తనకి ఇష్టంలేకపోయినా ఏదో బలవంతంగా తనని ప్రేరేపిస్తున్నట్లు పాపం చేస్తున్నాడు మనిషి. ఐతే, అలా అతణ్ణి ఏది ప్రేరేపిస్తున్నదంటావు?

శ్రీకృష్ణుడు : కామం. మహోగ్రమైన ఈ కామం రజోగుణం వల్ల పుడుతోంది. దీని ఆకలికి అంతంలేదు. మహా పాపస్వభావం కలదిది. ఈ కామమే క్రోధం. లోకంలో దీన్ని మించిన శత్రువు లేదని నమ్ము. పొగచేత అగ్ని మరుగుపడ్డట్టు, మకిలిచేత అద్దం మరుగు పడ్డట్టు, మావిచేత గర్భం మరుగు పడ్డట్టు ఈ కామంచేత జ్ఞానం మరుగుపడిపోతుంది. జ్ఞానికి చిరశత్రు విది. తృప్తిపడని అగ్నిలాంటిది. కామరూప. దీనితో జ్ఞానం కప్పడి పోతుంది.

ఇంద్రియాలూ, మనస్సూ, బుద్ధీ ఈ కామానికి ఆశ్రయస్థానాలని చెబుతారు. వీటిద్వారానే ఇది జ్ఞానాన్ని మరుగుపరిచి జీవుణ్ణి మోహంలో పడదోస్తుంది. అంచేత అర్జునా, మొదట నువ్వు ఇంద్రియాలు వశపరుచుకో. జ్ఞానమూ, విజ్ఞానమూ నాశనం చేసే ఈ పాపిష్టి కామం వొదిలిపెట్టు.

దేహాంకంటే ఇంద్రియాలు గొప్పవంటారు. ఇంద్రియాలకంటే మనస్సు గొప్పది. మనస్సుకంటే బుద్ధి గొప్పది. బుద్ధికంటే ఆత్మ గొప్పది. ఇలా బుద్ధికంటే గొప్పదైన ఆత్మని తెలుసుకుని, నీ అంతట నువ్వే దైర్యం తెచ్చుకో. ఒకంతట జయించశక్యంకాని ఈ కామమనే శత్రువుని హతవార్చు.

4 నాశనమంటూ లేని ఈ యోగం నేను సూర్యుడికి చెప్పాను. సూర్యుడు మనువుకి చెప్పాడు. మనువు ఇక్ష్వాకుడికి చెప్పాడు. ఇలా పరంపరగా వచ్చిన ఈ యోగం, రాజరుషులు ఎరిగి వుండేవాళ్ళు. ఎంతోకాలం అయిపోవడం వల్ల ఈ లోకంలో ఇప్పుడిది లోపించి పోయింది. నువ్వు నాకు భక్తుడివి. స్నేహితుడివి. అంచేత పరమ రహస్యమైన ఆ పురాతనయోగమే ఇప్పుడు నీకు చెప్పాను.

అర్జునుడు : సూర్యుడు ఏనాడో పుట్టాడు. తరవాత ఇప్పుడు పుట్టినవాడివి నువ్వు. అలాంటపుడు ఆదిలో నువ్వు సూర్యుడికి ఇది చెప్పడం ఏలా నమ్మడం ?

శ్రీకృష్ణుడు : అర్జునా, నాకూ నీకూ అనేకజన్మలు గతిం చాయి. వాటన్నిటినీ నేనెరుగుదును. నువ్వు ఎరగవు. నేను పుట్టుక లేనివాణ్ణే అయినా, ఎప్పుడూ లోపించని జ్ఞానశక్తి స్వభావుణ్ణే అయినా, సర్వభూతాలిక్కి ఈశ్వరుణ్ణే అయినా నాప్రకృతిని ఆశ్రయించి నామాయాశక్తిచేత నేను పుడుతూనే వున్నాను. ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మానికి హాని కలుగుతుందో, ఎప్పుడు అధర్మం అభివృద్ధి పొందు తుందో అప్పుడు నన్ను నేనే సృష్టించుకుంటూ పుడుతున్నాను. సాధువుల్ని రక్షించడం కోసం, దుర్మార్గుల్ని హతవార్చడంకోసం, ధర్మం ప్రతిష్ఠించడంకోసం, ప్రతీయుగంలోనూ నేను పుడుతున్నాను. ఇలా దివ్యమయిన నా జన్మకర్మల్లోని యథార్థం తెలుసుకున్నవాడు కాలం చేశాక తిరిగి మరిపుట్టడు. నాలోనే ఐక్యమవుతాడు.

అనురాగమూ, భయమూ, క్రోధమూ మానుకుని, నామీదే భావం పెట్టుకొని, నన్నే ఆశ్రయించినవాళ్ళు ఎంతోమంది జ్ఞానతపస్సు చేత పరిశుద్ధులై నాలోనే ఐక్యమయారు. ఎవళ్ళు నన్ను ఎలా భజిస్తే వాళ్ళని నేను అలాగే అనుగ్రహిస్తున్నాను. ఎలాచూసినా, మానవులు యావన్మందీ అన్నివిధాలా నామార్గమే అనుసరిస్తున్నారు. మానవలోకంలో కర్మఫలం శీఘ్రంగానే ప్రాప్తమవుతుంది. అందుకని కర్మఫలసిద్ధి కోరేవాళ్ళు ఈలోకంలో దేవతల్ని పూజిస్తున్నారు.

గుణాలూ, కర్మలూ భేదాలబట్టి నాలుగువర్ణాల వ్యవస్థ నేనే సృష్టించాను. దీన్ని చేసినవాణ్ణి నేనే అయినా నాశనంలేని నేను దీనికి కర్తను కానని నమ్ము. కర్మలు నన్ను అంటవు. ఏమంటావా, కర్మ ఫలంమీద నాకు ఆసక్తి లేదు. ఇలాంటివాణ్ణి నన్ను తెలుసుకున్న వాణ్ణి కూడా కర్మలు బంధించవు.

మోక్షాపేక్ష కలిగిన పూర్వులుకూడా ఇది తెలుసుకుని కర్మలు చేశారు. అంచేత అప్పటి పూర్వులూ, వాళ్ళ పూర్వులూ చేసిన కర్మలే నువ్వు చెయ్యి. కర్మఏదో, అకర్మ ఏదో తెలుసుకోవడంలో పండితులుకూడా భ్రమపడతారు. ఐతే, దేన్ని తెలుసుకుంటే నీకు శుభం కలుగుతుందో ఆ కర్మతత్వం నీకు చెపుతున్నాను విను. కర్మ గతి గహనమైంది. అంచేత కర్మ అంటే ఏమిటో, వికర్మ అంటే ఏమిటో, అకర్మ అంటే ఏమిటో మొదట తెలుసుకోవాలి. కర్మలో అకర్మనీ, అకర్మలో కర్మనీ చూసిన మనిషే మనుష్యులందరిలోనూ బుద్ధిమంతుడు. అతడే సర్వకర్మలూ చేస్తూవుండేయోగి అన్నమాట.

ఎవడి సర్వప్రయత్నాలూ ఫలాపేక్ష లేకండా వుంటాయో, ఎవడి కర్మలు జ్ఞానాగ్నిలో దగ్ధమవుతాయో అతణ్ణే పండితుడంటారు తెలిసినవాళ్ళు. కర్మఫలంమీద అపేక్ష వుంచకండా కర్మఫలసాధనాలు ఆశ్రయించకండా ఎప్పుడూ తృప్తిగా వుండేవాడు కర్మలు చేస్తూ

వున్నా చెయ్యనట్టే లెక్క. ఆశలులేనివాడూ, మనస్సు ఇంద్రియాల్లా స్వాధీనం చేసుకున్నవాడూ, తనకంటూ ఏదీ అక్కరలేనివాడూ — ఇలాంటివాడు కేవలం శారీరకంగా కర్మలు చేసినా అతణ్ణి పాపాలంటవు. అయోచితంగా దొరికినదాంతో తృప్తిపడేవాడూ, సుఖదుఃఖాలూ లాభనష్టాలూ మొదలయిన ద్వంద్వాలు లేనివాడూ, మచ్చరం లేనివాడూ, కార్యం సిద్ధించినా సిద్ధించకపోయినా వొకలాగే భావించేవాడూ కర్మలు చేసినా అవి అతణ్ణి బంధించవు. విషయాభిలాష నశించినవాడూ, రాగద్వేషాలనించి ముక్తుడయినవాడూ, జ్ఞానం మీద స్థిరచిత్తం కలవాడూ కేవలం యజ్ఞం కోసమే అంటే లోకం మేలు కోసమే కర్మలు చేస్తాడు. అలాంటివాడు చేసే ఆకర్మలు అతణ్ణి బంధించవు. సమగ్రంగా విలీనమైపోతాయి.

అర్పణం (హవనం) బ్రహ్మమే. హవిస్సు బ్రహ్మమే. అగ్ని బ్రహ్మమే. హోతా బ్రహ్మమే. హవనక్రియా బ్రహ్మమే. ఇలా ఇదంతా బ్రహ్మమే అని దృఢబుద్ధికలవాడుపోందే ఫలమూ బ్రహ్మమే.

కొందరు యోగులు దేవతలకి సంబంధించిన యజ్ఞాలేచేస్తున్నారు. మరికొందరు బ్రహ్మమనే అగ్నిలో యజ్ఞాలతోనే యజ్ఞాలు హోమంచేస్తున్నారు. కొందరు చెవీ మొదలయిన ఇంద్రియాలే హవిస్సుచేసి నిగ్రహమనే అగ్నిలో హోమంచేస్తున్నారు. కొందరు శబ్దమూ మొదలయిన విషయాలు హవిస్సుగా ఇంద్రియాలు అనే అగ్నిలో హోమంచేస్తున్నారు. మరికొందరు ఇంద్రియవ్యాపారాలూ, ప్రాణవాయువూ మొదలైన వాయువులు ఐదింటి చేష్టలూ జ్ఞానంతో వెలిగించిన ఆత్మసమాధి అనే యోగాగ్నిలో హోమం చేస్తున్నారు.

ఇంకా కొందరు ద్రవ్యయజ్ఞమూ, కొందరు తపోయజ్ఞమూ, కొందరు యోగయజ్ఞమూ, కొందరు స్వాధ్యాయ యజ్ఞమూ, కొం

దరు జ్ఞానయజ్ఞమూ చేస్తున్నారు. ఇలా ఎంతోమంది, ఎన్నో కఠిన నియమాలు పెట్టుకుని, అనేకమయిన యజ్ఞాలు చేస్తున్నారు.

ఆలాగే మరికొందరు ప్రాణాయామంచేస్తూ ప్రాణం, అపానం ఈ రెండిటి గతులూ బంధించి, అపానవాయువులో ప్రాణవాయువు హోమం చేస్తున్నారు. కొందరు ప్రాణవాయువులో అపానవాయువు హోమం చేస్తున్నారు. *

కొందరు ఆహార నియమం పెట్టుకుని ప్రాణాల్లో ప్రాణాలు హోమం చేస్తున్నారు. వీళ్ళందరూ యజ్ఞాలు తెలిసినవాళ్ళే. యజ్ఞ లతో పాపాలు వొదుల్చుకున్నవాళ్ళే. యజ్ఞంలో మిగిలిన అమృతం భుజించడంచేత సనాతనమైన బ్రహ్మంలో లీనమవుతున్నారు. యజ్ఞం చెయ్యనివాళ్ళకి ఈలోకం లేదు. ఈలోకమే లేనివాళ్ళకి మరి పరలోక మెలా వుంటుంది?

అనేక విధాలయిన ఈ యజ్ఞాలన్నీ బ్రహ్మముఖం నించే వచ్చాయి. ఐతే, ఇవన్నీ కర్మలనల్ల పుట్టినవని మాత్రం తెలుసుకో. ఇలా తెలుసుకుంటే ముక్తుడి వవుతావు.

ద్రవ్యయజ్ఞంకంటే జ్ఞానయజ్ఞం శ్రేష్ఠం. ఏమంటే, సమస్త కర్మలూ జ్ఞానంలోనే సమాప్తమవుతున్నాయి. తత్వవేత్తలై నజ్ఞానులు ఆ జ్ఞానం ఉపదేశిస్తారు. సాష్టాంగపడి, వాళ్ళసేవచేసి, తరిచి తరిచి అడిగి వాళ్ళదగ్గర తెలుసుకోవాలి. జ్ఞానం కలిగిన తరవాత తిరిగి మోహంలో పడవు. అప్పుడు సమస్తభూతకోటినీ నీలోనూ, మరి నాలోనూ చూడగలుగుతావు. పాపాత్ములందరిలోనూ నువ్వు ఎక్కువ

* ఇక్కడ అపానవాయువు అంటే సాధారణంగా వాడుకలో వున్న అర్థం చేసుకోకూడదు. అపాన వాయువు అంటే లోపలికి పీల్చుకునే శ్వాసం అని అర్థం.

ప్రాణవాయువు అంటే పైకిపోయే ఉచ్ఛ్వాసం.

పాపం చేసినవాడివే అనుకో, అయినా సరే, ఆ పాపం యావత్తు ఈ జ్ఞానమనే వోడతో దాటిపోగలవు. మండుతూవున్న అగ్ని సోత్రం కర్రలు కాల్చి భస్మం చేసినట్టు, జ్ఞానమనే అగ్ని అన్ని కర్మలూ భస్మం చేస్తుంది.

నిజానికి జ్ఞానం వంటి పవిత్రమైంది ఈ లోకంలో మరొకటి లేదు. యోగంతో తయారైనవాడు క్రమంగా కొంత కాలానికి తనలో స్వయంగానే జ్ఞానం సంపాదిస్తాడు. శ్రద్ధావంతుడూ, ఇంద్రియ నిగ్రహం కలవాడూ, దాని మీదే తత్పరుడైనవాడూ జ్ఞానం సంపాదిస్తాడు. జ్ఞానం సంపాదించిన తరువాత శీఘ్రకాలంలోనే ఉత్కృష్టమైన శాంతిని పొందుతాడు. కాని, జ్ఞానం లేనివాడూ, శ్రద్ధ లేనివాడూ సంశయం కలవాడూ నాశనమవుతాడు. సంశయాత్ముడికి ఈ లోకం లేదు. పరలోకమూ లేదు. సుఖమూ లేదు.

యోగంతో కర్మలూ, జ్ఞానంతో సంశయాలూ వొదుల్చుకున్న ఆత్మజ్ఞానిని కర్మలు బంధించలేవు. అంచేత అర్జునా, నీ హృదయంలో అజ్ఞానం వల్ల పుట్టిన సంశయాన్ని జ్ఞానమనే కత్తితో నరుకు. కర్మయోగం ఆశ్రయించు. లే.

అర్జునుడు : కృష్ణా, కర్మలు వొదిలిపెట్టమని (కర్మసన్యాసం) చెపుతున్నావు. మళ్ళీ కర్మలు చెయ్యమనీ (కర్మయోగం) చెపుతున్నావు. ఈ రెంటిలో ఏది మంచిదో బాగా నిశ్చయించి, ఆవొక్కటే నాకు చెప్పు.

శ్రీకృష్ణుడు : కర్మసన్యాసమూ, కర్మయోగమూ ఈ రెండూ మంచివే. కాని, రెంటిలోనూ కర్మసన్యాసంకంటే కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైంది. ఎవడు దేనినీ ద్వేషించడో, ఎవడు దేనినీ కోరడో అతడు నిత్యసన్యాసి అని నమ్ము. ఏమంటే సుఖదుఃఖాలు మొదలైన ద్వంద్వాలనించి వేరైనవాడు అనాయాసంగానే బంధాలు వొదుల్చుకుంటాడు. సాంఖ్యం (కర్మసన్యాసం) వేరూ, యోగం (కర్మయోగం)

వేరూ అని తెలియనివాళ్ళు చెబుతారు. కాని, పండితులు అలా చెప్పరు. ఈ రెంటిలో ఏదైనా సరే, బాగా అనుసరిస్తే చాలు, ఈ రెండింటి ఫలితమూ దొరుకుతుంది. సాంఖ్యులు ఏస్థానం పొందుతారో, యోగులూ అదేస్థానం పొందుతారు. సాంఖ్యమూ, యోగమూ వేరు కావని తెలుసుకున్నవాడే నిజమైన తత్వం తెలిసిన వాడన్నమాట. సన్యాసం స్వీకరించినా యోగం లేకండా -- అంటే కర్మ చెయ్యకండా మోక్షం దొరకడం కష్టం. కర్మయోగం సాధించిన ముని మాత్రం త్వరలోనే బ్రహ్మం పొందుతాడు.

యోగంతో వున్నవాడూ, చిత్తశుద్ధికలవాడూ, మనస్సు ఇంద్రియాలూ గెలిచినవాడూ, సర్వభూతాల్లోనూ వున్న ఆత్మే తన ఆత్మ అనుకునేవాడూ -- ఇలాంటివాడు కర్మలు చేస్తూన్నా వాటిని అంటకండానే వుంటాడు. యోగంతో వున్న తత్వవేత్త చూస్తుంటాడు. వింటుంటాడు. తాకుతుంటాడు. వాసన చూస్తుంటాడు. తింటుంటాడు. తిరుగుతుంటాడు. నిద్రిస్తుంటాడు. ఊపిరి వొడుల్తూ పీలుస్తూ వుంటాడు. మాట్లాడుతుంటాడు. మలమూత్రాలు విసర్జిస్తూ వుంటాడు. కళ్ళు మూస్తూ తెరుస్తూ వుంటాడు. కావలసినవి పుచ్చుకుంటూనూ వుంటాడు. ఐతే, అవన్నీ 'ఏ ఇంద్రియం ఆపని చేస్తున్నదని తెలుసుకుని నేనేమీ చెయ్యడం లేదు' అనే అనుకుంటాడు.

బ్రహ్మర్పణం చేసి, ఆసక్తి పెట్టుకోకండా కర్మలు చేసేవాడు, వీటిమీద తామరాకులాగ ఏపాపాలూ అంటకండావుంటాడు. అంచేత కర్మయోగి శరీరమూ, మనస్సు, బుద్ధి, ఇంద్రియాలూ - వీటితో ఆసక్తి వుంచకండా ఆత్మశుద్ధికోసమే కర్మలుచేస్తూ వుంటాడు. యోగంలో వున్నవాడు కర్మఫలం వొదిలివేయడంవల్ల చివరికి సంపూర్ణమైన శాంతి పొందుతాడు. యోగంతో లేనివాడు కామవాసనచేత కర్మఫలం మీద ఆసక్తి పెట్టుకుని బంధాల్లో పడుతున్నాడు.

ఇంద్రియాలు జయించి, సర్వకర్మలూ మనసా వొదిలిపెట్టిన వ్యక్తి తొమ్మిది క్షారాల దేహపురంలో ఏదీ చెయ్యకండా, చెయ్యించకండా సుఖంగా వుంటాడు.

లోకుల కర్మత్వంగాని, కర్మలుగాని, కర్మఫలాల సంబంధం గాని ప్రభువు సృష్టించడంలేదు. ప్రకృతే ఇదంతా చేస్తూవుంది. ప్రభువు ఎవడి పాపంగాని, పుణ్యంగాని పుచ్చుకోవడం లేదు. అజ్ఞానం జ్ఞానాన్ని కప్పివేయడంవల్ల జీవులు మోహంలో పడుతున్నారు. కానైతే, ఆత్మజ్ఞానంతో అజ్ఞానం వొదుల్చుకున్న వాళ్ళ జ్ఞానం సూర్యుడిలా పరబ్రహ్మాన్ని ప్రకాశింప జేస్తుంది. బ్రహ్మాంమీదే బుద్ధిలీన మైనవాళ్ళూ, తామే బ్రహ్మమన్న సిశ్చయం కలవాళ్ళూ, బ్రహ్మాంమీదే నిష్ఠకలవాళ్ళూ బ్రహ్మ పరాయణులూ — వీళ్ళ పాపాలు జ్ఞానంవల్ల నాశనమవుతాయి. వీళ్ళకి పునర్జన్మ వుండదు.

విద్యా వినయం కల బ్రాహ్మణిమీదా, ఆవుమీదా, ఏనుగు మీదా, కుక్కమీదా, చండాలుడిమీదా — అందరిమీదా జ్ఞానవంతుడి దృష్టి సమానంగానే వుంటుంది. ఇలా సమభావంతో మనస్సు స్థిరంగా వున్నవాళ్ళూ ఈ జన్మలోనే మృత్యులోకం జయిస్తున్నారు. ఏమంటే బ్రహ్మాం దోషం లేంది. అంతటా సమానమైంది. అంచేత సమబుద్ధి కలవాడు బ్రహ్మాంలోనే వున్నాడన్నమాట. ఇష్టమైంది దొరికినప్పుడు సంతోషించడం, ఇష్టం లేంది లభించినప్పుడు కించపడడం కూడదు. ఇలా స్థిరబుద్ధికలిగి మోహం చెందనివాడే బ్రహ్మవేత్త. అతడు బ్రహ్మాంలోనే వున్నట్టు లెక్క.

అర్జునా, విషయభోగాలమీద ఆసక్తిమానుకుని ఆత్మసౌఖ్య మనుభవించేవాడు అక్షయమైన బ్రహ్మానందం అనుభవిస్తాడు. విషయేంద్రియాల సంయోగంవల్ల కలిగే భోగాలు ఆదీ అంతమూ కలవి. క్షణికాలు. అంచేత అవి దుఃఖహేతువులు. బుద్ధిమంతుడు వాటిమీద

ఆసక్తి పెట్టుకోడు. ఈ జన్మలో శరీరం వొదిలిపెట్టేవరకూ — అంటే బతికివున్నంతకాలమూ కామం, క్రోధం మొదలైన నవాటివల్ల కలిగే క్రోధ తట్టుకున్నవాడే యోగి. అతడే సౌఖ్యవంతుడు. అంతఃకరణంలోనే సుఖపడేవాడూ, ఆత్మలోనే హాయి అనుభవించేవాడూ, అలాగే ఆత్మలో ప్రకాశంపొందినవాడూ అయిన కర్మయోగి బ్రహ్మరూపుడై మోక్షం పొందుతాడు. పాపాలు పోగొట్టుకున్నవాడూ, సంశయాలు లేనివాడూ, ఆత్మనిగ్రహం కలవాడూ, సమస్తప్రాణుల హితం కోరేవాడూ అయిన రుషి మోక్షం పొందుతాడు. కామ క్రోధాలు లేనివాడూ, మనోనిగ్రహంకలవాడూ, ఆత్మజ్ఞానంకలవాడూ అయిన యతికి ఎక్కడపడితే అక్కడ మోక్షం సాక్షాత్కరిస్తుంది.

శబ్దమూ, స్పర్శమూ మొదలైన బాహ్యవిషయాలు ఒహిష్కరించి, చూపు కనుబొమలమధ్య నిలిపి, ముక్కుఘటాల్లో ప్రాణ వాయువూ, అపానసాయువూ సమంగా వుండేటట్టు చేసి, మనస్సు బుద్ధి ఇంద్రియాల్లా అరికట్టి మోక్షం వొక్కటే పొందదగిందన్న ధ్యానంలో వుండే ముని సర్వదా ముక్తుడే అని చెప్పాలి.

యజ్ఞాలికి, తపస్సులికి నేనే భోక్తని. సర్వలోకాలికి నేనే ఈశ్వరుణ్ణి. సర్వభూతాలికి నేనే స్నేహితుణ్ణి. ఇలా నన్ను తెలుసుకున్నవాడు శాంతి పొందుతున్నాడు.

తాను చెయ్యవలసిన కర్మలు ఫలాపేక్షలేకండా చేసేవాడే సన్యాసి. అతడే కర్మయోగి. అగ్నిహోత్రాలూ అవీ విడిచిపెట్టి నంతమాత్రాన సన్యాసికాడు. కర్మలు మానివేసినంత మాత్రాన యోగీకాడు. సన్యాసమని దేనినంటారో అదే కర్మయోగమని సమ్మతం. ఏమంటే ఫలాపేక్షని సన్యసిస్తేనే కాని — అంటే వొదిలిపెడితేనేకాని ఎవడూ యోగి కాలేడు.

యోగారూఢుడు కావాలనుకునే మునికి - అంటే యోగం పొందగోరే మునికి - కర్మ సాధనమనీ, యోగారూఢుడైన అతడికి శాంతిసాధనమనీ చెప్పబడింది. ఎప్పుడైతే మనిషి ఇంద్రియవిషయాల మీదా, కర్మలమీదా ఆసక్తి పెట్టుకోకండా, స్వస్వసంకల్పాలూ సన్యసిస్తాడో అప్పుడే అతణ్ణి యోగారూఢు డంటారు.

వివేకంతో తన్ను తానే ఉద్ధరించుకోవాలి. తన్ను తాను నాశనం చేసుకోకూడదు. ఏమంటే, తనకి తానే బంధువు. తనకి తానే శత్రువు. తన్ను తాను జయించినవాడు తనకి తాను బంధువు. తన్ను తాను తెలుసుకోలేనివాడు తనకి తాను శత్రువు. అంచేత, తన్ను తాను జయించి ప్రశాంతుడైనవాడూ, చలీ వేడీ, సుఖం దుఃఖం, మానం అవమానం - వీటికి లోబడకండా ఆత్మ స్థిరంగావున్న వాడూ, జ్ఞానంచేతా విజ్ఞానంచేతా ఆత్మ తృప్తిపడినవాడూ, ఇంద్రియాలు జయించినవాడూ, చలించనివాడూ, రాయీ మన్నా బంగారం వొక్కలాగే చూసేవాడూ యోగారూఢు డనిపించుకుంటాడు.

అభిమానులూ, స్నేహితులూ, శత్రువులూ, తటస్థులూ, మధ్య వర్తులూ, ద్వేషించినవాళ్ళూ, బంధువులూ, సాధువులూ, పాపులూ - వీళ్ళందరినీ వొక్కలాగే సమబుద్ధితో చూసేవాడే ఉత్తముడు.

యోగిఅయినవాడు ఏకాంతంలో వొంటరిగా వుండి, మనస్సు, ఆత్మా స్వాధీనం చేసుకోవాలి. కోరికలు లేకండా వుండాలి. బంధాలు వొదుల్చుకోవాలి. మనస్సు ఎప్పుడూ యోగాభ్యాసంలోనే లగ్నం చేసుకోవాలి.

పరిశుభ్రమైనచోట స్థిరంగా తన ఆసనం ఏర్పరచుకోవాలి. అది అంత ఎత్తుగాకాని, అంతపల్లంగా కాని వుండకూడదు. మొదట దర్భలు పరిచి వాటిమీద లేడిచర్మం వెయ్యాలి. దాని మీద వస్త్రం పరవాలి. మనోవ్యాపారాలూ, ఇంద్రియ వ్యాపారాలూ

రాలూ నిరోధించుకుని, ఏకాగ్రమైన మనస్సుతో ఆ ఆసనంమీద కూచుని ఆశ్మశుద్ధికోసం యోగాభ్యాసం చెయ్యాలి.

వెన్నుపూసా, తలా, మెడా సమంగా స్థిరంగా వుంచాలి. దిక్కులు చూడకండా కదలకండా కూచోవాలి. ముక్కు కొనని దృష్టి నిలపాలి. భయపడకండా, ప్రశాంతమైన అంతఃకరణంతో బ్రహ్మచర్యం పాలించాలి. మనోనిగ్రహంతో వుండాలి. నామీదే మనస్సు పెట్టుకొని, నన్నే ఆశ్రయించి యోగాభ్యాసం చెయ్యాలి.

ఇలా ఎప్పుడూ యోగాభ్యాసం చేసే యోగికి మనస్సు స్వాధీనంలోకి వస్తుంది. దాంతో, నాలో వున్నదన్నీ, తుదకి నాలోనే లీనం చేసేదన్నీ, అయిన శాంతి లభిస్తుంది.

ఐతే అర్జునా, మితిమీరిన తిండితినే తిండిపోతుకి ఈ యోగం సిద్ధించదు. అలాగే బొత్తిగా తిననివాడికీ సిద్ధించదు. అంతేకాదు, ఎక్కువగా నిద్రపోయేవాడికీ, బొత్తిగా నిద్ర పోనివాడికీ కూడా సిద్ధించదు. ఉచితమయిన ఆహారం, విహారం, ఉచితమయిన కర్మలు చెయ్యడం, ఉచితమయిన నిద్రా, మెలకువా కలవ్యక్తిని ఈ యోగం దుఃఖం లేకండా చేసి సౌఖ్యం కలిగిస్తుంది.

బాగా నిగ్రహించిన మనస్సు ఎప్పుడయితే ఆత్మలో స్థిరపడుతుందో, అప్పుడు, సమస్తమయిన భోగాలమీదా కోర్కెలు వాదులు కున్న ఆ వ్యక్తి యోగి అనిపించుకుంటాడు.

ఆత్మయోగం అభ్యసించే యోగియొక్క స్థిరమైన మనస్సు, గాలిలేనిచోట కదలకండా వుండే దీపంలాగ వుంటుందన్నారు.

యోగం ఆచరించడంలో నిరోధించబడ్డ మనస్సు ఏస్థితిలో ఉపరతి పొందుతున్నదో, తన్ను తాను చూసుకుని ఆత్మలోనే యోగి ఏస్థితిలో సంతృప్తిపడుతుంటాడో, ఇంద్రియాల్ని అందనిదీ, బుద్ధితో మాత్రం తెలుసుకోదగిందీ అయిన అనంతసౌఖ్యం అతడు ఏస్థితిలో

తెలుసుకుంటాడో, ఆత్మతత్వంనించి చలించకండా ఏస్థితిలో వుంటాడో, ఏస్థితి దొరికాక మరే ఇతరలాభంకూడా అంతకంటే అధికమని తలంచడో, ఏస్థితిలోవుండి ఎంతటి గొప్పదుఃఖం వచ్చినా చలించకండా వుంటాడో - ఆ స్థితిని-సర్వదుఃఖాలూ పోగొట్టే ఆయోగమనేదానిని తెలుసుకోవాలి. విసుగూ విడుపులేని మనస్సుతో ఆ యోగం అభ్యసించాలి.

సంకల్పం వల్ల పుట్టే కోర్కెలు యావత్తూ, పూర్తిగా వొదిలి పెట్టాలి. ఇంద్రియాలన్నిటినీ, అన్ని దిక్కులనించీ మనస్సుతో మళ్ళించాలి. ధైర్యం చిక్కబట్టిన బుద్ధితో మెల్లమెల్లగా శాంతి పొందుతూ వుండాలి. ఆత్మలోనే మనస్సు కుదురుపర్చుకుని, ఏ విచారమూ మనస్సులోకి రానివ్వకండా వుండాలి.

మనిస్సు నిలకడ లేంది. చంచలమైంది. అది సర్వదా ఏయే విషయాల మీదికి పరిగెడుతూ వుంటుందో, ఆయా విషయాల మీంచి అరికట్టి, దానిని ఆత్మవశం చెయ్యాలి.

ప్రశాంత మయిన మనస్సు కలవాడూ, రజోగుణం శాంతించినవాడూ, పాపం లేనివాడూ, బ్రహ్మత్వం పొందినవాడూ అయిన యోగికి ఉత్తమమైన సౌఖ్యం దొరుకుతుంది. ఇలా ఎల్లప్పుడూ ఆత్మసంబంధమయిన యోగాభ్యాసంచేసే యోగి పాపాలు వొదిలించుకొని, సులువుగా బ్రహ్మ సాక్షాత్కారంవల్ల కలిగే మహా సౌఖ్యం అనుభవిస్తాడు.

ఆత్మయోగంలో వున్నవాడి దృష్టి సర్వత్రా సమంగా వుంటుంది. అతడు సమస్తప్రాణుల్లోనూ తననీ, తనలో సమస్తప్రాణుల్నీ చూస్తాడు.

ఎవడైతే సర్వత్రా నన్ను చూస్తాడో, నాలో సర్వస్వమూ చూస్తాడో అతడికి సర్వదా నేను కనిపిస్తూనే వుంటాను. నాకూ అతడు

కనిపిస్తూనే వుంటాడు. ఏకత్వబుద్ధి మనస్సులో పెట్టుకుని, సమస్త భూతాల్లోనూ వుండే నన్ను భజించే యోగి సర్వ వ్యవహారాల్లోనూ వుంటూవున్నా కూడా నాలోనే ప్రవర్తిస్తూ వుంటాడు. అర్జునా, సుఖమైనా దుఃఖమైనా తనలో లాగే సమస్తప్రాణుల్లోనూ వొకేవిధంగా చూసే యోగి ఉత్తము డనిపించు కుంటాడు.

అర్జునుడు : నువ్వు బోధించిన ఈ యోగం — సమత్వబుద్ధితో ప్రాప్తమయే దీనిని — మనస్సు చంచలం కావడంచేత స్థిరంగా వుండేట్టు చూడలేకపోతున్నాను. కృష్ణా, మనస్సు చంచలమైంది. బలీయమైంది. దృఢమైంది. క్షోభకలిగిస్తుంది. ఇలాంటి మనస్సు నిగ్రహించడమంటే గాలిని మూటకట్టడం లాంటి దుష్కరమైన పనే అని తెలుస్తాను.

శ్రీకృష్ణుడు : అవును, మనస్సు చంచలమైందే. నిగ్రహించడానికి సాధ్యంకాందే. సందేహం లేదు. కాని అభ్యాసంవల్లా, వైరాగ్యంవల్లా దాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవచ్చు.

మనస్సు స్వాధీనంలో లేనివాడు ఈయోగం సాధించడం కష్టమనే నా అభిప్రాయం. కానైతే, మనస్సు స్వాధీనంలో వుంచుకుని ప్రయత్నంచేసినట్లయితే మాత్రం ఉపాయంతోదీన్ని సాధించవచ్చు.

అర్జునుడు : శ్రద్ధతో యోగసాధన ఆరంభించిన్నీ, ప్రయత్నంలోపంవల్ల మనస్సు చలించిన యోగభ్రష్టుడు యోగఫలం పొందలేడుకదా! మః అలాంటివాడి గతి ఏమవుతుంది? బ్రహ్మజ్ఞానమార్గమూ అతడికి తెలియదు. మరో దారా వుండదు. అప్పుడు రెండింటికీ చెడి, తెగిపోయిన మబ్బుముక్కలాగ అతడు చెడిపోడు కదా! నా సందేహం తీర్చడానికి నువ్వే తగినవాడివి. ఈ సంశయం తీర్చడానికి నువ్వుతప్ప మరెవరు దొరుకుతారు?

శ్రీకృష్ణుడు : అలాంటివాడికి ఈ లోకంలో నాశనం లేనే లేదు. పరలోకంలోనూ నాశనంలేదు. మంచిపని చేసేవాడు ఎప్పుడూ దుర్గతిపాలు కాడుకదా ! యోగభ్రష్టుడు పుణ్యాత్ముల లోకంలో అనేకసంవత్సరాలు వుంటాడు. తరవాత సంపన్నులయిన శుచిమంతుల ఇంట్లోనో, జ్ఞానులయిన యోగుల కులంలోనో పుడతాడు. లోకంలో ఇలాంటి జన్మ దొరకడం దుర్లభమే కదా మరి !

అలాపుట్టి, తన పూర్వజన్మంలోని జ్ఞానం తిరిగి పొందుతాడు : దాంతోమళ్ళీ అంతకంటే అధికంగా యోగసిద్ధికోసం ప్రయత్నంచేస్తాడు. అతడుకోరి ప్రయత్నం చెయ్యక పోయినా సరే, పూర్వజన్మంలోని అభ్యాసం చేతనే యోగానికి ఆకర్షించబడతాడు. యోగం తెలుసుకోదలిచినవాడు కూడా శబ్దబ్రహ్మం (వేదాలు) అతిక్రమిస్తాడు. ఇలా విడవకండా ప్రయత్నంచేసే యోగి పాపాలు వొదిలించుకుని, అనేక జన్మల సంస్కారంతో సిద్ధిపొంది చివరకి మోక్షం పొందుతాడు.

తపస్వులకంటే, జ్ఞానులకంటే, కర్మపరాయణులకంటే కూడా యోగి అధికుడని నా మతం. అంచేత అర్జునా, నువ్వు యోగివికావాలి.

అయితే ఎవడు శ్రద్ధతో నామీద ఆసక్తి పెట్టుకుని నన్ను భజిస్తాడో అతడే యోగులు అందరిలోనూ ఉత్తముడని నా మతం.

అర్జునా, నామీదే మనస్సు వుంచి, నన్నే ఆశ్రయించి యోగం అభ్యసిస్తూ, నా పూర్ణస్వరూపం సందేహం లేకండా ఎలా తెలుసుకోగలవో అది చెబుతాను. విను. దేనిని తెలుసుకున్న తరవాత ఇక తెలుసుకో వలసింది ఏదీ వుండదో అది - విజ్ఞానంతో కూడిన ఆ జ్ఞానం, ఏమీ మిగల్చకండా నీకోసం నేను చెబుతున్నాను.

వెయ్యిమంది మనుషుల్లోఎవడో వొకడు మాత్రం యోగసిద్ధి కోసం ప్రయత్నిస్తాడు. అలా ప్రయత్నించిన వెయ్యిమందిలో ఎవడో వొకడే నన్ను యథార్థంగా తెలుసుకుంటాడు.

భూమి, నీరూ, నిప్పు, గాలి, ఆకాశం, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారం అని నా ప్రకృతి ఎనిమిది విధాలు. భూత స్వరూపమయిన నా ఈ ప్రకృతి నికృష్ట ప్రకృతి. ఇది కాక ఈప్రపంచ మంతటినీ ధరించేది నా రెండో ప్రకృతి. జీవనస్వరూపమయిన అది నాపరా ప్రకృతి. అంటే శ్రేష్ఠప్రకృతి అని తెలుసుకో. సమస్తమైన భూతాలూ ఈ రెండు ప్రకృతుల్లోంచే పుడుతున్నాయి. అలాగే ఈ జగత్తు యావత్తు పుట్టడానికీ, నాశనం కావడానికీ నేనే కారకుణ్ణి. అర్జునా, నాకంటే శ్రేష్ఠ మైంది మరేదీ లేనేలేదు. దారంలో మణుల్లాగ సర్వమూ నాలోనే కూర్చబడి వున్నాయి.

అర్జునా, నీళ్ళలో రసమూ, సూర్యచంద్రుల్లో ప్రకాశమూ, వేదాల్లో ఓంకారమూ, ఆకాశంలో శబ్దమూ, మనుష్యుల్లో పౌరుషమూ నేనే. భూమిలోని పరిమళమూ, నిప్పులోని తేజస్సూ, సమస్త భూతాల్లోని జీవన శక్తి, తపస్సు చేసేవారి తపస్సూ నేనే. సర్వప్రాణులికీ సనాతనమైన బీజమూ నేనే. బుద్ధిమంతుల బుద్ధి, తేజోవంతుల తేజస్సూ సహా నేనే. కామమూ రాగమూ కాక బలవంతుల బలమూ, ప్రాణుల ధర్మవిరుద్ధం కాని కామమూ నేనే. సాత్వికాలూ, రాజసాలూ, తామసాలూ అయిన భావాలన్నీ నావల్లేపుడుతున్నాయి. అయితే అవి నాలో వున్నాయి. కాని, నేనువాట్లో లేను.

ఈ మూడు గుణాల్లోంచి పుట్టిన భావాలవల్ల జగత్తు యావత్తు మోహంలోపడి దీనికి భిన్నంగానూ, అనాదిగానూ వున్న నన్ను తెలుసుకో లేకపోతున్నది. గుణాలు మూడింటితోనూ కూడినదీ, దివ్యమైందీ అయిన నా మాయ దాట శక్యం కానిది. నన్నే శరణు జొచ్చినవాళ్ళుమాత్రం ఈ మాయ తరించ గలుగుతారు. మాయతో మతిపోయినవాళ్ళూ, మూఢులూ, పాపాత్ములూ అయిన అధమ మానవులు రాక్షస స్వభావానికి లోబడి నన్ను నేవించరు.

ఆర్తుడూ, జ్ఞానం కావలసిన వాడూ, ధనం కోరేవాడూ, ఆత్మజ్ఞానం కలవాడూ — ఈ నాలుగు రకాల పుణ్యాత్ములూ నన్ను సేవిస్తున్నారు. వీళ్ళలో వొకే భక్తితో నన్ను సేవించేవాడూ, ఎల్లప్పుడూ నిష్కామబుద్ధితో వ్యవహరించేవాడూ అయిన జ్ఞాని గొప్పవాడు. ఏమంటే, నేను జ్ఞానికి ఎంతో ప్రియుణ్ణి. నాకూ జ్ఞాని ఎంతో ప్రియుడు. ఈ భక్తులందరూ కూడా మంచివాళ్ళే. ఐతే, ఇందులో జ్ఞాని అంటే మాత్రం నేనే అని నా మతం. ఏమంటే, యోగపరుడై అతడు నేనే గతి అని నన్ను సమ్ముకున్నాడు కదూ మరి!

ఎన్నో జన్మలెత్తిన తరవాత జ్ఞానవంతుడు “సర్వమూ వాసు దేవుడే” అని నన్ను సేవిస్తున్నాడు. అలాంటి మహాత్ముడు దొరకడమే దుర్లభం.

తమ ప్రకృతినిబట్టి ఆయా కోరికలతో మతిపోయిన వ్యక్తులు తమతమ కోరికలకి తగినట్టు ఉపాసిస్తూ ఇతర దేవతల్ని సేవిస్తున్నారు. ఏ భక్తుడు ఏ దేవతరూపం శ్రద్ధతో ఉపాసించడానికి ఇష్టపడతాడో ఆ భక్తుడికి ఆ శ్రద్ధ నేనే స్థిరపరుస్తున్నాను. దాంతో ఆ భక్తుడు ఆ శ్రద్ధతో ఆ దేవతని ఆరాధిస్తున్నాడు. తాను కోరుకున్న కోరిక — నేను చేసిపెట్టించే — ఆ దేవతనించి పొందుతున్నాడు. ఐతే, ఈ తక్కువబుద్ధులవాళ్ళకి కలిగే ఈ ఫలాలు అశాశ్వత మైనవి. అంతేకాదు, దేవతల్ని ఉపాసించేవాళ్ళు దేవతల్నే పొందుతున్నారు. నా భక్తులుమాత్రం నన్ను పొందుతున్నారు.

నాశనం లేనట్టిన్నీ, ఉత్కృష్టమైనట్టిన్నీ, పరమైనట్టిన్నీ నా రూపం తెలుసుకోలేని బుద్ధిహీనులు అన్యక్తుణ్ణయిన నన్ను నామ రూపాలు వున్నవాణ్ణి భావిస్తున్నారు. నేను యోగమాయచేత మరుగుపడి వుంటాను. అందరికీ కనపడను. అంచేత, ఈ మూఢలోకం చావుపుట్టుకలు లేనివాణ్ణి నన్ను తెలుసుకోలేకపోతున్నది. ఇంతకి

ముందూ, ఇప్పుడూ, ఇకముందూ — ఈ మూడుకాలాల్లోనూ పుట్టే యావత్తుప్రాణుల్ని నేను ఎరుగుదును. నన్నుమాత్రం ఎవరూ ఎరగరు. కారణమేమంటే, సమస్తప్రాణులకీ ఇష్టమూ అయిష్టమూ పుట్టుకతోనే సుఖం దుఃఖం మొదలయిన ద్వంద్వాలు కలిగిస్తాయి. ఈద్వంద్వస్వభావం మోహంలో ముంచెత్తుతుంది. ఐతే పుణ్యకర్మలుచేసే జనులుమాత్రం పాపాలులేకండా చేసుకుంటారు. అలాంటివాళ్ళు ద్వంద్వమోహంలో పడరు. దృఢవ్రతులై నన్ను భజిస్తున్నారు. ఇలా నన్ను ఆశ్రయించి జరామరణాలనించి ముక్తులుకావడంకోసం ప్రయత్నించేవాళ్ళు సమగ్రంగా ఆబ్రహ్మమూ, అధ్యాత్మమూ, సమస్తమైన కర్మలూ తెలుసుకుంటారు. అధిభూతమూ, అధిదైవమూ అధియజ్ఞమూకూడా నేనే అని తెలుసుకున్నవాళ్ళు ఏకాగ్రచిత్తులై మరణసమయంలోకూడా నన్ను తెలుసుకుంటారు.

అర్జునుడు: కృష్ణా, ఆ బ్రహ్మం అంటే ఏమిటి? అధ్యాత్మం అంటే ఏమిటి? కర్మ అంటే ఏమిటి? అధిభూతం అంటే ఏమిటి? అధిదైవం అంటే ఏమిటి? అధియజ్ఞం అంటే ఏమిటి? ఈదేహంలో అది ఎలా తెలుసుకోవడం? ఆత్మనిగ్రహం కలవాళ్ళు మరణకాలంలో నిన్ను ఎలా తెలుసుకోగలుగుతారు?

శ్రీకృష్ణుడు: ఉత్కృష్టమైందీ, నాశనంలేందీ ఏదో అదే బ్రహ్మం. ప్రతీదానికీ వుండే మూలస్వభావమే అధ్యాత్మమంటారు. జీవుల సృష్టి స్థితులికి కారణమైన సృష్టివ్యాపారమే కర్మ. నాశనమయేది అధిభూతం. పురుషుడు అధిదైవతం. శరీరధారుల్లో ఉత్తముడివైన అర్జునా, నేనే అధియజ్ఞం. ఈదేహంలో నేనే వున్నాను.

ఇక, ఎవడైతే మరణసమయంలో నన్నే స్మరిస్తూ శరీరం వదిలిపెడతాడో అతడు నన్నే పొందుతాడు. సందేహం లేదు.

ఎప్పుడూ భావిస్తూ, మరణకాలంలో ఎవడు ఏభావం స్మరిస్తూ దేహం చాలిస్తాడో అతడు ఆభావమే పొందుతాడు. అంచేత అర్జునా, సదాసర్వదా నన్ను స్మరిస్తూవుండు. మనీషీ యుద్ధం చెయ్యి. నీ మనస్సు, బుద్ధి నామీదే పెట్టుకుంటే నన్నే చేరతావు. దీనికి తిరుగు లేదు. మనస్సు మరోదిక్కు పోనివ్వకండా, అభ్యాసయోగంతో దివ్యుడయిన పరమపురుషుణ్ణి ధ్యానిస్తూవుండేవాడు అతణ్ణే చేరతాడు.

సర్వజ్ఞుడూ, సనాతనుడూ, నియంతా, అణువుకంటే కూడా సూక్ష్మమైనవాడూ, సర్వానికి ఆధారభూతుడూ, ఊహించడానికి శక్యంకాని రూపంకలవాడూ, సూర్యుడిలాగ తనంతటతానే ప్రకాశించేవాడూ అంధకారానికి అవతలవుండే వాడూ అయిన పురుషుణ్ణి, భక్తితోనూ, యోగబలంతోనూ, నిశ్చలమైన మనస్సుతోనూ, నిలకడగా కనుబొమలమధ్య ప్రాణానిలిపి మరణకాలంలో స్మరించేవాడు ఆపరమపురుషుణ్ణి తప్పక పొందుతాడు.

వేదవేత్తలు దేనిని అక్షరమని - అంటే నాశనం లేనిదని చెబుతున్నారో, రాగం మానుకుని యోగులు దేనిని చేరుతున్నారో, దేని కోసం బ్రహ్మచర్య వ్రతం చేస్తున్నారో - దాన్నినీకు స్లుప్తంగా చెబుతున్నాను.

ఇంద్రియద్వారాలు యావత్తూ అరికట్టి, మనస్సు హృదయంలో బంధించి, ప్రాణం శిరస్సులో (కనుబొమలమధ్య, లేదా సహస్రారంలో) చేర్చి, ఓం అనే ఏకాక్షరబ్రహ్మం జపిస్తూ, నన్నే స్మరిస్తూ దేహం విడిచిపోయేవాడు ఉత్తమగతి పొందుతాడు.

ఇతరమైన వేటిమీదా మనస్సుపోనివ్వకండా యావజ్జీవమూ నన్నే స్మరిస్తూవుండే స్థిరచిత్తంకలయోగికి నేను ఎంతో సులభంగాదొరుకుతాను. పరమసిద్ధిపొందిన మహాత్ములు నన్నే చేరతారు. దుఃఖానికి పుట్టినిల్లూ, అశాశ్వతమూ అయిన పునర్జన్మ మరీ వుండదువాళ్ళకి.

భూలోకంసించి బ్రహ్మలోకంవరకూ ఏలోకానికి వెళ్ళినాసరే, మళ్ళీ తిరిగిరావలసిందే. అంటే పునర్జన్మ పొందవలసిందే. కాని నన్ను పొందినవాడికిమాత్రం మరి జన్మ వుండదు.

పగలూ రాత్రి - ఈలెక్క తెలిసినవాళ్ళు వెయ్యి దేవయుగాలు అయితే బ్రహ్మాకి వొక పగలు అనీ, అలాగే మరో వెయ్యి యుగాలు అయితే బ్రహ్మాకి ఒక రాత్రి అనీ ఎరుగుదురు. బ్రహ్మాకి పగలయినప్పుడు అవ్యక్తంనంచి సమస్తమైన ప్రాణులూ పుడుతున్నాయి. రాత్రయినపుడు తిరిగి ఆ అవ్యక్తంలోనే కలిసిపోతున్నాయి. ఇలా మొదటవున్న ఈప్రాణిసమూహమే మళ్ళీ మళ్ళీ పుడుతూ బ్రహ్మాకి రాత్రికాగానే లయమయిపోతూవుంది. అతడికి పగలు కాగానే తప్పనిసరిగా తిరిగీ పుడుతూవుంది. కాని, బ్రహ్మాకి రాత్రి సమయమైన ఆ అవ్యక్తంకంటే భిన్నమయిన మరో అవ్యక్తపదార్థం - సనాతనమైన ఆ బ్రహ్మస్వరూపం మాత్రం ప్రాణికోటియావత్తూ నాశనమైనా కూడా నాశనం కాదు.

ఇలా ఏదిఅవ్యక్తమైందనీ, నాశనం లేందనీ చెప్పబడుతూ వుందో, దానినే ఉత్తమగతి అనీ అంటారు. అదే ఉత్కృష్టమైన నాస్థానం. దానిని పొందినవాళ్ళకి తిరిగీ పుట్టడమంటూ వుండదు.

అర్జునా, సమస్తభూతాలూ ఎవడిలో వుంటున్నాయో, ఎవడి వల్ల ఈజగత్తంతా వ్యాప్తమై వుందో ఆ పరమపురుషుడు ఏ కారణమైన భక్తివల్లే లభ్యమవుతాడు.

ఇక, యోగి ఏ కాలంలో ప్రయాణిస్తే - అంటే మరణిస్తే ఈ లోకానికి తిరిగి రాడో, ఏకాలంలో ప్రయాణిస్తే తిరిగి ఈ లోకంలో పుడతాడో ఆ కాలం గురించి ఇప్పుడు నీకు చెబుతాను. అగ్ని, జ్యోతీ, పగలూ, శుక్లపక్షం, ఉత్తరాయణం ఆరు మాసాలూ -

ఈకాలంలో ప్రయాణిస్తే - అంటే మరణిస్తే బ్రహ్మవేత్త లయిన జనులు బ్రహ్మంలో కలుస్తారు. తిరిగి జన్మించరు.

పోగా, రాత్రీ, కృష్ణపక్షం, దక్షిణాయనం ఆరుమాసాలూ - ఈకాలంలో మరణించిన యోగులు చంద్రజ్యోతిని పొంది - అంటే చంద్రలోకానికి వెళ్ళి తిరిగి వస్తున్నారు.

ఇలా శుక్లం (దేవయానం, లేదా అర్చిరాదిమార్గం) కృష్ణం (పితృమార్గం, లేదా ధూమాది మార్గం) అని రెండుమార్గాలూ ప్రపంచంలో శాశ్వతమైనవని చెప్పబడుతున్నాయి. ఇందులో వొక దారిని పోతే తిరిగి రాదు. మరోదారిని పోతే తిరిగి వస్తారు. ఈ రెండు మార్గాలూ తెలిసిన ఏ యోగీకూడా మోహంలో పడడు. అంచేత అర్జునా, ఎల్లప్పుడూ నువ్వు యోగంతోనే వుండు.

ఇది తెలుసుకున్న యోగి వేదాల్లోనూ, యజ్ఞాల్లోనూ, తపస్సుల్లోనూ, దానాల్లోనూ చెప్పిన పుణ్యఫలం యావత్తూ అతిక్రమిస్తాడు. మరిన్నీ అంతటికీ ఆది కారణమైన ఉత్తమ స్థానంపొందుతాడు.

అర్జునా, అసూయలేని వాడివి నువ్వు. నీకోసం విజ్ఞానంతో కూడిన, అతిరహస్యమైన జ్ఞానం చెబుతున్నాను. దీన్ని తెలుసుకుని పాపాలు వొదిలించుకుంటావు. మోక్షం పొందగలుగుతావు. ఇది రాజవిద్య - విద్యల్లో ఉత్తమ మైంది. రహస్యాల్లో రాజు - శ్రేష్ఠ మైంది. పవిత్ర మైంది. స్వానుభవంమీద తెలుసుకో దగింది. ధర్మసమ్మత మైంది. నాశనం లేంది. ఆచరించడానికి అతిసులభ మైంది. ఈ ధర్మం మీద శ్రద్ధలేనివాళ్లు నన్ను పొందక, మృత్యు రూపమైన సంసార మార్గంలో పడి తిరుగుతున్నారు.

ఇంద్రియాలికి గోచరంకాని నేను ఈ జగత్తునిండా వ్యాపించి వున్నాను. సర్వభూతాలూ నాలో వున్నాయి. కాని నేను వాటిలో లేను. నిజానికి భూతాలూ నాలో లేవు. నా ఈశ్వరశక్తి,

యోగసామర్థ్యం ఎలావుందో చూడు! భూతాల్ని పుట్టించే నా ఆత్మ భూతాల్ని ధరిస్తూ వున్నా, భూతాల్లో లేదు. వాయువు అంతటా తిరుగుతుంది. గొప్పది. అది శాశ్వతంగా ఆకాశంలో నిండివున్నట్టే సర్వభూతాలూ నాలో వున్నాయని నమ్ము.

కల్పం అంతమైనపుడు సర్వభూతాలూ నా ప్రకృతిలో కలిసి పోతున్నాయి. కల్పం ఆరంభమైనపుడు మళ్ళీ వాటిని నేనే పుట్టిస్తూన్నాను. ప్రకృతికి వశంకావడం చేత స్వాతంత్ర్యం లేని ఈ సమస్త భూతకోటికీ, నేను నా ప్రకృతిని అవలంబించి మళ్ళీ మళ్ళీ పుట్టిస్తూన్నాను. ఐతే, ఈ కర్మ మీద నాకు ఆసక్తి లేదు. ఉదాసీనం గానే వుంటాను. అంచేత ఈ కర్మలు నన్ను బంధించవు.

అర్జునా, నేనే అధ్యక్షుణ్ణి. నాతోనే ప్రకృతి ఈ చరాచర సృష్టినంతా కంటున్నది. ఈ కారణంచేతే లోకం నడుస్తోంది. భూతకోటికంతటికీ నేనే నియంతని. అజ్ఞానులు నా పరభావం - ఉత్తమస్వరూపం తెలుసుకోలేక, మనుష్యశరీరం ధరించిన నన్ను చులకనగా చూస్తున్నారు.

కొరగాని ఆశలు పెట్టుకున్నవాళ్ళూ, వ్యర్థమైన కర్మలు చేసే వాళ్ళూ, పనికిమాలిన జ్ఞానం కలవాళ్ళూ, బుద్ధిమాలినవాళ్ళూ, మోహం కలిగించే క్రూరమైన రాక్షసప్రకృతిలే ఆశ్రయిస్తున్నారు. ఇక మహాత్ములైనవాళ్ళో, - వాళ్ళు దైవప్రకృతిని ఆశ్రయిస్తున్నారు. ప్రపంచానికి కారణభూతుణ్ణయిన నన్ను తెలుసుకుంటున్నారు. ఏకాగ్ర చిత్తంతో నన్ను భజిస్తున్నారు. ఎప్పుడూ నన్నే కీర్తిస్తున్నారు. ప్రయత్నంతో ధృఢవ్రతులై భక్తితో నమస్కరిస్తున్నారు. నిశ్యమోగులై నన్ను సేవిస్తున్నారు. మరికొందరు జ్ఞానయజ్ఞంతో ఉపాసిస్తున్నారు. విరాటపురుషుణ్ణయిన నన్ను ఏకత్వంతోనూ, భిన్నత్వంతోనూ ఇలా అనేకవిధాల పూజిస్తున్నారు.

క్రతువు (శ్రౌతయజ్ఞం) నేనే. యజ్ఞం (స్మార్తయజ్ఞం) నేనే. పితృదేవతలకి పెట్టే పిండం నేనే. యజ్ఞంకోసం వనస్పతులతో చేసే అన్నమూ నేనే. మంత్రం నేనే. హోమంలో వేల్చే నెయ్యి నేనే. అగ్నిహోత్రం నేనే. హోమకర్మా నేనే.

ఈ జగత్తుకి నేనే తండ్రిని, నేనే తల్లిని. నేనే ధాతా. నేనే తాతని. తెలుసుకోదగిన, పవిత్రమైన ఓంకారం నేనే. సామవేదం, యజుర్వేదం నేనే. ఈ జగత్తుకి నేనే గతి. నేనే పోషకాణ్ణి. నేనే ప్రభువుని. నేనే సాక్షిని. నేనే నివాసం. నేనే ఆశ్రయం. నేనే నేస్తం. నేనే పుట్టించేవాణ్ణి. నేనే నిలిపేవాణ్ణి. నేనే నాశనంచేసేవాణ్ణి. నేనే నిదానం. నేనే నాశనం లేని బీజం. అర్జునా, వేడి నేనే కలిగిస్తున్నాను. వాన నేనే నిలుపుతున్నాను. నేనే కురిపిస్తున్నాను. నేనే అమృతం. నేనే మృత్యువు. నేనే సత్తు. నేనే అసత్తు.

రుగ్వేదం యజుర్వేదం సామవేదం — ఈ మూడు వేదాలూ అభ్యసించినవాళ్ళు యజ్ఞాల్లో నన్ను పూజించి, సోమపానంచేసి, పాపాలుపోగొట్టుకుని స్వర్గంకోసం ప్రార్థిస్తున్నారు. వారి పుణ్యఫలమైన దేవేంద్రలోకానికి వెళుతున్నారు. అక్కడ స్వర్గంలో దేవతల దివ్యభోగాలు అనుభవిస్తున్నారు. అలా విశాలమైన స్వర్గలోకంలో భోగాలు అనుభవించి, ఆ పుణ్యం కాస్తా చెల్లిపోగానే మళ్ళీ జన్మ ఎత్తి మర్త్యలోకానికి వస్తున్నారు. ఇలా ఈ త్రయీధర్మపరులు — అంటే మూడు వేదాల్లోని వైదికధర్మం ఆచరించేవాళ్ళు భోగాలమీద వాంఛలు పెట్టుకుని రాకపోకలు చేస్తున్నారు — అంటే — మళ్ళీ మళ్ళీ చస్తూ పుడుతూ వున్నారు.

కాని, ఎవళ్ళయితే ఇతరభావన లేకండా నన్ను స్మరిస్తూ ఉపాసిస్తున్నారో ఆ నిత్యయోగులయిన వాళ్ళ యోగక్షేమాలు నేనే భరిస్తున్నాను. ఇతరదేవతల భక్తులై వాళ్ళని శ్రద్ధతో పూజించేవాళ్ళు

కూడా తెలియకండా నన్నే పూజిస్తున్నారు. ఏమంటే యజ్ఞాలన్నింటికీ నేనే భోక్తని. నేనే స్వామిని. ఐతే వాళ్ళుమాత్రం నాయథార్థం నరగరు. అంచేత తిరిగి చావుపట్టాకల ప్రవాహంలో పడిపోతూవుంటారు.

దేవతల్ని ఆరాధించేవాళ్ళు దేవతల్ని పొందుతున్నారు. పితరుల్ని పూజించేవాళ్ళు పితరుల్ని పొందుతున్నారు. భూతాల్ని కొలిచే వాళ్ళు భూతాలే పొందుతున్నారు. నన్ను సేవించేవాళ్ళు నన్నే పొందుతున్నారు.

పత్రం, పుష్పం, ఫలం, జలం — ఏదైనాసరే, భక్తితోనాకు సమర్పించే పరిశుద్ధచిత్తుడైన నిష్కామభక్తుడి భక్తిబహుమానం నేను గ్రహిస్తున్నాను. అర్జునా, నువ్వు చేసేకర్మలూ, తినే ఆహారం, చేసే హోమాలూ, ఇచ్చే దానాలూ, ఆచరించే తపస్సూ అంతా నాకు అర్పించు. ఈవిధంగా శుభమూ అశుభమూ కలగజేసే కర్మబంధాల నించి విడుదల కలుగుతుంది నీకు. సన్యాసయోగంతో కూడిన అంతఃకరణ కలవాడివై, (కర్మఫలం త్యజించిన వాడివై) ముక్తుడివై, నన్ను పొందుతావు.

సర్వభూతాలూ నాకు సమానమే. విరోధి అనీ, ప్రియమైనవాడు అనీ నాకు లేదు. ఐతే, నన్ను భక్తితో సేవించేవాళ్ళు నాలోనే వుంటారు. నేనూ వాళ్ళలో వుంటాను. ఎంతో అంత దురాచారం కలవాడైనా సరే, ఇతరత్రా దేన్నీ ఆశ్రయించకండా నన్నే భజించి నపుడు అతణ్ణి సాధువే అనాలి. ఏమంటే అతడి బుద్ధికి మంచి స్థిరత్వమే కుదురుతుంది. అతడు త్వరలోనే ధర్మాత్ముడవుతాడు. తరవాత శాశ్వతమైన శాంతిని పొందుతాడు. అర్జునా, నాభక్తుడు ఎప్పుడూ నాశనం పొందడని నమ్ము.

ఏ పాపయోనిలో పుట్టినవాళ్ళయినా సరే, స్త్రీలయినా, కోమిల్లయినా, శూద్రులయినా నన్ను ఆశ్రయించినవాళ్ళు ఉత్తమగతిచే

పోందుతున్నారు. అలాంటపుడు పుణ్యవంతులైన బ్రాహ్మణవిషయం భక్తులైన రాజులసంగతి వేరే చెప్పే దేముంది!

అనిత్యమైందీ, సౌఖ్యంలేందీ అయిన ఈ లోకంలో నువ్వున్నావు. అంచేత అర్జునా, నన్నే భజించు. నామీదే మనస్సు నిలుపు. నా భక్తుడివి కా. నన్నే ఉపాసించు. నన్నే నమస్కరించు. ఇలా నన్నే శరణుపొంది ఈ యోగం అభ్యసిస్తే నన్నే పొందుతావు.

అర్జునా, ఇంకా విను. ప్రీతిగా వింటున్న నీమంచి కోసం ఉక్తిష్టమైనమాటలు మళ్ళీ చెపుతున్నాను. దేవతలు కాని, మహారుషులు కాని నాపుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఎరగరు. ఏమంటే, దేవతలకీ మహా పురుషులకీ నేనే మూలకారణంకదా? ఆదిలేని వాణ్ణి, పుట్టుకలేనివాణ్ణి సర్వలోకాలికీ గొప్ప ఈశ్వరుణ్ణి నన్ను తెలుసుకున్నవాడు మానవుల్లోమూఢత్వంలేనివాడై, సర్వపాపాలూ వొదిలించుకుంటున్నాడు.

బుద్ధి, జ్ఞానం, అప్రమత్తతా, ఊహ, సత్యం, దమం, శమం, సుఖం, దుఃఖం, పుట్టుకా, చావు, భయం, నిర్భయం, అహింసా, సమత్వం, సంతోషం, తపం, దానం, కీర్తి, అపకీర్తి - ఈ మొదలైనవి యావత్తూ సమస్తప్రాణులకీ నావల్లే కలుగుతున్నాయి. సప్త మహారుషులూ, నలుగురు పూర్వులూ, మనువులూ నా సంకల్పంవల్ల పుట్టినవాళ్ళే. లోకంలో వీళ్ళనించే సమస్తప్రజలూ పుట్టారు.

ఈ నా విభూతీ, (మహిమ) యోగం - యథార్థం తెలుసుకున్నవాడికి స్థిరమగున యోగం ప్రాప్తమవుతుంది. ఇందులో సందేహంలేదు. నేనే ఈసమస్తానికీ ఉత్పత్తిస్థానం. నానించే సమస్తమూ పుడుతూవుంది. ఇది తెలిసిన జ్ఞానులు భక్తిభావంతో నన్నే భజిస్తున్నారు. నామీదే మనస్సు నిల్పుకుంటున్నారు. నామీదే ప్రాణం పెట్టుకుంటున్నారు. ఒకళ్ళు నొకళ్ళు బోధించుకుంటూ, నాకథలే

చెప్పుకుంటున్నారు. తమలో తాము ఎల్లప్పుడూ మహానందం అనుభవిస్తున్నారు.

ఎప్పుడూ యోగంతోవుండి, ప్రీతిపూర్వకంగా నన్ను భజించే వాళ్ళకి నన్ను పొందదగ్గ బుద్ధియోగం నేనే ఇస్తున్నాను. వాళ్ళని అనుగ్రహించడం కోసమే వాళ్ళబుద్ధిలో ప్రవేశించి, ప్రకాశిస్తున్న జ్ఞానదీపంతో అజ్ఞానంవల్ల కలిగిన అంధకారం నాశనం చేస్తున్నాను.

అర్జునుడు నువ్వుపరబ్రహ్మననీ, పరంధాముడివనీ, పరమ పవిత్రుడివనీ, శాశ్వతుడివనీ, దివ్యుడివనీ, ఆదిదేవుడివనీ, పుట్టుకలేనివాడివనీ ప్రభుడివనీ యావన్మంది రుషలూ, దేవరుషి నారకుడూ, అసితుడూ, దేవలుడూ,* వ్యాసుడూ చెబుతున్నారు. నువ్వుకూడా నాకు అదే చెబుతున్నావు. నువ్వుచెప్పిందంతా నిజమేఅని నమ్ముకున్నాను. ఓ భగవంతుడా, నీమూలం దేవతలూ రాక్షసులూ ఎవ్వరూ ఎరగరు.

పురుషోత్తమా! భూతాల సృష్టించే ఓ భూతేశా! దేవదేవా! జగత్పతీ! నీ విషయం నీకే తెలుసు. నీ దివ్యవిభూతి ఈ లోకమంతా వ్యాపించి వుంది. ఆవిషయం నువ్వే నాకు విస్తరించి చెప్పు. ఓ యోగీశ్వరా! ఎల్లప్పుడూ నీన్నే ధ్యానిస్తూ నీన్ను ఎలా చెలుసుకునేది? ఓ భగవంతుడా! వేటితో నీన్ను ధ్యానించేది? చెప్పు. నీయోగవిద్య, నీవిభూతీ విస్తరించి వాళ్ళి చెప్పు. అమృతంలాంటి నీమాటలు వింటున్న కొద్దీ నాకు తృప్తిలేకండా వుంది.

శ్రీకృష్ణుడు: గావుంది, ఐతే అర్జునా, దివ్యమయిన నావిభూతుల్లో ప్రధానమైనవి నీకు చెబుతాను. విను. ఏమంటే నా విభూతులికి అంశమంటూ లేదుకదా! సమస్త భూతాల హృదయాల్లోనూ వున్న ఆత్మని నేనే. భూతాల ఆదీ, మధ్యం, అంతంకూడా నేనే. సూర్యుల్లో నీకు

* చూ: ఆదిపర్వం పు 22౯ పాదాంతికి.

విష్ణువుని. ప్రకాశవంతుల్లో నేను సూర్యుణ్ణి. మరుత్తుల్లో నేను మరీచిని. నక్షత్రాల్లో చంద్రుణ్ణి. వేదాల్లో సామవేదాన్ని. దేవతల్లో దేవేంద్రుణ్ణి. ఇంద్రియాల్లో మనస్సుని. ప్రాణుల్లో వైతన్యాన్ని. రుద్రుల్లో శంకరుణ్ణి. యక్షుల్లోనూ రాక్షసుల్లోనూ కుబేరుణ్ణి. వసువుల్లో అగ్నిని. కొండల్లో మేరువుని. పురోహితుల్లో బృహస్పతిని. సేనానాయకుల్లో కుమారస్వామిని. సరస్సుల్లో సముద్రుణ్ణి. మహారుషుల్లో భృగువుని. మాటల్లో ఓంకారాన్ని. యజ్ఞాల్లో జపయజ్ఞాన్ని. స్థావరాల్లో హిమాలయాన్ని. చెట్లలో రావిచెట్టుని. దేవరుషుల్లో నారదుణ్ణి. గంధర్వుల్లో చిత్రరథుణ్ణి. సిద్ధుల్లో కపిలుణ్ణి. గుర్రాల్లో ఉచ్చైశ్రవాన్ని. ఏనుగుల్లో ఐరావతాన్ని. మనుష్యుల్లో రాజుని. ఆయుధాల్లో వజ్రాయుధాన్ని. ఆవుల్లో కామధేనువుని. సంతానం కలిగించే మన్మథుణ్ణి. సర్పాల్లో వాసుకుణ్ణి. నాగుల్లో అనంతుణ్ణి. జలదేవతల్లో వరుణుణ్ణి. పితృదేవతల్లో ఆర్యముణ్ణి. శాసించేవాళ్ళల్లో యముణ్ణి. దైత్యుల్లో ప్రహ్లాదుణ్ణి. కబళించేవాళ్ళల్లో కాలాగ్నిని. మృగాల్లో సింహాన్ని. పక్షుల్లో గరుత్మంతుణ్ణి. వేగంగలవాళ్ళలో గాలిని. ఆయుధాలు ధరించేవాళ్ళలో రాముణ్ణి. చేపల్లో మొసలిని. నదుల్లో గంగని. అర్జునా, సృష్టి అంతటికీ ఆదీ, మధ్యం, అంతంకూడా నేనే. విద్యల్లో అధ్యాత్మవిద్యని నేనే. వాదించేనాళ్ళ వాదమూ నేనే.

అక్షరాల్లో అక్షారం నేనే. సమాసాల్లో ద్వంద్వసమాసం నేనే. అసంతమైన కాలం నేనే. నాలుగు దిక్కులా మొహాలుకల బ్రహ్మని నేనే. సర్వసంహారకుడైన మృత్యువు నేనే. తిరిగి జన్మించే వాళ్ళ పుట్టుకా నేనే. స్త్రీలలో కీర్తి, శ్రీ, వాణీ, స్మృతీ, మేధా ధృతీ క్షమా నేనే.

ఇలాగే సామరుక్కుల్లో బృహత్సామం నేనే. ఛందస్సుల్లో గాయత్రీఛందస్సు నేనే. మాసాల్లో మార్గశీర్షం నేనే. రుతువుల్లో

వసంతరుతువు నేనే. మోసాలలో జూదం నేనే. తేజోవంతుల తేజస్సు నేనే. జయించేవాళ్ళ విజయం నేనే. ఉద్యమపరుల ఉద్యమం నేనే. సత్యవంతుల సత్యం నేనే. యాదవుల్లో వాసుదేవుణ్ణి నేనే. పాండవుల్లో అర్జునుణ్ణి నేనే. మునుల్లో వ్యాసుణ్ణి నేనే. కవుల్లో కవిని - శుక్రాచార్యుణ్ణి నేనే. శిక్షించేవాళ్ళ శిక్ష నేనే. గెలుపుకోరేవాళ్ళ నీతి నేనే. రహస్యాల్లో మానం నేనే. జ్ఞానవంతుల జ్ఞానం నేనే. సర్వభూతాలిక్కి బీజం నేనే.

అర్జునా, ఈ చరాచరమయిన భూతకోటిలో నేను లేనిది ఏదీ లేదు. నా దివ్యవిభూతులికి అంతం లేదు. అందుకనే నా విభూతుల విస్తరం ఇలా సంక్షేపంగా చెప్పాను. ఏవస్తువు లోకంలో విభూతి వంతం, శ్రీమంతం, ఉత్సాహవంతం, అయి వుంటుందో అదంతా నా తేజస్సు అంశతోనే పుట్టిందని నమ్ము. ఇదీ అదీ తడవడ మెందుకూ? ఒక్కమాటలో చెపుతున్నాను విను. నా మొక్క అంశతోనే ఈ జగత్తంతా వ్యాపించి వున్నాను నేను.

అర్జునుడు : నన్ను అనుగ్రహించి ఉత్తమమైన అధ్యాత్మ రహస్యం నాకు ఉపదేశించావు. దీంతో నా మోహం సరించింది. ప్రాణులు పుట్టడం, నాశనం కావడం, నాశనంలేని నీమాహాశ్శ్యమూ నీవల్ల విస్తరంగా విన్నాను. నీ విషయంలో నువ్వు చెప్పిందంతా యథార్థం. ఓ పరమేశ్వరా! ఓ పురుషోత్తమా! ఇప్పుడు నీ ఈశ్వర స్వరూపం ప్రత్యక్షంగా చూడాలని కోరుతున్నాను. యోగేశ్వరా! ప్రభూ! నేను అది చూడవచ్చని నువ్వు భావిస్తే నాశనంలేని నీ ఆ ఆత్మస్వరూపం నాకు చూపించు.

శ్రీకృష్ణుడు : అర్జునా, ఎన్నోరకాల రంగులుకలవి నా రూపాలు. ఎన్నోరకాల ఆకారాలివి. దివ్యమైనవి. ఎన్నో వందలు - ఎన్నో వేలూ. చూడు. సూర్యులూ, వసువులూ, నుదులూ, అశ్వ

నులూ, మరుత్తులూ — ఇంకా, నువ్వు ఇంతవరకూ చూడని ఎన్నో అన్ని ఆశ్చర్యాలు — చూడు. నువ్వు చూడాలని కోరుతున్న ఇతర చరాచరస్వరూపమయిన సమస్తప్రపంచమూ ఇప్పుడు వొక్కచోట నా శరీరంలో చూడు. ఐతే, నువ్వు నీ సామాన్యమైన కళ్ళతోమాత్రం చూడలేవు. నీకు దివ్యదృష్టి ఇస్తున్నాను. దాంతో నా ఈశ్వరయోగం చూడు.

సంజయుడు : రాజా, ఇలా చెప్పి మహాయోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు తన శ్రేష్టమైన విశ్వరూపం అర్జునుడికి చూపించాడు.

ఎన్నో నోళ్ళు, ఎన్నో కళ్ళు — ఎన్నో చిత్రాలు, ఎన్నో దివ్యమైన అలంకారాలు, ఎన్నో దివ్యమైన ఆయుధాలు, దివ్యమైన పూలదండలు, దివ్యవస్త్రాలు, దివ్యమైన గంధంపూతలు — ఎటుచూస్తే అటు ముఖాలు-ఇలా సర్వాశ్చర్యమయమైన, అనంతమైన, దానంతట అదే ప్రకాశిస్తున్న విశ్వరూపం అర్జునుడికి చూపించాడు.

ఆకాశంమీద వొకేసారి వేలకొద్దీ సూర్యులకాంతిగాని వుంటే అది విశ్వరూపంకాంతికి సరిపోతుంది. అనేక భాగాలుగావున్న జగత్తు యావత్తూ శ్రీకృష్ణుడి శరీరంలో వొక్కచోట చూశాడు అర్జునుడు. ఆశ్చర్యపోయాడు. శరీరం గలపొడిచింది. అంజలిబంధం శిరస్సున గీలించాడు. ఇలా అన్నాడు.

అర్జునుడు : చూస్తున్నాను. ప్రభూ, నీ దేహంలో సమస్త దేవతల్ని చూస్తున్నాను. చరాచరభూతకోటి యావత్తూ చూస్తున్నాను. పద్మాసనంమీద కూచున్న బ్రహ్మదేవుణ్ణి, యావన్మంది రుషుల్ని, సమస్తసర్పాల్ని చూస్తున్నాను. విశ్వేశ్వరా! ఎన్నో చేతులు, ఎన్నో కడుపులు, ఎన్నో నోళ్ళు, ఎన్నో పళ్ళు — అంతటా అనంతంగావుంది నీ రూపం. దీనికి అది కనబడకండావుంది. మధ్యం కనపడకండా వుంది. అంతం కనపడకండావుంది ప్రభూ! ప్రభూ!! చూస్తున్నాను.

కిరీటంతో కనిపిస్తున్నావు. గదతో కనిపిస్తున్నావు. చక్రంతో కనిపిస్తున్నావు. ఎటుచూస్తే అటు - అంతటా ప్రకాశిస్తున్నావు. తేజోరాశిగా వున్నావు. చూడశక్యంకాకండా వున్నావు. మండు తూన్న అగ్నిహోత్రంలా వున్నావు. ప్రకాశిస్తున్న సూర్యుడిలా వున్నావు. అప్రమేయుడివైన నువ్వే అన్నిదిక్కులా కనిపిస్తున్నావు. నువ్వే తెలిసికోదగిన, నాశంలేని పరబ్రహ్మం - నువ్వే - అని నా అభిప్రాయం. నువ్వే ఈ విశ్వానికి నిదానం. నువ్వే ధర్మరక్షకుడివి. నువ్వే నిత్యుడివి. నువ్వే - నువ్వే పురాణపురుషుడివి.

ఆదీ, మధ్యం, అంతం లేదునీకు. అఖండమైన వీర్యవంతుడివి నువ్వు. లెక్కలేనన్ని బాహువులు నీవి. సూర్యుడూ చంద్రుడూ నీనేత్రాలు. నీనోట్లో అగ్నిహోత్రం ప్రజ్వలిస్తోంది. నీ స్వంత తేజస్సుతో ఈ విశ్వమంతా తపింప జేస్తున్నావు. ఇలాగే నిన్ను చూస్తున్నాను. భూమి ఆకాశం - ఈ మధ్యప్రదేశం యావత్తూ, అన్నిదిక్కులా నువ్వే నిండిపోయి వున్నావు. అద్భుతంగా, భయం కరంగా వున్న ఈ రూపం చూసి మూడులోకాలూ భయంతో గజ గజలాడుతున్నాయి. మహాత్మా! ఈ దేవతా సంఘాలన్నీ నీలోనే ప్రవేశిస్తున్నాయి. కొందరు భయపడి దోసిల్బొగ్గుతున్నారు. మహా రుషులూ 'స్వస్తి' 'స్వస్తి' అంటూ ఎన్నో అన్ని స్తోత్రాలతో నిన్ను స్తుతిస్తున్నారు. రుద్రులూ సూర్యులూ వసువులూ సామ్యులూ విశ్వేదేవతలూ అశ్వినీదేవతలూ మరుత్తులూ పితృదేవతలూ గంధర్వులూ యక్షులూ అసురులూ సిద్ధులూ - వీళ్ళంతా ఆశ్చర్యంతో నిన్ను చూస్తున్నారు.

ఎన్నో నోళ్ళూ, ఎన్నో కళ్ళూ, ఎన్నో చేతులూ, ఎన్నో తొడలూ, ఎన్నో పాదాలూ, ఎన్నో కడుపులూ, ఎన్నో కోరలూ - ఇలా భయంకరంగావున్న నీ మహారూపం చూసి లోకాలు భయపడు

తున్నాయి. నేనూ భయపడుతున్నాను. ఓ విష్ణుమూర్తీ! ఆకాశం అంటుతున్నావు. ప్రకాశిస్తున్నావు. ఎన్నోరంగులతోవున్నావు. నీ నోళ్ళు తెరుచుకొని వున్నాయి. నీ కళ్ళు ప్రజ్వలిస్తున్నాయి. నిన్ను చూసి నా అంతరాత్మవిలవిలపోతూవుంది. ధైర్యం దిగజారుతూ వుంది. శాంతి లేకండా వుంది. భయంకరమైన కోరలతో కాలాగ్నిలా మండుతూ వున్న నీ నోళ్ళు చూసి నాకు దిక్కులు తెలియకండా వున్నాయి. సుఖం లేకండా వుంది. ప్రభూ! ప్రసన్నుడివి కా.

ఈధృతరాష్ట్రాడి కుమాళ్ళు యావన్మందీ, వాళ్ళపక్షం రాజులూ, అలాగే భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, మన పక్షం వీరులూ — వీళ్ళందరూ నేను ముందంటే నేను ముందు అన్నట్టు కోరలతో ఘోరంగా వున్న నీ నోళ్ళల్లో ప్రవేశిస్తున్నారు. కొందరు పళ్ళనందుల్లోపడి, వాళ్ళ తలకాయలు పిప్పి పిప్పి అయిపోతూ కనిపిస్తున్నారు. ఎన్నో సదీ ప్రవాహాలు సముద్రంలోకి ప్రవహిస్తున్నట్టు, ఈమానవ వీరులు ప్రజ్వలిస్తూవున్న నీముఖాల్లో ప్రవేశిస్తున్నారు. పరిగెత్తి నాశనం కావడంకోసం మండుతూన్న అగ్నిలోపడే మిడతల్లాగ హతవారి పోవడంకోసం ఈమనుష్యులమూకలు తొండరగా నీనోళ్ళల్లో ప్రవేశిస్తున్నాయి. మండుతూన్న నోళ్ళతో అన్ని వైపులా ఈ లోకం యావత్తూ నాకేస్తున్నావు నువ్వు. మింగేస్తున్నావు. నీప్రచండమైన కాంతులు లోకమంతా ఆవరించి దహించి వేస్తున్నాయి. దేవదేవా! ఇలా ఉగ్రరూపంతో వున్న నువ్వు ఎవరో చెప్పు. నిన్ను నమస్కరిస్తున్నాను. ప్రసన్నుడివికా. ఆదిపురుషుడివైన నిన్ను తెలుసుకోవాలని కోరుతున్నాను. నీప్రవృత్తిఏమిటో నాకు తెలియకండా వుంది.

శ్రీకృష్ణుడు : లోకసంహారంకోసం విజృంభించిన కాలుణ్ణి నేను. లోకసంహారానికే వ్రానుకున్నాను. నువ్వు లేకపోయినా సరే, నీఎదిరి

పక్షంలోవున్న యోధులు మరివుండరు. అంచేత అర్జునా, లే. శత్రువుల్ని జయించి కీర్తి సంపాదించు. రాజ్యం సంపూర్ణంగా అనుభవించు. వీళ్ళని ఇంతకిముందే నేను చంపి వేశాను. నువ్వు నిమిత్త నూత్రుడివి మాత్రం కా.

ద్రోణుణ్ణీ, భీష్ముణ్ణీ, జయద్రథుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ, తక్కిన వీరుల్ని నేను చంపేసేవున్నాను. ఇప్పుడు నువ్వుచంపు. విచారించకు. యుద్ధం చెయ్యి. శత్రువుల్ని జయిస్తావు.

శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన ఈ మాటలు విని వణికిపోతూ రెండుచేతులూ జోడించాడు అర్జునుడు. భయంతో నమస్కరించాడు. గద్గద కంఠంతో మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

“కృష్ణా, నీగుణకీర్తనంవల్ల జగత్తు సంతోషిస్తున్నది. అను రాగం పొందుతున్నది. రాక్షసులు భయపడి పటాపంచలవుతున్నారు. సిద్ధులు నమస్కరిస్తున్నారు. ఇదంతా తగేవుంది. మహాత్మా! అనంతా! దేవేశా! జగన్నివాసా! బ్రహ్మకంటేకూడా గొప్పవాడివి నువ్వు. ఆది కర్తవి. సత్తా, అసత్తా నువ్వే. ఈరెండింటికీ అతీతమైన అక్షరుడివీ నువ్వే. అతీతమైన నిన్ను నమస్కరించకండా ఎల్లావుంటారు?

నువ్వే ఆది దేవుడివి. పురాణపురుషుడివి. ఈవిశ్వానికి నువ్వే ముఖ్యమైన ఆధారం. తెలిసిన వాడివీ, తెలియదగిన వాడివీ నువ్వే. పొందదగిన వాడివీ నువ్వే. నువ్వే ఈ విశ్వమంతా వ్యాపించి వున్నావు. నువ్వేగాలివి. నువ్వే యముడివి. నువ్వే అగ్నివి. నువ్వే వరుణుడివి. నువ్వే చంద్రుడివి. నువ్వే ప్రజాపతివి. నువ్వే ముత్తాతవి. ఇదిగో వెయ్యిసార్లు నమస్కరిస్తున్నాను.

నీకు ముందుండి నమస్కరిస్తున్నాను. వెనకనించి నమస్కరిస్తున్నాను. నలుపక్కలనించీ నమస్కరిస్తున్నాను. నీశౌర్యానికి

సాటిలేదు. నీవిక్రమానికి అంతం లేదు. నువ్వు పరిపూర్ణుడివి. సర్వత్రా వ్యాపించివున్నావు.

నీమహిమ తెలుసుకోలేక పోయాను. పొరపాటునో, స్నేహం చేతనో నిర్లక్ష్యంగా నిన్ను కృష్ణా అనీ, యాదవుడా అనీ, సఖుడా అనీ పిలిచాను. కలిసి తిరిగినప్పుడూ, భోజనాలప్పుడూ, కలిసి కూచునేటప్పుడూ, పడుకునేటప్పుడూ, ఒంటరిగావున్నప్పుడూ, పదిమందిలోవున్నప్పుడూ ఆప్రమేయుడివైననిన్ను పరిహాసంకోసం అవమానించాను. అపరాధం చేశాను. ప్రభూ! నా అపరాధం క్షమించు. ప్రార్థిస్తున్నాను.

చరాచర రూపమయిన ఈలోకానికి నువ్వే తండ్రివి. నువ్వే పూజ్యుడివి. నువ్వే గురుడివి. నువ్వే పెద్దవి. మూడు లోకాల్లోనూ నీతో సమానమైనవాళ్ళు లేరు. నిన్ను మించిన వాడు మరొక్కడు మరెక్కడ వున్నాడు? దేవా, సాష్టాంగపడి నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. తండ్రి కొడుకుని క్షమించినట్టు, స్నేహితుణ్ణి స్నేహితుడు మన్నించి నట్టు, ప్రియుడు ప్రియురాలిని క్షమించినట్టు నా అపరాధాలు మన్నించు.

ఎన్నడూ చూడని నీరూపం చూసి నేను ఆనందిస్తున్నాను. అయినా, నామనస్సు భయంతో బాధపడుతూ వుంది. ప్రభూ, నాకు నీపూర్వరూపం చూపించు, ప్రసన్నుడివికా. నీకరీటంతోనూ, గదతోనూ, చక్రంతోనూ నిన్ను పూర్వంలాగే చూడాలని కోరుకున్నాను. ఓవెయ్యి బాహువులుకల విశ్వమూర్తీ, నీనాలుగు చేతులతో నాకు కనపడు.

శ్రీకృష్ణుడు: అట్టనా, తేజోమయమైందీ, అనంతమైందీ, ఆదిలేందీ అయిన నావిశ్వరూపం ఇంతవరకూ నువ్వుతప్ప ఎవ్వరూ చూడలేదు. ఉత్కృష్టమైన దీన్ని ప్రసన్నుణ్ణయి నాయోగ సామర్థ్యంతో నీకు చూపించాను.

వేదాలు వల్లించిన వాళ్ళుకాని, యజ్ఞాలునేర్చినవాళ్ళు కాని ఈవిశ్వరూపం చూడలేదు. కర్మలుచేసినవాళ్ళూ, దానాలు చేసిన వాళ్ళూ, ఉగ్రమైన తపస్సు చేసినవాళ్ళూకూడా చూడలేదు. మానవ లోకంలో నువ్వుతప్ప మరొక్కరు చూడలేదు.

ఘోరంగావున్న నావిశ్వరూపం చూసి భయపడకు. మనస్సు కలవిశ పడనివ్వకు. భయం వొదిలి, సంతోషంగా ఇదిగో నా మొదటి రూపం చూడు.

ఇలా శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడితో చెప్పి తిరిగి తన ఎప్పటి సౌమ్య రూపం అతడికి చూపించాడు. భయంతో వున్న అతణ్ణి వోదార్చాడు.

అర్జునుడు : కృష్ణా, సౌమ్యమైన నీ ఈ మానవరూపం చూసి మనస్సు కుదుట పడింది. ఎప్పటి స్థితికి వచ్చాను.

శ్రీకృష్ణుడు : నువ్వుచూసిన నా విశ్వరూపం దుర్గభమైంది. దేవతలు సహా ఇది చూడాలని ఎప్పుడూ కోరుతూ వుంటారు. వేదాల వల్ల ఈ విశ్వరూపం చూడడం శక్యంకాదు. యజ్ఞాలవల్లా సాధ్యంకాదు. దానాలవల్లా, తపస్సులవల్లా కూడా వీలు కాదు. కాని, ఇలాంటి విశ్వరూపుణ్ణయిన నన్ను చూడడానికీ, నీజంగా తెలుసుకోడానికీ, పొందడానికీ వొక్కటే వుంది సాధనం—భక్తి.

అంచేత అర్జునా, నా ప్రీతికోసమే కర్మలు చేసేవాడూ, నేనే ఉత్కృష్టమైనగతి అనుకునేవాడూ, ఏ ఆసక్తి లేనివాడూ, ఏ ప్రాణి మీదా విరోధం లేనివాడూ అయిన నాభక్తుడు నన్నే పొందుతాడు.

అర్జునుడు : ఇలా ఎల్లప్పుడూ నిష్ఠతో నిన్ను ఉపాసించే భక్తులూ, అవ్యక్తమైందీ, నాశనం లేందీ అయినదాన్ని భజించేవాళ్ళూ— ఈ ఉభయుల్లో గొప్పగా యోగం తెలిసిన వాళ్ళెవరు ?

శ్రీకృష్ణుడు : నామీదే మనస్సు నిలిపి, ఎప్పుడూ నిష్ఠతో నన్ను ఉపాసించే వాళ్ళే ఉత్తమయోగులని నా అభిప్రాయం. ఐతే,

ఇంద్రియాలు నిగ్రహించి, సమత్వబుద్ధి కలిగి, సర్వప్రాణుల తేమమూ కోరుతూ, ఇది ఫలానా అని చెప్పరాందీ అవ్యక్తమైందీ, సర్వత్రా వ్యాపించి ఉన్నదీ, చింతించడానికి వీలుకాందీ, స్థిరమైందీ, ధ్రువమైందీ, అంతటికీ ఆధారమైందీ అయిన అక్షరబ్రహ్మం భజించేవాళ్ళకూడా నన్నే పొందుతున్నారు.

కాని, అవ్యక్తమైనదానిమీద ఆసక్తులైనవాళ్ళకి శ్రమ అధికం. ఎంచేతనంటే, దేహం ధరించిన వాళ్ళకి అవ్యక్తమైన మార్గం కష్ట సాధ్యం కదా! అయినా, ఆసక్తితో నామీదే మనస్సువుంచి, సర్వకర్మలూ నాకే సమర్పించి, ఏకాంతమైన యోగంతో నన్ను ధ్యానించి ఉపాసించేవాళ్ళని నేను త్వరలోనే మృత్యురూపమైన సంసార సాగరం నించి ఉద్ధరిస్తున్నాను.

అంచేత, నువ్వు నామీదే మనస్సు స్థిరంగా వుంచు. నామీదే నీ బుద్ధి లగ్నంచెయ్యి. అలా అయితే, తరవాత నువ్వు నాలోనే నివసిస్తావు. సందేహంలేదు. ఇప్పుడు ఇంకా నామీద మనస్సు స్థిరంగా వుంచలేకపోతే అభ్యాసయోగంతో - అంటే మళ్ళీ మళ్ళీ ప్రయత్నించి - నన్ను పొందాలని కోరుకో. అభ్యాసం చెయ్యడానికి నీకు శక్తిలేకపోతే, నన్ను చేరడం కోసం కర్మలు చేస్తూవుండు. నాకోసం కర్మలు చేసినా సరే నువ్వు సిద్ధిపొందుతావు. నాకోసం కర్మలు చెయ్యడానికి నీకు శక్యం కాలేదనుకో, అప్పుడు నాశరణు జొచ్చి, ఆత్మనిగ్రహంతో సమస్త కర్మలఫలమూ వొదిలిపెట్టు.

ఏమంటే అభ్యాసంకంటే జ్ఞానంమంచిది. జ్ఞానంకంటే ధ్యానం గొప్పది. ధ్యానంకంటే కర్మఫలం వొడలడం శ్రేష్ఠమైంది. కర్మఫలం వొదిలిన వెంటనే శాంతి కలుగుతుంది.

ఏప్రాణినీ ద్వేషించనివాడూ, స్నేహభావం కలవాడూ, దయకలవాడూ, మమకారం, అహంకారం లేనివాడూ, సుఖదుఃఖాలు

సమంగా చూసేవాడూ, ఓర్పుకలవాడూ, ఎల్లప్పుడూ సంతోషంగా
పుండేవాడూ, యోగీ, ఆత్మనిగ్రహం కలవాడూ, దృఢనిశ్చయం
కలవాడూ, నామీదే మనస్సు బుద్ధి వుంచినవాడూ — ఇలాంటి నా
భక్తుడు నాకు ప్రియమైన వాడు. లోకుల్ని క్షోభపెట్టనివాడూ,
లోకులవల్ల క్షోభపడనివాడూ, సంతోషం, క్రోధం, భయం, ఉద్వేగం
లేనివాడూ నాకు ప్రియమైనవాడు. అపేక్షలేనివాడూ, పవిత్రుడూ
సమర్థుడూ, ఉదాసీనుడూ, విచారం లేనివాడూ, సర్వసంకల్పాలూ
విడిచిపెట్టినవాడూ అయిన భక్తుడు నాకు ప్రియమైనవాడు.

సంతోషమూ ద్వేషమూ లేనివాడూ, దుఃఖమూ కోరికా
లేనివాడూ, శుభమూ అశుభమూ వొదిలినవాడూ — ఇలాంటి
భక్తుడు నాకు ప్రియమైనవాడు.

శత్రువూ స్నేహితుడూ, మానం అవమానం, చలీ వేడీ, సుఖం
దుఃఖం, నిందా పొగడ్త — ఇవన్నీ వొక్కలాగే చూసేవాడూ,
మానిగా వుండేవాడూ, దొరికిన ధాంతోనే తృప్తి పడేవాడూ, తన
ఇల్లని లేనివాడూ, స్థిరచిత్తుడూ — ఇలాంటి భక్తుడు నాకు ప్రియమైన
వాడు.

ఐతే, ఇప్పుడు చెప్పిన అమృతసమానమైన ధర్మం శ్రద్ధతో
ఆచరిస్తూ, నన్నే పరమార్థమని నమ్ముకున్న నాభక్తుడు నాకు మరింత
ప్రియమైనవాడు.

అర్జునా, ఈశరీరం క్షేత్రమన్నారు. దీన్ని తెలుసుకున్నాణ్ణి
క్షేత్రజ్ఞుడన్నారు ఎరిగినవాళ్ళు. అన్ని క్షేత్రాల్లోనూ వున్న క్షేత్రజ్ఞుని
నేనే అని నమ్ము క్షేత్ర — క్షేత్రజ్ఞుల్ని తెలుసు కోవడమే నిజమైన
జ్ఞానమని నామతం.

క్షేత్రమంటే ఏమిటో, అది ఎలా వుంటుందో, ఎలాంటి
వికారాలతో వుంటుందో, దాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఏమిటో,

అలాగే క్షేత్రజ్ఞుడంటే ఎవరో, అతడి ప్రభావమేమిటో—ఈ వివరాలన్నీ
స్పష్టంగా చెప్తాను విను.

ఈవిషయం రుషులు వివిధ ఛందస్సుల్లో బహువిధాలుగానూ,
ప్రత్యేకంగానూ చెప్పారు. సందేహం లేకండా సహేతుకంగా బ్రహ్మ
సూత్రాల్లోని పదాల్లోనూ వర్ణించబడింది. భూమి, నీరూ, అగ్ని,
గాలీ, ఆకాశం—ఈ అయిదు మహాభూతాలూ, అహంకారం, బుద్ధి,
ప్రకృతీ, చెవీ చర్మం కన్నూ నాలికా ముక్కు—ఈ అయిదు
జ్ఞానేంద్రియాలూ, వాక్కు చేయి పాదం గుదం ఉపస్థం—ఈ
అయిదు కర్మేంద్రియాలూ, శబ్దం స్పర్శం రూపం రసం గంధం.
ఇంద్రియాల ఈ అయిదు విషయాలూ, మనస్సు, కోరికా, ద్వేషం,
సుఖం దుఃఖం, సంఘాతం, చేతనం, ధైర్యం—ఇవన్నీ కలిసి వున్న
దాన్నేవికారంతో కూడుకున్న క్షేత్రమనిచెప్పారు.

మానం దంభం లేకండావుండడం, అహింసా, ఓర్పు సర
శత్వం, గురువులసేవా, శుచిత్వం, స్థిరత్వం, మనోనిగ్రహం, ఇంద్రి
యవిషయాల్లో వైరాగ్యం, అహంకారంలేకండా వుండడం, చావూ
పుట్టుకా ముసలితనం రోగం—వీటి దుఃఖం దోషం గమనించడం,
ఇంటిమీదా పెళ్ళాంపిల్లలమీదా ఆసక్తి లేకండావుండడం, ఇష్టం
అయిష్టం రెండూ వొక్కలాగేచూడడం, నేనుతప్ప ఇంకేదీలేదని
నామీద చలించని భక్తి కలిగివుండడం, ఒంటరిస్థలంలో నివశించడం
జనసమూహమంటే ఇష్టంలేకండా వుండడం, అధ్యాత్మజ్ఞానం నిత్యమ
నుకోవడం, మోక్షమే ఉత్కృష్టమైందని తెలుసుకోవడం—ఇదంతా
జ్ఞానం. దీనికిభిన్నమైందంతా అజ్ఞానం.

ఏది తెలుసుకోదగిందో, దేన్ని తెలుసుకుంటే అమృతత్వం
(మోక్షం) లభిస్తుందో దాన్ని చెపుతున్నాను. అది ఆదిలేంది.
ఉత్కృష్టమైంది. అదే బ్రహ్మం. దాన్ని సత్తు అనిగాని, అసత్తు

అనిగాని, అనడానికి సాధ్యంకాదు. అంతటా దానికి కాళ్ళున్నాయి. చేతులున్నాయి. కళ్ళున్నాయి. తలలున్నాయి. నోళ్ళున్నాయి. చెవులున్నాయి. అంతటా అది వ్యాపించివుంది. ఇంద్రియవ్యాపారాలు అన్నింటిలోనూ అది ప్రకాశిస్తుంది. ఐతే దానికిమాత్రం ఏ ఇంద్రియమూ లేదు. దేంతోనూ ఆసక్తిలేకండా అది వేరుగావుంటుంది. కానైతే, సమస్తమూ అదే భరిస్తుంది. అది గుణాలు అనుభవిస్తూ వుంటుంది. కాని, దానికిమాత్రం గుణాలులేవు.

సమస్తప్రాణుల్లోనూ లోపటా, బయటా వుండేదీ అదే. కది లేదీ కదలందీ అదే. సూక్ష్మమైందీ తెలియరాందీ అదే. దగ్గర వుండేదీ దూరంగావుండేదీ అదే. సర్వభూతాల్లోనూ వివిధరూపాలతో వేరువేరుగా కనిపించేదీ అదే. నిజానికి విడదీయడానికి వీలేందీ, అఖండ మైందీ అదే. అదే సమస్తభూతాలూ పుట్టిస్తుంది. ధరిస్తుంది. సంహరిస్తుంది. దానినే తేజస్సులికి తేజస్సనీ, అంధకారానికి పరంగావుండనీ అంటారు. అదే జ్ఞానం. అదే తెలుసుకోదగింది. అదే జ్ఞానంతో పొందదగింది. అదే అందరి హృదయాల్లోనూ వుంది.

ఇలా క్షేత్రమూ, జ్ఞానమూ, తెలుసుకోదగిందీ క్లుప్తంగా చెప్పాను. ఇది తెలుసుకున్న నాభక్తుడు నా స్వరూపం పొందుతున్నాడు.

ప్రకృతీ పురుషుడూ - ఈ ఇద్దరూ ఆదిలేనివాళ్ళని నమ్ము. గుణాలూ వికారాలూ ప్రకృతినించే పుడుతున్నాయి. కార్యమూ కరణమూ - అంటే శరీరం, ఇంద్రియాలూ, వీటి సృష్టికి ప్రకృతే కారణమన్నారు. సుఖదుఃఖాలు అనుభవించడంలో పురుషుడు కారణమన్నారు. ఏమంటే, పురుషుడు ప్రకృతిలోవుండి, ప్రకృతిగుణాలు భోగిస్తాడు. ప్రకృతిసంబంధమయిన ఈ గుణాలసంగమమే పురుషుడు మంచి యోనిలోగాని చెడ్డ యోనిలోగాని జన్మించడానికి కారణమవుతుంది.

స్వతంత్రుడూ, సాక్షి, అనుమోదించేవాడూ, పాలకుడూ, భోగించేవాడూ అయి ఈశరీరంలోవుండే పురుషుణ్ణి మహేశ్వరుడనీ, పరమాత్ముడు అనీ అన్నారు.

ఇలా పురుషుణ్ణి, గుణములతో కూడిన ప్రకృతిని తెలుసుకున్న వాడు ఎలాప్రవర్తించినా అతడికి పునర్జన్మలేదు.

ధ్యానంతో కొందరు తమలోనే ఆత్మని చూస్తున్నారు. కొందరు సాంఖ్యయోగంతో చూస్తున్నారు. కొందరు కర్మయోగంతో చూస్తున్నారు. ఇలా తెలియని మరికొందరు ఇతరులనించి విని ఉపాసిస్తున్నారు. విని ఆచరించే వీళ్ళుకూడ మృత్యురూపమయిన సంసారంనించి తరిస్తున్నారు.

అర్జునా, కదిలేవీ కదలినివీ - ఈ అన్ని వస్తువులూ అవి ఎంత చిన్నవైనాసరే, క్షేత్రమూ క్షేత్రజ్ఞుడూ - ఈ ఉభయుల సంయోగం వల్లే పుడుతున్నాయని నమ్ము. సమస్తభూతాల్లోనూ సమంగావుండే వాడూ, నశించేవాళ్లలో నశించకండా వుండేవాడూ అయిన పరమేశ్వరుణ్ణి చూసినవాడే నిజంగా చూసినవాడు. ఏమంటే సర్వత్రా సమానంగావున్న ఈశ్వరుణ్ణి చూస్తున్నవాడు తన్ను తాను హింసించుకోడు. అంచేత అతడు మోక్షంపొందుతాడు. అన్నికర్మలూ ప్రకృతే అన్ని విధాలా చేస్తున్నదనీ, ఆత్మ దేన్నీ చెయ్యడంలేదనీ తెలుసుకున్న వాడే నిజమైనతత్వం తెలుసుకున్న వాడన్నమాట.

భూతాల్లో విడివిడిగావుండే బహుత్వం వొక్కటిగానూ, ఆ వొక్కదానినించే అదంతా విస్తరించినట్టుగానూ మనిషి ఎప్పుడు చూస్తాడో అప్పుడు బ్రహ్మత్వం కలుగుతుంది.

ఆదిలేందీ, గుణాలులేందీ కావడంచేత నాశనంలేని ఈపరమాత్మ శరీరంలోవుండినా అది ఏదీచెయ్యడంలేదు. దానికి ఏదీ అంటడమూ లేదు. సర్వవ్యాపిఅయిన ఆకాశం సూక్ష్మంకావడంవల్ల ఎలాఅయితే

అంటబడదో, అలాగే సమస్తదేహాల్లోనూ వున్న ఆత్మ అంటబడదు. సూర్యుడు వొక్కడే అయినా లోకమంతటినీ ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు. అలాగే క్షేత్ర (క్షేత్రంలో వున్నవాడు) సమస్తమైన క్షేత్రాలూ ప్రకాశింపజేస్తున్నాడు.

ఇలా క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞుల అంతరం, ప్రాణులు ప్రకృతినించి విముక్తి పొందడం జ్ఞానదృష్టితో తెలుసుకున్నవాళ్ళు పరబ్రహ్మం పొందుతున్నారు.

జ్ఞానాల్లో ఉత్తమమైన జ్ఞానం తిరిగీ నీకు చెపుతున్నాను. దీన్ని తెలుసుకొని ఈ లోకంలో మునులంతా ఉత్కృష్టమైన సిద్ధి పొందారు. ఈ జ్ఞానం ఆశ్రయించి నాతో ఐక్యమైనవాళ్ళు సృష్టిఆరంభంలో మళ్ళీ పుట్టరు. ప్రళయకాలంలోనూ బాధపడరు.

అర్జునా, ప్రకృతి (మహద్భ్రహ్మం) నాకుయోని. దాని లోనే నేను గర్భాధానం చేస్తున్నాను. దాంతో సర్వభూతాలూ పుడుతున్నాయి. సర్వయోనాల్లోనూ పుడుతూవున్న సమస్తశరీరాలిక్ మహద్భ్రహ్మే - ఈప్రకృతే యోని. నేను బీజం స్థాపించే తండ్రిని.

సత్వమూ రజస్సూ తమస్సూ - ఈమూడు గుణాలూ ప్రకృతిలో పుడుతున్నాయి. నాశనంలేని ఆత్మని ఇవే దేహాల్లో బంధిస్తున్నాయి. ఈ మూడింటిలో సత్వగుణం ప్రకాశవంతమైంది. ఉపద్రవంలేంది. పవిత్రమైంది. అంచేత ఇది సుఖాసక్తితోనూ, జ్ఞానాసక్తితోనూ బంధిస్తుంది. రజోగుణం రాగంతో కూడుకున్నది. తృష్ణతోనూ ఆసక్తితోనూ పుట్టింది. అంచేత అది కర్మాసక్తితో బంధిస్తుంది. తమోగుణం అజ్ఞానంవల్ల పుట్టింది. దేహధారులందరికీ మోహం పుట్టిస్తుంది. అది మరుపూ బద్ధకం నిద్రా - వీటితో బంధిస్తుంది.

సత్వగుణం సుఖంలో ప్రవర్తింపజేస్తుంది. రజోగుణం కర్మల్లో ప్రవర్తింపజేస్తుంది. కాని తమోగుణం జ్ఞానం మట్టిపెట్టి పొరపాట్లలో

ప్రవర్తింపజేస్తుంది. రజోగుణమూ తమోగుణమూ - ఈ రెండుగుణాల్ని అడిచిపెట్టి సత్వగుణం పైకిలేస్తుంది. సత్వగుణాన్ని, తమోగుణాన్ని తొక్కిపెట్టి రజోగుణంలేస్తుంది. అలాగే సత్వరజోగుణాల్ని మట్టుపెట్టి తమోగుణం తలఎత్తుతుంది.

ఈ శరీరంలో సర్వద్వారాల్లోను ప్రకాశవంతమైన విజ్ఞానం ఉదయించినప్పుడు సత్వగుణం పైకి లేచిందని తెలుసుకోవాలి. లోభం, వ్యాపకం, కర్మలు ఆరంభించడం, అశాంతి, ఆశా కలిగినప్పుడు రజోగుణం లేచిందని తెలుసుకోవాలి. అలాగే అజ్ఞానం, సోమరితనం అజాగ్రత్తా, మూఢత్వం కలిగినప్పుడు తమోగుణం తలఎత్తిందని తెలుసుకోవాలి.

సత్వగుణం పైకిలేచినప్పుడు దేహధారి మరణిస్తే ఉత్తమజ్ఞానులుపోందే పవిత్రలోకాలు పొందుతాడు. రజోగుణం లేచినప్పుడు మరణిస్తే తిరిగి కర్మలమీద ఆసక్తమైన జన్మ ఎత్తుతాడు. తమోగుణం తలఎత్తినప్పుడు మరణిస్తే మూఢయోనుల్లో జన్మిస్తాడు.

సత్వగుణంతో కూడిన కర్మలికి నిర్మలమైన సాత్విక ఫలంచెప్పారు. రజోగుణకర్మలికి ఫలం దుఃఖం. తమోగుణ కర్మలికి ఫలం అజ్ఞానం. సత్వగుణంవల్ల జ్ఞానం కలుగుతుంది. రజోగుణంవల్ల లోభమే కలుగుతుంది. తమోగుణంవల్ల పొరపాటూ, మోహమూ, అజ్ఞానమూ కలుగుతాయి. సత్వగుణంకలవాళ్ళు ఊర్ధ్వలోకాలికి వెళుతున్నారు. రజోగుణంకలవాళ్ళు మధ్యలోకంలో నిలుస్తున్నారు. తామసగుణంకలవాళ్ళు అధోలోకానికి పోతున్నారు.

ఎప్పుడైతే జీవుడు గుణాలకంటే ఇంకోకర్తలేడని గ్రహిస్తాడో, ఎప్పుడైతే గుణాలకంటే పరంగా వున్నదాన్ని తెలుసుకుంటాడో అప్పుడు అతడు నా స్వరూపమే పొందుతాడు. శరీరం పుట్టడానికి కారణాలయిన ఈ మూడుగుణాలూ అతిక్రమించి, పుట్టుకా, ముసిలి

తనం, చాపూ - వీటి దుఃఖాలు వొదిలించుకున్న జీవుడు మోక్షం పొందుతాడు.

అర్జునుడు : ప్రభూ, ఈ మూడుగుణాలూ జయించినవాడు ఎలా వుంటాడు? అతడి నడవడి ఎలా వుంటుంది? వీటిని అతడు ఎలా జయిస్తాడు?

శ్రీకృష్ణుడు : ఈ మూడుగుణాలూ గెల్చినవాడు, సత్వమూ, రజస్సు, తమస్సు - ఈ మూడుగుణాలిక్కి వరిసగా చెందిన ప్రకాశం, ప్రవృత్తి, మోహం - ఇవి తనకి ప్రాప్తించినపుడు వాటిని ద్వేషించడు. అవి లేవని వాటిని కోరనూ కోరడు.

అతడు ఉదాసీనంగా వుంటాడు. గుణాలికి చలించడు. గుణాలు వాటిపని అవి చేస్తున్నాయని భావిస్తాడు. కదలడు. సుఖంవచ్చినా దుఃఖంవచ్చినా వొక్కలాగే చూస్తాడు. తనలోతాను స్థిరంగా వుంటాడు. మన్నా రాయీ ఒంగారం వొక్కలాగే చూస్తాడు. ప్రియం అప్రియం, నిందా స్తుతీ, మానం అవమానం, వొకటిగానే ఎంచుకుంటాడు శత్రువునీ, స్నేహితుణ్ణీ వొక్కలాగే చూస్తాడు. సర్వ ప్రయత్నాలూ వొడులుకుంటాడు.

నన్ను స్థిరమైన భక్తియోగంతో సేవించినవాడు ఈమూడు గుణాలూ జయించగలుగుతాడు. బ్రహ్మత్వమూ పొందుతాడు. ఏమంటే అర్జునా, నాశనంలేనట్టిన్నీ, వికారంలేనట్టిన్నీ అయిన బ్రహ్మానికీ, శాశ్వతమైన ధర్మానికీ, స్థిరమైన సుఖానికీ నేనే ఆశ్రయం.

మీదికి మొదలూ, కిందికి కొమ్మలూ వున్న రావిచెట్టు (అశ్వత్థం) నాశనం లేదని చెప్పారు. దీనికి వేదాలు ఆకులు. దీన్ని తెలుసుకున్న వాడు వేదాలు తెలిసినవాడు. దీని కొమ్మలు సత్వమూ మొదలయిన గుణాలతో పెరిగాయి. విషయాలు అనే చివుళ్లు పెట్టాయి. మీదికీ కిందికీ వ్యాపించి వున్నాయి. దీని వేళ్లు కర్మబంధంతో మనుష్యలోకంలో

కిందికి పాదుకుని వున్నాయి. ఐతే, ఈ లోకంలో దీని స్వరూపం గోచరించదు. దీని పుట్టుక తెలీదు. అంతమూ తెలీదు. పాతుకుపోయిన వేళ్లతోవున్న దీన్ని అనాసక్తి అనే దృఢమైన ఆయుధంతో నరకాలి.

తరవాత “ఈ అనాది ప్రకృతి అంతటికీ మూలకారణమైన ఆదిపురుషుణ్ణి ఆశ్రయిస్తున్నాను” అంటూ, ఎక్కడికి వెళితే మళ్ళీ తిరిగిరాలో ఆ స్థానం వెదకాలి.

మానం మోహం ఆసక్తిదోషం లేనివాళ్ళూ, సర్వదా అధ్యాత్మజ్ఞానంలో స్థిరం కలవాళ్ళూ, కోరికలు విడిచినవాళ్ళూ, సుఖదుఃఖాలూ ద్వంద్వాలూ వొదిలినవాళ్ళూ, జ్ఞానులూ నాశనంలేని ఆ స్థానం పొందుతున్నారు. వెళ్లినవాళ్ళు తిరిగి వెళ్ళిరానిది ఆ స్థానం నా పరమపదం. సూర్యుడు కాని, చంద్రుడు కాని, అగ్ని కాని ఆ స్థానం ప్రకాశించేట్టు చెయ్యలేరు.

సనాతనమైన నా అంశ జీవలోకంలో జీవుడై, ప్రకృతిలో వుండి పంచేంద్రియాలూ మనస్సు — ఈ ఆరింటినీ ఆకర్షిస్తున్నది.

పరిమళప్రదేశంనించి సువాసన తీసుకుని వెళిపోతున్నాడు గాలి. అలాగే ఈశ్వరుడు (జీవుడు) దేహం ధరించి దానిని విడిచి పోయినప్పుడు ఇంద్రియాలు తీసుకుని వెళిపోతున్నాడు.

జీవుడు దేహంలో చెవులూ కళ్ళూ చర్మం నాలికా ముక్కు మనస్సు — వీటిని ఆశ్రయించి, శబ్దమూ స్పర్శమూ రూపమూ రసమూ గంధమూ అనే అయిదు విషయాలూ అనుభవిస్తున్నాడు. ఐతే, జీవుడు దేహంలో ఇంద్రియాలతో వుండడం కాని, శరీరం వొదిలిపెట్టినప్పుడు వాటిని తీసుకుని వెళిపోవడంకాని, వాటిని అనుభవించడంకాని మూఢులు చూడలేరు. జ్ఞానదృష్టి కలవాళ్ళు మాత్రం చూస్తున్నారు.

ప్రయత్నంచేసే యోగులు ఈ ఆత్మని తమలో చూస్తున్నారు. కాని, సంస్కారచిత్తంలేని అవివేకులు మాత్రం ప్రయత్నం చేసినా చూడలేరు. సూర్యుడిలోవుండి ప్రపంచం యావత్తూ వెలిగిస్తూవున్న తేజస్సు నాదే అని నమ్ము. అలాగే చంద్రుడిలోనూ, అగ్నిలోనూ వున్న తేజస్సు నాదే. భూమిలో ప్రవేశించి సర్వభూతాలూ నేనే నా తేజస్సుతో ధరిస్తున్నాను. చంద్రుడిలో రసస్వరూపుణ్ణయి ఓషధులు యావత్తూ (వనస్పతులు, పోషిస్తున్నాను. ప్రాణుల శరీరాల్లో జఠరాగ్నినై ప్రాణవాయుపూ అపానవాయువులతో కూడి భక్ష్యం (పళ్ళతో కొరిక తినేది) భోజ్యం (నాలికతో తీసుకుని మింగేది) లేహ్యం (చప్పరించి తినేది) చోష్యం (నమిలి రసం మాత్రం మింగేది) నాలుగువిధాల ఆహారం పచనం చేస్తున్నాను.

అందరి హృదయాల్లోనూ నేనే వున్నాను. నావల్లే జ్ఞాపకశక్తి జ్ఞానం మరుపూ కలుగుతున్నాయి. సమస్త వేదాలచేతా తెలుసుకో దగినవాణ్ణి నేనే. నేనే వేదాంతకర్తని. నేనే వేదాలు తెలిసినవాణ్ణి.

ఈలోకంలో క్షురుడూ (నాశనం కలవాడు) అక్షురుడూ (నాశనం లేనివాడు) అని ఇద్దరు పురుషులున్నారు. సమస్త భూతాలే క్షురుడు. సమస్త భూతాలికి మూలంలో వున్నవాడే అక్షురుడు. ఈ ఇద్దరికంటే వేరయిన ఉత్తమపురుషుణ్ణి పరమేశ్వర్ అంటారు. అతడు అక్షయుడు. ఈశ్వరుడు. అతడే మూలంలోకాలూ ఆవరించి పరివాలిస్తున్నాడు.

ఎందువల్ల నేను క్షరం కంటే అతీతుణ్ణిగానూ, అక్షరం కంటే ఉత్తముణ్ణిగానూ వున్నానో అందువల్ల లోకంలో అయితేనేం, వేదాల్లో అయితేనేం నేనే పురుషోత్తముణ్ణి ప్రసిద్ధుణ్ణిగాను. ఇలా నన్ను పురుషోత్తముడని తెలుసుకున్న జ్ఞానవంతుడు సర్వమూ తెలిసిన వాడిన్నమాట. సర్వభావాలతోనూ అతడు నన్నే భజిస్తున్నాడు.

అర్జునా, ఎంతో రహస్యమైన యోగశాస్త్రం ఇలా నీకు చెప్పాను. దీన్ని తెలుసుకున్నవాడు బుద్ధిమంతుడవుతాడు. కృత కృత్యుడూ అవుతాడు.

/ అర్జునా, భయంలేకండా వుండడం, అంతఃకరణశుద్ధి, జ్ఞాన నిష్ఠా, యోగనిష్ఠా, దానం, ఇంద్రియ నిగ్రహం, యజ్ఞం, తన ధర్మం ప్రకారం నడుచుకోవడం, తపస్సూ, సరళత్వం, అహింసా, సత్యం, క్రోధం లేకండావుండడం, త్యాగం, శాంతి, ఇతర్ల దోషాలు పూసు లాడుకోకండా వుండడం, జీవులన్నిటిమీదా దయకలిగి వుండడం, లంపటడుకాకండా వుండడం, ఇతర్ల మనస్సు నొప్పించకండా వుండడం, చెడ్డపనులంటే సంకోచించడం, చాపల్యం లేకండా వుండడం, సాహసం, ఓర్వూ, ధైర్యం, శుచిత్వం, ద్రోహబుద్ధి లేకండా వుండడం, తనగొప్ప తలుచుకొని వుప్పొంగకండా వుండడం - ఇవన్నీ దైవీసంపదతో పుట్టిన వాడికి కలుగుతాయి. /

పటాటోపం, గర్వం, దురహంకారం, క్రోధం, నిష్ఠూరత్వం అజ్ఞానం - ఇవి ఆసురీసంపదతో పుట్టినవాడికి కలుగుతాయి.

దైవీసంపద మోక్షం కలిగిస్తుందనీ, ఆసురీసంపద బంధహేతు వవుతుందనీ చెప్పారు. అర్జునా, నువ్వు దైవీసంపదతో పుట్టినవాడివి. విచారించుకు.

లోకంలో రెండురకాల జీవులు పుడుతున్నారు - దైవులూ ఆసురులూ. ఇంతవరకూ దైవులవిషయం విస్తరించి చెప్పాను. ఇప్పుడు ఆసురుల విషయం చెప్పతాను. విను. ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్య గాందో ఆసురసంపత్తి కలవాళ్ళకి తెలియదు. వాళ్ళలో శుచిత్వం వుండదు. ఆచారం వుండదు. సత్యం సహా వుండదు. జగత్తంతా అసత్యమంటారు వీళ్ళు. దీనికి వొక ఆధారంగాని, వొక ఈశ్వరుడుగాని లేడంటారు. ప్రకృతీ పురుషుడూ - ఈ ఉభయుల పరస్పర సంపర్కంవల్ల

ఇది పుట్టలేదంటారు. అంచేత, కామం తప్ప మరో ప్రయోజనం దీని వల్ల లేదంటారు. ఇలాంటి భావాలుకల అల్పబుద్ధులూ, ఇంద్రియా సక్తులూ, ఉగ్రకర్ములూ అయిన దుష్టులు జగత్తు నాశనం చెయ్యడం కోసమే పుడుతున్నారు. శనివీరని కోరికలతో దంభం, మానం, మదం - వీటిలో మత్తులై వుంటారు వీళ్ళు. బుద్ధిలేనివాళ్ళూ చెడ్డ సంకల్పాలు పెట్టుకుని దుర్మార్గపునులు చేస్తారు. చచ్చేవరకూ లెక్క లేనన్ని చింతలతోనే గడుపుతారు. కామభోగ పరాయణులై అదే పరమార్థమని నమ్ముకుంటారు. వందలాది ఆశాపాశాల్లో శిశువొకటి, కామకోధపరామణులై విషయభోగాలకోసం అన్యాయంగా ధనం కూడ బెట్టాలని కోరుకుంటారు.

“ఇవాళ నాకు ఇది లభించింది. ఈ కోర్కె ఇప్పుడు తీర్చు కుంటాను. ఇంత నా దగ్గిర వుంది. ఇంకా ఇంతవస్తుంది. ఈ పగ వాణ్ణి చంపాను. తక్కినవాళ్ళనీ హతవారుస్తాను. నేను ప్రభువుని. నేను భోగిని. సిద్ధుణ్ణి. బలవంతుణ్ణి. సుఖివంతుణ్ణి. ధనవంతుణ్ణి. నేను గొప్పకులంలో పుట్టాను. నాతోసమానుడెవడు? నేను యజ్ఞం చేస్తాను. దానం చేస్తాను. ఆనందం అనుభవిస్తాను” అని అజ్ఞానంతో మూఢులై అనేక విధాల చిత్తభ్రమలపాలవుతారు. ఇలా మోహ మనే వలలో తగుల్కొని విషయభోగాలమీద ఆసక్తులై చివరికి ఘోరమయిన నరకంలో పడతారు.

తమకితామే గొప్ప చెప్పుకుంటారు వీళ్ళు. అడకువ అంటే ఏమిటో తెలియదు వీళ్ళకి. ధనంవుందికదా అని మానంతో మదమెక్కి, విధి విధానం లేకండా పటాటోపంతో వేరుకి మాత్రం యజ్ఞాలు చేస్తారు వీళ్ళు. అహంకారం, బలం, గర్వం, కామం, కోధం - వీటిని ఆశ్రయిస్తారు. తమశరీరంలోనూ ఇతర్ల దేహాల్లోనూ వున్న నన్ను ద్వేషిస్తారు. నిందిస్తారు. అలా ద్వేషించే ఈ క్రూరుల్ని, ఈ

అశుభుల్ని, సరాధముల్ని ఎప్పుడూ నేను అసురయోనుల్లోనే పుట్టిస్తున్నాను. ఇలా ఆసుర జన్మ ఎత్తిన ఈ మూఢులు ప్రతీజన్మలోనూ నన్ను పొందకండానే అంతకంతకీ అధోగతిపాలవుతున్నారు.

/కామమూ, క్రోధమూ, లోభమూ - ఈ మూడూ సరక ద్వారాలు. / ఆత్మనాశనానికి మూలకారణాలు. / అంచేత, ఈ మూడూ వొదిలిపెట్టాలి. అర్జునా, చీకటి ద్వారాలయిన ఈ మూడింటినించి విముక్తి పొందిన మనిషి తనకి శ్రేయస్సు కలిగించేపని చేస్తాడు. దాంతో చివరికి మోక్షం పొందుతాడు. ఐతే, అనుభవజ్ఞులు చెప్పిన శాస్త్ర విధులు అతిక్రమించి తన ఇష్టంవచ్చినట్టు చేసేవాడికి మాత్రం సిద్ధిలేదు. సుఖంలేదు. ఉత్తమగతి లేదు. అంచేత ఇది చెయ్యదగిందీ, ఇది చెయ్యరాందీ అని నిర్ణయించడానికి అనుభవం కలవాళ్లు శాస్త్రమే ప్రమాణం నీకు. అలా శాస్త్రనిర్ణయమైన కర్మ చెయ్యడమే ఈ లోకంలో కర్తవ్యం.

అర్జునుడు : శ్రద్ధవుంటుంది. కాని శాస్త్రవిధులు పాటించరు. అలాంటివాళ్ళ ఆచరణ ఏమవుతుంది? అది సాత్వికమా? రాజసమా? తామసమా?

శ్రీకృష్ణుడు : స్వభావాన్నిబట్టి మనుష్యుల ఈ శ్రద్ధ సాత్వికం, రాజసం, తామసం అని మూడువిధాలుగా కలుగుతుంది. అది చెపుతాను, విను. అర్జునా, మనుష్యులు యావన్మందికీ వాళ్ళవాళ్ళ అంతఃకరణ సంస్కారం అనుసరించే, వాళ్ళ శ్రద్ధకలుగుతుంది. మనిషిశ్రద్ధామయుడు. ఎవడికి ఎలాంటి శ్రద్ధ వుంటే అతడు అలాగే తయారవుతాడు.

సాత్వికులు దేవతల్ని భజిస్తారు. రాజసులు యక్షుల్ని రాక్షసుల్ని భజిస్తారు. తామసులు దేయాల్ని భూతాల్ని పూజిస్తారు. దంభంతోనూ, అహంకారంతోనూ, కూడినవాళ్ళయి, కామం రాగం పట్టుదలా - వీటితో అవివేకులై శరీరంలోని ఇంద్రియాల్ని అంతఃశరీరం

లోని నన్నా కష్టపెడుతూ శాస్త్రవిరుద్ధంగా ఘోరమయిన తపస్సు చేసేవాళ్ళు ఆసురస్వభావులని తెలుసుకో.

ప్రతీ మనిషికి ఇష్టమైన ఆహారంకూడా మూడువిధాలుగా వుంటుంది. అలాగే యజ్ఞం, తపస్సూ, దానమూ మూడువిధాలుగా వుంటాయి. వాటి భేదాలు చెపుతానువిను.

రసవంతమైనవీ, చమురున్నవీ, స్థిరమైనవీ, మనస్సుకి ఇంపయినవీ — ఆయుస్సూ ఉత్సాహం బలం ఆరోగ్యం షుఖం సంతోషం కలిగించేవీ — ఇలాంటి ఆహారాలు సత్వగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

చేదయినవీ, పుల్లినవీ, ఉప్పునవీ, బాగా వేడిగా వున్నవీ, కారంగలవీ, రసహీనంగా వున్నవీ, దాహంపుట్టించేవీ — దుఃఖం శోకం రోగం కలిగించేవీ — ఇలాంటి తిళ్ళు రజోగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

వంటయాక జాము నెలువవున్నవీ, రసం లేనివీ, పాచికంపు కొట్టేవీ, వాకరోజు నెలువవున్నవీ, తినగా మిగిలిన ఎంగిలివీ, తిన కూడనివీ — ఇలాంటివి తామసగుణం కలవాళ్ళకి రుచిస్తాయి.

ఫలకాంక్ష లేకండా, కర్తవ్యమని మనసా నిశ్చయించుకుని, శాస్త్రాల్లో చెప్పినప్రకారం చేసేయజ్ఞం సాత్వికయజ్ఞం. ఫలాసేక్షతో డాబుకోసం చేసే యజ్ఞం రాజసయజ్ఞం.

ఒక విధీవిధానం లేకండా, అన్నదానం మంత్రతాలూ దక్షిణలూ శ్రద్ధలేకండా చేసేయజ్ఞం తామసయజ్ఞం.

దేవతల్ని బ్రాహ్మల్ని గురువుల్ని జ్ఞానుల్ని సేవించడం, శుచిగా వుండడం, సరళమయిన నడవడీ, బ్రహ్మచర్యం, అహింసా — వీటిని శారీరకతపస్సు అంటారు.

ఉద్వేగంకలిగించనిదీ సత్యమైందీ ప్రియమైందీ హితమైందీ మాట్లాడడం, వేదాలూ శాస్త్రాలూ అవీ అభ్యసించడం — దీన్ని వాచిక తపస్సు అంటారు.

మనస్సు ప్రసన్నంగా వుండడం, సౌమ్యంగా వుండడం, మునిలా నడుగుకోవడం, మనోనిగ్రహం కలిగివుండడం, భావనలో పరిశుద్ధంగా వుండడం - ఇదంతా మానసతపస్సు.

ఫలాశలేకండా శ్రద్ధతోనూ, యోగబుద్ధితోనూ మనిషి చేసే ఈమూడు తపస్సులూ సాత్వికతపస్సులు.

సత్కారం పొందాలనీ, మానం పొందాలనీ, పూజించబడాలనీ డాబుకోసం చేసే తపస్సు అస్థిరమైంది. అది రాజసతపస్సు అనిపించు కుంటుంది.

పిచ్చిపట్టుదలతో తాను స్వయంగా కష్టాలుపాలై గాని ఇతర్ల నాశనంకోసంగాని చేసే తపస్సు తామస తపస్సున్నారు.

యజ్ఞమూ తపస్సూ అయ్యాయి. ఇక దానం సంగతి: దేశ కాల పాత్రలు విచారించి, దానం చెయ్యడం తన విధి అని భావించి, ప్రత్యుపకారం కోరకండా చేసేదానం సాత్వికదానమన్నారు. తిరిగి ఏదన్నా ఉపకారం పొందాలని కాని, ముందుముందు ఫలం పొందుతామని కానీ ఆశ పెట్టుకుని అతికష్టమీద చేసే దానం రాజస దానమంటారు. దేశ కాల పాత్రలు విచారించకండా, సత్కారమూ అదీ లేకండా, తిరస్కారభావంతో చేసే దానం తామస దానమన్నారు.

ఓం తత్ సత్ (ఓం అది సత్యం) అని బ్రహ్మం మూడువిధాల చెప్పబడింది. ఈ నిర్దేశంవల్లే పూర్వం బ్రాహ్మలూ వేదాలూ యజ్ఞాలూ నిర్మించబడ్డాయి. అంచేత శాస్త్రాల్లో చెప్పిన వేదవాదుల యజ్ఞాలూ దానాలూ తపస్సులూ మొదలైన వైదిక కర్మలు ఎప్పుడూ ఓం అంటూ చెయ్యబడుతున్నాయి. మోక్షం కోరేవాళ్ళు ఫలాపేక్ష లేకండా తత్ (అదే) అంటూ నానావిధాల యజ్ఞాలూ దానాలూ తపస్సులూ మొదలైనవి చేస్తారు. ఉన్నది అనే అర్థంలోనూ మంచి తనం అనే అర్థంలోనూ సత్ శబ్దం వాడబడుతుంది. అలాగే అర్జునా,

ప్రశస్తమైన కర్మణో మంచికర్మ అని చెప్పడానికి సత్ శబ్దం వాడుతున్నారు. యజ్ఞం తపం దానం -- ఈ మూడింటి ఆచరణకూడా సత్ అనే శబ్దంతోనే చెప్పబడుతుంది. అలాగే దానికి సంబంధించిన కర్మకూడా సత్ అనే చెప్పబడుతుంది.

ఆశ్రద్ధతో చేసే హోమం దానం తపస్సూ - యావత్తూకూడా అసత్ అనే అనిపించుకుంటుంది. అర్జునా, అలాంటి అసత్ కర్మవల్ల ఈలోకంలో ఫలంలేదు సరికదా, పరలోకంలోనూ లేదు.

అర్జునుడు : కృష్ణా ! సన్యాసం, త్యాగం - ఈ రెండింటి యథార్థం విడివిడిగా తెలుసుకోవాలని కోరుతున్నాను.

శ్రీకృష్ణుడు : ఫలాసక్తితో చేసే కామ్యకర్మలు వొదిలిపెట్టడం సన్యాసమన్నారు బుద్ధిమంతులు. సర్వకర్మలఫలమూ వొదిలిపెట్టడం త్యాగమన్నారు. దోషయుక్తమైనవి కనక కర్మలు పూర్తిగా వొదిలిపెట్టాలి అంటారు కొందరు పండితులు. యజ్ఞం దానం తపస్సూ - ఈ కర్మలు వొదిలిపెట్టకూడదంటారు మరికొందరు పండితులు. ఐతే, అర్జునా, త్యాగంవిషయంలో నా సిద్ధాంతం విను.

త్యాగం మూడు విధాలని చెప్పారు. యజ్ఞం దానం తపస్సూ - ఈ కర్మలు వొడలకూడదు. ఇవి చేస్తూనే వుండాలి. ఈ మూడు పండితుల్ని సైతం పవిత్రవంతుల్ని చేస్తాయి. ఐతే అర్జునా, ఈ కర్మలు కూడా ఆసక్తిలేకండా, ఫలం వొదిలిపెట్టి చెయ్యాలనే నాముఖ్యాభిప్రాయం. ఏమంటే, అదే ఉత్తమమైంది.

విధ్యుక్తమైన కర్మ వొదిలిపెట్టడం కూడనిపి. అజ్ఞానంవల్ల అలా వొదిలిపెడితే అది తామసత్యాగమే అనిపించుకుంటుంది. కర్మ నిష్టంకలిగిస్తుండని శరీరాయానానికి భయపడి కర్మలు వొదిలిపెడితే అది రాజసత్యాగ మవుతుంది. అలా చేసినవాడు ఆ త్యాగానికి పొందవలసిన ఫలంకూడా పొందలేడు. ఇది నా కర్తవ్యమని భావించి

1396

వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

కర్మచేస్తూ, ఆసక్తి ఫలాపేక్షా వొదిలిపెడితే అది సాత్విక త్యాగ మనిపించుకుంటుంది.

మేధావీ, సంశయంలేనివాడూ అయిన సాత్వికత్యాగి అశుభ కర్మని ద్వేషించడు. శుభకర్మమీద ఆసక్తుడూకాదు. ఏమంటే, దేహధారిఅయిన ఎవ్వడూకూడా కర్మలు పూర్తిగా వొదలడం సాధ్యం కాదు. అంచేత కర్మలుచేస్తూ కర్మఫలం వొదిలిపెట్టినవాడే నిజమైన త్యాగిఅని చెప్పాలి.

త్యాగికానివాడు మరణించాక అతడికి చెడ్డఫలం, మంచిఫలం, మంచి చెడ్డా కలిసినఫలం — ఇలా మూడు విధాల కర్మఫలాలు కలుగు తాయి. కాని త్యాగికిమాత్రం ఎప్పుడూ ఈ ఫలం కలగదు.

అట్లునా, సమస్తకర్మలూ సిద్ధించడంకోసం కర్మ సిద్ధాంతం బోధించే సాంఖ్యశాస్త్రంలో చెప్పిన ఈ అయిదు కారణాలూ నానించి తెలుసుకొ. క్షేత్రం, కర్తా, వివిధ సాధనాలూ, అనేకవిధాలుగానూ విడివిడిగానూ వుండే వ్యాపారం దైవం, శరీరం వాకూ మనస్సు — ఈ మూడింటితోనూ మనిషి ప్రారంభించేకర్మలు, అవి న్యాయమైనవే అయినా — అన్యాయమైనవే అయినా — వాటన్నిటికీ ఈ అయిదే కారణాలు. అసలువిషయం ఇలావుంటే, సంస్కారబుద్ధి లేకపోవడంచేత కేవలం తానే కర్తనని భావించే దుర్మతికి ఏమీ తెలియదనే సమ్మతం.

“నేనే చేస్తున్నాను” అనేభావం ఎవడికిలేదో, ఎవడిబుద్ధి విషయాల్లో మగ్నంకాదో — అతడు ఈ లోకంలోని ప్రాణులందరినీ చంపినాసరే, చంపనట్టేలేక్క. ఆహత్యాకర్మకి అతడు బద్ధుడుకాదు.

జ్ఞానం (ఫలానాకర్మ అన్న జ్ఞానం) జ్ఞేయం (ఆకర్మ ఇలా వుంటుం దని తెలుసుకోవడం) జ్ఞాత (ఆకర్మ తెలుసుకున్నవాడు, అని కర్మచో దన (కర్మకోసం ప్రేరణ) మూడు విధాలు. కరణం, కర్మా, కర్తా అని కర్మసంగ్రహం మూడు విధాలు. జ్ఞానం, కర్మా, కర్తా — ఈమూడూ

సర్వం, రజస్సు, తమస్సు అని మూడేసి విధాలని గుణసంఖ్యాశాస్త్రంలో చెప్పివుంది. అది వున్నది వున్నట్టు చెపుతాను విను.

భిన్నభిన్నంగా వున్న సర్వప్రాణాల్లోనూ భిన్నంకాకండా వొకటిగావున్న తరుగులేనిదాన్ని మఱిమి ఏజ్ఞానంతో చూస్తాడో ఆ జ్ఞానం సాత్వికజ్ఞానం. అన్నిప్రాణుల్లోనూ విడివిడిగా అదంతా భిన్న భిన్నమైందే అని గ్రహిస్తే జ్ఞానం రాజసజ్ఞానం. సబబూ సంకర్షణ లేకండా ఏదో వొకదానో ఆసక్తిపెట్టుకుని అదే అంతా అనుకునే అసత్యమైన నీచజ్ఞానం. తామసజ్ఞానం.

ఫలాభిలాషలేని వ్యక్తి, రాగద్వేషాలు వొదిలిపెట్టి, ఆసక్తి లేకండా చేసే విద్యుక్తకర్మ సాత్వికకర్మ. ఫలాభిలాషతోనో, అహంకారంతోనో ఎంతో ఆయాసపడి చేసేకర్మ రాజసకర్మ. ముందుముందు కలిగే మంచీచెడ్డ చూసుకోకండా, నాశనం హింసా విచారించకండా తనసామర్థ్యం గమనించకండా అజ్ఞానంతో చేసే కర్మ తామసకర్మ.

ఫలాసక్తి అహంకారం లేనివాడూ, ధైర్యవంతుడూ, ఉత్సాహవంతుడూ, కార్యం సిద్ధించిందని సంతోషంగాని సిద్ధించలేకని విచారంగాని లేనివాడూ — ఇలాంటి కర్త సాత్విక కర్త. విషయాసక్తుడూ, కర్మఫలం కాంక్షించేవాడూ, పిసినిగొట్టూ, పైవాళ్ళని వీడించుకుతినేవాడూ, శుచీ శుభ్రంలేనివాడూ, సంతోషంగాని దుఃఖంగాని లేనివాడూ — ఇలాంటికర్త రాజసకర్త. ఏకాగ్రతలేనివాడూ, సంస్కారంలేనివాడూ, స్తబ్ధుడూ, పైవాళ్ళని చెరిచేవాడూ, సోమరిపోతూ, ఏడుపుమొహంవాడూ, ఊణంలో చేసేపనికి దినాలూ వారాలూ కాలయాపన చేసేవాడూ — ఇలాంటికర్త తామసకర్త.

అర్జునా, సత్త్వం రజస్సు తమస్సు ఈ మూడు గుణాలననుసరించి బుద్ధి, ధృతీకూడా మూడు విధాలు. వీటిగురించీ విడివిడిగానూ పూర్తిగానూ చెపుతాను. విను.

ఎందులో ఎక్కడ ఎలా ప్రవర్తించాలో, ఎందులో ప్రవర్తించకండావుండాలో, ఏది చెయ్యదగిందో, ఏది చెయ్యరాందో, దేనికి భయపడాలో, దేనికి భయపడకూడదో, ఏది బంధహేతువో, ఏది మోక్షకారణమో — ఇదంతా తెలుసుకునే బుద్ధి సాత్వికబుద్ధి. ధర్మం అధర్మం, కార్యం అకార్యం — వీటిని పున్నవి పున్నట్లుకాక సందిగ్ధంగా తెలుసుకునే బుద్ధి రాజసబుద్ధి. చీకటికప్పడంచేత అధర్మం ధర్మమని — ఇలాగే ప్రతీచీ వ్యతిరేకంగా గ్రహించే బుద్ధి తామసబుద్ధి.

పురుషుడు మనస్సుయొక్కా, ప్రాణాలయొక్కా, ఇంద్రియాలయొక్కా క్రియలు తదేకదృష్టితో ధరించే అచంచలమైన ధృతి సాత్విక ధృతి. ఫలంకోరేనాడు ఆసక్తితో ధర్మం అర్థం కామం — ఈ మూడు పురుషార్థాలూ ఏధృతితో ధరిస్తున్నాడో ఆ ధృతి రాజసధృతి. మనషి దుర్బుద్ధితో నిద్రా భయం శోకం విషాదం మదం — వీటిని ఏధృతితో వాదలకండా వుంటాడో ఆ ధృతి తామసధృతి.

ఇక, సుఖంకూడా మూడు విధాలు. చెపుతాను విను. ఏసుఖం అభ్యాసంవల్ల ప్రీతి కలిగిస్తుందో, దుఃఖంలేకండా చేస్తుందో, ఏది మొదట విషంలా వుండి చివరికి అమృతంలా అవుతుందో, ఏది ఆత్మజ్ఞానంతో కలిగిన ప్రసన్నతవల్ల కలుగుతుందో — ఆ సుఖం సాత్విక సుఖం. ఏ సుఖం ఇంద్రియాలూ, విషయాలూ — వీటి కలయికవల్ల కలుగుతుందో, ఆరంభంలో అమృతంలావుండి, చివర విషంలా అవుతుందో — ఆ సుఖం రాజససుఖం. ఏసుఖం ఆరంభంలోనూ అంతంలోనూ మోహం కలిగిస్తుందో, ఏది నిద్రా బద్ధకం పొరపాటూ — వీటివల్ల కలుగుతుందో — ఆ సుఖం తామససుఖం. ✓

ప్రకృతినుండి పుట్టిన సత్త్వమూ రజస్సూ తమస్సూ ఈ మూడు గుణాలూ వొదిలిపెట్టిన పదార్థం భూమ్మీదకాని, ఆకాశంమీదకాని, స్వర్గంలోకాని ఎక్కడలేదు. బ్రాహ్మలికీ క్షత్రియులికీ వైశ్యులికీ

శూద్రులికీ వారివారి స్వభావంవల్ల పుట్టిన ఈ గుణాలబట్టి విడివిడిగా వారివారి కర్మలు విభజించబడ్డాయి.

శమం దమం శుచిత్వం తపస్సూ ఓర్పు సరళత్వం జ్ఞానం విజ్ఞానం ఆస్తిక్యబుద్ధి - ఇవి బ్రాహ్మణ స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు. శౌర్యం తేజస్వితా ధైర్యం దక్షతా యుద్ధంలో పలాయనం చిత్తగించకపోవడం దాశృత్వం ప్రజాపరిపాలనా క్షత్రియుల స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు. వ్యవసాయం పశువులు పెంచడం వ్యాపారం వైశ్యుల స్వభావ సిద్ధమైన కర్మలు. అలాగే పరిచర్య శూద్రుల స్వభావసిద్ధమైన కర్మ.

తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మలో తత్పరుడైనవ్యక్తి సిద్ధిపొందుతాడు. స్వకర్మలో తత్పరుడైనవాడు ఎలాసిద్ధిపొందుతాడో విన. ఎవడినించి ప్రాణుల ఉత్పత్తిక్రమం ప్రారంభమవుతుందో, ఎవడిచేత ఈ సర్వమూ వ్యాపించివుందో అతణ్ణి మానవుడు తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మతో పూజించడంవల్ల సిద్ధిపొందుతాడు.

చక్కగా ఆచరించిన పరధర్మంకంటే, లోపంతోవుంటే ఏంగాక స్వధర్మమే శ్రేయస్కరమైంది. ఏమంటే, స్వభావసిద్ధమైన కర్మ చెయ్యడంలో ఏపాపమూ వుండదు. అర్జునా, స్వభావసిద్ధమైన కర్మల్లో దోషం వున్నాసరే, దాన్ని విడిచిపెట్టకూడదు. ఏమంటే, నిప్పులో పొగవున్నట్టు కర్మలన్నిటిలోనూ ఏదో నొకదోషం వుండనేవుంటుంది.

అంచేత, అన్నివిషయాల్లోనూ ఆసక్తిమానుకుని, ఆత్మనిగ్రహంతో, భోగకాంక్షలేకండా తన స్వభావసిద్ధమైన కర్మలు చేస్తూ, కర్మఫలం సన్యసించడంవల్లనే నిష్కామకర్మసిద్ధి కలుగుతుంది. అలా సిద్ధిపొందినవాడు ఎలా ఉత్తమమయిన జ్ఞాననిష్ఠాసాధనంతో బ్రహ్మం పొందుతాడో అది క్లుప్తంగా నానించి తెలుసుకో.

శుద్ధమైన బుద్ధితోవుండి, ధైర్యంతో తన్ను నియమించుకుని, శబ్దం మొదలయిన ఇంద్రియవిషయాలూ రాగద్వేషాలూ వొదిలిపెట్టి

ఏకాంతస్థలంలో వుండి, మిశంగా భోజనంచేస్తూ, మనస్సు వాక్కు-
శరీరం స్వాధీనంలో వుంచుకుని, ఎల్లప్పుడూ ధ్యానంలోవుండి, వైరా-
గ్యం అవలంబించి, అహంకారం మొండిపట్టూ గర్వం కామం క్రోధం
లోభం - ఇవన్నీ విడిచిపెట్టి, మమకారం లేకండా శాంతంగా వున్న
వాడు బ్రహ్మభావం పొందడానికి సమర్థుడవుతాడు. బ్రహ్మభావం
పొందినవాడు ప్రసన్నచిత్తుడవుతాడు. దేనికోసమూ పిచారించడు.
దేనినీ కావాలనడు. సమస్తప్రాణుల్నీ సమంగా చూస్తాడు. ఉత్తిమమైన
నాభక్తి సంపాదిస్తాడు. ఆ భక్తితో సిజానికి నేను ఎవణ్ణో, ఎంతటి
వాణ్ణో అదంతా తెలుసుకుంటాడు. అలా నా యథార్థస్థితి తెలుసు
కుని తరవాత నాలోనే ప్రవేశిస్తాడు. ఎల్లప్పుడూ సర్వకర్మలూ
చేస్తూ వుండినీ, నన్ను ఆశ్రయించినవాడు నా అనుగ్రహంవల్ల,
శాశ్వతమైన నాశనంలేని మోక్షం పొందుతాడు.

అంచేత అర్జునా, అన్నికర్మలూ మనస్సా నాకు అర్పించు.
నామీదే ఆసక్తి పెట్టుకో. బుద్ధియోగం ఆశ్రయించి నామీదే
మనస్సు లగ్నం చెయ్యి. నామీద మనస్సు లగ్నం చేసుకొని
నా అనుగ్రహంవల్ల అన్ని ఆటంకాలూ అవలీలగా దాటగలుగుతావు.
అహంకారంతో నామాట విసకపోయావో నశిస్తావు.

అహంకారంతో ముద్ధంచెయ్యకండా వుండాలని ప్రయత్నే-
నీ ప్రయత్నం వ్యర్థమే అవుతుంది. నీ ప్రకృతిసిద్ధమైన క్షత్రియ
స్వభావం నిన్ను నీపనిలో ప్రవేశపెట్టి తీరుతుంది. మోహంవల్ల
దేనిని చెయ్యడానికి ఇష్టపడకండా వున్నావో దానినే నీ స్వభావసిద్ధ
మైన కర్మకి బద్ధుడివికావడంచేత స్వాతంత్ర్యం లేనివాడివై నువ్వు
చెయ్యవలసివస్తుంది.

ఈశ్వరుడు ప్రాణుల యావన్మంది హృదయాల్లోనూ వుండి,
యంత్రంమీదపెట్టి తిప్పినట్టు వాటిని తన మాయచేత తిప్పుతున్నాడు.

అర్జునా, అన్నివిధాలా ఆ ఈశ్వరుణ్ణి ఆశ్రయించు. అశుడి అనుగ్రహంవల్ల పరమశాంతి—శాశ్వతమైన మోక్షం పొందుతావు.

ఇలా రహస్యాలన్నిటికీ రహస్యమైన జ్ఞానం నీకు చెప్పాను. ఇది బాగా యోచించి ఎలా నీకు ఇష్టమైతే అలా చెయ్యి. నువ్వు నాకు ఇష్టమైనవాడివి. అంచేత నీ క్షేమకోరి రహస్యాలలో రహస్యమైన విషయం మళ్ళీ చెబుతున్నాను. విను. నామీద నీ మనస్సు పెట్టు. నాభక్తుడివి కా. నన్ను భజించు. నాకు సమస్కరించు. అప్పుడు నన్నే పొందుతావు. నిజం. ప్రతిజ్ఞ చేసి చెబుతున్నాను. నువ్వంటే నాకు ఇష్టం. సర్వధర్మాల్లా పరిత్యజించు. నన్ను వొక్కడే ఆశ్రయించు. సర్వపాపాలనిలచీ నేను నిన్ను విడిచిస్తాను. విచారించు.

అర్జునా, తపస్సు లేనివాడికీ భక్తి లేనివాడికీ, వినాలసి కోరిక లేనివాడికీ, నన్ను నిందించేవాడికీ ఇది ఎప్పుడూ చెప్పకూడదు. పీసే, పరమరహస్యమైన దీనిని నా భక్తులమధ్య చెప్పేవాడు మాత్రం నా పరమభక్తుడై నన్నే పొందుతాడు. సందేహంలేదు. అంతే కాదు, అశుడికంటే నాకు ప్రియంచేసినవాడు మనుష్యుల్లో మనోకప వుండడు. భూమ్మీద అంతకంటే నాకు ప్రియమైనవాడూ పుట్టబోడు.

మన ఇద్దరి ఈ ధర్మసంవాదం చదివినవాడు జ్ఞానయశ్శంఖో నన్ను పూజించినవాడవుతాడని నా అభిప్రాయం. అలాగే అయ్యాయ లేకండా శ్రద్ధతో ఇది వినేవాడుకూడా పుణ్యకర్మలు చేసేవాళ్లు పొందే పుణ్యలోకాలు పొందుతాడు.

అర్జునా, ఏకాగ్రచిత్తంతో నువ్వు విన్నావుకదా! అజ్ఞానంవల్ల కలిగిన నీమోహం ఇక నశించింది కదా!

అర్జునా : కృష్ణా, నీ అనుగ్రహంవల్ల నా మోహం నశించింది. నాకర్తవ్యధర్మం నాకు స్మరణకివచ్చింది. సందేహం పటాపంచలైంది. నువ్వు చెప్పినట్లు చేస్తాను.

ఇలా మహాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుడికి అర్జునుడికి జరిగిన - శరీరం పులకలెత్తించే - అద్భుతమైన సంవాదం నేను విన్నాను. రహస్యమైన, శ్రేష్ఠమైన ఈ యోగశాస్త్రం యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు స్వయంగా చెపుతూవుంటే వ్యాసులవారి అనుగ్రహంవల్ల ప్రత్యక్షంగా విన్నాను. రాజా, శ్రీకృష్ణుడికి అర్జునుడికి జరిగిన అద్భుతమైన ఈ పుణ్యసంవాదం తలుచుకుని తలుచుకుని మాటిమాటికీ ఉప్పొంగి పోతున్నాను. అద్భుతమైన శ్రీకృష్ణుడి విశ్వరూపం తలుచుకుంటూ వుంటే మాటిమాటికీ ఎంతో ఆశ్చర్యం, ఎంతో ఆనందం కలుగుతూ వుంది.

యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడూ, విలుకాడైన అర్జునుడూ ఎక్కడవుంటే అక్కడ లక్ష్మీ, జయం, విశ్వర్యం, స్థిరమైన నీతి వుంటాయని నా నమ్మకం.

ధృతరాష్ట్రుడు : బావుంది. అయితే సంజయా, అలా కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూవున్న రెండుసేనలలోనూ ముందు ఎవరుచెయ్యి చేసుకున్నారు ? యుద్ధం ఎలాజరిగింది ? అదంతా వివరంగా చెప్పు.

సంజయుడు : ముందు మనవాళ్ళే యుద్ధమారంభించారు. దురాగ్రహంకొద్దీ నీపెద్దకొడుకు దుర్యోధనుడు దుశ్శాసనుణ్ణి సంజ్ఞచేశాడు. అసలే దర్పంలో దుర్దముడు దుశ్శాసనుడు. అన్నగారు ఇసారా ఇచ్చాడో లేదో సేనలు పురికొల్పాడతడు. శంఖాలూ, భేరీలూ, మృదంగాలూ వొక్కసారి చెవులు గింగురుమన్నట్టు మోగాయి. చివాలున ధూమకేతువులాగ లేచాడు భీష్మసేనాని ; పాండవసేనమీద దాడిప్రారంభించాడు.

భీముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని పాండవులు విజృంభించారు. భీష్ముడికి ఎదురువచ్చి మనసేనమీద కలబడ్డారు. వాళ్ళసేనలో ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ చెలరేగింది. మన అంతసేనా వొకలెక్కలోకే తేలేదు

వాళ్ళు. మనపనుగులు వొకగడ్డిపోచలా చూశారంటే ఇక తక్కిన సంగతి చెప్పేదేముంది !

ఇలా రెండుసేనలూ కలబడడంతో నే ఆకాశం తూటుకట్టినట్టు భేరిలూ, ఢక్కలూ, గర్జనలూ ఘోరంగా విజృంభించాయి. వాటన్నిటినీ, మించిపోయినట్టు పేద్ద సింహనాదంచేశాడు భీముడు. అతడు సింహనాదం చేస్తూవుంటే మనసేనలో భటుల గుండెలు గుభిల్లు మన్నాయి. గుర్రాలూ పనుగులూ గుండెలు ఒద్దలయినట్టయాయి. అప్పుడు దుర్యోధనుడి కళ్ళవేకుకగా ముందుకివచ్చి దుశ్శాసనుడూ, దుర్ముఖుడూ, దుస్సహుడూ, దుర్మర్షుడూ, వివింశతీ, నృపసేనుడూ, చిశ్రసేనుడూ, విశర్వుడూ, పురుమిత్రుడూ భీముడిమీద కలబడ్డారు. అదిచూసి నకులసహదేవులూ, ధృష్టద్యుమునూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ అయిదుగురూ మనక మాళ్ళమీదికి వచ్చారు. భీముణ్ణి నెనక పెట్టి కొండలలాంటి కౌరవవీరులమీద పిడుగులలాంటి బాణాలుకురిపించారు. మనకుమార్తూన్నా అడ్డూఆపూ లేని బాణాలతో వాళ్ళని ముంచెత్తారు. అదిచూస్తూ ఉభయసైన్యాలూ కొంచేపు నిచ్చెరపోయి చిత్తరువుల్లా నుంచుండిపోయాయి. రెండుపక్కల నించీ విజృంభిస్తూవున్న బాణాలకాంతులు వొక వెలుగుతెరలా వాళ్ళమీద కనిపించింది. అప్పుడు ఆవేశంతో తనసేనని పురికొలిపాడు మన దుర్యోధనుడు. గెలుపే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని తనసేనని రెచ్చగొట్టాడు ధర్మరాజు. వొక్కపెట్టుని పోలో అంటే పోలో అని రెండుసైన్యాలూ కలబడిపోయాయి.

అలా పాండవసైన్యమూ, కౌరవసేనా రథాలూ, పనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ మొదటిసారిగా కలబడడంతోనే రణస్థలమంతా హోరెత్తిపోయింది. కనీవినీఎరగనంత ధూళి కేగిపోయింది. నల్లటి ధూళితేచి గ్రహణంపట్టినట్టు కనపడింది సూర్యబింబం. తెల్లటిధూళి

యుద్ధరంగానికి చందువాకట్టినట్టు కనపడింది. ఎర్రటిధూళి లేచి ఆకాశంమీది దేవకాంతల ముంగురులమీదపడి, తుమ్మెదలమీద పుప్పొడి ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలా అవుపించింది. పసుపురంగుధూళి పాకి దిక్కులనే గోడలికి బంగారంరేకు తాపినట్టు కనపడింది. ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, ఆయుధాల రాపిళ్ళూ, భూమి ఆకాశం బద్దలుచేస్తున్న ఢంకా నగారాలూ ఏమీ తోచనివ్వలేదంటే నమ్ము. అయితే అంతలోనే ఆధూళంతా ఏమయిందో తెలుసా? ఏనుగులు తొండాలతో చల్లిన తుంపుల్లా, గుర్రాల నోటి నురుగులూ, దెబ్బలు తగిలిన భటుల రక్తాలూ — ఇవన్నీ పడి అడతా అడగారి పోయింది. పిసరంత ధూళి కనపడితే వొట్టు!

అప్పుడు ఆమహాయుద్ధంలో ఉభయసేనలలోని రాజులూ తమ తమ బిరుదుచిహ్నాలతోనూ, వీరధ్వజాలతోనూ శౌర్యమూ, ప్రతాపమూ మూర్తీభవించినట్టు కనిపించారు. అందరిలోకీ మీతండ్రి భీష్ముడు మట్టమధ్నాం సూర్యుడిలాగ వెలిగిపోయాడు. భీషణంగా ఆయన విజృంభించడంచూసి నీ కుమాళ్ళు పట్టలేనంత సంతోషించారు. దాంతో అర్జునుడికి వళ్ళుమండింది. దేవదత్తం పూరించాడతడు. ధనుష్టంకారంచేసి బరిమీదపాములాగ భీష్ముడిమీదికి రథంపరిగెత్తించాడు. ఉభయులూ ముఖాముఖి తారసిల్లడమే తడువు వొకరిమీద వొకరు మహస్త్రాలే ప్రయోగించుకున్నారు. రాక్షసరూపం నాల్చింది యుద్ధం.

సాత్యకి కృతవర్మమీదికి పరిగెత్తాడు. అతడూ రథసంగా తిరగబడ్డాడు. ఇద్దరూ వాడివాడిబాణాలతో కొట్టుకున్నారు. పదులూ, నందలూ బాణాలు తగిలి ఇద్దరి శరీరాలూ రక్తాలుకారి, ఇద్దరూ పూచిన మోదుగులులా కనిపించారు.

కోసలంరాజు బృహద్బలుడూ, అభిమన్యుడూ వొకడగ్గిర కలబడ్డారు. కలబడికలబడడంతోనే అభిమన్యుడి సారథిని కొట్టేశాడు బృహద్బలుడు. అతడి గుర్రాలూ చంపేశాడు. అయితే అభిమన్యుడుకూడా వూరుకోలేదు. బృహద్బలుడి సారథినీ, గుర్రాలీనీ చంపేసి, అణిచి జెండాకూడా తెగేశాడు. అతణ్ణి ఆపాదమస్తకమూ బాణాలతో అదే కొట్టడం కొట్టాడు.

అర్జునుణ్ణి వొదిలి భీముడిమీదికి నచ్చాడు భీష్ముడు. ఉభయ సేనల్లోనూ యావస్కందీ నిచ్చెరపోయి నుంచుండిపోయేట్టి అస్త్రశస్త్రాల కొశలం చూపిస్తూ ఉభయులూ యుద్ధంచేశారు.

మన దుశ్శాసనకుమారుడు నకులుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు; ఉగ్రమైన బాణాలు ప్రయోగించాడు. నవ్వుతూ వొక్కబాణం వేశాడు నకులుడు. దుశ్శాసనుడి విల్లు తునకలై పోయింది. మరో పాతిక బాణాలు పడాపడా కొట్టాడు నకులుడు. తునకలై నధనుస్సు పడేసి చప్పున మరోధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు దుశ్శాసనుడు. నకులుడువేసిన బాణాలు సగంలోనే నరికిపారేశాడు. అతడిజెండా రెండుముక్కలుచేసేశాడు.

దుర్ముఖుడు సహదేవుడిమీది కురికాడు. వాడివాడి బాణాలతడిమీద వడివడిగా కొట్టాడు. వాటన్నిటినీ తుక్కుతుక్కుకింద కొట్టేశాడు సహదేవుడు. పైగా దుర్ముఖుడి సారథినీ, గుర్రాలీనీ చంపేసి సింహనాదంచేశాడు.

శల్యుడూ ధర్మరాజూ కలబడ్డారు. మొదటి తాకిడిలోనే శల్యుడు ధర్మరాజుధనుస్సు రెండుముక్కలు చేసేశాడు. చూపులతోనే నవ్వాడు ధర్మరాజు. క్షణంలో మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు. శల్యుడి మీద శరవర్షం కురిపించాడు. కౌరవసైన్యం గడగడలాడింది.

ధృష్టద్యుముడు ద్రోణాచార్యులమీదికి పరిగెత్తాడు. అతడు రావడమే తడువు అతడిధనుస్సు మూడుముక్కలు చేసేశాడు ద్రోణుడు.

సర్దుకునేలోపున మరో గట్టిబాణం నాటుకుపోయేట్టుకొట్టాడు. దెబ్బ తిని ఉత్తరక్షణంలో ఇంకోధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. గుక్కతిప్పకండా పద్నాలుగు బాణాలు ద్రోణుడిమీద కమ్మరించాడు.

మగధసహదేవుడు భూరిశ్రవుడితో కలబడ్డాడు. శశశత్రు మెరిసే బాణాలు అతడి బుజాలమీద నాటించాడు. దాంతో వొక ఉగ్రమైన బాణంతీశాడు భూరిశ్రవుడు. సహదేవుడి గుండెలు పగిలేట్టు కొట్టాడు. వాల్మీద్దరూ యుద్ధంచేస్తూవుంటే వృతాసురుడూ, దేవేంద్రుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారా అనిపించింది.

ధృష్టకేతువెళ్ళి కురువృద్ధుడు బాహ్లికుణ్ణి ఎదిరించాడు. గబగబా తొమ్మిదిబాణాలు అతడిమీద వేశాడు. అన్నీ మెళుకువతో తప్పించుకున్నాడు బాహ్లికుడు. తప్పించుకుంటూనే పదిబాణాలు ధృష్టకేతుమీద తగిలించాడు.

ఘటోత్కచుడు అలంబసుడితో కలబడ్డాడు. పెద్ద కొండలాంటి అలంబసుడిమీదికి ఘటోత్కచుడు పరుగెత్తుకు వస్తూవుంటే భూమి గజగజలాడిపోయింది. ఆరాక్షసులిద్దరూ ఘోరంగా పోట్లాడారు.

శిఖండి దురుసుగా అశ్వత్థామమీదికి వచ్చాడు. వచ్చిరావడం తోనే అతడి గుండెలమీద గట్టిదొక బాణం తగిలించాడు అశ్వత్థామ. చలించలేదు శిఖండి. దారుణమైన వొకబాణం తీశాడు; అశ్వత్థామ గుండెలు చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టాడు.

భగదత్తుడూ విరాటరాజూ కలబడ్డారు. ఉభయులూ ఉగ్రమైన బాణాలు కురిపించారు. జడివాసలాగ అవి ఆకాశం కప్పేశాయి.

కేకయదేశంరాజు బృహత్తతుడూ కృపాచార్యులూ వొక దగ్గర యుద్ధంచేశారు. ఇద్దరి జెండాలూ విరిగిపోయాయి. ఇద్దరి ధనుస్సులూ ముక్కలయిపోయాయి. ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలిపోయాయి. దాంతో ఇద్దరూ దారుణమైన కత్తులు పట్టుకుని రథాల

మించి కిందికి పురికారు. నిష్ఠురమైన ఖడ్గయుద్ధంచేశారు. ఇటు జయద్రథుడూ, అటు ద్రుపదుడూ అది చూశారు. చివాలున వచ్చి ఆ ఇద్దరినుద్ధాని చొరబడ్డారు. బృహత్పత్ర, కృపాచార్యులేనూ అగిపోయారు. ద్రుపద జయద్రథులు మాత్రం వొకళ్ళనొకళ్ళు బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఒలాసికీ, పరాక్రమానికీ, సాహసాసికీ వొకరిని మించినట్లు వొకరు పోరాడారు.

కోసిష్ఠీ దురభిమానీ అయిన వికర్ణుడూ, యథామన్యుడూ వొకడగ్గిర కలబడ్డారు. ఉభయులూ కనీవినీ ఎరకసంత రౌద్రరసం ప్రదర్శించారు. ఒకరిమీదవొకరు బాణవర్షం కురిపించారు. ఈర్ష్యతో హోరాహోరి పోరాడారు.

చేకితానుడు సుశర్మమీదికి వచ్చాడు. చికిలిపెట్టిన బాణాలు మరచురమనిపించాడు. అంతకంటే వాడైనబాణాలుకొట్టి సింహనాదం చేశాడు సుశర్మ.

మీబావ శకుని ప్రతివింద్యుడిమీదికి వెళ్ళాడు. ఏనుగుమీదికి పురికిన సింహంకొదమలాగ అతడిమీద తిరగబడ్డాడు ప్రతివింద్యుడు.

కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడు శ్రుతసోముణ్ణి ఎదిరించాడు. అతడి బాణాలతో ఇతడూ, ఇతడి బాణాలతో అతడూ కప్పడిపోయారు.

ఇరావంతుడూ శ్రుతాయువు వొకడగ్గిర కలబడ్డారు; ఘోరమైన బాణాలతో పరస్పరం కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలి పోయాయి. ఇద్దరి రథాలూ విరిగిపోయాయి.

అనువిందుడూ, విందుడూ వెళ్ళి కుంతిభోజుణ్ణి, ఆయన కుమారుడు పురాజిత్తునీ ముట్టడించారు. పురాజిత్తు బాణవర్షంతో విందుణ్ణి అదేముంచెత్తడం ముంచెత్తాడు. కుంతిభోజుడు వేసిన బాణాలన్నీ గదతో అడ్డుకుంటూ అతడిమీదికి విజృంభించాడు అనువిందుడు.

కై కేయులు అయిదుగురూ గాంధారరాజు లయిదుగురిమీదా కలబడ్డారు. వాళ్ళ పోరాటం ఘోరంగా జరిగింది.

నీకొడుకు దీర్ఘబాహుడు ఉత్తరుడిమీదికి పరిగెత్తాడు. నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు చువ్వలావచ్చి ఉలూకుడితో తలపడ్డాడు.

ఇలా ఉభయసేనలవీరులూ ఎవళ్ళకితగినవాళ్ళతో వాళ్ళు ఘోరమైన ద్వంద్వయుద్ధచూరంభించారు.

వందలూ, వేలూ లెక్కా జమాలేకండా రథాలతో రథాలు, ఏనుగులతో ఏనుగులు, గుర్రాలతో గుర్రాలు, భటులతో భటులు తమకంతో కలబడ్డారు. దొమ్మియుద్ధంచేశారు. సైనికులు ఉన్న త్తులలా పెచ్చురేగిపోయారు. ఆకాశంమీద సిద్ధులూ, చారణులూ, భలీ అంటే భలీ అంటూ మెచ్చుకున్నారు.

బాణాలు తగిలి బాణాలు తునకలయిపోయాయి. కత్తులు తగిలి కత్తులు ముక్కలయిపోయాయి. ఏనుగుదంతాలతో ఏనుగు దంతాలు విరిగిపోయాయి. రథాలనొగళ్ళతో రథాలనొగలు గుండయి పోయాయి. అంతటా భయంకరంగా విజృంభించింది సంకులసమరం. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మీద పురికిపడుతూవున్నా వెనకడుగు వెయ్యకండా యుద్ధంచేశారు కాలిభటులు. ఏనుగులమీది యోధులమీదా, రథాలమీది రథికులమీదా, శరవర్షంకురిపించారు గుర్రాలమీది రౌతులు. ఏనుగులగుంపులు చెల్లాచెదురుచేశారు రథికులు. ఇదీ అదీ అనకుండా చతురంగబలా లన్నిటిలోనూ చొరబడి చిందరవందరచేశారు ఏనుగులమీది వీరులు. ఇలా అడ్డూ ఆపుగా లేకండా రెండుసైన్యాలూ మందరపర్వతం చిలికిన మహాసముద్రంలా అల్లకల్లోలంగా అవుపించాయి. దూసుకుపోతూవున్న చిల్లకోలలూ, ఎడాపెడా మెరుస్తూవున్న కత్తులూ, దుసెల్లిపోతూవున్న ఈటెలూ - ఇవన్నీ ఎర్రటి చివుళ్ళలా కనిపించాయి.

చివ్వున బాణాలు మొహానికి తగిలేసరికి జిరుమని ధ్వనిచేస్తూ
గిరిగిరా తిరిగేవి ఏనుగులు. ప్రళయకాలం పేద్రసుడిగాలికి దిద్దిరా
తిరిగే కులపర్వతాల్లా వుండే వవి. కత్తులూ, గడలూ, ఈటెలూ
వాటితో ఏనుగుల కుంభస్థలాల్లా, గుర్రాల మొహాలూ, భటుల
కపాలాలూ భళ్ళు భళ్ళుమని పగిలిపోయేవి. దారుణంగా వుండేది
వాటిధ్వని. రకరకాల ఆయుధాలు తగిలి గుర్రాలూ, ఏనుగులూ
కూలిపోతూ వుండేవి. ఘోరంగా వుండేవి వాటి అరుపులు. ఎడతె
రపిలేని బాణాలశబ్దాలు దిక్కులు దిమ్మెత్తించేవి.

ఒక చెయ్యి తెగిపోతే రెండోచేత్తో కత్తిపట్టుకు కలబడేవాళ్ళు
వీరభటులు. ఒక కాలు తెగిపోతే రెండోకాలుతో శత్రువుమీదికి
లంఘించేవాళ్ళు వాళ్ళు. శిరస్సులు తెగిపోతే, ముందు గుర్రపెట్టిన
శత్రువుని పొడిచేసిమరీ కిందపడిపోయేవి వాళ్ళ మొండాలు. కింద
పడినా బొడుకరవడమూ, కనుబొమలు ముడినెయ్యడమూ మానేవి
కావు వాళ్ళ శిరస్సులు. తమ ఏనుగులూ, మావటీళ్ళూ కూలి
పోతే పక్కవాళ్ళ వాహనాలెక్కి దెబ్బలాడేవాళ్ళు యోధులు.
దెబ్బలు తగులుతూవున్నా మడమతిప్పకండా తమన్నే హితులికీ, తోడి
వాళ్ళకీ అడ్డుపడేవారు వాళ్ళు. ఎదిరిసేనలో చొరబడి, బందువు లని
మొగమాటంలేకండా దెబ్బతీసేవాళ్ళు.

వంటకని తగిలినట్టు ఏనుగులూ, గుర్రాలూ ముక్కముక్కలయి
కుప్పలుపడేవి. రథాలమీది యోధులు కూలిపోగానే దిస్సపోయేవి
రథాలు. రథాలకిందపడి భటులదేహాలు నలిగిపోయేవి. ఏనుగులు
దంతాలతో పొడిచేసి, కాళ్ళతో కుమ్మేయడంతోనే పచ్చడి పచ్చడి
అయిపోయేవి గుర్రాలు. అలా మధ్యాహ్నంవరకూ ఘోరంగా జరి
గింది దొమ్మియుద్ధం.

రెండోపూట మరింత రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. నీకొడుకు చెయ్యివిసరిడంతోనే దుర్ముఖుడూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మార్యులూ శల్యుడూ వివింశతీ భీష్ముడికి అండగా వచ్చారు. బాణాలతో అగ్ని కురుస్తూ అయిదుగురూ అయిదు అగ్నిహోత్రాల్లాగ విజృంభించారు. రెండుపక్కలా వాళ్ళు కలిసి నస్తూవుంటే, భయంకరమైన తాళధ్వజంతో చిచ్చుల పిడుగులాగ పాండవసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు భీష్ముడు.

కేకయసేనా, చేదినైస్యమూ, పాంచాలం రాణువా - వొక తేమిటి, పాండవుల దండు యావత్తూ భీష్ముడి రణక్రీడ చూసి పక్కకి తప్పుకుండేది. పరుగుచుకునేది. అల్లకల్లోలమైపోయేది. శత్రుసైన్యం చిందరవందర చేసేశాడు భీష్ముడు. సెనసేనంతా పాయలు పాయలు చేసేశాడు. మెలికలు మెలికలుగా రథం పరిగెత్తించి పోగులు పోగులు చేసేశాడు. కేబీసుగా పరువులు పెట్టించి చీలికలు చీలికలు చేసేశాడు. కలిచి కలిచి వొదిలిపెట్టేశాడు.

పాండవసేనలో ఎక్కడచూసినా తెగి పడుతూన్న తలకాయలే కనిపించాయి. కింద కూలుతూన్న మొండాలే అవుపించాయి. ముక్కలయిన బాణాలే నిండిపోయాయి. తునకలయిన జెండాలే కుప్పపడ్డాయి. రక్తం వరదలయి పారింది. ప్రళయతాండవం చేస్తున్న భీష్ముణ్ణి అడ్డుకునేమొనగాడే లేకపోయాడు. పాండవసేన త్రాహి త్రాహి మనిపోయింది.

బంగారంరంగు గుర్రాలు పూసిన రథంమీద కర్ణికాపతాకంతో పురకలువేస్తూ వచ్చాడు అభిమన్యుడు. ఇలా వచ్చాడు అలా అయిదు బాణాలు వేసి శల్యుణ్ణి కొట్టాడు. ఒక చిల్లకోల కృతవర్మగుండెల మీద తగిలించాడు. ఒక వెడల్పాటి బాణం వేసి దుర్ముఖుడి సారథితల తెగకొట్టాడు. ఒక బాణంతో వివింశతీ ధనుస్సు పెళ్ళు మనిపించి, మూడు బాణాలు అతడి వొంటిమీద నాటించాడు.

నాలుగు బాణాలుకొట్టి కృపాచార్యుల గుర్రాలు కూల్చేశాడు. ఒక చురుకైన బాణంవొదిలి భీష్ముణ్ణి తడబడిపోయినట్లు చేసేసి ఉదేకంతో సింహనాదంచేశాడు.

అతడి వీరత్వం చూసి 'భలీ' అన్నారు దేవతలు. "తండ్రిని మించిన కొడుకు. ఆమాటకివస్తే అతడికంటే ఇతడే వొకపాలు హెచ్చు" - భీష్ముడూ మొదలైనవాళ్ళు అతణ్ణి మెచ్చుకుంటూ అన్నారు.

అభిమన్యుణ్ణి మెచ్చుకుంటూనే ఆగు బాణాలు రువ్వాడు భీష్ముడు. అతడి జెండాకొయ్య తెగేశాడు. సారథిని కీచుకీచుమని పించాడు. తళతళలాడుతున్న బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. మర్ముఖుడూ, కృతవర్మా మొదలైన ఐదుగురూ భీష్ముడితో కలిశారు. అభిమన్యుడిమీద అంపవాస కురిపించారు. కొండలాగ అన్నిటినీ అడ్డుకున్నాడు అభిమన్యుడు. ఒక్కడే ఆరుగురినీ వ్రాపేసి వొదిలి పెట్టాడు. భీష్ముడి తాళధ్వజం ఎగరగొట్టేశాడు. సేనాధిపతి జెండా పడిపోవడంతోనే కౌరవసేనకి నడుం విరిగినట్టనిపించింది. పాండవసేన సింహనాదాలు చేసింది.

పెద్ద సింహనాదంచేస్తూ అభిమన్యుడితో వచ్చి కలిశాడు భీముడు. కౌరవసైన్యం వేటాడడ మారంభించాడు. కళ్ళల్లో నిప్పులుకురుస్తూ అతడితట్టు తిరిగాడు భీష్ముడు. ఒకేవొక్క బాణంతో అతడి సింహ పతాకం కొట్టేశాడు. భయంకరంగా అరుస్తూ తాతగారిమీద తిరగ బడ్డాడు భీముడు. పూనిపూని మూడు బాణా లతడిమీద తగిలిం ఘాడు. ఒకబాణం కృపాచార్యుడిమీద నాటించాడు. ఎసిమిది బాణాలతో కృతవర్మ శరీరం మంటలు పుట్టించాడు. ఆపూవుని శల్యుడిమీదపడి అతణ్ణి తబ్బిబ్బుచేసేశాడు.

శల్యుడంటే అభిమానించే వీరులందరూ పరిగెత్తుకువచ్చి భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. రాధ్రం అవతారమెత్తినట్లు వాళ్లమీద విరుచుకుపడ్డాడు భీముడు. వాళ్లసారథుల్ని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. వాళ్లందరినీ రక్తంలో వోలలాడించి వొదిలిపెట్టాడు. అతడి ఉధృతం చూసినవాళ్లు ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారంటే నమ్ము.

అంతలో సాత్యకీ ధృష్టద్యుమ్నుడూ, కేకయులూ, విరాట రాజూ, ఆయనకుమాళ్లూ అభిమన్యుణ్ణి, భీముణ్ణి దాటి ముందుకి వచ్చి భీముణ్ణి ముట్టడించారు. ఇంతనుందిమీదా తలో మూడేసిబాణాలు నాటించాడు భీముడు. పెద్ద ఏనుగునైనంతోవచ్చి పురికాడు ఉత్తరుడు. అతడి పట్టపుటేనుగు శల్యుడి రథంమీద పడింది. గుర్రాలు చంపేసి పచ్చడికింద తొక్కిసింది. తడబడిపోయాడు శల్యుడు. చివాలున శక్తితీశాడు. ఉత్తరుడి గుండెలమీద గురిచూచి కొట్టాడు. గుండెలు దుసెల్లిపోయింది శక్తి. చేతిలోని అంకుశమూ, తోమరమూ వొదిలేసి చస్తూ చస్తూ కిందపడిపోయాడు ఉత్తరుడు. అతడు కిందపడ్డాడో లేదో కత్తిమాసి మదపుటేనుగు తొండం నరికేశాడు శల్యుడు. ఏనుగు పీనుగయి పడింది. కృతవర్మ రథంమీదికి గెంతేశాడు శల్యుడు. సెబాసంటే సెబాసంటూ కేకలువేసింది మద్రసేన.

తమ్ముడు పడిపోవడంతోనే ఎన్నోఅన్నిరథాలు వేసుకుని దారుణంగావచ్చి మనవాళ్లమీద కలబడ్డాడు మత్స్యసేనాధిపతి శంఖుడు (శ్వేతుడు). ఒక ఏనుగువస్తే పది ఏనుగులు తిరగబడినట్టు భీముడూ మొదలైనవాళ్లు వొక్కమొగిని అతడిమీద విరుచుకు పడ్డారు. మత్స్యదేశం రథసేన మచ్చుకిలేకండా కొట్టిశాడు భీముడు. మేఘాలమీదపడ్డ పెనుగాలిలా కనపడ్డాడతడు.

కనీవినీ ఎరగనంత ప్రతాపంతో పోరాడాడు శంఖుడు. మన యోధుల ధనుస్సులు విరిచేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. జెండాలు ఎగరగొట్టాడు. యముడిలాగ వెళ్ళి శల్యుడిమీద పడ్డాడు. “శల్యుడు చచ్చాడంటే చచ్చా”డని కేకలు వేశారు సైనికులు. అంతలో భీష్ముడితో కలిసి దుర్యోధనుడు శల్యుణ్ణి తప్పించాడు. భీష్ముడూ శంఖుడూ ఘోరంగా పోట్లాడారు. భీముడూ, సాశ్యకీ, అభిమన్యుడూ, విరాట రాజూ, శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నులు శంఖుడికి తోడ్పడ్డారు. శంఖుడు భీష్ముడి పతాకం ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సు పులుకుమసి పించాడు. అతడి వాళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు. మరొక ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు. బాణాలమీద బాణాలు వేసి శంఖుణ్ణి, అతడి రథాన్నీ ముంచెత్తాడు.

అదిచూసి అడ్డంగా రథంపరిగెత్తించుకు వచ్చాడు అర్జునుడు. కొరివీ కొరివీ తాకినట్టు అర్జునుడూ, భీష్ముడూ కలబడ్డారు. వాళ్ళిద్దరూ యుద్ధం ప్రారంభించడంతోనే, ఇటు మనవాళ్ళూ, అటు పాండవులూ ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

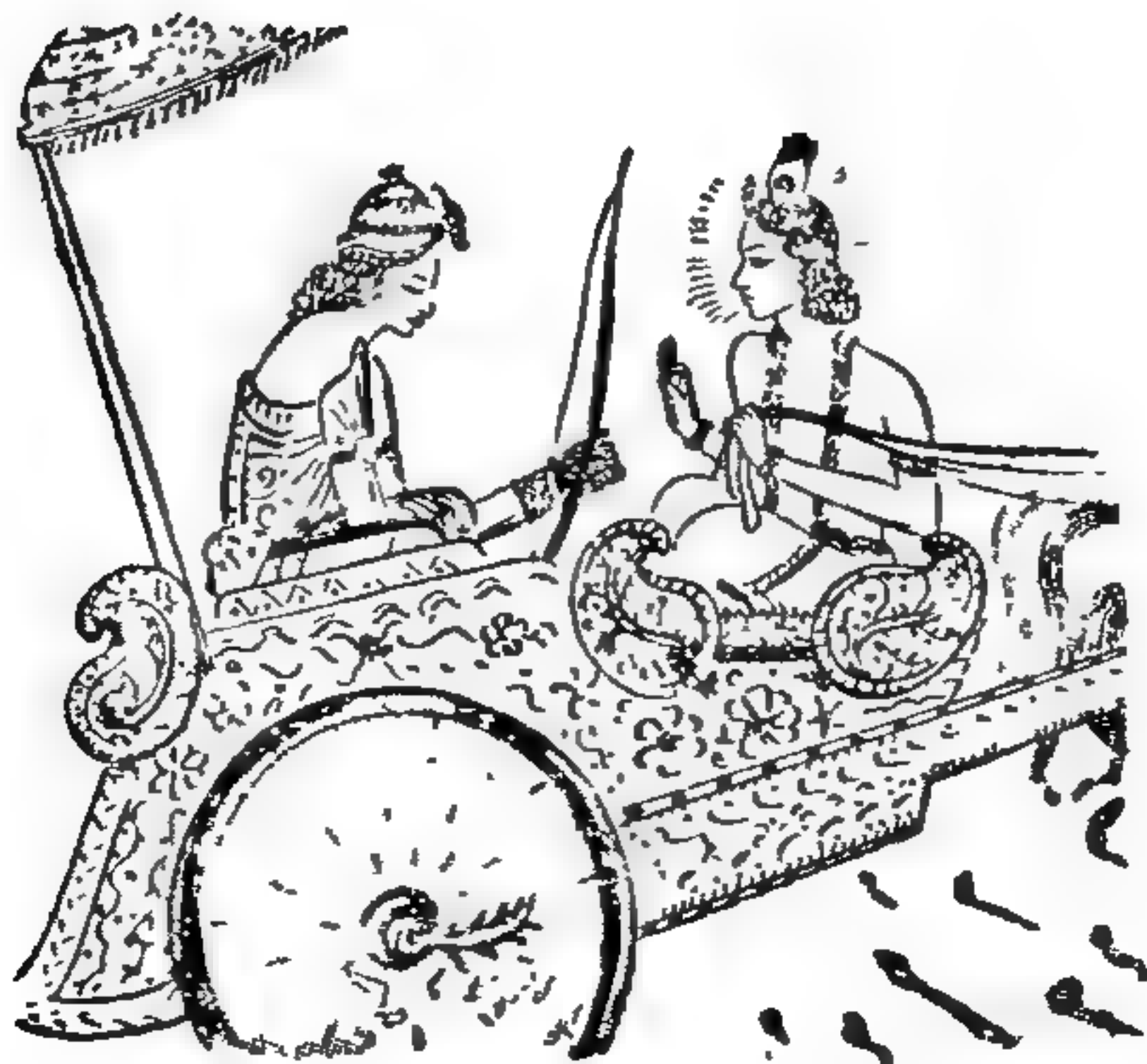
శల్యుడు వీరావేశంతో కృతవర్మరథంమీంచి దిగాడు. గదపట్టుకుని శంఖుడి రథంమీద పడ్డాడు. అతడి గుర్రాలు చంపేశాడు. కత్తిపట్టుకు కిందికి దూకేశాడు శంఖుడు. అర్జునుడి రథంవెనక్కి పారి పోయాడు. అర్జునుడిమీంచి పాంచాలసైన్యం మీదికి వురికాడు భీష్ముడు. అడ్డూరపూలేకండా బాణాలమీద బాణాలు కుమ్మరించాడు. ఎండిన అడివిమీద కార్చిచ్చు మండినట్టు, ప్రాణికోటిమీద మాంసమిగిలినట్టు పేలేగిపోయాడతడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలగొట్టాడు. వందలూ వేలూ కాల్యలం కుళ్ళి గొట్టాడు. ఎటుచూస్తే అటు భీష్ముడి తాళధ్వజమే ప్రత్యక్షమయింది.

గొర్రెలమందమీద పడ్డ పెద్దపులిలాగ కేకయసేనా, మత్స్యసైన్యమూ చిందరవందరచేసేశాడు భీష్ముడు.

దిక్కుమొక్కు లేనట్టు నాశనమయిపోయింది పాండవసేన. అతడి ప్రతాపాగ్ని ముందు వొక్కడూ నిభాయించి నిలవలేకపోయాడు. ఏం చెయ్యాలో తోచలేదు పాండవులికి. దూరంగా తప్పుకుని అంత మందీ తెల్లపోయి నుంచుండిపోయారు. సూర్యుడు అస్తమించుగాక, నాప్రతాపంతోనే ప్రపంచం వెలిగిస్తాను అన్నట్టు అవుపించా డతడు. చంద్రవంశం భీష్ముడి ప్రతాపంచూసి సిగ్గుపడిపోయినట్టు పడమట గుంగిపోయాడు సూర్యుడు. పాండవుల మొహాల్లాగే ముడుచుకు పోయాయి పద్మాలు. వాళ్ళ హృదయాల్లో నిండిన భయంలాగే అంతటా చీకట్లు కమ్మాయి.

ఉభయసేనలూ ఆనాటికి యుద్ధమాపేశాయి. ఎవళ్ళ శిబిరాలకి వాళ్ళు బయలుదేరారు. తాతగారి పరాక్రమం చెప్పుకుంటూ దుర్యోధనుడూ, అతని తమ్ములూ వొకటే ఆనందంతో ఉప్పొంగిపోయారు.

భీష్మ పర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

తొలినాటి యుద్ధంలో తన కుమాళ్ళది పైచెయ్యి అయిన విషయం విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత పంజరిగిందీ చెప్పమన్నాడు.

సంజయుడు మొదలుపెట్టాడు.

మహారాజా, ఆరాత్రి ధర్మరాజుమనస్సు మనస్సులో లేదు.

“లోకంలో అందరితోపాటే అనుకున్నాను భీష్ముణ్ణి” తమ్ముళ్ళనీ, మరి కొంతమంది ముఖ్యమైనవాళ్ళనీ వెంటపెట్టుకొని వచ్చి శ్రీకృష్ణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు — “మోసపోయాను. కారడీని మీద కార్చిచ్చు పడినట్టు పడి మనసేన మంటకలిపేశాడతడు. చూడు, నీమరుదులు ఎలా దెబ్బలుతినేశారో! భీష్ముడి ప్రతాపాన్ని చల్లార్చగల నల్లమబ్బని చెప్పకోదగ్గ శూరత్వం మనదగ్గిర ఏముంది? ఎలా అతణ్ణి సాధించడం? మనుషులమాట అలావుండనీ, దిక్పాలకులయినా అతణ్ణి నిభాయించలేరనే తోస్తుందినాకు ఇంతకీ అర్జునుణ్ణి నమ్ముకున్నానేను. అతడే భీష్ముణ్ణి జయిస్తాడని కలలుకన్నాను. ఏం లాభం? తనని కాదన్నట్టు ముభావంగా యుద్ధం చేశాడతడు. పాపం, భీముడు వొక్కడూ ఏం చేస్తాడు? అప్పటికీ తనశాయశక్తులా ఘోరంగా పోరాడాడు. అయినా ఇతణ్ణి అతణ్ణి తడవడం మాత్రమెందుకు? ఈయుద్ధమే అక్కరలేదు నాకు. మానేస్తాను. రాజులందరినీ భీష్ముడికి బలిపెట్టలేను. మళ్ళీ అడివికే పోతాను. కాయా కూరా

తింటూ కాలక్షేపం చేస్తాను. ఇదే నా నిశ్చయం. ఏమయినా నువ్వే మాకు పెద్దదిక్కు. మాకు మంచివచ్చినా, చెడ్డవచ్చినా, నీ చిద్విలాసమే. ఎప్పుడయినా సరే, ఎక్కడయినా సరే, నీమాటే మాకు వేదవాక్కు. నువ్వు ఎలాచెపితే అలా చేస్తాము. ఇప్పుడు ఏంచెయ్యాలో నువ్వే ఆదేశించు” అన్నాడు.

“ఈ అనవసరమైన విచారం విడిచిపెట్టు” ధర్మరాజు చెప్పిందంతా విని ధైర్యంచెపుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “నీశత్రువన్న వాణ్ణి వొక్కణ్ణీ మిగల్చకండా చేస్తానుకదూ! చూద్దువు కాని. నీకు ఎదురెవ్వరు? నీతమ్ముళ్లు వొక్కొక్కడే ఈప్రపంచం గెలుచుకు వస్తారు. బలపరాక్రమాలతో బాగా కొవ్వొక్కివున్నాడు భీష్ముడు. నిజమే. అయితేనేం, యుద్ధంలో శిఖండి అతడి ప్రాణంపుచ్చుకుంటాడు. తప్పదు. నీసేనలో తక్కిన వీరులుమాత్రం సామాన్యులా? మహా బలశాలి సాత్యకి. సత్యపరాక్రము డతడు. అసలు అతడి అస్త్రప్రయోగం చూస్తేనే అద్భుతమవుతుంది. ఇదిగో ఈ విరాటరాజు, ద్రుపదమహారాజు బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతులు. నీకు సామ్రాజ్యం కట్టిపెట్టాలన్న దృఢనిశ్చయంతో ప్రాణాలు వొదలడానికి వచ్చారు. ఇంతెందుకూ, ఇదిగో మన సర్వసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఈవొక్కడే చాలు నీశత్రువులు యావన్నందినీ సంహరించడానికి. ఇంత బలం పెట్టుకునీ యుద్ధంమానేస్తానంటా వేమిటి?” అన్నాడు.

“పాండవసేన రక్షిస్తావని నిన్నే సేనాధిపతిగా అభిషేకించ మన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు” కృష్ణుడి మాటమీద ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - “అందుకోసమే ఉద్ధండమైన ఆధిపత్యం వహించావు నువ్వు. ఈ యావన్నంది రాజులూ, సేనూ, నాతమ్ములూ నీవెంటనడుస్తాము. ఈ సైన్యవాహిని పురికొల్పి నడిపించు. శత్రువుల్ని జయించు” అంటూ ఎన్నోవిధాల అతణ్ణి పొగిడాడు.

“మహారాజా, భీష్ముడే అన్న మాటేమిటి?” ఉత్సాహంతో అన్నాడు ధృష్టద్యుముడు — “కౌరవసేనలో మొనగాడెవడైనా సరే, నావదటపడనీ, నువ్వే చూద్దువుకాని ఏంచేస్తానో! అసలు ద్రోణా చార్యుణ్ణి యుద్ధంలో చంపడానికే నన్ను పుట్టించాడు బ్రహ్మ. ఎన్ని సార్లు మన మనుకోలే దిది!” అన్నాడు.

ధృష్టద్యుముడు అన్న మాటలు విని పాండవులూ, తక్కిన రాజులూ, శ్రీకృష్ణుడూ సంతోషించారు. ధర్మరాజు ధృష్టద్యుముడితో ఇంకా ఇలా అన్నాడు.

“రేపు నువ్వు క్రౌంచవ్యూహం పన్ను. అదిచూసి శత్రువులు జ్ఞర్జిల్లిపోవాలి. దేవతలూ, దానవులూ యుద్ధంచేసినప్పుడు బృహస్పతి దేవేంద్రుడికి నేర్పిన వ్యూహమది. నీచాకచక్యమంతా అందులో కనపడాలి, అద్భుతంగా.”

“తప్పకండా రేపు క్రౌంచవ్యూహమే పన్ను తాను” అన్నాడు ధృష్టద్యుముడు. కొంత కుదుటపడ్డాడు ధర్మరాజు. ఎవరిగుడారా నికి వాళ్ళని పంపేసి, శ్రీకృష్ణునిదగ్గర సెలవుతీసుకుని లోపలిగుడారా నికి వెళ్ళిపోయాడు ధర్మరాజు.

రెండో రోజు

తెల్లవారింది. పాండవుల హృదయాలలాగే పద్మాలు వికసించాయి. వాళ్ళ ప్రతాపంలాగే సూర్యుడు ఉదయించి ప్రకాశించాడు. కాల్యక్యత్యాలు తీర్చుకుని ధర్మరాజు బయటికి వచ్చాడు.

పాండవసేన యావత్తూ క్రౌంచవ్యూహంగా తయారయిపోయింది. వ్యూహం ముక్కుదగ్గర గాండీవంతోనూ, కపిధ్వజంతోనూ అర్జునుడు నుంచున్నాడు. కుంతిభోజుడూ, శైబ్యుడూ కళ్ళదగ్గర నిలబడ్డారు. ద్రుపదమహారాజు శిఖిదగ్గర నుంచున్నాడు. దశార్ణ, శూర

సేన, కిరాతదేశాలరాజులు కంఠాకారంగా నిలబడ్డారు. భీముడు కుడి రెక్కగానూ, ధృష్టద్యుముడు ఎడమరెక్కగానూ నుంచున్నారు. అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ, ద్రౌపదికుమార్తూ, పాండ చోళ పాండ్య దేశాల రాజులూ భీముడిపక్కా, నకులసహదేవులూ, ఘటోత్కచుడూ, శంబర వశ్య రాజులూ ధృష్టద్యుముడిపక్కా సర్దుకున్నారు. కేకయ, కాశీరాజులతో కలిసి విరాటరాజు తొడలదగ్గర నిలబడ్డారు. నూనారాజూ మొదలైన ముఖ్యులు చుట్టూకాయగా, ధర్మరాజు వెన్నుగా నుంచున్నాడు. ఇలా దేదీప్యమానంగా వుంది పాండవుల క్రౌంచవ్యూహం.*

లేతఎండ కెంపులా ప్రకాశిస్తున్నది. జ్వేల్లగొడుగులు పద్మాలలా ఎంచక్కా అవుసిస్తున్నాయి. ఉత్సాహంతో పురకలువేస్తూ కారవసేన రణస్థలానికి వచ్చింది.

భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణాచార్యులీ, అశ్వత్థామనీ, కృపాచార్యులీ, శల్యుణ్ణీ, కృతవర్మనీ, హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. “ఇదిగో, మీలో ఏ వొక్కడయినా చాలు, పాండవుల యావత్తుసైన్యమూ తునాతునకలు చేసెయ్యగలరు. అలాంటిది, ఇంతమందీ వొక్క సైన్యంలో వున్నారు. శివుడువచ్చినా గెలవలేడు మిమ్మల్ని. అదిగో, క్రౌంచవ్యూహం పన్నుకువచ్చారు వాళ్ళు. దారుణంగా వుందది. దానికి తగిన వ్యూహాలు పన్నాలి మనం, దిట్టంగా” అన్నాడు.

దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ, విందానువిందులూ, శూరసేన యవన త్రిగర్త కుకురు దేశాలవాళ్ళూ కుడిపక్కా, ద్రోణాచార్యులూ, కుంతల దశార్ణ విదర్భరాజులూ, గాంధార, సింధు, సౌవీర దేశాల వాళ్ళూ ఎడమపక్కా, మహాసేనతో భీష్ముడు మధ్యభాగంలోనూ —

* వ్యూహాల వివరాలకోసం శుక్రనీతిసారమూ, కామండకనీతిసారమూ చూడండి.

ఇలా మూడువ్యూహాలుగా తయారయింది కారవసేన. ఈవ్యూహాలకి వెనకభాగంలో కృతవర్మా, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ, అతడి శమ్ముఖూ, అశ్వంత, కాశ్మీరసేనలూ నిలబడ్డాయి. ఇలా మన సైన్యమూ, పాండవసైన్యమూ రెండూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. శంఖాలు పురిమాయి. భేరీలూ, మృదంగాలూ మొదలైన యుద్ధ వాద్యాలూ మోగాయి. ఒకసేనమీదికి వొకసేన ఎదురునడిచింది.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆ, అలా కలబడి ఎవరు ఎలా యుద్ధంచేశారు ?

సంజయుడు : చెబుతున్నా. అలా రెండుసైన్యాలూ ఎదురు నడిచి, వొకదానికి వొకటి దగ్గిరపడేసరికి చెయ్యివిసిరి ఇసారాచేశాడు దుర్యోధనుడు. దాంతో మనసేనవెళ్ళి పాండవసేనతో డీకొంది. దొమ్మియుద్ధ మారంభ మయింది. ధూమకేతువులాగ విజృంభించాడు మన భీష్మసేనాని. సరిగ్గా క్రౌంచపక్షిలావున్న పాండవ సైన్యం రెండురెక్కలూ చీలికలు చేసే శాడతడు. కఠం ఈకలు వూడ గొట్టేశాడు. శిరస్సు చీల్చేశాడు. వంగలూ, వేలూ బాణాలు రువ్వి చిందరవందరచేసేశాడు.

“మనసైన్యం చించి చెండాడుతున్నాడు భీష్ముడు. నన్ను గడ్డి పోచలా చూస్తున్నాడు. ఈయన దురుసు కాస్తా కట్టించాలి. నువ్వు మెచ్చుకున్నట్టు చేస్తాను చూడు. అతడిమీదికి రథం పోసే” కళ్ళల్లో కెంపులు కురుస్తూ శ్రీకృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు.

“నువ్వు చెప్పినట్టే రథం పోనిస్తాను” పగ్గాలు సడిలిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - అయితే వొక్కమాట విను. గజబిజి పడి పోకు. తొందరపడిపోకు. అఖండమైన శౌర్యమూ, అస్త్రపటుత్వమూ, భుజబలమూ చూపించి భీష్ముణ్ణి ఎదిరించు. ఏమంటావా, మహా పరాక్రమశాలి అతగాడు. అతడు నిచ్చెరపోయినట్టు నువ్వు యుద్ధ చెయ్యాలి. అదిగో, వెనకా ముందూ చూడకండా వస్తున్నారు

శిల్పిడూ, ద్రోణాచార్యులూ, దుర్యోధనుడున్నూ. నిన్ను చూసి
వాళ్ళ కళ్ళు జిగేలుమనాలి. వాళ్ళగుండెలు దిగులుపట్టాలి. అదీ
నువ్వు చెయ్యవలసిన పని” అన్నాడు.

అర్జునుడిరథం భీష్ముడితట్టు మల్లింది. మధ్యలో శూరసేనసైన్యం
అడ్డుతగిలింది. పెద్ద పెనుగాలి లేచి వొక అడివినెలాపడగొడుతుంది,
అదిగో అలాగ శూరసేనసైన్యం పడగొట్టేస్తూ భీష్ముడిమీదికి నెల్లాడు
అర్జునుడు. అతణ్ణి చూడడంతోనే సింహంలాగ మూడడు లేచాడు
భీష్ముడు. గబాగబా డబ్బయిపడు బాణాలు అతడిమీద కుప్పించాడు.
అదేసమయంలో ద్రోణుడు పాతికబాణాలూ, కృపాచార్యులు అయిదు
వందలూ, వికర్ణుడు మూడూ, శల్యుడు తొమ్మిదీ, దుర్యోధనుడు
అరవైనాలుగూ కొట్టారు. అవన్నీ మీద వర్షంలా పడుతూవుంటే,
కొండలాగ కదలకండా నుంచున్నాడు అర్జునుడు. ఒక్కడే అంత
మందినీ వూపేశాడు. ఇరవై బాణాలు భీష్ముడిమీదా, అరవై బాణాలు
ద్రోణుడిమీదా, ఎనిమిది కృపాచార్యులమీదా, మూడు వికర్ణుడి
మీదా, మూడు శల్యుడిమీదా, అయిదు రారాజుమీదా నాటించాడు.

అంతలో సాత్యకీ, విరాటరాజూ, ధృష్టద్యుముడూ, ద్రౌపది
కుమాల్లూ, అభిమన్యుడూ వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. ద్రోణా
చార్యులూ మొదలైనవాళ్ళమీద కలబడ్డారు. అర్జునుడి బాణాలు
కాసుకుంటూనే అతడిమీద యాభై బాణాలు రువ్వాడు భీష్ముడు.
దానికి బలే అంటే బలే అని కేకలువేశారు కౌరవులు. దాంతో
భీష్ముణ్ణి వొదిలేసి కౌరవసేనమీదే తిరగబడ్డాడు అర్జునుడు. రథికుల్ని
చంపేశాడు. సారథుల్ని నరికేశాడు. రథికులూ, సారథులూ
లేకండా ఎన్నోఅన్ని రథాలు మోళ్ళులా అయిపోయాయి. కౌరవవీరు
లందరూ హాహాకారాలు చేశారు. సేనసేన యావత్తూ చిందరవందగ
అయిపోయింది.

“అయ్యో, మనకి కావలసిన రాజులందరినీ చంపేస్తున్నాడు అర్జునుడు” బెంబేలుపడిపోతూ భీష్ముణ్ణి నానామాటలూ అనడం మొదలెట్టాడు దుర్యోధనుడు – “ఇదిగో నీకళ్ళవదలే ఇది జరుగుతూ వుంది. కర్ణుణ్ణి యుద్ధానికి రాకండా తరిమేశావు. తీరా సమయంవచ్చే సరికి నిమ్మకి నీరెత్తినట్టు పూరుకుంటున్నావు. తగునంటావా? ఏం న్యాయమిది?” అన్నాడు.

“ఎంతమాటన్నావో నన్ను!” నొచ్చుకుంటూ అన్నాడు భీష్ముడు. తిరిగిచూడకండా అర్జునుడిమీదికి రథం వురికించాడు. అతడికి దన్నయి వికర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ కుడిపక్కా, అశ్వద్ధామ ఎడమపక్కా బయలుదేరారు. ఇలా పక్కబలంతోకూడా వెళ్లి అర్జునుడిమీద కలబడ్డాడు భీష్ముడు. అన్నదమ్ములు వచ్చి అర్జునుడికి అండగా నుంచున్నారు. కౌరవసేనలోనూ పాండవసైన్యంలోనూ ఒక్కసారి శంఖాలు గర్జించాయి. రణదుందుభులు మోగాయి. దొమ్మియుద్ధం ఆరంభమయింది.

భీష్ముడూ, అర్జునుడూ నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అన్నట్టు యుద్ధంచేశారు. ఘోరమైన బాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఒకరిబాణాలు వొకరు ఖండించారు. ఒకరి కవచాలు వొకరు చీలికలు చేసుకున్నారు. అర్జునుడి గుర్రాలు భీష్ముడు కొట్టాడు. భీష్ముడి గుర్రాలు అర్జునుడు కొట్టాడు. భీష్ముడి తాళధ్వజం అర్జునుడు కొట్టాడు. అర్జునుడి వానరపతాకం భీష్ముడు కొట్టాడు. శ్రీకృష్ణుడి గుండెలమీద బాణాలు నాటించాడు భీష్ముడు. రక్తం ధారలుకట్టింది. చివురించిన పారిజాతవృక్షంలా కనిపించాడు శ్రీకృష్ణుడు. కళ్ళమొయ్యూ కోపం వచ్చింది అర్జునుడికి. దిట్టమైనబాణాలు సంధించాడు. భీష్ముడు సారధిని రక్తాలుకారిచాడు. దాంతో మరింత రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. బాణప్రవాహంలో అర్జునుడి రథం ముంచెత్తాడు.

భీష్ముడి బాణాలు ప్రవాహమయితే, అర్జునుడు మహాగ్ని. అతడి బాణాలు అగ్నినాలుకలు. ఆప్రవాహం ఆపోశనంపట్టేశా యవి. అంతతో ఆగిపోలే దామహాగ్ని. కారడివిలా వున్న కారవసేనమీదికినీ నాలుకలు చాచిం దది. కార్చిచ్చులా మీదపడుతూవున్న అర్జున బాణాగ్నికి కారడివిలాగే మాడిపోయింది కారవసేన. అయితే శ్రావణ మేఘంలా బాణాలు వర్షించి కారవసేన కాపాడాడు భీష్మసేనాని.

హెచ్చుతగ్గులు లేకండా తాతామనవలు అద్భుతంగాపోరాడారు. వాళ్ళయద్ధం చూసి ఆకాశంమీద చారణులూ, సిద్ధులూ, గంధర్వులూ ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు. “భీష్ముడి ప్రతాపం తట్టుకోవాలంటే అర్జునుడే తట్టుకోవాలి. అర్జునుడితో ఎదిరించాలంటే భీష్ముడే ఎదిరించాలి. అంతే. యముడైనా, దేవేంద్రుడైనా కూడా వీళ్ళముందు నిలవడం కల్ల. నిజంగా ఇలాంటి యద్ధం ఎక్కడా చూడ లేదు మనం” అంటూ మెచ్చుకున్నారు వాళ్ళు.

మట్టమధ్యాహ్నమయింది. నడినెత్తికి సూర్యుడు వచ్చాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణాచార్యునిమీదికి వెళ్ళాడు. పెదివికరిచి తిరగబడ్డాడు ద్రోణుడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిమీదా, గుర్రాల మీదా బాణాలు నాటించాడు. మంచి వెడల్పాటి బాణంవేసి అతడి జెండాకొయ్య తెగవేశాడు. పాండవసేనాని జెండా ఎగిరిపోవడంతోనే కోలాహలంచేసింది కారవసేన.

నిలువునా మండిపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వందలూ వేలూ బాణాలు ద్రోణుడిమీద కుమ్మరించాడు. అన్నిటినీ వొక మహా స్త్రంతో మాడ్చేశాడు ద్రోణాచార్యులు. మరింత విజృంభించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఘోరమైన బాణాలు ద్రోణుడిమీద కుప్పించాడు. చాటన్నిటినీ నరికి పారేశాడు ద్రోణుడు. అంతతోనూ ఆగలే దతడు. దిట్టమైన దొక బాణం కొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి విల్లు పెళుక్కు.

మనిపించాడు. శక్తితీసి విసిరాడు ధృష్టద్యుముడు. మధ్యనే దాన్ని మూడుముక్కలు చేసేశాడు ద్రోణుడు. ఆవేశంతో వ్రాగిపోయాడు ధృష్టద్యుముడు. అమాంతంగా వరసపెట్టి ఎన్నో అన్ని శక్తులు విసిరాడు. అన్నీ అవలీలగా తునాతునకలు చేసి కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. దారుణమైన గదతీసి గిరిగిరాతిప్పి విసిరాడు ధృష్టద్యుముడు. పిడుగులా వచ్చేస్తోంది గద. చలించకండా దాన్ని గుండపిండి చేసి కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. మరిన్ని బాణాలుకొట్టి, ధృష్టద్యుముడి కవచం చీలికలుచేసేశాడతడు. శరీరమంతటా నెత్తురు వడలు కట్టించాడు.

మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు ధృష్టద్యుముడు. నల్లతాచుల్లాటి బాణాలు ద్రోణాచార్యుడిమీద వదిలిపెట్టాడు. అతడి వాళ్ళంతా రక్తాలు పారించాడు. కొత్తపువ్వులతోనిండిన మోదుగు చెట్టులా అవుపించాడు ద్రోణుడు. వాడయిన వొక బాణం వేశాడతడు. ధృష్టద్యుముడి విల్లుమళ్ళీ పుటుక్కుమనిపించాడు. అతడు మరోవిల్లు తీసేలోపున అతడి సారథిని చంపేశాడు. నాలుగు గుర్రాలూ కూలగొట్టేశాడు. గదపుచ్చుకొని రథంమీంచి దూకబోయాడు ధృష్టద్యుముడు. పిడుగులాటి బాణం వేశాడు ద్రోణుడు. ధృష్టద్యుముడి చేతిగద ముక్కముక్కలయిపోయింది. కత్తి, డాల్కూ పుచ్చుకొని, మెరుపులాగ ద్రోణుడిమీదికి పురికాడు ధృష్టద్యుముడు. ఏమవుతుందో అని అరిచేతిలో ప్రాణాలుపట్టుకుని చూసింది కౌరవసేన.

ద్రోణుడు మహాపర్వతం. పర్వతంమీంచి వరదలై పారుతున్న మహానది అతడి బాణాలు. ఎదురీదడం తల మునకలయింది ధృష్టద్యుముడికి. నురుగులుకక్కుతూ తెల్లటి బాణప్రవాహం ముంచుకు వస్తూవుంటే డాల్కతో అడ్డుకోడంతప్ప మరొకమార్గం లేకపోయిందతడికి. అంతలో పెద్ద పర్వతంలా వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు భీముడు.

పినుగుల్లాటి బాణాలు ద్రోణుడిమీద విరజల్లాడతడు. ఇంకో రథం మీద ధృష్టద్యుముణ్ణి ఎక్కించుకున్నాడు.

అది చూసి కళింగరాజు శ్రుతాయువుని భీముడిమీదికి పురికొలిపాడు దుర్యోధనుడు. పెద్దసేనతో భీముడిమీదికి వచ్చాడు శ్రుతాయువు. ఊపిరితీసుకున్న ట్టయింది ద్రోణుడికి. విరాటరాజుమీదికీ, ద్రుపదుడిమీదికీ వెళ్ళాడతడు. ధృష్టద్యుముడూ, ధర్మరాజూ భీముడికి వెనకదన్నగా నిలబడ్డారు. చేది, కరూశదేశాలసేనలు భీముడికిదన్నయి అతడి ముందు పెట్టసికోటలా నుంచున్నాయి. శ్రుతాయువుకి అండగా తన నిషాదసేనతో వచ్చి చేరాడు కేతుమంతుడు. “అదీ అలావుండాలి” అంటూ కేతుమంతుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

చేది, కరూశసేనలూ, కళింగ, నిషాదసేనలూ, ఘోరంగా కలబడ్డాయి. చేతికివచ్చిన ఆయుధంతో దొమ్మియుద్ధం చేశాయి. చిందరవందర అయిపోయాయి.

కేతుమంతుడు భీముడిమీద కలబడ్డాడు. మంటలోపడ్డ మిడతలాగ భీముడిబాణాగ్నిలో మాడిపోయాడు. శ్రుతాయువుకొడుకు శుక్రదేవుడు భీముడిమీదికి దూసుకువచ్చాడు. మంచిమంచి బాణాలుభీముడిమీద దిమ్మరించాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. యముడిలాగ గర్జించాడు భీముడు. పెద్దగదతీసి విసిరికొట్టాడు. దెబ్బతోరథమూ, రథసారథీ, గుర్రాలూ, జెండా - అన్నిటితోనూ పచ్చడయి పూరుకున్నాడు శక్రదేవుడు. అలా ఎంతఅద్భుతమో అంతభయంకరమయిన పరాక్రమం చూపించి, బంగారంచెక్కిన డాలూ, ప్రళయ యముడి నాలికలాంటి కత్తి పుచ్చుకుని రథంమీంచి కిందికి దూకాడు భీముడు.

కొడుకు చావు చూసి తలతిరిగిపోయింది శ్రుతాయువుకి. అమాంతంగా రథం భీముడిమీదికి పురికించాడు. యమదండంలాంటి

బాణమొకటి భీముడిమీదికి వొదిలాడు. దాన్ని సగంలానే నరికే శాడు భీముడు. ఆపూపుని పద్నాలుగు తోమరాలు కొట్టాడు శ్రుతాయువు. అన్నీ తన కత్తితోనే చిత్తంగా ముక్కలుముక్కలు చేసేశాడు భీముడు.

శ్రుతాయువు తమ్ముడు భానుమంతుడు పెద్ద ఏనుగుసేనతో వచ్చి పడ్డాడు. అదే బాణాలు కురిపిస్తూ భీముడిమీద తన మదపు టేనుగు వురికించాడు. దిక్కలు ప్రతిధ్వనించినట్టు పెద్ద సింహనాదం చేశాడు భీముడు. అమాంతంగా ఏనుగుదంతాలమీద ఎక్కేసి, భానుమంతుడి శల నరికేశాడు. తలకాయ ఎగిరిపోయింది. చిమ్మస త్రోవలాగ రక్తంచిమ్ముతూ కిందపడిపోయింది మొండే. ఉత్తర క్షణంలో ఏనుగుతలా నరికేసి కిందికిగెంతేశాడు భీముడు. రక్తంతో ఎర్రగా తళతళలాడింది అతడి ఖడ్గం.

తమ్ముడి మరణం చూసి ఉగ్రుడే అయిపోయాడు శ్రుతాయువు. తన చతురంగసేన యావత్తూ భీముడిమీద వురికించాడు. ఆసేనంతా చూసి చారెడెత్తు సాగాడు భీముడు. రథంలేకండా వున్నాననయినా వ్రాహించుకోలే దతడు. సముద్రంలా వున్న కళింగసేనమీదికి అమాంతంగా వురికేశాడు. ఏనుగుల కుంస్థలాలు నరికేశాడు. వాటి మెదడంటుకొని కత్తి బరువెక్కేసరికి జెండాకొయ్యలు తెగేసేవాడు. తేలికయిపోయేది కత్తి. రథకుల్నీ, సారథుల్నీ, కలిపి రథాలు తెగేసేవాడు. కత్తి మొద్దువారిపోయేసరికి మంచి ఒలమైన మూలుగులతోవున్న గుర్రాలు తెగనరికేవాడు. పదునెక్కేది కత్తి. గుర్రాలు పట్టుకుని ఈడ్చి పిసికేసేవాడు. పక్కకి వారిగేసరికి వాటిని సురకత్తితో పొడిచి పారేసేవాడు. భటులమీదపడి వాళ్ళని నల్లులు నలిపినట్లు నలిపేసేవాడు. ఇలా కళింగసేన యావత్తూ కలగుండు పెట్టేసి, చిత్రవధచేసేసి వొదిలిపెట్టాడు.

మధ్యాహ్నమయింది.

శ్రుతాయువుమీద కలబడ్డాడు భీముడు. ఇంతలో సర్వాయుధాలతోనూ సన్నాహపరిచి, మెరికల్లాటి గుర్రాలుపూసి రథం పట్టుకువచ్చాడు భీముడి సారథి విశోకుడు. భీముడు రథమెక్కి ధనుస్సు సారించేలోపున బంగారంమొదళ్లు మేకుస్తూవున్న మంచిమంచి బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు శ్రుతాయువు. ఏనుగుని బరికోలతో పొడిస్తే ఎలా తిరగబడుతుంది, అదిగో అలాగ తిరగబడ్డాడు భీముడు. చెవిదాకా ధనుస్సులాగి శ్రుతాయువుమీద అయిదు బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. అయిదుబాణాలూ తగిలేసరికి చదికిల బడిపోయి, మూర్ఛపోయాడు శ్రుతాయువు. అతడి చక్రరక్షకుల్ని సత్యుణ్ణి, సత్యదేవుణ్ణి చంపేసి భయంకరమైన సింహనాదంచేశాడు భీముడు.

మూర్ఛపోయిన శ్రుతాయువుని యుద్ధంలోంచి తప్పించుకుని పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి. సరంగులేని వోడలా అయిపోయింది కళింగసేన. పటాపంచలయి పరుగుచ్ఛుకుం దది. వెంటదరుముతూ పౌండ్రకం పూరించాడు భీముడు.

అదివిని భీముడిమీదికి పరిగెత్తుకువచ్చాడు భీష్ముడు. ధృష్టద్యుమున్నదూ, సాత్యకీ, శిఖండి అతణ్ణెదిరించి ఎడపెడ బాణాలు కుప్పించారు. మరికొన్ని రథాలున్నావచ్చి వాళ్లకి తోడ్పడ్డాయి. ఒక్క శిఖండినిమాత్రం వొదిలేసి తక్కినవాళ్లని రక్తాలుకారినట్టు కొట్టాడు భీష్ముడు. భీముణ్ణి తడబడిపోయినట్టు చేసేశాడు. అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. రథంపడగొట్టేశాడు. కోపం పట్టలేక పోయాడు భీముడు. పెద్దకత్తితీసి తాతగారిమీద విసిరాడు. సగం లోనే దాన్ని మూడు ముక్కలుచేసేశాడు భీష్ముడు. పళ్లు పటపట కొరికాడు భీముడు. గదపట్టుకుని రథంమీంచి దూకేశాడు.

భీముణ్ణి వెనకపెట్టి సాత్యకి ముందుకి వురికాడు. మంత్రంవేసి నట్టు వొకేవొక్కబాణంతో భీష్ముడి సారథిని చంపేశాడు. సారథి పడిపోడంతోనే గుర్రాలు బెదిరిపోయాయి. అసలే గాలిలా పరిగెడతా యవి. భూమి అదిరిపోయినట్టు రథంలాక్కుని అదేపారిపోవడం పారిపోయాయి. ఇంకేముంది ! భీముడంటే అడిలిపోయింది కౌరవ సైన్యం. పిక్కబలఁచూపి కకాపికలయిపోయింది. భీముడిముందు వొట్టి బయలుమాత్రం మిగిలిపోయింది.

ధృష్టద్యుముషు వచ్చి గౌరవంగా భీముణ్ణి తన రథంమీద ఎక్కించుకున్నాడు. సాత్యకి వచ్చి “భేషయిన పనిచేశావు” అంటూ భీముణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు — “ఒక్కడివే కళింగరాజుమీద కలబడ్డావు. అతడి కొడుకునీ, తమ్ముణ్ణి — అంతసేననీ హతవాఁర్చేశావు. మొనగాడివంటే నువ్వే సుమా” అన్నాడు.

ఇంకాలోకే శల్యుడూ కృపాచార్యులూ అశ్వత్థామూ వచ్చి వాళ్ళమీద దాడిచేశారు. “నా వెంటవెంటనే వుండి చూస్తూవుండు నన్ను” అంటూ సగౌరవంగా భీముణ్ణి రథంమీంచి దించి, అశ్వత్థామదిక్కు రథం పోసిచ్చాడు ధృష్టద్యుముషు. వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే పదిబాణాలు తగిలించి అశ్వత్థామగుర్రాలు చంపేశాడతడు. చప్పున శల్యుడి రథ మెక్కిసి, ధృష్టద్యుముణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు అశ్వత్థామ. శల్యుడూ, కృపూడూ కూడా ధృష్టద్యుముణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తారు.

నీమనవఁడు లక్ష్మణకుమారుడు అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు. తన హస్తలాఘవమంతా కనపరిచాడతడు. ఎంచిఎంచి మంచిమంచి బాణాలు తగిలించి అభిమన్యుడిదేహం మంటలుచ్చుకున్నట్టు చేశాడు. పిడి లొంగినంతవరకూ ధనుస్సులాగి, వెడల్పాటిబాణం వేసి అతడి

ధనుస్సు పళ్ళుక్కుమనిపించాడు. కౌరవపై నికులు వొక్కమారు గొల్లు
మని జయజయధ్వానాలు చేశారు.

మరుక్షణంలో మరొకవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు. అభిమన్యుడు.
లక్ష్మణుణ్ణి దారుణంగా కొట్టేశాడు. కొడుకు దెబ్బతినేయ్యడం
చూశాడు దుర్యోధనుడు. పళ్ళుకొరుకుతూ అభిమన్యుడిమీదికి వురి
మాడు. రాజుతో కలిసి భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన ముఖ్య
రథికులున్నా వెళ్లి అభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించారు. సవ్యతూ అందరి
తోనూ అన్నిరూపాలతో యుద్ధంచేశాడు అభిమన్యుడు. అందరినీ
చురుక్కు చురుక్కు మనిపించి మరీ వొదిలిపెట్టాడతడు.

ఎక్కడినించి చూశాడో చూశాడు అర్జునుడు. దేవదత్తం
పూరిస్తూ ఆఘమేఘాలమీద రథం వురకలుపెట్టించి వచ్చిపడ్డాడు.
రావడమూ కౌరవసేనమీదా, దుర్యోధనుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ
మొదలైనవాళ్లమీదా బాణవర్షంకురిపించడమూ వొక్కసారే జరిగిం
చాడతడు. రణస్థలం యావత్తూ ధణధణలాడించేశాడు. కౌరవసేన
ప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయిపోయింది. అర్జునుణ్ణి అదే
పొగడడం పొగిడారు ఆకాశంమీద దేవతలు. అదేసమయమని తన
వాళ్లని చెయ్యివిసిరి హెచ్చరించాడు ధర్మరాజు. ఒక్కపెట్టుని తిరగ
బడింది పాండవసేన. యుద్ధభూమి యావత్తూ దుమ్మురేగి
పోయింది. సూర్యబింబం కనపడలేదంటే సమ్ము. చీకట్లు కమ్మేస్తే
ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అయిపోయింది. అంతలోనే ఏనుగుల
కళేబరాలనించీ, గుర్రాల దేహాలనించీ, భటుల శరీరాల
నించీ చిమ్మిన రక్తధారలుపడి దుమ్మంతా అడగారిపోయింది.
అర్జునుడి రకరకాల బాణాలు తగిలి కౌరవపైన్యంలో శునియ
లయిన ధనుస్సులూ, ముక్కలయిన కత్తులూ, పరశువులూ, పరిఘులూ,

పగిలిన ఏనుగు కుంభస్థలాటూ, గుర్రాల తలకాయలూ, భటుల కపాలాలూ, గుండపిండయిన రథచక్రాలూ, జెండాలూ, ఛత్రచామరాలూ, ఎక్కడపడితే అక్కడ కుప్పలుపడి నానా బీభత్సంగా అవు పించింది. తమమీది యోధులు తెగి పడిపోవడంతోనే గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ దిక్కు తెన్నూ లేకండా ఎటుపడితే అటు పడిగెత్తాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కూలిపోవడంతోనే అడలెత్తిపోయి, సిచ్చివాళ్ళలా అడ్డదిడ్డంగా పరుగులుతీశారు యోధులు. మహారాజా, ఇలా మనసేనసేనంతా క్షోభపడిపోయి, తడబడిపోయి, భయపడిపోయి, వెనక్కి తగ్గేసింది, పిక్కబలం చూపెట్టింది.

శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు.

అదంతా చూసి ద్రోణాచార్యులతో భీష్ము డన్నాడు :
 “శ్రీకృష్ణుడు సారథ్యం చేస్తున్నాడు. అర్జునుడు కారవసేన నురుమాడు తున్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు సారథిగావుంటే ఎంతచెయ్యాలో అంతా చేస్తున్నా డతడు. మహాకోపంతో ముల్లోకాలూ మాడ్చేయ్యాలని అగ్ని నేత్రం తెరిచిన మహాశివుడిలా వున్నా డిపుడు. పారిపోతూవున్న మన సేనలు మళ్ళించడం సాధ్యంకాని పని. ఉన్న యోధులయినా బాగా అలిసిపోయి వున్నారు. వెనకంజవేస్తున్నారు. పొద్దుకూడా గుంకిపోతూవుంది. ఇంతతో ఇవాళటియుద్ధం చాలింతాం”.

“అవును, చాలింతాం” అన్నాడు ద్రోణుడు. తన వాళ్ళందరినీ వెనక్కి పిలిచేశాడు భీష్ముడు. పాంచాల, మత్స్యసేనలతో ఉత్సాహంగా కేకలువేసుకుంటూ, కోలాహలంచేసుకుంటూ వెనక్కి వచ్చే శారు పాండవులు. ఉభయపక్షాలూ తమ తమ శిబిరాలికి వెళ్ళిపోయారు. రెండోరోజుయుద్ధం అలా ముగిసింది.

మర్నాడు తెలతెలవారేసరికి సైన్యం సిద్ధంచేసి, గరుడ వ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. పెద్ద తాటిచెట్టుజెండాతో వ్యూహం ముక్కుదగ్గర తానే నిలబడ్డాడు. ద్రోణుడూ, కృపవర్మ కళ్లదగ్గర నిలబడ్డారు. కృపుడూ, అశ్వత్థామా శిరస్సుగా తయారయ్యారు. త్రిగర్తులూ, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడూ, భగదత్తుడూ, సౌవీనులూ, జయద్రథుడూ, కంఠంగా ఏర్పడ్డారు. దుర్యోధనుడూ అతడి తమ్ములూ వెన్నుదగ్గర నిలబడ్డారు. విందానువిందులూ, సుదక్షిణుడూ, శూర సేనుడూ తోక దగ్గర నిలబడ్డారు. మగధ, కళింగ సైన్యాలు కుడిరెక్క దగ్గర, కర్ణాట, కోసల సైన్యాలు ఎడమరెక్కదగ్గర నుంచున్నాయి. తక్కినవాళ్ళు తగిన కీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు.

అటు పాండవసేన కూడా ఉత్సాహంతో పురకలువేస్తూ వచ్చింది. “అదిగో, వాళ్ళు గరుడవ్యూహం పన్నారు” కౌరవ సైన్యం చూసి ధృష్టద్యుముడితో అన్నాడు అర్జునుడు — “దానికి తగినట్టు మనం అర్థచంద్రవ్యూహం పన్నాలి. అలా అయితేనే మనం గెలుస్తాం” అన్నాడు.

అర్జును డన్నప్రకారం అర్థచంద్రవ్యూహం పన్నాడు ధృష్ట ద్యుముడు. మగధ, పాండ్య సేనలతో కలిసి భీముడు అర్థచంద్ర వ్యూహం కుడికొమ్మన నుంచున్నాడు. విరాటరాజు, ద్రుపదుడూ, అనూపదేశంరాజు నీలుడూ, కాశకరూశ సైన్యాలూ, ధృష్ట కేతుడూ అతడిదగ్గర నుంచున్నారు. శిఖండినీ, ధృష్టద్యుముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని ఏనుగుసేనతో ధర్మరాజు మధ్యభాగంలో నుంచున్నాడు. అతణ్ణి ఆనుకుని వరసగా సాత్యకీ నకులసహదేవులూ, ద్రౌపదికుమార్తూ, అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, జయసేనుడూ మొదలైన అయిదు

గురు కేకయులూ నుంచున్నారు. అండరికీ అండగావున్న శ్రీకృష్ణుణ్ణి సారథిగా పెట్టుకుని అర్జునుడు ఎడమకొమ్ము కాశాడు. తక్కినయోధులు ఎవళ్ళకి తగినస్థానాల్లో వాళ్ళు నుంచున్నారు.

ఇలా రెండుసేసలూ పూహలుపన్నుకుని వొకదానిమీదికి వొకటి నడిచాయి. నిస్సాణాలు మోగడంతోనే ఉభయసేసల లోనూ రాద్రసం తాండవమాడింది. ఓంప్రథమంగా అర్జునుడు మన సేనమీదికి పురికాడు. రథాలు పడగొట్టాడు. రథికుల్ని చంపేశాడు. సారథుల్ని సరికేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. జెండాలు ఎగరగొట్టేశాడు. ఏనుగుల్ని, ఏనుగులమీది యోధుల్ని పీనుగులు చేసేశాడు. గుర్రాల్ని, గుర్రాలమీది రాతుల్ని కూల గొట్టేశాడు. దాంతో గాంధారసేన యావత్తు కో అంటే కో అని తిరగబడింది. అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టింది. ఇంకా చూస్తూరేం అన్నట్టుపాండవసేన గాంధారసేనమీద పడింది. రెండుసేసలూ ఉద్రేకంతో కలబడడంతోనే బ్రహ్మాండమైన దుమ్మురేగింది. ఒకరి మొహం వొకరికి కనిపించలేదు. నేనుఫలానా అంటే నేను ఫలానా అని తమతమ పేళ్ళు చెప్పుకుంటూ పోరాడారు యోధులు. తాతల పేళ్ళూ, తండ్రులపేళ్ళూ ఎత్తి చెప్పుకున్నారు. తమ బిరుదులున్నూ ఉగ్గడించుకున్నారు. ఇంత దొమ్మి ఆరంభమయినా, ఇటు భీష్ముడి పూనికా, అటు భీముడి బలమూ వుండడంచేత ఉభయసైన్యాలూ పిసరంత తబ్బిబ్బుపడకండా శిక్షణతో పోరాడాయి. రక్తం వరద కట్టింది. దాంతో అంతఃకూలీ అడగారిపోయింది. సేనలికి ప్రాసరి సలిపింది. రెండుసేసలలోనూ తీక్షణమైన బాణాలు జిగేలుమంటే జిగేలు మన్నాయి. ఉభయసైన్యాలూ దేవాసురయుద్ధంలా పోరాడాయి.

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, పురుమిత్రుడూ, జయద్రథుడూ, శకునీ, వికర్ణుడూ పాండవసేనమీద విరుచుకుపడ్డారు. భీముడూ, ఘోరో

తక్కుచుడూ, సాత్యకీ, చేకితానుడూ, ద్రౌపదికుమాభూ వాళ్ళమీద కలబడ్డారు. భీముడూ, ఘటోత్కచుడూ వున్నచోటికి దుర్యోధనుడు తన రథసేన పరిగెత్తించాడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ దుర్యోధనుణ్ణి వెనక్కిపెట్టి భీముడితో కలబడ్డారు. భీముణ్ణి వెనకపెట్టి అర్జునుడు వాళ్ళనెదిరించాడు. అంతమందినీ వూపేసి నొదిలిపెట్టాడనను.

సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ కలిసి సముద్రంలా వున్న గాంధార సైన్యం మధించడం మొదలెట్టారు. గాంధారయోధులు సాత్యకిరథం ముక్కలుచేసేశారు. సింహంకొడమలాగ కిందికి దూకేసి అభిమన్యుడి రథ మెక్కేశాడు సాత్యకీ. అతడూ, అభిమన్యుడూ కలిసి గాంధార సైన్యం కకాపికలు చేసేశారు.

ధర్మరాజు భీష్ముడితట్టు తిరిగాడు. అపరిమితమైన బలశాలి ధర్మరాజు. కళ్ళమొయ్యూ కోపం తెచ్చుకున్నాడో, అతడితో యుద్ధం ఘోరంగావుంటుంది. అందుకని అతడి ఎదటికి వెళ్ళలేదు మనబలగం. భీష్మద్రోణుల బలపరాక్రమాలు నమ్ముకొని, దూర దూరంగానే పోరాడుతూవచ్చింది.

దుర్యోధనుడు భీముడిమీదికి దూసుకువెళ్ళాడు. బాగా చికిలి పట్టిన బాణాలు అతడిమీద తగిలించాడు. వెటకారంగా నవ్వాడు భీముడు. ప్రాణాంతకమైన బాణమొకటి ధనుస్సుకితొడిగి దుర్యోధనుడి గుండెలు దుసెళ్ళిపోయినట్టు నొదిలిపెట్టాడు. దెబ్బతో సొమ్మసిల్లి పోయాడు దుర్యోధనుడు. చప్పున యుద్ధంనించి అతణ్ణి తప్పించుకు పోయాడు సారథి. రాజురథం తప్పుకుపోవడంతోనే సైన్యమూ విరిగిపోయింది; భయపడిపోయింది; అల్లకల్లోలమయిపోయి పరుగుచు కుంది. పారిపోతూవున్న కారవసేన భీముడూ, ధృష్టద్యుముడూ వెంటదరిమారు. సింహనాదాలు చేశారు.

“ఆగండీ, ఆగండీ” అంటూ ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ కేకలు వేస్తూనే వున్నారు. కాని ఏంలాభం? సింహనాదంచేస్తూ భీముడు తరుముతూవుంటే, తిరిగి కూడుకుని మొగకట్టలేదు మనసేన.

ఇటు అభిమన్యుడూ, సాత్యకీ చెండాడుతూవుంటే నిభాయించు కోలేకపోయింది గాంధారసైన్యం. చచ్చినంతచచ్చి మిగిలింది తోక ముడిచేసింది. బంధువులతో కలిసి పక్కబలంచూ పెట్టాడు శకుని.

అర్జునుడి సంగతి అడగేఅక్కరలే దిక. గొర్రెమందమీద తోడేలు పడినట్టు పడి కౌరవసేన కకాపికలు చేసేశాడతడు. అతడి వానరపతాకం కనపడితేచాలు, అతడి వీరగర్జన వినిపిస్తేచాలు పంజాలు తెంపుకు పరిగెత్తారు మనవాళ్ళు.

ఇంతలో దుర్యోధనుడు తెలుపుకున్నాడు. యుద్ధంలోంచి రథం తెచ్చేశాడని సారథిమీద గుడ్లెరచేశాడు. రణభూమికి రథం మళ్ళించాడు సారథి. పారిపోతూన్న సైన్యాలు హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. రాజురథం కనపడగానే వెనక్కితిరిగాయి సైన్యాలు. ఉన్న చోటినించే సేనలు ఉత్సాహపరిచాడు భీష్ముడు. ద్రోణాచార్యులూ అతడికి తోడయాడు. చంద్రోదయమైతే సముద్రమెలా వుప్పొంగుతుంది, అదిగో అలా ఉప్పొంగింది కౌరవసేన. ఇలా విరిగిపోతూన్న సైన్యాలు నిలదీసుకుని చరచరా భీష్మద్రోణులదగ్గిరికి వచ్చాడు దుర్యోధనుడు.

“పాండవులతో యుద్ధం చెయ్యమని ముందే మీరు చెప్పేసి వుంటే బావుండేది” ధుమధుమలాడుతూ అన్నాడతడు — “ఏమిటిది? ముల్లోకాలూ తిరగబడినా. మీలో వొక్కొక్కరే వీగ్గాడతారు. అలాంటిది, మీ ముక్కన వూపిరాడుతూవుండగానే మనసైన్యాలు ఇలా దుర్గతికి వచ్చేశాయి!” అన్నాడు. భీష్ముడితట్టుచూసి, “మొదట ఈసంగతి చెప్పేసివుంటే కర్ణుడూ నేనూ మాపాట్లుమేం పడేవాళ్ళు.

ఊరికే నీమీద ఆశపెట్టుకున్నాను. మోసపోయాను. ఏమంటేచూత్రం ఏంలాభమిప్పుడు!” అంటూ రుసదసలాడాడు.

“అబ్బాయి, నువ్వు ఏదో అనుకుంటున్నావు” దుర్యోధనుణ్ణి సముదాయిస్తూ చిరునవ్వుతో అన్నాడు భీష్ముడు — “దేవతలందరితో కలిసి దేవేంద్రుడు వచ్చినా పాండవుల్ని గెలవడం కల్ల. యుద్ధంలో స్థిరమైనవాళ్ళు వాళ్ళు. దివ్యాస్త్రాలు దిట్టంగా వున్నవాళ్ళు. బలవంతులు. ముసిలాళ్ళు, దుర్బలులూ, ఆయువుచెల్లినవాళ్ళూ — వీళ్ళా వాళ్ళని గెలుస్తారు! అలా అని నేను అశ్రద్ధచేస్తా ననుకోకు. నాశక్తి వంచనలేకండా పాండవసైన్యం హతవారుస్తాను. నువ్వు, నీబంధువులూ దగ్గిరేవుండి చూస్తూవుండండి” అంటూ జూలుదులిపిన సింహం లాగ లేచాడతడు.

భీష్ముడు అలా లేవడంతోనే ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకు వచ్చింది నీ కొడుకులికి. వందమందీ వొక్కసారి వంద శంఖాలూ పూరించారు. సైన్యమంతటా భేరీలూ, మృదంగాలూ దిక్కులు దిమ్మెత్తినట్టు మోగాయి.

పాండవసేనలోనూ శంఖాలు వురిమాయి. రణవాద్యాలు మోగాయి. సైన్యంలో ఆచివరినించీ ఈచివరికి ఉత్సాహమే ఉత్సాహం పరుగులు పెట్టింది. ఉభయసేనలూ వొకదానిమీద వొకటి విరుచుకుపడ్డాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : దుర్యోధనుడిమాట బాగా పనిచేసిందన్న మాట! భీష్ముడు ఉద్రేకంతో బయలుదేరాక యుద్ధమెలా నడిచింది?

సంజయుడు : అప్పటికి సూర్యుడు నడినెత్తికి వచ్చాడు. అతడితో పోటీపడుతున్నాడా అన్నట్టు తన బాణాల కిరణాలు తళతళలాడిస్తూ వెళ్ళి అర్జునుడితో డీకొన్నాడు భీష్ముడు. అతడి వెంట రభసంగా దుర్యోధనుడూ మొదలైన మనవీరయోధులున్నా

వెళ్ళారు. భీముడూ మొదలైన పాండవయోధులు మనవాళ్ళ నెదిరించారు. దొరలూ దొరలూ కలబడగానే భటులూ భటులూ కలబడ్డారు. ఘోరమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అవి హుంకారాలు కావు. అవి అడలింపులా కావు. అవి తర్జనలు కావు. అవి పొగుడుకోడాలు కావు. అవి పంతాలు కావు—ఓ, ధణధణా శిస్సాణాలు - ఢంకాలు - సగారాలు - చెప్పశక్యం కాదంటే నమ్ము. తలకాయలూ, కాళ్ళూ, చేతులూ, మొండాలూ తెగి పడిపోయాయి. బాణాలూ, కత్తులూ, గడలూ, ధనుస్సులూ ముక్కముక్కలయిపోయాయి. కిరీటాలూ, కంకణాలూ, భుజ కీర్తులూ గుండపిండయిపోయాయి. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ ఇవే కుప్పలుకుప్పలు కనిపించాయి. చచ్చీచావక గింజుకుంటూవున్న కబంధాలు జలచరాలు. రక్తప్రవాహమే వరద. మాంసం ముద్దలు బురద - ఇలా ఎన్నో అన్ని ప్రవాహాలు రణస్థలమంతటా ప్రవహించాయి. ఎటుచూస్తే అటు గుండపిండయిపోయిన రథాలూ, అడ్డ దిడ్డంగా పడివున్న గుర్రాల కళేబరాలూ, పీనుగులగు కుప్పలుపడిన పీనుగులూ - బీభత్సం తాండవమాడింది. వాటిమధ్య కాలుకడప డానికి సందులేక ఎక్కడిరథికు లక్కడ గుంపులుగుంపులు నిలబడి పోయారు.

ఆకలితో వున్న సింహాలాగ వీరవిహారంచేశాడు భీష్ముడు. ఎడటివాళ్ళని పేరుపేరునా పిలుస్తూమరీ యుద్ధంచేశాడు. బాణాలు విరజిమ్ముతూ ఎక్కడపడితే అక్కడ మెరుపు మెరిసినట్టు - కొరివి తిప్పినట్టు - గారడీ చేసినట్టు తనరథం దుమికించాడు. తనముందు నిలిచే మొసగాడే లేడన్నాడు. ఎంతమంది ఎదురయితే అంతమందినీ మొక్కబాణంతో కొట్టేశాడు. ఒక్క డెదురయితే ఆటలాడినట్టు ఎన్నో అన్ని బాణాలువేసి చిత్రవధచేసేశాడు. వీరు డెవడయినా సిన

శట్టు తేరిచూస్తేచాలు, అతణ్ణి కీళ్ళూడగొట్టిన యంత్రంలా చేసేసి కూలదోసేశాడు. అతడి దృఢముష్టి, లక్ష్యశుద్ధి, లాఘవమూ చూసి దేవతలే ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

ప్రాణాంతకమయిన బాణాలు వేశాడు భీష్ముడు. పాండవుల చతురంగ సేన పాయలుపాయలు చేసేశాడు. తునకలుతనకలు చేసేశాడు. చెక్కలుచెక్కలు చేసేశాడు. పొడిపొడి, ముద్దముద్ద చేసేశాడు. దావాగ్ని అంటుకున్నట్టు, మాయచేసినట్టు, మంత్రించి పడేసినట్టు శత్రుసేన నుసిచేసేశాడు; దుశ్శుగొట్టేశాడు; నాశనం చేసేశాడు. కాలరుద్రుడిలాగ ప్రళయతాండవంచేశాడు. పాంచాల యాదవ, మత్స్యసైన్యాలు నిచ్చెరపడి నిలబడిపోయాయి. పాండవ యోధుల కరచరణాలాడలేదు. సేనసేన యావత్తు దిక్కులేనట్టు దీనాపస్థకి వచ్చేసింది. దిగాలుమనిపోయింది.

“భీష్ముడా, కృపుడా, ద్రోణుడా — ఈయావన్నాదితోనూ దుర్యోధనుడి సైన్యం గెలవడానికి ఎప్పుడు సమయంచిక్కుతుందా అని కలలు కన్నావు. చూడూ, చూడూ, ప్రళయగుడిడిలాగ ఎలా చెండేస్తున్నాడో భీష్ముడు! ఇంకా ఎంతసేపు ఇలా పస్తాయస్తావు? ఇంకెప్పుడు నీప్రతాపం?” — పరిస్థితి గ్రహించేసి, అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“నువ్వు అంత అనక్కరలేదు. ఉరికించు, అతడిమీదికి రథం. అతణ్ణి ఏం చేస్తానో చూద్దువుకాని” గాండీవం సారిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు.

పగ్గాలు సడిలించాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీష్ముడిమీదికి వురకలు పెట్టింది అర్జునుడి దివ్యరథం. అర్జునుడు రావడంతోనే తలపంకించాడు మహారథి భీష్ముడు. ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ తెచ్చుకున్నా డతడు. భూమి దద్దరిల్లినట్టు పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. బాణంమీదబాణం

సంధించి, అర్జునుణ్ణి, అతడి గుర్రాల్ని, సారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణి దారుణమైన బాణాలతో కొట్టాడు. తనకి తగిలిన బాణాలు లెక్కచెయ్యలేదు శ్రీకృష్ణుడు. గుర్రాల గాయాలు తడివి, వాటిని నేడ దేర్చాడు. భీష్ముడి మీదికి రథం పరిమూడు. వీరవిన్యాసంగా గాండీవం మోగించాడు అర్జునుడు. నాకి బాణం తొడిగాడు. భీష్ముడి ధనుస్సు కెళ్ళునుగి పించాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు భీష్ముడు. అదిన్నీ అర్జునుడు పుటుక్కుమనిపించాడు. 'భేష్' అంటూ మరో విల్లు తీశాడు భీష్ముడు. తియ్యడమూ బాణాలు కురిపించడమూ లిప్తలమీద చేశాడతడు. చిశ్రచిశ్రంగా రథం పరిగెత్తించి, వొక్కబాణమూ తగలకండా శక్తి చాడు పార్థనాథి శ్రీకృష్ణుడు.

భీష్ముడు వొడలలేదు. అర్జునుడిమీదా కృష్ణుడిమీదా బాణాలు కురిపిస్తూనే వచ్చాడతడు. భీష్ముడి బాణాలు కాసుకుంటూ అతడిమీద వడగళ్ళవానలా గబగబా బాణాలు రువ్వాడు అర్జునుడు. అయితేనేం, అతణ్ణి కరచరణా లాడనివ్వలేదు భీష్మపితామహుడు. అర్జునుణ్ణి, అతడి రథాన్నీ తన బాణాగ్నిలో ముంచేసి వొదిలిపెట్టాడతడు.

అపరాహ్ణ మయింది. కృష్ణుడి శరీరం మంటలుచ్చుకుంది. అర్జునుడి బాధా అవగతమవుతూనే వుంది. పాండవసేన పారిపోతూ వుంది. భీష్ముడి హస్తలాఘవం పిసరంతా తగ్గలేదు. అతడి బాణాలకి అంతూపంతూ అవుపించలేదు.

అంతా గమనించాడు శ్రీకృష్ణుడు. “సిగ్గులేకండా పరిగెడుతూ వుంది పాండవసేన. భీష్ముడిముందు నిలిచే మొనగాడు వొక్కడూ లేడు వీళ్ళలో. అర్జునుడూ దెబ్బలుతినేశాడు; తూగిపోతున్నాడు. ఇలాగే అయితే ఇనాళే భీష్ముడు దుర్యోధనుడికోర్కీ తీర్చేస్తాడు. యాదవులూ, పాంచాలులూ, మొదలైనవాళ్ళు తోకముడవడం తోటే కన్నూ మిన్నూ కనపడలేదు కారవసేనకి. అంతటా అదే

ముట్టడిస్తూవుంది. ఇప్పుడు నేను వూరుకున్నానా అంతా బూడిదలోపోసిన పన్నీరే అయిపోతుంది. — భీష్ముణ్ణి చంపేసి ధర్మరాజుని గెలిపించాలి.” — కృష్ణుడు ఇలా అనుకుంటూనే వున్నాడు, మరిన్ని బాణాలు బాదేశాడు భీష్ముడు. కాళ్ళూ, చేతులూ కట్టేసి నట్టయి పోయింది అర్జునుడికి.

అదే సమయమని, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, భూరిశ్రవుడూ, జయద్రథుడూ, వికర్ణుడూ గుంపుకట్టి, రథాల్లో వొక్కసారి అర్జునుడిమీద పడ్డారు. ఇంతో అంతో పోరాడుతూవున్న పాండవ సైన్యం దాంతో మరింత పరుగుచుుకుంది.

“ఆగండి, ఆగండి” ఏనుగుసేనతోవచ్చి, పాండవసేనమళ్ళిస్తూ హెచ్చరించాడు సాత్యకి — “మీరన్నమాటలు మరిచిపోకండి! మించి వచ్చిందని పారిపోకండి! భయపడకండి! కనపడ్డ శత్రువు నల్లా కాజెయ్యండి! భీష్ముడూ గీష్ముడూ మనకి కొత్తేమిటి? నేనున్నాను. భయమేమిటి మీకు!” అంటూ కుడిఎడమల పాండవసేనకి ధైర్యం చెపుతూ అర్జునుడిరథం దాటుకుని వచ్చి, “నిలవండోయి! నిలవండి!” అంటూ, ఎదటి కారవసేనని గడమాయించాడతడు.

“తోకముడిచేసిన పిరికిపందల్ని తిరిగి పురికొల్పుతావెందుకు?” అలా ముందుకి వురుకుతూవున్న సాత్యకితోఅన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “వాళ్ళేకాదు, మిగిలినవాళ్ళూ పోతే పోనీ. దుర్యోధనుడు జయించి, రాజ్యమేలడం నా కళ్ళతో చూసి, సహిస్తా ననుకోకు. ఇదిగో, ఘంటాపథంగా చెపుతున్నాను, భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను. కారవవీరుల్లో వొక్కణ్ణి మిగలనివ్వను. వాళ్ళ ఇన్ని అక్షోహిణులసేనలూ నాశనం చేసేస్తాను. భూమండలం యావత్తూ పాండవుల కర్చిస్తాను” అంటూ తన సుదర్శనచక్రంస్మరించాడతడు. ఉత్తరక్షణంలో సుదర్శన

చక్రం ప్రత్యక్షమయింది. పగ్గాలు నొగలికి ముడిపెట్టి, కుడిచేత్తో
చక్రంపట్టుకుని రథం దూకేశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

భూమి జనజవలాడింది. సుదర్శనం అంచులు ధగధగ మెరి
శాయి. కట్టుకున్న పట్టుబట్ట జీరాడుతూ, — ఎర్రపడ్డ మొహంతో, —
సింహనాదం చేసి, — ఏనుగులాంటి భీష్ముడిమీదికి సింహం లాగ
పరిగెత్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆ ఉద్రేకం, ఆ ఆటోపం, ఆ నడక చూస్తే
మహారాజా, జగత్సంహారంపూనుకున్న ప్రళయరుద్రుడే కళ్ళమీదు
తాండవమాడాడు.

శ్రీకృష్ణుడి ఉగ్రమూర్తి చూసి ఎదటపున్న కారవసైన్యంలో
చిక్కితే నెత్తుకులేదు. పెద్దపులిని చూసిన లేడిపిల్లలలాగ వారి
వొంట్లోనూ ప్రాణంలేదు. ఎక్కడివా శృంగుడ కిక్కురుమనకండా బిక్క
జొచ్చిపోయారు. దుర్యోధనుడు దిగాలుమనిపోయాడు. పెదవు తెండి
పోయి, కొయ్యగారిపోయాడతడు. ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు తనకి.

“కృష్ణా, నన్ను కృతార్థుణ్ణిచెయ్యాలనే దయకలిగిందా?”
తడబడకండా కృష్ణుడిమీదే దృష్టిపెట్టుకుని, వినయంగా అన్నాడు
భీష్ముడు — “దయచెయ్యి. నీ ఇష్టమే కానీ. ప్రభూ, ఇంకకంటే
భాగ్యమేముంది నాకు!” అన్నాడు.

ఇదంతా లిప్తలమీద జరిగిపోతూ వుంది.

చివాల్ని రథంగెంతేసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు అర్జునుడు.
వెనకనించి కృష్ణుణ్ణి పొదివిపట్టుకున్నాడు. ఆజానుబాహుడయిన
అంత అర్జునుణ్ణి, కొమ్మలతో పెద్దవృక్షం లాక్కుపోయిన పెనుగాలిలా
ఈడ్చుకుంటూపోయాడు శ్రీకృష్ణుడు. పదడుగులు వెళ్ళాక కాని
కాళ్ళానుకోలేకపోయేడు అర్జునుడు. ఈడిగిలబడి ఎలాగో అతెణ్ణి నిలబెట్టి
“కృష్ణా, కృష్ణా, శాంతించు” అంటూ బతిమాలాడు — “మా
అందరికీ నువ్వే తెప్పవి. నువ్వే అద్వైతపడి, పూనిక తప్పి తే ఇంక

దిక్కేముంది? ప్రతిజ్ఞాపగుడైన ధర్మరాజు ధైర్యమూ, శౌర్యమూ, బాహువీర్యమూ మంటగలిసిపోతాయి. లోకనాయకుడివి నువ్వు. నువ్వు చేయవలసిన పనేనా ఇది! ప్రభూ, శాంతించు. నాశ్యకి వెళ్ళాడు చాలు. నన్ను చచ్చుకింద కట్టేసి చక్రం పరిచున్నావు. నీప్రతిజ్ఞ మరిచిపోతున్నావు. కృష్ణా, నువ్వు, పక్కనుంటే నాలు. నమ్ము. కౌరవసేనకనపడకండా చేసేస్తాను. నామాట మన్నించు” అంటూ కాళ్ళావేళ్ళా పడ్డాడు.

అర్జునుడి సమయనిష్ఠకి సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అతడి కోపమూ శాంతించింది. నిమ్మదిగా వెనక్కి వచ్చేశాడతడు. రథ మెక్కి నొగలమీద కూచున్నాడు. పగ్గాలు పట్టుకున్నాడు. పాంచ జన్యం పూరించాడు.

అతడి వెనకాలే రథంమీదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. దేవదత్తం పూరించాడు. ధనుష్టంకారం చేశాడు. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. ఇటు మనసేనకూడా జల్లుకుంది. భేరీలూ, మృదంగాలూ మోగించి అర్జునుడిమీదికి నడిచింది. దూదిగుప్పమీదపడ్డ అగ్గిలాగ కౌరవసేన మీద పడ్డాడు అర్జునుడు. వందలు వందలు, వేలు వేలు బాణాలువేసి మారణసహోమం ప్రారంభించాడు.

ఆసేన అతిక్రమించి భీష్ముడూ, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ అర్జునుడుమీదికి వచ్చారు. వచ్చీరావడంతోటే శక్తి ప్రయోగించాడు భీష్ముడు. బంగారం మొదళ్ళున్న ఏడుబాణాలు కొట్టాడు భూరిశ్రవుడు. గద విసిరాడు శల్యుడు. తోమరం విసిరాడు దుర్యోధనుడు. ఒక్కొక్క బాణంవేసి శక్తి, గదా, తోమరమూ ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. భూరిశ్రవుడి ఏడుబాణాలూ ఏడు బాణాలతో కొట్టేశాడు. ఉత్తరక్షణలో ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడతడు. దాంతో రక్షరకాల బాణాలు వందలూ వేలూ బయలుదేరాయి.

కౌరవ సేనమీనపడి ఘోరంగా విజృంభించాయి. సేనమీన ఇంద్రుని ప్రాంతాన్ని మోగించేసి, పాముల్లాటి బాణాలు భీష్ముడిమీద వొదిలిపెట్టాడు అర్జునుడు. ఒక దారయిన బాణం కొట్టి భూరిశ్రవుడి విల్లు విరిచేశాడు. శత్రువుడిమీద తొమ్మిది బాణాలు కుప్పించాడు. ఎంచి ఎంచి మౌన బాణం చుర్రోధనుడి గుండెలు దుసెల్లిపోయినట్లు కొట్టాడు.

ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మొదలైన యోధులు వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. అర్జునుడు మరింత ప్రేరేపిపోయాడు. అశ్రుడి గాండీనమంటే అడలుపట్టుకుంది మనవాళ్ళకి. అదికనిపెట్టి నీకుమాళ్ళు వందమందీ ముందుకి వచ్చాను. అర్జునుణ్ణి ఘోరమయిందా. గొప్ప సంకులసమరం జరిగిపోయింది.

ఇంద్రుని ప్రాంతం మనవాళ్ళమీద అర్జునుడు వేశాడని చెప్పాను కదా! మహారాజా, దానివల్ల మన సేనకి కలిగిన దురవస్థ ఏమని చెప్పింది? గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు తల్లకిందయిపోయాయి. ఏనుగులు పీనుగులయిపోయాయి. కాలబలం పచ్చడి పచ్చడి అయిపోయింది. గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ, ఆయుధాలూ గుండగుండ అయిపోయాయి. రక్తం నదులయి పారింది. ఆరక్తం నదుల్లో జుత్తులే నాచులు. పేగులే నురుగులు. మొదట, సూర్యుని మేలుబడి. అలాంటి రక్తనదీప్రవాహాలు ఎన్నో అన్ని నరదలయి పారాయి. భేతాళాలూ, పిశాచాలూ, రాబందులూ, సర్పిణీలూ ఆరక్తనదుల్లో విందులు కుడిచాయి. నెత్తురు వానంచేశాయి.

అర్జునుడు దేవదత్త మూదాడు. శ్రీకృష్ణుడు సాంచల్యం పూరించాడు. ఇద్దరూ సింహనాదాలు చేశారు.

సాయంకాల మయింది. సూర్యుడు ఉత్తమించాడు. మునిమాపు ముంచుకు వచ్చింది. సజ్జనై న్యం నాశనమవుతూ వుండడమూ, అర్జునుడి దివ్యబాణాలు నివారించడానికి వీలు లేకపోవడమూ విచారించి,

భీష్మదూ, ద్రోణదూ, బాహ్లికుదూ, దుర్యోధనుదూ సేనలు మళ్ళించారు. దివిటీలు వేసుకుని విడిదిలికి వచ్చేశారు.

శ్రీకృష్ణుడితో కలిసి నవ్వుతూ కేరుతూ, వందిజనులు కీర్తిస్తూ వుండగా శిబిరానికి వెళ్ళారు. ఆరాత్రి దుర్యోధనుడి శిబిరంలో పైని గులు అర్జునుడి పరాక్రమమూ, దేశదేశాల చతురంగబలాల నాశనమూ గుంపులుగుంపులయి చెప్పుకున్నారు.

నాలుగో రోజు

మర్నాడు భీష్మన తెల్లవారేసరికి యుద్ధానికి బయలుదేరాడు భీష్ముడు. అతడి వెంట సముద్రతరంగాలలాగ వరసలువరసలు బయలుదేరింది కారవసైన్యం. ద్రోణాచార్యులూ, దుర్యోధనుడూ, బాహ్లికుడూ, కృతవర్మా గబగబా వెళ్ళి సేనలతో కలుసుకున్నారు. ఏనుగుల ఘోరకారాలూ, రథాల క్రేంకారాలూ, గుర్రాల సకలంపులూ చెవులు దిమ్మెత్తించాయి. బాగా వ్యాపించి పెద్ద మేఘమాలలా అవుపించింది కారవసైన్యం. మంచి వీరరసంతో వుప్పొంగుతూ ప్రత్యక్షమయింది పాండవసైన్యం. కారవసేన చూసి తమస్థైర్యంలో ముందుకి వచ్చారు కృష్ణార్జునులు. సూర్యుడూ, చంద్రుడూ ఇద్దరూ వొక్కదగ్గరే ప్రకాశించినట్టు అవుపించారు వాళ్ళు. తూర్వాలూ, సింహనాదాలూ చెలరేగి, ఆయుధాలతో నిప్పులు రాలుస్తూ, ఉభయపక్షాల చతురంగసేనలూ హోరుమని కలబడ్డాయి. ఇరుపక్షాల వీరులూ తోమరాలతోనూ, ప్రాసలతోనూ చంపుకున్నారు. బల్లెలతోనూ, బాకులతోనూ పొడుచుకున్నారు. గండగొడ్డళ్ళతోనూ, కత్తులతోనూ నరుకుకున్నారు. గదలతోనూ, ముసలాలతోనూ ముద్దరాలతోనూ బాదుకున్నారు. నఖరాలతోనూ, ప్రాసలతోనూ తలలు పగలగొట్టుకున్నారు. కలబడుతూ, తప్పుకుంటూ, గుంపులు

గుంపులయిపోతూ, విడిపోతూ, తరుముతూ, నిలబడుతూ పోట్లాడారు. ఎన్నో చోట్ల, ఎన్నో రకాల, ఎన్నో మొనలయి జరిగింది యుద్ధం.

తాటిచెట్లుజెండా తళతళా మెరుస్తూవుంటే, మంచి ఉత్సాహంతో అర్జునుడిమీదికి రథం వురికించాడు భీష్ముడు. దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, వివింశతీ, కృపాడూ, సోమదత్తూ, శల్యుడూ భీష్ముడివెంట వురకలాపెట్టారు. ఆ ఏడుగురినీ ఎదిరించాడు అభిమన్యుడు. వాళ్ళు కొడుతూవున్న బాణాలన్నీ అడ్డులేనిబాణాలతో తుంచేసి, అగ్ని సహోత్రుడిలాగ ప్రచండమైన తేజస్సుతో వెలిగిపోయాడతడు, రణ వేదికమీద.

అభిమన్యుణ్ణి దాటేసి, భయంకరమైన బాణాలు అర్జునుడిమీద కురిపించాడు భీష్ముడు. గొప్పగొప్ప బాణాలతో వరసపెట్టి నరికేశాడు అర్జునుడు. అలా ఘోరింగా జరిగిన భీష్మార్జునులయుద్ధం ఉభయ సేనలూ నివ్వెరపడిచూశాయి కొంచేపు.

అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడి కొడుకూ, చిత్రసేనుడూ మదగజాలు సింహాంకొదమని పొదివినట్టు అభిమన్యుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. చూసి, మెల్లిగా నవ్వుతూ అశ్వత్థామ గుండెలమీద బాణంకొట్టాడు అభిమన్యుడు. శల్యుడికొడుకు జెండా ఎగరకొట్టేశాడు. చిత్రసేనుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. భూరిశ్రవుణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు. వీళ్ళూ, దుర్యోధనుడూ మొదలైన ముందటి ఆరుగురూ కలిసి వొక్క మొగిని అతడిమీద బాణాలు రువ్వారు. ధనుష్టంకారంచేస్తూ అంతమంది తోనూ అద్భుతంగా పోరాడాడు అభిమన్యుడు. మహారాజా, హస్తలాఘవంలోనూ, అధికబలంలోనూ, శౌర్యమహిమలోనూ, అధిక ధైర్యంలోనూ అభిమన్యుడిముందు మనమహావీరులు దిగదుడుపుకై నా సరికారంటే నమ్ము.

అలా పదిమందితోనూ పోరాడుతున్న కొడుకుని చూసి గట్టిగా సింహనాదంచేసి వచ్చిపడ్డాడు అర్జునుడు. అందరికీ అన్ని నూపులయి, నొప్పించీ చిక్కుపెట్టేస్తే వొదిలిపెట్టాడతడు. దాంతో నీకొడుకు పంపడంతోనే త్రిగర్తులూ, కృతవర్కా, కేకయులూ ఇరవై అయిదువేల రథాలవాళ్ళని వేసుకుని అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు.

“సారథీ, అదిగో అటు పరుగెత్తించు మన రథం” లోపల చొచ్చుకుపోయి యుద్ధంచేస్తున్న అర్జునుణ్ణి దూరంచించే చూసి, విజృంభించి సారథిని తొందరచేసేశాడు ధృష్టద్యుముడు. వాడివాడి బాణాలతో శత్రువుల్ని జజ్జరిల్లజేసేస్తూ, శౌర్యపరాక్రమాలతో విజృంభిస్తున్న సేన వెనకవేసుకుని, అర్జునుడిరథం దాటుకుంటూ మనసేనమీద వాలాడతడు. వస్తూనే కృపాచామ్యుల్ని మూడుబాణాలతో కొట్టాడు. శల్యుడిమీద పది బాణాలు వేశాడు. ఒక బాణం వేసి ధృథగతుడయిన కృతవర్క గుర్రాలూ, రథమూ కూలగొట్టేశాడు. ఉగ్రుడయి పోయి అతడిమీద గబగబా పది బాణాలు కొట్టాడు శల్యుడి కొడుకు. అతడిసారథినీ పదిబాణాలతో కెవ్వుమనిపించాడు. కోపంతో మండిపడ్డాడు ధృష్టద్యుముడు. ఎర్రవడ్డ అతడిమొహంలో చిరునవ్వు మొలకలెత్తింది. ఆటోపంతో శల్యుడి కొడుకువిల్లు పెళ్ళుమనిపించాడతడు. నాగుపాముల్లాటి బాణాలు అతడి మోటిమీద నాటించాడు. ఆ వూపుని అతడి సారథినీ చంపేశాడు. గుర్రాలూ కూళ్ళేశాడు.

రథంపోయి, మానసమే వాహనం చేసుకున్నాడు శల్యుడి కొడుకు. కత్తి, డాలూ పట్టుకుని, రెక్కల పెనుబాములాగ ధృష్టద్యుముడిమీద కలబడ్డాడు. అతడి శౌర్యం ఉభయసేనలూ మెచ్చుకున్నాయి. చూసి పాండవులు భయపడ్డారు. ధృష్టద్యుముడి బాణాలన్నీ డాలుతో కాసుకుంటూ, తళతళా ఖడ్గంపులిపిస్తూ, చిత్రగతులతో అతడిమీద పడ్డాడు. చప్పున గద తీశాడు ధృష్టద్యు

మును. పూనిపెన్ని వొక్కటి బాదాడు. ఫెళ పెళ గుండ్రముపోయింది శల్యుడికొడుకు డాలు. రెండోదెబ్బ సినుగులా పడింది. భళ్ళున తలపగిలింది. ఇటు ప్రాణాలూ, అటు కత్తి నొదిలేసి కొండలా కూలిపోయాడు శల్యుడి కొడుకు. భయపడిపోయి కలతపడి పోయాడు కౌరవులు.

కొడుకు కూలిపోవడంతోనే నిలువునా మండిపోయి ధృష్టద్యుముడిమీద కలబడ్డాడు శల్యుడు. వరసపెట్టి మంచి ఉజ్వలమైన బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు ధృష్టద్యుముడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సూనుషం ఎందుకు పనికివస్తుంది ? అంతా దైవాధీనం మన అన్ని అక్షోహిణుల సేనా గెలుచుకుంటారు పాండివులు. చావూ, బాధా మననాశ్యవంతు. గెలుపూ, సంతోషమూ వాశ్యవంతు. ఇదే నీదగ్గర వింటున్నాను. సంజయా, తునక సిరీ, సంపదా పాండివుల చేతిలోనే పడుతుంది. దుర్యోధనుడి దుర్ణయవల్ల, దుర్వార్తలు వింటూ దుఃఖపడే దుర్గతిపట్టింది నాకు. పాండివుల్ని గెలిచే ఉపాయం కనిపించలేదు.

సంజయుడు : అవును నువ్వన్నదాల్తో సినంతా సందేహం లేదు. నీ చతురంగబలం ఎంతో నాశనమయిపోయింది. ఇక ముఖ్యులు కూడా రాలిపోతారు. సరే, తరవాణసంగతి విన. శల్యుడు లెక్కజమాలేని బాణాలు కొట్టాడు. ధృష్టద్యుముడూ అపరిమితమైన బాణాలతో ముంచెత్తాడు. శల్యుడు ధృష్టద్యుముడి విల్లు విరిచేసి, రకరకాల అస్త్రాలతో అతణ్ణి మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించాడు. అప్పుడు అభిమన్యుడు వచ్చి శల్యుడిమీద పుకాడు. దుర్యోధనుడు పురికోల్పడంతోనే దుర్ముఖుడూ, మస్సహుడూ, మర్కర్షణుడూ సత్యవ్రతుడూ చిత్రసేనుడూ, పురుమిత్రుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ — ఇంతమందీ పరిగెత్తారు. అయితే అభిమన్యుణ్ణి ఎదిరించ

డానికి జంకేసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ఒక్కొక్కడూ లెక్కలేనన్ని బాణాలువేశారు. చలించకండా వొక్కొక్కడిమీదా లెక్కలేనన్ని బాణాలు వేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కరలాఘవం చూపెట్టి అంతమందినీ కుదిపేసి వొదిలిపెట్టాడతడు.

మేనమామకి ఆశ్చర్యమూ సంతోషమూ, కలిగినట్టు నకుల సహదేవులు శల్యుడిమీద శరవర్షం కురిపించారు. అతడున్నా బాణాలతో ముంచెత్తాడు వాళ్ళని. వాళ్ళకి దన్నుగా ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ సేనలతో శల్యుడిమీద కలబడ్డారు. మనవాళ్ళలో పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళు శల్యుడికి సహాయం చేశారు.

మధ్యాహ్నమయింది. సూర్యుడు నడిమింటికి వచ్చాడు.

“ఇవాళే యద్ధం అంతమయిపోవాలి” – తీవ్రమైనకోపంతో గద తిప్పుతూ సీకొడుకుమీదికి రథం పరిగెత్తించి అన్నాడు భీముడు. భయంతో తడబడిపోయారు సీకొడుకులు. అప్పుడు ఉద్రేకంతో మగధరాజుని పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. ఏనుగుమందలతో భీముడి మీదికి పరిగెత్తాడు మగధరాజు. ఏనుగుమందలు చూడగానే ఎక్కడ లేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకువచ్చింది భీముడికి. భుజంమీద గద పెట్టు కుని గర్వంగా కులుకుతూ రథం దిగాడతడు. పర్వతాలమీద వాలిన మహావాయువులాగ భీషణంగా ఏనుగులమీద వురికేసి, పెద్ద సింహ నాదం చేశాడు. గుండెలుపగిలి కలగుండుపడిపోయాయి ఏనుగులు. అలా, దేవతలున్నా భయపడిపోయినట్టు మహావేగంతో విక్రమవి హారం మొదలెట్టాడతడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, నకులసహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ ఏనుగులమీద బాణాలు వేస్తూ భీముడికి రెండుపక్కలా చేరారు. నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు ఏనుగుల తలలు బాణాలతో పడగొడుతూ విజృంభించాడు.

మగధరాజు తన చువపుటేచుగు అభిమన్యుడిమీదికి వురికిం
చాడు. బాగా మెరుస్తున్న బాణమొకటి తొడిగాడు అభిమన్యుడు.
ఘోరంగా వొదిలిపెట్టాడు. ఏనుగు నుమటిమీద తగిలి కుంభస్థలం
దూసుకుపోయింది బాణం. అంతలోనే కళ్ళ జిగేలునున్నట్లు మరొక
బాణం కొట్టాడతడు. మగధరాజుని తారుమసిపించాడు. కైంశ
పీనుగులూ వొక్కసారే కింద దొర్లిపోయాయి.

ధృష్టద్యుమ్నుడు తళతళలాడుతున్న బంగారంమొదళ్ళ బాణా
లతో మగధ ఏనుగుసేన యావత్తు చింతరవందర చేసేశాడు. అశోక
వీరావేశం పెగవాళ్ళున్నా సోగిడారంటే సమ్ము. పిడుగులాటి గద
పట్టుకుని వొళ్ళు తెలియకండా ఏనుగులు వేటాడాడు భీముడు. కొన్నిటి
తొండాలు సలగ్గొట్టేశాడు. కొన్నిటి చండాలు విచ్చేశాడు. కొన్నిటి
కుంభస్థలాలు భళ్ళు మనిపించేశాడు. కొన్నిటి కాళ్ళు పిప్పిచేసేశాడు.
కొన్నిటిపక్కలు విరగదన్నేశాడు. కొన్నిటి వీపులు పీచుపిండి చేసే
శాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైనవాళ్ళున్నా
భీముడితో కలిసి నాడివాడి బాణాలతో ఆ ఏనుగుల్ని నానాఇది చేసేసి
దుళ్ళగొట్టారు. భీముడు వురికినచోటల్లా అతడిముందు ఏనుగులు వొంగి
పోతూవుండేవి. నెత్తురుకక్కుకుని కూలిపోతూ వుండేవి. కలయదిగు
గుతూ వుండేవి. కింద దొర్లిపోతూవుండేవి. ఏనుగురక్తంతో గదా,
తానూ తడిసిపోయి ప్రళయకాలముముడిలా పెట్టేసిపోయి మగదసేన
పీనుగుపెంట చేసేశాడు భీముడు. జడివానలా పడుతూన్న బాణాల
వల్లా, పిడుగులా పడుతూన్న గదవల్లా కలశపడిపోయి, బాధపడిపోతూ
వున్న ఏనుగుల్ని గొల్లాడు వొడుపుతో మందలు రొప్పుకుపోయినట్లు
తరుముకుపోయాడతడు. పెనుగాలికి కొట్టుకుపోయే మేఘాలగుంపు
లాగ చెల్లాచెదరయిపోయి, తమసేన పడదొక్కేస్తూ దుర్యోధనుడి

మీదికే పరిగెత్తాయి ఏనుగులు. వాటిని అదిలిస్తూ తన యావత్తు సేనా పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు.

రాజు పురికొల్పడంతోనే అమావాస్యనాడు అధికంగా ఉప్పొంగిన సముద్రంలా భీముడిమీద విరగబడింది కౌరవసేన. అయితే అంత సేననీ వొక్క అడుగునా ముందుకి రానివ్వలేదు భీముడు. యానా పొడ్డులాగ ఆపేశాడతడు. అలా నిలిపేసి, పెద్దరంక వేసి అమాంతంగా కలబడ్డాడు. ధృష్టద్యుముడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైన రథికులున్నూ అతడికి తోడయారు. అతడి వలపటా, దాపటా నడిచితమ ప్రతాపమంతా ప్రదర్శించారు. పుంఖానుపుంఖంగా వొక్క మొగిని బాణాలు కురిపించారు. కౌరవసేన కల్లోలంచేసేశాడు. అడివి దహించే అగ్ని హోత్రుడిలాగ కౌరవవ్యూహమంతా పొడిపొడి చేసేసి చెలరేగిపోయాడు భీముడు. ఎంత పోట్లాడుతూవుంటే అంత, వుబ్బి పోతూవుండేది అతని శరీరం. అంత వుప్పొంగిపోతూవుండేది మనస్సు. రొమ్ముతోనూ, నడ్డితోనూ, తొడలతోనూ, పాదాలతోనూ, యావత్తు శరీరంతోనూ దుర్యోధనుడి గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, బంట్లూ - చతురంగబలం యావత్తు నేలమీద చాపకట్టు పడ్డట్టు నిష్ఠురంగా చరిమేశాడతడు. మదపుటేనుగు చెల్లాటమాడి కుమ్మేస్తే తుంగమడుగు ఎలా అయిపోతుంది, అదిగో అలా అయిపోయింది మన సేన. అంత సైన్యమూ అడలె త్తిపోయింది, తడబడిపోయింది, నిచ్చెర పోయి నిలబడిపోయింది. భీముడి చుట్టుపట్లకి వెళ్ళడానికి, అతణ్ణి తేరి చూడడానికి మనవాళ్ళలో అక్కడ ఒక్కడికీ గుండెలు లేకపోయాయి. ఒక్కడినోటా ఒక మాట పెగిలితే వొట్టు.

అలా కార్చిచ్చులా చెలరేగిపోతూవున్న భీముడిమీదికి, ఉసుముతూన్న మేఘంలాగ మహావేగంతో రథం పరిగెత్తిస్తూ శరవర్షం కురిపిస్తూవచ్చాడు భీష్ముడు. అతణ్ణి రభసంగా వీరత్వంతో

ఎదురుకున్నాడు సాత్యకి. అదిచూశాడు అలంబుసుడు. ఆకాశం
 పగిలిపోయినట్టు అరుస్తూ వచ్చి సాత్యకిని డీకొన్నాడు. తీవ్రమయిన
 పదిబాణాలు అతడి అవయవాలమీద నాటించాడు. బాగా వొళ్ళు
 మండింది సాత్యకికి. గబగబా నాలుగు ఇనపబాణాలు కొట్టాడు.
 అలంబుసుడు వెనక్కి తగ్గేశాడు. వీరావేశంతో సింహనాదంచేశాడు
 సాత్యకి. అతడి సింహనాదం విని కళ్ళకొసలు ఎరుపెక్కి వీరరసోద్రే
 కంతో చూశాడు భూరిశ్రవుడు. చద్రున వెళ్ళి సాత్యకితో కలబడ్డాడు.
 “అరిగదీ!” అంటూ అరిచారు కౌరవులు. అలా కలబడి తొమ్మిది
 ఇనపబాణాలు సాత్యకిమీద నాటించాడతడు. దాంతో బాగా సాన
 పెట్టిన బాణాలు వర్షంలా కుమ్మరించి అశణ్ణి ముంచెత్తాడు సాత్యకి.
 అక్కపాపట్టి తమ్ముళ్ళతో భూరిశ్రవుడికి అండగా పరిగెత్తాడు దుర్యో
 ధనుడు. అటు పాండవులున్నా సాత్యకితో కలిసి ఘోరంగా బాణాలు
 కుమ్మరించాడు. భీముడు భయంకరంగా ప్రకాశించాడు. నీకుమాళ్ళ
 మీదికి వురికి వెంటదరిచాడు. తమ్ముళ్ళు తోకముడవడంతోనే
 సింహనాదం చేస్తూ దారుణంగా భీముడిమీద కలబడ్డాడు దుర్యోధ
 నుడు. అతడి వొళ్ళు తూంట్లుపడ్డట్టు తొమ్మిది బాణాలు కొట్టాడు.
 అందాకా కిందనేవుండి పోట్లాడుతున్నాడు భీముడు. సారథికి కేక
 వేసి చప్పున రథమెక్కా డతడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురుస్తూ అట్ట
 హాసం చేశాడు. ఒక్కపెట్టుని ఉగ్రగతితో పది బాణాలు దుర్యో
 ధనుడికి తగిలించాడు. మరిమూడుబాణాలు అతడి సారథి నందకుడి
 మీద వేశాడు.

నిలువునా నిప్పులు కక్కాడు దుర్యోధనుడు. బాణాలు
 ప్రవాహంలా వేసి భీముణ్ణి ముంచెత్తాడు. మూడు బాణాలు అతడి
 సారథి విశోకుడిమీద వేశాడు. మరొకబాణం వేసి భీముడి గొప్ప
 విల్లు విరిచేశాడు. కోపంతో మండిపోయి మరొకవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు

భీముడు. ఉగ్రమైన బాణంతో దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో ధనుస్సు తీసి, పిడుగులాటి బాణంతోడిగాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి ఎదురొమ్ముమీద దారుణంగా కొట్టాడు. దెబ్బతో మూర్ఛ పోయి పడిపోయాడు భీముడు. అభిమన్యుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ అదిచూసి మండిపోయారు. ఒక్క మొగిని బాణాలతో, దుర్యోధనుణ్ణి ముంచెత్తారు.

భీముడు తెలుపుకున్నాడు. కాలయముడిలాగ విజృంభించాడు. దుర్యోధనుడిమీదా, శల్యుడిమీదా దుర్దాంతమైన పరాక్రమంతో కలబడ్డాడు. మహావేగంతో వాళ్ళని బాణాలతో కప్పేశాడు. నీసైనికులు చుట్టుపట్ల చేరలేకపోయారు. సింహంచూస్తే ఏనుగు లెలా అయిపోతాయి, అదిగో అలా అయిపోయారు వాళ్ళు.

అపరాహ్ణమయింది.

నీకుమార్తూ సేనానీ, సుషేణుడూ, జలసంధుడూ, సులోచనుడూ, భీమసేనుడూ, భీమరథుడూ, వీరబాహుడూ, దుష్టదర్శనుడూ, దుర్ముఖుడూ, విచిత్తుడూ, వికటుడూ, ఉగ్రుడూ, అలోపుడూ, సముడూ — ఈపద్నాలుగుకూ ఎన్నోఅన్ని బాణాలు రువ్వుతూ భీముణ్ణి ముట్టడించారు. పెద్దపులి లేడికిల్లలమీద కలబడినట్టు వాళ్ళ మీద కలబడ్డాడు భీముడు. ఒక్కవెడల్పాటి బాణంతో సేనాని తల నరికేశాడు. మూడు బాణాలతో జలసంధుణ్ణి యమలోకం పంపేశాడు. సుషేణుడి గుండెలమీద వొక ఇనపబాణం నాటించి పడగొట్టేశాడు. అయిదు బాణాలతో వీరబాహుణ్ణి చంపేశాడు. ఒక వెడల్పాటి బాణంతో ఉగ్రుడి తల కుండలాలతోకూడా ఎగరగొట్టేశాడు. భీమసేనుణ్ణి, భీమరథుణ్ణి వొక్కమొగిని లెక్కలేనన్ని బాణాలువేసి కూలగొట్టేశాడు. నవ్వుతూ నాలుగు బాణాలతో సులోచనుణ్ణి కడతేర్చేశాడు. తక్కినవాళ్ళు భయపడి పోయిపోకముడిచేశారు.

“అయ్యో, చూస్తారేం? రాజకుమార్తెని భీముడు చంపేస్తున్నాడు! భయపడతారే?” – వీరరథికు లందరినీ చూసి పురికొల్పుతూ కేకలువేసి పురికాడు భీష్మసేనాని. అతణ్ణి దాటుకుంటూ తన మదపుటేనుగు భీముడిమీదికి పరిగెత్తించి బాణాలతో అతణ్ణి కప్పివేళాడు భగవత్తుడు. మేఘాలు కప్పేస్తే సూర్యుడెలా అవుపిస్తాడు, అలాగ భగవత్తుడి బాణాల్లో అవుపించాడు భీముడు.

అభిమన్యుడూ మొదలైన ముఖ్యులు అది చూశారు. చలించకండా కలబడి ఏనుగుమీద వరసపెట్టిబాణాలు నాటించారు. ఒళ్ళంతా రక్తం ధారలుడుతూవున్నా భయంకరంగా విజృంభించింది. ఒక్క మొగిని భోరున సెలయేళ్ళు ప్రివహిస్తూవుంటే, కులాసాకోసం నాట్యంచేసిన నడకొండలా అవుపించిందది. అలా చెలరేగిపోయి సైన్యం చంపేస్తూవుంటే పాండవయోధులు మౌక్తకూ దాన్ని నిలవరించలేక నిచ్చెర పోయారు. అదిచూసి కారవసేన వాళ్ళమీద మరింత విరుచుకుపడింది. సంతోషంతో దుర్యోధనుడు రథంపరిగెత్తించాడు. తెగించి భీముడిమీద కలబడ్డాడు. వరసపెట్టి గట్టిగట్టి ఇనప బాణాలు అతడి గుండెలమీద నాటించాడు. మూర్ఛపోతూ జెండా కొయ్య పూతపట్టుకున్నాడు భీముడు. దాంతో వెరికేకలు వేసేశారు మనవాళ్ళు.

చూసి సింహనాదంచేశాడు ఘటోత్కచుడు. తండ్రిదగ్గరికి వచ్చాడు. ఇది మామాయుద్ధానికి తగిన సమయమని భావించాడు. పాండవుల సహాయంకోసం దేవేంద్రుడు ఐరావత మెక్కివచ్చాడని శత్రువులు అనుకునేట్టు, కైలాసపర్వతమంత ఎత్తూ, నాలుగు దంతాలూ వున్న ఏనుగుమీదకూచుని, వజ్రాయుధం పట్టుకుని వెయ్యి కళ్ళతో ప్రత్యక్షమయ్యాడతడు. అంజనం వామనం మొదలైన దిగ్గజాలవంటి ఏనుగులమీద దిక్పాలకులలాగ తోడి రాక్షసులు అతడి

రెండుపక్కలా నడిచారు. దురుసుగా వచ్చి నాశ్వంతా దుర్యోధనుడి మీదపడ్డారు. అడ్డుకోవచ్చిన భగదత్తుడి ఏనుగుమీదికి వ్రకి బాణాలతో కొట్టి, ఏనుగుల దంతాలతో పొడిపించి, దాన్ని నానాబాధా పెట్టేశారు. భయపడిపోయి, బెంబేలుపడిపోయి, వెనక్కితిరిగి, మనసేనంతా తొక్కిస్తూ దిక్కులదరినట్టు పరుగుతీసిందది.

ఇలా ఘోరంగా భగదత్తుడి ఏనుగు తరిమేసి, ప్రేతుగిపోయి దుర్యోధనుడిమీదికి పరిగెత్తాడు ఘటోత్కచుడు.

“ఘటోత్కచుడు తన మాయాగర్వంతో భయంకరంగా తయారయ్యాడు. భగదత్తుణ్ణి తరిమేసి దుర్యోధనుడిమీద కలబడ్డాడు. చప్పున అడ్డుపడకపోవడం పౌరుషం కాదు. రాక్షసుణ్ణి ఘోరాయించాలి. జంకేరకం కాదు భగదత్తుడు. ఘటోత్కచుణ్ణి మూడు చెరువులనీళ్ళూ తాగించగలడు. అయితే ఏంలాభం! ఏనుగు ఆగడం లేదు. “అదిగో ఘటోత్కచుడి ఏనుగు రారాజుమీదికి వరుగుతూ వుంది” — ద్రోణుడితో అంటూ ఏనుగుని కొట్టండని యోధులికి చెయ్యివిసిరి, తన రథం ముందుకి పరిగెత్తించాడు భీష్ముడు. ద్రోణాచార్యులూ మొదలైన మహారథులున్నూ అతడివెంట వెళ్ళి దుర్యోధనుడికి అడ్డుపడ్డారు. ఘటోత్కచుడిమీద రకరకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించారు. ధర్మరాజూ మొదలైన పాండవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మొదలైన దండనాయకులూ ఘటోత్కచుడితో కలిసి అపరిమితమైన బాణాలు వేశారు. ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. భీష్ముడు అపరిమితమైన పరాక్రమంతో పాండవసేన ఖండించాడు. ఘటోత్కచుడు అడ్డూ ఆపూ లేని మహావిక్రమంతో సింహనాదంచేశాడు. అతడి ఏనుగులు నలిరేగిపోయి, నీసేన కూవత్తూ చిందరవందర చేసేశాయి.

“ఇతడితో ఇప్పుడు యుద్ధంచెయ్యడం సచ్చలేదు నాకు”
ద్రోణుడితో అన్నాడు భీష్ముడు — “పొద్దు గుంకిపోతూవుంది. ఇవా
శకి వెళ్ళిపోయి రేపు పొద్దున్న యుద్ధానికి వద్దాం” అన్నాడు.

“అదే మంచిది” అంటూ తమ రథాలవాళ్ళతో యుద్ధమాపం
డని సేనలు వెనక్కి మళ్ళించాడు ద్రోణాచార్యులు.

కొరవులు వెనక్కి మళ్ళడంతోనే సింహనాదాలుచేశారు పాండ
వులు. భేదీలు, శంఖాలూ మొదలయిన తూర్వారవాలు భీష్మణంగా
మోయించారు. నీకొడుకులూ, పేరుపడ్డ సేనానాయకులూ చిన్నబు
చ్చుకుని విడిదలకి వచ్చేశారు. ఘటోత్కచుణ్ణి బ్రహ్మరథం పట్టేసి,
నవ్వుతూ కేరుతూ తమ శిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు పాండవులు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, యుద్ధంలో ఎప్పుడూ పాండవులు
పైచేయి, పరాక్రమంలో నాకొడుకులు తీసికట్టూ — ఇదే పాడు
తున్నావు. తొలినించీ ఇదే వింటున్నాను. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ,
శల్యుడూ — ఇంకా ఎంతో అంతమంది మహాయోధులు మన సేనలో
వున్నారు. ఇంతలేసివాళ్ళని తుక్కుకింద కట్టేసి, వాళ్ళు ఇంతవా
ళ్ళవడంలో ఏమిటి రహస్యం? మందా? మాయా? మంత్రమా?

సంజయుడు : మందూ, మాయూ, మంత్రమూ ఏదీ కాదు.
మహారాజా, దీనిలో వున్న రహస్యమంతా వొక్కటే, ధర్మం.
ధర్మమూ, సత్యమూ తప్పనివాళ్ళు పాండవులు. ధర్మమంటే అక్కర
లేదు నీకుమాళ్ళకి. వాళ్ళకి తాళంవేస్తూ పాపానికే నెట్టుకున్నావు
నువ్వు. అదంతా ఏమవుతుంది మరి! ఊరికే పోతుందా? ధర్మంగెల
వదా? వాళ్ళు గెలవడమూ, మీరు వోడిపోవడమూ తప్పదు. అ
నాడే చెప్పాడు విదురుడు. మనకి కొత్తేముం దిపుడు!

నువ్వు ఇప్పుడు అడిగినట్టే ఆవాళరాత్రి దుర్యోధనుడున్నా
అడిగాడు భీష్ముణ్ణి. ఆయన ఏమన్నాడో చెబుతాను విను. “మొదటి

నించీ నీ చెవిలో గూడుకట్టి పోరుతూ వచ్చాను. పాండవులికి శ్రీకృష్ణుడు సహాయుడయి వుండడంచేత వాళ్ళకి ఏదీ అసాధ్యం లేదు. ఆపరమేశ్వరుడి మహత్వం తెలిసినవాళ్ళు కొందరే. తెలియని వాళ్ళు చాలామంది. తెలిసినవాళ్ళకి ఆపదలుండవు. పాండవులు తెలుసుకుని ఆయన నాశయించారు. నువ్వు లక్ష్యపెట్టవు. చెపుతాను విను. మానససరోవరం ఉత్తరాన పర్వతశిఖరంమీద వొకనాడు బ్రహ్మ దేవుడు కొలువు తీర్చాడు. దేవతలూ, మునులూ, గంధర్వులూ, అస్పరసలూ ఆయనని సేవిస్తున్నారు. ఇంతలో మణులతో మెరిసిపోతూ వొక విమానం ఆకాశంమీద అవుపించింది. అందులో పరమేశ్వరుడు వుండడం తెలుసుకున్నాడు బ్రహ్మ. సంతోషంతోనూ, సంభ్రమంతోనూ లేచి నమస్కరించాడు. 'ప్రభూ, లోకాలన్నీ ఉత్పత్తి చేస్తావు; నిలుపుతావు; నాశనంచేస్తావు. అంతా వినోదం నీకు. మునులు నిన్ను అర్చిస్తారు. గుణసముద్రుడివి. నిర్గుణాత్మకుడివి. దుఃఖమూ, భయమూ తొలగించే పాదాలు నీవి. శుభకరమూర్తి, ఓ నారాయణమూర్తి, నీకు జన్మించి ఈలోకాలన్నీ నిర్మించాను నేను. నీరక్షణవల్లే ఇవి నిలబడివున్నాయి. దేవా, రాక్షసులు సాగిస్తూవున్న ఘోరాలవల్ల మనుష్యలోకం ఇప్పుడు క్షోభపడిపోతూవుంది. అంచేత కరుణించు. యదువంశంలో అవతరించు. నీ సఖుడైన నరుడితోకలిసి నరలోకంలో జన్మించు. నానారాక్షసనాయకులూ పెడుతూవున్న పీడ తొలిగించు. భూభారం తగ్గించు' అంటూ ప్రార్థించాడు. నారాయణుడి పక్కనే నీడలా ఎప్పుడూ వొదలకండా వున్న నరుడనే మహాపురుషుణ్ణి కూడా అలాగే వినయంగా వేడుకున్నాడు. నారాయణుడు దయవొలికిస్తూ చల్లనిచూపు చూశాడు. 'సరే, అలాగే కానీ' అని సెలవిచ్చి అంతర్ధానమయ్యాడు. అదంతా చూసి బ్రహ్మకొలువులో వున్న యావన్మందీ ఆశ్చర్యపోయారు. 'ఇంత వినయవిధేయతలతో

ప్రార్థించావు. ఎవరు వీళ్ళు?' అని బ్రహ్మదేవుణ్ణి అడిగారు. 'పరమ మునీశ్వరులు వీళ్ళు' అన్నాడు బ్రహ్మ - 'ఆదిపురుషులు, సర నారాయణులు నాకు ఆరాధ్యులు. వాళ్ళిద్దరినీ భూలోకంలో పుట్టండని ప్రార్థించాను. దానికి దయతో అంగీకరించారు. భూమ్మీద విలాసంగా పుట్టిన వీళ్ళని కేవలం మనుష్యులే అనుకుని లెక్కచెయ్యనివాళ్ళు చెడతారు. అలా కాకండా వాళ్ళని తెలుసుకుని భక్తితో కొలిచిన వాళ్ళకిమాత్రం శుభం కలుగుతుంది.' అని చెప్పి బ్రహ్మ తన లోకానికి వెళ్ళిపోయాడు. కొలువులోవాళ్ళంతా తమతమ స్థానాలికి వెళ్ళి పోయారు. ఈకథ నేను నారదుడూ, జామదగ్న్యుడూ, వ్యాసుడూ మొదలైనవాళ్ళవల్ల విన్నాను. సరనారాయణులతో విరోధం వద్దని లోగడ మహామునులు నిన్ను వారించారు కదా! అయినా నువ్వు మదాంధుడవయి వినలేదు. ఇకనైనా కృష్ణుణ్ణి ఆశ్రయించు. పాండవులతో పొత్తుకలిగి మనులుకో" అనిచెప్పి వూరుకున్నాడు భీష్ముడు. నీకుమారుడు అదంతా పెడచెవినిపెట్టాడు. తగినవాళ్ళు చెప్పిన హింసోపదేశం వికపోవడం మీకున్నదే కదూ, సరే తరవాత సంగతి విను.

వి దో రో జు

మర్నాడు శెల్లవారింది. భీష్ముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని సముద్రం పొంగివచ్చినట్టు రణస్థలానికి తరలివచ్చింది కౌరవసేన. మకరవ్యూహం పన్ని కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూ నుంచుంది. అటు పాండవులూ వచ్చే శారు. శ్యేనవ్యూహం పన్నారు వాళ్ళు. శ్యేనవ్యూహం మొహంలో భీముడు నుంచున్నాడు. కళ్ళలో ధృష్టద్యుముడూ, శిఖిండి నుంచున్నారు. శిరస్సులో సాత్యకీ, కంఠంలో అర్జునుడూ నుంచున్నాడు. ఎడమరెక్కలో విరాటరాజూ ద్రుపదుడూ, కుడిరెక్కలో కేకయు

మకరం : మొసలి. శ్యేనం : డేగ.

లూ నుంచున్నారు. వీపున అభిమన్యుడూ, ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, తోకలో నకుల సహదేవులతో కలిసి ధర్మరాజూ నుంచున్నారు.

ఇలా రెండుసేనలూ వ్యూహాలు పన్ని యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. ఒక వ్యూహం మొసలి. రెండోది డేగ. మొసలి మొహం చీల్చుకుంటూ లోపల చొచ్చుకుపోయాడు డేగచుంచు భీముడు. మొసలి మొహం లోనే వున్నాడు భీష్ముడు. ముందు అతడిమీదే కలబడ్డాడు భీముడు. బాణవర్షంతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు. నెయ్యిపోసిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ లేచాడు భీష్ముడు. భీముణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. త్రేతాగ్ని దహించినట్టు పాండవసేన మాడ్చి వొదిలిపెట్టాడు. అంతలో అర్జునుడు వచ్చిపడ్డాడు. దివ్యాస్త్రాలు వేసి భీష్ముడి గర్వం అణిచేశాడు. అడ్డూ ఆపూ లేకండా విజృంభించాడు. ఎండాకాలం సూర్యుడిలాగ కారవ సేనమీద తన ప్రతాపం చూపించాడు. మనసేన నిలవలేకపోయింది. చెల్లాచెదురయిపోయింది. అదిచూసి దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వచ్చి ఇలా అన్నాడు : “పాండవులంటే ఎక్కడలేని న్యాయాలూ వస్తాయి మీకు. నువ్వు భీష్ముడూ కళ్ళెర్రచేస్తే దేవతలయినా నిలవలేరు. అర్జునుడు మనసైన్యం అలా మాడ్చేస్తూవుంటే మీరు ఉపేక్షించి వూరుకోడం న్యాయమేనా అని అడుగుతున్నాను?”

“ఏం మాటలివి?” అంటూ నొచ్చుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు — “ఎప్పుడూ వున్న దేనా ఇవాళే వచ్చిందా వాళ్ళప్రతాపం! సముద్రంలో ఆనపతుంబవేస్తే పట్టినంత పడుతుంది, కాని అంతా పట్టదుకదా! ఇంతకీ వాళ్ళని గెలవడం మాత్రం మాశక్యంకాదు. అది బాగా తెలుసుకోడం అవసరం నువ్వు.” ఇలా అంటూనే పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తాడతడు. ద్రోణాచార్యుల విజృంభణంతో తడబడిపోయి చెదిరిపోవడం మొదలెట్టాయి పాండవసేనలు. అప్పుడు వాయువేగంతో వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు సాత్యకి. తళతళా మెరు

స్తున్న బాణాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు. నవ్వుతూ కరుకయిన బాణాలు సాత్యకిమీద కురిపించాడు ద్రోణుడు. దేబ్బలు తింటూన్నా కదలకండా తీవ్రంగా పోరాడాడు సాత్యకి. అదిచూసి భీముడు సాత్యకితో కలిశాడు. వాడివాడి బాణాలు ద్రోణుడి మీద తగిలించాడు. శల్యుడూ, భీష్ముడూ ద్రోణుడికి తోడ్పడ్డారు. భీముణ్ణి మోడడం లంకించుకున్నారు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికొడుకులూ చున్వలలాగ వచ్చి వాళ్ళమీద పడ్డారు. అడ్డులేని బాణాలతో వాళ్ళని ముంచెత్తారు. అల్లెతాడు మోగిస్తూ, అమ్ములతో ఆకాశం నింపేస్తూ శిఖండికూడా మహావేగంతో వచ్చి భీష్ముణ్ణి ఆక్రమించాడు. ఆవడితనమూ, ఆఱిగుసుతనమూ చూసి ఇటూఅటూ పరిగెత్తింది మన రాణువ. శిఖండి అలా రావడంతోనే మొహం తిప్పేసుకున్నాడు భీష్ముడు. “ఆడదానితోనా నేను పోట్లాడతాను?” అంటూ ఎదిరించకండా శప్పుకుపోయా డతడు.

భీష్ముడు శప్పుకోగానే ద్రోణాచార్యుల్ని పురికొలిపాడు దుర్యోధనుడు. పెద్దపులిలాగ శిఖండిని వెంటదరిమాడు ద్రోణుడు. దాంతో కౌరవసేన యావత్తూ పొలికేకలువేస్తూ విరగబడింది. అటు పాండవులూ తిరగబడ్డారు. పెద్ద దొమ్మియుద్ధం జరిగిపోయింది. ఘోరంగా శయారయింది రణరంగం.

ధూళి మేఘం. కత్తులూ మొరలైన ఆయుధాల తళతళలు మెరుపులు. ధనుష్టంకారాలు ఉరుములు. నెత్తురువానకి సరిగ్గా ఇవన్నీ సరిపోయాయి. పోగులుపడ్డ గుర్రాల పేగులూ, పనుగుల పీనుగులూ, రక్తాలతో తడిసిన తెల్లబట్టలూ, ప్రాణాలు బలిపెట్టిన భటుల కళ్ళేబరాలూ — అబ్బ, దారుణంగా వుంది రణస్థలం.

ఉభయసైన్యాలూ గావుకేకలువేస్తూ నరుక్కుంటూవుంటే, బాణాలు గుప్పుకుంటూ వుంటే, గదలతోనూ తోమరాలతోనూ

కొట్టుకుంటూవుంటే దిక్కులు గడగడలాడాయి. ఆకాశంమీద గుంపు గుంపులయి చూస్తూవున్న దేవతలలోనూ కోలాహలం బయలుదేరింది.

అటు భీముడూ, ఇటు భీష్ముడూ ఇద్దరూ కేండు కంచుబురుజుల్లాగ కాశారు. భీముడికి అర్జునుడు దన్నయాడు. భీష్ముడికి ద్రోణుడు దన్నయాడు. ఎవరి పరాక్రమం వారు ప్రదర్శించారు.

కళింగుల ఏనుగుసేన భీముడిమీదికి రెచ్చగొట్టాడు దుర్యోధనుడు. ఇదే సమయమని దుర్యోధనుడి తమ్ములు యావన్నందీ భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కళింగగజసేనా, నీకుమాళ్ళూ- ఇంతమందీ భీముడిమీద పడడంచూస్తే పెద్దపర్వతంమీద దొంతర దొంతరలయి మేఘాలు కమ్మేస్తే ఎలా అవుపిస్తుందో అలా అవుపించింది.

గాండీవం మోగిస్తూ పెనుగాలిలా చెలరేగిపోయాడు అర్జునుడు. అంతమందినీ రొప్పిరొప్పి పడమోది వొదిలిపెట్టాడు. కారవ కుమాళ్ళ రథాలూ, కళింగుల ఏనుగులూ అర్జునుడిముందు అరనిమిషమైనా ఆగలేకపోయాయి. వెనక్కి తిరిగిపోయి వెర్రిపరుగులు తీశాయి. ఇక తక్కిన బలగం సంగతి చెప్పేదేముంది! ముచ్చెమట్లు పోసుకుని భీష్ముడివెనక్కి పారిపోయింది.

లేనిదైర్యం తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. చెయ్యివిసిరి మళ్ళీ సైన్యం రెచ్చగొట్టాడు. ఉత్సాహం కలిగించి హెచ్చరించాడు. దాంతో కాంభోజసైన్యమూ, గోపాలసేనా, సింధు గాంధారసైన్యాలూ, త్రిగర్త కళింగసేనలూ వేసుకుని శకునీ, జయద్రథుడూ పదండంటే పదండంటూ పాండవులమీదికి బయలుదేరారు. వాళ్ళకి దన్నుగా దుశ్శాసనుడూ బయలుదేరాడు. ఇంతమందీ వెళ్ళి భీముణ్ణి, అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు.

భీష్మాదునులికి దన్నుగా ధర్మరాజు వచ్చాడు. అతడితో చేది, కాశ, కరూశ, పాంచాలసేనలతో ధృష్టద్యుముదూ మొదలైన రాటుదేరిన రథికులూ ఎత్తివచ్చారు.

విందుడూ అనువిందుడూ కాశీరాజుతో కలబడ్డారు. జయద్రథుడు భీముడితో కలబడ్డాడు. వికర్ణుడు సహదేవుణ్ణి డీకొన్నాడు. చిత్రసేనుడు శిఖండిమీదికి వెళ్ళాడు. దుర్యోధనుడు విరాటరాజుతో పోరాడాడు. త్రిగర్తులు నకులుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ద్రోణుడు చేకితానుడు మీదికీ, సాత్యకిమీదికీ వురికాడు. కృపుడూ కృతవర్మా కలిసి ధృష్టద్యుముడిమీద పడ్డారు. అభిమన్యుడు సాల్వుడి మీదికీ, కేకయులమీదికీ వచ్చాడు. ధృష్టకేతుడూ, ఘటోత్కచుడూ నీకొడుకుల మీద విరుచుకుపడ్డారు. ధర్మరాజూ శల్యుడూ కలబడ్డారు.

ఇలా ఉభయులూ సంకులసమరం లంకించుకున్నారు. శస్త్రానికి శస్త్రం, ఆయుధానికి ఆయుధం, బాణానికి బాణం తగిలి మంటలు పుట్టి ఆకాశంమీదికి పరిగెత్తేవి. మధ్యాహ్నసూర్యుడి కిరణాలిని పారదోలుతున్నాయా అన్నట్టు వుండేవి. రథాలు గుద్దేసి తుళ్ళిపోయి దొర్లిపోతూ వుండేవి ఏనుగులు. ఏనుగులు తొండాలతోపట్టి లాగేసి విసిరేస్తూవుంటే గుండపిండయిపోతూ వుండేవి రథాలు. గుర్రాలు తొక్కిస్తూవుంటేవాటి డెక్కల్లోపడి నలిగిపోతూ వుండేవాళ్ళు కాలి బంట్లు. భటులు బాదేస్తూ, నరికేస్తూవుంటే రక్తాలు నరదలు కడుతూ పరిగెడుతూవుండేవి గుర్రాలు. ఇలా యుద్ధరంగం యావత్తూ మహా బీభత్స మయిపోయింది. అదంతా చూసి దేవతలవొళ్ళుకూడా జలదరించింది. అందులో భీముడికి పట్ట పగ్గాలే లేకపోయాయంటే నమ్మొ. అలావిజృంభించా డతేడు. అతడి వడితనానికి ఎక్కడలేని కోపమూ పొడుచుకు వచ్చింది భీష్ముడికి. ఎన్నో అన్ని బాణాలు కొట్టా డతడిమీద. ఒళ్ళంతా రక్తాలు కారేటట్టు చేసేశాడు. అది

చూశాడు సాత్యకి. పనుగుకి బరికోల చూపిస్తే ఎలా కోపం వస్తుంది, అదిగో అలా కోపంవచ్చిందతడికి. దారుణమైన బాణాలతో భీష్ముణ్ణి కొట్టడ మారంభించాడతడు. దాంతో మరింత వొళ్ళు మండింది భీష్ముడికి. బాగా పూనిపెట్టి, వొక్కబాణం వేశాడతడు. సాత్యకి సారథితల ఎగరగొట్టేశాడు. సారథి లేకపోయేసరికి చుక్కాని లేని వోడలా అయిపోయింది సాత్యకి రథం. దారీ తెన్నూ లేకండా ఎటుపడితే అటు పరిగెత్తాయి గుర్రాలు.

“మళ్ళించండి! మళ్ళించండి! రథం! పట్టుకోండి! అడ్డుకోండి! పరిగెత్తండి! తడబడిపోతున్నాడు సాత్యకి వేగం. వేగం రథం నిలువరించండి!” — పాండవసేనలో ఇవే కేకలు చెలరేగాయి. సారథిలేని రథంతో వున్న సాత్యకిమీద చెయిచేసుకోలేదు భీష్ముడు. అతణ్ణి వొదిలేసి పాండవసైన్యం చెండాడడం ప్రారంభించాడతడు.

అప్పుడు విరాటరాజు కాలయముడిలాగ నిప్పులు కక్కుతూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. రెప్పపాటులో భీష్ముడిమీద మూడు దారుణమైన బాణాలు కొట్టాడు. తడువుకోకండా వెంటనే అతడి గుర్రాలనీ కొట్టాడు. భీష్ముడుమాత్రం వూరికే పోయేవాడా? గబా గబా పది బాణాలువేసి విరాటరాజుని రక్తస్నానం చేయించి మరీ వొదిలిపెట్టాడు.

అంతలో అర్జునుడు భీష్ముడిమీదికి రథం వురికించబోయాడు. అడ్డంగా వెళ్ళాడు అశ్వత్థామ. ఆరుబాణాలు అర్జునుడిమీద నాటించాడు. నవ్వుతూ వొకేవొక్కబాణం వేశాడు అర్జునుడు. అశ్వత్థామ ధనుస్సు రెండు ముక్కలయి వూరుకుంది. చప్పున మరో ధనుస్సు తీశాడు అశ్వత్థామ. విడుపూ విరామం లేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. అర్జునుణ్ణి, అతడిసారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణి వొళ్ళుమంటలుచ్చుకున్నట్టు చేశాడు.

అర్జునుడి కళ్ళకొసలు కెంపులు మెరిశాయి. ఆ మెరుపులతో బాణాలున్నూ పరిగెత్తాయి. గాండీవం గర్జించింది. అశ్వత్థామ కవ

చం చీలికలయింది. అతడి శరీరం రక్తాలు వరదలు కట్టింది. చలించలేదు అశ్వత్థామ. ధనుస్సు కిందపెట్టలేదు. బాణవేగం తగ్గించలేదు. గురుపుత్రుడు చావుదెబ్బలు తినేశాడు కదా! అని జాలీ, అయినా పౌరుషం వొదలలేదు కదా అని మెప్పు - రెండూ కలిగాయి అర్జునుడి హృదయంలో. “బ్రాహ్మడితో ఇంతెందుకు పోనిస్తూ” అనుకుంటూ మరోతట్టు రథం మళ్ళించాడతడు.

అర్జునుడు అటు మళ్ళగానే ఇటు భీష్ముడిమీద పురకబోయాడు భీముడు. అడ్డంగా వెళ్ళి అయిదు బాణాలతో కొట్టి అతడి వొళ్ళు చీలికలయినట్టు చేశాడు దుర్యోధనుడు. జూలు లాగిన సింహంలా తిరగబడ్డాడు భీముడు. అంతకి రెండింశలు తగిలించాడు దుర్యోధనుడి మీద. మహారాజా, ఇద్దరూ నీ ప్రియకుమాళ్లు. సమ ఉజ్జీలు. ఇద్దరూ వొకళ్ళని వొకళ్లు బాణాలతో కొట్టుకుంటూ వుంటే, హోరాహోరి పోరాడుతూ వుంటే, చూస్తూవున్న జనం ఏమన్నారో విను - “శత్రువులనే చీకట్లు పారదోలడానికి ఇద్దరూ సూర్యులలాంటివాళ్లు. ఇలాంటి వాళ్ళు దెబ్బలాడుకుంటున్నారా అంటే దీనంతటికీ ధృతరాష్ట్రుడి బుద్ధితక్కువా, అతడి ముక్కరమైన లోభగుణమూ మాత్రమే కారణం” అన్నారు.

చిత్రసేనుడూ, పురుమిత్రుడూ, భీష్ముడూ దుర్యోధనుడితో కలిశారు. భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అప్పుడు అల్లెతాడు మోగిస్తూ అడ్డంగా వచ్చిపడ్డాడు అభిమన్యుడు. తళతళా మెరిసిపోతూవున్న ఏడు బాణాలు పురమిత్రుడిమీద తగిలించాడు. డబ్బయి బాణాలు భీష్ముడి మీదవేశాడు. చిత్రసేనుడిమీద పది బాణాలుకొట్టి అతడి వొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. తమని ఎన్ని బాణాలతో కొట్టాడో అన్ని బాణాలతోనూ అతణ్ణి కొట్టారు పురుమిత్రుడూ చిత్రసేనుడునూ. ఉగ్రమైన కొత్తకొత్త బాణాలు ఎన్నో అన్ని అభిమన్యుడిమీద నాటిం

చాడు భీష్ముడు. ఇంతమందినీ పూపేస్తూ యుద్ధంచేశాడు అభిమన్యుడు. చిత్రసేనుడి విల్లు విరిచేశాడు. అతడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి కవచం చీలికలు చేసేశాడు. శరీరం తూంట్లు తూంట్లు చేసేశాడు.

కౌరవరాజకుమార్లు అంతమందీ మౌక్కుసారి అభిమన్యుడిమీద పడ్డారు. శరవర్షం కురిపించి అతణ్ణి అతడిరథాన్నీ ముంచేశారు. అమాంతంగా ఉగ్రుడే అయిపోయాడు అభిమన్యుడు. మంచి ఎండా కాలంలో బాగాఎండిన అడివినిముట్టుకున్న దావాగ్నిలాగ బాణాగ్నితో వాళ్ళని కాలెచ్చెయ్యడం మొదలెట్టాడు. గుర్రాలు పురికిస్తూ, ప్రళయ తాండవం చేసే శివుడిలాగ యుద్ధరంగంలో వీరనృత్యం చేశాడతడు. అతణ్ణిచూసి శత్రువులు కూడా ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

అభిమన్యుడూ లక్ష్మణకుమారుడూ

అలా రెచ్చిపోయి కౌరవసేన చించి చెండాడు తున్నాడు అభిమన్యుడు. అమాంతంగా అతడి ఎదటికి వెళ్ళాడు లక్ష్మణకుమారుడు. ఇలా వెళ్ళాడో లేదో ఎన్నో అన్నీ బాణాలు రువ్వాడు అభిమన్యుడి మీద. అరికాలిమంట మరింత నెత్తికెక్కింది అభిమన్యుడికి. గట్టిగట్టి బాణాలు సంధించాడతడు. లక్ష్మణుడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. అతడి సారథినీ చంపేశాడు. రథంలేకండా అయిపోయాడు లక్ష్మణుడు. అయినా జంకలేదతడు. శక్తి తీసి అభిమన్యుడిమీద విసిరాడు. దానిని సగంలోనే తెగేశాడు అభిమన్యుడు. ఆ పూపుని లక్ష్మణుణ్ణి చాపు దెబ్బలుకొట్టేశాడతడు. హరిబ్రహ్మదులయినా అడ్డకోలేరన్నట్టున్నాడతడు. అంతలో చప్పున రథం పరిగెత్తించుకు వచ్చాడు కృపాచార్యులు. లక్ష్మణకుమారుణ్ణి తన రథంమీద తప్పించుకు వచ్చేశాడు. అదంతా దుర్యోధనుడి కళ్ళముందే జరిగిపోయింది.

అప్పుడు మన యోధులందరినీ హెచ్చరిస్తూ విజృంభించాడు భీష్ముడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ, పదాతులూ — వీళ్ళందరితోనూ నేల నేలంతా మేఘాలు కప్పిన ఆకాశంలా అవుపించింది. యుద్ధవిద్యలో రాటుదేరిన సాత్యకి అటు విజృంభించాడు. అద్భుతమైన హస్తలాఘవం ప్రదర్శించా డతడు. బాణం తియ్యడం, సంధించడం, విడిచిపెట్టడం — ఊహించలేనంత వడితనం చూపెట్టాడు. పుంఖాను పుంఖాలు, బాణాలు వేసి కారవసేన నురుమాడడ మారంభించాడు. నెయ్యి పోసిన అగ్నిహోత్రు డిలామండిపోతూ వెళ్ళి సాత్యకిని ముట్టడించాడు భూరిశ్రవసుడు. ప్రళయాగ్ని శిఖలవంటి బాణాలు లెక్కాజమాలేకండా కుమ్మరించాడు. దాంతో సాత్యకితో వున్న యోధులు భయపడిపోయి వెనక్కితగ్గేశారు. సాత్యకి కుమాభ్యు పదిమందీ ధైర్యంతోవచ్చి భూరిశ్రవసుణ్ణి ఎదిరించారు. “ఇదిగో, భూరిశ్రవసా! నీతో చెయ్యి చెయ్యి కలపాలని సరదాపడే వచ్చాం మేము. మాలో ఎవణ్ణయినా వొక్కణ్ణి కోరుకో. సరాసరి యుద్ధంచేద్దాం” అంటూ కవ్వించా రతణ్ణి.

వాళ్ళని చూసి పకపకా నవ్వాడు భూరిశ్రవసుడు. “అబ్బాయిలూ, మీలో వొక్కొక్కరూ అయితే నా బాణాలముందు తట్టుకోలేరు. అంచేత చేవంటూవుంటే పదిమందీ కలిసే రండి. నా చేవేదో చూద్దురు కాని” అన్నా డతడు.

మట్టమధ్యాహ్న మయింది. సాత్యకి కొడుకులు పదిమందీ భూరిశ్రవసుడిమీద విరుచుకుపడ్డారు. బాణవర్షం కురిపించారు. అవన్నీ దూరంనించే ముక్కముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు భూరిశ్రవసుడు. పైగా పదిమందినీ బాణాలతో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టాడు. మరింత రెచ్చి పోయారు సాత్యకికొడుకులు. ఎన్నో అన్న బాణాలు వేసి భూరిశ్రవసుణ్ణి ముచ్చెమటలు పోయించారు. ఆ వూపుతో అతణ్ణి హతవార్యైయ్య

డానికే పూనుకున్నాడు వాళ్ళు. పట్టలేనంత కోపం వచ్చింది భూరిశ్రవసుడికి. పదిబాణాలు కొట్టి పదిమంది బాణాలూ పుటుకుపుటుకు మని పించేశాడు. అంతతోనూ ఆగలేదతడు. తళతళమంటూవున్న పదే పది బాణాలు కొట్టాడు. పదిమంది తలకాయలూ తెగనరికేసి, భూదేవికి బలిపెట్టేశాడు. గావుకేకలువేసి కోలాహలంచేశారు కౌరవులు.

కళ్ళనదట కుమాశ్శహత్య చూశాడు సాత్యకి. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ నిలువునా వొణికిపోయాడతడు. ముందూ వెనకూ కనపడలేదతడికి. ఉన్న పాశాన రథం వురికించాడు. భూరిశ్రవసుడి రథానికి గుద్దించాడు. నొగతోనొగ రాపాడి భూరిశ్రవసుడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి గుర్రాలు నరికేశాడు. భూరిశ్రవసుడుమాత్రం సామాన్యడా! అతడూ అలాగే సాత్యకిసారథిని చంపేశాడు. అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. ఇద్దరికీ రథాలు లేవిప్పుడు. కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకుని ఇద్దరూ రథాలమీంచి కిందికి దూకేశారు. క్షణాల మీద ఏదో జరిగిపోతుంది. అంతలో చద్రున భీముడు పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. సాత్యకిని తన రథంమీద పట్టుకుపోయాడు. ఇటు దుర్యోధనుడూ చప్పున వెళ్ళాడు. భూరిశ్రవసుణ్ణి రథంమీద పెట్టుకు తీసుకు వచ్చేశాడు.

అల వొద్దువేళ అయింది. వాలిపోతూవున్న సూర్యుణ్ణి చూశాడు అర్జునుడు. “పొద్దు గుంకిందో వెళ్ళిపోతారు శత్రువులు” అంటూ గాండీవం మోగించాడు. కనపడ్డ కౌరవుణ్ణిల్లా కాజెయ్యడం మొదలెట్టాడు. సహించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. పాతికవేలమంది రథికుల్ని రెచ్చగొట్టి అర్జునుడిమీద కలబడ్డాడు. అన్నివేలమంది రథికులూ వెళ్ళడమేమో వెళ్ళారు. అంతే అర్జునుడి బాణాగ్నిలో మిడతలలాగ మాడిపోయి పూరుకున్నారు. నడుం విరిగిపోయినట్టయిపోయింది కౌరవసేనకి.

సూర్యుడి కిరణాలు సన్నగిల్లుతూవచ్చాయి. అంతకంతకి ఎర్రదనం అధికమయింది. పడమటికొండ శిఖరం మీదికి వెళ్ళాడతడు. “సాయంత్రమయిపోయింది” — గుంకిపోతూవున్న సూర్యుణ్ణి చూసి అన్నాడు భీష్ముడు “మన వాహనాలున్నా బాగా అలిసిపోయాయి. ఇంకా యుద్ధంచెయ్యడం శ్రేయస్కరంకాదు. ఇంతతో ఆపుదాం” అంటూ ద్రోణుడూ మొదలైన నాయకుల్ని హెచ్చరించాడు. “సైన్యాలు మళ్ళించండి” అని ఆదేశించాడు.

ఉభయపక్షాలలోనూ ఎవళ్ళమట్టుకు వాళ్ళకే తృప్తిగావుంది అవాళటి యుద్ధం. దివిటీలు వెలిగాయి. రెండుసేనలూ తమతమ శిబిరాలకి వెళ్ళిపోయాయి. ఇటుమన కారవ శిబిరంలోనూ, అటు పాండవ శిబిరంలోనూ ఆరాత్రి సందడిగానే వుంది. సంగీతకాలక్షేపాలూ, సాహిత్యగోష్ఠులూ, రకరకాల సమావేశాలూ వినోదాలూ జరుపుకుంటూ సంతోషంతో ఆరాత్రి గడుపుకున్నారు.

ఆరోరోజు

ఐదోరోజు రాత్రి అలా గడిచింది. మర్నాడు తెలతెలవాడేసరికి ఉభయశిబిరాల్లోనూ ఉత్సాహం గుబగుబలాడింది. యుద్ధవాద్యాలు మోగాయి. రథాలూ గుర్రాలూ ఏనుగులూ సిద్ధంచేసుకుంటూ, పరస్పరం పిలుచుకుంటూ చెప్పలేనంత సందడిచేశారు సైనికులు.

సేనాపతి ధృష్టద్యుముణ్ణి పిలిచి మకరవ్యూహం పన్నమన్నాడు ధర్మరాజు. వెంటనే యావన్నందీ సంతోషించినట్టు మకరవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుముడు. మకరవ్యూహానికి లర్జునుడూ, ద్రుపద నుహరాజూ శిరస్సయారు. నకుల సహదేవులు కన్నులయారు. భీముడు నోరయ్యాడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికొడుకులూ, ఘటోత్కచుడూ గండస్థలమయారు. సాత్యకీ ధర్మరాజూ కంఠమయారు. పెద్దసేనతో

కలిసి ధృష్టద్యుమ్నుడూ విరాటరాజూ వెన్నయారు. కేకయరాజులు
అయిదుగురూ ఎడమభాగ మయారు. ధృష్టకేతుడూ, చేకితానుడూ
కుడిభాగమయారు. కుంతిభోజుడూ, శతానీకుడూ మొల అయారు.
శిఖిండీ, ఇరావంతుడూ తోక అయారు.

పాండవుల మకరవ్యూహానికి ప్రతిగా ఆలోచించి క్రొంచ
వ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. దానికి తానూ ద్రోణాచార్యులూ చుం
చువు. కృపాచార్యులూ అశ్వత్థామా కల్కు. కృతవర్మా, కాంభోజ
రాజూ, బాహ్లికుడూ తల. శూరసేనుడూ, దుర్యోధనుడూ కంఠం.
సౌవీరులూ, భగదత్తుడూ గుండె. విందానువిందులూ, త్రిగర్త సేనతో
సుశర్మా ఎడమరెక్క. యవన, శక, చూలికులు కుడిరెక్క. శ్రుతా
యువ్రా, భూరిశ్రవసుడూ తోక.

ఇలా కురు పాండవసేనలు రెండూ వ్యూహాలు పన్నుకుని
యుద్ధానికి నడిచాయి. శంఖాలు వురిమాయి. భేరీలు మోగాయి.
అవన్నీ భూమి ఆకాశం బద్దలుచేస్తున్నాయా అనిపించాయి. సూర్యో
దయం అవుతూ అవుతూ వుండగా ఆరంభమయింది యుద్ధం. రథాల
మీది రథికులు గజయోధులతో కలబడ్డారు. గజయోధులు రథికుల
మీద విరుచుకుపడ్డారు. రౌతులూ రౌతులూ డీకొన్నారు. రథికులు
రౌతులమీద దాడిచేశారు. రథికులూ, రౌతులూ ఏనుగుసేన నెదిరిం
చారు. రథికులూ, గజయోధులూ రథాలమీదా, గుర్రపుదళాల
మీదా పడ్డారు. రథికులు పదాతులమీదికి వురికారు. పదాతులు
రౌతులమీది కురికారు. ప్రాణాలమీద ఆశ వొదిలేసి ప్రతీవాళ్ళూ
హోరాహోరి పోరాడారు.

భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ మొదలైన
మహాయోధులు ఎక్కడికక్కడ రక్షిస్తూవుంటే నక్షత్రాలతో వెలిగే
రాత్రిలాగ ఎంచక్కానో అవుపించింది పాండవసేన. భీష్ముడూ,

కృపుడూ, ద్రోణుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ మొదలైన మహా
వీరులు కాపాడుతూవుంటే గ్రహాలతోవున్న ఆకాశంలా కనిపించింది
కొరవసేన.

అప్పుడు ద్రోణుడి ఆటోపానికి అడ్డు ఆపూ లేకపోయింది.
పట్టపగ్గాలు లేకండా పాండవసేనమీద విరుచుకుపడ్డా డతడు. అది
సహించలేకపోయాడు భీముడు. ఉద్ధృతంగా ద్రోణుడి బలగంమీదికి
రథం పరిగెత్తించాడు. భీముడి దెబ్బలు తట్టుకోలేకపోయింది ముందున్న
ద్రోణుడైనా. వెనక్కి తగ్గేసింది. పలాయనమున్నూ చిత్తగించింది.
బాగా వొళ్ళు మండింది ద్రోణాచార్యునికి. పూని పూని తొమ్మిది
బాణాలు కొట్టి నొప్పించాడు భీముణ్ణి. చురచురలాడింది భీమునికి.
మంచి దార్జున బాణమొకటి తీసిపెట్టి వొదిలా డతడు. ద్రోణుడి
సారథిని తాగుమనిపించేశాడు. చప్పున పగ్గాలు స్వయంగా ముచ్చ
కన్నాడు ద్రోణుడు. వినరంతా చలించలే దతడు. సాహసంగా శత్రు
సేనమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు.

అంశలో అందుకున్నాడు భీష్ముడు. ద్రోణుడితో కలిసి కేక
యులమీద పడ్డాడు. పెద్ద గాలివీస్తే మేఘాలు ఎలా పరిగెడతాయి,
అదిగో అలాగ భీష్మద్రోణులు విజృంభించేసరికి పరుగుచురుకున్నాడు
కేకయులు. వాళ్ళతో సృంజయులు కూడా పుంజాలు తెలపూ పరి
గెత్తారు. భీముడు మరింత ప్రేరేపిపోయాడు. అతడి చేతిలో వేలనట్ట
మయిపోతూ వచ్చింది మన కొరవసేన.

అటు ధర్మరాజూ, ఇటు దుర్యోధనుడూ చేతులు విసిరి శమ
తమ సైన్యాలు పురికొల్పారు. పోలో అంటే పోలో అని రెండు
సేనలూ విజృంభించాయి. ఉప్పొంగిన రెండు సముద్రాల్లాగ వాని
దానిమీద వొకటి విరుచుకుపడ్డాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, మన బలగంలో కావలసినంతమంది మహారథులున్నారు. అయినా పాండవుల్ని గెలవలేకపోతున్నారంటే ఇంతకంటే చిత్రమేముంటుంది! అంతా దైవమాయ. ఇలా అవుతుందని పోరిపోరి ఆనాడే చెప్పాడు విదురుడు. ఏంలాభం! దుర్మార్గుడు చెవినిపెట్టాడు కాదు దుర్యోధనుడు. కర్మం ఎటు వెళుతుందో బుద్ధిన్నీ అటు వెళుతుంది. విధి తప్పించడం ఎవరితరం! ఎలా అవాలని వుంటే అలాగే అవుతుంది.

సంజయుడు : మంచీ చెడ్డా ఎరగనివాడు నీకొడుగు. తెలిసి తెలిసీ అతణ్ణి అనడం దేని కంటాను! అవాళ మనం ఉపేక్షించామే, అదిగో ఆ జూదమే ఇవాళ ఈ కయ్యమయి ప్రత్యక్షమయింది. ఇప్పుడు మొత్తుకుంటే మాత్రం ఏంలాభం? ఊరుకో. నిబ్బరం తెచ్చుకుని యుద్ధం విను.

అలా నలిగేగిపోయిన భీముడు మనవాళ్ళని తరిమి కొడుతూ సముద్రంలాంటి మన సేనంతా రెండు పాయలు చేసేశాడు. వ్యూహంలో పలికి చొచ్చుకు వచ్చేశాడు. దుశ్శాసనుడూ, దుర్విషహుడూ, దుర్మదుడూ, దుస్సహుడూ, జయుడూ, జయశ్శేనుడూ, వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ, సుదర్శనుడూ, చారుమిత్రుడూ, సువర్ముడూ, దుష్కర్ణుడూ వొక్కదగ్గిరే వున్నారు. చూసి వాళ్ళదగ్గిరే భీముడు పరిగెత్తాడు.

“ఇదిగో భీముడు.” “ఒంటరిగా దొరికాడు.” “పాదు కదలకండా చంపేద్దాం.” అంటూ గబగబా సర్దుకున్నారు వాళ్ళు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు పేరుపేర పిలుచుకున్నారు. చతురంగబలాలతో కూడా భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ప్రళయకాలసూర్యుణ్ణి ఉగ్రమైన గ్రహాలు చుట్టవేస్తే ఎలా వుంటుందో అలా అనిపించిందప్పుడు. నీకుమాళ్ళు తనని అలా చుట్టుముట్టడం చూసి పండుగులా ఉప్పొంగాడు భీముడు. “ఇదిగో ఇక్కడే రథం నిలబెట్టు” అని తన సారథిని విశోకుణ్ణి ఆదే

శించాడు. గద పుచ్చుకుని రథంమీంచి వొకటే దూకు దూకాడు. ప్రళయ యముడి లాగ నీకుమాళ్ళ సైన్యంమీక వాలాడు. ఏనుగుల కుంభస్థలాలు పగలగొట్టాడు. తొండాలు తునకలు చేశాడు. జేగురు సెలవళ్ళతో కొండలు కూలిపోతూవుంటే ఎలావుంటుందో అలాగ అవి రక్తాలు కాల్చుకుంటూ కూలిపోయాయి. అతడు గద తిప్పతూ వుంటే కిళ్ళుమూసుకుపో దంటే నమ్ము. పచ్చడిపచ్చడి అయిపోతూ వుండేవి ఏనుగులు. గుర్రాలూ, పదాతులూ చెప్పే అక్కరిలేదు. పిసరంత దయా దాక్షిణ్యమూ లేకండా వీరవిహారం చేశాడు భీముడు. అశడి సంహారక్రీడ చూసి మాకళ్ళనే మే నమ్మలేకపోయాం. అంత ఘోరమైంది అశడి పరాక్రమం.

“భీముణ్ణి లెక్కా జమానేని సైన్యాలు ముట్టడించాయి” — ఈమాట ధృష్టద్యుముడి చెవిలో పడింది. అంతవరకూ ద్రోణా చార్యులతో పోరాడుతున్నాడతడు. భీముడిమాట వినగానే అశడి మనస్సు కలుక్కుమంది. ద్రోణుణ్ణి వొదిలేసి భీముడిశిట్టు పరిగెత్తి చాడు రథం. భీముడిరథం చూశాడు. రథంమీద భీముడు లేడు. ఒట్టిరథమే వుంది. అతడి గుండెలో రాయిపడింది. పెదవులు ఎండి పోయాయి. దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది.

“విశోకా! విశోకా! భీముడేడి? ఎక్కడ? మరేం ప్రమాదం రాలేదుకదా! అతడికే ఏమన్నా అయితే ఏంగతి? నిజంగా నాప్రాణాలుండవు. చెప్పు! భీముడెక్కడ?” — తడబడిపోతూ గద్గదకంఠంతో విశోకుణ్ణి అడిగాడు ధృష్టద్యుముడు.

“భీముడికి ప్రమాదమేమిటి?” అన్నాడు విశోకుడు — “ధృత రాష్ట్రుడి కొడుకులున్నారే దుశ్శాసనుడూ వాళ్ళూ, వాళ్ళంతా గదలూ అవీ పుచ్చుకుని వొక్కసారి చుట్టుముట్టారు. దాంతో నన్ను ఇక్కడే వుండమని గదపట్టుకుని రథందిగేశాడు భీమసేనుడు. లేళ్ళమీదపడ్డ

సింహంలాగ అదిగో అక్కడ వాళ్ళపని పట్టిస్తున్నాడు. వీర విహారం చేస్తున్నాడు” అన్నాడు.

“ఒక్కడూ అతగాడు వ్యూహంలోకి చొచ్చుకుపోయి పోరాడు తున్నాడూ! నేను వూరికే ఇవతలవుంటే ఏమంటుంది లోకం!” అంటూ విశోకుడు చూపినతట్టు రథం పోనిచ్చాడు ధృష్టద్యుముడు. దారికడాకూ కూలిపోయిన ఏనుగులు దొర్లుతున్నాయి. వాటినిపట్టే భీముడు వెళ్ళినదారి తెలుసుకున్నా డతడు. ఆ దారినే రథం పరిగెత్తించాడు. తిన్నగా వెళ్ళి భీముడిదగ్గర ఆగాడు. గదపట్టుకుని కౌరవసైన్యం నురుమేస్తున్నాడు భీముడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ పచ్చడి పచ్చడి అయిపోతున్నారు. కుప్పలు కుప్పలు కూలిపోతున్నారు. అయినా వేలకి వేలు వచ్చి అతడిమీద పడుతూనే వున్నారు. ఊపిరిసలపకండా చేస్తూనే వున్నారు.

“ఇదిగో, నేనూ వచ్చాను. కానీ. ఏం పరవాలేదు. నేనూ నావంతు నంజుకుంటాను నీళ్ళని” అంటూ మనసేనమీదపడ్డాడు ధృష్టద్యుముడు.

“ఈ దుర్మార్గుణ్ణి ముట్టడించండి. భీముడికి భయపడకండి. అసడి కావరం వొదలగొట్టండి” - రథికుల్ని హెచ్చరిస్తూ కేక వేశాడు దుర్యోధనుడు. రారాజు హెచ్చరించడంతోనే నీకుమాళ్ళూ, తక్కిన యోధులూ అందరూ వొక్కపెట్టుని విరగబడ్డారు. అప్పుడు ధృష్టద్యుముడు ఏం చేశాడో తెలుసా? లోగడ ద్రోణాచార్యుల దగ్గర సంపాదించిన సమ్మోహనాస్త్రం తీసి ప్రయోగించాడు. దాంతో మనవాళ్ళు యావన్మందీ తెలివితప్పిపోయారు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ బొమ్మల్లాగ కదలకండా వుండిపోయారు. రవంత అవకాశం దొరికింది భీముడికి. చప్పున దగ్గరేవున్న వొక మంచినీళ్ళమడుగు దగ్గరికి వెళ్ళాడు.

చల్లనీళ్ళు కడుపారా తాగేసి దాహం తీర్చుకున్నాడు. నిమిషాల
మీద తిరిగివచ్చి ధృష్టద్యుముణ్ణి కలుసుకున్నాడు.

ధృష్టద్యుముడు తనని వాదితేసి భీముడినట్టు వెళ్ళడంతోనే
కొంత అనకాశం చిక్కింది ద్రోణాచార్యులికి. అప్పుడు ద్రుపదుహా
రాజుమీదికి రథం మళ్ళించాడతడు. నవ్వుతూ అశడిమీద శరవర్షం
కురిపించాడు. అసలే పూర్వవిరోధం మండుతూవుంది. అంచేత అడ్డూ
ఆపూలేని రోషంతో మెరుపడ్డాడు ద్రోణుడు. భయపడిపోయాడు
ద్రుపదుడు. పుంజాలు తెంచుకుని అదే పారిపోవడం పాటాడాడు.
ద్రుపదుడు పారిపోతూవుంటే గట్టిగా శంఖం పూరించాడు ద్రోణుడు.
అలా ద్రుపదుణ్ణి తంమేసి మళ్ళీ ధృష్టద్యుముణ్ణి వెదికాడతడు.
కౌరవకుమారాశ్రమమీద అతడు సమ్మోహనాస్త్రం వేశాడని విన్నాడు.
ఉత్తరక్షణంలో అక్కడికి రథంపరిగెత్తించుకువచ్చి వాలాడు. ఏముంది,
మనవాళ్ళంతా మూర్ఖావస్థలో వున్నారు. తక్షణం ప్రజ్ఞా స్త్రం
ప్రయోగించాడతడు. దాంతో ఎక్కడివాళ్ళక్కడ నిద్రలేచినట్టు
తెలుపుకున్నారు. పోయిన ప్రాణాలు వచ్చినట్టమాయై. మళ్ళీ అదరూ
యద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. ద్రోణుడితో కలిసి భీముడిమీదికీ ధృష్ట
ద్యుముడిమీదికీ ఎగబడ్డారు.

“ ఇదిగో, అభిమన్యుణ్ణి ముందు పెట్టుకుని వెళ్ళి భీముడికీ ధృష్ట
ద్యుముడికీ సాయంచెయ్యండి ” అంటూ ద్రౌపది కుమారాళ్ళనీ, కేక
యన్నీ, ధృష్టకేతుణ్ణీ పంపాడు ధర్మరాజు. ధర్మరాజు నోట్లోనూబ
నోట్లోనే వుంది, ఆపన్నెండుగురూ సైన్యాలతో వెళ్లి భీముడితోనూ,
ధృష్టద్యుముడితోనూ కలిశారు.

భీమన్నా, నువ్వు ఇలా కిందనిలబడి యుద్ధం చెయ్యడం బాగు
లేదోయి ” అంటూ కేకయరాజుల్లో వొకరి రథం మీదికి అతణ్ణి
పంపించాడు ధృష్టద్యుముడు.

మట్టమధ్యాహ్న మయింది. నడినెత్తి సూర్యుడిలాగే భీష్ముడు తనప్రతాపం పాండవసేనమీద చూపించాడు. తన బాణాలతో శత్రు సేన మాడ్చెయ్యడ మారంభించాడతడు.

ప్రజ్ఞాశ్రుం ప్రయోగించి తనమీదికి వస్తూవున్న ద్రోణా చార్యుల్ని అమాంతంగా ఎదిరించాడు ధృష్టద్యుముడు. ఎడటికి రాగానే అతడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమనిపించాడు ద్రోణుడు. చప్పున మరొకధనుస్సు తీశాడు ధృష్టద్యుముడు. బాణంమీదబాణం - ఏడు బాణాలు వేసి చురచుర మనిపించాడు ద్రోణుణ్ణి. దాంతో రుద్రుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. ఘోరంగా నాలుగే నాలుగు బాణాలు కొట్టాడు. ధృష్టద్యుముడి నాలుగుగురాలూ కూల్చేశాడు. మరొకటి వేసి అతడి సారథినీ తారు మనిపించేశాడు.

రథంలేకండా అయిపోయాడు ధృష్టద్యుముడు. ఒక్కదాటు దాటేసి అభిమన్యుడి రథంమీదికి వచ్చేశాడు. మరి ఆగలేక పోయింది పాండవసైన్యం. “ఆగండి, ఆగండి” అంటూ భీముడూ, ధృష్టద్యు మ్నూడూ కేకలువేస్తూనే వున్నారు. అయినా లాభంలేకపోయింది. అదే సమయమనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు పెద్ద రథసైన్యంవేసుకుని దురు సుగా భీముడిమీదికి వచ్చాడు. ఇంతలో ధృష్టద్యుముడితోసం మరొకసారథి వచ్చాడు. గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలుపూసి రథం పట్టుకువచ్చాడతడు. ఆరథమెక్కి ద్రోణుడిమీద కలబడ్డాడు ధృష్ట ద్యుముడు.

ఇలాఅక్కడ ధృష్టద్యుముడూద్రోణుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారు. అటు భీముడిరథమూ పట్టుకువచ్చేశాడు విశోకుడు. రథమెక్కి ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు భీముడు. అతడి మొహంమీద మౌన క్రూరమైన ఉత్సాహ రేఖ తాండవమాడింది. వెంటనే దుర్యోధనుడిమీదికి వ్రు కించాడు రథం. భీముడు తనమీదికి వచ్చాడో లేదో, మంచిదొక

బాణం తీశాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి ఎదురొమ్ము నాటుకుపోయినట్టు కొట్టాడు. పటపటా పళ్ళుకొరికాడు భీముడు. దుర్యోధనుడి రెండు చేతులమీదా రెండూ, గుండెలమీద వొకటితగిలించాడు బాణాలు. దెబ్బతిన్నాడే అనుకో, అయినా చలించలేదు నీకొడుగు. బాణంమీద బాణం కొడుతూనేవచ్చాడు భీముణ్ణి.

భీముణ్ణి పట్టేద్దామని ఎత్తువేశారు నీతిక్కిన కుమాళ్ళు. దుర్యోధనుణ్ణి దాటుకుని ముందుకివచ్చారు వాళ్ళు. ఒక్క మొగిని భీముడి మీద కలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ, కేకయులూ, దుష్టకేతూ — ఈపన్నెండుమందీ వాళ్ళని ఎదురుకున్నారు. అసలు భీముడు వొక్కడేచాలు నీకుమాళ్ళకి. అతడికితోడు ఈపన్నెండుగురూ కలిశారు. ఇక చెప్పేదేముంది! చిత్తుగా చావు దెబ్బలు తినేశారు నీకొడుగులు. భరించలేకపోయారు. పలాయనం చిత్తగించారు. తనకి చిక్కనండా తప్పిపోయాడే అని విచారించాడు భీముడు.

తమ్ములు తోకముడవడంతోనే తలకొట్టేసినట్టయిపోయింది దుర్యోధనమహారాజుకి. ఎక్కడలేని రోషమూ తెచ్చుకున్నాడతడు. తనసైన్యం పురికొల్పి భీముడిమీదికి పరిగెత్తాడు.

అపరాహ్ణం కావచ్చింది. శత్రుభయంకరుడైన భీముడికీ, అమితబలశాలి దుర్యోధనుడికీ చెప్పలేనంత ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం. దాంతో పారిపోతున్న నీకుమాళ్ళుతిరిగి యుద్ధంలో ప్రవేశించారు. వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ అభిమన్యుడితో కలబడ్డారు. వికర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు అభిమన్యుడు. గబాగబా ఇరవై కుప్పె కోలలు అతడిమీద గుప్పించాడు. జజ్జరిల్లిపోయాడు వికర్ణుడు. రథం గెంతేసి వొకటే దాడుతీశాడు చిత్రసేనుడి రథంమీదికి. ద్రౌపది కుమార్తూ భీముడికి అడ్డుపడి, చెడామడా దుర్యోధనుణ్ణి కొట్టారు. అతడి వొళ్ళంతా రక్తం వరదలుకట్టించారు. దుర్యోధనుడుమాత్రం అంత

మీదమీద పోనిస్తాడా! అయిదుగురినీ అయిదుబాణాలుకొట్టి నెంటు తరిమాడు. ఇంతలో భీష్ముడూ వెళ్ళి పాండవులమీద పడ్డాడు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ రథాలూ, పదాతులూ — చతురంగబలం యావత్తూ కూలగొట్టడ మారంభించాడు. భీష్ముడు రావడంతోనే అర్జునుడూ వచ్చి అందుకున్నాడు. ఘోరంగా ముట్టుకుంది యుద్ధం. రక్తనదులు పారాయి. కూలిపోయి కొట్టుకుపోయిన రథాలు వోడలలా అవుపించాయి. ఎవళ్ళబలం వాళ్ళు చూపిస్తూ, ఉభయ సేనలూ హోరాశహోరి పోరాడాయి.

పొద్దుగూకేవేళ అయింది. భీముడు త్వరపడ్డాడు. “ఇవాళే దుర్యోధనుణ్ణి చంపేస్తాను” అంటూ దూకుడుగా అశిమిమీదికి పోనిచ్చాడు రథం. దుర్యోధనుణ్ణి చూడగానే వొకవంక క్రోధమూ, వొకవంక సంతోషమూ — నిలువునా వొణికిపోయాడు భీముడు. “దుర్యోధనా, ఎన్నాళ్ళయో ఎదురుచూసిన పండుగు ఇన్నాళ్ళకి సమకూడిందోయి” అంటూ పటపటా పళ్ళుకొరికా డాడు — “కుంతీదేవి పడ్డ కష్టాలూ, ద్రౌపది పాట్లూ ఇవాళే తీర్చేస్తాను. కృష్ణుడిమాట లక్ష్యం లేకపోయింది! ఉలూకుణ్ణి పంపి సభలో కారు కూతలు కూయించావు! అన్నీ ఇదిగో ఇక్కడే కక్కిస్తాను. మగ తనం కలిగి నిలబడు, తోకముడవకండా” అంటూ ఉగ్రమూర్తే అయిపోయా డతడు. అమాంతంగా దుర్యోధనుడిమీదికి వురికాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ చంపేశాడు. సారథిని నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. జెండాకొయ్య పళ్ళుక్కుమనిపించాడు. భయంకరంగా సింహనాదం చేశాడు.

ఇంకో విల్లు తియ్యబోయాడు. దుర్యోధనుడు. ఇలా వొంగాడో లేదో, పదిబాణాలు నాటించాడు భీముడు. పుట్టగో పాములు దూరినట్టు పదిబాణాలూ దుర్యోధనుడి శరీరంలో దూరిపోయాయి.

కళ్ళు తేలవేసేశాడతడు. మూర్ఛవచ్చి రథంమీదే వొరిగిపోయాడు.
 * రథంమీంచి కిందికి ధారలుకట్టింది రక్తం.

అంతలో అమాంతంగా మధ్యదూరి అడ్డుకున్నాడు జయద్ర
 థుడు. రథాలవాళ్ళతో నెల్లి భీముడిమీద కలబడ్డాడు. ఈలోగా
 కృపాచార్యులు పరిగెత్తుకువచ్చాడు. దుర్యోధనుణ్ణి తన రథంమీద
 పెట్టుకుని పట్టుకువచ్చేశాడు. అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ,
 కేకయులూ భీముణ్ణి దాటివచ్చి జయద్రథుణ్ణి ఎదిరించారు.

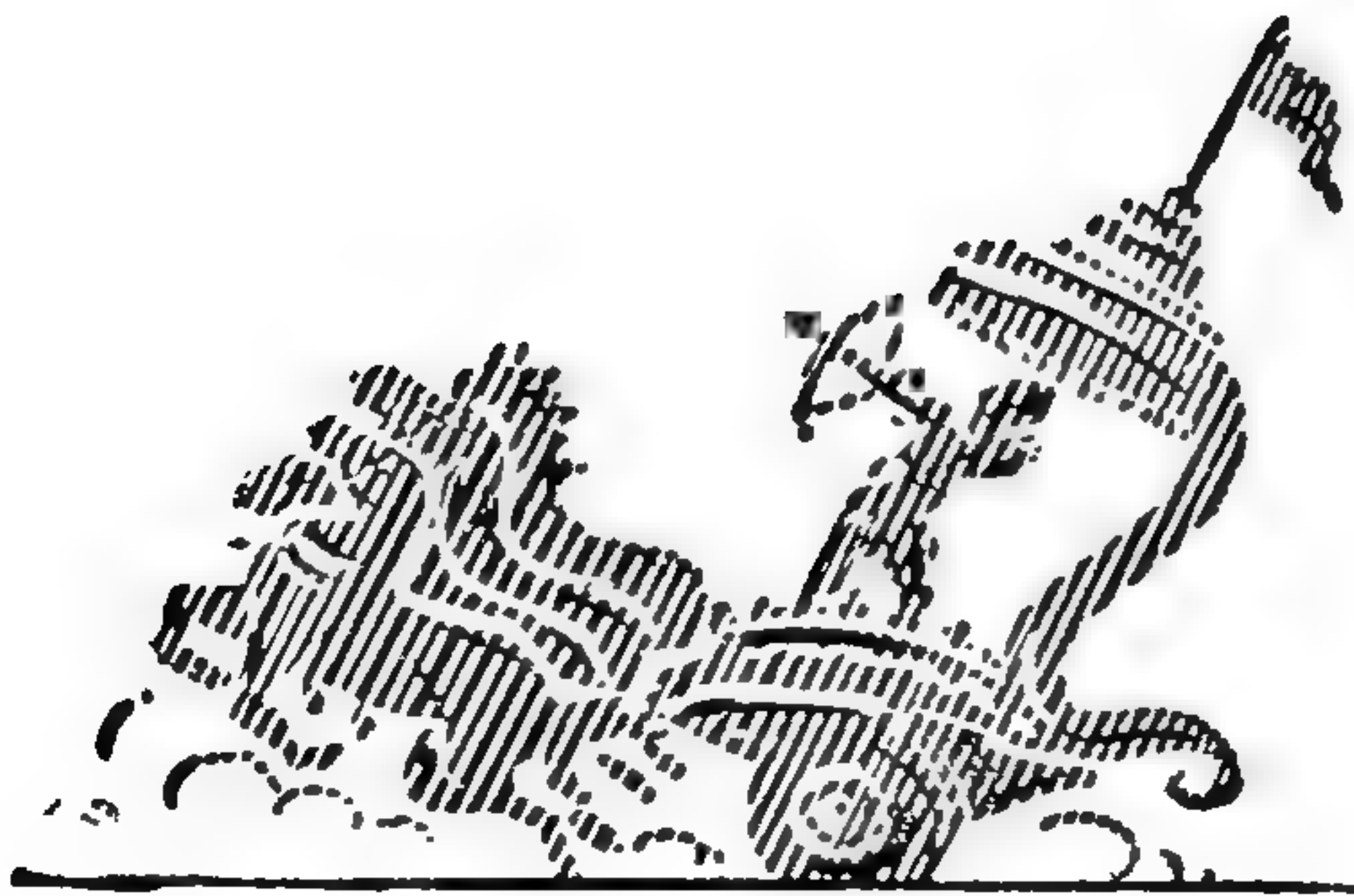
చిత్రసేనుడూ, చిత్రుడూ, చిత్రాక్షుడూ, చారుమిత్రుడూ, సులో
 చనుడూ, సందుడూ, ఉపనందుడూ, అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు. అసలే
 అభిమన్యుడతడు. వచ్చిన ప్రతీవాణ్ణి అయిదేసి బాణాలతో జూమాలు
 మనిపించాడు. వాళ్ళున్నూ, వొక్కమొగిని తిరగబడ్డాగు. వందలూ,
 వేలూ బాణాలు కురిపించి అతణ్ణి ముంచెత్తారు. అన్నదమ్ముల
 సహాయంకోసం వికర్ణుడున్నూ వచ్చాడు. ఇందాక రథంపోయిన
 కోపం వుండనేవుం దతడికి. అదే సమయమని అభిమన్యుడిమీదికి
 ఎగబడ్డాడతడు. మళ్ళీ ఇందాకటిపనే చేశాడు అభిమన్యుడు. అశి
 ధనుస్సు ముక్కలుచేసేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలున్నూ
 కూల్చేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుపడేట్టు బాణాలు నాటించాడు.

వికర్ణుడి అవస్థ చూశారు తక్కిన తమ్ములు. తెగించి అందరూ
 వొక్కసారి అభిమన్యుడిమీదపడ్డారు. అభిమన్యుణ్ణి వెనకపెట్టి ద్రౌపది
 కుమార్తూ అయిదుగురూ కౌరవకుమార్తూమీద కలబడ్డారు. వాళ్ళ
 గుర్రాలు పడమోదారు. జెండాలు పడగొట్టారు. బాణాలతో వాళ్ళని
 కప్పెట్టారు. ద్రౌపదికుమార్తూ అయిదుగురూ తమకంటే కుర్రాళ్ళు.
 * వాళ్ళచేత దెబ్బలుతినడమంటే ఎంతసిగ్గు కౌరవరాజకుమార్తూకి! అదిగో
 ఆ సిగ్గే పారిపోకండా నిలబెట్టింది వాళ్ళని. లేని పొరుషం తెచ్చుకుని
 దెబ్బలాడారు వాళ్ళు.

నకులుడికొడుగు శతాసీకుడు రకరకాల బాణాలు ప్రయోగిస్తూ విజృంభించాడు. అన్నదమ్ములలో అగ్రగణ్యుడిలా అవుపించాడు. కేకయరాజులూ, ద్రుపదుడూ అతడికి బాసటగా కలిశారు. ఎన్నో అన్ని రథాలతోనూ, గుర్రాలతోనూ విరగబడ్డారు వాళ్ళు. మన సేనంతా కలతపెట్టి వొదిలిపెట్టారు.

సాయంకాలం కావచ్చింది. కాలయముడిలాగ విజృంభించాడు భీష్ముడు. తనప్రతాపం వేడి మోక్కసారి చూపించాడు. అతడిముందు శత్రువన్నవాడు మోక్కడూ నిలవలేకపోయాడు. చీకటిపడ్డాక యుద్ధ మాపుచేశాడు. కౌరవసైన్యం వెంటపెట్టుకుని శిబిరానికిబయలుదేరాడు. ముచ్చెమట్లుపోసుకుని పాండవులున్నా తమ శిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు.

భీష్మ పర్వం

మూడో అశ్వాసం

దుర్యోధనుడి దుఃఖం

ఆరోనాటియుద్ధంలో కొడుకు గట్టిదెబ్బలు తినేశాడని విని ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత ఏం జరిగిందో చెప్పమని సంజయుణ్ణి అడిగాడు.

సంజయుడు : ఆరాత్రి దుర్యోధనుడు భీష్ముడితో ఇలా అన్నాడు. మనం ఎంతో అంత పూనికపట్టి వ్యూహం పన్నుకున్నాం. మన వ్యూహం మంతా చించిచెండాడారు పాండవులు. అంతేనా! నీకళ్ళెదటే భీష్ముడిచేత దెబ్బలుతినేసి భంగపడ్డాను నేను. ఇప్పటి దాకా కోలుకోలేకపోతున్నాను. నిన్ను పెట్టుకుని పాండవుల్ని గెలుస్తానని కొండంత ఆశపెట్టుకున్నాను. నాఆశ అడియాసే అయి పోతూ వుంది. యుద్ధంలో దేవతలనయినా లెక్కచెయ్యవు నువ్వు. అలాంటిది పాండవులు నీముందు ఇంతవాళ్ళవుతున్నారంటే ఏమనుకోను!” అంటూ ఎంతో దుఃఖపడ్డాడు.

“నాతో ఇంతగా చెప్పాలా?” చిరునవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడు భీష్ముడు — “నువ్వు చూస్తూనే వున్నావు కదా! ఎక్కడయినా నావొళ్ళు దాచుకున్నానా నేను? శత్రువులయినా అనగలరా ఆమాట! ఇంతకీ మొదటినించి నేను ఘోషపెడుతూనే వున్నాను. పాండవుల్ని గెలవడం సాధ్యంకాని పని. ఏమయితేనేం, కపటంలేకండా చెబుతున్నాను విను. నీజయంకోరే పోరాడతాను. విచారించకు” అంటూ అతణ్ణి వోదార్చాడు.

భీష్ముడిమాటలతో కొంత కుదుటపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. ఆరాతి సుఖంగా నిద్రపోయాడు. మర్నాడు పెందరాళ్లే లేచి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు.

ఏ దోరోజు

అవాళ మండలవ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. ఒక్కొక్క ఏనుగుకి ఏడేసి రథాలు. రథానికి ఏడేసి గుర్రాలు. గుర్రానికి ఏడుగురేసి విలుకాళ్ళు. విలుకాడికి ఏడుగురేసి పదాతులు. అందులో దుర్యోధన మహారాజు మధ్యనుంచున్నాడు. పేరుపడ్డ పెద్దపెద్దయోధులు అతడి పక్కలు చుట్టూ నుంచున్నారు. అలా మండలవ్యూహంతో మనసేన సిద్ధపడింది. అటు పాండవులు కూడా వచ్చేశారు. మన మండలవ్యూహం చూశారు. ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పిలిచాడు. మండలవ్యూహానికి తగినట్టు వజ్రవ్యూహం పన్నమన్నాడు. ధర్మరాజు చెప్పినప్రకారం దిట్టమైన వజ్రవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రణదుందుభులు మోగాయి. మన మండలవ్యూహం లక్ష్యపెట్టకండా వొక్కపెట్టుని తరుముకుంటూ వచ్చింది పాండవుల వజ్రవ్యూహం. రెండువ్యూహాలూ ఉద్ధృతంగా డీకొన్నాయి.

ద్రోణుడు విరాటరాజునీ, అశ్వత్థామ శిఖండినీ, దుర్యోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి, శల్యుడు నకుల సహదేవుల్నీ, విందానువిందులు యుధామన్యుణ్ణి, ఎంతో అంతమంది రాజులు అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు. భీముడు కృతవర్మమీద కలబడ్డాడు. అభిమన్యుడు చిత్రసేన, దుశ్శాసన, వికర్ణులమీద పడ్డాడు. ఘటోత్కచుడు భగదత్తుడిమీదికి వచ్చాడు. సాత్యకి అలంబసుడితో తలపడ్డాడు. ధృష్టకేతుడు భూశివ సుణ్ణి డీకొన్నాడు. చేకితానుడు కృపాచార్యులతో పోరాడాడు. ధర్మ

రాజు శ్రుతాయువుతోనూ, ఎంతోమంది రాజులు భీష్ముడితోనూ కలబడ్డారు.

“బావా, చూశానా ఎలాంటివ్యూహంపన్నాడో చూతాత?” ఎంతోమంది రాజులు తనమీదికి రావడం చూసి కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — “అందుకనే కౌరవులు కిందామీదా నిలవడంలేదు ఇనాళ. ఇంతమంది రాజులు నామీదికి వచ్చారు. చూస్తూవుండు, వీళ్ళందరినీ ఏంచేస్తానో ఇప్పుడు!” అన్నాడు. అంటూనే గాండీవం నారిండాడతడు. ఎడా పెడా బాణాలు కురిపించాడు. మనరాజులు యావచ్ఛందీ వొక్కపెట్టుని చెలరేగారు. అర్జునుణ్ణి, శ్రీకృష్ణుణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తారు. అర్జునుడి దివ్యరథమూ, అతడి కపిధ్వజమూ కనపడలేదంటే నమ్ము. కౌరవసేనలో ఆనందానికి అంతూసంతూ లేకండా అయింది. వెరికేకలువేసేశారు మనవాళ్ళు.

కళ్ళమొయ్య కోపం పొడుచుకువచ్చింది అర్జునుడికి. ఆపాళాన ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడతడు. ఇంతమంది రాజులు వేస్తున్న బాణాలూ హతవాల్లేసిందది. దాంతో వూరుకుందా! వాళ్ళ శరీరాలూ చీల్చేసింది. ఏనుగులు పీనుగులుచేసింది. గుర్రాలు కూల్చేసింది. మందరపర్వతం సముద్రం మధించేసినట్టు రాజులపైన్యాలు క్షోభపెట్టేసి వొదిలిపెట్టింది. దానిముందు నిలవడానికి, దానిని తేరిచూడడానికి వొక్కడికీ శక్తి లేకపోయింది. అరచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని భీష్ముడి రథం వెనక్కి పారిపోయాయి సేనలు. సుశర్మా మొదలయిన యావచ్ఛందీ రాజులూ తిప్పుకున్నారు. అందరూ భీష్ముడిదగ్గిరే పరిగెత్తారు.

అప్పుడు భీష్ముడు వొక్కడే అర్జునుడిమీదికి బయలుదేరాడు. “సేనతో వున్న అర్జునుడిమీదికి తాతయ్య వొక్కడే వెళుతున్నాడు. ఆయనతో మీరున్నా వెళ్ళవద్దా! నేను అంతా చూస్తూనే వున్నాను. ఇలా పారిపోవచ్చా మీరు!” అంటూ రాజుల్ని హెచ్చ

రించాడు దుర్యోధనుడు. అలా రాజు హెచ్చరించడంతోనే లేని ధైర్యం తెచ్చుకున్నారు రాజులు. భీష్ముడి రెండుపక్కలా నడిచి అజ్ఞనుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. అక్కడ అలా యుద్ధం సాగుతూనే వుంది. ఇటు ద్రోణుడు విరాటరాజు ధనుస్సు వొకబాణంతోనూ, జెండాకర వొకబాణంతోనూ ముక్కలు చేసేశాడు. వెంటనే మరొకబాణం పుచ్చుకున్నాడు విరాటరాజు. మూడుబాణాలు ద్రోణాచార్యులమీద నాటించాడు. మరొక మూడు బాణాలతో అతడి సారథిని కొట్టాడు. ఇంకొక నాలుగు బాణాలువేసి అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. ఒక బాణంతో జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. మరొకటి వేసి జెండాకర్రా తెగ నరికేశాడు.

నిలువునా మండిపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. ఎంచి ఎంచి ఎనిమిది మంచిమంచి బాణాలు వేశాడు. విరాటరాజు సారథినీ, అతడి గుర్రాల్నీ కొట్టేశాడు. రథంలేకండా అయిపోయాడు విరాటరాజు. వెంటనే శంఖుడి రథంమీదికి వెళ్లిపోయాడు డతడు. తండ్రికొడుకూ వొక్కరథంమీదే వుండి ద్రోణుడితో యుద్ధంచేశారు. జడివానలా బాణాలు కురిపించి అతణ్ణి ముంచెత్తారు. మరింత వొళ్ళుమండింది ద్రోణుడికి. తీసిపెట్టి వొకేవొక్క బాణం వొదిలిపెట్టాడతడు. శంఖుడి గుండెలమీద తగిలింది బాణం. దుసెళ్ళిపోయి వీపులోంచి బైటికి పోయింది. తారుమనిపోయాడు శంఖుడు. ధనుస్సు, బాణాలతోపాటు ప్రాణాలుకూడా వొదిలేసి రథంమీంచి కింద పడిపోయాడు.

కుమారుడిచావు ఘోరంగా కళ్ళారా చూశాడు విరాటరాజు. అతడిగుండె బేజారయిపోయింది. ముందూ వెనకూ కనపడలే దతడికి. పుంజాలు తెంపుకుని అదేపారిపోవడం పారిపోయాడు డతడు. రాజు పారి పోవడంతోనే మత్స్యదేశం సైన్యాలు కకాపిక లయిపోయాయి. ద్రోణుడు పాండవసేనమీద విరచుకుపడ్డాడు.

అదేసమయంలో అశ్వత్థామనుదుటిమీద మూడు వాడయిన బాణాలు నాటించాడు శిఖండి. మూడు బంగారంశిఖరాలతో ధగధగా మెరిసిన మేరుపర్వతంలా అవుపించాడు అశ్వత్థామ. అరికాలిమంట నెత్తికెక్కిం దతడికి. ఒక ప్రవాహంలాగ శిఖండిమీద బాణాలు వొదిలి పెట్టాడతడు. అతడిగుర్రాలు కూల్చేశాడు. నారథిని చంపేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి చేతిలోని విల్లూ విరిచేశాడు. మరొక ఆసరా లేకపోయింది శిఖండికి. కత్తి డాలూ పట్టుకున్నాడతడు. రథంమీంచి కిందికి దూకేశాడు. డేగలాగ అశ్వత్థామమీదికి పరిగెత్తాడు. అశ్వత్థామ బాణాలు వేస్తూనే వున్నాడు. వాటన్నిటినీ కత్తితో నరికేస్తూ అతడిమీదికి వచ్చేస్తూనేవున్నాడు శిఖండి. పళ్ళు పటపటా కొరికాడు అశ్వత్థామ. వాడయిన బాణ మొకటి వేశాడు. శిఖండి డాలు పగలగొట్టేశాడు. మరొక బాణం వేసి అతడి కత్తిన్నీ ముక్కలుచేసేశాడు. అంతతో వ్రామకోపే దతడు. చివలిపట్టిన బాణాలు సూటిగా శిఖండి వొళ్ళంతా నాటించాడు. విరిగినకత్తే అశ్వత్థామమీద విసిరాడు శిఖండి. దానిని దారిలోనే బాణాలతో తుక్కుకింద కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ. ఇక చేసేదేమీలేకపోయింది శిఖండికి. చప్పున సాత్యకిరథంమీదికి పారిపోయాడతడు.

ధృష్టద్యుముడు దుర్యోధనుడిమీద శరవర్షం కురిపించాడు. అయితే లవలేశమూ చలించలేదు నీకొడుకు. పాములవంటి క్రూరాస్త్రాలు ధృష్టద్యుముడిమీద వొదిలాడు. నాగుపాంలాగ బుసకొట్టాడు ధృష్టద్యుముడు. ఒకేవొక్క బాణం పూనిపెట్టి వేశాడు. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు. మరొక ధనుస్సుకోసం చెయ్యి చాపాడు దుర్యోధనుడు. ఆసందుచూసి అతడి నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు ధృష్టద్యుముడు. రథం లేకండా అయిపోయాడు దుర్యోధనుడు. అయినా జంకలే దతడు. ఉక్రోషంతో కత్తిపుచ్చు

కున్నాడు. రథం దూకేసి పాండవసేనానిమిదికి పరిగెత్తాడు. అప్పుడు మెరుపులాగ పరిగెత్తుకువచ్చాడు శకుని. దుర్యోధనుణ్ణి తన రథంమీద పట్టుకువచ్చేశాడు.

సాత్యకి అలంబసుడూ దారుణంగా యుద్ధంచేశారు. విపరీతంగా బాణాలతో కొట్టుకున్నారు వాళ్ళు. ఒక అర్థచంద్రబాణంవేసి సాత్యకిధనుస్సు తునకలుచేసేశాడు అలంబసుడు. చురుకయిన బాణాలు నాటించి చురచురలాడించాడు. మాయచేసి, ఘోరంగా పెడబొబ్బలు పెట్టాడు. అతడి మాయ వొక్కటి సాగనివ్వలేదు సాత్యకి. ఇంద్రాస్త్రంవేసి వాటన్నిటినీ తూలగొట్టేశాడతడు. ఇంద్రాస్త్రం ముందు అడిలిపోయాడు అలంబసుడు. ఒతుకుజీవుడా అనుకుని అదే పారిపోవడం పాడిపోయాడు. సింహనాదం చేశాడు సాత్యకి. ఆవూపున వచ్చి మనసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడతడు.

కృతవర్మా భీముడూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు పిడుగుల్లాటి బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. కృతవర్మవడితనం చూసి బాగా వొళ్ళు మండింది భీముడికి. అతడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు నరికేశాడు. ఒళ్ళంతా బాణాలు నాటించి వొదిలిపెట్టాడు. ఏదుపందిలా అవు పించాడు కృతవర్మ. భరించలేకపోయాడతడు. దాంతో నీబావ వృష కుడి రథమెక్కేశాడు. భీముడికి మరి అడ్డే లేకపోయింది. మన ఏనుగు సేనమీద పడ్డాడతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ఎంతచెప్పినా మనవాళ్ళే దెబ్బతింటున్నారని చెబుతావు. మనసేనే పారిపోయిందంటావు. పాండవుల పరాక్రమమే పొగుడుతావు. వాళ్ళదే పై చెయ్యి అంటావు. ఎప్పుడు చూసినా ఇదేపాట పాడతావు. ఏమిటి ఈ మాయ? వినలేక పోతున్నాను నేను.

సంజయుడు : ఇందులో మాయ ఏముంది మహారాజా ? మన వాళ్ళు వోపినంతమట్టుకు దెబ్బలాడుతూనే వున్నాడు. అయితే ఏంలాభం ? పాండవసేన సముద్రమనుకో. మన ఒలగం నమల్లాగ అందులో మునిగిపోతూనే వుంది. సముద్రం చేరిన నదుల నీజన్వం మరి ఎక్కడ, నిలుస్తుంది ! అంచేత అది వొక దోషం అనుకోకూడదు. ఇంతకీ తప్పేమో నీలోనేవుంది. నీతప్పువల్లే ఇంతా ముంచుకువచ్చింది. విచారించిమాత్రం ప్రయోజన మేమిటి ? తరవాత జరిగిన, యుద్ధం విన.

విందానువిందులూ యుధామన్యుడూ అమీ తుమీ తేల్చు కోవాలంటూ పోట్లాడారు. అనువిందుడి గుర్రాలు కూల్చేసి అణిడికి రథం లేకండా చేసేశాడు యుధామన్యుడు. విందుడిరథ మెక్కిశాడు అనువిందుడు. ఒక్కబాణంతో విందుడి సారథిని చంపేశాడు యుధామన్యుడు. ఇంకేముంది ! సారథిలేని గుర్రాలు అడ్డనిడ్డంగా రథం కూడ్చుకుంటూ పరిగెత్తిపోయాయి. దాంతో అవంతిసేన యావత్తూ చిందరవందర అయిపోయింది.

ఇలా ఘోరంగా సంకులసమరం జరుగుతూవుంది. ఇంకాలో భగదత్తుడి మదపుటేనుగు సుప్రతీకం శివమెత్తినట్టు చెలరేగి పాండవ సేనమీదికి పరిగెత్తింది. దాని ఉద్ధృతానికి జజ్జరిల్లి పోయారు పాండవులు. తుపాకిగుండుకి చెదిరిపోయిన పిట్టలగుంపులాగ కకాపిక లయిపోయింది నారిసేన. అటచూసి వొక్కవూపున పరిగెత్తుకు వచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. ఉద్ధృతంగా వస్తూవున్న నదీప్రవాహం నిలిపేసిన పర్వతంలాగ సుప్రతీకాన్ని ఆపేశాడతడు. దాంతో పోయిన ధైర్యం చిక్కపట్టుకుంది పాండవసైన్యం. కాలూని మళ్ళీ యుద్ధమారంభించింది.

ఏనుగుని ఆపేసి భగదత్తుడిమీద కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. గట్టిగట్టిబాణాలు అతడిమీద గుప్పించాడు. అవన్నీ అల్లంతదూరంలోనే

ఖండించి పారేశాడు భగదత్తుడు. గబాగబా పదాలుగు తోమరాలు ఘటోత్కచుడిమీద విసిరా డతడు. వాటిని గుండపిండిచేసేసి, డబ్బయి బాణాలు భగదత్తుడిమీద కురిపించి సింహనాదం చేశాడు ఘటోత్కచుడు. అగ్గిమీద గుగ్గిలంవేసినట్టు భగ్గుమన్నాడు భగదత్తుడు. ఘటోత్కచుడి గుర్రాలు నాలుగూ కూలగొట్టేశాడు. గుర్రాలులేని రథంమీదే సంచున్నాడు ఘటోత్కచుడు. అమాంతంగా శక్తితీశాడు. భగదత్తుడిమీద విసిరాడు. అదీ సగంలోనే తునకలుచేసి పారేశాడు భగదత్తుడు. ఎన్నోఅన్ని బాణాలువేసి ఘటోత్కచుణ్ణి ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేశాడు. అతడి వాళ్ళంతా మంటలుపుట్టించాడు. ఆగలేక పోయాడు ఘటోత్కచుడు. దేవేంద్రుడితో వోడిపోయిన సముగిలాగ పారి పోయాడు. అతడు పారిపోవడంతోనే అతడి రాక్షససైన్యాలూ తోకముడిచేశాయి. ఇక చెప్పేదేముంది! సుప్రతీకం మళ్ళీ పాండవ సేనమీదికి పరిగెత్తింది. అడివిపనుగు పాలబద్ధ కలవ వనంలా అయి పోయింది పాండవసేన.

శల్యుడూ, మేనల్లుళ్ళు నకులసహదేవులూ తమకంతో పోరాడారు. బాణవర్షంతో మేనమామని ముంచెత్తారు మేనల్లుళ్ళు. నవ్వుతూ వాళ్ళకి బాణాలతోనే జవాబుచెప్పాడు శల్యుడు. నాలుగు బాణాలు వేసి నకులుడి నాలుగు గుర్రాలూ చంపేశాడు. సహదేవుడి రథ మెక్కేశాడు నకులుడు. అన్నదమ్ములిద్దరూ వొక్కరథంమీదే నిలబడి గుక్కతిప్పకోనివ్వకుండా కొట్టారు మేనమామని. సహించలేకపోయాడు శల్యుడు. రెండుకళ్ళలోనూ నిప్పులు కక్కాడు. కరుకయిన బాణాలువేసి మేనల్లుళ్ళ నిద్దరినీ చురచురలాడించాడు.

బాగా చికిలిపట్టిన బాణమొకటి తీశాడు సహదేవుడు. ధనుస్సునితొడిగాడు. నారి చెవులదాకా లాగాడు. వొదిలిపెట్టాడు. రివ్వనల్పింది బాణం. శల్యుడి గుండెలమీద తగిలింది. నెత్తురు అంటి

అంటకండా వీపులోంచి దూసుకునిపోయింది. చచ్చినట్టు రథంమీద పడిపోయాడు శల్యుడు. కౌరవసేన హాహాకారాలుచేసింది. శల్యుడు మూర్ఛపోగానే అతడి నారథి జల్లుకున్నాడు. యుద్ధభూమినించి రథం తప్పించి పట్టుకుపోయాడు. నకులసహదేవులు సింహనాదాలుచేశారు. శంఖాలు పూరించారు. ఇంద్రుడూ, ఉపేంద్రుడూ (విష్ణువు) కలిసి రాక్షససేనమీద కలబడినట్టు మన కౌరవసేనమీద కలబడ్డారు.

మట్టమధ్యాహ్నం మయింది.

శ్రుతాయువుతో యుద్ధంచేస్తూవున్న ధర్మరాజు తొమ్మిది బాణాలు అతడిమీద వేశాడు. వాటిని మధ్యలోనే కొట్టేసి, ఏడు బాణాలు ధర్మరాజు వొంటిమీద నాటించాడు శ్రుతాయువు. కళ్ళ మొయ్యూ కోపం వచ్చింది ధర్మరాజుకి. వరాహకర్ణ బాణంతీసి సూటిగా శ్రుతాయువు గుండెలమీద కొట్టాడు. మరొక వెడల్పాటి బాణం తీసి అతడిజెండా సరికేశాడు. శ్రుతాయువుమాత్రం సామాన్యడా మరో ఏడుబాణాలు ధర్మరాజుమీద నాటించాడు. మరింత మండిపోయాడు ధర్మరాజు. శ్రుతాయువుగుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి కోదండం విరిచేశాడు. అతడి శరీరం యావత్తూ చీల్చి రక్తమయంచేసేశాడు. భరించలేకపోయాడు శ్రుతాయువు. రథందూకేసి పిక్కబలంచూపెట్టాడు. తనసైన్యం తెల్ల మొహంవేసింది. పాండవ సైన్యం సంతోషంతో సింహనాదాలుచేసింది. ధర్మరాజు కౌరవసేన నురుమాడడ మారంభించాడు.

చేకితానుడు కృపాచార్యులమీద నిశితమైన బాణాలురువ్వాడు. చివ్వుమంది కృపాచార్యులికి. చేకితానుడి ధనుస్సు విరిచేశాడతడు. అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. గదపట్టుకుని రథం దూకేశాడు చేకితానుడు. అమాంతంగా కృపుడి రథంమీదికి వురిశాడు. అతడి గుర్రాలు గదతో బాదేశాడు. చేకితానుడి ఎముకల్లో నాటుకు పోయి

నట్లు పదహారు బాణాలు కొట్టాడు కృపాచార్యులు. ఉక్రోషంతో గద విసిరాడు చేకితానుడు. ఇట్టే దానిని కొట్టేశాడు కృపుడు చెంగున రథంమీదికివెళ్ళి కత్తిపుచ్చుకున్నాడు చేకితానుడు. మెరుపులా కృపుడి మీదికి పరిగెత్తుకువచ్చాడు. కృపుడూ వొక కత్తిపట్టుకున్నాడు. రథం గెంతేసి చేకితానుడితో కలడ్డాడు. ఉభయులూ కత్తులతో యుద్ధం చేశారు. చేకితానుడికత్తి కృపాచార్యులుకీ, కృపాచార్యులకత్తి చేకితానుడికీ వొక్కసారే తగిలాయి. ఇద్దరూవొక్కసారే మూర్ఛపోయారు. ఇటునించి శకునీ, అటునించి కరకర్షణుడూ పరిగెత్తుకు వచ్చారు. ఇద్దరినీ తమతమ రథాలమీద పట్టుకుపోయారు.

ధృష్టకేతూ, భూరిశ్రవసుడూ ఘోరంగా పోరాడారు. భూరిశ్రవసుడిమీద తొంభయిబాణాలు గుప్పించాడు ధృష్టకేతువు. బాగా చురచురలాడింది భూరిశ్రవసుడికి. రకరకాలబాణాలు ప్రయోగించాడతడు. ధృష్టకేతువుసారథిని చంపేశాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. ఒళ్ళంతా మంటలుచ్చుకున్నట్టు బాణాలు నాటించాడు. రథందూకేసి శతానీకుడిరథ మెక్కిశాడు ధృష్టకేతువు.

దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ అభిమన్యుడితో అద్భుతంగా యుద్ధంచేశారు. అయితే అసహాయశూరుడు అభిమన్యుడు. అంతమందినీ కీచుకీచుమనిపించారు. వాళ్ళ గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. ఒక్కడికీ రథం లేకండా చేసేశాడు. తలచుకుంటే వాళ్ళప్రాణాలూ పుచ్చుకునేవాడు. కాని వాళ్ళని తానే చంపుతానని ప్రతిజ్ఞచేశాడు భీముడు. అది తలచుకుని వూరుకున్నాడతడు.

దుశ్శాసనుడూ మొదలైనవాళ్ళ అవస్థ భీష్ముడు చూశాడు. వాళ్ళని వెనకవేసుకుని అభిమన్యుడితో డీకొన్నాడు. ఎంతోమంది రాజులూ భీష్ముడివెంట వచ్చారు. అభిమన్యుణ్ణి ఘోరమయిచూచారు.

వాళ్ళంతా ముక్కాకలు తేరినవాళ్ళు. పయిపెచ్చు లెక్కాజమానేసంత
మంది వున్నారు నాళ్ళు. అభిమన్యుడు వొక్కడు.

“బావా, అటుచూడు” అభిమన్యుడికేసి చూసిస్తూ కృష్ణుణ్ణి
హెచ్చరించాడు అర్జునుడు - “భీష్ముడితో కలిసి అంతమందిరాజులూ
నాకొడుకుమీదికి పరిగెడుతున్నారు. అక్కడికే పోనీ మసరథం”
అంటూ తొందరచేశాడు.

అర్జునుడి నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది, పగ్గాలు సడిలించాడు
సారథి శ్రీకృష్ణుడు. బరిమీడ పాంలాగ పరిగెడుతూవుంది రథం.
అడ్డంగావెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు త్రిగర్తరాజు సుశర్మ.

“అదిగదీ, అలావుండాలి” అన్నాడు అర్జునుడు - “మీదం
డులోకల్లా నువ్వే మొనగాడివి. సరిగ్గానే వచ్చా విక్కడికి. రా!
కాని తోకముడిచెయ్యకండా పోరాడాలిసుమా!” అంటూ
గాండీవం సారించాడు. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు. సుశర్మ
రథమూ, అతడిగుర్రాలూ, సారథీకనపడలేదంటే నమ్ము. మసలేన
మాత్రం వూరుకుందా! పెద్ద వుప్పెనలా వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ముట్టడిం
చింది. అది చూసి పాండవసైన్యం వురకలువేసుకుంటూ వచ్చింది.
అర్జునుణ్ణి వెనకపెట్టి మసలేనమీద కలబడింది. రెండు సేనలూ
ముమ్మరమైన దొమ్మియుద్ధం చేశాయి.

అర్జునుడు రాజులమీదికి వచ్చాడు. వాళ్ళజెండాలు నరికేశాడు. సార
థుల్ని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. వాళ్ళగొడుగులూ,
చామరాలూ గుండపిండిచేసేశాడు. ధనుస్సులు ముక్కలుచేసేశాడు.
కవచాలు పగలగొట్టేశాడు. శరీరంకిటుకుస్తానాల్లో బాణాలు నాటిం
చాడు. ఒళ్ళంతా చీలికలుచేసేశాడు. తలకాయలు ఎగరగొట్టేశాడు.
అలా నానాబీభత్సమూ చేసేసి బీభత్సుడు అన్న పేరు సార్థకంచేసు
కున్నాడు.

అపరాహ్ణమయింది. మళ్ళీ దురుసుగా వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ఎదిరించాడు సుశర్మ. అతడి రథరక్షకులు ముప్పుయియిద్దరూ అర్జునుడి మీద పడ్డారు. పకపకానవ్వాడు అర్జునుడు. తలా రెండేసి బాణాలు అరివై నాలుగు బాణాలూ వేశాడు. ముప్పుయిద్దరనీ హరి అనిపించేశాడు. కోపం పట్టలేక పోయాడు సుశర్మ. ఉక్రోశంతో అర్జునుడిమీదికి వురకబోయాడు. అర్జునుణ్ణి తప్పించుకుని సుశర్మ ముందుకి వచ్చాడు. అతడితో తక్కిన ద్రుపదుడి జ్ఞాతులూ తోసుకువచ్చారు. వాళ్ళంతా సుశర్మని చుట్టుముట్టారు.

అర్జునుడు భీష్ముడిదిక్కు నడిచాడు. దుర్యోధనుడూ, జయద్రథుడూ అతడితో తగిలారు. వాళ్ళని కడకంటితో చూస్తూనే భీష్ముడి మీదికి వురికాడు అర్జునుడు. అర్జునుడలా వెళ్ళడంచూసి ధర్మరాజూ అటే వచ్చాడు. శల్యుడు మూర్ఛలేచి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. అయినా ఆగలే దతడు. ధర్మరాజువెంట భీముడూ నకుల సహదేవులూ వచ్చారు. అన్నదమ్ములు అయిదుగురూ వచ్చి తాత భీష్ముణ్ణి ముట్టడించారు.

దుర్యోధనుడూ, జయద్రథుడూ దూసుకుంటూ వెళ్ళారు. పాండవులు అయిదుగురినీ అడ్డుకున్నారు. శలుడూ, శల్యుడూ, చిత్రసేనుడూ, కృపాచార్యులూ కూడా వాళ్ళతో కలిశారు. అటు శిఖండి వచ్చి భీష్ముడిమీద ఎగబడ్డాడు. శిఖండిమీద చెయ్యి చేసుకోలేదు భీష్ముడు. అతడి ధనుస్సు మాత్రం విరిచేసి వూరుకున్నాడు. ఆమాత్రానికే అడిలిపోయాడు శిఖండి. “ఇదేమిటి?” అదలిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - భీష్ముణ్ణి చంపేస్తానంటూ అన్ని కబుర్లు చెప్పావు. ఆపంతాలన్నీ ఏమయిపోయాయి?” అంటూ మొగమాటంలేకండా ఎత్తిపోడిచాడు. ఎక్కడలేని పౌరుషమూ పొడుచుకువచ్చింది శిఖండికి. చువ్వలాగ వచ్చాడు భీష్ముడిమీదికి.

అడ్డంగా వెళ్ళాడు శల్యుడు. శిఖండిమీద ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు. జంకలేదు శిఖండి వారుణాస్త్రం వేశాడు. ఆగ్నేయాస్త్రం ఆర్చేశాడు.

ఈలోపున భీష్ముడు ధర్మరాజుజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి కోదండం విరిచేసి సింహనాదంచేశాడు.

భీముడు గదపుచ్చుకుని రథందిగాడు; దుర్యోధనుడిమీదికి వురికాడు. జయద్రథుడు రుద్రుడిలాగ వెళ్ళాడు. గబగబగబా అయిదు వందల బాణాలు భీముడిమీద కుమ్మరించాడు. ఒక అడుగునా వెనక్కితగ్గలేదు భీముడు. అన్ని బాణాలూ గదతో పొట్టేశాడు. ఆవూపుని వచ్చి జయద్రథుడి నాలుగు గుర్రాలూ బాదేశాడు. ఇంకొక రథంమీదికి పారిపోయాడు జయద్రథుడు. దాంతో మనవాళ్ళు పిరికి గుండెపడిపోయారు. నాయకులు వెనకడుగు వేశారు. సైన్యమూ మడమ తిప్పడం మొదలెట్టింది.

అప్పుడు చప్పున భీముడిమీద కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. ఆ సందు చూసుకుని భీముడిమీద శక్తివిసిరాడు చిత్రసేనుడు. బాగా కళ్ళు ఎరపడ్డాయి భీముడికి. గిరగిరా తిప్పి గద విసిరాడు. పిడుగులాగ ఆకాశమార్గాన మెరుస్తూ వచ్చేస్తూవుంది గద. మహాగ్రంగా వుండది. దానిని చూసి మన యోధులగుండెలలో ప్రాణాలులేవంటే నమ్ము. ఎవరిమీద పడుతుందో అని గడగడలాడిపోయారు వాళ్ళు. అందరూ మోక్కసారి పలాయనం చిత్తగించారు. దుర్యోధనుడిమాటే మరిచి పోయారు వాళ్ళు. చెట్టోపిట్టయి పారిపోయారు. మహారాజా, ప్రాణ భయం ఎంతవాణ్ణయినా నీచుణ్ణి చేసేస్తుంది మరి!

తీన్నగా చిత్రసేనుడిమీదికే వచ్చింది గద. క్షణంలో అతడూ అతడి రథమూ పిప్పయిపోతాయి. సందేహంలేదు. అయితే చిత్ర సేనుడుమాత్రం కళవిశపడలేదు. కత్తి, డాలూ పట్టుకుని చప్పున రథం

మీంచి గెంతేశాడతడు. అతడిటుగెంతాడు, అటు రథంమీద పడింది గద. రథమూ రథానికి పూసిన గుర్రాలూ, రథంనొగలుమీది సారథీ మచ్చుకయినా లేకండా పచ్చడాయి వూరుకున్నారు. చిత్రసేనుణ్ణి తన రథంమీదికి పట్టుకుపోయాడు విఠ్ఠలు.

భీష్ముడు ధర్మరాజుజెండా ఎగరకొట్టేసి, కోదండం విరిచేశాడని చెప్పాను కదా! అంతలో వూరుకోలే దతడు. ధర్మరాజు వొంటి నిండా బాణాలు నాటించాడు. నెత్తురు ధారలుకట్టించాడు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు ధర్మరాజు. ఉగ్రమైన శక్తితీసి తాతగారిమీద ప్రయోగించాడు. సగందూరంలోనే దానిని ముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు భీష్ముడు. ధర్మరాజు నకులుడిరథంమీదికి వెళ్ళిపోయాడు.

నకుల సహదేవులతోటటు రథం తిప్పాడు భీష్ముడు. కాళ్ళనించి తలదాకా మంటలుచ్చుకున్నట్టు వాళ్ళిద్దరినీ బాణాలతో కొట్టాడతడు. తమ్ముళ్ళు దెబ్బలుతినెయ్యడం చూసి ధర్మరాజు హృదయం చివుక్కుమంది. తమకమూ హెచ్చిపోయింది. “భీష్ముణ్ణి చంపేయ్యండి” అంటూ తనవాళ్ళందరినీ హెచ్చరిస్తూ చెయ్యివిసిరా డతడు. దాంతో పాండవయోధులు యావస్మందీ మొక్కసారి భీష్ముడిమీదికి పరిగెత్తుకు వచ్చారు.

అసలే భీష్ముడు! మృగాలమంద మీదికినస్తే సింహమెలా రెచ్చి పోతుంది, అదిగో అలాగ నలికేగిపోయాడాయన. సుభువు తెలిసిన తోటమాలి తాటిపళ్ళు రాల్చినట్టు వెడల్పాటి బాణాలువేసి ఆరాజుల తలకాయలు కిందపడగొట్టడ మారంభించాడు. అటూ, ఇటూ ఎటు పడితే అటు అంతటా తానే ప్రత్యక్ష మయ్యాడు. వీరవిహారం చేశాడంటే నమ్ము. కరచరణ లాడలేదు పాండవులికి. కళ్ళప్పగించి బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు వాళ్ళు.

అప్పుడు వున్నట్టువుండి ధనుష్టంకారంచేశాడు శిఖండి. భీష్ముడి మీదికి దూసుకుంటూ వచ్చాడు. తన బాణవిద్యాపాండిత్యమంతా చూపించాడు. అయినా అతణ్ణి గడ్డిపోచలాగే చూశాడు భీష్ముడు. అతడికేసి కళ్ళెత్తి చూడన్నా చూడలేదు. పాంచాలసేనమీదపడి నురుమాడడ మారంభించాడు. అతడి వడితనం తట్టుకోలేకపోయింది పాంచాలసేన. చిందరవందరయి చెదిరిపోయింది.

ఇక్కడ భీష్ముడిలా వీరవిహారంచేస్తున్నాడు. అటు సాత్యకి, ధృష్టద్యుముడూ కలిసి కౌరవసేనమీద విరుచుకుపడ్డారు. సేనసేనల్లా అల్లకల్లోలం చేసేయ్యడం మొదలెట్టారు. విందుడూ, అనువిందుడూ ధృష్టద్యుముని ణ్ణెదిరించారు. అతడి గుర్రాలు పడగొట్టేశారు. దాంతో సాత్యకిరథమెక్కేశాడు ధృష్టద్యుముడు. అది చూశాడు ధర్మరాజు. అక్కడున్న సైన్యంయూవత్తూ విందానువిందులమీదికి పురికొల్పాడు. పోలో అంటూ పాండవసైన్యం వొక్కసారి విజృంభించింది. విందాను విందుల్ని వెంటదరిమింది.

దుర్యోధనుడు చెయ్యివిసిరి మనదంపని మోచ్చరించాడు. తమ్ముళ్ళతో కలిసి భీష్ముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని పాండవసేనమీద పడ్డాడు. గదమాయిస్తూ రథం పరిగెత్తించుకుంటూ వచ్చాడు అర్జునుడు. అడ్డంగా వెళ్ళి అతణ్ణి అటకాయించాడు ద్రోణాచార్యులు. అర్జునుడి రథమూ, ఆకాశమూ కనపడకండా బాణవర్షం కురిపించాడు.

ద్రోణాచార్యులు అలా విజృంభించడంతోనే మనసేనలికి ఎక్కడ లేని ధైర్యమూ పుట్టుకువచ్చింది. అతడి ఆసరా చూసుకుని శత్రు సేనతో పోరాడా యవి.

తనసేనని ఎక్కడికక్కడ గొంతెత్తి పురికొల్పుతూ వచ్చాడు ధర్మరాజు. అంచేత పాండవసేనలూ మడమతిప్పకండా ఘోరంగా పోరాడాయి.

సూర్యుడు పడమటికొండమీదికి వెళిపోయాడు. చూసి తీరా
లన్నంత ఎర్రగావున్నాడతడు. సంజపొద్దు ఎర్రరంగు రణరంగమంతటా
మెరిసింది. రక్తసదులు ప్రవహించాయి. ఆప్రవాహంలో శవాలు
తేలుతూ కొట్టుకుపోయాయి. గుంపులుగుంపులుగా వచ్చి వాటిని
భూతాలూ, భేతాళులూ పట్టుకుపోయారు. ఒడ్డుని పడివున్న పీను
గులు నక్కలు ఈడ్చుకుపోయాయి. ఘోరంగావుంది సాయం సంధ్య.
సుశర్మా, మొదలైన రాజుల్ని గడగడా వొణికించిన అర్జునుడూ,
జయద్రథుణ్ణి మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించిన భీముడూ ధర్మరాజు
ముందు నుంచున్నారు. యుద్ధమాపమన్నాడు ధర్మరాజు. ఆనాటికి
యుద్ధమాగింది. పరివారం యావన్నందిశోనూ కలిసి శిబిరానికి
బయలుదేరాడు ధర్మరాజు. ఇటు మనవాళ్ళున్నా సేనలు మళ్ళించి
శిబిరానికి వచ్చేశారు.

ఎనిమిదో రోజు

మర్నాడు తెల్లవారింది. అటు పాండవులూ ఇటు మన వాళ్ళూ
మేం ముందంటే మేం ముందు అన్నట్టు వీరావేశాలతో యుద్ధానికి
బయలుదేరారు. అవాళ భీష్మసేనాని కూర్మవ్యూహం పన్నాడు.
“చూశావా కౌరవులవ్యూహం,” మనవ్యూహం ధృష్టద్యుముడికి
చూపిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - “దీనికి ప్రతిగా ఏవ్యూహం
పన్నితే బావుంటుందో ఆలోచించు” అన్నాడు.

బాగా ఆలోచించాడు ధృష్టద్యుముడు. వెంటనే శృంగాటక
వ్యూహం పన్నాడు. ఇలా ఉభయసేనలూ వ్యూహాలుపన్ని ఉత్సా
హంగా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. ఉభయవ్యూహాలలోనూ భేరీలూ,
మృదంగాలూ మోగాయి. శంఖాలు పురిమాయి. పోలోఅంటే
పోలో అని రెండుసైన్యాలూ వొక్కసారి కలబడ్డాయి. ఆయుధాలతో

ఆయుధాలు రాపడ్డాయి ; పొగలేని మంటలు లేచాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ పరిగెత్తి చెప్పలేనంత ధూళి రేగింది. రక్తాలు ప్రవహించి ఆధూళి ఆకాశంమీదికి ఎగరకండా అడగారిపోయింది. ఉభయసేనల్లో ఎవ్వరూ వెనకంజవెయ్యలేదు. రణరంగ మంతా రాద్రం తాండవమాడింది.

భీష్ముడు పెద్దసింహనాదంచేసి శత్రుసేన చీల్చుకుంటూ పరిగెత్తాడు. అతడి వడితనం ఆపశక్యంకాలేదు పాండవులికి. భయపడి పోయి పక్కలికి తప్పేసుకున్నారు వాళ్ళు. ఎంతటి వీరుడువచ్చినా సాహసించేవాడు వొక్కభీముడే అవుపించా డప్పుడు. సింహనాదంచేసి భీష్ముణ్ణి ఎదిరించా డతడు. వచ్చిరావడంతోనే భీష్ముడిసారథిని చంపేశాడు. సారథి పడిపోవడమే తడువు, బెదిరిపోయాయి గుర్రాలు. రథం ఈడ్చుకుంటూ వెనక్కి దాడుతీశా యవి. దాంఠో మనసేనలు తడబడిపోయాయి. పాండవసేనలు వొకటేగోలతో దుర్మరుచ్చికొట్టాయి.

అప్పుడు కోడెతాచులా లేచాడు నీకుమారుడు సునాభుడు. పళ్ళుపటపటా కొరుకుతూ వెళ్ళి భీముడిమీద వురికాడు. కాలయముడిలాగ వున్నాడు భీముడు. పెదవులు బిగించాడు. కనుబొమలు ముడిపెట్టాడు. వెడల్పాటి దొక బాణంతోడిగి విడిచిపెట్టాడు ; సునాభుడి తల నరికేశాడు. అలా అతడి తలకిందపడగొట్టేసి భయంకరంగా అట్టహాసంచేశాడు భీముడు. అన్నదమ్ముడిచావు చూసి ఆదిత్య కేతువూ, అపరాజితుడూ, బహ్వశీ, పండితకుడూ, విశాలాక్షుడూ, కుండధారుడూ, మహోదరుడూ మండిపడ్డారు. ఇంతమందీ కలిసి వొక్కమొగిని భీముడిమీదికి వెళ్ళారు. రకరకాలబాణాలు వందలూ వేలూ అతడిమీద కుమ్మరించారు. దాంతో విపరీతమైన కోపంతో విజృంభించాడు భీముడు. భయంకరంగా కనిపించా డతడు. అతడిదిక్కు తేరిచూడడానికే వీలులేక పోయిందంటే సమ్ము. లేళ్ళమీద వురికిన

పెద్దపులిలాగ కురుకుమాళ్ళమీదికి పురికాడతడు. దారయిన వొక బాణం కొట్టాడు. అపరాజితుడి తల తెగిపోయింది. మరొకటి వేశాడు. కుండధారుడితల కిందపడింది. ఇంకొకటి వొదిలాడు. పండితకుడితల పడిపోయింది. అలాగే వరసగా విశాలాక్షుణ్ణీ, మహాదరుణ్ణీ, ఆదిత్య కేతుణ్ణీ, బహ్వసినీ తలలునరికేశాడు భీముడు.

అలా ఏడుగురు కుమాళ్ళూ క్షణాలమీద హతవై పోయారు. వాళ్ళచావు చూసి తక్కినకుమాళ్ళు దూరదూరం తప్పుకు పోయారు.

“అవాళ సభలో అన్నంతవీ ఇవాళే చేసేటట్టున్నాడు భీముడు” ఒకరిమొహాలు వొకరు చూసుకుంటూ అనుకున్నారు రాజులు - “విదురుడు అన్నంతా అయింది. ఇక సందేహమేమిటి?”

అనుకుంటూ భయంతో నుంచుండిపోయారు వాళ్ళు. మహారాజా, సువ్యోమో కొడుకుల దురావేశమూ, అవినీతి ఆపావు కావు. అది వూరికే ఎలాపోతుంది? భీముడిచేతిలో నీకుమాళ్ళ చావు తప్పదు. అదలా వుండనీ. అప్పుడు ఏమయిందో విను. రారాజు కళ్ళవదలే ఏడుగురు తమ్ముళ్ళనీ చంపేశాడు భీముడు.

తనచుట్టూవున్న యోధుల్ని చూశాడు దుర్యోధనుడు. “వెళ్ళండి, భీముణ్ణి చంపెయ్యండి” అంటూ గట్టిగా అరిచాడు. అలా వాళ్ళని హెచ్చరించి భీష్ముడిదగ్గరికి వచ్చాడతడు. “భీము డిలా నలిరేగిపోయి నాతమ్ముళ్ళని చంపేస్తూవుంటే నిమ్మకి నీరెత్తినట్టు వూరికే చూస్తున్నావు!” దుఃఖపడుతూ గద్గదకంఠంతో అన్నాడు - “రవంత విచారంకానీ, రోషంకానీ లేదు నీకు! ‘వీళ్ళతో నాకెందు కని వూరుకుంటున్నావా? లేదా, అందరూ చచ్చనీ అనే నీ అభిప్రాయమా? ఏమిటీ అన్యాయం?” అంటూ గోలుగోలు మన్నాడు.

“ఇదంతా ద్రోణుడూ, విదురుడూ, నేనూ ముందే చెప్పాం నీకు” విచారిస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు - “నువ్వు పెడచెవిని పెట్టావు.

అప్పుడు మామాట రుచించలేదు. పాండవులంటే ఏమో అనుకోకు. అసహాయశూరులు వాళ్ళు. శివుడయినా సరే, వాళ్ళని మాత్రం గెలవడం కల్ల. మన కుమాళ్ళు భీముడి ఎడటపడ్డారో చావు తప్పదు. ఎవడయినా సరే, బతికి బట్టకట్టడం వొట్టివనుకో. మనం తప్పించలేం. అంచేత దాసికోసం ఇంత ఇదవకూడదు. నువ్వు వీరస్వర్గమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని యుద్ధంచెయ్యి. మరో ఆలోచన బుర్రలోకి రానివ్వకు. తెగించి నా వోపినంతవరకూ నేను పోరాడతాను. యుద్ధంలో జయంవస్తే నేనునూత్రం వొదిలిపెడతానా?" అంటూ ఎన్నోవిధాల వోదార్చాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అంతటి ద్రోణాచార్యులూ, భీష్ముడూ వుంటూ వుండగానే నాకొడుకులు అలా హతవారిపోతున్నారు కదూ! నేనూ వాళ్ళ అమ్మా నెత్తికొట్టుకున్నాం. చెవిలో గూడుకట్టుకుని పోరాం. విన్నాడుకాడు దుర్యోధనుడు. దానిఫలం ఇప్పుడు అనుభవిస్తున్నాడు. ఊ, గతజలసేతుబంధనం! ఇప్పుడనుకుంటే మాత్రం ఏం లాభం? ఉండనీ అదంతా. తరవాత? కుమాళ్ళచావు చూశాక భీష్ముడూ ద్రోణుడూ ఏంచేశారు?

సంజయుడు : దుర్యోధనుణ్ణి వోదార్చి, జూలుదులిపిన సింహం లాగ భయంకరంగా బయలుదేరాడు భీష్ముడు. తిన్నగా భీముడికేసి రథం పరిగెత్తించాడు. భీష్ముడు రావడంచూసి తనవాళ్ళకి చెయ్యి విసిరాడు ధర్మరాజు. ధృష్టద్యుముడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ సైన్యాలు తోసుకుంటూ ముందుకీ వచ్చారు. భీష్ముణ్ణి అడ్డుకున్నారు. అంతకి ముందే దుర్యోధనుడు ఇసారా ఇవ్వడంతో మనసేనలోని రాజులు విజృంభించారు. వాళ్ళతో చేకితానుడూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ అడ్డునడూ కలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ ఘటోత్కచుడూ నీకుమాళ్ళ వెంట

పడ్డారు. ఇలా దృఢమైన మూఁడు జట్లయికలబడ్డారు పాండవులు. మన వాళ్ళున్నా దానికి తగినట్టే ఎదిరించి యుద్ధంచేశారు.

ద్రోణాచార్యులు ద్రుపదమహారాజుసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. పాంచాలయోధుల్ని ముప్పుతిప్పలూ పెట్టేశాడు. ఎన్నో అన్ని రకాల బాణాలు వర్షంలా కురిపించాడు. భీముడు మన ఏనుగుసేనమీది కురికాడు. తళతళా మెరుస్తూవున్న బాణాలు ఎడాపెడా గుప్పించాడు. దంతాలు విరిగిపోయీ, తొండాలు తెగిపోయీ, తలకాయ తెగిరి పోయీ కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి ఏనుగులు. అదంతా చూస్తే సూర్యకిరణాలు సోకి చీకట్లు చెదిరిపోయినట్టనిపించింది నాకు.

నకుల సహదేవు లిద్దరూ మన గుర్రపుదళాలమీద పడ్డారు. ఇద్దరూ తేరిచూడడానికి వీలులేనంత ఉగ్రమూర్తు లయిపోయారు. వేలకివేలు గుర్రాలు సరికిపారేశారు. అవి ఎంత కుప్పపడ్డాయంటే, ఆ ప్రదేశంలో మనవాళ్ళు కానీ, పాండవులు కానీ రథాలు నడపడానికే వీలులేకండా అయిపోయింది.

అర్జునుడు మన రథాలవాళ్ళ మీది కురికాడు. విడువూ విరామం లేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. భుజకీర్తులతోనూ, హారాల తోనూ రథికుల శరీరాలు తెగి కింద పొర్లాడాయి. మహాతాజా, ఏంచెప్పేది రకరకాల పువ్వులు రాలిన ఉద్యానవనంలా అవుపడింది రణరంగం.

ఇ రా వం తు డు

అప్పుడు అర్జునుడి కుమారుడు ఇరావంతుడు పెద్దగుర్రపుసేన వేసుకుని ఉద్ధృతంగా వచ్చాడు; మనవాళ్ళని ముట్టడించాడు. నిజంగా అది చూసితీరాలి. పక్షులమందమీద డేగలగుంపు వచ్చిపడితే ఎలావుంటుందో అలా అనిపించింది. అలా వచ్చిన ఇరావంతుణ్ణి శకుని

తమ్ములు శుకుడూ, శర్మవంతుడూ, వృషకుడూ, ఆర్జునుడూ, గజుడూ, గవాక్షుడూ — ఈ ఆరుగురూ. తమ గుర్రాలసేనతో ఎదిరించారు. ఇరావంతుడికీ వాళ్ళకీ చిత్రమైనయుద్ధం జరిగింది. శకుని తమ్ములు బాణాలువేసి, డొంకెనపోట్లు * పొడిచి ఇరావంతుణ్ణి ఎంత నొప్పించాలో అంతా నొప్పించారు. బరికోలతో పొడిస్తే తిరగబడ్డ మదపుటేనుగులాగ వాళ్ళమీద తిరగబడ్డా డతడు.

అసలు చెప్పకోదగ్గ విలుకాడు ఇరావంతుడు. శత్రువుల దెబ్బలు తప్పించుకుంటూ గుర్రం చిత్ర విచిత్రగతులతో దాటించుకుంటూ బాణాలు గుప్పించా డతడు. అతడి లాఘవంచూసి శకుని తమ్ములు ఆరుగురూ అడిలిపోయారంటే నమ్ము. ఆకాశంమీద దేవతలూ అతణ్ణి మెచ్చుకున్నారు.

అయితే బాగా దెబ్బలుతినేసింది ఇరావంతుడి గుర్రం. దాట్లు దాటి మరింత అలిసిపోయింది. తుదకి పడేపోయిందది. ఇరావంతుడు మాత్రం కిందపడలేదు. కత్తిపట్టుకుని మెళుకువతో దూకేసి తప్పించుకున్నాడు. అతడిధైర్యం చూసి ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకున్నారు శత్రువులు. అతడు కింద నుంచోడంతోనే శకునితమ్ములు ఆరుగురూ వొక్కమారు అతణ్ణి ఘోరాయించారు. డొంకెనలతో అతణ్ణి పొడిచారు. బాణాలతోకొట్టారు. కత్తితోనే కాశలంతో అవన్నీ తప్పించుకున్నాడు ఇరావంతుడు. చిత్రచిత్రమైన గతులు చూపించాడు. శత్రువుల ఆయుధం వొక్కటి తనకి తగలకండా తుళ్ళగొట్టాడు.

“వీడు కిందవున్నాడు. గుర్రాలమీంచి వీణ్ణి మనంకొట్టలేం” అంటూ వొక దుర్రాలోచనచేశారు శకునితమ్ములు. వెంటనే గుర్రాలు దిగేశారు వాళ్ళు. కత్తులుపట్టుకుని ఇరావంతుడిమీద కలబడ్డారు.

* డొంకెన : పంకరాలుగుల ఈటె.

ఒక్కసారిగిరున తిరిగాడు ఇరావంతుడు. ఆగురినీ పన్నెండుముక్కల కింద నరికిపారేశాడు. పెద్ద సింహనాదమూ చేశాడు.

కళ్ళు జిగేలుమన్నాయి దుర్యోధనుడికి. “చూశావా ఈ ఉలూపి కొడుకుని!” అంటూ అలంబసుణ్ణి చూశాడు — “వీషు వొక్కడే మనవాళ్ళని చంపేస్తున్నాడు! వీడిపని కాస్త నువ్వే చూసేయాలి” అంటూ వుసికొల్పాడు.

రారాజునోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. మాయచేశాడు అలంబసుడు. ఇరావంతుడికి ఎంత గుర్రపుసేనవుందో అంత గుర్రపుసేనా పుట్టించాడు. ఇరావంతుడి గుర్రపుసేన యావత్తూ చంపేశాడు. అంతలో ఆచూయసైన్యం మాయమయిపోయింది. కాని ఇరావంతుడుమాత్రం వొక్కడే అయిపోయాడు. అయినా అతడు వెన్ను చూపలేదు. పరాక్రమంతో అలంబసుడిమీద కలబడ్డాడు. మెరుపు మెరిసినట్టు అతడిమీదికి వురికాడు. కత్తితో వొక్కదెబ్బకొట్టాడు. అతడిధనుస్సు రెండుముక్కలుచేసి నరికేశాడు. ఉన్న పాళాన ఆకాశం మీది కెగిరిపోయాడు అలంబసుడు. అక్కడినించి మాయబాణాలు రువ్వాడు. ఇరావంతుణ్ణి నొప్పించాడు. అలంబసుడు రాక్షసుడయితే, ఇరావంతుడు నాగకుమారుడు. అతడూ ఆకాశంమీది కెగిరాడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురుస్తూ అలంబసుణ్ణి వొక్కనరుకు నరికాడు. రెండుముక్కలయిపోయాడు అలంబసుడు. కాని చిత్రం, అంతలోనే మంచి నూనూగుమీసాలతో అవతరించాడు, కామరూపి అలంబసుడు. అంచేత ఎన్నిమార్లు నరికితే అన్నిమార్లు పుడుతూనే వచ్చాడతడు. అయితే పిసరంతా చలించలేదు ఇరావంతుడు. రాక్షసమాయని మాయతోనే ఎదిరించాలనుకున్నాడతడు. తన తల్లివంశం నాగవంశం. నాగులూ కామరూపులే. మాయావిద్య లోనూ పేరుపడ్డవాళ్ళు వాళ్ళు. ఆనాగమాయ మనస్సులో స్మరిం

చాడు ఇరావంతుడు. వెంటనే శేషుడిచూపం ధరించాడు. వందలూ వేలూ నాగుపాములతో ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

అవకాశం చిక్కింది అలంబసుడికి. పెద్ద గరుడపక్షి అయి పోయాడనుడు. నాగుపాము లన్నిటినీ పట్టేసి మింగేశాడు. తెలతెల్ల పోయాడు ఇరావంతుడు. కత్తిరిసి అతడి కంఠం ఉత్తరించేశాడు అలంబసుడు. ఇరావంతుడి శిరస్సు కిందపడిపోయింది. ఏమాత్రమూ చెన్న తరగకండా చంక్రిబింబింలాగ కలకలలాడుకూనేవుంది మొహం.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆ! ఇరావంతుడు అలాగ హతవారిపోయాడన్నమాట! సరే, అప్పుడు పాండవులు ఏం చేశారు? వాళ్ళయోధులూ, వీరులూ ఏం చేశారు?

సంజయుడు : తమ్ముడిపాటు చూశాడు ఘటోత్కచుడు. భయంకరంగా పెద్ద సింహనాదంచేశాడు. విపరీతమైన రాక్షససేనతో మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డాడు. అతడిసేనలో ప్రతీవాడూ వొక మదపుటేనుగే ఎక్కాడు. ప్రతీవాడూ ప్రళయాగ్నిలాగే వున్నాడు. ప్రతీవాడూ నేను ముందంటే నేను ముందని వురుకుతున్నాడు. ఆ ఏనుగులు పరిగెత్తుకు వస్తూవుంటే భూమి గజగజలాడిపోయింది. ఆ రాక్షస రాణువచూసి మనవాళ్ళనిండుప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయింది.

అలా వచ్చిన రాక్షసులు యావన్మండీ తళతళా మెరిసిపోతూ వున్న శూలలతో మన ఏనుగుల్నీ, గుర్రాల్నీ, పదాతుల్నీ గుదిగుచ్చి పొడిచేసీ, చంపేసీ సర్వదుంబాలా చేసెయ్యడం మొదలుపెట్టారు. ఘటోత్కచుడి ఈ ఆగడమంతా చూశాడు దుర్యోధనుడు. ధనుష్టంకారంచేస్తూ వెళ్ళి అతడిమీద కలబడ్డాడు. దుర్యోధనుడివెంట బ్రహ్మాండమైన ఏనుగుసేనతో వంగదేశం రాజూ వెళ్ళాడు. వంగదేశం ఏనుగులు చూసి వుప్పొంగిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. దారుణమైన కత్తిపట్టుకుని వాటిమీదికి లంఘించాడు. చిత్రవధ ప్రారంభించాడు.

ఇది తొండమూ, ఇది దంతమూ, ఇది చెవ్వా, ఇది తలా, ఇది కాలూ
అని పొల్తి లేకండా కూరకితరిగినట్టు తరగిపారేశాడు. పీతడి వడితనమూ,
హస్తలాఘవమూ చూసి బలే అంటే బలే అన్నారు దేవతలు.

ఏనుగులు నాశనంకావడంతోనే పట్టలేసంత కోపంతో మండి
పోయాడు దుర్యోధనుడు. బాణాలతో కప్పేశాడు ఘటోత్కచుణ్ణి.
ఘటోత్కచుడిసైన్యంలోని ముఖ్యులు వేగవంతుడూ విద్యుజ్జహ్నుడూ,
బహ్వశీ ఉదేకంతో దుర్యోధనుడి మీదికి వచ్చారు. వాళ్ళ ముగ్గురినీ
చంపేశాడు దుర్యోధనుడు. ఆపూపుని ఘటోత్కచుడి శరీరమంతా
బాణాలతో నింపేశాడతడు. కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కాడు ఘటోత్కచుడు.
“మాయాజూద మాడావు. మాతండుల రాజ్యం చపాయించావు.
పతివ్రతని మాతల్లి ద్రౌపదిని అంతసభలోనూ మానభంగం చేశావు.
దాని ఫలం నీకు ఇదిగో ఇప్పుడే చూపిస్తాను” అంటూ పురిమి దుర్యో
ధనుడిమీద విషసర్పాలవంటి బాణాలు గుప్పించాడతడు. అవేవీ
లక్ష్యపెట్టలేదు దుర్యోధనుడు. ఉగ్రమైన వొక పాతికబాణాలు
ఘటోత్కచుడిమీద కొట్టాడతడు, దాంతో ఉగ్రుడే అయిపోయాడు
ఘటోత్కచుడు. కాలయముడి నాలుకలాంటి శక్తి తీసి దుర్యోధనుడి
మీద విసిరాడు. రెప్పపాటులో దుర్యోధనుడిమీద పడేదే అది. కాని
చప్పున మధ్యకివచ్చి వంగదేశంరాజు అడ్డుపడ్డాడు. అతడి ఏనుగుమీద
పడింది ఘటోత్కచుడి శక్తి. దెబ్బతో రక్తం కక్కుకుంటూ కూలి
పోయింది ఏనుగు. కిందికిదూకేసి తప్పుకున్నాడు వంగదేశంరాజు.

వంగదేశం మడిపుటేనుగా కూలిపోవడంతో మనసైన్యం జంకే
సింది. కకాపికలయి పరుగుచ్చుకుంది. ఒక్కడే అయిపోయాడు దుర్యో
ధనుడు. అయినా చలించలే దతడు. ధైర్యంతో వొక పర్వతంలా
నుంచున్నాడు. మంచిదొక మహాస్త్రంతీశాడు. ఘటోత్కచుడిమీద
ప్రయోగించాడు. మంటలు కక్కుకుంటూ వెళ్ళింది మహాస్త్రం.

చూశాడు ఘటోత్కచుడు. ప్రళయమేఘంలా వురిమా డతడు. మధ్య
లోనే దుర్యోధనుడి మహాస్త్రం మంటకలిపేశాడు. దిక్కులు బద్దలయి
నట్టు పెద్దసింహనాదమూ చేశాడు.

ఘటోత్కచుడి సింహనాదం విన్నాడు భీష్ముడు. కారవయోధు
లందరినీ వొకసారి కలయజూశాడు. “ఘటోత్కచుడు రాజమీద
విరుచుకుపడ్డాడు. ఏనుగులు చంపేశాడు. అదిగో మారిమసగినట్టు
మనసేనమీద పడుతున్నాడు. దేవతలన్నా అతణ్ణి గెలవలేరు. లౌండి.
పరిగెత్తండి. రాజుకి సాయపడండి” అంటూ హెచ్చరించాడు.
తొందర చేసేశాడు.

సేనాపతి భీష్ము డలా హెచ్చరించడంతోనే ద్రోణుడూ,
కృపూడూ, అశ్వత్థామూ, చిత్రసేనుడూ, బృహద్బలుడూ, బాహ్లికుడూ,
విందుడూ, అనువిందుడూ, భూరిశ్రవసుడూ, జయద్రథుడూ, సోమ
దత్తుడూ, వివిశతీ, వికర్ణుడూ వొక్కపెట్టుని తమతమసేనలతోనూ,
రథాలతోనూ పరిగెత్తారు. ఇంతమందీ వెళ్ళి దుర్యోధనుడిచుట్టూ
పెట్టనికోటలా నిలబడి, ఘటోత్కచుణ్ణి ముట్టడించారు.

రాక్షసమాయతో మరింత రెచ్చిపోయాడు ఘటోత్కచుడు.
పెద్దపెద్ద పెడబొబ్బలుపెడుతూ మన పదముగ్గురు మహాయోధుల
మీదా క్రూరమైన బాణాలు కుమ్మరించాడు. కొందరి సారథుల్ని
చంపేశాడు. కొందరి జెండాలు చించేశాడు. కొందరి రథాలు విరిచే
శాడు. కొందరి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. కొందరి కవచాలు పగలగొట్టి
వొళ్ళంతా రక్తాలుకారించాడు.

బాగా వొళ్ళుమండింది మనవాళ్ళకి. అందరూ కూడబలుక్కు
న్నారు. పోయిన సాధనాలు మళ్ళీ సమకూర్చుకున్నారు. పద
ముగ్గురూ వొక్కసారి కుమ్మక్కయి ఘటోత్కచుడి మీద పడ్డారు.
మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. మంటల్లో అతణ్ణి ముంచెత్తారు. భరించ

లేకపోయాడు ఘటోత్కచుడు. ఉన్నపాళాన ఆకాశంమీది కెగిరి పోయాడు. అక్కడ పెద్ద నల్లమబ్బులా అవుపించాడు. ఉరుము లురిమినట్టు రంకలువేశాడు. అసాధ్యుడయిపోయాడు.

“తమ్ముడా, ఇక్కడ భీష్ముడిపాల బడ్డ పాంచాలసైన్యం కాసుకోవాలి. అక్కడ ద్రోణుడూ మొదలైనవాళ్ళనించి ఘటోత్కచుణ్ణి కాసుకోవాలి. ఇక్కడ అర్జునుడున్నాడు. నువ్వు ఘటోత్కచుడి దగ్గిరికి వెళ్ళు” అంటూ భీముణ్ణి తొందరచేశాడు ధర్మరాజు.

భయంకరంగా సింహనాదంచేశాడు భీముడు. ఉరకలువేస్తూ వెళ్ళి కౌరవయోధులమధ్య వురికాడు. మన రాణువనంతా తీంతారు చేసేస్తూ దుర్యోధనుడిమీదికి వచ్చాడు. బాగా దగ్గిరికి రాసిచ్చాడు దుర్యోధనుడు. మంచి దారయిన వొక నెలవంకబాణం తీశాడు. భీముడి ధనుస్సు టపిమని నరికేశాడు. మరొక ధనుస్సు భీముడు తీసే లోపున గట్టిదొక సానపెట్టినబాణం అతడి ఎదురొమ్ముమీద కొట్టాడు. దెబ్బతో సొమ్మసిల్లిపోయాడు భీముడు. అంతలో అయిదుగురూ అయిదు మెరుపుల్లాగ వచ్చిపడ్డారు ద్రౌపదికుమాళ్ళు. అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ వాళ్ళతో కలిశారు.

తండ్రిని కొట్టాడన్న కోపంతో ఏడుగురూ సింహంకొదమల్లాగ వచ్చి దుర్యోధనుడిమీద పడ్డారు. కృపాచార్యులూ మొదలైన మన యోధులు వాళ్ళ నెదిరించారు. ఘోరమైన పోరాటం జరిగిపోయింది.

భీముడు తేరుకున్నాడు. భయంకరమైన బాణాలు మనవాళ్ళ మీద ప్రయోగించాడు. ద్రోణాచార్యు లతడిమీదికి వెళ్ళాడు. వాడి వాడిబాణాలు కొట్టి అతడి వొళ్ళంతా తూంట్లుపడేటట్టు చేశాడు. పళ్ళుకొరుకుతూ వొక ఘోరమైన బాణంతీశాడు భీముడు. బలంకొద్దీ ధనుస్సులాగి ద్రోణుడిమీదవొదిలిపెట్టాడు. అంతద్రోణుడూ ఆ దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు.

తండ్రి అష్టమాసి పెద్దపులిలాగ వెళ్ళి భీముడితో కలబడ్డాడు అశ్వత్థామ. దుర్యోధనుడూ అతడితో కలిశాడు. ఇద్దరినీ కవ్వించి నట్టు చేశాడు భీముడు. చిన్న చిరునవ్వునవ్వాడు. గద చేత్తో పుచ్చు కున్నాడు. పళ్ళు బిగించాడు. భయంకరంగా రథం దిగాడు. ఇంతలో ద్రోణాచార్యులు తెలుపుకున్నాడు. భీముడిమీద కోదండం గురి పేట్టాడు. కృపాచార్యులూ మొదలైన యావన్నంది యోధులూ ద్రోణుడితో కలిశారు. ఒక్క మొగిని భీముడిమీద దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. ఘటోత్కచుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ, అభిమన్యుడూ ఏక మయ్యారు. వాళ్ళ ఆటోపం సాగకండా దారుణమైన బాణాలతో ఎదురుకున్నారు. కనీవినీ ఎరగనంత ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

అనూప దేశంరాజు భీముడి స్నేహితుడు నీలుడు అశ్వత్థామ నెదిరించాడు. బాణాలమీద బాణాలుకొట్టి అతణ్ణి అశ్వత్థామ సొమ్మసిల్లి గొట్టేశాడు. అది చూశాడు ఘటోత్కచుడు. అమాంతంగా అతడి మీద విరుచుకుపడ్డాడు. కసిదీరా బాణాలతో కొట్టాడు. కుమారుడికి ప్రమాదం రాకండా అడ్డుపడ్డాడు ద్రోణాచార్యులు. శరవర్షం కురిపించి ఘటోత్కచుణ్ణి ముచ్చెనుటలు పోయించాడు. తల మునకలయి పోయింది ఘటోత్కచుడికి. కళ్ళురెండూ చింతనిప్పులులా మండాయి. దాంతో రాక్షసమాయ లంకించుకున్నా డతడు.

ఆమాయలో ద్రోణుడూ, కృపూ, అశ్వత్థామూ, మొదలైన పదముగ్గురు యోధులూ, దుర్యోధనమహారాజూ రక్తాలుకారేట్టు చావుదెబ్బలుతినేసి, సొమ్మసిల్లిపోయి, నేలమీద పొర్లాడడం మనసైనికులుయావన్నందీ స్పష్టంగా చూశారు. ఇక చెప్పేదేముంది ! కౌరవసైన్యం యావత్తూ కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది. తడబడిపోతూ, తమసితాము తొక్కిసుకుంటూ, పడుతూ లేస్తూ పారిపోవడమారంభించింది.

“అదంతా అబద్ధం” చెయ్యెత్తి కేకలువేశాడు భీష్ముడు —
 “మాయ. రాక్షసమాయ. పారిపోకండి ఆగండి. ఆగండి” అంటూ
 గొంతెత్తి అరిచా డతడు. కాని లాభంలేకపోయింది. కళ్ళారా
 చూసింది కాదంటే ఎలా నమ్ముతారు వాళ్లు! భయం నిలవనివ్వలేదు
 వాళ్ళని. ఒక్కడూ ఆగలేదు. అందరూ తోకముడిచేశారు.

మొహం వేలవేసుకుని తాతగారి వగ్గిరికివచ్చాడు దుర్యోధనుడు.
 “నువ్వు, ద్రోణుడూ వుండగానే శత్రువులచేత చావుదెబ్బలు తినే
 శాను! ఇదిగో వెళ్తున్నాను. వాళ్ళని చంపడమో, వాళ్ళచేత చావ
 డమో ఏదో వొకటి జరగాలిప్పుడు” అంటూ కంటసపడ్డాడు.

“ఈమాట పాండవులంటే చెల్లుతుంది” నవ్వుతూ అన్నాడు
 భీష్ముడు — “అయినా నువ్వు అంత సాహసానికి తెగించడం తగనిపని.
 దానికి మాలాంటి వాళ్ళం వుండనే వున్నాం కదా! శాంతించు”
 అంటూ లేచి భగదత్తుణ్ణి పిలిచా డాయన.

“ఇదిగో, రాక్షసమాయకి నువ్వే తగినవాడివి. నువ్వే ఇప్పుడు
 గెలుపు సాధించవలసినవాడివి, వెళ్ళు. హిడింబికొడుకుపని పట్టించు.
 రారాజుని సంతోషపెట్టు” అన్నాడు.

అసలే మహావీరుడు భగదత్తుడు. భీష్ముడలా అనడంతోనే
 పొంగిపోయా డతడు. కవ్వించిన సింహంలాగ పెద్ద సింహనాదం
 చేశాడు. సుప్రతీకమెక్కి తన దండుతో పాండవులమీదికి పరిగెత్తాడు.
 అప్పటికికాని ఇందాకచూసిన మాయ అబద్ధమని అవగతం కాలేదు
 మన సేనకి. భగదత్తుడు బయలుదేరడంతోటే, పారిపోతూవున్న
 సైన్యం యావత్తూ వెనక్కితిరిగింది. మళ్ళీ ఎప్పటిలాగే యుద్ధానికి
 సిద్ధపడింది. ఉభయసేనలూ కలబడ్డాయి. ఘోరమైన దొమ్మి
 యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అప్పటికి అలవొద్దువేళ కావచ్చింది.

పెద్ద కొండలా వుంది మదపుటేనుగు సుప్రతీకం. దానిమీంచి రాక్షససేన తరిమాడు భగదత్తుడు. కవ్వించినట్టయింది ఘటోత్కచు డికి. రంకెవేస్తూ అతడిమీదికి పరిగెత్తాడతడు. అతడివెంట భీముడూ వురికాడు. భీముడివెంట ద్రౌపదికుమాళ్ళూ, అభిమన్యుడూ మొదలైనవాళ్ళూ వచ్చారు. ఇంతమందీ కలిసి సుప్రతీకంమీద జడీవానలాగ బాణాలు కుమ్మరించారు. ఈటెలతో పొడిచారు. రకరకాల ఆయుధాలతో కొట్టారు. ఆపాదమస్తకం గాయాలుచేసి వొడిలిపెట్టారు. ఒంటినిండా రక్తాలు ధారలుకట్టి జేగురుసెలయేళ్ళతో వున్న కొండలా అవుపించింది సుప్రతీకం.

యముడిలాగ పెద్ద శూలంతీశాడు ఘటోత్కచుడు. సూటిగా గురిచూసి భగదత్తుడిమీద విసిరాడు. మంటలు కక్కుతూ వచ్చేస్తూ వుంది శూలం. ఒక అర్థచంద్ర బాణంవేసి దానిని నరికేశాడు భగదత్తుడు. అంతతో వూరుకోలేక తడు. ఘోరమైన శక్తి తీసి ఘటోత్కచుడిమీద ప్రయోగించాడు. చూశాడు ఘటోత్కచుడు. చెంగున ఆకాశంమీద కెగిరిపోయాడు. సగంలోనే శక్తిని చేత్తో పట్టేసి, తొడల మీదపెట్టి రెండుముక్కలుగా విరిచేశాడు. ఆ చిత్రంచూసి నాలికలు కరుచుకున్నారు మనవాళ్ళు.

పెద్ద సింహనాదంచేశాడు భగదత్తుడు. ఆ వూపునివెళ్ళి భీముడి గుర్రాలు చంపేశాడతడు. అభిమన్యుడిమీదా తక్కిన పాండవ యోధులమీదా కరుకయిన బాణాలు గుప్పించాడు. సుప్రతీకం పరిగెత్తించి వాళ్ళ గుర్రాలు చంపేశాడు. రథాలు పిప్పిచేసేశాడు. ఇక పదాతికుల్ని ఎంతమందిని తొక్కించేశాడో లెక్కాజమాలేదు. మహాసముద్రంలో మందరపర్వతం కవ్వంతిరిగినట్టు పాండవసైన్యంలో తాండవంచేసి ఎన్నోఅన్ని ఏనుగులు చంపేసింది సుప్రతీకం.

అప్పుడు దశార్ణ దేశం రాజు మదించిన తన పట్టపుటేనుగుమీద వచ్చి సుప్రతీకాన్ని ఎదిరించాడు. రణపెంకి దశార్ణ దేశం పట్టపుటేనుగు. అంత సుప్రతీకాన్ని పాదుకదలకండా నిలిపేసిం దది. బాగా మోళ్ళుమండింది భగదత్తుడికి. ధగధగా మెరుస్తున్న నల్లబై తోమరాలు గబగబా దశార్ణ దేశం ఏనుగుమీద విసిరాడు. పిడుగులుపడ్డప్పుడు పడి దశార్ణ దేశం ఏనుగు మీది కవచం పగిలింది. కళేబరం చీలికలయింది. మరి నిభాయించుకో లేకపోయిం దది. జిరుమని నెనక్కి తిరిగింది. పాండవసేన పడదొక్కేస్తూ అదే పారిపోవడం పారిపోయింది.

భగదత్తుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ పుట్టుకువచ్చిం దతడికి. కృపుడూ మొదలైన మహాయోధులతో కలిసి శత్రువుల్ని నురుమాడడ మారంబించా డతడు. పాంచాల యోధులతోనూ, అర్జునుడితోనూ కలిసి ధర్మరాజు విజృంభించాడు. దుర్యోధనుణ్ణి కరచరణాలాడకండా నిలదీసి పోరాడాడు. అర్జునుడు గాండీవం మోగించాడు. ఆకాశం దిమ్మెత్తినట్లు దేవదత్తం పూరించాడు. రకరకాల బాణాలు రువ్వి కౌరవసేన వేటాడుతూ భీముడు యుద్ధంచేస్తున్న దగ్గిరికి వచ్చాడు. తమ్ముణ్ణి చూశాడు భీముడు. ఇరావంతుడిచావు వినిపించాడు.

గుండెల్లో పిడుగుపడ్డట్టయింది అర్జునుడికి. “ఎక్కడ? ఏడీ ఇరావంతుడు?” అంటూ ఆతురపడుతూ భీముణ్ణి అడిగాడు. ఇరావంతుడు పడివున్న చోట చూపించాడు భీముడు. గబగబా వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అలంబసుడిక త్తితో కంఠం తెగి కిందపడివున్నాడు ఇరావంతుడు. చూసి దుఃఖిమాపుకోలేకపోయాడు అర్జునుడు. అతడి రెండు నేత్రాల నించీ కన్నీళ్ళు ధారలుకట్టాయి. నిట్టూర్పులు నిగిడాయి.

“బావా!” కృష్ణుణ్ణి చూసి బావురుమన్నాడు అర్జునుడు — విదురుడు అన్నంతా అవుతూవుంది. కౌరవులికీ పాండవులికీ ఘోరం

సంభవిస్తుందని ముసిలాయన్ని ఎంతయినా వారించా డతడు. లాభం లేకపోయింది. చెవిటివాడిముందు శంఖమూదినట్టే అయింది. మన వాళ్ళని ఎంతమందినో చంపేశారు వాళ్ళు. వాళ్ళనీ ఎంతమందినో చంపేశాం మనం. యుద్ధమంత పాడుపని మరొకటి లేదు. అయినా ధనంకోసం ఈ పాడుపనే చేస్తున్నాం. అంచేత కృష్ణా, ధన మంటే నే భీ అనిపిస్తూవుంది. ధనం లేకండా వుండడం కంటే చావు నయం. నిజమే. అయినా ధనంకోసమని జ్ఞాతివధ ఘోరం! యుద్ధంలో జ్ఞాతుల్ని చంపి ఏంనొల్లుకోవాలి? శకునీ కిర్ణుక కపటమూ, దుర్యోధనుడి దుర్నీతీ - ఈ రెంటివల్లా పాపం, ఈ క్షత్రియలోకం హతవారిపోతూ వుంది. ధర్మరాజు 'అయిదూళ్ళయినా చాలు' అని ఎందుకన్నాడో ఇప్పుడు నాకు అర్థమవుతూవుంది. దుర్యోధనుడు దుర్మార్గుడు. అయి దూళ్ళయినా అంగీకరించాడు కాదు. యుద్ధంలో చచ్చిపడివున్న ఈ ప్రజల్ని చూస్తే నాగుండె తరుక్కుపోతూవుంది. అందులోనూ నా చేతిలోనే ఎంతోమంది తెగిపోతూవున్నారంటే నామీద నాకే అసహ్యంవేస్తూవుంది. నన్ను నేనే నిందించుకుంటున్నాను. నిజానికి క్షత్రియధర్మమంత నికృష్టధర్మం ఇంకొకటి లేదు." ఇలా ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డాడు అర్జునుడు.

అర్జునుణ్ణి భావగర్భితంగా చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. చిన్నమంద హాసమూ చేశాడు. ఆ మందహాసమే అద్భుతమైన చైతన్యం ప్రసాదించింది అర్జునుడికి. "అవును, కృష్ణా! అవును. ఈ మోహం విడిచి పెడుతున్నాను" గాండీవం సారిస్తూ అన్నా డతడు - "పగ్గాలు సడిలించు. రథం నడిపించు. కౌరవసేన గాండీవానికి బలిపెడతాను"

అన్నాడు.

అర్జునుడు అలా అనడమే తడువు, పగ్గాలు సడిలించాడు సారథి శ్రీకృష్ణుడు. కౌరవసేనమీదికి శరవేగంతో పరిగెత్తుకు

వచ్చింది అర్జునుడి దివ్యరథం. ఎత్తినగాండీవం దించలేదు అర్జునుడు. చిచ్చులపిడుగులా రెచ్చిపోయా డతడు. కొడుకుచావు దహించుకు పోతూన్న హృదయంతో శత్రుసంహార మారంభించాడు. అతడి ఎడటా, కుడిఎడమలా కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయింది మనసేన. అలా విక్రమతాండవంచేస్తున్న అర్జునుణ్ణి భగదత్తుడూ, కృపూ, సుశర్మ, భీష్ముడూ — ఇంతమందీ కలిసి ఎదిరించారు. ఘోరాతిఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

ఒకవంక సాత్యకి చెలరేగాడు. అతడితో కృతవర్మా, బాహ్లి కుడూ పోరాడారు. భీముడితో ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడితమ్ములూ యుద్ధంచేశారు. ద్రోణుడువేసిన బాణాలు కాసుకుంటూనే నీకొడుకుల మీదికి ఏకధాటిని రథం పరిగెత్తించాడు భీముడు. నీకొడుకుల బాణాలు తనకి తగలడంతో నెయ్యిపోసిన అగ్నిహోత్రుడిలా మరింత మండి పడ్డా డతడు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. కుండభేదీ, అనాధృష్యుడూ, కనకధ్వజుడూ, విరావీ, సుబాహుడూ మొదలైన వాళ్ళని చంపేశాడు. వీళ్ళచావుచూసితక్కినకమాళ్ళు ఎక్కడివాళ్ళక్కడ పటాపంచలయిపోయారు. వాళ్ళని వెంటాడి, మేకల్ని తరిమిన తోడేలులా అవుపించాడు, భీముడు.

సాయంకాలం కావచ్చింది.

తమకంతో సేనలు పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. తెగించి హోరాహోరి పోరాడాడు. అంతకంటే తమకంతో, పోట్లాడారు పాండవులు. ఉభయసేనలూ వొకదాన్నిమించి వొకటి యుద్ధం చేశాయి. రణరంగమంతా రక్తం మడుగులుకట్టింది. ఆభరణాలూ, ఆయుధాలూ, కుప్పలుపడ్డాయి. అదంతాచూస్తే బాగాకుంకంపూసు కుని, రకరకాలనగలుపెట్టుకున్న అందకత్తెలా అవుపించింది రణస్థలం.

రాత్రిపడింది. చీకటి కమ్మింది. ఉభయపక్షాలూ యుద్ధమాపాయి. కౌరవులూ పాండవులూ ఎవరిశిబిరాలకి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు.

భీష్ముడు వద్దు, కర్ణుడు రానీ

ఆవాళరాత్రి దుర్యోధనుడిమనస్సు మనస్సులో లేదు. శిబిరం చేరడంతోనే దుశ్శాసనుణ్ణి పిలిచా డతడు. కర్ణుణ్ణి, శకునునీ పిలుచుకు రమ్మన్నాడు. వాళ్ళని క్షణాలమీద ప్రవేశపెట్టాడు దుశ్శాసనుడు. నలుగురూ రహస్యంగా వొకదగ్గర కూచున్నారు.

“ ఏంచేద్దామో చెప్పండి ” అంటూ అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు — “ విషమసంధి వచ్చిపడింది మనకి. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామూ మనకెందు కన్నట్టు తటస్థంగా వూరుకుంటున్నారు. పాండవుల్ని చంపాలన్న భావమే లేదు వాళ్ళకి. మనసేనలు నానాటికీ సన్నగిల్లిపోతున్నాయి. ఏందారి? ” అన్నాడు.

అన్నాళ్ళూ యుద్ధంచెయ్యకండా వుండడం చేతులుకట్టేసి నట్టుంది కర్ణుడికి. అదే సమయమంటూ అందుకున్నా డతడు. “ మహారాజా, దీనికి వొక్కటే మార్గముంది. భీష్ముణ్ణి యుద్ధానికి రాకండా చెయ్యి, చాలు. పాండవుల పొగరేదో నేను అణిచేస్తాను. వాళ్ళనీ, వాళ్ళ సేనల్నీ నల్లులు నలిపేసినట్టు నలిపేస్తాను ” అన్నాడు.

“ అవును, అదే బావుంది ” దుశ్శాసనుడివంక చూస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “ తమ్ముడా, మనం వెళ్ళి తాతగారిని వొద్దని చెప్పేసివద్దాం. నువ్వు సిద్ధపడు ” అన్నాడు. కర్ణుణ్ణి, శకునునీ తమశిబిరాలికి పంపేశాడు.

అనంతరం అనేకరకాల సుగంధద్రవ్యాలు వేసిన నీళ్ళలో స్నానం చేశాడు దుర్యోధనుడు. ఘుమఘుమలాడుతూవున్న మంచిగంధమూ

మొదలైన పరిమళద్రవ్యాలు పూసుకున్నాడు. చీనిచీనాంబరాలు కట్టుకున్నాడు. మహనీయుడైన పూలవండలు వేసుకున్నాడు. నవ రత్నాలతో ధగధగలాడుతూవున్న బంగారం భూషణాలు పెట్టుకున్నాడు. తమ్ముళ్ళనీ, తగినవాళ్ళని కొంతమందినీ వెంటబెట్టుకున్నాడు. గమ్ము మంటూన్న సువాసనలైలాలుపోసి వెలిగించిన వేలాది దివిటీలమధ్య, రత్నాలుచెక్కిన బంగారంరథ మెక్కాడు. బెత్తాలుపట్టుకున్న ఒంట్రోతులు “తప్పకోండి. తప్పకోండి” అని సందడిచేస్తూ చార్లొజనం తప్పించారు. వందిమాగధులు మధురంగా గేయాలు పాడుతూ పోగిడారు. వేదపాఠకులు మంగళకరమైన యక్కులు వల్లించారు.

మందగమనంతో నడిచి భీష్ముడి శిబిరముందు ఆగింది రాజారథం. రథందిగాడు దుర్యోధనుడు. దుశ్శాసనుడి ముంజేయి చేతితో పట్టుకుని తగినవిధంగా లోపలికి నడిచాడు. తిన్నగా వెళ్ళి వెళ్ళడంతోనే తాతగారి పాదాలకి నమస్కారంచేశాడు. దగ్గిరినా వొక బంగారం గద్దెమీద కూచున్నాడు. “నాదొక ప్రార్థన” అంటూ రెండు చేతులూ జోడించి మెల్లిమెల్లిగా ఉపక్రమించాడు - “నిన్ను నమ్ముకుని పాండవుల్ని గడ్డిపోచలాగ చూశాను నేను. అయితే ఏం లాభం! ఇన్నాళ్ళూ నీయుద్ధం చూస్తున్నాను. వాళ్ళని చంపడానికి పిసరంతా ప్రయత్నం చెయ్యలేదు నువ్వు. వాళ్ళంటే పక్షపాతం నీకు. ఏందారి? యుద్ధంలో నువ్వు ధనుస్సు పట్టుకుంటే హరిబ్రహ్మదులు నీముందు నిలవలేరు. అది బాగా తెలుసు నాకు. ఇవాళకి ఎనిమిదిరోజు లయింది. అర్జునుణ్ణి చంపావుకావు. పోనీ జమాలుమన్నట్టు వొక్కదెబ్బయినా కొట్టావుకావు. అడలా వుండనీ, ఏంజేస్తాం! అదంతా మాకర్థ. ఇప్పుడు వొక్కటే నాప్రార్థన. మరి నువ్వు రేపటినుంచీ యుద్ధానికి రాకు. నామనవి మన్నించు. కర్ణుణ్ణి యుద్ధానికి పంపించు” అన్నాడు.

ఆమాట శూలంలా తగిలింది భీష్ముడికి. ఆయన మొహంలో చిక్కితే నెత్తురుచుక్క లేదు. విచారంతో ఆయననోటమాట పెగల లేదు. తలవంచుకుని కొంత సేపుదాకా అలాగే వుండిపోయాడు. చివరికి వొక దీర్ఘమైన నిట్టూర్పు విడిచాడు.

“నీకోసం నాప్రాణాలుకూడా దాచుకోలేదు” మొహమెత్తి దుర్యోధనుణ్ణి చూస్తూ అన్నా డతడు — “సర్వశక్తులూ వినియోగించి పోరాడుతున్నాను. అంతా బూడిదలోపోసిన పన్నీ రయిపోయింది. ఇలా అనడం సబబనే తోచిందా నీకు?”

అలా అంటూంటే రెండుకళ్ళూ ఎరుపెక్కాయి భీష్ముడికి. ఇంకా, ఇలా అన్నా డతడు — “అర్జునుణ్ణి చంపలే దంటున్నావు. నిందిస్తున్నావు. అర్జునుడంటే అంత మీదమీదమాటలా? నీకు మాత్రం అది తెలియదా? దేవతలతోసహా దేవేంద్రుణ్ణి త్రాహి త్రాహిమనిపించి ఖాండవవనం కాల్చేశాడే! శివుడంతవాణ్ణి వొక్కడే యుద్ధంలో మెప్పించి దివ్యాస్త్రాలు సంపాదించాడే! కన్దుషా, నీతమ్ములూ గంధర్వులతో వోడిపోయి తోకముడిచినప్పుడు నిన్ను విడిపించలేదూ! నిన్నూ, నన్నూ, ద్రోణుణ్ణి, అశ్వత్థామనీ, కృపణ్ణి, నీకర్ణుణ్ణి — ఉత్తరగోగ్రహణమప్పుడు వొక్కడే వచ్చి ఏంచేశాడు? ఇంకా ఎన్నోచోట్ల ఎంతమందిని ఏంచేసిందీ వినలేదూ మనం? అంతటిమహావీరుణ్ణి ఎదిరించి ఇన్నాళ్ళు ఇలా దెబ్బలాడాను. తుదకి నీచేత ఇంతటి దుర్భరమైనమాట వినవలసివచ్చింది. ఇది తగునూ, ఇది తగదూ అని ఆలోచించావుకావు. గెలవరానివాళ్ళతో పగ పట్టావు. సరే, ఇంతవూకదంపెందుకూ? యుద్ధంలో మగతనంచూపించు.

“ముప్పయిమూడుమార్లు చెప్పాను. ఇప్పుడూ చెబుతున్నాను. అర్జునుణ్ణి గెలవలేను నేను. శిఖండిని చంపను. ఈ ఇద్దరూ తప్పించి ఎంతటిమొనగాడు వచ్చినా సరే, వాడి ప్రాణాలు దక్కనివ్వను. ఇం

తెందుకూ, నేనూ, నా సైన్యమూ కలిసి పాంచాల, మత్స్య, యాదవ సేనలతో పోరాడతాం. తక్కిన పాండవుల్ని మీరు గెలవండి. అంతే కాని అద్దరాత్రివచ్చి నన్ను అడ్డమానిమాటలూ ఆడినంతమాత్రాన జయం నీవొళ్ళో పడిపోతుందనుకున్నావా? వెయ్యిమాటలెందుకూ పద, రేపు యుద్ధానికి నడు. నా చేతి చేవేదో చూపిస్తాను. నీ రెండు కళ్ళతో నువ్వే చూద్దువుకాని” అన్నాడు.

“సరే” అని తలవ్రాపాడు దుర్యోధనుడు. తన శిబిరానికి తిరిగి వచ్చేశాడు. ఆ రాత్రి సుఖంగా నిద్రపోయాడు. తెలతెలవార కండానే మేలుకున్నాడు. ఉత్సాహంగా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు. సేనలు రణస్థలానికి నడిచాయి.

తొమ్మిదో రోజు

“ఇదిగో, మీరందరూ వినండి,” రాజులందరి ఎదటా భీష్ముణ్ణి ఉద్దేశించి ఆరంభించాడు దుర్యోధనుడు — “పాంచాలసైన్యమూ మొదలైన శత్రుసైన్యం యావత్తూ చంపేసి, పాండవుల్ని గెలిచేస్తానని రాత్రి మాటఇచ్చాడీయన. అంచేత మన చేవంతా చూపించి యుద్ధం చెయ్యాలి ఇవాళ” అన్నాడు. దుర్యోధను డలా తులువతనంగా అన్నమాటలు విని సిగ్గుపడ్డాడు భీష్ముడు. అసహ్యమూ, విచారమూ రెండూ కలిగా యతడికి. తన్ను తానే సంబాళించుకుని వూరుకున్నాడతడు.

“తమ్ముడూ మనమంతా తాతగారి దగ్గిరే వుందాం” భీష్ముడి ఇంగితం కనిపెట్టేసి దుశ్శాసనుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “అంతేకాదు. మంచి ఎంపికయిన మెరికల్లాంటి రథికున్ని రెండువేల మందిని ఈయనముందు పెట్టు” అన్నాడు. అన్నగారి ఆదేశం అక్షరాలా పాటించాడు దుశ్శాసనుడు. “సత్యవ్రతుడైన తాతయ్య శిఖండి

మీద చెయ్యిచేసుకోనని ఓంప్రథమంగా మనం దండువిడిసిన నాడే చెప్పాడు” ద్రోణుడూ, కృపూడూ, అశ్వత్థామూ ఈ ముగ్గురితోనూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “మీ అందరూ ఎరుగుదు రది. అంచేత ఆ నీచుడికంట పడకండా ఈయన్ని కాసుకురావాలి మనం” అన్నాడు. “తప్పకండా అలాగే చేద్దాం” అన్నారు వాళ్లు.

అవాళ సర్వతోభద్రవ్యూహం పన్నాడు భీష్ముడు. ఆవ్యూహంలో కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ, సుదక్షిణుడూ, జయద్రథుడూ, కౌరవకుమారులూ, భీష్ముడూ ముందు నుంచున్నారు. ద్రోణాచార్యులూ, భూరిశ్రవసుడూ, భగదత్తుడూ కుడిపక్క-నుంచున్నారు. సోమదత్తూ, అశ్వత్థామూ, విందానువిందులూ ఎడమపక్క నిలబడ్డారు. హలాయుధుడూ, అలంబసుడూ, శ్రుతాయువు వేనకణ్ణు నిలబడ్డారు. సుశర్మమొదలై నవాళ్ళతో రారాజు దుర్యోధనుడు మధ్య నుంచున్నాడు.

అంతకిముందే వచ్చి పాండవులూ సిద్ధంగావున్నారు. అర్జునుడు మన సర్వతోభద్రవ్యూహం చూశాడు. “చూశావా భీష్మణ్ణి!” ధృష్టద్యుముడితో అన్నా డతడు - “ఆయనకి ఎదురుగా శిఖండిని నుంచోపెట్టు. మనమంతా గుంపుకట్టి ఇతణ్ణి కాపాడుకుంటూ వద్దాం. అంతేకాదు, వాళ్ళ సర్వతోభద్రవ్యూహానికి తగినట్లు మనసేనతో వొక గట్టివ్యూహం నిర్మించు” అన్నాడు.

బావుందన్నాడు ధృష్టద్యుముడు. మనవ్యూహాన్నిమించినట్లు వొక అభేద్యమైనవ్యూహం పన్నా డతడు. అందులో సాత్యకీ, విరాటరాజూ, కుడితట్టు నిలబడ్డారు. అభిమన్యుడూ, ద్రుపదుడూ, కేకయరాజులూ ఎడమపక్క నుంచున్నారు. నకులసహదేవులూ, చౌపదికుమారులూ, ధర్మరాజూ మధ్యనిలబడ్డారు. చేకితానుడూ, కుంతి భోజుడూ వేనకభాగంలో నుంచున్నారు. ఎదురుగుండా శిఖండి నిల

బడ్డాడు. అతడికి వొకపక్క భీముడూ, ఘటోత్కచుడూ, మరొక పక్క అర్జునుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ నిలబడ్డారు. తక్కినయోధులందరూ కీలకస్థానాల్లో సర్దుకున్నారు.

ఇలా మనవాళ్ళూ, పాండవులూ వ్యూహాలుపన్ని కయ్యానికి కాలుదువ్వారు. ఉభయవ్యూహాలలోనూ శంఖాలు వ్రుమాయి. భేరీలు మోగాయి. సింహనాదాలు గింగురుమన్నాయి. ఘోరమైన అపశకునాలవ్రపించాయి. వికారంగా అరుస్తూ పక్షులు ఆకాశమీద ఎగిరాయి. ఉన్నట్టుండి సూర్యబింబం మాసిపోయినట్టయింది. పెను గాలి వీచింది. నక్కలు వ్రాశవేశాయి. రక్తమూ, దుమ్ములూ కలిసి బూడిదవాన కురిసింది. వాహనాలు కన్నీళ్ళుకార్చాయి; మూత్రపు రీమాలు విడిచాయి.

రెండుసేనలూ వొకదాన్నొకటి డీకొన్నాయి. అభిమన్యుడు ఉద్ధృతంగా మనసేనమీదికి వచ్చాడు. కపిలవర్ణం గుర్రాలు పూసిన రథం వరకలుపెట్టించాడు. దూదికుప్పముట్టుకున్న అగ్నిహోత్రంలాగ మనసేనమీద పడ్డాడు. మెరుపులా మెరిశాడు. మండలాకారంగా తిరిగాడు. కొరివితిప్పినట్టు చెలరేగాడు. ద్రోణుడూ కృపుడూ, జయద్రథుడూ మొదలైన మహాయోధులగుండెలు దిగులుపుట్టించి సింహనాదంచేశాడు. మనసేనలో అతణ్ణి అడ్డుకునేవాడే లేకపోయాడు. అతడు తరుముకువస్తే, వెనక్కిమళ్ళిన సముద్రంలా అయిపోయింది మన సైన్యం.

“వీణ్ణి నువ్వే వొకచూపు చూడాలి” అభిమన్యుడిమీదికి అలంబసుణ్ణి పురికొల్పుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “రెండో అర్జునుడిలా వున్నాడు వీడు. మనవాళ్ళని మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించేస్తున్నాడు. మేమంతా పాండవుల్ని అడ్డుకుంటాం. నువ్వు వీణ్ణి చంపేయ్యి” అన్నాడు.

భయంకరంగా బయలుదేరాడు అలంబసుడు. పెద్ద పెడబొబ్బలుపెట్టాడు. కొండలలాంటి రాక్షసయోధుల్ని ముందుపెట్టుకుని పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తాడు. భయపడిపోయింది పాండవసేన. పెద్ద పెనుగాలివస్తే కారాకులు ఎగిరిపోయినట్టు రాక్షససేన రొప్పడంతోటే పిక్కబలంచూపింది.

ధనుస్సులు మోగిస్తూ ద్రౌపదికుమాళ్ళు అయిదుగురూ అలంబసుడి రాక్షససేనమీది కురికారు. కుప్పలుకుప్పలు రాక్షసుల్ని కూలగొట్టారు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు గబగబగబా అయిదుగురిమీదా గుప్పించాడు అలంబసుడు. యుగప్రళయంకానివస్తే, చంద్రుణ్ణి పట్టిన అయిదుగ్రహాల్లాగ అయిదుగురూ అలంబసుణ్ణి ఘోరాయించారు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు అతడిమీద నాటించి సింహనాదాలుచేశారు. అతడివౌశ్యంతా చీలికలుచేసి మంటలుపుట్టించారు. నల్లటి మేఘం లోంచి సూర్యకిరణాలు దూసుకువస్తే ఎలాఅవుచిస్తుంది, అదిగో బాణాలునాటిన శరీరంతో అలా అవుపించాడు అలంబసుడు. ఎడాపెడా దెబ్బలుతీనేసి మూర్ఛపోయాడతడు. జెండాకొయ్య వ్రాతపట్టుకోకపోతే రథంమీంచి కిందికే దొర్లిపోయేవాడు.

అయితే అంతలోనే తెలుపుకున్నాడతడు. కాలయముడిలాగ భయంకరంగా ఇంతలేసి గుడ్లతో చూశాడు. నిప్పులుకక్కుతూ బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. ద్రౌపదికుమాళ్ళ జెండాలు పడగొట్టాడు. వాళ్ళ ధనుస్సులు నరికేశాడు. పేద్ద అట్టహాసంచేసి వొక్కొక్కడిమీదా అయిదేసి మారణాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. వాళ్ళగుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. అయిదుగుర్నీ అమాంతంగా వ్రాపేసి వొదిలిపెట్టాడు.

అది చూశాడు అభిమన్యుడు. ఒక్క వ్రాపున వచ్చి అలంబసుడిమీద కలబడ్డాడు. ఉభయులూ విపరీతంగా పోట్లాడారు. ఉభయ

సేనలూ యుద్ధంమానేసి అరిచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని వాళ్ళయుద్ధం చూస్తూ వుండిపోయాయి. అలంబసుడు మాయలో మహిరావణుడు. అభిమన్యుడు దివ్యాస్త్రాల్లో దేవేంద్రుడు. అంచేత ఏమవుతుందో అంటూ అందరూ వాళ్ళ వైపే కళ్ళప్పగించి నుంచున్నారు.

వృత్రాసురుడూ, దేవేంద్రుడూ లాగ అలంబసుడూ, అభిమన్యుడూ కలబడ్డారు. ఇద్దరూ పరస్పరం బాణాలు గుప్పకున్నారు. కవచాలు పగలగొట్టుకున్నారు. శరీరాలు చీల్చుకున్నారు. రక్తాలు కార్చుకున్నారు. ఇద్దరూ జేగురునదులు ప్రవహించిన రెండు కొండల్లాగ పాదుకదలకండా నుంచున్నారు.

అలంబసుడు మాయచేశాడు. కారుచీకట్లు కమ్మాయి. అభిమన్యుడు సూర్యబాణం వేశాడు. చీకట్లు పటాపంచలయిపోయాయి. దేవతలు భలీ అన్నారు. అలాగే ఎన్నో అన్ని మాయలుచేశాడు. అలంబసుడు. అన్నిటికీ అన్ని దివ్యాస్త్రాలువేశాడు అభిమన్యుడు. అతడి ముందు రాక్షసమాయ రవంతా పనికిరాలేదు.

మరింత నలిరేగిపోయాడు అభిమన్యుడు. అలంబసుడి వాళ్ళంతా తూంట్లుపడేట్టు బాణాలు కొట్టాడు. ఆగలేకపోయాడు అలంబసుడు. రథంమించి దూకేశాడు. మళ్ళీ వెనక్కిచూస్తే వొట్టు. పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయాడు. అలంబసుడు తోకముడిచెయ్యడంతోనే మరింత పేరేగిపోయాడు అభిమన్యుడు. అతడి ఆటోపంచూసి అడిలి పోయింది కారవసైన్యం. దిక్కు తెన్నూ లేకండా దొడుతియ్యడం మొదలెట్టింది.

బ్రహ్మాండమైన రథసేనతో భయంకరంగా లేచాడు భీష్ముడు. తిన్నగావెళ్ళి అభిమన్యుడిమీద దాడిప్రారంభించాడు. అసలే అగ్గిపిడుగులా వున్నాడు అభిమన్యుడు. భీష్ముణ్ణీ, అతడి రథాలవాళ్ళనీ సుతరామూ లక్ష్మ్యపెట్టలే దతడు. అంతమందితోనూ అన్నిరూపాలతో

యుద్ధంచేశాడు. అభిమన్యుణ్ణి భీష్ముడు ముట్టడించాడనడంతో పేదేగలా వచ్చి వాలాడు అర్జునుడు. గాండీవం మోగించాడు. భీష్ముణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తాడు. ఇటు భీష్ముడూ, అతడి రథసేనా, అటు అర్జునుడూ, అభిమన్యుడూ. ఉభయపక్షాలూ ఉప్పెనలా విజృంభించాయి. ఘోరంగా దొమ్మియుద్ధం చేశాయి.

అర్జునుడిమీదికి కృపాచార్యుడు వెళ్ళబోయాడు. అడ్డంగా వచ్చి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు సాత్యకి. సాత్యకిమీద అశ్వత్థామ తిరగబడ్డాడు. అతడి ధనుస్సు పెళుక్కుమనిపించాడు. చప్పున మరొక బాణం పుచ్చుకున్నాడు సాత్యకి. ఉగ్రమైన బాణంతోడిగి అశ్వత్థామమీద వేశాడు. దెబ్బతో జుమారుమనిపోయాడు అశ్వత్థామ. జెండాకొయ్య పట్టుకుని వారిగిపోయాడు. అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు. తళతళా మెరుస్తున్న బాణంతీసి సాత్యకి గుండెలమీద తగిలించాడు. అతడి జెండా చించేశాడు. ఆకాశం గడగడలాడినట్టు సింహనాదం చేశాడు. నిలువునా మండిపోయాడు సాత్యకి. అశ్వత్థామని కరచరణా లాడనివ్వకండా బాణాలతో ముంచెత్తాడు. రాహువుపట్టిన సూర్యుడిలా అయిపోయాడు అశ్వత్థామ.

కొడుకుని రక్షించుకుందికి తడబడిపోతూ పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యుడు. సాత్యకిని ముట్టడించాడు. అది చూశాడు అర్జునుడు. ఇద్దరి మధ్యకీ రథంపోనిచ్చాడు. ద్రోణాచార్యులమీదికి గాండీవం గురిపెట్టాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అర్జునుడంటే ప్రాణంకదా, ఆచార్యుడికి! ఆచార్యుడన్నా, అమితమైనభక్తి అర్జునుడికి. అలాంటిదీ వాళ్ళిద్దరూ కలబడ్డారూ! ఆఁ - చెప్పు, చెప్పు తరవాత ఏంఊరిగిందో! ఎలా యుద్ధం చేశారంటా వాళ్ళు?

సంజయుడు : ఊత్రమే ఆదర్శంగా పెట్టుకుని యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డ వాళ్ళకి గురువేమిటి? శిష్యుడేమిటి? మహారాజా, గురువూలేదూ, శిష్యుడూ లేదు. తండ్రిలేదూ, కొడుకూ లేదు. అన్నా లేదూ, తమ్ముడూ లేదు. తాతా లేదూ, మనవాడూ లేదు. మామాలేదూ, అల్లుడూ లేదు. ఎవరయినా సరే, పోరాడవలసిందే. అదే ఊత్రధర్మం. విను.

అర్జునుడు గ్రోణాచార్యులమీద మూడు బాణాలు కొట్టాడు. దాంతో బాణంమీద బాణం వర్షమే కురిపించాడు ద్రోణుడు. అర్జునుడుమాత్రం ఆగేరకమా? ద్రోణుడి శరీరం తూంట్లుపడ్డట్టు వరసపెట్టి కొట్టాడు వాడివాడి బాణాలు. ద్రోణుడికి సహాయంగా సుశర్మని పంపాడు దుర్యోధనుడు. కొడుకులతోకలిసి పెద్దసేనతో వెళ్ళాడు సుశర్మ. ద్రోణుణ్ణి వెనకపెట్టి అర్జునుడితో కలబడ్డాడతడు.

వాయువ్యాస్త్రం వేశాడు అర్జునుడు. పెనుగాలి రేగింది. మనసేనని తూలగొట్టింది. పర్వతబాణంవేశాడు ద్రోణుడు. ఎక్కడిసేన అక్కడ నిలబడింది. కళ్ళల్లో నిప్పులూ, ధనుస్సులో బాణాలూ కురిపించాడు అర్జునుడు. సుశర్మకుమాళ్ళని చావగొట్టాడు.

కృపాచార్యులూ, శల్యుడూ, బాహ్లికుడూ, దుర్యోధనుడూ వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అసలే అర్జునుడు గన్నేరుఆకులవంటి బాణాలువేసి అందరినీ చికాకుపెట్టేశాడు. ద్రోణుడూ మొదలైన మనవాళ్ళందరికీ అర్జునుడియుద్ధం తలమునకలయింది. భీష్ముడు ధర్మరాజుతట్టు వెళ్ళాడు. పాండవసైనికుల తలకాయలు పడగొట్టడ మారంభించాడు. శకునీ భూరిశ్రవసుడూ నకులసహదేవులమీదికి వెళ్ళారు. శ్రుతాయువ్రా, భగదత్తుడూ ఏనుగుసేనతో భీముడిమీద కలబడ్డారు. ఏనుగులుచూడగానే బుజాలుపొంగించాడు భీమసేనుడు. కొండమీంచి దిగిన సింహంలాగ రథంమీంచి దిగాడు. గద గిరగిరా తిప్పుతూ ఏనుగులమీది కురిశాడు. గాలికి తూలిపోయిన మేఘుల్లాగ వెనక్కి పరి

గెత్తాయి ఏనుగులు. ఏనుగులు పారిపోయినా శ్రుతాయుత్రా, భగ
దత్తుడూ మాత్రం కదలలేదు. ఎన్నోరకాల మహాస్త్రాలు ప్రయో
గించారు వాళ్ళు. భీముడి కవచం పగలగొట్టేశారు. ఒళ్ళంతా
బాణాలతో చీలికలు చీలికలు చేసేశారు.

భీష్ముడితో యుద్ధం దుర్భరమైపోయింది ధర్మరాజుకి. భీముడూ
మొదలై నవాళ్ళని పేరుపేరున కేకవేసి చెయ్యివూపాడు. అన్నగారి
పిలుపు విన్నాడు భీముడు. శ్రుతాయుత్రసీ, భగవత్తుణ్ణి వొదిలేశాడు.
పెదివికరుస్తూ ధర్మరాజుదగ్గరికి పరిగెత్తాడు. కాళ్ళూ, చేతులూ,
గుండే - అంతటా రక్తాలుకారుతున్నాయి భీముడికి. కొత్తగా చివురు
పెట్టిన మామిడిగున్నలా వున్నా డతడు. భీముడు వచ్చేసరికే ధృష్ట
ద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, వచ్చి ధర్మరాజుకి
అడ్డుపడ్డారు. ఎన్నో అన్ని బాణాలురువ్వి భీష్ముణ్ణి ముంచెత్తారు.
బాగా వాళ్ళు మండింది భీష్ముడికి. శిఖండినిమాత్రం వొదిలేసి మిగిలిన
ముగ్గురినీ తలా మూడేసిబాణాలతో కొట్టాడు. వాళ్ళు ముగ్గురూ
త్రేతాగ్నులమల్లే ప్రజ్వలించారు. బాణాగ్నులు కురిపించారు.

భీము డక్కడికివెళ్ళడంచూసి కేకయులూ, సాత్యకీ, ద్రౌపది
కుమాళ్ళూ - యావన్నందీ అక్కడికి పరిగెత్తారు. దాంతో కారవ
సేనలో మొనగాడనుకున్నవాడల్లా అక్కడికే రథాలు పోనిచ్చారు.
భీష్ముణ్ణి వెనకపెట్టి శత్రువులతో కలబడ్డారు. ఇలా ఉభయపక్షాలలో
ముఖ్యులందరూ సంకులసమరం మొదలెట్టారు.

మధ్యాహ్నమయింది.

రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ నెత్తురునదులు దాటు
కుంటూ పోరాడాయి. ఏటుకి ఏటూ, వేటుకి వేటూ, పోటుకి పోటూ -
ఎవ్వరికెవ్వరూ తీసిపోకండా పోట్లాడారా పదాతులు.

“ధృతరాష్ట్రుడికి అతడికుమార్తెకి నిజంగా మతిపోయింది” విచారిస్తూ తమలోతాము చెప్పుకున్నారు మన సైనికులు — “పేరాస పట్టుకుంది వాళ్ళని. అంచేత ఇంత ప్రజాక్షయం చేస్తున్నారు. వెరికాక పోతే, ధర్మరాజునేమిటి గెలవడమేమిటి?” అనుకున్నారు.

“ఈ చెడ్డమాటలు చెవిని పెట్టకండి” సైనికులమాటలు చెవినిపడి తన యోధుల్ని హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. ఇటు సైనికులమాటలూ, అటు రారాజుమాటలూ ఏవీ విననట్టే వూరు కున్నారు యోధులు. ఆవేశంతో యుద్ధంలోనే మగ్గులయారు వాళ్ళు.

సందడికయ్యంలో గదపండుగు మొదలెట్టాడు భీముడు అంతలో అతడి రథం పట్టుకువచ్చాడు సారథి విశోకుడు. వెంటనే రథమెక్కేశాడు భీముడు. బాహ్లికుణ్ణి ఎదిరించి బాణవర్షం కురిపించాడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ తారుమనిపించాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు.

మన చిత్రసేనుడు అభిమన్యుడితో కలబడ్డాడు. చిత్రవిచిత్రాలయిన బాణాలువేసి అతణ్ణి చురచురలాడించాడు. సింహనాదంచేసి జంకించాడు. కనుబొమలు ముడివేశాడు అభిమన్యుడు. ఒక్కబాణం వొదిలిపెట్టాడు. చిత్రసేనుడి సారథిని హరి అనిపించేశాడు. రెప్ప పాటులో అతడి గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. చిత్రసేనుడి పొగరు బుగ్గయింది. రథందూకేశాడతడు. ముచ్చెమట్లుపోసుకుని దుర్ముఖుడి రథంమీదికి సారిపోయాడు.

ద్రుపదుడూ ద్రోణుడూ పోట్లాడారు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు ద్రుపదుడు. నిప్పులుకురిశాడు ద్రోణుడు. చిటికెలో ద్రుపదుడి కవచం చీల్చేశాడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు కొట్టి వొళ్ళంతా చిల్లులు పడేట్టు చేసేశాడు. నిభాయించుకో లేకపోయాడు. ద్రుపదుడు సిగ్గుబిడియం వొదిలేశాడు. బతుకుజీవుడా అని పలాయనం చిత్తగించాడు.

అర్జునుడితో సుశర్మ శామశక్తులూ యుద్ధంచేశాడు. అర్జునుణ్ణి అతడి సారథి శ్రీకృష్ణుణ్ణి చురుక్కుచురుక్కుమనిపించాడు. అరికాలి మంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. కన్నుమూసి తెరిచేలోపల వందలు వందలు బాణాజ వొదిలిపెట్టాడు. సుశర్మా, అతడి సైన్యమూ కన పడలేదంటే నమ్ము. జజ్జరిల్లిపోయారు త్రిగర్తులు. ముద్గరాలతో వాహనాలు బాదుకుంటూ దామతీశారు కొందరు. కొరడాలతో గుర్రాలుకొట్టి పారిపోయారు కొందరు. అంకుశాలతో ఏనుగులు పొడిచి వుడాయించారు కొందరు. ధనుస్సులు పారేసీ, కత్తులు జారేసీ, డాళ్ళు పడేసీ పరుగుచ్చుకున్నారు కొందరు. ఇలా నానా విధాలా భంగపడిపోయింది త్రిగర్త సేన.

అప్పుడు అర్జునుడిమీద భీష్ముడు ధ్వజమెత్తాడు. అడ్డంగా సాత్యకి మధ్యకివచ్చి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. భీకరంగా భీష్ముడు హుంకరించాడు. శక్తితీసి సాత్యకిమీద ప్రయోగించాడు. మెళుకువతో దానిని ఇట్టేపట్టేశాడు సాత్యకి. తిరిగి భీష్ముడిశక్తి భీష్ముడి మీదే ప్రయోగించాడు. తనదాకా రాకండానే దాన్ని కొట్టేశాడు భీష్ముడు. అంతలో వూరుకోలే దాయన. వాడివాడి బాణాలు తొమ్మిది సాత్యకిమీద నాటించాడు. అంతలో ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ - ఉడ్డోలమైన పాండవుల చతురంగ సేన వచ్చిపడింది. సాత్యకిని దాటుకుని భీష్ముణ్ణి ముట్టడించింది.

“తమ్ముడూ, అటుచూడు” భీష్ముడితట్టు చూపుతూ దుశ్శాసనుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “భీష్ముణ్ణి పెద్దరాణువ ముట్టడిస్తోంది. వెళ్ళు. నువ్వు, శకునీ తాతయ్యకి మద్దత్తుకండి” అన్నాడు.

శకునీ, దుశ్శాసనుడూ తమ సైన్యాలతో పరిగెత్తారు. భీష్ముడికి దన్నయి శత్రుసేనమీద కలబడ్డారు. అది కనిపెట్టాడు ధర్మరాజు. నకులసహదేవులతో కలిసి అక్కడికి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. చూశాడు

దుర్యోధనుడు. శకుని దుశ్శాసనుల వెంట దిట్టమైన పదివేలమంది గుర్రపురాతుల్ని పంపాడు. పదివేలగుర్రాలూ కదంతొక్కుతూ పరిగెత్తాయి. శకుని దుశ్శాసనుల్ని, భీష్ముణ్ణి దాటుకుని పాండవసేనమీద కెరటం విరుచుకుపడినట్టు విరుచుకు పడ్డాయి. తిమింగలాలు చెలగాట మాడితే కలగుండు పడిపోయిన సముద్రంలాగ సంక్షోభపడిపోయింది పాండవసేన.

పట్టరాని కోపం వచ్చింది ధర్మరాజుకి. కోదండం సారించాడతడు. అన్నగారితోపాటు నకులసహదేవులూ, ధనుస్సులు మోగించారు. ముగ్గురూ త్రిమూర్తుల్లా విజృంభించారు. తీక్షణంగా చికిలిపట్టిన బాణాలు గుక్కతిప్పకోకండా గుప్పించారు; మనగుర్రపుసేన వేటాడారు.

ముందటికాళ్ళు తెగిపోయిన గుర్రాలు మొహంవాల్చుకుని ముందుకి పడిపోయాయి. మోరలు బద్దలయిన గుర్రాలు అడ్డదిడ్డంగా కూలిపోయాయి. గుండెలు పగిలినవి ఎగిసిపడి చచ్చిపోయాయి. సగ్గాలు తెగినవి పుంజాలు తెంపుకు పరిగెత్తాయి. రాతులు కింద వారిగిపోయినవి పూరికే ఇటూ అటూ తిరిగాయి. ఇలా మన గుర్రపుసేన నానా ఇదీ అయిపోయింది. సేనసేనంతా విరిగిపోయింది. చెదిరిపోయింది. కకాపికలయిపోయింది.

పాండవసేనలో విజయభేరీలు మోగాయి. శంఖాలు పురిమాయి. సేనసేనంతా ఉప్పెనలా వుప్పొంగింది. మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడింది

పాపం, నీ పెద్దకొడుకు మొహంలో చిక్కితే నెత్తురులేదు. “మామా” దీనంగా, శల్యుడికేసి చూస్తూ అన్నాడతడు — “ఇప్పుడు నువ్వే మామర్యాద దక్కించాలి. విరగబడి సముద్రంలా వచ్చేస్తూవుంది పాండవసేన. నువ్వే చెలియలికట్టలా దాన్ని నిలవరించాలి. ఎదిరించాలి. మమ్మల్ని ఆదుకోవాలి” అన్నాడు.

ఉద్ధృతంగా బయలుదేరాడు శల్యుడు. మారిమసగినట్లు పాండవసేనమీద పడ్డాడు. ధర్మరాజునీ, నకులసహదేవుల్నీ బాణాలతో ముంచెత్తాడు. భీముడూ, అర్జునుడూ అశణ్ణి ఎదిరించారు. కరుకయిన బాణాలు నాటించారు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ శల్యుణ్ణి వెనకపెట్టి భీమార్జునులతో కలబడ్డారు. వాళ్ళవెంట మనసేవలూ పురకలు పెట్టాయి. అమీతుమీ తేల్చుకుందామన్నట్టు కురుపాండవసేనలు రెండూ వొకదానిమీదవొకటి ఎగబడ్డాయి.

పొద్దువాలింది. సూర్యుడేమో చల్లబడుతున్నాడు. భీష్ముడు మాత్రం ఎండాకాలంసూర్యుడిలాగ ప్రతాపంతో వేడెక్కాడు. కిరణాలలాంటి బాణాలు విరజిమ్ముతూ విజృంభించాడు. ధర్మరాజునీ, భీముణ్ణీ చెరో పన్నెండుబాణాలు తగిలించాడు. నకులుణ్ణీ, సహదేవుణ్ణీ గతలో మూడుబాణాలు కొట్టి మంటలుపుట్టించాడు. శత్రువులగుండెల్లో జడుపు పుట్టినట్టు సింహనాదంచేశాడు.

మహారాజా, అప్పుడు ఏమయిందో చెపుతాను విను. కవ్వించినట్టు కలబడ్డారు పాండవులు. మత్స్య, పాండ్య, పాంచాల, మగధ, కాశీ, కరూశస్సైన్యాలు వొక్కపెట్టుని భీష్ముణ్ణి ఘోరాయించాయి.

ధృష్టద్యుముణ్ణి కలుసుకోకండా సాత్యకినీ, పాండవుల్నీ ద్రోణాచార్యులు అడ్డుకున్నాడు. ఎంతమంది ఎదిరించినా చలించలే దతడు. అందరికీ అన్నిరూపులయి ఘోరంగా యుద్ధంచేశాడు.

అన్ని సేనలూ, వొక్కపెట్టుని ముట్టడించాయి కదూ, భీష్ముణ్ణి! రుద్రుడే అయిపోయా డతడు. కనీవినీ ఎరగని పరాక్రమం ప్రదర్శించాడు. అంతసేనా పూపేశాడంటే నమ్ము. అతడు వేసిన బాణాలకి అంతూపంతూ లేకపోయింది. పిసరంత సందులేకండా ఎక్కడచూస్తే అక్కడే అతడిబాణాలు కనిపించాయి. చిత్రవిచిత్రమైన గతులతో

అతడిరథం పరుగులు పెట్టింది. తేరిచూడడానికి శక్యంకాకండా ప్రళయ తాండవంచేశాడతడు.

కాహళాలూ, దుందుభులూ, ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల మువ్వలూ, జెండాల చిరుగంటలూ, ధనుస్సుల అల్లెతాళ్ళూ — ఒకటేమిటి, సర్వమూ పగలగొట్టి, తుంచేసి, విరిచేసి శత్రుసేన యావత్తూ సర్వనాశనంచేసేశాడుభీష్ముడు. భారతరణరంగమంతటిలోనూ అతడే మహావీరుడు. అతణ్ణి అడ్డుకునే మొనగాడు ఎక్కడూ లేకపోయాడు. పట్టపగ్గాలే లేవుఅతగాడికి. అంతపాండవులూ అడలెత్తిపోయారు. ఒక్కడికీ కరచరణాలాడలేదు. అడుగడుక్కి, క్షణక్షణానికీ రెచ్చిపోయాడు భీష్ముడు. అడ్డులేని దివ్యాస్త్రాలూ ప్రయోగించాడు. ఎటుచూస్తేఅటే, ఎక్కడచూస్తే అక్కడే — అంతటా తానేఅయి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. రథాలమీది రథికుల్ని, ఏనుగులమీది యోధుల్ని, గుర్రాలమీది రాతుల్ని నరికేసి పారేశాడు. పదాతుల్ని పనసకాయ చెక్కేసినట్టు చెక్కేశాడు. ఇది కాలూ, ఇది చెయ్యూ, ఇది తలూ, ఇది డొక్కాఅని పొల్తిలేకండా చేసేశాడు. రకరకాలశబ్దాలు పుట్టి నట్టు రథాలు విరిచేశాడు. గుర్రాలఎముకలూ, ఏనుగుల దుమ్ములూ ఘోషపెళా విరగొట్టాడు. వరసపెట్టి గొడుగులు విరిచేశాడు; ఎగర గొట్టేశాడు; చిందరవందర చేసేశాడు. రత్నాలుపొదిగిన కిరీటాలూ, నగలూ, రంగురంగుల చామరాలూ దుశ్శుగొట్టేశాడు.

మదపుటేనుగులు క్రీడించిన పూలవనంలా అయిపోయింది కొన్ని చోట్ల పాండవసేన. వంటకోసం మాంసాలుతరిగి కుప్పపోసినట్టయి పోయింది కొన్నిచోట్ల. వెదుళ్ళవనంలో కార్చిచ్చుముట్టుకున్నట్టయి పోయింది కొన్నిచోట్ల. రెల్లువనంలో సుడిగాలిరేగినట్టయిపోయింది కొన్నిచోట్ల. పెద్ద కారెనుపోతు కలిచేసిన కలవ వనంలా అయిపోయింది కొన్నిచోట్ల. అలా దైన్యావస్థకి వచ్చేసింది పాండవసైన్యం.

కలగుండుపడిపోయింది. జీవచ్ఛవమయిపోయింది. కంగారుపడిపోయింది.

వెనక్కి తగ్గేసింది. పరుగుచ్చుకుంది.

అదంతా వొక్కసారి తేరిచూశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“అర్జునా, చూస్తున్నావా భీష్ముణ్ణి!” అంటూ సాభిపా
యంగా అతణ్ణి చూశాడు — “విపరీతమైన శౌర్యంతో మనసేన
నాశనంచేస్తున్నాడతడు. ఉడ్డోలమైన భుజబలమూ, ప్రచండమైన విక్ర
మమూ చూపిస్తున్నాడు. మితిమీరిపోతున్నాడు. నీ ప్రతాపం ఇంకా
ఎప్పుడు చూపిస్తావూ అర్థంకాలేదు నాకు!” అన్నాడు.

పిసరయినా కదలిక కనపరచలేదు అర్జునుడు. విచారంతో
‘మొహంవేలవేసి పూరుకున్నాడు.

“మచ్చలేని చరిత్ర నీది” మళ్ళీ అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.
“అర్జునా, మహారథులు నిన్ను నవ్వకండా చూడు. అవాళ విరాట
నగరంలో పిడికిలి బిగించి ఏమన్నావు? మరిచిపోకు” అన్నాడు.

“బంధువులందరినీ చంపేసి, కౌరవహీనమయిన రాజ్యం సంపా
దించి, ఏం పుణ్యం మోసుకుంటాను నేను! నిట్టూరుస్తూ అన్నాడు
అర్జునుడు. యుద్ధానికి బుద్ధిపుట్టకండా వుంది. అయినా మాటిమాటికీ
నీతో వాదనెంచుకు! పద, రథం పోసి. పడగొడతాను భీష్ముణ్ణి”
అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు పగ్గాలు సడిలించాడు. గుర్రాలమీద చబుకు
వేశాడు. భీష్ముడిరథానికి ఎదురుగ్గా రథం పరిగెత్తించాడు. అర్జునుడి
రథం అలా పరిగెత్తడంతోనే, అంతవరకూ పారిపోతూవున్న పాండవ
సైన్యాలు వెనక్కి తిరిగాయి. అర్జునుడివెంట భీష్ముడిమీదికి వచ్చాయి.

కవ్వించిన సింహంలా జంయ్యి మన్నాడు భీష్ముడు. మహాస్త్రాలు
వేశాడు. శత్రుసైన్యం అడుగయినా ముందుకిరాకండా అడ్డేశాడు.
సింహనాదం చేశాడు. ఉగ్రమైనబాణాలు అర్జునుడిమీద గుప్పించాడు.

అతణ్ణి బెంబేలు పెట్టేశాడు. కృష్ణుడి వాళ్ళంతా బాణమయం చేసేశాడు. అర్జునుడి గుర్రాలనోళ్ళూ నిష్ఠురంగా బాణాలతో కుట్టేశాడు. రథమంతా బాణాలమయం చేసేశాడు.

అర్జునుడి గుర్రాలు కుంగిపోయాయి. భరించలేక మొహాలు తిప్పేసుకున్నాయి. తనశరీరం మంటలు పెడుతూ వున్నా గుర్రాలవోళ్ళు నిమిరాడు శ్రీకృష్ణుడు. వాటి బాణాలు పూడదీశాడు. వాటికి చురుకు వచ్చినట్టు చేసి భీష్ముడిమీదికి పురికించాడు.

చూసిచూసి వొక్కబాణంవేశాడు అర్జునుడు. దెబ్బతో భీష్ముడి విల్లు విరిచేశాడు. మరొకవిల్లు తీశాడు భీష్ముడు. అదీ కొట్టేశాడు అర్జునుడు. “బౌరా, ఇందుడి కొడుకా!” అంటూ చప్పున మరొక విల్లు అందుకున్నాడు భీష్ముడు. సింహంలాగ చూశాడు. బాణాల మీద బాణాలు ప్రవాహంలా వొదిలిపెట్టాడు. అర్జునుడి కరచరణాలాడకండా పడమొత్తాడు.

బాగా దెబ్బలుతినేశాడు అర్జునుడు. శరీరం తూంట్లుపడి పోయింది. అయినా బంటుతనం సిలుపుకుంటూ మానసానికి పోరాడుతూ వచ్చాడతడు.

“భీష్ముణ్ణి చంపుతాను”

అర్జునుడు దెబ్బలుతినెయ్యడమూ, భీష్ముడు గర్వంతో రెచ్చిపోవడమూ, ఆ ముఖాముఖియుద్ధంలో తక్కినవాళ్ళంతా దూరదూరం తప్పుకోడమూ — అంతా చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. హృదయంలో దారుణమైనరోషం పుట్టుకువచ్చిందతడికి. అంతవరకూ అంతా వోగ్గుకున్నాడు. మరి భరించలేకపోయాడు. పగ్గాలు నొగలికి చుట్టబెట్టాడు. మునికోల పట్టుకున్నాడు. ఘోరంగా కుప్పించి రథం దూకాడు.

అలా శ్రీకృష్ణుడు దూకేసరికి భూచక్రం యావత్తు వొక్క సారి కదిలిపోయింది. దిగ్దంతల మూపులు కుంగిపోయాయి. అతణ్ణి చూసి నీసేనలు దిగులుపడి పరుగుచ్చుకున్నాయి.

తిన్నగా భీష్ముడిమీదికి పరిగెత్తాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆరౌద్రమూ, ఉద్రేకమూ చూసి, దేవతలూ, గంధర్వులూ గడగడలాడిపోయారు. సింహనాదంచేస్తూ, సున్నితమైన పసుపురంగు పట్టువస్త్రంతో అతడలా వెళుతూ వుంటే, ఉరుమూ, మెరుమూ కలిసిన కారుమేఘం కళ్ళముందు కట్టింది.

మన యోధులలో వొక్కడికీ ప్రాణాలు లేవు. ఒక్కడి మొహంలోనూ రక్తంచుక్క లేదు. “చచ్చాడు. చచ్చిపోయాడు భీష్ముడు” అంటూ మెడలుసారించి చూస్తూ వుండిపోయారు వాళ్ళు.

శ్రీకృష్ణుడు తనమీదికి రావడం చూశాడు భీష్ముడు, బ్రహ్మనందం కలిగిం దతడికి. “మహాత్మా!” చిన్న చిగునవ్వుతో అన్నాడతడు — “పుండరీకాక్షా! దివ్యంగావుం దిది. దయచెయ్యి. కృష్ణా! దయచెయ్యి. ఇదే నీకు ఇష్టమయితే, ఇంతకంటే నాకు కావలసిందేముంది, అనుగ్రహించు. ఇక్కడ శాశ్వతమైన కీర్తి, అక్కడ సద్గతి ప్రసాదించు” అన్నాడు.

అంతలోనే రథం గెంతేసి, కృష్ణుడివెనకాల పరిగెత్తుకు వచ్చాడు అర్జునుడు. రెండుచేతులతోనూ కాగిలించుకుని అతణ్ణి పట్టుకున్నాడు. ఆగలేదు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుణ్ణి ఈడ్చుకుంటూ ముందికిపోయాడు. పదదుగులు వెళ్ళాక ఎలాగో ఈడిగలబడి, బలమంతా చిక్కబట్టుకుంటూ, కాళ్ళూని అతణ్ణి నిలిపాడు అర్జునుడు.

“నీఆశ్రితుణ్ణి” నిట్టూరుస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు. నామానం కాస్త దక్కించు. రథంమీదికి దయచెయ్యి. యుద్ధం చెయ్యనని ప్రతిజ్ఞ పట్టావు. నువ్వే ప్రతిజ్ఞ తప్పితే ఏమంటుంది లోకం! యుద్ధంలో

రవంత అలిసిపోయాను. అదొక తప్పనుకోకు. రా. నామీదికి వచ్చిన భీష్ముణ్ణి ఏంచేస్తానో నువ్వే చూద్దువుకాని” అంటూ బతిమాలాడు. కాళ్ళావేళ్ళాపడ్డాడు.

సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. మాట్లాడకండా వెనక్కి వెళ్ళిపోయాడు. తిన్నగావెళ్ళి రథమెక్కాడు. అతడివెంట అర్జునుడూ రథమెక్కాడు. ఇద్దరూ తిరిగి అలా రథంమీద కూచుంటే రెండు శిఖరాలతోవున్న పర్వతంలా అవుపించింది రథం.

అర్జునుడు సిద్ధపడడం చూశాడు భీష్ముడు. ఒక ప్రళయ మేఘంలాగ భయంకరంగా గర్జించాడు. జడివాసలాగ బాణాలు కురిపించాడు. కృష్ణార్జును లిద్దరినీ కరచరణాలాడకండా కంగారు పెట్టేశాడు. ఆచూపుని పాండవసేనమీదికి రథం పరిగెత్తించాడతడు. కనపడ్డ శత్రువునల్లా వెంటతరిమాడు. ప్రాణాలతో పోనివ్వకండా హతవార్చాడు. అలిసిపోయిన అర్జునుడూ, జంకిపోయిన భీముడూ మొదలైన యోధులూ ఎవ్వరూ ఏమీ చెయ్యలేకపోయారు. భీష్ముడి రథానికి కళ్ళప్పగించేసి బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు.

భీషణాకారుడై పోయాడు భీష్ముడు. చీమలు కాలితోరాసేసి నట్టు పాంచాలసేన పచ్చడిపచ్చడి చేసేశాడు.

సాయంకాల మయింది. తాను పడమటికొండవెనక్కి వెళ్ళి పోకపోతే పాండవసేన మరింత కడతేరిపోతుందని దయదలచినట్టు సూర్యుడు అస్తమించాడు. పాండవులపాల ఘోరమైన సంధ్యా సమయ మది. ఊబిలో దిగబడిపోయిన ఆవులా వున్న తనసేనదిక్కు తేరిచూశాడు ధర్మరాజు. విచారస్తూ కొంతసేపు నుంచుండిపోయాడు. అప్పటికి ఆగిపోవడమేకర్తవ్యమని నిశ్చయించాడు. సేనాధిపతుల్ని పిలిచి, యుద్ధంఆపెయ్యండని ఆదేశించాడు. చిన్నబుచ్చుకున్న మొహంతో శిబిరానికి బయలుదేరాడు. “ఇవాళ భీష్ముడిచేత

ఎంతయినా భంగపడ్డాం” అని విచారిస్తూ అర్జునుడూ మొదలైన యావన్మందీ ధర్మరాజువెంట శిబిరానికి నడిచారు.

మనవాళ్ళూ సైన్యం మళ్ళించారు. నీకుమాళ్ళందరూ భీష్ముడి చుట్టూ చేరారు. పదేపదే ఆయనకి నమస్కారాలు చేశారు. ఎన్నో విధాల పొగిడారు. కలకల్లాడుతూవున్న మొహాలతో నవ్వుతూ కేసుతూ యావన్మందీశిబిరానికి వచ్చేశారు. ఎన్నడూలేని కొత్తవిభూతి వాళ్ళలో తాండవమాడింది అవాళ.

ఆ లో చ న

తొమ్మిదోనాటి యుద్ధంలో అలా వోడిపోయి, ఎంతోఅంత బాధబడ్డాడు ధర్మరాజు. తమ్ముళ్ళని వెంటబెట్టుకుని రహస్యంగా శ్రీకృష్ణుడిగుడారానికి వెళ్ళి అతడితో జాలిగా ఇలా ఆరంభించాడు — “కృష్ణా, భీష్ముడి ప్రతాపం కళ్ళారా చూశావుకదా! కార్చిచ్చు మృగాల్ని కాల్చేసిపెట్టు మనసేన దహించి వొదిలిపెట్టా డతడు. దురభిమానంవల్ల మనవాళ్ళు ఎవ్వరూ అతడిముందు నిలబడరు. ఇది ఇవాళ బాగా తేలిపోయింది. ముందేంచెయ్యాలో అర్థంకావడంలేదు నాకు. సర్వనాశనమయిందాకా యుద్ధం చెయ్యలేను. చస్తేమాత్రం సామ్రాజ్యంపోందనట్లవుతుందా? వద్దు. తమ్ముళ్ళతో కలిసి అడవులకే పోతాను. ఏబెడదా లేకండా కళ్ళుమూసుకుని తపస్సు చేసుకుంటాను.

“నామూలంగానే లోగడ ఎన్నోకష్టాలు అనుభవించారు నాతమ్ములు. వాళ్ళని కళ్ళారా చూసుకుంటాను. అంతేకాని చూస్తూ వీళ్ళని భీష్ముడికి బలిపెట్టలేను. నిజంగా మామీద నీకు దయ వుందంటావా, అయితే యుద్ధం మానిపించు” అన్నాడు.

ధర్మరాజుమాటలు సావధానంగా విన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఎన్నోవిధాల మంచిమాటలుచెప్పి అతణ్ణి సముదాయించాడు. “సత్య

ప్రజ్ఞుడవి నువ్వు. అద్భుతమైన బాహుశక్తికలవాళ్ళు నీతమ్ములు. నీకేమిటి, దీనావస్థ రావడమేమిటి? ఇంతకీ మంత్రినై నేను వుండనే వున్నాను. నీరాజ్యం నీఅరిచేతిలోపెట్టే బాధ్యత నాది. విచారించకు. అర్జునుడు తెగించకపోతే నేనే తెగిస్తాను. భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను. నీకు శత్రువన్నవాడు లేకండా చేసేస్తాను. నన్ను మళ్ళీ అర్జునుడు మళ్ళించకండా మాత్రం చూడు. అంతే. అర్జునుడు నాకు సఖుడు, సంబంధి, శిష్యుడు. అతడికోసం నన్ను కండలుకోసి ఇమ్మంటే సంతోషంగా ఇస్తాను. నాకోసం అతడూ అంతేఅని నమ్ము.

“ఉపస్థావ్యంలో సంజయుడు వచ్చినప్పుడూ, ఉలూకుడు వచ్చి కారుకూతలుకూసినప్పుడూ జరిగినదానికి తగినంతా చెయ్యవలసేవుంది నేను. ఈరెండుచోట్లా ఎన్నో అన్నాను. ఒకళ్ళమాట వొకళ్ళం పాలించాలన్న నియమమున్నూ వుంది, అర్జునుడికీ నాకూ.” అన్నాడు.

“యుద్ధం చెయ్యనన్నావు నువ్వు” అంటూ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు—“తగినసహాయంమాత్రమే చేస్తానన్నావు. నీచేత బొంకిస్తానా నేను! అయ్యో, ఇంతదైన్యం తెచ్చిపెట్టాడా దైవం నాకూ! వద్దు, వద్దు. కృష్ణా మాకోసం నువ్వు చూటతప్పి యుద్ధంచెయ్యవద్దు. నేను చెప్పేది విను. నాకూ భీష్ముడికీ వొక ఏర్పాటు జరిగింది. కౌరవుల వక్షం నిలిచి యుద్ధంచేసినా, మాకు హితమైన కార్యం చేసిపెట్టడానికే మాట ఇచ్చాడాయన. ఆయనే నాకు రాజ్యం ప్రసాదిస్తాడు” అన్నాడు. ఇలా అంటూవుంటే ధర్మరాజు గొంతుక గద్గదికపడింది. దుఃఖపడుతూ మళ్ళీ ఇలా అన్నాడతడు—“అయ్యో, తండ్రి పోయాక తండ్రిలాగ మమ్మల్ని అరిచేతిలోపెట్టుకు పెంచాడు తాతయ్య. పెద్ద వాళ్ళని చేశాడు. అలాంటి ప్రేమమూర్తిని చంపడానికి తెగిస్తున్నాను. అబ్బా, రాజధర్మం ఎంత ఘోరం.”

ధర్మరాజు ఆంతర్యం గ్రహించాడు శ్రీకృష్ణుడు. ‘యుద్ధం ఆరంభించినప్పుడు, అవసరమైనప్పుడు మళ్ళీ రమ్మన్నాడు భీష్ముడు. అంచేత ఇప్పుడు భీష్ముడిదగ్గరికి వెళ్ళాలనుకుంటున్నా డితడు’ అంటూ తనలో తాను తర్కించుకున్నాడు.

“బావుంది” సాభిప్రాయంగా అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు –
 “నీడ ద్వేషం నచ్చింది నాకు. నిజమే. అలాకాక, భీష్ముడే అలిగి యుద్ధంలో నిలబడితే ఎంతటిశత్రువయితేనేంగాక, ‘హతోస్మి’ అనవలసిందే, తప్పదు. కాబట్టి ఇప్పుడు మనం అతడిదగ్గరికి వెళ్ళడమే మంచిది. నువ్వు అడిగావంటే, తనమృత్యురహస్యం తానే చెబుతాడు పద. రహస్యంగా మనమందరం ఇప్పుడే వెళదాం. భక్తిపూర్వకంగా నమస్కారం చేద్దాం. నువ్వే కర్తవ్యం చెప్పుమని వినయంగా ప్రార్థేయపడదాం. అతడు ఏం చెపితే అదే చేద్దాం” అన్నాడు.

కృష్ణుడు చెప్పిన ఆలోచన స్థిరపరిచాడు ధర్మరాజు. తమ్ముళ్ళూ, తానూ సౌమ్యవేషాలు వేసుకున్నారు. కృష్ణుడితో కలిసి రహస్యంగా భీష్ముడిగుడారానికి వచ్చారు.

“నిన్ను ఎలాచంపడమో నువ్వే చెప్పు”

అలా అద్దరాత్రి అంతమందీ వచ్చి తగినవిధంగా భీష్ముడి గుడారంలో ప్రవేశించారు. ఆయన దర్శనంచేసి, భక్తిపూర్వకంగా పాదాభివందనం చేశారు. ఎంతోఅంత ఆదరం చూపించాడు భీష్ముడు. వేరు వేరుగా అందరిక్షేమాలు విచారించాడు. “ఇంతమందీ ఇలా వచ్చారు” ప్రసన్నమైన మొహంతో ప్రశ్నించా డతడు – “ఏమిటి పని? మీకు ఏది కావాలన్నా సందేహించకండా అడగండి. ఇస్తాను. ఎంత కష్టమైన పనయినా సరే, మీకోసం చేస్తాను. చెప్పండి” అన్నాడు.

“మాకు సామ్రాజ్యం దక్కేమార్గం అనుగ్రహించు” దీనంగా అన్నాడు ధర్మరాజు - “మాసేనలు హతవారిపోకండా వుండే ఉపాయం ప్రసాదించు” అంటూ చేతులు జోడించాడు.

“అంతేనా” ప్రశాంతంగా అన్నాడు భీష్ముడు - “దాని కేముంది! నేను యుద్ధంచేస్తూవున్నంతసేపూ మీపై న్యం నాశనం కాక తప్పదు. మీకు సామ్రాజ్యమూ దక్కదు. నన్ను గెలుచుకోండి. మీపై న్యమూ దక్కుతుంది. సామ్రాజ్యమూ చేతికివస్తుంది” అన్నాడు.

“అందుకనే నిన్ను ఆశ్రయిస్తున్నాము” వెంటనే అందుకున్నాడు ధర్మరాజు - “అగ్ని నేత్రం మూసేసుకుని, త్రిశూలం దాచేసుకుని వచ్చిన రుద్రుడిలాగ వురుకుతావు నువ్వు యుద్ధానికి. నీముందు నిలబడే మొనగాడు ఎవ్వడున్నాడు? అంచేత మహాత్మా, నిన్ను ఎలా గెలవడమో నువ్వే చెప్పు” అన్నాడు.

“అవును” తలవూపుతూ అన్నాడు భీష్ముడు - “నువ్వు చెప్పినదాంట్లో అబద్ధమేమీ లేదు. నాచేతిలో ధనుస్సు వుందంటే దేవతలయినా నన్ను గెలవడం కల్ల. ఊ - ఇలాంటివాణ్ణి తెలిసే మీరు ఇలా వచ్చారు. బావుంది. మీరు ఇంతమందీ వచ్చి ఇలా అడుగుతూవుంటే, మీకు ప్రియమైనపని చెయ్యడంకంటే నాకు సుకృతం ఏముంటుంది! చెఫుతాను వినండి.

“ఆయుధాలు వొదిలేసి నేను అస్త్రసన్యాసంచేస్తే అవలీలగా జయించవచ్చు నన్ను. అదిమాత్రం ఎలా సంభవమంటారా? కనచం పగిలినవాణ్ణీ, ఆయుధం వొదిలేసినవాణ్ణీ, జెండా దించేసుకున్నవాణ్ణీ, ఆడదాన్నీ, లోగడ ఆడదిగాపుట్టినవాణ్ణీ, ఆడపేరు పెట్టుకున్నవాణ్ణీ, తలపాగాతీసేసుకున్నవాణ్ణీ, అన్నదమ్ములులేనివాణ్ణీ, కుమాళ్ళులేనివాణ్ణీ చూస్తే నేను బాణంకొట్టను; కత్తీ వెయ్యను. అంతేకాదు, ఇంకొక్క ప్రతంకూడా వుంది నాకు. పుట్టినప్పుడు ఆడారిగా వుండి, మధ్య దైవికంగా

మగతనం వచ్చిందనుకోండి, అలాంటివాడితోనూ యుద్ధంచెయ్యను నేను. అంచేత మీకు వొక ఉపాయం చెపుతాను వినండి. ద్రుపదుడి పెద్ద కొడుకు శిఖండి వున్నాడే వాడు ఇప్పుడు నేను చెప్పినవంటివాడు. ఇది మీరున్నా ఎరుగుదురు. పైగా పూర్వజన్మలో అతగాడు ఆడది. అంచేత అతడు ఎదిరించినా నేను అతడిమీద కలిగించుకోను. అతణ్ణి ముందుపెట్టుకుని అర్జునుడు నా మీదికి వస్తే సరి. నేను బాణం పట్టుకోను. ఆసందుచూసుకుని అర్జునుడు నన్ను కొట్టేస్తాడు. సరిపోతుంది. ఆపైన, బంధువులూ, మిత్రులూ అయిన కౌరవుల్ని కడతేర్చడం సుఖవే అయిపోతుంది మీకు. ఇది నేను బుద్ధిపూర్వకంగానే చెపుతున్నాను. నేను చెప్పినట్లు చెయ్యండి.” అన్నాడు సహృదయంగా.

భీష్ముడు అలా చెప్పాక అందరూ మరొకసారి ఆయనకి నమస్కరించారు. ఆయన సెలవుతీసుకుని వెళ్ళిపోయారు.

భీష్ముడు అంతటి త్యాగానికి సమ్మతించడమూ, తాను కృతకంగా ఆయన్ను చంపవలసిరావడమూ — కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలిచి నట్టయింది అర్జునుడికి. అప్పుడు దారిలో కృష్ణుడితో ఇలా అన్నాడతడు. “గురువు. ప్రజ్ఞావంతుడు. ధర్మాత్ముడు. వయోవృద్ధుడు. లోకమాన్యుడు. దయామూర్తి — ఇలాంటి తాతయ్యని వంచనచేసి చంపడమంటే కృష్ణా, మనస్కరించడంలేదు నాకు. బుగ్గిలో నేను ఆడుకుంటూ వుంటే ప్రేమగా ఎత్తుకునేవాడు. నావొంటిదూళి తనవొంటికి తగిలేట్టు కాగిలించుకునేవాడు. మా నాన్నని తలుచుకుని కన్నీళ్ళు పెట్టుకునేవాడు. తండ్రిలేని మమ్మల్ని తండ్రిలా పెంచాడు. అలాంటి తాతయ్యని ఇలా చంపెయ్యడమా? అబ్బా! నాతరంకాదు. ఆయన భుజబలం చూపించి మా సేనంతా చంపేసినా సరే, చూస్తాను. కాని ఇంత ఆధర్మం నెట్టుకోలేను. ధర్మరాజు తమ్ములు ఇంత క్రూరకర్ములా!”

“పొరపడుతున్నావు” మెల్లగా అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు -
 “నువ్వు ఏది క్రూరకర్మ అంటున్నావో అదే రాజధర్మం. నేను ఇవాళ
 కొత్తగా అంటున్నమాటకా దిది. ‘క్రూరత్వ మనుకోకూడదు.
 విచారం పెట్టుకోకూడదు. ఎలా అయినా సరే, శత్రువుని సంహరిం
 చాలి. ప్రజాక్షేమమే ధ్యేయంగా పెట్టుకోవాలి. ధర్మం తప్పకండా
 పన్నులు పుచ్చుకోవాలి. అవి మంచిపనులకోసమే ఖర్చుపెట్టాలి’ ఇలా
 దేవేంద్రుడికి బృహస్పతి చెప్పాడు.

“అదీకాక, ‘యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి చంపేస్తాను’ అని నువ్వు
 ప్రతిజ్ఞచేశావు. లోకమంతా ఎరుగు నిది. అది ఇవాళ కాదంటే ఎలా
 పొసుగుతుంది! నువ్వు చంపేతీరాలి అతణ్ణి. ఇన్నిమాటలెందుకూ?
 భీష్ముణ్ణి చంపడానికే నిన్ను పుట్టించాడు బ్రహ్మ” అన్నాడు.

“భీష్మవధకోసమే శిఖండి పుట్టుక అంటారు” ఆలోచిస్తూ
 అన్నాడు అర్జునుడు - “అది తప్పదు కదా! శిఖండిని ఆయన కొట్టాడు.
 ఇది నిశ్చయం. నేనేమో ఆయన్ని కొడుతున్నట్టే నటిస్తాను. ఆయన్ని
 కొట్టకండా పక్కవాళ్ళని కొడుతూవుంటాను. శిఖండిమీదమాత్రం
 ఈగవాలకండా కాసుకుంటూ వుంటాను. శిఖండికి పట్టపగ్గాలుండవు.
 అతడే భీష్ముణ్ణి కొట్టేస్తాడు” అన్నాడు.

“పిచ్చిమాట!” - నవ్వుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.
 “నువ్వే చంపుతావు భీష్ముణ్ణి. రేపు తెల్లవారనీ చూద్దువుకాని. అసలు
 నువ్వుతప్ప మరొకడు కొట్టనేలేడు భీష్ముణ్ణి. మచ్చలేని పరాక్రమంతు
 డాయన. నువ్వు లక్షవిధాల ఆలోచించు, దైవనిర్ణయం మరోలాగ
 జరగదు. దాన్ని తప్పించడం మనతరం కాదు” అన్నాడు.

“సరే, చూసుకుందాం. అప్పటికి ఎలా అవసరమైతే అలాగే +
 చేద్దాం” చివరికి తలవూపుతూ అన్నాడు అర్జునుడు. కృష్ణుడూ,
 ధర్మరాజూ సంతోషించారు. కృష్ణుణ్ణి తనగుడారానికి దిగబెట్టేసి

తమతమ గుడారాలు చేరుకున్నారు పాండవులు. ఆరాత్రి హాయిగా నిద్రపోయారు.

పదో రోజు

ధృతరాష్ట్రుడు : తరవాత ? తరవాత ఏం జరిగింది ? మర్నాడు పాండవులు శిఖండిని ముందు పెట్టుకువచ్చారా ? పితామహుడిమీద ఘోరంగా కలబడ్డారా ? ఏం జరిగింది ? చెప్పు. సంజయా, ఏం జరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు : మర్నాడు సూర్యోదయమయేసరికి మంచి వ్యూహంపన్ని, సేనలతో సిద్ధపడ్డారు పాండవులు. అవును, శిఖండినే ముందు పెట్టారు. అతడి కుడి ఎడమల్లో భీముడూ, అర్జునుడూ నిలబడ్డారు. వెనకభాగంలో అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ నిలబడ్డారు. వాళ్ళ రెండుపక్కలా చేకితానుడూ, సాత్యకీ నిలబడ్డారు. వ్యూహానికి చివర ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన పాంచాలకుమార్తూ శృతో ధర్మరాజు నిలబడ్డాడు. అతడికొకపక్క నకులుడూ, మరొక పక్క సహదేవుడూ నిలబడ్డారు. వాళ్ళనాడుకుని ద్రుపదమహారాజూ, విరాటరాజూ, కేకయరాజులూ, ధృష్టకేతువూ నిలబడ్డారు. ఇలా ఏర్పడిన పాండవవ్యూహం శత్రువులికి భయంకరంగా కనపడింది.

అంతకిముందే మనవాళ్ళు సిద్ధపడ్డారు. సేనలతో ముందు భీష్ముడు నుంచున్నాడు. అతడి కుడిపక్క ద్రోణాచార్యులూ, ఎడమపక్క అశ్వత్థామా నుంచున్నారు. కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, భగదత్తుడూ మొదలైనవాళ్ళతో కలిసి దుర్యోధనుడు మధ్యభాగంలో నుంచున్నాడు. బృహద్రుణుడూ, సుదక్షిణుడూ మొదలైన ముఖ్యులు యావన్మందీ దుర్యోధనుడిచుట్టూ పెట్టనికోటలా నుంచున్నారు. వెనక

భాగంలో సుశర్మామొదలైన త్రిగర్తవీరులు నుంచున్నారు. ఇలా బలమైన పూహంపన్ని ముందుకి నడిచారు కౌరవులు.

ఉభయసేనలలోనూ ఉన్న పాశాన వొక్కసారి తూర్వధ్వనులు పురిమాయి. భూమి ఆకాశమూ ప్రతిధ్వనించాయి. ఆరంభమే ఘోరంగా వుంది, పదోనాటి భారతయుద్ధం. దేవాసురయుద్ధం దాని ముందు తీసికట్టే అనిపించింది. ఓంప్రథమంలోనే ఇటూ అటూ ఎంత మంది దుర్భిపోయారో చెప్పలేను. యముడిపట్నంలో ఇసకవేస్తే రాలనంత సందడయిందంటే నమ్ము.

నకులుడూ సహదేవునూ చిచ్చులపిడుగుల్లాగ చెలరేగారు. మనసైన్యం మంటగలపడ మారంభించారు. కో అంటే కో అంటూ అర్జునుడూ, భీముడూ వొక్కసారి ఎగడ్డారు. ఉప్పెనలా తోసుకు వచ్చింది పాండవసేన. మోజా * విరిగిపడ్డట్టు మనసేనమీదపడింది.

చూశాడు మన భీష్మసేనాని. ప్రళయభైరవుడిలా భీకరమూర్తే అయిపోయాడతడు. బాణాల్లో అగ్నిహోత్రం కురిపించాడు. అతడు ధనుస్సు ఎత్తాడో లేదో, నారిని బాణం తొడిగాడో లేదో, కాలూ కాలూ పెనవేసుకుని తొట్రుపడిపోయారు పాండవుల పదాతులు. మోకరిల్లి పడిపోయాయి గుర్రాలు. పీనుగులయి దబీదబీ కూలిపోయాయి ఏనుగులు. రథాలు వారిగిపోయాయి.

“నువ్వుకొడితే నేను నవ్వుతాను”

భీష్ముడికి ఎదురుగుండా రథం పురికించాడు శిఖండి. క్రూరమైన బాణాలు మూడు తీశాడు. దుసెల్భిపోయినట్టు భీష్ముణ్ణి కొట్టాడు.

“శిఖండినీ” మొహం తిప్పేసుకుని నవ్వుతూ అన్నాడు భీష్ముడు -

“నీ మదంకొద్దీ నువ్వు మూడు కాదు, మూడు కోట్లన్నా కొట్టు, నవ్వు

* మోజా : విరిగిపడే సముద్రకరటం. (విశాఖమాండలికశబ్దం)

444 భీష్మ పర్వం

తాను, కాని కోపంరాదు నాకు. నామీద పగపట్టి మొగాడయిన ఆడదానిమీదా నేను చెయ్యిచేసుకుంటాను!” అన్నాడు.

“ఏమయినా సరే, ఇవాళ పోనివ్వను నిన్ను” తోకతొక్కిన తాచులాగ కస్సుమంటూ అన్నాడు శిఖండి. “రాజులందరినీ వోడించావు. అంత పరశురాముణ్ణి టకటకలాడించావు. హూః, ఏంలాభం! నాముందు గాజులు తోడిగించుకుంటున్నావు! నామీద చెయ్యిచేసుకుంటే నేం, పెడమొహం పెట్టుకుంటే నేం, నిన్నుమాత్రం ఇవాళ వొదిలి పెట్టను. భీష్మా, నేను ఎవ్వరైతే నేం, నా చేవ చూద్దువు గాని. నీ రక్తం బొట్టుపెట్టుకుంటాను. నీఅంతుచూసి మరీ వొదిలి పెడతాను” అంటూ మరోఅయిదుబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు.

“ఇవాళ శిఖండి సంగతి విపరీతంగా వుంది” చకితుడవుతూ అనుకున్నాడు అర్జునుడు. “భీష్ముడి తుదిఘడియలు దగ్గిరపడడంతోనే దైవదత్తమైన ఉత్సాహం ఆవేశించిందేమో ఇశ్మణ్ణి! అంచేతే ఇలా అంటున్నా డితడు.”

“ఊరికే బిగిరి ప్రయోజనమేమిటి బావా!” శిఖండిని వెచ్చగొడుతూ అన్నాడు అర్జునుడు — “అనడం సులభమే. అన్నంతా చెయ్యకపోతేమాత్రం నవ్వులపాలవుతావు. అయితే పరవాలేదులే. నేనంటూవుంటే సిగ్గువున్నావా వాడదు నీకు. జంకకు. చేవకొద్దీ తగలనియ్యి భీష్ముణ్ణి” అన్నాడు.

పెడమొహంపెట్టుకుని మరోతట్టు రథంపోనిచ్చాడు భీష్ముడు. ఆవెళ్ళడంవెళ్ళి పాంచాలసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. భీష్ముడు అటు తప్పుకోగానే అవకాశం దొరికింది పాండవసేనకి. అర్జునుణ్ణి ముందు పెట్టుకుని కౌరవసేన నురుమాడడం లంకించుకుం దది. తట్టుకోలేక పోయింది కౌరవసేన. మెల్లిమెల్లిగా వెనకడుగువెయ్యడం మొదలెట్టింది.

దుర్యోధనుడు భీష్ముడికిరికి పరిగెత్తాడు. “మనసేనలు మంట గలిసిపోతూవుంటే నువ్వు పెడమొహమేసుకు వచ్చేశావు!” అంటూ లబోలబోమన్నాడు.

“విచారించకు” సముదాయిస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు—
“రోజూ పదివేలమందిని చంపుతానని మాట ఇచ్చాను నీకు. ఈపది రోజులూ నాప్రతిజ్ఞ నేను నెరవేర్చుకున్నాను. నీఅన్నంతిన్నందుకు నీరుణం తీర్చుకున్నాను. ఇకమీద బలంసన్నగిల్లిపోతుందనే అనిపిస్తూ వుంది. మహారాజా, ఇవాళసంగతి చూస్తే నన్ను పాండవులన్నా చంపాలి. నేను వాళ్ళనన్నా చంపాలి. రెండిటిలో ఏదో వొకటి తప్పదు. అయితే దైవబలంకలవాళ్ళు పాండవులు. మానవమాత్రులు వాళ్ళని గెలవలేరు. అయినా నాచేతిబలమేదో కాస్త చూపిస్తాను చూడు!” అంటూ చివ్వున లేచాడు. పొగలేని అగ్నిహోత్రుడిలా అవుపించాడు. జ్వాలల్లాంటి బాణాలు విరజిమ్మాడు. ప్రాణాంతక మయింది పాండవులికి. ఆయనదిక్కు తేరిచూడడమే కష్టమయింది వాళ్ళకి. భీష్ముడి ఆసరాతో నీకొడుకులూ విజృంభించారు. కన్ను మూసి కన్ను తెరిచేలోపల వందలూ వేలూ శత్రువులశిరస్సులు దుళ్ళగొట్టారు.

దాంతో పాండవులూ నలిరేగిపోయారు. పాంచాల, యాదవ, మత్స్య, పాండ్య, కేకయసేనలు శివమెత్తినట్టు మనసేనలమీదపడ్డాయి. ఘోరంగా హోరెత్తిపోయింది రణరంగం.

“కలబడూ” శిఖండిని రెచ్చగొడుతూ అన్నాడు అర్జునుడు—
“భీష్ముడికి భయపడకు. నేనున్నాను. భయమెందుకూ! బాణాలు కుమ్మరించి లిప్తలో అతణ్ణి చంపేస్తాను. ముందుకి వురుకు” అంటూ తొందరచేసేశాడు.

“యావన్మందీ భీష్ముడిమీద విరుచుకుపడండి” అర్జునుడు శిఖండితో అన్నమాటలు విని పాండవ మహాయోధులందరినీ హెచ్చరించాడు ధృష్టద్యుముడు - “అర్జును డున్నాడు. మనం జంకవలసిన పనిలేదు” అంటూ సింహనాదం చేసి విసురుకుంటూ ముందుకి వురికాడు.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదికుమార్తూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, సాశ్వతీ, చేకితానుడూ, ధృష్టకేతుడూ, కేకయులూ, మగధసహదేవుడూ - ఈ యావన్మందీ తమతమ సేనలతో భీష్ముడిమీదికి దాడితీశారు. మనవాళ్ళు అశ్వత్థామా, భూరిశ్రవసుడూ, కృతవర్కా, కృపాచార్యులూ, సుదక్షిణుడూ, వికర్ణుడూ, దుర్ముఖుడూ, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ మొదలైన పేరుపడ్డయోధులు పరిగెత్తి, భీష్ముణ్ణి వెనకపెట్టి శత్రువులతో కలబడ్డారు. దారుణమైన సంకులసమరం జరిగిపోయింది. అదిచూసి తమ అనిమిషత్వం (రెప్పలు పడకండా వుండిడం) సార్థకమయిందనుకున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

పూనికపట్టి శిఖండిని ముందుపెట్టుకున్నాడు అర్జునుడు. మన సేన తప్పించుకుంటూ భీష్ముడిమీదికి తరుముకుంటూ వచ్చాడు.

దుశ్శాసనుడి దుస్సాహసం

ఉప్పెనలా తోసుకువస్తున్న అర్జునుణ్ణి యానాపాండ్లు*లా అడ్డుకున్నాడు మన దుశ్శాసనుడు. అర్జునుణ్ణి అతడిసారథి కృష్ణుణ్ణి కనుకైనబాణాలతో చురచురలాడించాడు. కనుకొనలు ఎర్రపడ్డాయి అర్జునుడికి. గుక్కతిప్పకండా వందబాణాలు నాటించాడు దుశ్శాసనుడి మీద. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. చికిలిపట్టిన అయిదుబాణాలు

* యానాపాండ్లు : సముద్రపాండ్లు (విశాఖమాండలిక శబ్దం)

అర్జునుడి నుదుటిమీద నాటించాడతడు. ఒక్కసారి తేరిచూశాడు అర్జునుడు. దుశ్శాసనుడి విల్లు పలుక్కు మనిపించేశాడు. మరిన్ని బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. చప్పున మరొకవిల్లు తీశాడు. మంచివొక పాతికబాణాలు అర్జునుడి మీద తగిలించాడు. వాటిని దూరంనించే నరికేశాడు అర్జునుడు. తళ తళా మెరుస్తున్న వొక వాడిబాణం తీశాడు. దుశ్శాసనుడి గుండెల మీద దారుణంగా కొట్టాడు. గుండెలు దూసుకుపోయింది బాణం. సొమ్మసిల్లి పడిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. భీష్ముడి రథంవెనక్కి అతడి రథం పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి.

అంతలోనే తెప్పరిల్లాడు దుశ్శాసనుడు. లేచిలేవడంతోనే సారథిని గద్దించాడు. వెంటనే వచ్చి అర్జునుడి మీద మళ్ళీ కలబడ్డాడు. నిజంగా అతడి సాహసంచూసి ఆశ్చర్యమే వేసింది నాకు.

ఇలా అర్జునుడూ దుశ్శాసనుడూ యుద్ధంచేస్తున్నారు. సాత్యకితో అలంబసుడూ, భగదత్తుడూ కలబడ్డారు. అభిమన్యుడితో సుదక్షిణుడూ, విరాట ద్రుపదులతో అశ్వత్థామూ, సహదేవుడితో కృపాచార్యులూ, నకులుడితో వికర్ణుడూ, ఘటోత్కచుడితో దుర్ముఖుడూ, చేకితానుడితో చిత్రసేనుడూ, భీముడితో భూరిశ్రవసుడూ, ధర్మరాజుతో ద్రోణాచార్యులూ కలబడ్డారు. ఒకళ్ళనిమించి వొకళ్ళు ఘోరంగా పోరాడారు. ఒకళ్ళ జెండాలు వొకళ్ళు విరుచుకున్నారు. ఒకళ్ళ గుర్రాలు వొకళ్ళు నరుకుకున్నారు. ఒకళ్ళసారథులను వొకళ్ళు చంపుకున్నారు. ఒకళ్ళ ధనుస్సులు వొకళ్ళు ముక్కలుచేసుకున్నారు.

బాణాలకి బాణాలు రాపాడాయి; నిప్పులురాలి మెరుపుల్లా అవుపించాయి. అల్లెతాళ్ళు భీషణంగా మోగాయి; ఉరుముల్లా వినిపించాయి. రక్తాలు ధారలుకట్టాయి. వర్షంలా అనిపించాయి. ఇలా వొక అపూర్వమైన వానాకాలంలా తయారయింది కురుక్షేత్రం.

ఏటవాలుగావుంటే బాగా యుద్ధం అవుపడదనుకున్నాడో ఏమో సూర్యుడు! సరిగ్గా నడినెత్తికి వచ్చేశాడు.

నువ్వా నేనా అంటూ అర్జుణుడితో పోరాడాడు దుశ్శాసనుడు. అతణ్ణి బాణాలతో కప్పెట్టేశాడు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. దుశ్శాసనుడి బాణాలు యావత్తు తుక్కుకింద కొట్టేశాడు. అయినా ఆగలేదు దుశ్శాసనుడు. మరింత మండిపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుతూంట్లు చేసేశాడు. కీళ్ళలో బాణాలు నాటించాడు. తూలిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. మరి నిభాయించలేకపోయాడు. రథంపరిగెత్తించుకుని అదే పారిపోవడం పారిపోయాడు.

గట్టుతెగిన ప్రవాహంలా రెచ్చిపోయాడు అర్జునుడు. మెరుపులాగ రథం మెరిపించాడు. భీష్ముడిముందున్న కారవసేనమీద ఉరికించాడు. సంహారక్రీడ ప్రారంభించాడు. ఆకాశం బద్దలైనట్టు అల్లెతాడు మోగిస్తూ అతణ్ణి అడ్డుకోబోయాడు ద్రోణాచార్యుడు. అడ్డంగా వచ్చి కలబడ్డాడు ధర్మరాజు. దెబ్బతిన్న పాములాగ బుసకొట్టాడు ద్రోణుడు. అంతద్రోణుణ్ణి చెమట్లుకక్కించాడు ధర్మరాజు.

“బాబూ, ఇవాళ ఏదో ఘోరంజరిగిపోతుందోయి” - పక్కనే కుడిబుజంలా వున్న కుమారుడు అశ్వత్థామతో అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు - “ఎన్నడూ లేంది నా దివ్యాస్త్రాలు తడబడుతున్నాయి. మంత్రాలు తప్పిపోతున్నాయి. ధనుస్సు వొణుకుతూవుంది. మనస్సు స్వాధీనం తప్పుతూవుంది. చేష్టలు నిలకడలేకండా వున్నాయి. శరీరం చలనం తప్పుతూవుంది. ఇదంతా చూస్తే అర్జునుడు అన్నంతా చేసేస్తాడనిపిస్తూవుంది, ఇవాళ.

“చూడూ చూడూ, అతడి ఎదటిదిక్కు తలెత్తి చూడూ. గుర్రాలు కూలిపోతున్నాయి. ఏనుగులు పీనుగులవుతున్నాయి.

రథాలు వాలిపోతున్నాయి. ప్రళయ యముడే వచ్చి సర్వసంహారానికి పూనుకున్నట్టుంది. సందేహంలేదు. ప్రళయం ముంచుకువచ్చినట్టే వుంది. కారవసేనమీద గెద్ద లెగురుతున్నాయి. ఉల్కలు రాలుతున్నాయి. వికారంగా వరళ్ళు అరుస్తున్నాయి. ధర్మరాజు మొహమ్మీద క్రోధం తాండవమాడుతూవుంది. ఇదంతా చూస్తే మన భీష్ముడికి ఏదో ఆపద తప్పనట్టేవుంది. చప్పునవెళ్ళాలి నువ్వు. ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, నకులసహదేవులూ, తానూ కలిసి నన్ను కదలనివ్వడం లేదు ధర్మరాజు. వీళ్ళని వొదిలించుకువెళ్ళడం సాధ్యంకాకండా వుంది. నువ్వే వెళ్ళు. భీష్ముడి కుడిఎడమల రెండుపక్కలా అండగా నిలబడు. ప్రాణాలు దాచుకునేసమయంకా దిది ” అన్నాడు.

తండ్రిమాటవిని పిడుగులా బయలుదేరాడు అశ్వత్థామ. శిఖండిని ముందుపెట్టుకుని భీష్ముడితట్టు సాగుతూ కారవసేన కడతేరుస్తున్నాడు అర్జునుడు. అగ్గి దేవుడికి గాలి దేవుడు సాయం, అతడితో భీముడున్నా తరుముకు వస్తున్నాడు. భీష్ముడు ఎదటవున్న చతురంగసేన దుళ్ళగొడుతున్నాడు. మహారాజా, భీషణంగావుంది యుద్ధం. ప్రతీనిమిషమూ ప్రాణాంతకంగావుంది.

భగదత్తుడూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ, జయద్రథుడూ, చిత్రసేనుడూ, దుర్మర్షణుడూ, విందుడూ, అనువిందుడూ, వికర్ణుడూ — ఈపదిమందీ వొక్కమొగిని భీముడిముందు కురికారు. రకరకాల ఆయుధాలు అతడిమీద దిమ్మరించారు. ఎంతనొప్పించాలో అతణ్ణి అంతా నొప్పించారు. అసలే ఉద్దండుడు భీముడు. వజ్రశరీరమతడిది. అన్ని దెబ్బలు మీదపడుతున్నా పిసరంతా చలించలే దతడు.

భీముణ్ణి ముట్టడించిన పదిమందిదిక్కు గాండీవంతిప్పాడు అర్జునుడు. పదిమంది బాణాలూ ముక్కలుచేసేశాడు. వాళ్ళ వింటిబద్దలు విరిచేశాడు. జెండాలు చించేశాడు. గొడుగులు ఎగరగొట్టేశాడు.

చామరాలు నరికేశాడు. ఆభరణాలు బుగ్గిలో కలిపేశాడు. అదంతా చూసి మొత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. సుశర్మా మొదలైనవాళ్ళని కేకవేసి పిలిచాడు. భీమాష్టనుల మీదికి పురికొల్పాడు.

కృపాచార్యులూ మొదలైన పదిమందినీ, సుశర్మా మొదలైన త్రిగర్తరాజుల్నీ - ఇంతమందినీ మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించారు భీమాష్టనులు. మిగిలిన సైన్యమంతటినీ ఉసికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. అంతమందీ రావడంతోటే భీమాష్టనులికి తలమునక లయింది యుద్ధం. అది కనిపెట్టేసి అభిమన్యుడూ సాశ్వతీ మొదలైన మహావీరులు పెద్ద సైన్యంతోవచ్చి భీమాష్టనులతో కలిశారు. మారిమసగినట్టు మనసేన మీద వాలారు. మహోద్ధృతంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం. మహారాజా, ఆమహాయుద్ధంలో పాండవులదే పైచెయ్యిలా అవుపించింది. ఘోరాతిఘోరంగా పోరాడారు వాళ్ళు.

అదంతా చూశాడు భీష్ముడు. ఎన్నడూలేనంత ఉదేకం తెచ్చుకున్నాడు. ఏనుగుమందలమీదికి లంఘించిన సింహంలాగ శత్రువులవ్విరాదికి పరిగెత్తాడు. సింహంగోళ్యవంటి బాణాలతో వాళ్ళని చీల్చేయ్యడ మారంభించాడు. సారథుల్నీ చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. ఎక్కడచూస్తే అక్కడే ప్రత్యక్షమయ్యాడు. శత్రుసేన బాణాలతో కప్పేశాడు. అడ్డూ ఆపూ లేకండా ఎంతోఅంతసేపు నీరవిహారం చేశాడు. ఎంతోఅంత శత్రుసైన్యం హతవార్యేశాడు. అపరాజ్ఞామయింది.

“ఇంకెందుకూ ఆలస్యం”

సంహరణ్ణీడ చేసిచేసి, అప్పుడు ఇలా అనుకున్నాడు భీష్ముడు.

“ఇవాళకి పదినాళ్ళయింది. ఉత్తమక్షత్రియుల్నీ రోజుకి పదివేలమందిని హతవారుస్తూ వచ్చాను. విసుగెత్తినట్టుంది. ఇక శరీరంతో సరి

బంధం వొదిలిపెట్టేస్తాను.” ఇలా అనుకుంటూ ముందుకిచూశాడాయన. యుద్ధంచేస్తున్నట్టు సైన్యం తప్పించుకుని, ధర్మరాజుదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అతడి రథంపక్కనించి రథంపోనిస్తూ “ఇంకా ఎందుకూ ఆలస్యం?” అన్నాడు - “పుట్టినప్పటినుంచీ క్రూరంగా రాజుల్ని చంపుతూనే కాలం గడిచిపోయింది. విసిగిపోయాను. ఈరాక్షసప్పని మరిచెయ్యలేను. ధర్మరాజా, ఇంకెందుకునాయనా, ఆలస్యం? నిజంగా మీరు నామేలుకోరితే మరి ఆలస్యం చెయ్యకండి. శిఖండిని ముందు పెట్టుకుని అందరూ వొక్కసారి మీదపడండి. నన్ను హరీ అనిపించెయ్యండి” అన్నాడు.

చెప్పవలసిన ఆకాస్తమాటా ధర్మరాజుతో చెప్పేశాడు భీష్ముడు. యుద్ధంచేస్తున్నట్టే రథంమళ్ళించాడు. పాంచాలసేనమీద బాణాలు కురిపించాడు.

“భీష్ముడిమాటలు విన్నావుకదా!” పక్కనేవున్న ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి సాకూతంగా చూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - “నువ్వు, భీముడూ కలిసి అర్జునుడితో వెళ్ళండి. మన బలగమంతటితోనూ భీష్ముణ్ణి ముట్టడించండి త్వరపడండి” అన్నాడు.

విరాటరాజూ, కేకయులూ మొదలైన రాజులికీ, శక్తిమంతులైన యోధులికీ ఉప్పందించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. భీష్ముణ్ణి ముట్టడించడంటూ చెయ్యివిసిరాడు. తమసేనాని చెయ్యివిసరడమే తడువు, కో అంటూ బయలుదేరారు శత్రుయోధులు. భీమార్జునుల ఆసరా చూసుకుని భీష్ముణ్ణి ముట్టడించారు.

భీష్ముణ్ణి కాపాడుకోవాలంటూ కంగారుపడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. పేరుపడ్డ యోధుల్ని, తమ్ముళ్ళనీ కూడగట్టుకుని భీష్ముణ్ణి తప్పించుకుంటూ వెళ్ళి పాండవులమీదకలబడ్డాడు. మంచి బింకంలో పడింది యుద్ధం. చెప్పలేనంత తీవ్రరూపం ధరించింది.

పులిపిల్లలా దుర్యోధనుడిమీదికి వురికాడు అభిమన్యుడు. ఒక ప్రవాహంలాగ బాణాలువేసి అతణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. అశ్వత్థామ సాత్యకిమీదపడి, అతడివొళ్ళంతా బాణాలతో చిల్లులుపెట్టేశాడు. ధృష్టకేతువూ పౌరవుడూ కలబడ్డారు. ఎవరికెవరూ తీసిపోకండా కొట్టుకున్నారు. దుర్యోధనుడి ఏనుగుసేనమీద వాలాడు భీముడు. చేతికందిన ఏనుగునల్లా చిదకగొట్టి వొదిలిపెట్టాడు.

భీష్ముణ్ణి కాపాడుకోవాలని కౌరవులు ఎంత తెగించి యుద్ధం చేస్తున్నారో, అశణ్ణిపడగొట్టాలని పాండవులు అంత పోరాడు తున్నారు. ఉభయపక్షాలయోధులూ ప్రాణాలమీద ఆశవొదిలేసి పోరాడుతున్నారు.

అంతలో మళ్ళీ అర్జునుడిమీదికి దూసుకువచ్చాడు దుశ్శాసనుడు. సింహంమీదికి సింహందూకితే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలాగ అనిపించింది నాకు. అడుగుతీసి అడుగు ముందుకి వెయ్యకండా అడ్డుకున్నాడు అర్జునుణ్ణి. అంతమందిలోనూ తానే మొనగాడు అనిపించాడు దుశ్శాసనుడు. అతడి దూకుడుచూసి శత్రువులే ముక్కుమీద వేలువేసుకున్నారు. నిచ్చెరపోయి చూశారు దేవతలు.

కళ్ళమొయ్యూ కోపం తెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. నల్లతాచుల్లాటి బాణాలు దుశ్శాసనుడి శరీరంనిండా నాటించాడు. ఆపాదమస్త్ర కమూ మంటలు పుట్టించాడు. సహించలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. మళ్ళీ భీష్ముడివెనక్కి పారిపోయాడు.

దుశ్శాసనుణ్ణి తరిమేసి, భగదత్తుడిమీద పడ్డాడు అర్జునుడు. బాణంమీద బాణంకొట్టి అతణ్ణి కంగారుపెట్టేశాడు. అతడి తెల్ల ఏనుగు వొళ్ళంతా రక్తాలుకారించి ఎర్రఏనుగులా చేసేశాడు. అర్జునుడి ఎదటినించి పారిపోయి, ద్రుపదుడిమీద కలబడ్డాడు భగదత్తుడు.

శిఖండిని ముందుకి తోశాడు అర్జునుడు. ఒడుపుచూసి భీష్ముణ్ణి కొట్టమన్నాడు. మనవాళ్ళు భీష్ముణ్ణిదాటుకుని శిఖండిని అడ్డుకోబోయారు. కాని అర్జునుడి బాణవేగం భరించలేకపోయారు. పెనుగాలికి తుళ్ళిపోయే మేఘాలలాగ వెనక్కివచ్చేశారు. అడ్డులేకపోయింది అర్జునుడికి. ఆసందుచూసుకుని భీష్ముడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు శిఖండి. శిఖండితోట్టు మొహమే ఎత్తలేదు భీష్ముడు. అతడి పక్కపక్క వాళ్ళనే వేటాడుతూవచ్చాడు.

“కొట్టూ, కొట్టూ” శిఖండిని తొందరపెట్టేశాడు అర్జునుడు. భీష్ముడి రెండుభుజాలమధ్యా గురిపెట్టాడు శిఖండి. బాణంమీదబాణం టపీటపీ తగిలించాడు. పిచికారీతో నీళ్ళుకొడితే లక్ష్యపెట్టని ఏనుగులాగ శిఖండిబాణాలు పట్టించుకోనేలేదు భీష్ముడు. నవ్వుతూ వూరుకున్నా డతడు. పుంఖానుపుంఖాలుబాణాలు వేశాడు శిఖండి. తలుచుకుంటేవొక్కబాణమే చాలు శిఖండికి. కానిపూనుకోలేదు భీష్ముడు. అర్జునుడిమీద మాత్రం బాణాలుకొట్టా డతడు.

అప్పుడు మళ్ళీ దూసుకుంటూ వెళ్ళాడు దుశ్శానుసడు. అర్జునుణ్ణి వొక్కవూపు వూపి మరీ వొదిలిపెట్టాడు. అయితే ఎక్కడ అర్జునుడు! ఎక్కడ దుశ్శానుసడు! ఎంతోసేపు నిలవలేకపోయాడు. చావుదెబ్బలు తినేశాడు. మళ్ళీ పలాయనం చిత్తగించాము.

శిఖండిని ముందుపెట్టుకుని అర్జునుడు భీష్ముడిమీది వచ్చేస్తున్నాడు. గజబిజపడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. గావుకేకలువేసేస్తూ సేనలికి చెయ్యివిసిరాడు. కళింగ, మాళవక, బాహ్లిక, విదేహ, శూరసేనసైన్యాల్ని పురికొలిపాడు. ఆసేనలన్నీ వొక్కసారి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. ఊపిరాడనివ్వకండా ఆయుధాలతో అర్జునుణ్ణి ముంచెత్తాయి.

ఒక ధూమకేతువులాగ విజృంభించాడు అర్జునుడు. దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. మనచతురంగ సేన తుక్కుతుక్కుకింద దుశ్శగొట్టాడు. తెరిపిచూపించి శిఖండిని రెచ్చగొట్టాడు. సందు దొరకడమే తడవు, వడివడిగా వాడివాడిబాణాలు భీష్ముడిమీద నాటించాడు శిఖండి.

మళ్ళీ వెళ్ళాడు దుశ్శాసనుడు. ఈసారి కృపణ్ణీ, శల్యుణ్ణీ, వివింశతినీ, వికర్ణుణ్ణీ వెంటపెట్టుకుమరీ వెళ్ళాడతడు. భీష్ముణ్ణీ దాటి వెళ్ళి అర్జునుడితో కలకాండాడు. చూపులతోనే అయిదుగురినీ పురిమాడు అర్జునుడు. అరనిమిషంలో అయిదుగురిరథాలూ పడగొట్టేశాడు.

ప్రాణాలు వొడ్డయినా భీష్ముణ్ణీ రక్షించాలంటూ పరిగెత్తాడు దుర్యోధనుడు. తమ్ముళ్ళందరినీ కూడా వేసుకుని ఉద్రేకంతో వెళ్ళి భీష్ముడికీ అర్జునుడికీ మధ్య నుంచున్నాడు. అర్జునుణ్ణీ, శిఖండినీ బాణాలతో ముంచెత్తాడు. రాజు వెళ్ళడంతోనే మనసేనలో యోధుడన్న వాడల్లా అక్కడికే దూసుకువెళ్ళాడు. మంచి బింకంలోపడింది యుద్ధం.

తన కళ్ళముందు తన మనవలు, హేమాహేమీలయి యుద్ధం చేస్తున్నారు. సంతోషించాడు భీష్మపితామహుడు. కారవుల్నీ, పాండవుల్నీ, ఉభయల్నీ మెచ్చుకున్నాడు. చివరిసారిగా శత్రువుల మీద వొక దివ్యాస్త్రం వెయ్యాలనిపించింది దతడికి. అస్త్రం తీశాడు. ధనుస్సుకి తొడిగాడు. అల్లెతాడు చెవులదాకా లాగాడు. ఉత్తరక్షణంలో వెళ్ళిపోతుంది మహాస్త్రం. పాండవసేనలో ఎంతయినా, నాశనం జరిగిపోతుంది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ ఎన్నయినా కూలిపోతాయి. ఎంతమందయినా పదాతులు హతవారిపోతారు. అంతలో ఎదురుగా అవుపించాడు శిఖండి. ఎత్తినధనుస్సు దించేశాడు భీష్ముడు. మొహం తిప్పేసుకున్నాడు. పాంచాలసేన దిక్కు రథం పోనిచ్చాడు. దానిమీదపడి పీనుగుపెంటలు చేశాడు. కరూశస్తైస్యం వేటాడాడు. మత్స్యదేశసేన మంటగలిపాడు.

శ తా నీ కు డు

మహామారిలా మీదపడి తమపై న్యం భీష్ముడు సంహరించడం చూసి సహించలేకపోయాడు విరాటరాజుతమ్ముడు శతానీకుడు. ఉద్రేకంతో వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు. సానపెట్టిన గట్టిగట్టిబాణాలు ప్రయోగించాడు. ఎన్నో అన్ని బాణాలు భీష్ముడిమీద నాటించాడు. అతడి సాహసం చూసి ఉభయపక్షాలయోధులూ భలీ అన్నారు.

జూలుపట్టిలాగిన సింహంలా గర్జించాడు భీష్ముడు. వెడల్పాటి దొక బాణం కొట్టాడు. శతానీకుడి విల్లు విరిచేశాడు. సరుదుకొనే లోపున అతడి సారథిని చంపేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. చప్పున శక్తితీశాడు శతానీకుడు. భీష్ముడి మీద ప్రయోగించాడు. అంతశక్తిని గడ్డిపోచలా కొట్టేశాడు భీష్ముడు. మరుక్షణంలో మహాగ్రమైనబాణం వొకటి తీశాడు. శతానీకుడి శిరస్సు నరికేశాడు.

శతానీకుడు తెగిపోవడంతోతే గగ్గోలుపెట్టేసింది మత్స్యసేన. పాండవసేనలు పరుగుచ్చుకున్నాయి. మట్టమధ్యాహ్నంసూర్యుడిలా ప్రజ్వలిల్లిపోయాడు భీష్ముడు.

“అర్జునా, ఇక మాటదక్కదు” అర్జునుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “భీష్ముణ్ణి చూసి బెగిలిపోతున్నాయి మన సైన్యాలు. చూడు, కకాపికలయిపోతున్నాయి. నువ్వు ఏమాత్రం ఉపేక్షించినా లాభంలేదు మరి. ఆలస్యం విషమిస్తుంది. త్వరపడు” అన్నాడు.

కృష్ణుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. గాండీవం గబగబలా డించాడు అర్జునుడు. భీష్ముణ్ణి, అతడి గుర్రాల్ని, రథాన్నీ బాణాలతో వొక్కసారి ముంచెత్తాడు. అగ్గిదేవుడికి గాలిదేవుడులాగ అర్జునుడి పక్కనేవుండి బాణాలు రువ్వాడు శిఖిండి.

శిఖండిని కొట్టకొండా పూరుకున్నాడు భీష్ముడు. ఆసందు చూసి భీష్ముడి ధనుస్సు నరికేశాడు అర్జునుడు. ఆపూపున ఎన్నో అన్ని బాణాలు గుప్పించాడు. అదంతా స్పష్టంగా చూశారు మనవాళ్ళు. శలుడూ, శల్యుడూ, కృతవర్మా, చిత్రసేనుడూ, భూరిశ్రవసుడూ మొదలైనవిరులు సహించలేకపోయారు. ఉద్రేకంతో విజృంభించారు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. “రండీ, భీష్ముడికి అడ్డుపడండి. ముందుకి పురకండి” అంటూ కేకలువేస్తూ అర్జునుడిమీద దాడిచేశారు.

అటు భీముడూ, సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ, విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, ఘటోత్కచుడూ, మొదలయిన హేమాహేమిలందరూ తమతమ సేనలతో తోసుకు వచ్చారు. మహారాజా, దేవాసుర యుద్ధంలా జరిగింది యుద్ధం. అందులో అర్జునుడి ప్రతాపం అద్భుతం. అందరితోనూ అన్నిరూపులై పోరాడా డతడు. ఇంద్రాస్త్రమూ, ఆగ్నేయాస్త్రమూ వంటి మహాస్త్రాలు ప్రయోగించా డతడు. మనసేన తనమీదికి రాకండా పారదోలాడు. శిఖండిమీద ఈగవాలకండా కాపాడాడు. “కొట్టూ, కొట్టూ” అంటూ హెచ్చరించి భీష్ముడి మీద బాణాలు వేయించాడు. ఆయన ఎన్ని ధనుస్సులు ఎత్తితే అన్నీ లిప్తలో ముక్కలు చేసేశాడు. చూసిచూసి అర్జునుడిమీద ఘోరమైన శక్తి ప్రయోగించాడు భీష్ముడు. మీదికి వస్తూన్న శక్తిని మధ్యలోనే తునకలుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. అతడి తాళధ్వజం ఎగర గొట్టేశాడు. సారథిని చంపేశాడు.

“ఇదంతా కృష్ణుడి చలవ” అర్జునుడి ఆటోపంచూసి అనుకున్నాడు భీష్ముడు. — “అతడి ప్రాపే లేకపోతే పాండవు లేపాటి నాకు? ఒక్క నా ధనుస్సుతోనే ఇంతమందినీ గెలిచేసేవాణ్ణి. సరే, అది అలా వుండనీ. కృష్ణుణ్ణి వెంటపెట్టుకువస్తే నన్నెలా చంపాలో చెప్పనే చెప్పాను వాళ్ళకి. ఇంకెందుకూ నేను విజృంభించడం? మానేస్తాను.

యుద్ధం చెయ్యను. శాంతిస్తాను. ఊరుకుంటాను” అని నిశ్చయించుకున్నాడు.

“దివ్యమైన సంకల్పం” భీష్ముడి చివరిసంకల్పం గ్రహించి ఆకాశంమీద దేవతలన్నారు — “మాకున్నా నచ్చిందిది.”

దేవతలన్నమాటలు భీష్ముడూ, వ్యాసులవారి అనుగ్రహంవల్ల నేనూ విన్నాము. చిన్న నీటితుంపర్లతో భీష్ముడిమీద చల్లగాలి వీచింది. పూలవాన కురిసింది. దేవదుందుభులు మోగాయి. అయితే మరెవరికీ అవుపించలే దవి. వినిపించనూ లేదు.

అలా తుదినిశ్చయం చేసుకున్నాడు భీష్ముడు. కేవలం వూరుకుంటే ఎదటివాళ్ళకి వెటకారంగా అవుపిస్తుంది. అంచేత ధనుస్సు పుచ్చుకుని నిర్లిప్తతతో ఎక్కుపెట్టాడతడు. అంతలోనే ఉక్కుతునకల్లాంటి బాణాలు విరామంలేకుండా వొదిలిపెట్టాడు శిఖండి. శరీరమంతటా బాణాలు నాటుకుంటున్నాయి. అయినా చలించలేదు భీష్ముడు. రవంత అలసిపోనూలే దతడు.

నవ్వుతూ భీష్ముణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు అర్జునుడు. భీష్ముడు సంతోషించాడు. తానూ అర్జునుణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు.

తాతగారి బాణాలన్నీ ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. ఆయన ధనుస్సు, ముక్కలు చేసేశాడు. దారుణమైన బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అంతకంతకీ అర్జునుడితమకం రెచ్చిపోయింది. ఉప్పొంగిన సముద్రంలా అవుపించాడతడు. మనయోధుల్లో వొక్కడూ అతడి ఎదటికి వెళ్ళడానికి సాహసించలేకపోయాడు. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళు యావన్మందీ భయభ్రాంతులయిపోయారు. పక్కపక్కలికి తప్పుకుని చూస్తూ నుంచుండిపోయారు.

“అర్జునుడు అసాధ్యుడు” చుట్టూ కలయచూసి, పక్కనే కనిపించిన దుర్యోధనుడితో అన్నాడు భీష్ముడు — “దేవతలే అనూ,

దానవులే అనూ యుద్ధంలో అతణ్ణి నిభాయించడం కల్ల. అలాంటిది
 ✱ అతడు కశ్యపరచేస్తే మనుష్యమాత్రులు ఏపాటి? మలమలా మాడి
 వూరుకుంటారు. ఇతణ్ణి వొక్కణ్ణీ తప్పిస్తే, ఈ పాండవుల్ని యావ
 న్నందినీ పై న్యసమేతంగా చంపెయ్యగలను నేను. నిజం చెపు
 తున్నాను, అర్జునుడిముందు ధనుస్సుపట్టేవాడు ముల్లోకాల్లోనూ లేడు”
 అన్నాడు.

భీష్మడలా అంటూనే వున్నాడు, శిఖండిధనుస్సు వెనక తన
 ధనుస్సు జోడించాడు అర్జునుడు. శిఖండి కొట్టినట్టు గట్టి గట్టి బాణాలు
 సఁధించి భీష్ముణ్ణి కొట్టాడు.

అలా శిఖండిచాటునించి కొట్టినా, అవి అర్జునుడి బాణాలని
 ✱ గ్రహించేశాడు భీష్ముడు. పక్కనేవున్న దుశ్శాసనుడితో అన్నాడు —
 “బాణాలా ఇవి, పిడుగులు! బ్రహ్మదండాలు! యమదూతల్లాగ,
 ప్రాణాలు తోడేస్తున్నాయి. ఎండపీత గర్భంలాగ విచ్చిపోతూవుంది
 శరీరం! అర్జునుడివే ఇవి, శిఖండివి కావు. శిఖండి ఏమిటి, ఇలాంటి
 బాణాలు వెయ్యడమేమిటి? ఇంత మర్మభేద్యంగా గొట్టగలడా అసలు
 శిఖండి? ఇంత దృఢంగా, లక్ష్యశుద్ధిగా, తేజోవంతంగా, వాడిగా,
 వేడిగా అర్జునుడు తప్ప ఇంకెవడు కొడతాడు?” అన్నాడు.

అంటూనే ఘోరమైన శక్తి తీశాడతడు. అమాంతంగా అర్జునుడి
 మీద విసిరాడు. మూడు బాణాలతో దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు
 అర్జునుడు. కత్తి డాలూ పుచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు. రథంమించి
 కిందికి వురికాడు.

✱ అతడలా వురికాడో లేదో, మెరుపుల్లాటిబాణాలు కురిపించాడు
 అర్జునుడు. భీష్ముడికత్తి డాలూ తునకలుచేసేశాడు. తన యోధుల్ని
 గొంతెత్తి హెచ్చరించాడు. “భయపడకండి. రండి. కలబడండి.

భీష్ముడిమీదవిరుచుకుపడండి. నేనున్నాను. భయమేమిటి? ” అంటూ పురిమాడు. మహారాజా, అంతా క్షణాలమీద జరిగిపోతూవుంది.

ఆవేశంతో పరవళ్ళుతొక్కింది పాండవసేన. “కొట్టండి, బాదండి, పొడవండి, నరకండి ” — పొలికేకలుపెట్టుకుని భీష్ముడి, మీద తిరగబడింది. కో అంటే కో అంటూ కారవసేన పరిగెత్తింది పాండవసేనమీదికి. హోరాహోరి దొమ్మియుద్ధ జరిగిపోయింది.

ఏంజరిగితే ఏంలాభం? అంతసేనా అర్జునుడుముందు ఆగలేక పోయింది. కారవసేన సంతా కకాపికలుచేసేశాడతడు. శ్రీకృష్ణుడు సారథిఅర్జునుడికి అడ్డేమిటి? మనసేన వెనక్కి తగ్గేసింది. పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి పాండవయోధులికి. ఒక్కసారి భీష్ముడిమీద విరుచుకు పడ్డారువాళ్ళు. ఎన్నివిధాలకొట్టాలో అన్నివిధాలా కొట్టేశారు భీష్ముణ్ణి. రకరకాల బాణాలూ, ఆయుధాలూ కుమ్మరించారు.

భీష్ముడి వొంటిమీద వేలెడంత ఎడం లేకపోయింది. అంత దారుణంగా, నిష్ఠురంగా నాటుకున్నాయి బాణాలు. అయినా ఆమహా యోధుడు అలాగే నుంచున్నాడు.

అంపశయ్య

సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు. క్రూరమైనబాణాలు కొట్టి భీష్ముణ్ణి పడగొట్టాడు అర్జునుడు.

నీకుమాళ్ళు యావన్నందీ చూస్తూనేవున్నారు. తూర్పుదిక్కు తలపెట్టి పడిపోయాడు భీష్ముడు. గజగజలాడిపోయింది భూదేవి. పడమట సూర్యుడు పడిపోయినట్టే కిందపడిపోయాడు భీష్ముడు. ఒంటినిండా బాణాలే. శరీరంనేలని తాకలేదు. బాణాలే వూతగా వుండిపోయాయి. బాణాలే పక్కలా అయాయి. అలా అంపశయ్య మీద పడిపోగానే ఆయనకి దేవత్వం వచ్చేసింది.

అయితే అది దక్షిణాయనం, “అంత పుణ్యాత్ముడూ దక్షిణాయంలో కాలంచెయ్యడమూ” అంటూ విచారించారు దేవతలు. అది తెలుసుకున్నాడు భీష్ముడు. “విచారించకండి. కాలగతి తెలుసు నాకు. అంచేతే ప్రాణాలు నిలుపుకున్నాను. సత్యవతీదేవి వివాహ సమయంలో నన్ను మెచ్చి మాతండ్రి నాకు వరమిచ్చాడు. అవధ్య త్వమూ, స్వచ్ఛందమరణమూ నాకు ప్రసాదించాడు. అంచేతే నాచావుకి నేనే వొడబడవలసి వచ్చింది. నాప్రాణాలు నావశంలోనే వున్నాయి” అన్నాడు.

సంతోషించారు దేవతలు. అంతేకాదు మహారాజా, అది దక్షిణాయనమని చెప్పడానికి కొంతమంది మునీశ్వర్లనీ పంపించింది అతడితల్లి గంగాదేవి. హంసలయి వచ్చారు వాళ్ళు. తాము చెప్ప దలచినది ఆయనకి తెలుసునని తెలుసుకుని వెళ్ళిపోయారు వాళ్ళు.

భీష్ముడిటు పడిపోయినప్పుడు ద్రోణాచార్యులు దూరంగా పోరాడుతున్నాడు. ఆయనతో చెప్పమని దుర్యోధనుడు దుశ్శాసనణ్ణి పంపాడు. వినడంతోనే మూర్ఛపోయాడు ద్రోణుడు. కొంతసేపటికి కాని తెలుపుకోలేకపోయాడు. లేచి దీనుడే అయిపోయాడతడు. పడుతూ లేస్తూ పరిగెత్తాడు భీష్ముడిదగ్గిరికి.

భీష్ముడు పడిపోవడంతోనే మాత్యులూ, పాండ్యులూ, యాదవులూ - యావన్మందితోనూ ఘనంగా సంతోషించారు పాండవులు. కేకలతోనూ, సింహనాదాలతోనూ, తూర్వారవాలతోనూ మిన్నూ మన్నూ ఏకంచేశారు. మనయోధులూ, నీకుమాళ్ళూ గొంతెత్తి ఏడ్చారు. దేవతలు హాహాకారాలు చేశారు. మనసేనలో వొకటే ఏడుపు వినిపించింది. మనవాళ్ళకి ఎవళ్ళకీ కాళ్ళూ చేతులూ ఆడలేదు. పగిలిపోతూవున్న గుండెలతోనూ, వరదలు కడుతూవున్న కన్నీళ్ళ

తోనూ పాండవుల్ని చూస్తూ వుండిపోయారు. యుద్ధానికి అడుగువేసే వాళ్ళే లేకపోయారు.

సూర్యుడు పశ్చిమసముద్రంలో ములిగిపోయాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : బాణాలకంటే బాధగావున్నాయి నీమాటలు. రాయో, ఇనుమో నాగుండె! పగిలిపోకండా వుంది. సంజయా, సంజయా, ఇంకా ఏంచెపుతావో చెప్పు.

సంజయుడు : సూర్యుడు పశ్చిమసముద్రంలో ములిగిపోయాడు. మనవాళ్ళు యావన్మందీ కవచాలు విప్పేశారు. ఆయుధాలు వొదిలేశారు. అంతమందీ భీష్ముడిదగ్గికి వెళ్ళారు. పాండవులూ అలాగే ఆయుధాలూ అవీ కిందపడేశారు. బంధుమిత్రసహితంగా భీష్ముడి దగ్గికి వచ్చారు. అర్జునుడు మాత్రం గాండీవం పట్టుకునే నచ్చాడు. కౌరవులూ పాండవులూ సమయోచితంగా అప్పటికి మాత్రం పరస్పరం కావేషీలు మరిచిపోయారు. అలా వాళ్ళంతా తనచుట్టూ నుంచోడం చూశాడు భీష్ముడు. కులగురుడైన ఆమహానుభావుడు ఉభయుల్ని అభినందించాడు. ఉభయులచేతా సేవ చేయించుకున్నాడు.

తలగడ

భీష్ముడి శరీరమేమో అంపశయ్య మీద వుంది. తలమాత్రం కిందపడిపోతూవుంది. సాభిప్రాయంగా నీకుమాళ్ళదిక్కు-చూశాడాయన. మెత్తని తలగడలకోసం పరిగెత్తారు నీకుమాళ్ళు. చిరునవ్వు నవ్వాడు భీష్ముడు. అర్జునుణ్ణి పిలిచాడు. గాండీవం కిందపెట్టేసి, కన్నీళ్ళతో దగ్గికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు.

“బాబూ, బాణాలతో తలగడ కావాలోయి” అన్నాడు భీష్ముడు. “చిత్త” మంటూ గాండీవం పుచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. తాతగారి అనుజ్ఞతీసుకున్నాడు. అభిమంత్రించి మూడుబాణాలు

వేశాడు. మొనలు భీష్ముడి పెడతలనెత్తిపట్టుకుని, మొదళ్ళు భూమిని మోసి తలగడగా తయారయాయి బాణాలు. సంతోషించాడు భీష్ముడు. “పక్కకి తగిన తలగడ పెట్టావోయి” అంటూ అర్జునుణ్ణి పొగిడాడు.

“సూర్యుడు ఉత్తరాయణు డయిందాకా సంతోషంగా అంప శయ్యమీదే వుంటాను” - చుట్టూవున్న మనవల్నీ యావన్మంది రాజుల్నీ చూస్తూ అన్నాడు భీష్ముడు - “అంతవరకూ దృశ్యమైన రక్షణ కల్పించాలి మీరు. తగినవాళ్ళని నియమించండి. అగడ్త ఏర్పరిచి, దిట్టమైన ప్రాకారం నిర్మించండి” అన్నాడు.

కొరవులూ, పాండవులూ భక్తిభావంతో ఆయన ఆజ్ఞ శిరసా వహించారు. తగిన వాళ్ళని నియమించి ఆయనకి రక్షణ కల్పించారు. చుట్టూ అగడ్త నిర్మించారు. ప్రాకారం పెట్టారు.

అంతలో చికిత్సకులు వచ్చారు. శల్యచికిత్సచేస్తామన్నారు. భీష్ముడు నిరాకరించాడు. వాళ్ళు కోరుకున్న బహుమతులిచ్చి పంపించేశాడు. తరవాత సంగీశవిద్వాంసులూ, వాద్యనిపుణులూ, స్పృశ్యప్రవీణులూ వచ్చారు. తమతమ విద్యాప్రావీణ్యం ప్రదర్శించారు. ఆయనకి వినోదం కలిగించారు.

పా తా శ గ ం గ

కొంతసేపయాక “దాహం, దాహ” మన్నాడు భీష్ముడు. చల్లని పానీయాలకోసం పదిమందీ పరిగెత్తారు నీకొడుకులు. రకరకాల పానీయాలు పట్టుకువచ్చారు. “అంపశయ్యమీద వున్నాను. దివ్యాస్త్రంతో పుట్టిన పాతాళగంగతప్ప మరో నీరు ముట్టుకోను” అంటూ అవన్నీ నిరాకరించా డతడు.

ఏంచెయ్యాలో ఎవ్వరికీ తోచలేదు. కౌరవులూ తక్కిన యావ
న్మంది రాజులూ మౌకరిమొహాలు మౌకరు చూసుకున్నారు. భయ
పడి పూరుకున్నారు.

“అర్జును డేడీ?” అంటూ మళ్ళీ అతణ్ణే దగ్గిరికి పిలిచాడు
భీష్ముడు — “బాబూ, బాణవేదన సర్వాంగాలూ దహించేస్తూ వుం
దోయి. చూడూ, పెదవులు ఎండిపోతున్నాయి. మహా ధనుర్ధరుడివి.
నువ్వు. నాదాహం తీర్చే నీళ్ళు నువ్వు మౌక్కడివే తేగలవు. త్వరపడు
నాయినా” అన్నాడు.

“చిత్త” మన్నాడు అర్జునుడు. ఆయనకి ప్రదక్షిణం చేశాడు.
ఒక దివ్యాస్త్రం తీశాడు. గాండీవానికి సంధించాడు. పర్జన్యమంత్రంతో
భూమిమీద కొట్టాడు. ఉత్తరక్షణంలో దివ్యమైన పాతాళగంగ
పరిమళిస్తూ ధారగా ఉనికి పైకివచ్చింది.

పాండవుల ఆనందానికి అంతంలేకపోయింది. శంఖాలు పూరిం
చారు వాళ్ళు. కౌరవులు గడగడలాడారు. నిచ్చెరపోయారు. కళ్ళప్ప
గించి బొమ్మలలాగ నుంచుండి పోయారు.

పాతాళగంగతో దాహంతీర్చుకున్నాడు భీష్ముడు. తృప్తిపడి
అర్జునుడితో అన్నాడు : “బాబూ, నువ్వు నరుడివని ఎదుగుతున్నోయి.
నారదుడు చెప్పాడు. నువ్వు కృష్ణుడూ కలిస్తే అసాధ్యమే వుండదు.
అసాధ్యుడివయిన నీతో విరోధం కూడదని చెవులో గూడుకట్టి పోరా
డాను. ఏంలాభం! విన్నాడుకాదు దుర్యోధనుడు. భీముడిచేతిలో
ఇతడి ప్రాణం పోతుంది. తప్పదు.”

తలవొంచుకుని కుంగిపోతూ దగ్గిరే నుంచున్నాడు దుర్యోధనుడు.
అతణ్ణి చూసి ఇలా అన్నాడు భీష్ముడు — “ఎందుకూ విచారిస్తావు!
నామాట విను. అర్జునుడి అద్భుతమైన పరాక్రమం చూశావు కదా!
పైగా ఇతడికి శ్రీకృష్ణుడు ఆపుడు. నమ్మి. ఎవ్వరూ జయించలేడు

వీళ్ళని. యుద్ధం విడిచిపెట్టు. ధర్మరాజు ధర్మాత్ముడు. అతడి ఇంద్ర ప్రస్థం అతడికి ఇచ్చేయ్యి. నీ అర్థరాజ్యం నువ్వు పెట్టుకో. మిగిలిన వాళ్ళయినా ఒత్తికిపోతారు. ఇది నయంకాదా! ఆలోచించు.” అని చెప్పి పూరుకున్నాడు. మరి మాటాడలేదు.

దుర్యోధనుడు మాట్లాడలేదు. తక్కినవాళ్ళూ పలుకూ పలుకూ లేదు. కౌరవులూ, పాండవులూ ఆయనకి నమస్కరించారు. సెలవుతీసుకుని ఎవళ్ళ శిబిరాలకి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు.

“దేవతలైనా గెలవలేరు భీష్ముణ్ణి” — దారిలో ధర్మరాజుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “అలాంటి వాణ్ణి గెలవడమంటే ఎవడితరం! అద్భుతమైన మహాస్త్రాలు కలవాళ్ళు కనక మీకే తగిం దిది” అన్నాడు.

“మేమనగా ఏమాత్రం!” అన్నాడు ధర్మరాజు — “మహా మహుడివి నువ్వు. నీ ప్రాపువల్ల ఇంతటి పనులు చెయ్యగలుగుతున్నాం. నీ భక్తులం. భక్తవత్సలుడివి నువ్వు.” అన్నాడు.

ఇలా వొకళ్ళ నొకళ్ళు ప్రశంసించుకుంటూ పాండవులు సకల పరివారంతోనూ కలిసి శిబిరంచేరుకున్నారు.

శిక్ష కాని కోపం కాదు

భీష్ముడిదగ్గిరనించి అందరూ వెళ్ళిపోయారు. కాపలావాళ్ళు మాత్రం మున్నారు. అంపశయ్యమీద అరమూతకళ్ళతో వున్నాడు భీష్ముడు. అప్పుడు ఆయనదగ్గిరికి కర్ణుడు వచ్చాడు. భక్తివినయాలతో ఆయనకి పాదాభివందనం చేశాడు. “మహాత్మా, నువ్వు ఎప్పుడూ కోపగిస్తూవచ్చిన రాధకొడుకుని, కర్ణుణ్ణి. నమస్కరిస్తున్నాను. నన్ను కోపగించకు. కరుణించు. వాత్సల్యంతో చూసి, వొక చల్లనిమాట చెప్పు” అంటూ బావురుమన్నాడు.

మెల్లిమెల్లిగా కళ్ళు విప్పాడు భీష్ముడు. ఒకచేత్తో అతణ్ణి దగ్గికి లాక్కున్నాడు. ఆదరంగా కాగిలించుకున్నాడు. రక్షణకోసం దగ్గిర వున్నవాళ్ళని అవతలికి పంపేసి, కర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు. “నీమీద నాకు కోపమేమిటోయి? దా. కులకక్షరెచ్చిపోయినట్టు నువ్వు మాట్లాడినప్పుడు, బిడ్డల్ని చెడగొట్టకూడదని నిన్ను గడమాయించేవాణ్ణి. నిష్ఠురంగానూ అనేవాణ్ణి. నిజమే. అయితే అది శిక్ష కానీ కోపం కాదు. సమ్మ. అదీకాక, నీపుట్టుక దైవికమయింది. మానవుల్లో నిన్నుపోలినవాడు లేడు. నువ్వు కుంతీకుమారుడివి. రాధకొడుకువి కావు. ఇది రహస్యంగా నాతో వ్యాసముని చెప్పాడు. నీతేజస్సు నేనుమాత్రం గుర్తించలేదా? పాండురాజు కుమారుడివి కావడంచేత నీమీద వాత్సల్యమే కాని మత్సరమేనామా లేదు నాకు. విన్నావా, వొక్కమాట చెపుతాను విను. కురుపాండవుల వైరం కూడనిది. పాండవులు గెలవరానివాళ్ళు. అప్రమేయుడైన శ్రీకృష్ణుడు వాళ్ళవాడు. అంచేత వాళ్ళతో విరోధం తగదు. నువ్వు మరోలాగ భావించకు. పాండవులతో కలిసిమెలిసి సుఖపడు.”

“కుంతి మాఅమ్మ అని ఇంతకిముందున్నా పెద్దలవల్ల విన్నాను” అన్నాడు కర్ణుడు — “అయినా ఇంతయాక ఇప్పుడు పాండవులతో పొత్తెలాకలుస్తుంది నాకు? వాళ్ళు మహాబలవంతులు. సందేహం లేదు. శ్రీకృష్ణుడు వాళ్ళకి దన్నున్నాడు. నిజమే. యుద్ధంలో వాళ్ళని గెలవడం సాధ్యంకాదు. అదీ బాగా తెలుసు. కాని దుర్యోధన మహారాజు నామీదే భరోసా పెట్టుకున్నాడు. నేనంటే ప్రాణంలా చూస్తాడు. చెప్పలేనంత మన్నన చేస్తాడు. అతణ్ణి వొదిలేసి వెళ్ళడం వీరకర్మమేనా నాకు! నువ్వే ఆలోచించు.

అంతేకాదు, పాండవుల్ని ఎన్నోమాటలన్నాను. సభలో ఎన్నోసార్లు పరాభవించాను. వాళ్ళకి ఎప్పుడూ చెడ్డే తలపెట్టాను.

విరోధమే రెచ్చగొట్టాను. ఇప్పుడు యుద్ధంతప్ప ఇంకో మార్గమే లేదు నాకు.

“అంతా దైవాధీనం. మన మేదీ తప్పించలేం. ఇంకోలాగ చెప్పకు. యుద్ధానికి అనుజ్ఞ దయచెయ్యి నాకు. శత్రువులమీదికి నన్ను పంపు. నా సేవాధర్మం నేను నిర్వహిస్తాను. అనుమతించు. అర్జునుణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణీ. మూడుచెరువుల సీఘ్ర తాగిస్తాను” అంటూ చేతులు జోడించాడు.

“అంతటివాడివే నువ్వు; నే నెరుగుదును” అన్నాడు భీష్ముడు - “దుర్యోధనుడికి నీ భుజబలమే ఆసరా. అదే అతడికి హితమున్నూ. అలాగే కానీ. నీ ధర్మం నువ్వు నిర్వహించు. సందేహించకు. హృదయపూర్వకంగా నేను అనుమతిస్తున్నాను” అన్నాడు.

భీష్ముడి ఆదరమూ, బంధుభావమూ చూసి బ్రహ్మానందం కలిగింది కర్ణుడికి. మరోసారి ఆయనకి పాదాభివందనంచేసి సెలవు తీసుకున్నా డతడు.

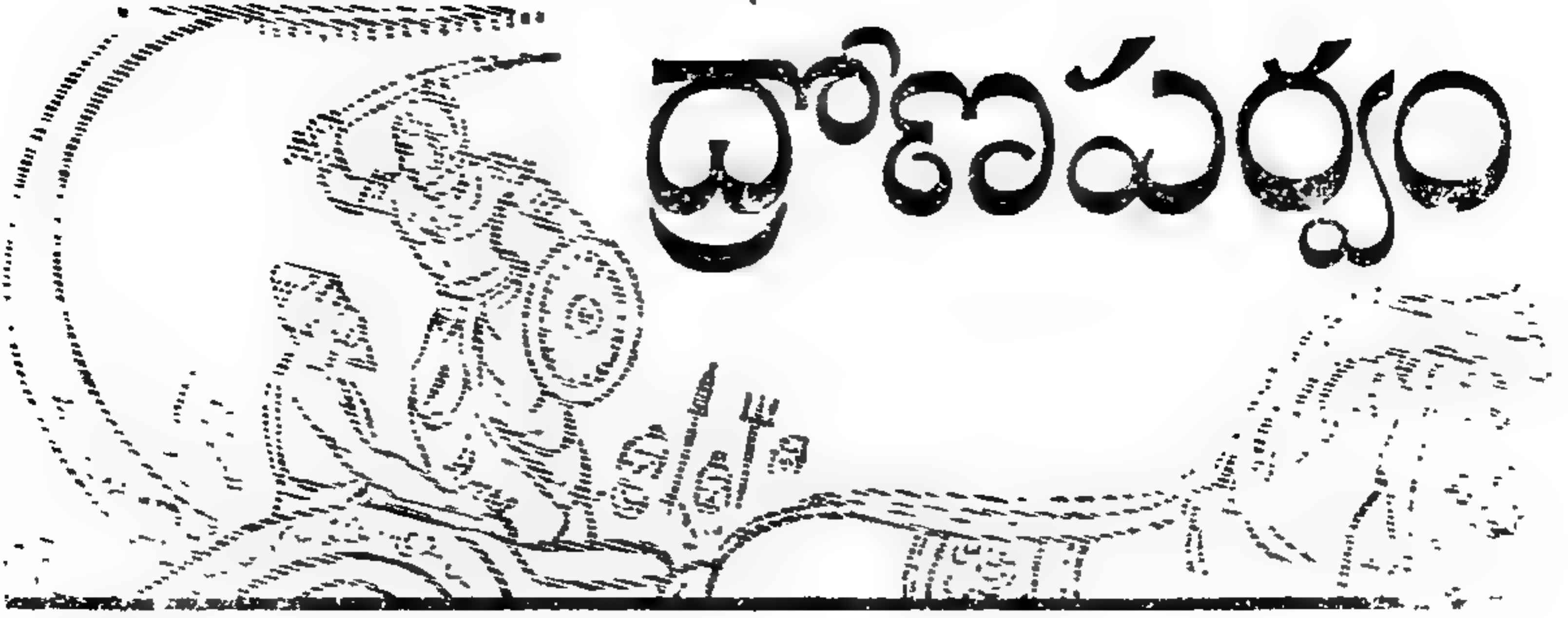

267

ప్రణామార్పణం

ద్రోణ పర్వం

మొదటి అశ్వాసం

భీష్ముడిపాటు విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అయినా దుర్యోధనుడు గెలుస్తాడన్న ఆశ అతణ్ణి వొదలలేదు. యుద్ధవార్తలకోసం సంజయుణ్ణి తిరిగి కురుక్షేత్రం పంపాడు. ఏమవుతుందా అంటూ విచారిస్తూ కూచున్నాడు. భీష్ముణ్ణి తలుచుకుంటూ వుంటే అతడి గుండెలు బద్దలయిపోతూ వుండేవి. దుఃఖపడుతూనే దినాలు గడుపుతున్నాడతడు. కొద్దిదినాలు గడిచాయి. ఒకనాటిరాత్రి మళ్ళీ వచ్చాడు సంజయుడు. వ్యాసముని ప్రసాదించిన మహిమవల్ల ఉభయసైన్యాల విశేషాలూ తెలుసుకుని సరాసరి కురుక్షేత్రంనించే హస్తినాపురం వచ్చాడతడు. తిన్నగా కోటలోకి వెళ్ళాడు. అంతఃపురం ప్రవేశించి సగౌరవంగా ధృతరాష్ట్రుణ్ణి దర్శించాడు.

ఆదరపూర్వకంగా సంజయుణ్ణి దగ్గిరకూచోపెట్టుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. “తరవాత ఏంజరిగింది” అంటూ ఆతురతపడుతూ అడిగాడు. “సంజయా, యుద్ధంలో భీష్ముణ్ణి పోగొట్టుకున్నావ్, మనవాళ్ళు ఏం చేశారు? ఎవరినీ సేనాధిపతి చేసుకున్నారు? ఎవరిప్రాపుదూసుకుని ప్రచండపరాక్రమవంతులైన పాండవులపై న్యంముట్టడించారు? ఉభయ సేనలూ ఎలా కలబడ్డాయి? యుద్ధ మెలా జరిగింది?” అంటూ ప్రశ్న మీద ప్రశ్న కురిపించాడు.

సంజయుడు : మహారాజా, నువ్వు అడిగినదంతా మనవిచేస్తాను. సావధానంగా విను. భీష్ముడు దేవభావం పొందినప్పుడు కౌరవులూ, పాండవులూ ఆయనదగ్గిరికి రావడమూ, ఆసమయంలో జరిగిన

యావద్ద్వైతాంతమూ ఆవాళ నీకు వినిపించాను కదా ! అంపశయ్య మీంచి ఆయన చెప్పిన హితవచనాలు మనవాళ్ళకి రుచించలేదు. రోషంతో ఎరుపెక్కిన కళ్ళతోనే ఆయన్ని వొదిలి శిబిరానికి వెళ్ళారు. కౌరవులు.

ఆరాత్రి వేకువని నీదగ్గిరనుంచి నేను కరుక్షేత్రం వెళ్ళేసరికి యుద్ధానికి సిద్ధపడుతున్నారు నీ కుమాళ్ళు. యుద్ధవాద్యాలూ, శంఖాలూ వొక్కమొగిని మోగుతున్నాయి. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ - చతురంగబలాలు యావత్తూ ఆటోపంతో సిద్ధపడుతున్నాయి. యోధులందరూ వీరవేషాలు వేసుకుంటున్నారు; ఉత్సాహంతోనే సైన్యాలు కూర్చుంటున్నారు. అదంతా ఎంతజరుగుతూ వున్నా వొక్కరి మొహంలోనూ చిక్కి తేమాత్రం రక్తంచుక్క లేదు. భీష్ముడు లేనిలోపం రాజులు యావన్నంది హృదయంలోనూ బాధ పెడుతూవుంది. అంతక్రితం పదిరోజులూ వున్న చైతన్యం ఏమాత్రమూ వాళ్ళలో కనపడలేదు. ప్రతీవాళ్ళ చూపులోనూ దిగులే అవు పిస్తూ వుంది.

యావన్నందియోధులూ దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి బయలుదేరారు. అందరిమనస్సులూ కర్ణుడిదిక్కు పరుగెడుతున్నాయి. “అతడే రావాలిప్పుడు” అంటూ అందరూ కర్ణుణ్ణే తలుచుకున్నారు.

మహారాజా, భీష్ముడు లేకపోవడంతోనే భర్తపోయిన భార్యలా అయిపోయింది మనసేన. సొమ్ములకాపరిలేని సొమ్ములమందలా అవు పించింది. పంటలేనిపొలంలాగా, సింహంలేని గుహలాగా అయిపోయింది. ఆమహనీయుణ్ణి యుద్ధంలో పాండవులు కబళించి, విక్రమంతో విజృంభించడంతోనే, ఆకలిగొన్న తోడేళ్ళు తనభర్తని మింగేసి, తన మీద పడితే, సర్వాంగాలూ చలించిపోయి, భయపడుతూ దిక్కులు చూస్తూవున్న ఆడలేడి ఎలావుంటుంది, అదిగో అలావుంది కౌరవసేన.

“కర్ణా, కర్ణా, అనాధులమయిపోయాం. దయచెయ్యి. కాపాడు.” సైన్యంలో ఎక్కడవిన్నా ఈ మాటలే జాలిగా విని పించాయి.

“కర్ణుడు బలశాలి; విక్రమవంతుడు. అవాళ భీష్ముడన్న దానికి కోపంతెచ్చుకుని ఈషదిదినాలూ యుద్ధానికి రాలేదు. అతడి మంత్రులూ, బంధువులూ వొక్కడూ తొంగిచూడలేదు. అతణ్ణి ఇప్పుడు పిలవండి. ఆలస్యంచెయ్యకండి” అంటూ కౌరవులూ, శక్కిన రాజులూ వొకటేమాట అన్నారు. అందరూ అతడిమీదే ఆశపెట్టుకున్నారు. మహారాజా, అతడిసంగతి నువ్వు విన్నదే కదా! అది ఏమిటంటావా? లోగడ మన యోధుల తరతమూలు నిర్ణయిస్తూ కర్ణుణ్ణి అర్ధరథుడికింద జమకట్టాడు భీష్ముడు. అది కర్ణుణ్ణి శూలంగా బాధించింది. అంతమందిరాజుల ఎడటా భీష్ముడితో సహాయనిరాకరణం చేశాడతడు. ‘నువ్వు యుద్ధానికి వెళితే నేను యుద్ధం చెయ్యను’ అన్నాడు. ‘నువ్వు గెలిస్తే నేను అడివికిపోతాను’ అన్నాడు. ‘నిన్ను శత్రువులు పడగొడితే మాత్రం వాళ్ళని నేను పడగొడతాను’ అన్నాడు. అంచేత అంతవరకూ యుద్ధానికి దూరంగా వుండిపోయాడతడు. అవాళ మా అందరిమనస్సులూ కర్ణుడిమీదికే పరిగెత్తాయి.

నడిసముద్రంలో మునిగిపోయిన వోడలోని జనంలా వున్న మన వాళ్ళకి వొక దీవిలా కనిపించాడు కర్ణుడు. తన శిబిరంలోంచి బయలుదేరివచ్చాడతడు. అతణ్ణిచూసి ఎంతోఅంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. హృదయపూర్వకంగా అతణ్ణి అభినందించాడు.

రాజులందరినీ వొక్కసారి కలయజూశాడు కర్ణుడు. అతడి కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిరున తిరిగాయి. “భీష్ముడు” — అతడి కంఠం గద్గదికపడింది — “దమమూ, సత్యమూ, తపమూ, దానమూ, శీలమూ, అస్త్రపాండిత్యమూ, శస్త్రవీర్యమూ — అన్నీ మూర్తిభవించిన మహా

త్తుడు భీష్ముడు. అంతటివాడే యుద్ధంలో పడిపోయాడు. ఇంక ఎక్కడి బాహుబలం! ఎక్కడి సేనలు మనకి! రాజరాజసర్వసంపదలూ చల్లారిపోయాయి” అంటూ వెక్కివెక్కి ఏడ్చు డతడు. చుట్టూవున్న రాజులు వొక్కసారి బావురు మన్నారు. అందరి మొహాలూ చిన్నపోయాయి; కన్నీళ్ళతో నిండిపోయాయి.

“కౌరవులందరికీ కన్నాకు భీష్మపితామహుడు” తన్ను తాను సముదాయించుకుని, తక్కినవాళ్ళని వోదారుస్తూ అందుకున్నాడు కర్ణుడు - “మీకళ్ళెదటే అర్జునుడితో వోడిపోయి, మేరువు వారిగి నట్టు వారిగిపోయా డతడు. అయిపోయిం దది. ఇక నాసంగతి వినండి. అర్జునుడి పొగరు నేనే అణిచేస్తాను. కలతపడిపోయిన సైన్యం కాపాడ తాను. భీష్ముడిలాగే అన్నివిధాలా నాబాహుబలం చూపిస్తాను. మీకళ్ళు చల్లబడ్డట్టు చేస్తాను. పాండవులు యుద్ధంలో ముక్కాకలు తేరినవాళ్ళే. సాత్యకిన్నీ అసాధ్యుడే. నాకు తెలుసు. కాని నాబాణాలతో వాళ్ళని చెండాడి వొదిలిపెడతాను. వాళ్ళని హతవాఁ చేస్తాను. సామ్రాజ్యలక్ష్మి దుర్యోధనుడికి కట్టబెడతాను.

“అది కానప్పుడు, వినండి, గాండీవమూ, సురదుందుభులూ వింటూ హాయిగా, శాశ్వతంగా కళ్ళుమూస్తాను. కౌరవుల్ని కాపాడుతూ, రణశూరులైన పాండవుల్ని నురుమాడుతూ, కీర్తికరంగా వీరవిహారంచేస్తూ భీష్ముడిదగ్గరికి వెళ్ళిపోవడంకంటే గొప్పేముంది నాకు!” అన్నాడు.

తరవాత తనసారథిని పిలిచా డతడు. “మణులతో మెరిసే మనరథం సిద్ధంచేయ్యి. గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలు పూన్చు. ధనుస్సులూ, బాణాలూ, కత్తులూ - పరికరాలు యావత్తూ పెట్టించు. హస్తికక్ష్య రత్నధ్వజ మెత్తించు. శంఖాలూ, మృదంగాలూ, నిస్సా

కాలూ మొదలైన వాద్యాలు యావత్తూ ఏర్పాటుచేయించు. వెళ్ళు. త్వరగా కానీ” అన్నాడు.

నిమిషాలమీద అన్నీ సిద్ధంచేశాడు సారథి. అగ్నిలా మెరిసి పోతూవున్న రథం పట్టుకువచ్చాడు. ముందు దుర్యోధనమహారాజుకి నమస్కారంచేసి, తీవిగా రథమెక్కాడు కర్ణుడు. యావన్నంది అతడికి జేజేలు చేశారు. ఉడ్డోలమైన తన బుగం యావత్తూ జెండాలతోనూ వాటితోనూ ఎంతోఅంత ఇదిగా వెంటనడిచింది. అలా బయలుదేరి ఓంప్రథమంగా భీష్ముడిదగ్గరికి వెళ్ళాడు కర్ణుడు.

శోషించిన సముద్రంలాగ, విచూనంవిరిగిపడ్డ దేవతలాగ, కింద పడిపోయిన సూర్యుడిలాగ, రెక్కలు తెగిపోయిన మైనాకపర్వతంలాగ - అంపశయ్యమీద పడివున్నాడు భీష్ముడు. యమునమడుగులో కూరుకు పోయి, అరమూతకళ్ళతో వున్న ఏనుగులాగ, అర్జునుడి బాణాలతో కప్పడిపోయి వీరశయనంలో వున్నా డాయన.

బయటే రథందిగాడు కర్ణుడు. నడుచుకుంటూ వెళ్ళాడు. “కర్ణుణ్ణి, వచ్చాను” అంటూ, భీష్ముడికిపాదాభివందనంచేశాడు. “నీకా ఈపాటు! నీఉత్తమచరిత్రకి ఇదా ఫలం! పాడుదై వాన్ని ఏమనాలి? వీరాగ్రణీ! ఒకసారి కళ్ళువిప్పి నన్ను చూడు. పవిత్రమైన నీమాటలు వినిపించి నన్ను ఆనరించు. సైన్యవ్యూహాలు నడిపించడమూ, ముఖా ముఖనెదిరించడమూ, తీవ్రమైన బాణాగ్నిలో శత్రువుల్ని లిప్తలో బుగ్గి చేసెయ్యడమూ నీతోనేఅయిపోయింది. ఇంకేముంది! పాండవులికి పట్ట పగ్గాలే వుండ విక. కౌరవులు కడ తేరిపోతారు. తప్పదు. అర్జునుడనే అగ్నిహోత్రుడు బాణజిహ్వలతో విజృంభిస్తాడు. శ్రీకృష్ణుడు పెను గాలిలా సాయపడతాడు. కారడివిలా కౌరవులు కాలిపోతారు. పాండవజన్యం దిక్కులు పగలగొడుతుంది. దేవదత్తం చెవులు దిమ్మెత్తిస్తుంది. కశిధ్వజం కళ్ళు మిరుమిట్లుగొలుపుతుంది. గాండీవం ప్రచండ

మైన బాణాలు విరజిమ్ముతుంది. నువ్వుతప్ప ఎవడు సహించగలడా ఉద్ధృతం? అర్జునుడంటే సామాన్యడా? శివుడితో బాహుబాహి పోరాడాడు. అతణ్ణి మెప్పించాడు. అతడిచేత వరాలుపొందాడు. దివ్యమైన కర్మదీప్తు డతడు. మహాపరాక్రమశాలివి నువ్వుతప్ప మగొక్కడతణ్ణి ఎదిరించడం కల్ల.” — ఇలా ఎన్నో అంటూన్న కర్ణుడిమాటలు విన్నాడు భీష్ముడు. మెల్లిమెల్లిగా కళ్ళు విప్పాడు. ఆదరదృష్టితో చూశాడు.

భీష్ముడు కళ్ళువిప్పడంతోటే మళ్ళీ సమస్కరించాడు కర్ణుడు. “మహాత్మా, నువ్వు పంపిస్తే చాలు. నేను వొక్కణ్ణే అర్జునుడి భుజ గర్వం అణిచేస్తాను. విషాగ్ని కక్కుతూవున్న మహాసర్పం మంత్రంతో కట్టేసినట్టు నాబాణాలతో అతణ్ణి పాతేస్తాను.” అన్నాడు.

“అంతవాడివేనోయి నువ్వు” ఆదరపూర్వకంగా అన్నాడు భీష్ముడు — “నాకు తెలియదూ! అంబష్ట, విదేహ, పాండ దేశాల రాజుల్ని (ఉత్కల, కళింగ, ఆంధ్ర, గిరివజ దేశాధిపతుల్ని) అవలీలగా గెలిచావు. దుర్యోధనుడిముందు వాళ్ళని దాసోహమనిపించావు. కర్ణా, కౌరవులికి దుర్యోధనుడెంతో, నువ్వు అంతే. రక్తసంబంధంగా వచ్చిన చుట్టరికంకంటే, స్నేహంవల్లా, సహవాసంవల్లా ఏర్పడిన చుట్టరికం గొప్పదంటారు. అంచేత రారాజు రాజ్యభారం నీదే అనుకోవాలి నువ్వు. మేఘంవల్ల ప్రాణులు బతుకుతాయి. సముద్రంవల్లే నదులు గొప్పవవుతాయి. చిన్నవయినా విత్తనాలు భూమిమీదపడే వృద్ధి పొందుతాయి. అలాగే నిన్ను ఆధారంచేసుకుని, నీప్రాపువల్ల కౌరవులు పదికాలాలపాటు సుఖపడడమే కావాలి. పళ్ళచెట్టు పట్టుకు బతికిన పక్షుల్లాగ నిన్ను అంటిపెట్టుకుని సుఖపడాలి బంధువులు. దుర్యోధనుడు వొకటి, నువ్వు వొకటి కాదు నాకు. అంచేత మేలే చెపుతున్నాను. కౌరవుల్ని నడిపించు. రారాజుని గెలిపించు. వెళ్ళు.” అన్నాడు.

పరమానందభరితుడయాడు కర్ణుడు. మోకరించి భీష్ముడి పాదాలు శిరస్సుకి అద్దుకున్నాడు. వినయంగా ఆయనదగ్గర సెలవు తీసుకున్నాడు. రథమెక్కి మనసేనమధ్యకి వచ్చాడు. ఒక్కసారి సేనసేనతా కలయజూశాడు. దిగాలుపడివున్న రాణువలో ఉత్సాహం రెచ్చగొట్టాడు. గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, కాల్బలమూ భారీఎత్తున యుద్ధానికి సన్నాహపరిచాడు. అదంతా చూసి ఎంతో అంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు.

అంతలో ద్రోణాచార్యుల రథం సేనమధ్య ప్రత్యక్షమయింది. ఎర్రగుర్రాలు పూసిన బంగారరథ మది. వేదికాపతాకం రెపరెపలాడుతూ మెరిసిపోతూవుంది. రథంమీద పెద్దపులిలా వున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. ఒంటిమీద బలిష్ఠమైన కవచం ఎంతో అందంగా వుంది. మొహం రణోత్సాహం వుట్టిపడుతూ వుంది. అతణ్ణి చూసి యావన్నంది రాజులూ మహోత్సాహంతో జయజయధ్వానాలు చేశారు.

“కర్ణా, నీవల్ల మళ్ళీ దిక్కంటూ దొరికింది నాసేనకి” మెల్లి మెల్లిగా కర్ణుడి రథందగ్గిరికి తనరథం పోనిచ్చి, సంతోషంగా అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “దివ్యంగావుం దిప్పుడు. ఇకమనం ఏంచెయ్యాలో నువ్వే చెప్పాలి” అన్నాడు.

“అదేమిటి” అంటూ అందుకున్నాడు కర్ణుడు — “నువ్వు రాజువి. రాజులు జనరక్షకులు. ఎంతో అంత బుద్ధిమంతులు. అంచేత నువ్వు చెప్పడమూ, నేను వినడమూ న్యాయం. చెప్పు. ఏమిటి నీ అభిప్రాయం?” అన్నాడు.

“సేనాధిపతి కావాలికదా ఇప్పుడు” అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “ఈ పదిదినాలూ భీష్ముడి బాహువులమాటుని నడిచాయి మన సేనలు. ఒక సేనానాయకుడంటూ ఏర్పడి నడపకపోతే, సరంగులేని వోడలా అయిపోయి, యాపుమాసిపోతాయి సైన్యాలు. నీకు

తెలియంది ఏముంది! కనక మన యోధుల్లో నీకు నచ్చినవాణ్ణి
వొకణ్ణి నువ్వే నిర్ణయించాలి. చెప్ప, సేనాధిపతికి తగినయోధుడు
ఎవడంటావు?” అని అడిగాడు.

“నీయోధుల్లో సేనాపతి పదానికి తగనివా డెవడు?” అంటూ
ఎత్తుకున్నాడు కర్ణుడు— “మనవాడు ప్రతీవాడూ మహారథుడే. పరా
క్రమంలోనూ, గొప్పతనంలోనూ ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోరు. అయితే
అందరినీ సేనాధిపతుల్ని చెయ్యవేం కదా! అదీకాక, వొకణ్ణి సేనాధి
పతి చేస్తే, తక్కినవాళ్ళు మచ్చరించుకుని బాధపడకండా వుండాలి.
అలాంటివాణ్ణి ఎంచుకోవాలి మనం. నాబుద్ధికి అన్నివిధాలా అలాంటి
వాడు ద్రోణాచార్యులు. బ్రాహ్మణుడు. ఆచార్యుడు. రకరకాల
యుద్ధాల్లో ఆరితేరిన పండితుడు. వయోవృద్ధుడు. అమితమైన బల
వంతుడు. శూరుడు. అన్నివిధాలా ఆయనే తగినవాడు. ఆయన్ని
కాదన్నవా డుండుడు. అంచేత ఆయన్ని సర్వసేనాధిపతిగా పట్టం
కట్టు” అన్నాడు.

సేనాధిపతి ద్రోణుడు

తగినరాజుల్ని వెంటవేసుకుని దుర్యోధనుడు ద్రోణుడి దగ్గరికి
వెళ్ళాడు. “గురుదేవా, ఇప్పుడు నువ్వే మమ్మల్ని నడిపించాలి”
అంటూ వినయంగా ఆరంభించాడు— “ఒక్క ప్రాయంలోనే కాదు,
ధైర్యంలోనూ, శీలంలోనూ, మహాస్త్రాలు ప్రయోగించడంలోనూ,
భుజబలంలోనూ, కార్యతంత్రం నడపడంలోనూ— అన్నిటిలోనూ
వృద్ధుడివే నువ్వు. మొదటినించీ నీగొప్పతనం చెపుతూనే వచ్చాడు
తాతయ్య. అంచేత నువ్వే ఇప్పుడు మా అందరికీ ఆదర్శం. నువ్వు ఎలా
నడిపిస్తే అలాగ, వృషభం వెంటనడిచిన గోవుల్లాగ ఈ రాజులూ,
నేనూ యావన్మందిమీ నీ అడుగుజాడల్లో నడుచుకుంటాం.

“కుమారస్వామితో సమానమైనవాడివి నువ్వు. దేవసేనకి నాయకుడై ఆయన రాక్షసుల్ని గెలిచాడు. అలాగే నువ్వు కౌరవ సేనకి సర్వసేనాధిపతివయి పాండవుల్ని జయించు” అన్నాడు.

దుర్యోధనమహారాజుమాటలు యావన్మందిరాజులూ బలపరిచారు. ఎన్నోవిధాల ద్రోణాచార్యుల్ని ప్రశంసించారు. సేనాధిపత్యం వహించమని ప్రార్థించారు.

“నువ్వు మాకు సేనాధిపతివి కావడమంటే, పాండవులు మాకు వీగిపోవడమన్నమాట” మళ్ళీ అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు- “భీష్ముడు లేకపోవడంతోనే అనాధుల మయిపోయాం. నువ్వే మమ్మల్ని కాపాడాలి. తప్పదు” అంటూ చేతులు జోడించాడు.

“ఇంతమంది చెపుతున్నారు మీరు” అందరినీ వొకసారి కలయజూసి అన్నాడు ద్రోణుడు- “రాజుకోర్కి తీర్చడం ధర్మం. అంచేత అవునూ కాదూ అనకండా అంగీకరిస్తున్నాను నేను. వేదాలూ, వేదాంగాలూ ఏవోకొన్ని ఎరుగుదును. ధైర్యమూ మొదలైన గుణాలూ ఏవో కొన్ని వున్నాయనుకోండి. అంతమాత్రానికే మీరు ఏదో ఇంతవాడూ, అంతవాడూ అంటున్నారంటే దానికి మీ ఆక్షరమే కారణం. సరే. సేనాధిపతిపట్టం కట్టండి. ఈమహాసేన యావత్తూ రక్షిస్తాను. కౌరవసేనలో మహోత్సాహం పుట్టిస్తాను. శత్రువుల్ని చించి చెండాడతాను. నాదివ్యాస్తాలతో పాండవుల్ని కప్పిట్టేస్తాను. వాళ్ళ నామరూపాలులేకండా చేసేస్తాను” అన్నాడు.

సంతోషంతో ఉప్పొంగిపోయాడు దుర్యోధనుడు. వెంటనే బంగారంకలశాలతో పుణ్యజలాలు తెప్పించాడు. మంగళద్రవ్యాలు సమకూర్చాడు.

బ్రాహ్మలు పుణ్యాహాలు పలికారు. ఆశీర్వాదాలు చేశారు. మాగధులు గీతాలు పాడారు. వందిజనులు స్తోత్రాలుచేశారు. ముఖ్య

లైన రాజులూ, దుర్యోధనమహారాజూ ద్రోణుణ్ణి సర్వసేనాధిపతిగా అభిషేకించారు. రథికులు శంఖాలు పూరించారు. జయజయధ్వానాలు చేశారు. సైన్యమంతటా భేరిలూ, మృదంగాలూ, పణవాలూ, రక రకాలవాద్యాలూ మోగాయి. భూమి ఆకాశమూ గింగురుమని పోయింది.

ద్రోణాచార్యులు సర్వసేనాధిపతి అయ్యాడు. కౌరవసేనముందు తిలకంలా ప్రకాశించాడతడు. కర్ణుడూ మొదలయిన మహాయోధులతో కలిసి పాండవులమీద ధ్వజమెత్తాడు. కనీ వినీ ఎరగని ధైర్య సాహసాలు చూపించాడు. అద్భుతమైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. అడ్డులేనిశౌర్యం ప్రదర్శించాడు. ఒక అక్షోణికంపై అధికం పాండవసేన హతవారాచాడు. ఎందరినో యోధుల్ని పడగొట్టాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలు కుప్పలు కూలగొట్టాడు. గొడుగులూ, జెండాలూ, చామరాలూ, ఆయుధాలూ, కవచాలూ, భూషణాలూ తుక్కుతుక్కు చేసేసి నేల కప్పేశాడు. అసమానమైన వీరవిహారం చేశాడు. దేవత లతణ్ణి మెచ్చుకున్నారు. శత్రువులు ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు. అడివిలో దావాగ్నిలాగ, కొద్ది రోజులు శత్రుసేన బుగ్గిచేసేశాడు. తుదకి ద్రోణసేనాధిపతి, ఆ మహాగ్నిహోత్రుడు ఆరిపోయాడు. ఆయనచావుకి దుష్టాత్ముడు ధృష్టద్యుమ్నుడు వొక్కడూ తప్పిస్తే, ఉభయసేనలలోనూ కంటతడిపెట్టనివాడు లేడు. నీకొడుకుదుఃఖం ఇక చెప్పే అక్కరలేదు.

ద్రోణుడు కాలంచేశాడనగానే గుండె జల్లుమని చెదిరిపోయింది ధృతరాష్ట్రాడికి. మొహం వెలవెలపోయింది. నిశ్చేష్టుడయిపోయాడతడు. ఒకంతట నోట మాటపెగలలేదు. “సంజయా”-గద్గదిక పడింది కంఠం - “సంజయా, గురువునే చంపేశారూ పాండవులు!” అంటూ గజగజా వడికిపోయాడతడు - “అన్ని అస్త్రవిద్యలు తెలి

సిననా డాయన ! ఉపాయా లెరిగిననాడు. భుజవిక్రమంలో ఉద్దం
డుడు. అంతవాడూ అలాపడిపోయాడూ ? ధనుస్సు ముక్కలయిందా?
రథం విరిగిపోయిందా ? సారథి చచ్చిపోయాడా ? ఉపేక్షించాడా
ఆయన ! ఆయాసపడిపోయో, శత్రువుని లక్ష్యపెట్టకో, పరాకుపడో
వూరుకున్నాడా ? చెప్పు. సంజయా, చెప్పు. నీచుడు ధృష్టద్యుముడు
ఎలాచంపేశాడు ఆచార్యుణ్ణి ? ఆశ్చర్యం ! దైవమే వ్యతిరేకిస్తే పౌరు
షమెందుకు పనికివస్తుంది ? అయ్యో, అంత ధైర్యశాలి, అంత ఉజ్వల
మూర్తి, అంత గంభీరుడు, కళ్ళుమూశాడంటే, మేనువు వారిగిపో
యిందన్నమాట ! సముద్రం ఇంకిపోయిందన్న మాట ! ఇంతకీ ఆచా
ర్యుడు అస్తమించాడంటే వెయ్యిచెక్కలయిపోకండా వుంది, పాపా
ణమో ఏమో నాగుండె !

“పరాక్రమంలోనా లోకాతీతు డాయన. బుద్ధిలోనా బృహ
స్పతి. కురుకుమాళ్ళకి గురుదేవుడు. కుత్సితులైన నాకుమాళ్ళకోసమని
కాలంచేశాడు. పరోపకారంకోసం ప్రాణాలర్పించాడు. మహానుభా
వుడు. విల్లుపట్టి వీరుడన్నవాడల్లా ఆమనదగ్గరే నేర్చుకోవాలి మెలుకు
వలు. అలాంటివాణ్ణి అర్జునుడే నిలవరించివుంటాడు. ధృష్టద్యుముడి
చేత అశడే చంపించివుంటాడు. అంతే. ఇంకొకడికి సాధ్యం కాని పని
అది. పామునిపట్టిన చీమల్లాగ, పాండవసేన పడివుంటుంది మీద.
అయిపోయింది. ఇక దిక్కేముంది మనకి !” ఇలా ఏమేమో పలన
రిస్తూ సొమ్మసిల్లిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అంతలోనే తెలుపుకు
న్నాడు. ఆపాదమస్తకం వడికిపోతూ మళ్ళీ ఆరంభించాడు.

“అవును, ఉదయగిరిమీద పొడుచుకువచ్చిన సూర్యుడిలా తరు
ముకువచ్చివుంటాడు ధర్మరాజు. చీకట్లుపారిపోయినట్టు పారిపోక ఎవ
డడ్డుపడతాడు ద్రోణుడికి ? మదమెక్కి మహోద్రేకంతో పరిగెత్తుకు
వచ్చిన పేద్ర ఏనుగులాగ భీముడు మీదపడివుంటాడు. మనయోధుల్లో

ఎవడితరం 'అతణ్ణి వారించడం? ఉరుముతూ, ఉగ్రమైన పిడుగులు కక్కుతూ ఘోరంగా కమ్ముకువచ్చిన ప్రళయమేఘంలాగ, గాండీవం మోగిస్తూ దివ్యాస్త్రాలుముంచెత్తివుంటాడు అర్జునుడు. అతడిముందు నిలబడే మొనగాడేదీ?

“అలా వాళ్ళు విరుచుకుపడుతూవుంటే ఎవడు పారిపోయాడో! ఎవడు మడమతిప్పకండా నిలబడ్డాడో!! ఎవడు పౌరుషంచూపి ప్రాణాలొడ్డాడో!!! సంజయా, ఎవడూ గురుదేవుణ్ణి కాపాడలేకపోయాడా? అయ్యో, తువకి ఏమవుతుందో? ద్రోణుడు పడిపోయాడంటే కౌరవుల చతురంగబలాలూ - సమస్తసైన్యాలూ పడిపోయాయన్నమాట. అవును, ఎందుకు పడిపోవూ? ధర్మరాజు అదృష్ట మిది. ఊరికే ఏలా పోతుంది. ?

“జంకంటే ఎరగనివాడు అశ్వత్థామ. తండ్రిచావప్పుడు దగ్గిరలేడా? వెనకపాటుని ఇంకోదగ్గిర యుద్ధంచేస్తున్నాడా? అర్జునుడి మూలంగా అడ్డుకోలేకపోయాడా? ధృష్టద్యుముడు చంపేయ్యడంతోనే దుఃఖంతో కుంగిపోయి, చూస్తూ వుండిపోయాడా?”

ఇలా పనివి పనివి ఏడ్చేశాడు ధృతరాష్ట్రుడు. క్షోభపడి పోయాడు.

“సంజయా, నాగుండెలు బద్దలయిపోతున్నాయి. ఇంకేమీ అడగను. నువ్వేమీ చెప్పకు ” అంటూ బావురుమన్నాడు. కుమాళ్ళు గెలుస్తారన్న ఆశ మనసులోంచి ఎగిరిపోయింది. మళ్ళీ మూర్ఛ పోయా డతడు.

అంతఃపురములోని ఆడంగులు యావన్నందీ గొల్లుమన్నారు. ధృతరాష్ట్రుణ్ణి చేతులమీద సాయంపట్టి పక్కమీద పడుకోబెట్టారు. శీతలోపచారాలుచేశారు. కొంతసేపటి తెలుపుకున్నా డతడు. పక్కమీద కూచుని సంజయుడితో మళ్ళీ ఇలా ఆరంభించాడు :

“సంజయా, పాండవుల్ని గెలవడం బ్రహ్మతరం కాదు. ఏమంటావా, శ్రీకృష్ణుడు సారథి. అర్జునుడు రథి. ఆరథానికి అడ్డేముంది’ ఎంతంటే అంతా చేసితీరుతుం దది. అయిందా - ఇక నకుల సహదేవులు అసహాయశూరులు. సాత్యకి సత్యపరాక్రముడు. పాంచాలుడయిన ఉత్తమాజుడు ఉడ్డోలమైన బలశాలి. శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతువు ధీరుల్లో ధీరుడు. భీష్ముడి చావుకి కారకుడైన శిఖండి అఖండమైన పరాక్రమశాలి. అభిమన్యుడు అపరశివుడు. చేకితానుడు చెప్పరానంత పౌరుషవంతుడు. ద్రౌపదికుమాళ్ళు అయిదుగురూ వెయ్యిమందిపెట్టు. యుయుత్సుడు ఉద్దండుడు. ద్రోణుణ్ణి చంపడం కోసమే పుట్టిన ధృష్టద్యుముడు భుజవిక్రమంలో ఎదురులేనివాడు. ఘటోత్కచుడు రావణాసురుడు. కృష్ణుడి దన్నున్న వృష్ణికుమాళ్ళు అసాధ్యులు. గద చేతిలో వుంటే భీముడు కాలయముడు. కౌరవ సైన్యం కడతేర్చడానికీ, పాండవసైన్యం కాపాడడానికీ తాను వొక్కడే చాలు. దానికితోడు సహాయసంపత్తీ, పరికరాలూ వుంటే ఇక చెప్పేదేముంది! ఎప్పుడు ఏదిచెయ్యాలో తెలిసిన వివేకవంతుడు ధర్మరాజు. ధర్మదేవత కొడు కతడు. ధర్మమూ, సత్యమూ ఎరిగిన గుణశాలి. శౌర్యవంతుడు. యుద్ధంలో స్థిరమైనవాడు. అలాంటి వాణ్ణి దేవతలైనా గెలవడం కష్టం. ఇంకో విశేషం, లోకరక్షణ కోసమే యాదవ వంశంలో పుట్టాడు శ్రీకృష్ణుడు. వ్రేపల్లెలో బాలు డు సటించాడు. కంసుడూ మొదలైన రాక్షసుల్ని చంపాడు. దేవేంద్రుణ్ణి వోడించి పారిజాతం భూలోకానికి తెచ్చాడు. శిష్టులంటే ప్రాణ మతడికి. అలాంటి మహనీయుణ్ణి ఆశ్రయించారు పాండవులు. వాళ్ళనేమిటి గెలవడమేమిటి? అదీకాక అర్జునుడంటే శ్రీకృష్ణుడికి ఆత్మ. కృష్ణుడే అర్జునుడికి ఆశ్వు. ఇద్దరూ వొక్కటే వెలుగు.

కృష్ణుడూ అర్జునుడూ - ఇద్దరనడం కేవలం విలాసం. ఆ వెలుగే నను వెలుగు ధర్మరాజుకి. అతడికి భయమేమిటి?

“కౌరవులు నశిస్తారు. తప్పదు.”

వేడివేడి నిట్టూర్పులు విడిచాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కొంచేపు పూరుకుని మళ్ళీ ఎత్తుకున్నాడు.

“భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ కూలిపోయారు కదా! మరి అర్జును డికి అడ్డేముంది? ఇక కౌరవుల నాశనమే వింటాను. తప్పదు. దుఃఖిపడు తూనే అన్నీ వింటాను. సంజయూ, చెప్పు. ద్రోణుడు ఎలా యుద్ధం చేశాడో వినిపించు” అన్నాడు.

సంజయుడు: అది వినిపించడానికే వచ్చాను. విను. సర్వసేనాధి పతిగా పట్టాభిషేకం పొంది సంతోషించాడు ద్రోణుడు. గౌరవమూ, ఆదరమూ వుట్టిపడేటట్టు రాజులందరినీదటా దుర్యోధనుడితో ఇలా అన్నాడు.

“మహారాజా, భీష్ముడి తరవాత నన్ను సేనాధిపతిగా చేసి పూజించావు. నువ్వు చేసిన మంచికి తగినఫలం పొందాలి నువ్వు. అడుగు, నువ్వు కోరిన వరమిస్తాను. “ఏం కావాలో అడుగు”

కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ మొదలైన స్నేహితులతో ఆలోచించాడు దుర్యోధనుడు. ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వచ్చి సవినయంగా అన్నాడు: “వరమిస్తానన్నావు. కావలసిందే కోరు కుంటాను అనుగ్రహించు. ధర్మరాజుని ప్రాణాలతో పట్టుకు వచ్చి నామందుపెట్టు. అంతేచాలు.”

“మహారాజా!” దుర్యోధనుడి మొహం తేరిపార చూస్తూ అన్నాడు - “ధర్మరాజు అజాతశత్రువన్నమాట ఇవాళ నిజమయింది. అతణ్ణి చంపకండా పట్టుకురమ్మన్నావు నువ్వు. ఆశ్చర్యం! ఐతే, ఏమిటి నీ ఉద్దేశం? పాండవుల్ని గెలిచా వినిపించుకుని, అర్ధరాజ్యం వాళ్ళకి

ఇద్దామనా? ఇలాంటికోర్కీ కోరడంలో ఏమిటి నీ ఆంతర్యం? అశణ్ణి పట్టితే నీ ఏమిటి చేస్తావు?”

ద్రోణుడి ప్రశ్న విని సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. అక్కడి వాళ్ళు దరికీ అర్థమయినట్టు తన ఆంతర్యం ఆచార్యులతో విప్పి చెప్పాడు.

మ శ్రీ జూ ద మే ఆ డ తా ను

ధర్మరాజుని చంపేయ్యమని కోరితే అశణ్ణి చంపేస్తావు నువ్వు. సందేహం లేదు. కాని లాభంమాత్రం వుండదు. ఏమంటావా? ధర్మరాజుని నువ్వు చంపేస్తే అర్జునుడు కౌరవులను యావస్కాదినీ చంపేస్తాడు. కాదూ పోదని మనం పాండవుల్ని చంపేశామే అనుకో. శ్రీకృష్ణుడు పూరుకోడు. చక్రంకో కౌరవుల తలలు ఎగరగొట్టేస్తాడు. తుదకి కుంతీదేవి కయినా రాజ్యం కట్టబెట్టేస్తాడు. అచేత గాయమన్నా తగలకండా ధర్మరాజుని పట్టుకువస్తే మళ్ళీ జూదమే ఆడతాను. జూదంలో అశణ్ణి ఎలాగూ గెలిచేస్తాను. అశణ్ణి మళ్ళీ అడివికి తగిలేస్తాను. తనతో తన తమ్ములూ అడవులపాలవుతారు. దాంతో పీడా వొదిలిపోతుంది. అడ్డూ ఆపూ లేకండా శాశ్వతంగా రాజ్యమేలుకుంటాను” అన్నాడు.

దుర్యోధనుడి దుర్బుద్ధికి లోలోపల అసహ్యించుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. తానిచ్చిన వరానికి ఏదో వొక అడ్డుసాకు వెయ్యాలని ఊహించా డతడు. “ధర్మరాజుని తప్పకండా పట్టించుస్తాను. అయితే వొక్కటిమాత్రం ముంది. అర్జునుడు అడ్డుపడ్డాడంటే నూత్రం అది నాతరం కాదు. అర్జునుడే అడ్డుపడితే నేను వొక్కణ్ణే కాదు, దేవతలైనా ధర్మరాజుని వేలెత్తి చూపించలేరు. అర్జునుడు వొక్కడూ లేకపోతే చాలు, ఎంత స్థిరంగా నిలబడతాడో నిలబడమను ధర్మరాజుని! ద్రుపదమహారాజూ, తన సైన్యమూ వెయ్యిమంది అడ

తెత్తి చూస్తూనే వుంటారు, పట్టితెచ్చేస్తాను ధర్మరాజుని. సందేహం లేదు” అన్నాడు.

మహారాజా, నీకుమాళ్ళు మూర్ఖులు. ద్రోణుడన్న దాంట్లో ఆంతర్యం అర్థంకాలేదు వాళ్ళకి. ధర్మరాజు దొరికిపోతాడంటే, దొరికి పోతాడే అనుకుని చంకలు గుద్దారు. పాండవుల విషయం సంకోచించ కండా, ద్రోణాచార్యుల ప్రతిజ్ఞ సైన్యమంతటా, చాటించాడు దుర్యోధనుడు. అదివిని మనసేనలో ఎక్కడలేని ఉత్సాహమూ ఉబికింది సైనికులు యావన్మందీ సింహనాదాలు చేశారు. ఓ, శంఖాలూ, భేరీలూ చెవులు బద్దలయిపోయాయి.

జరిగినవైనం యావత్తూ ధర్మరాజు చారులవల్ల విన్నాడు. తమ్ములు నలుగురినీ పిలిపించాడు.

“గురువుగారి ప్రతిజ్ఞ విన్నావు కదా!” అర్జునుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు — “ఇది సాగకండా చేసేయ్యాలి మనం. నిన్ను తప్పించి చెప్పా డాయన. అంచేత ముఖ్యంగా నీతోనే చెపుతున్నాను. నేను వున్నదగ్గిరే వుండాలి నువ్వు. అప్రమత్తుడివయి యుద్ధం చేస్తూ వుండాలి. దుర్యోధనుడికోర్కి ఎంతమాత్రం జరగకూడదు” అన్నాడు.

“నాబాండెలో ప్రాణమున్నంతవరకూ ఆపనిజరగ దన్నయ్యా,” అన్నాడు అర్జునుడు — “గురువుని చంపడమూ, యుద్ధంలో నీకు నొప్పికలిగినట్టు నేను ఇతరత్రా వెళ్ళడమూ — యెండా వొక్కటే నాకు. మహాపాపా లివి. ఇవిమాత్రం నేను ఎన్నటికీ చేస్తానని నమ్మకు. నా ముక్కులో వూపిరివున్నంతవరకూ ద్రోణుడే కాదు. ప్రమథగణాలతో ఎత్తివచ్చిన శివుడికై నా సాధ్యం కాదు. సందేహించకు. తమ విలువా ఎదటివాళ్ళ విలువా తెలుసుకో లేదు కారవులు. మూడులోకాలూ ఏకమయి వచ్చినా కన్నెత్తిచూడలేరు నిన్ను. నువ్వే యుద్ధంలో భంగపడితే ఈ భూలోకం బద్దలయిపోదూ! సము

ద్రాళు ఇంకిపోవూ! వాళ్ళ ఊహ ఎన్నటికీ జరగదు గాక జరగదు. ఆ దురాత్ములచేతా మనకి పరాభవం? అసంభవం!” అన్నాడు.

తమ్ముడి మాటలు విని కదుటపడ్డాడు ధర్మరాజు. వాళ్ళ సేనలో శంఖాలు పురిమాయి. భేరిలూ, మృదంగాలూ — మంగళ సూచకమైన యుద్ధవాద్యాలు యావత్తూ మోగాయి.

ప ద కు ం డో రో జు

రణనాహంతో పాండవసైన్యాలు యుద్ధభూమికి నడిచాయి. అవాళ క్రౌంచవ్యూహం పన్నారు వాళ్ళు.

వ్యూహంముందు శైల్లగుర్రాలు పూసిన అర్జునుడి రథం వానర పతాకంతో ధగధగా మెరిసిపోతూ నుంచుంది. కాలచంక్రంలా వుండది. రథంమీద గాండీవంపట్టుకుని అర్జునుడూ, నొగలమీద పగ్గాలుపట్టుకుని శ్రీకృష్ణుడూ — శత్రువుల గుండెల్లో దిగులు పుట్టిస్తున్నారు. అర్జునుడిరథం పక్కనే ధృష్టద్యుమునిరథం దివ్యమైన గుర్రాలతోనూ, ఉద్ధతుడైన సారథితోనూ నిలబడింది. భీముడూ, నకులసహదేవులూ, అభిమన్యుడూ మొదలైన కుమాళ్ళూ, ద్రుపదుడూ మొదలైన బంధువులూ, ధృష్టకేతువూ మొదలైన దండనాయకులూ, తక్కిన యోధులూ ఎవళ్ళకితగిన కీలకస్థానాల్లోవాళ్ళు నిలబడ్డారు. వ్యూహం మధ్య దృఢమైనసేనతో ధర్మరాజు నిలబడ్డాడు.

మనవాళ్ళు శకటవ్యూహం పన్నారు. అందులో కుడిపక్క సింధురాజు జయద్రథుడూ, కళింగంరాజు శ్రుతాయువూ, వికర్ణుడూ కాశారు. వీళ్ళకి దన్నుగా పెద్ద గుర్రాలసేనతో శకుని నుంచున్నాడు. ఎడమపక్క కృతవర్మా, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ, దుశ్శాసనుడూ కాశారు. వీళ్ళకి దన్నుగా కాంభోజరాజు సుదక్షిణుడూ, శక, యవనదేశాలరాజులూ నుంచున్నారు. మధ్య రారాజు దుర్యోధనుడు

కాశాడు. అతడిచుట్టూ త్రిగర్తరాజు సుశర్మా, మద్రదేశంరాజు శల్యుడూ, శిబీ, శూరసేనదేశంరాజులూ సేనాధిపతి ద్రోణుడూ నుంచున్నారు. రాజరాజముందు అంగదేశంయోధులతో కర్ణుడు నుంచున్నాడు. తక్కిన వీరులు ఆయాకీలకస్థానాల్లో నుంచున్నారు. ఇలా ఎంతదిట్టంగా వుండాలో అంతదిట్టంగానూ వుంది శకటవ్యూహం.

మన సేనాముఖానికి తిలకంలా కనిపించాడు కర్ణుడు. అతడి దర్పమూ, తేజస్సు చూడశక్యం కాలేదంటే నమ్ము. అతణ్ణి చూసి మనసేనలో ఈ మూలనించి ఆ మూలదాకా ఉత్సాహం వుప్పొంగి పోయింది. “పాండవులపని అయిపోతుంది” అంటూ గొంతెత్తి చెప్పకోడం ప్రారంభించారు సైనికులు — “కర్ణుడితో దేవతలన్నా కలబడలేరు. భీష్ములవారిమీద మచ్చరం పెట్టుకుని ఇన్నాళ్ళూ వూరుకున్నా డిత్తుడు. అంతేకాని ఇతడే గుడ్లెరచేస్తే పాండవులు ఏమాత్రం! ఇంతవరకూ బతికి బట్టక ట్టేవాళ్ళా వాళ్ళు!” అంటూ మీసాలు మెలిపెట్టుకున్నారు.

ద్రోణాచార్యులు చెయ్యి విసిరాడు. శకటవ్యూహం బయట దేరింది. అది కదిలీ కదలడంతోటే ఆకాశంమీంచి రక్తవర్షం కురిసింది. మబ్బులేని పిడుగుపడింది. నెత్తురూ, మాంసం కండలూ, దుమ్ములూ వొక్కసారి కురిశాయి. గుంపులుగుంపులు గెద్ద లెగిరాయి. వరళ్ళు అరిచాయి. ఉల్కలు రాలాయి.

ఈ మహోత్పాతాలు చూసి పిసరంతా చలించలేదు మన వాళ్ళు. శంఖాలు వూదారు. భేరీలు మోయించారు. సింహనాదాలు చేశారు. ఉత్సాహంతోనూ, పూనికతోనూ ముందుకి నడిచారు. పాండవులమీద విరుచుకుపడ్డారు. పాండవులున్నా ముందుకి తోసుకు వచ్చారు.

ఇన్నాళ్ళు అస్త్రసన్యాసంచేసిన కర్ణుడు ఇవాళ యుద్ధానికి ఉద్విఘ్నమవుతున్నాడు. కసితో అర్జునుడిమీద కలబడాలని కత్తులు నూరుతున్నాడు. అర్జునుడున్నా అలాగే కర్ణుడిమీదికి కాలు దువ్వుతున్నాడు. ఉభయ సేనల్లోనూ ఉద్రేకం హెచ్చుగానే వుంది. రెండు సేనలూ ముఖాముఖి తారసిల్లాయి. ఇటు శకటవ్యూహమూ, అటు క్రౌంచవ్యూహమూ రెండూ వొకదాని ముందు వొకటి కొంచేపు కదలకండా నిలబడ్డాయి. రెండు సేనలూ చివురుపెట్టిన రెండు మామిడి తోటల్లా అవుపించాయి.

ముందు మన సేననించి ద్రోణ చార్యులు కలబడ్డారు. అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యుడిలాంటి తన బంగారం రథం దురుసుగా శత్రువులమీదికి ఉరికించాడతడు. దాంతో పోలో అంటే పోలో అని మన సైన్యం అతడివెనక నడిచింది. పాండవులమీద విరుచుకుపడింది.

ఇటు ద్రోణుడిరథం కదలగానే అటు అర్జునుడిరథం కదిలింది. మన సేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడితో పాండవ సైన్యమూ పోలికేకలు పెడుతూ విరగబడింది. యుద్ధం చూడడానికని వచ్చిన దేవతలవిమానాలతో ఆకాశం నిండిపోయింది.

ఉభయ సేనలూ ఉప్పెనలా కలబడ్డాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ పరిగెత్తి ధూళిమయ మయిపోయింది రణరంగం. భూమి, ఆకాశమూ అన్నిదిక్కులూ వొక్కసారి నిండిపోయింది. ఇటూ అటూ ప్రయోగిస్తూవున్న బాణాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ మంటలులేచి సూర్యకిరణాలు కనడలేదు. ఏనుగులకపాలాలు భళ్ళున పగిలీ, రథాలు ఘోషఘోష విరిగీ ఉగ్రంగా వుంది ధ్వని. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, భటులూ లెక్కలేనంతమంది తెగిపోయారు. ఘోరంగా రక్తప్రవాహం ప్రవహించింది. ఆయుధంచూసి దేవతలు ముక్కు మీద వేలు పెట్టుకున్నారు.

ద్రోణుడి పరాక్రమం

ఆ దొమ్మియుద్ధంలో ద్రోణాచార్యులు నలిగేగిపోయాడు. ఎర్ర గుర్రాలుపూసిన తన బంగారం రథం చిత్రవిచిత్రంగా పరిగెత్తించాడు. కొరివితిప్పినట్టు ఎక్కడపడితే అక్కడే ప్రత్యక్షమయింది రథం. పాండవ యోధులూ, పాంచాలవీరులూ అది వొకరథం కాదు ఎన్నో రథాలను కున్నాడు; తెల్ల మొహం వేశారు. అలా వీరవిహారంచేస్తూ రకరకాల బాణాలు విరజిమ్మాడు ద్రోణుడు. ఏనుగులు పీనుగులు చేశాడు. గుర్రాలు రక్తకల్పీలుచేశాడు. రథాలు గుండపిండిచేశాడు. కాల్బలాలు చిత్రవధ చేశాడు. రాద్రమూర్తి అయిపోయి, మరిడి విరుచుకు పడ్డట్టు శత్రువులమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

ద్రోణుడి రథచక్రాలు వినిపించేసరికి, వేదిక జెండా — ఎర్ర గుర్రాలూ అవుపించేసరికి పాయలు పాయలు అయిపోయేవి పాండవుల రథాలు. ఆయనబాణాలు పడేసరికి గర్జించుకు పరిగెత్తిన ప్రళయ మేఘాలలాగ పుంజాలుతెంపుకు పారిపోయేవి శత్రుసేనలు. అంతలోనే మళ్ళీ కలబడే వవి. అంతలోనే చీలిపోయేవి. అంతలోనే ఎదిరించేవి. అంతలోనే పారిపోయేవి. శత్రువుల చతురంగబలాలు యావత్తూ చిందరవందర చేసేశాడు ద్రోణుడు. కనీవినీ ఎరగని పరాక్రమం చూపించాడు. కళ్ళుమూసుకుపోయిన దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. వరద వరదలయి రక్తనదులు ప్రవహించాయి. లెక్కాజమాలేకండా విరిగిపడ్డ తెల్లచామరాలే ఆనదిలో నురుగు. తెల్లగొడుగులు రాజ హాంసలు. కత్తులు చేపలు. తలకాయలు రాళ్ళు. జుత్తులు నాచు. మాంసం బురద. కుప్పలుపడ్డ భటుల శవాల్నూ, ఏనుగుల పీనుగులూ, గుర్రాల కళేబరాలూ, విరిగిన రథాలు — ఇవి ఇసకదిబ్బలు. ఆ రక్త

నదుల్లో భూతాలూ, భేతాలూ పట్టలేని సంహోషంతో ఈతలాడాయి. ముసకలు పెట్టాయి. విందులు కుడిచాయి.

మధ్యాహ్న మయింది. తేరిచూడడానికి వీలులేకండా మండిపోతున్నాడు సూర్యుడు. అంతకంటే ప్రతాపంతో ప్రకాశించాడు ద్రోణుడు. చూశాడు ధర్మరాజు. ఎక్కడలేని తొందరా పట్టుకుండతడికి. “ఇశ్ణి ఇప్పుడు అడ్డుకోకపోతే ప్రమాదిస్తుంది” అంటూ ధృష్టద్యుమున్నే, అర్జునున్నే తొందరచేసేశాడు.

ధృష్టద్యుముడు రథం పరిగెత్తించాడు. గుర్రాలు వురకలు పెట్టాయి. రథమిది పతాకం రెపరెపలాడి మెరిసిపోయింది. అలా దురుసుగా వెళ్ళి ఘోరంగా ద్రోణుణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తాడతడు. ధృష్టద్యుముడి వెంట అర్జునుడున్నా వురికాడు. పెద్దరాణువ ద్రోణుడిమీద పురికొల్పాడు. ఆ రాణువరాణువంతా ధృష్టద్యుముడి రథం దాటుకుని ముందుకి వెళ్ళింది. ద్రోణుణ్ణి ఘోరమయింది.

ద్రోణాచార్యుడి నేత్రాలు ఎర్రగా జ్యోతుల్లాగ మెరిశాయి. శరీరం పొడిగింది. శివమెత్తినట్టు వొక్కసారి పాండవసేనమీద విరుచుకు పడ్డాడతడు. అంతవృద్ధుడూ వొక యువకుడిలాగ విజృంభించాడు. శత్రుయోధులూ ఏమంత తక్కువతినలేదు. తమ శాయశక్తులా మడమ తిప్పకండా పోరాడారు. ద్రోణుడి సారథినీ, గుర్రాలనీ రక్తాలు కారేటట్టు కొట్టారు.

ఉగ్రుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. వాడివాడి బాణాలు వర్షంలా కురిపించాడు. శత్రువుల ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్యాలూ రక్తస్నానం చేసినట్టు కనిపించాయి. ఎర్రటిమేఘాలు ఆవరిస్తే ఆకాశం ఎలా అవుపిస్తుందీ, అదిగో అలా అవుపించింది రణరంగం.

కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కాడు ధృష్టద్యుముడు. దారుణమైన మారణస్త్రాలు ద్రోణుడిమీద గుప్పించాడు. అతడిసైన్యం జ్వలిల్లి

నట్టు చేసేశాడు. ద్రోణుడు కొడుతూవున్న బాణాలు వొకతట్టు కాసుకుంటూనే అతడిసేనని ఘోరంగా కొట్టాడు ధృష్టద్యుముడు. అతడి యుద్ధంచూసి సెబాసంటే సెబాసు అన్నారు దేవతలు.

పేరుపడ్డ మనయోధులు ద్రోణుడి రెండువైపులనించీ తరుముకుంటూ శత్రువులమీదికి వెళ్ళారు. అయితే వాళ్ళని వొక్కణ్ణీకూడా ముందుకి రానియ్యలేదు అర్జునుడు. మెరుపుల్లాంటి బాణాలు రువ్వాడతడు. మనవాళ్ళ వొళ్ళు మంట పట్టించాడు.

కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేటంతలో వొక పదిబాణాలు ధృష్టద్యుముడి వొంటిమీద నాటించాడు ద్రోణుడు. దానికి పిసరంతా చలించలేదు ధృష్టద్యుముడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు ద్రోణుడి మీద దిమ్మరించాడు. వాళ్ళిద్దరిబాణాలతోనూ ఆకాశం కప్పడి పోయిందంటే నమ్ము.

అంతలో ధర్మరాజుముందున్న యోధులు ద్రోణుడిమీదికి తోసుకువచ్చారు. మనవాళ్ళలో ఎంపికయినవాళ్ళు వెళ్ళి వాళ్ళతో కలబడ్డారు. ఘోరమైన ద్వంద్వయుద్ధ మారంభమయింది. శకుని సహదేవుడిమీదికి వెళ్ళాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి జెండా నరికేశాడు. సహించలేకపోయాడు సహదేవుడు. ఉగ్రుడయిపోయాడు. శకునిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథినీ చంపేశాడు. శరీరం చీలిక లయినట్టు దారయిన బాణాలు గుప్పించాడు. గదపుచ్చుకుని రథంగెంతేశాడు శకుని. మెరుపులా వెళ్ళి సహదేవుడి సారథిని చంపేశాడు. సహదేవుడు గదపట్టుకున్నాడు. రథంమీంచి దూకేసి శకునిమీది కురికాడు. ఇద్దరూ గదలుఎత్తిపట్టుకు నిలబడి శిఖరాలతోవున్న రెండుకొండల్లా అవుపించారు.

మన వివింశతి భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. అతడిమీద వొక ఇరవై బాణాలు కొట్టాడు భీముడు. నవ్వుతూ వొక వెడల్పాటి బాణం వేశాడు వివింశతి. దెబ్బతో భీముడిధనుస్సు రెండుముక్కలయి పోయింది. మనసేనలు పోలికేకలు వేశాయి. కవ్వించినట్టయి బాగా వొళ్ళమండింది భీముడికి. లిప్తలో మరొకధనుస్సు తీశాడతడు. వివింశతిగ్రాాలు చంపేశాడు.

భూరిశ్రవుడు ధృష్టద్యుముడితో కలబడ్డాడు. అరనిమిషంలో అతడిరథం బాణాలతో కప్పేశాడు. “నిలబడవోయి, అటు వెళతావే?” అని భూరిశ్రవుణ్ణి అదలిస్తూ అతడిమీద అంపవాన కురిపించి కంగారుపెట్టేశాడు శిఖండి.

అలంబసుడూ ఘటోత్కచుడూ కలబడ్డారు. ఇద్దరూ పిశాచాలు పూసినరథాలెక్కారు. నల్లటి ఎలుగుబంటితోళ్ళ కవచాలు వేసుకున్నారు. ఆకాశం పగిలిపోయినట్టు అరుస్తూ వొకడిమీద వొకడు కలబడ్డాడు. ఒకణ్ణిమించినట్టు వున్నాడు మరొకడు. ఇద్దరూ నువ్వా నేనా అంటూ దెబ్బలాడారు. ఇద్దరూ కొట్టుకున్నారు. మాయలు చేసుకున్నారు. దెబ్బలాడి దెబ్బలాడి ఇద్దరూ మాయమయిపోయారు.

మన లక్ష్మణకుమారుడు క్షత్రదేవుడిమీదికి వెళ్ళాడు. అద్భుతమైన యుద్ధంచేశాడు.

అనువిందుడు చేకితానుడితో కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ ఘోరంగా పోట్లాడారు.

శల్యుడు నకులుణ్ణి ఎదిరించాడు. నవ్వుతూ మేనల్లుడిమీద బాణాలువేసి నొప్పించాడు. నకులుడుమాత్రం సామాన్యడా? నాగు పాముల్లాటి బాణాలు మేనమామమీద నాటించాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి విల్లూ విరిచేశాడు. జెండా నరికేశాడు.

గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు. అలా అతణ్ణి రథంలేకండా చేసేసి శంఖం పూరించాడు.

కృపాచార్యులు ధృష్టకేతువుతో కలబడ్డాడు. తీవ్రమైన బాణాలు వేసి అతణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు ధృష్టకేతువు. వందలూ వేలూ బాణాలు రువ్వి అతణ్ణి ముంచెత్తాడు కృపాచార్యులు.

సాత్యకీ కృతవర్మా కలబడ్డాడు. కృతవర్మ ఎదురొమ్ముమీద వరసపెట్టి డబ్బయి బాణాలు నాటించాడు సాత్యకీ. మరో ఏడు కలిపి డబ్బయిపడు బాణాలు గుప్పించాడు కృతవర్మ.

ఇంతలో సుశర్మమీదికి దూసుకువచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతడి జీవస్థానాల్లో బాణాలు నాటించాడు. దెబ్బలు తిని జంకలేదు సుశర్మ. సాత్యకీ కొంకుల్లో గురిచూసి కొట్టాడతడు.

తన మశ్శ్యదేశంసేనతో వచ్చి కర్ణుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు విరాటరాజు. మధ్యదేశసైన్యమూ, అంగదేశసైన్యమూ అద్భుతమైన యుద్ధం చేశాయి. కళ్యమెయ్యా కోపం వచ్చింది కర్ణుడికి. విరాటరాజు గుర్రాలూ, అతడి సారథీ ముక్కముక్క లయిపోయినట్లు కొట్టేశాడతడు. నీకొడుకులు సంతోషంతో వెలికికేకలు వేసేశారు.

భగదత్తుడు ద్రుపదుడితో కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ సమవుజ్జీలయి యుద్ధం చేశారు. ఒకళ్ళనిమించిన అస్త్రబలం వొకళ్ళు చూపించారు. ఒకళ్ళని మించి వొకళ్ళు సింహనాదాలు చేశారు. వాళ్ళయుద్ధం చూస్తే కళ్ళుమూసుకుపోయాయంటే నమ్ము.

పౌరవుడు అభిమన్యుణ్ణి ఎదిరించాడు. దురుసుగా జడివానలా కురిపించాడు బాణాలు. అసలే అగ్గితునక అభిమన్యుడు. జూలుపట్టి లాగితే సింహంకొదమ ఎలా తిరగబడుతుంది, అదిగో అలా తిరగబడ్డాడతడు పౌరవుడిమీద. అతడి కోదండం విరిచేశాడు. జెండా చించేశాడు. గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ

నాలుగుబాణాలతో తారుమనిషిచేశాడు. మరోబాణంతో సారథిని కీచుమనిషించాడు. ఏడుబాణాలు పౌరవుడి వొంటిమీద నాటించాడు.

అంతతోనూ పూరుకోలే దతడు. ధనుస్సుని బాణం తొడిగి సరిగ్గా అణ్ణడికంతం గురిచూశాడు. ఉత్తరక్షణంలో పౌరవుడి తల ఎగిరి పోతుంది. అది చూశాడు కృతవర్మ. చప్పున టపీటపీ రెండు బాణాలు కొట్టాడు. అభిమన్యుడి బాణమూ, ధనుస్సు ముక్కలు చేసేశాడు.

కత్తి, డాలూ అందుకున్నాడు అభిమన్యుడు. రథంమీంచి కిందికి దూకాడు. అమాంతంగా పౌరవుడిమీదికి పరిగెత్తాడు. అతడి గుర్రాలు నరికేశాడు. సారథిని పడదన్నాడు. పాముని పట్టిన గరుత్మంతుడిలాగ పౌరవుడిజత్తు పట్టుకున్నాడు. క్షణంలో పౌరవుడి తల తెగిపోతుంది. అది చూశాడు సైంధవుడు జయద్రథుడు. ఉత్తర పడిపోతూ కత్తి, డాలూ పట్టుకుని, రథంగెంతేసి, చువ్వలా వెళ్ళి, అభిమన్యుణ్ణి అదిలించాడు. అభిమన్యుడి జనక ద్వేషి జయద్రథుడు. అణ్ణి చూడగానే ఎక్కడలేని క్రోధమూ పుట్టుకువచ్చిందతడికి. పౌరవుణ్ణి వొదిలేశాడు. ఉన్న పాళాన జయద్రథుడిమీదికి లంఘించాడు.

జయద్రథుడూ, అభిమన్యుడూ చిత్ర విచిత్రమైన గతులు చూపిస్తూ కత్తియుద్ధం చేశారు. ఒక సింహమూ, మౌక శరభమూ రెక్కలుకట్టుకు పోరాడుతూవుంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలావుంది వాళ్ళిద్దరూ పోరాడుతూ వుంటే. ముక్కుమీద వేలువేసుకున్నారు చూసినవాళ్ళు.

మెరుపులా కత్తి ఝుళిపించి, తటాలున కొట్టాడు జయద్రథుడు. అభిమన్యుడి డాలుకి తగిలి చొచ్చుకుపోయింది కత్తి. ఒక్క కుదుపు కుదిపాడు అభిమన్యుడు. ముక్కలయి పూరుకుంది జయద్రథుడి కత్తి. జంకేశాడు జయద్రథుడు. వెనక్కి పారిపోయి రథమెక్కేశాడు. “ఓడి

పోయి పారిపోయావు. పిరికి! పోపో” అంటూ అతణ్ణి వొదిలేశాడు అభిమన్యుడు. సింధు సేనమీదపడి నురుమాడడ మారంభించాడు.

ఎంతోమందిరాజులు చుట్టుముట్టారు అభిమన్యుణ్ణి. ధగధగా మెరిసిపోతూవున్న శక్తి తీసి విసిరాడు శల్యుడు. ఒక ఆడపామని వొడిసి పట్టిన గరుత్మంతుడిలాగ ముందుకి వురికి శల్యుడిశక్తి పట్టేశాడు అభిమన్యుడు. అలా పట్టేసి తిరిగి శల్యుడిమీదికే విసిరికొట్టాడు దాన్ని. శల్యుడి సారథిమీద పడింది. నిండుప్రణాలు నీలువునా వొదిలేశాడు సారథి. పాండవసైనికులు సింహనాదాలు చేశారు. విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ, ధృష్టకేతువూ, ధర్మరాజూ, సాత్యకీ, కేకయరాజులూ, భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండి, నకుల సహదేవులూ, ద్రౌపదికుమార్తూ - యావన్నెందో అభిమన్యుణ్ణి అదే పొగడడం పొగిడారు; సింహనాదాలు చేశారు. భూమి ఆకాశమూ ప్రతిధ్వనించింది. విని వుల్లాసంతో వుప్పొంగిపోయాడు అభిమన్యుడు.

అదంతా చూసి కన్నుకుట్టింది నీకుమాళ్ళకి. రోషంతో రుసరుసలాడిపోయారు వాళ్ళు. అంతమందీ వొక్కసారి అభిమన్యుడి మీద పడ్డారు. ఎడాపెడా అంపవాన కురిపించారు. వాళ్ళని మెప్పించడానికి శల్యుడుకూడా గదపట్టుకు పరిగెత్తాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఎన్నో ద్వంద్వయుద్ధాలు విన్నాం. కాని ఇంతసేపు, ఇంత ఇదిగా ఎన్నడూ వినలేదు. సంజయూ, ఇకముందు లోకంమీద కురుపాండవయుద్ధం చెప్పుకుని నిచ్చెరపోతారు ప్రజలు. వింటూన్నకొద్దీ వినాలనే వుంది యుద్ధం. ఎంతవిన్నా తనివితీరడం లేదు. ఊ, చెప్పు చెప్పు. తరవాత ఏం జరిగింది? శల్యుడూ! అభిమన్యుడూ ఎలా యుద్ధం చేశారట!

సంజయుడు : సారథి చచ్చిపోయాడన్న ఉక్రోషంతో గద పుచ్చుకుని, యముడిలా వస్తూవున్న శల్యుణ్ణి చూశాడు అభిమన్యుడు.

తానూ వొక మంచి గదపుచ్చుకున్నాడు. “రా, ర” మ్మంటూ శల్యుడి మీదికి హుంకరించాడు. మహారాజా, అభిమన్యుడి ఉగ్రమూర్తి, ఆ సొంపూ చూసితీరవలసిందే అంటాను. సమస్త సేనలూ అతణ్ణి మెచ్చుకుంటూ, భయపడిపోతూ నుంచుండిపోయాయంటే సమ్ము.

భీముడూ శల్యుడూ గదాయుద్ధం

అంతలో సింహాలా వెచ్చి వాలాడు భీముడు. అభిమన్యుణ్ణి వెస్కకితోసేసి, ఉద్దండమైన గదాదండం పట్టుకుని, ప్రళయయముడిలాగ వుంకించి నుంచున్నాడు. ఆ వొంపూ, ఆ రీపీ అద్భుతం! అలా నుంచున్న భీముడిమీదికి అమాంతంగా వెళ్ళి కలబడ్డాడు శల్యుడు. వాళ్ళిద్దరూ కలబడగానే ఉభయసేనలూ గొల్లుమన్నాయి. ఉభయ సేనల్లోనూ రణవాద్యాలు మోగాయి. ఇతడికి అతడే సాటి, అతడికి ఇతడే సాటి. వీళ్ళని ఎదిరించడానికి లోకంమీద మరొకడు లేడు” — ఉభయసేనల్లోనూ, ఇవేమాటలు.

భీముడూ, శల్యుడూ గదాయుద్ధ మారంభించారు. ఇద్దరూ వొడుపుతో గదలెత్తారు. మండలాకారంగా తిరిగారు. గదలతో చిత్రవిచిత్రంగా కొట్టుకున్నారు. గదాగదా ఖణేలుమనేసరికి నిప్పులు రాలాయి. ఒకరు చాసి కొట్టేసరికి వొకరు తప్పించుకునేవారు, వొడుపుచూపి. ఒకరినొకరు జంకించి కొట్టుకునేవారు. గభీమని దెబ్బ పడిందో రక్తాలు చిమ్మేవి. దభీమంటే దభీమని పడేవి అడుగులు. హుమ్మంటే హుమ్మంటూ దిక్కులికి వినిపించేవి హుంకారాలు. ఇద్దరూ సమవుజ్జీలు. ఇద్దరూ సమబలవంతులు. వీరత్వమూ, ఉద్రేకమూ, పంతమూ — ఎందులోనూ ఎవ్వరూ తీసిపోరు. వాళ్ళ గదా

యుద్ధంచూసి, మనుషుల సంగతి అలావుంచు - దేవతలే నాలికలు కరుచుకున్నారు.

అలా ఇద్దరూ ఎంతోసేపు పోట్లాడారు. తుదకి ఇద్దరూ గబా గబా కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరికీ ఆయువుపట్లలో వొక్కసారే దెబ్బలు తగిలాయి. ఇద్దరూ వొక్కసారే మూర్ఛపోయారు. ఇటు మనవాళ్ళూ, అటు పాండవులూ వొక్కసారే బెంబేలుపడిపోయారు. పెడబొబ్బలు పెట్టేశారు.

గెద్దలా వెళ్ళి వాలాడు కృతవర్మ. శల్యుణ్ణి ఎత్తి లిప్తలో పట్టుకువచ్చేశాడు. అంతలోనే భీముడు తెలుపుకున్నాడు. లేచి విజయ గర్వంతో నుంచున్నాడు. ఒళ్ళు మండింది నీకుమాళ్ళకి. మదపుటేనుగులతోనూ, రథాలతోనూ వెళ్ళి అతణ్ణి ముట్టడించారు. రకరకాల శస్త్రాలూ అస్త్రాలూ వేసి అతణ్ణి ముంచెత్తారు.

పెద్దఎత్తుని వచ్చి మనసేన తరిమికొట్టాడు ధర్మరాజు. నకుల సహదేవులూ, ఇంకా ఎంతోమంది యోధులూ అతడివెంట వచ్చారు. మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డారు. పెనుగాలికి చెదిరిపోయిన మేఘాల్లాగ చెల్లాచెదురయిపోయింది మనసేన.

అంతలో అపరాష్ట్రమయింది

కౌరవసైన్యం క కాపికలయిపోవడంతోనే శంఖాలు పూరించారు పాండవులు. భీలీ, మద్దెళ్ళూ మోయించారు. సింహనాదాలు చేస్తూ మరింత తరుముకువచ్చారు.

అదంతా చూసి, రోషావేశంతో మండిపోయాడు కర్ణుడి కొడుకు వృషసేనుడు. పిడుగుల్లాగ బాణాలు కురిపిస్తూ వెళ్ళి పాండవుల్ని ఎదురుకున్నాడు. పాండవసేనలో ఏనుగుల పీనుగులూ, గుర్రాలూ కళేబరాలూ కుప్పలుపడ్డాయి. రథాలు గుండపిండయాయి. సారథులూ

రథికులూ కూలిపోయారు. కాల్బలం తుక్కుతుక్కుయిపోయింది. రక్తం నదులయి పారింది. పిశాచాలు ఈతకొట్టి జలక్రీడలాడాయి.

అలా కనీవినని ప్రతాపంతో శత్రుసేన చెండాడుతూవున్న వృష సేనుడితో నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు డీకొన్నాడు. మంచి బాగా చికిలిపెట్టిన పదిబాణాలు కొట్టి అతడి శరీరం చీలికలు చేసేశాడు. ఒక దారయిన బాణం వేసి అతడి జెండా నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. అంతలో శతానీకుడి అన్నదమ్ములు ప్రతివిందుడూ, శ్రుతసోముడూ, శ్రుతకీర్తి, శ్రుతసేనుడూ వచ్చి కలిశారు. శతానీకుణ్ణి వెనకపెట్టి, రకరకాల బాణాలు బాగా సానపట్టినవి వృష సేనుడిమీద కురిపించారు. అశ్వత్థామా మొదలైన యోధులతో వెళ్ళి మనవాళ్ళు వాళ్ళని ఎదిరించారు. ఎన్నో అన్ని మహాస్త్రాలు వేసి ఉపపాండవుల్ని ముంచెత్తారు. అదిచూశాడు ధర్మరాజు. కేకయులూ, మాత్యులూ, పాంచాలులూ మొదలైన యోధులతో కలిసి మనవాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డాడు. దాంతో దేవాసుర యుద్ధంలా జరిగింది భారత యుద్ధం. అందులో ముఖ్యంగా భీముడూ, కర్ణుడూ, కృపుడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, విరాటరాజూ ప్రచండమూర్తులయిపోయారు. ఈ ఏడుగురూ సప్తనూర్యుల్లా ప్రకాశించారు. కొంతసేపు యుద్ధం జరిగేసరికి పాండవులదే పై చెయ్యి అయింది. వాళ్ళ ప్రతాపం భరించ లేక పోయింది మనసేన. దాంతో వెనకంజవెయ్యడ మారంభించింది.

ఎక్కడలేని వీరావేశమూ పుట్టుకువచ్చింది ద్రోణాచార్యునికి. “ఆగండీ, ఆగండీ” అంటూ అదలించాడు మనసై నికుల్ని. తూణీరం గట్టిగా బిగించుకున్నాడు. ధనుస్సు సారించాడు. “ధర్మరాజు దురుసు తనం చూశావా?” అంటూ తనసారథిని హెచ్చరించాడు — “పంతం వొదిలేసి పారిపోతున్నాయి మనసేనలు. ధర్మరాజు ఆట కట్టిస్తేకాని ఈ గొర్రెలమంద నిలబడదు. ధర్మరాజూ, భీముడూ, సాత్యకీ, విరాట

రాజూ, మ్రపదుడూ, శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నుడూ — వీళ్ళా నాతో
 ధనుస్సుపట్టేవాళ్ళు ! అర్జునుడుమాత్రం ! నేనునేర్చిన విలుపిద్యేకదూ
 అశడిది ! అదీకాక, వొళ్ళుదాచుకునే సమయం కా దిది. జయమూ,
 కీర్తి జాప్రకోవలసినవేళ ఇది. నువ్వు అప్రమత్తుడివయి రథం నడిపించు.
 చేతులు తీటతీర్చే ఈరథాలవాళ్ళని నేను వేటాడతాను” అన్నాడు.

క్షణంలో తప్పిపోయాడు ధర్మరాజు

ద్రోణుడి హెచ్చరికతో శరీరం వుప్పొంగినట్టయింది అశడి
 సారథికి. పగ్గాలు నడిలించి గుర్రాలమీద చుకువేశాడతడు. ధర్మ
 రాజు చంద్రపతాకానికి సూటిగా పరిగెత్తింది రథం. ధర్మరాజుని
 వెనక్కిపెట్టి ముందుకివచ్చాయి పాండవసేనలు. ధర్మరాజుముందు
 పెట్టనికోటలా నుంచున్నా యవి. నాలుగుదంతాల మదపుటేనుగు
 లాగ వాటిమీదికి వురికాడు ద్రోణసేనాని. అతడి దూకుడు చూసి
 పాయలయిపోయింది పాండవసైన్యం. బాణాలతో భూమి ఆకాశమూ
 కప్పేస్తూ ధర్మరాజుమీద కలబడ్డాడు ద్రోణుడు.

చలించలేదు ధర్మరాజు. దెబ్బకి దెబ్బతీసి ఎదిరించాడతడు.
 బాణాలతో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టాడు ద్రోణాచార్యుణ్ణి. రవంతా
 ఆగలేదు ద్రోణుడు. వాడైన వొకబాణం వేసి ధర్మరాజు ధనుస్సు
 భళ్ళుమనిపించేసి, దగ్గికి దూసుకుపోయాడు.

సముద్రంపొంగినట్టు మీదికి వచ్చేస్తూవున్న ద్రోణుణ్ణి ఏనా
 పొడ్డులాగ అడ్డుకున్నాడు, ధర్మరాజు చక్రరక్షకుడు పాంచాలకుమా
 రుడు సుకుమారుడు. సానకట్టిన బాణమొకటి ద్రోణుడి ఎదురొమ్ము
 నాటుకుపోయినట్టు కొట్టాడతడు. సెబాసంటే సెబాసని సుకుమారుణ్ణి
 మెచ్చుకున్నారు పాండవసైనికులు. సింహనాదాలు చేశారు.

పెద్దగాలివీస్తే రెచ్చిపోయిన కార్చిచ్చులాగ రెచ్చిపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. అగ్నిశిఖలవంటి బాణాలు రుద్ది సుకుమారుణ్ణి హతవాఁర్చేశాడు. ఆపూపుని వెళ్ళి ధర్మరాజుమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

ఒకణ్ణితోసుకుంటూ వొకడు ముందుకి వచ్చారు పాండవ యోధులు. ధర్మరాజుని వెనకపెట్టి ద్రోణుడితో కలబడ్డారు.

మరింత అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది ద్రోణుడికి. అయిదు బాణాలు కొట్టి నకులుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. ఏడుబాణాలు వేసి సహదేవుణ్ణి అడలెత్తించాడు. తొమ్మిదిబాణాలతో విరాటరాజుని వీగగొట్టాడు. ఏడుబాణాలతో సాత్యకిని నిలవరించాడు. తలా మూడు బాణాలు రుద్ది ద్రౌపదికుమాళ్ళుని తరిమాడు. ఇరవై బాణాలు కుప్పించి ఉత్తమాజుణ్ణి హతోస్మి అనిపించాడు. పన్నెండేసి బాణాలు కొట్టి శిఖండినీ, ధర్మరాజుని నొప్పించాడు. ఎదురైన యోధుణ్ణిల్లా ఎడాపెడా మోది వొదిలిపెట్టాడు. అందరినీ అలా తరిమేసి ధర్మరాజుమీద పడ్డాడు. తళతళా మెరుస్తున్న బాణాలు అశదిమీద రువ్వడ మారంభించాడు.

అంతలో యుగంధరుడని వొక రాజు మధ్యగావచ్చి అడ్డుపడ్డాడు. నవ్వాడు ద్రోణుడు. ఒకే ఒక్కబాణంతో అశణ్ణి హరీ అనిపించేశాడు.

కేకయ రాజులూ, ద్రుపదుడూ, అతడిజ్ఞాతులు సింహ సేనుడూ, వ్యాఘ్రుడత్తూ మొదలైన యోధానయోధులు, ఎంతోఅంశమంది వచ్చి ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అద్భుతమైన శౌర్యపరాక్రమాలు ప్రదర్శించారు. సింహ సేనుడూ, వ్యాఘ్రుడత్తూ తెగించి పోరాడారు. నానారకాల అస్త్రాలూ ప్రయోగించి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించారు.

కళ్ళల్లో చింతనిప్పులుక క్కాడు ద్రోణుడు. బాగా దారు పట్టిన రెండుబాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. వ్యాఘ్రుడత్తు, సింహ సేనుల క్షంతాలు నరికేశాడు. కుండలాలతోకూడా వాళ్ళతలకాయలు కింద

పడగొట్టాడు. ఇక తక్కినవాళ్ళని కాళ్ళూ చేతులూ కదపడానికి వీలులేకండా కంగారుచేసేశాడు. వెనక్కి తరిమేశాడు. మరుక్షణంలో మళ్ళీ ధర్మరాజుమీది కురికాడు.

“దొరికిపోయాడు ధర్మరాజు.”

“అదిగో, అదిగో పట్టేశాడు ద్రోణుడు.”

“దుర్యోధనుడికి పట్టపగ్గా లుండవిక.”

“అంధరాజు ఆనందించినట్టు హస్తినాపురం పట్టుకుపోతాడు.”

ఇలా వెర్రకేకలు వేస్తున్నారు పాండవసైనికులు. తడబడి పోతున్నారు వాళ్ళు. కలతపడిపోతున్నారు. ఇంతలో దిక్కులు బద్దలైనట్టు అదలిస్తూ అమాంతంగా వచ్చిపడ్డాడు అర్జునుడు. అతడి రథవేగానికి గడగడలాడిపోయింది భూమి. మెరుపుల్లా అవుపించాయి తెల్లగుర్రాలు. ఆకాశం కప్పేశాయి బాణాలు. రావడమూ, ద్రోణుడిమీద కలబడడమూ లిప్తలో జరిగిపోయాయి. క్షణంలో తప్పిపోయాడు ధర్మరాజు.

అర్జునుడు రావడంతోటే కారవవీరులు యావన్మందీ సైన్యాలతో వొక్కపెట్టుని పరిగెత్తారు. ద్రోణుడికి దన్నయి అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు.

అసలే వివ్వచ్చుడు అర్జునుడు. చిచ్చులపిడుగులా చెలరేగి పోయాడు. ఘోరాకారు డయిపోయాడు. వరసపెట్టి గాండీవం మోయించాడు. కరుకయిన బాణాలు జడివానలా వడివడిగా కురిపించాడు. రక్తనదులు పారిచాడు. ఆరక్తనదుల్లో కపాలాలే రాళ్ళు. మెదడూ, మాంసమే బురద. ఎముకలపొడి ఇసక.

సూర్యుడు అస్తగిరిమాటుకి దిగిపోయాడు. అర్జునుడి బాణాలతో ఆకాశం కప్పేసి అసలే చీకటిగా వుంది. దానికితోడు సాయంకాల

మయింది. చిమ్మచీకటిలా అయిపోయింది రణస్థలం. తమవాళ్ళెవరో, పయివాళ్ళెవరో కనపడలేదు కారవులికి.

ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడూ కలిసి యుద్ధమాపేశారు. సైన్యాలు వెనక్కి మళ్ళించారు.

పాండవసేనలో విజయదుందుభులు మోగాయి. పాంచాలులూ, కేకయులూ మొదలైన తనవాళ్ళ ప్రశంసావాక్యాలు వింటూ అర్జునుడు తనసేనలు మళ్ళించాడు. అన్న గారిని సేవిస్తూ శిబిరానికి మళ్ళాడు. రెండు సేనలూ అలా విడిదలు చేరుకున్నాయి. యథోచితంగా ఆరాతి గడిపాయి.

పన్నెండో రోజు

మర్నాడు తెలతెలవారేసరికి ఉభయపక్షాలవాళ్ళూ ఎంతో అంత ఆటోపంగా యుద్ధసన్నాహాలు మొదలుపెట్టారు. అప్పుడు మెల్లి మెల్లిగా దుర్యోధనుడి దగ్గరికి వచ్చి ద్రోణాచార్యులు అన్నాడు. ఆయన మొహంలో సిగ్గు, విచారమూ వుట్టిపడుతున్నాయి. “మహారాజా, నేను ముందే చెప్పాను. అర్జునుడు దగ్గిరవుంటే ధర్మరాజుని పట్టుకోడం సాధ్యపడదు. ఎవరైనా వొకరు పౌరుషం చూపించి అతణ్ణి దూరంగా తప్పించారో — ఇక అడిగావా, వొడుపుమీద పట్టేస్తాను ధర్మరాజుని. అర్జునుడు వొక్కడూ తప్పించి వెయ్యిమందిరానీ దుశ్మగొట్టేస్తాను. అర్జునుడు లేనప్పుడు ధర్మరాజు పారిపోకండా నుంచున్నాడో దొరికిపోయాడన్నమాటే, సందేహం లేదు. లేదూ పారిపోతాడూ, మరి కావలసిందేముంది? మనం గెల్చేశా మన్న మాటే” అన్నాడు.

“మాదొకమాట మహారాజా” అంటూ అందుకున్నాడు సుశర్మ — “అర్జునుడు ఎప్పుడూ మమ్మల్ని అవమానం చేస్తూ

వుంటాడు. అంచేత అతడంటే ఎప్పుడూ మాగుండెల్లో మండుతూనే వుంటుంది. ఎప్పుడు అతణ్ణి చంపుదామా అని చూస్తూనే వుంటాం. అదీ కాక, నీకు మాటఇచ్చి ఎంతోకాలమయిపోయింది. ఇవాళ యుద్ధంలో అతడన్నాచవ్వాలి, లేదా, మేం త్రిగర్తులమన్నాచవ్వాలి. అంతే. ఇంకోలాగ జరగడానికి వీలులేదు. అతడితో హోరాహోరి పోరాడతాం. ధర్మరాజునించి తప్పించి దూరం పట్టుకుపోతాం. నీలభీష్మమూ నెరవేరుతుంది. మాక్రోధమూ తీరుతుంది. బావుందా?” అన్నాడు.

“అవును, అర్జునుడో మనమో ఇవాళ తేలిపోవాలి” సుశర్మని బలపరుస్తూ అన్నారు అతడి తమ్ములు సత్యవ్రతుడూ, సత్యకర్ముడూ, సత్యవర్ముడూను. త్రిగర్తసేనలోవున్న వేలాది రథాలవాళ్ళూ అదే మాట అన్నారు. క్షణాలమీద పదివేలమంది అలా సిద్ధమయారు. శిలీంధ్ర, మగధ, మచ్చికతుండి, కేరళ, మాళవదేశాల రాజులూ బంధుమిత్రసహితంగా వాళ్ళతో కలిశారు. వీరావేశంతో మీసాలు మెలివేశారు. ఉద్రేకంతో పంథాలు పలికారు. ఇలా లెక్కా జమా లేనంతమంది తయారయారు. అంతమందీ నేతులుపూసుకుని మంగళ స్నానాలుచేశారు. ఆభరణాలు పెట్టుకున్నారు. తుణీరాలు కట్టుకున్నారు. ధనుర్బాణాలు పట్టుకున్నారు. అగ్నులుపూజించారు. యావన్నందిఎదటా అగ్నిసాక్షిగా “అర్జునుణ్ణి చంపుతాం” అంటూ ప్రమాణాలు చేశారు. “అతణ్ణి చంపందే వెనకడుగు వేశామా, గోహత్యా, స్త్రీహత్యా, బ్రహ్మహత్యా చేసినపాపాన పోతాం. బ్రహ్మస్వం హరించినవాళ్ళూ, పరస్త్రీని హరించినవాళ్ళూ, పరధనం కాజేసినవాళ్ళూ, శరణన్నవాళ్ళని రక్షించనివాళ్ళూ, అబద్ధమాడినవాళ్ళూ, కల్లుతాగినవాళ్ళూ, యాచకుల్ని బాధపెట్టినవాళ్ళూ, కొంపలు తగలబెట్టినవాళ్ళూ, దాచుకున్నది దోచుకున్నవాళ్ళూ

ఎలాంటిదుర్గతులపాలవుతారో అలాంటిదుర్గతులపాలవుతాం. అర్జునుడు మీదికి వస్తే ముఖాముఖి మడమతిప్పకండా యుద్ధం చేస్తాం. అంతం చూస్తాం. కీర్తి, స్వర్గమూ చూరగొంటాం” అంటూ వొట్టు పెట్టుకున్నారు.

ఇలా సంశప్తకులు (యుద్ధంలో వెనక్కితీరగమని వొట్టుపెట్టు కున్నవాళ్ళు.) యావన్మందీ రథాలెక్కి పెద్ద చతురంగసేనతో యుద్ధానికిబయలుదేరారు. చెప్పలేనంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు.

అవాళ ద్రోణాచార్యులు గరుడవ్యూహం పన్నాడు. దానికి తానే చుంచువయి నుంచున్నాడు. దుర్యోధనుడూ, అతడితమ్ములూ దానికి తల. కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా కళ్ళు. సింహళం, ఆభీరం, శూరసేనం, కేకయదేశాల రాజులు మెడ. బాహ్లికుడూ, భూరి శ్రవుడూ, సోమదత్తూ, శల్యుడూ కుడిరెక్క. అశ్వత్థామా, సుదక్షిణుడూ, విందానువిందులూ ఎడమరెక్క. శకునీ, పౌండ్రక, కళింగ, అంబష్ట, మాగధులు వెన్ను. నానాదేశాలరాజులూ, కర్ణుడూ తోక.

జయద్రథుడూ, మొదలైన మహారథులు శరీరమంతటా సర్దుకుని, వ్యూహానికి బలమూ, అందమూ తీసుకువచ్చారు. వ్యూహం వ్యూహమంతా తుఫానుసముద్రంలాగ, ఉత్సాహస్పృశ్యం చేస్తున్నట్టు కళ్ళవేడుకయి కనిపించింది. వ్యూహంమధ్య భగదత్తుడు పేద్ద ఏనుగు మీద, ఉదయపర్వతంమీది సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు.

సంశప్తకులు

ఇక్కడ ఇలా గరుడవ్యూహం తయారవుతూంది. అక్కడ ముందువెళ్ళిన సంశప్తకులు - త్రిగర్తులూ మొదలైనవాళ్ళు పాండవ సేనకి దక్షిణంగా వెళ్ళారు. యుద్ధానికి రమ్మని అర్జునుణ్ణి కవ్వించారు.

“అన్నయ్యా, అనుమతించు” అన్నగారి అనుమతి కోరుతూ అన్నాడు అర్జునుడు — “సుశర్మా, అతడి తమ్ములూ యుద్ధానికి పిలుస్తున్నారు నన్ను. నన్ను కాదన్నట్టు పూరుకోడం పౌరుషం తక్కువ పని. అంచేత సెలవియ్యి. వాళ్ళని నురుమాడతాను. వెళ్ళకపోతే మాత్రం బాధపడతాను. ఇదేదో ప్రమాదమనుకోకు. ఈగన్నా వాలదు నీమీద” అన్నాడు.

“ద్రోణుడి బలమూ, శౌర్యమూ మనకి తెలుసుకదా!” అన్నాడు ధర్మరాజు — “అతడి పూనిక బొంకుచేసేయ్యాలి మనం. దీనికి ఉపాయమేమిటో నువ్వే ఆలోచించు మరి.”

“దానికి ఇదిగో ఇతడున్నాడు” పాంచాలవీరుడైన సత్యజిత్తుని చూపిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — “పూనికా, బలమూ, ధైర్యమూ శౌర్యమూ - అన్నిటిలోనూ అందెవేసినచెయ్యి ఇత గాడు. అన్ని విధాలా నిన్ను కనిపెడతా డివాళ. ఇతడు ఉన్నంతవరకూ నీచుట్టుపక్కలికి రాలేడు ద్రోణుడు. రవంతా భయపడనక్కరలేదు నువ్వు. ఇతడు శత్రువులచేత కూలిపోయాడే అనుకో, అప్పుడు మరి యుద్ధంలో నిలవ కూడదు నువ్వు. తప్పుకు వెళ్ళిపోవడమే మంచిది. తప్పనిసరి వచ్చింది నాకు. కాకపోతే ఈ ఆలోచనే అక్కరలేకపోను. యుద్ధానికి పిలిస్తే వెళ్ళకపోవడం మగతనంకాదు కదా! వాళ్ళని హతవార్చడానికి అనుమతించు. వెళ్ళివస్తాను” అన్నాడు.

చివరికి “సరే” అని సమ్మతించాడు ధర్మరాజు. చేతులు జోడించి నమస్కరించాడు అర్జునుడు. అన్నగారి ఆశీర్వాదం పుచ్చుకున్నాడు. సంతోషంతో వుప్పొంగుతూ సంశ్లప్తకులదిక్కు రథం నడిపించాడు.

అర్జునుడు అలా వెళ్ళడంతోనే మనవాళ్ళ సంతోషానికి సరిహద్దులు లేనట్టయింది. “కౌరవులు గరుడవ్యూహం పన్నారు”

అదంతాచూసి, ధృష్టద్యుముణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు -
“దీనికి తగినట్టు మండలార్థవ్యూహం పన్నాలి నువ్వు” అన్నాడు.

ధర్మరాజు ఆదేశంప్రకారం మండలార్థవ్యూహం పన్నాడు ధృష్టద్యుముడు. ఇలా దిట్టమైన సన్నాహంతో ఉభయసేనలూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. శంఖాలూ, భేరీలూ మోగాయి. మంచి నడివానాకాలంలో పొంగిన గంగాయమునల్లాగ రెండు సైన్యాలూ కలబడ్డాయి.

“ఇదిగో, ఈ బ్రాహ్మడిచేతుల్లో నేను పడిపోకండా చూడాలి” ద్రోణుణ్ణి చూపిస్తూ ధృష్టద్యుముడితో అన్నాడు ధర్మరాజు -
“వాడివాడి బాణాలు వేసి, నీప్రతాపమంతా చూపించాలి.”

“నేనంటూ అడ్డుంటే -” నవ్వుతూ అన్నాడు ధృష్టద్యుముడు - “ద్రోణుడా నీ దగ్గిరికి వస్తాడు? ఇంతెందుకూ, నన్ను అతడు గెలవడమంటే కల్లోవార్త అని నమ్ము.”

ఇలా అంటానే తన పావురం రంగు గుర్రాల రథం ద్రోణుడికి ఎదురుగా పోనిచ్చాడు ధృష్టద్యుముడు. ఓంప్రథమంగా ధృష్టద్యుముడు ఎదురవడం ద్రోణుడికి అరిష్టదాయకం. అంచేత అతణ్ణి చూడడంతోనే మొహం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు ద్రోణుడు. అతడి దిక్కు కళ్ళెత్తి చూడలేకపోయాడు. చూసీచూడనట్టు మొహం తిప్పేసుకుని పాంచాలసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు. బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించి సేనసేనంతా పాయలుపాయలు చేసేశాడు. ఇక్కడ ఇలా వుంది. అక్కడ అర్జునుడి సంగతి చెపుతాను విను.

సంశప్తకులు

ఆకలితోవున్న సింహం లేళ్ళమీదికి వెళ్ళినట్టు సంశప్తకుల మీదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అతడు వచ్చేసరికి నెలవంకలాగ వ్యూహం

పన్ని సిద్ధంగా వున్నారు సంశప్తకులు. అర్జునుణ్ణి చూడగానే పొలి కేకలుపెట్టి అదేతిరగబడడం తిరగబడ్డారు.

“కృష్ణా, చూశావా?” అందంతా చూసి, చిరునవ్వుతూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు – “ఎందుకో వీళ్ళకీ పొంగు? సంతోషంలో పడి తమనీ, ఎదటివాళ్ళనీ తెలుసుకోలేకపోతున్నారు? కొవ్వి పోయి పాపం, తమచావు తాము కోరుకుంటున్నాడు. అయితే వొక విధంగా వీళ్ళ సంతోషమూ సార్థకమే అంటాను. ఏమంటావా? దుర్మార్గులికి లభించని సద్గతి, నాదివ్యాస్త్రాలపాలబడి లభిస్తుంది వీళ్ళకి. అంచేత యుద్ధంలో వీళ్ళ నిర్భయత్వమూ, ఉత్సాహమూ నిరర్థకం కాదు.

ఇలా అంటూనే దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు. ఆ శంఖ ధ్వని ఆకాశమంతటా వ్యాపించింది. సంశప్తకుల గుండెలు చెదిరి పోయాయి. వాళ్ళ అభిమానమూ, ధైర్యమూ పటాపంచలయి పోయాయి. చిత్రాల్లోని బొమ్మల్లాగ యావన్నందీ చలనం లేకండా వుండిపోయారు. ఒక్కడినోటా మాటలేదు. కొంతసేపటికి గాని తెలివిరాలేదు.

తెలివిరాగానే వొకళ్ళ నొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారు సంశప్తకులు. అంతమందీ వొక్కపెట్టుని అర్జునుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. జడివానలాగ అదే కురిపించడం కురిపించారు బాణాలు.

అర్జునుడు గాండీవం సారించాడు. దూరదూరంగా వుండే పదిహేనువేలమంది రథాలవాళ్ళని ఊణాలమీద కూలగొట్టాడు. ఈలో పదేసిబాణాలు కొట్టారు సంశప్తకులు. మూడేసిబాణాలు కొట్టి మంటలు పుట్టించాడు అర్జునుడు. మళ్ళీ అయిదేసి బాణాలు కొట్టారు సంశప్తకులు. రెండేసిబాణాలువేసి కెచ్చూ కెచ్చూ మని పించాడు అర్జునుడు.

సుబాహుడు సూటిగా పదిబాణాలు అర్జునుడి కిరీటంమీద తగిలించాడు. అర్జునుడు అతడిమీద వర్షంలా కుమ్మరించాడు బాణాలు సుశర్మా, సురథుడూ, సుధన్వుడూ సుబాహుడికి తోడయారు. అర్జునుడిమీద విరగబడ్డారు.

వాళ్ళు ఇట్టే వచ్చాలో లేవో వాళ్ళ జెండాలు ఎగరగొట్టేశాడు అర్జునుడు. సుధన్వుడిగుర్రాలు చంపేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో అతడితలా నరికేశాడు. ఆవూపుని తక్కినరథాల మీద పడి రెండువేలమంది రథికుల్ని తారుమనిపించేశాడు. దాంతో జజ్జరిల్లిపోయారు సంశప్తకులు. అర్జునుడి ఎదటికి వెళ్ళడానికే జంకేశారు. దూరదూరం తప్పుకున్నారు. గుంపులు గుంపులయిపోయారు. దుర్యోధనుడిదండు పక్కకి చేరుకోడ మారంభించారు.

“భయపడకండి, వెనక్కి మళ్ళండి” భయభ్రాంతులయి వెనకంజ వేస్తూవున్న సంశప్తకసైన్యం హెచ్చరిస్తూ కేకలువేశాడు సుశర్మ - “అర్జునుణ్ణి ముందుమాత్రం ఎరగరా? రారాజుముందు పలికిన పంతాలు మరిచిపోయారా? ఊరికే వెళితే మనశపథం ఏమయినట్టు?” అంటూ ధైర్యంచెప్పి మళ్ళించాడు. అతడి హెచ్చరికతో సంశప్తకులు మళ్ళీ వెనక్కి తిరిగారు. ఒక్కపెట్టుని అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

“ఎక్కడ? ఎక్కడ? ఏడీ అర్జునుడు?” అంటూ వచ్చి నారాయణగోపాలసేనకూడా సంశప్తకులతో కలిసింది. దాంతో మరింత ఉత్సాహంతో ఉప్పొంగింది సంశప్తకసేన. సేనసేనంతా రణవాద్యాలతో గుబగుబలాడిపోయింది.

“బొందిలో ప్రాణాలున్నంతవరకూ వూరుకోరు త్రిగర్తులు” కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు - “ఇప్పుడే వీళ్ళని హతవాల్చి మరీ పోదాం. అటూ, అటుపోనీ రథం” అన్నాడు. అర్జునుడు ఎక్కడికి పోనీ.

మంటే అక్కడికల్లా మనరథికులమీదికి రథంపోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. తెల్లని మేఘాలతో వున్న విమానంలాగ తెల్లగుర్రాలతో పరిగెత్తింది రథం. రథంమీద దేవేంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు. క్షణంలో మండలాకారంగా తిరిగేది రథం. క్షణంలో ముందుకి వురికేది. క్షణంలో వెనక్కి వచ్చేది.

అలా చిత్ర విచిత్రగతులతో నలిరేగిపోతూ వున్న అర్జునుడి రథంచూసి బాగా వొళ్ళుమండింది నారాయణగోపాలసేనకి. అర్జునుడూ, దుర్యోధనుడూ సహాయకోసం ద్వారకానగరం వెళ్ళినప్పుడు తమనికాదని శ్రీకృష్ణుణ్ణి కోరుకున్నాడు అర్జునుడు. ఆ ఈసు బాగా వుంది వాళ్ళకి. అంచేత అర్జునుణ్ణి, కృష్ణుణ్ణి రకరకాల బాణాలతో ముంచెత్తారు వాళ్ళు.

అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. బ్రహ్మ ఇచ్చిన మహాస్త్రం ప్రయోగించాడు. మహారాజా, ఆమహాస్త్రం అద్భుతమైంది. సంశస్త్ర కులలోనూ, నారాయణగోపాలసేనలోనూ ప్రతీ సైనికుడికీ తన ఎదటివాడు అర్జునుడిలా అవుపించాడు. దాంతో వొకణ్ణొకడు చేతికి దొరికిన ఆయుధంతో కొట్టుకున్నారు. తమలో తామే చంపుకున్నారు. అలా కొంతసేపు తనపని తాను చేసేసి శాంతించి దాదివ్యాస్త్రం. హతవారిపోయినవాళ్ళు హతవారిపోగా మిగిలినవాళ్ళు మళ్ళీ విరుచుకు పడ్డారు అర్జునుడిమీద. అర్జునుడి రథమూ, గుర్రాలూ, జెండా కూడా కనపడకండా దారుణమైన బాణాలతో కప్పెట్టారు.

అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. అగ్నిశిఖల్లాంటి బాణాలు వేశాడు. వాళ్ళబాణాలన్నీ కాల్చి బుగ్గిచేసేశాడు. లెక్కా జమా లేనంతమందిని యమలోకం పంపించాడు. భయంకరమైన అట్టహాసం చేశాడు.

అంతూ ఆపూ లేకండావుంది సంశప్తకస్యైన్యం. తుండీ, మగధా, కేరళా, మచ్చిల్లికా దేశాలవాళ్ళు అదేపనిగావచ్చి పడుతూనే వున్నారు. వాళ్ళందరినీ విడుపు విరామంలేకండా అర్జునుడు చంప తూనే వున్నాడు. రకరకాలబాణాలు వేస్తూనే వున్నాడు. వీనుగుపెంటలు చేస్తూనే వున్నాడు. ఎంతచంపుతూవుంటే అంత విరగబడుతూనే వున్నారు. ధారాపాతంగా శరవర్షం కురిపిస్తూనే వున్నారు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, పదాతులూ వుప్పెనలాగ పడుతూనే వున్నారు. ఆశ్చర్యం! అంతమందినీ చించిచెండాడుతూనే వున్నాడు అర్జునుడు.

తేనెటీగల్లాగ మాటిమాటికీ వొరలకండా మీదపడుతూనే వున్నారు సంశప్తకులు. కందరీగల్లాగ ఆక్రమిస్తూనే వున్నారు. కాకుల్లాగ, కోతుల్లాగ - ఎన్నివిధాల చీకాకు పెట్టాలో అన్నివిధాలా చీకాకుపెట్టేస్తున్నారు. అందులో కొందరు మరీ వీరావేశం చూపెట్టారు. రథాలూ, ఏనుగులూవంటి దిట్టమైన వాహనాలు వొదిలేసి వాళ్ళు గుర్రాలమీద సవారయారు. వెండితెప్పాహంఘో చిందులు తొక్కారు. కృష్ణణ్ణీ, అర్జునణ్ణీ పట్టేద్దామంటూ పొలికేకలు పెట్టారు. గుంపులుగుంపులు అతడిమీద పడ్డారు. అతడి కాలూ చేతులూ కడప నివ్వలేదు. కంటికి కనపడనివ్వలేదు.

“నొరికిపోయారు, దొరికిపోయారు కృష్ణార్జునులు ”

“అయిపోయింది. ”

“అదిగో చచ్చిపోయారు. ”

అంటూ సింహనాదాలుచేశారు సంశప్తకులు. ధణంధణా రణ మందుభులు మోయించారు. శంఖాలు పూరించారు.

“అర్జునా, ఎక్కడున్నావు? ” చెమట్లుపట్టిపోయి, ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోయి కేకవేశాడు సారథి శ్రీకృష్ణుడు - “ఏమయి

పోయావు? నువ్వు కనపడ్డంలేదు. నాకు మతిపోతూవుంది. మరేమీ ప్రమాదం రాలేదు కదా! బతీకేవున్నావు కదా! నీగొంతుకన్నా వినిపించు” అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడి మానుషభావానికి తలపంకించాడు అర్జునుడు. ఉత్సాహంతో గాండీవం సారించాడు. వాయవ్యాస్త్రం ప్రయోగించాడు. తుఫాను గాలికి ఎండుటాకులు ఎగిరిపోయినట్టు దూరదూరం తుళ్ళిపోయారు సంశప్తకులు. సంతోషించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అంతలో గబగబా వడగళ్ళవానలా బాణాలమీద బాణాలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు. కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయారు సంశప్తకులు. కొందరి తలలు తెగిపోయాయి. కొందరి కాళ్ళు ఎగిరిపోయాయి. కొందరి చేతులు విరిగిపోయాయి. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ పచ్చడయిపోయాయి. రథాలూ, ఆయుధాలూ గుండపిండి అయిపోయాయి. రణరంగ మంతటా ఎక్కడచూస్తే అక్కడ ఇదే దృశ్యం.

ప్రళయరుద్రుడిలాగ ప్రేతగిపోయాడు అర్జునుడు. కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేలోపున వేలకొద్దిమందిని చంపెయ్యడం మొదలెట్టాడు. చిత్రం! ఎంతచంపినా తరగడంలేదు సంశప్తకులు. చచ్చినవాళ్ళు, చస్తూవుంటే మిగిలినవాళ్ళు వెనక్కి తగ్గడమూ లేదు. ప్రవాహంలాగ పడుతూనేవున్నారు. అలా కొడుతూనేవున్నాడు అర్జునుడు.

ఎటుచూస్తే అటు ఘోరంగావుంది రణభూమి. ఏనుగులూ గుర్రాలూ, సైనికులూ ఎక్కడపడితే అక్కడ కూలిపోతూనేవున్నారు. గింజుకుంటున్నారు. విలవిలా తన్నుకుంటున్నారు. మూలుగుతున్నారు. ఒరిగిపోతున్నారు. దొర్లిపోతున్నారు.

ఇలా కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ దర్శరాజుని వొదిలేసి సంశప్తకులతో అసమానమైన యుద్ధంలో మునిగిపోయివున్నారు. ఇక అక్కడ:

no. 5111
14 7 77

ద్రోణ పర్వం

1605

ధర్మరాజు ఇసారా ఇవ్వడంతో నే ఉద్దండమైన పాండవసైన్యాలు
కొరవసేనమీద విరుచుకుపడ్డాయి. బ్రహ్మాండమైన పూనికతో వాటిని
ఎదిరించాడు ద్రోణాచార్యులు. నీకొడుకు మర్ముఖుడు ధృష్టద్యుమునిడి
మీద కలబడ్డాడు. అతడి సాహసానికి సంతోషించాడు ద్రోణుడు.
నీ తక్కినకుమార్తూ దుర్ముఖుడితో కలిశారు. పాంచాలరాజకుమార్తూ
వాళ్ళమీదికి వచ్చారు. హోరాహోరి జరిగింది యుద్ధం.

ఎంత దట్టమైన మేఘమైతే ఏంగాక, పెనుగాలిముందు నిభా
యించి నిలవలేదు. అలాగే ద్రోణాచార్యుల ముఖాముఖి యుద్ధముందు
ధర్మరాజుసైన్యం తట్టుకోలేకపోయింది. చెదిరిపోవడం మొదలెట్టింది.

చూశాడు ధర్మరాజు. వీరసుందరంగా చెయ్యివిసిరాడు.
వెనక్కితగ్గుతూన్న సైన్యం ముందుకి పురికొల్పాడు. జారిపోతూవున్న
ధైర్యం చిక్కబట్టుకున్నాయి అతడిసేనలు. ఉగ్రంగా కొరవసేనమీద
కలబడ్డాయి. అంతకంటే ఉగ్రంగా తిరగబడింది కొరవసేన. దొమ్మి
యుద్ధం జరిగింది. ఆదొమ్మిలో పెద్దధూళి రేగింది; సూర్యబింబం కప్పే
సింది. చీకట్లు కమ్మేసినట్టయింది. అయితే సైనికులు వేసుకున్న మణి
భూషణాలుమాత్రం కాంతులు విరజిమ్మాయి. వాటికాంతిలో ఉభయ
సేనలూ పోరాడాయి. ఉభయసేనల్లోనూ రక్తాలు ధారలు కట్టాయి.
రేగినధూళి చివరికి ఆరక్తధారలతో తడిసి అడిగిపోయింది. అప్పుడు
ఇరుపక్షాలూ రెట్టించిన తమకంతో తలపడ్డాయి. ఉభయుల ఆయు
ధాలూ రాపాడి పొగలేని మంటలు రేగాయి. అలా చతురంగబలాలు
యావత్తూ అద్భుతంగా పోరాడాయి. అందులో పదాతుల విజృంభణ
మరీ ఇదిగావుండేది. ఏనుగుల మందలనికాదు, గుర్రాలబౌరులనికాదు,
రథాల వరసలనికాదు — వేటిమీద పడితే వాటిమీద పడి చంపేసే
వాళ్ళు వాళ్ళు. చంపడమే కాదు చచ్చిపోయేవాళ్ళు కూడా. వాళ్ళ
యుద్ధంచూసి దేవతలే నిచ్చెరపోయారు.

రాతుల పీరవిన్దం ఎంతో వేడుక కలిగించింది. రథాలు కూలగొట్టేసేవాళ్ళు వాళ్ళు. పదాతుల్ని పచ్చడిచేసేసేవాళ్ళు. వాళ్ళని నెత్తురులో ముంచేసేవాళ్ళు. ఎదురైన ఏనుగుల గుండెలు చీల్చేసేవాళ్ళు. కొండల్లాగ గుభీగుభీ కూలిపోయే వవి.

రథాలవాళ్ళని చెప్పేఅక్కరలేదు. క్రోధంతో మండిపోతూ రథాలు పరుగెత్తించేవాళ్ళు వాళ్ళు. గుర్రాలు, ఏనుగులు, పదాతులు — ఎవరు వాళ్ళెదటపడినా సరే, కింద దొర్లిపోవలిసిందే. అంతేనా, శరీరం పిసరపిసరలయిపోవలిసిందే. ఎంతలేసి మూకలు వచ్చినాసరే, చిన్నాభిన్నమయిపోవలిసిందే. కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోవలిసిందే. వాళ్ళు రథాలు పరిగెత్తించినచోటల్లా రక్తాలు రొంపులు కావలిసిందే.

ఇక ఏనుగులు మరీ ఇదిగావుండేవి. రథాల్ని కొమ్ములతో పొడిచేసి, కాళ్ళతోకొమ్మేసే వవి. తొండాలతో పీకేసి విసిరేసేవి. చిందరవందర చేసేసేవి. రాతుని పట్టుకుని గుర్రంమీదేసి బాదేసేవి. ఎదటి ఏనుగుదంతం పెరికేసి పక్క ఏనుగుమీద కొట్టేసేవి. రథాలు పట్టి గిరగిరాతిప్పేసి ఆకాశంమీదికి విసిరేసేవి.

ఒక దగ్గర కూలిపోయిన సైనికుల రత్నభూషణాలు జిగేలు జిగేలు మెరిశాయి. ఘోంకరిస్తూ ఏనుగులు కూలిపోయాయి. వాటి నల్లటికళ్ళేబరాలమీంచి రక్తాలు ధారలు కట్టాయి. మెరుపులు మెరిసి, ఉరుములతో వర్షంకురుస్తూన్న నల్లటిమేఘాలతోవున్న ఆకాశం కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది.

మరొకదగ్గర గుర్రాలకళ్ళేబరాలూ రాతుల శరీరాలూ ముక్క ముక్కలయిపోయాయి. రక్తం బురదలో తేలిపోయాయి. రాద్రం, బీభత్సం భయానకం మరొకదగ్గర తాండవమాడి మౌఘ్యజలవరించింది.

ఇంకోఁగ్గిర రాతులు కూలిపోయి దిక్కు తెన్ను తెలియ
కండా గుర్రాలు పరిగెత్తాయి. వాహనాలు కూలిపోయిన యోధులు
దేబెల్లాగ తిరుగాడారు.

రక్తమూ, మాంసమూ, మెదమూ బురదబురదయి రొంపిలా
తయారయింది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ అందులో
కూరుకుపోయేవి. కాళ్ళుతీసి కాళ్ళువెయ్యడానికి వీలయేది కాదు.
గుర్రాల గొరిజలు దిగబడిపోయేవి. మెదలడానికి వీలులేక దిగాలు
పడిపోయేవాళ్ళు యోధులు. పెనగులాడుతూ అలాగే పోరాడేవాళ్ళు
వాళ్ళు.

యుద్ధభూమి వొక మహాసముద్రంలా వుంది. రక్తమే
అందులో నీరు. గుర్రాలబాదులు సుళ్ళు. ఏనుగులు కొండలు.
రకరకాల వాహనాలు వోడలు. వీరులే వ్యాపారులు. తమవంటి
వాళ్ళు ఎందరో అందులో ములిగిపోయారు. అయినా విజయవాంఛ
వొడలడంలేదు వాళ్ళని. నిర్భయంగా ఆ మహాసముద్రంలోకి దిగు
తూనే వున్నారు వాళ్ళు.

మహారాజా, ఆ దొమ్మి యుద్ధరంగంలో దేన్ని చూసినా,
ఎవరినీ చూసినా రక్తంతో ఎరుపెక్కే కనిపిస్తున్నారు. చిత్ర మేమి
టంకే, అంత మహాయుద్ధంలోనూ పిసరంత చెక్కు చెదరకండా
మహోత్సాహంతో పోరాడుతున్నాడు ద్రోణాచార్యులు.

పెద్ద సింహనాదంచేసి విజృంభించాడాయన. ఏనుగుమందలోని
పెద్దఏనుగుమీదికి లంఘించే సింహంలాగ ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తాడు.
అరిచేతిలో ప్రాణంపెట్టుకుని కళవిలపడిపోయింది ధర్మరాజు సైన్యం.
ఈచివరినించి ఆచివరదాకా భయంతో వొక కోలాహలం రేగి
పోయింది. అయితే ధర్మరాజుమాత్రం జంకలేదు. మహోన్నత

మైన ధీరత్వం కనపరిచాడతడు. ఎత్తిన కోదండం దించకండా ద్రోణుడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

సత్యజిత్తు, వృకుడు

అంతలో అమాంతంగా వచ్చాడు సత్యజిత్తు. అసాధారణమైన బలశాలి అతడు. అద్భుతమైన ధైర్యంతో అతడు ద్రోణుడి మీద కలబడ్డాడు. దారుణమైన బాణాలువేసి నొప్పించాడు. ఒక పదిబాణాలతో అతడిసారథిని కొట్టి మంటలు పుట్టించాడు.

చివాల్ని వొక బాణం వొదిలాడు ద్రోణుడు. సత్యజిత్తు ధనుస్సు సరికేశాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అండమైన వొడుపుతో వొక ముప్పయిబాణాలు ద్రోణుడిమీద రువ్వాడు. అదేసమయంలో మరో పాంచాలకుమారుడు వృకుడు వచ్చి సత్యజిత్తుతో కలిశాడు. ఒక్క పూపుని అరవై బాణాలు కొట్టి ద్రోణాచార్యుల్ని ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేశాడు. కోలాహలం చేసి అదేపోగడడం పొగిడారు పాండవసైనికులు.

కళ్ళల్లో నిప్పులుకురిశాడు ద్రోణాచార్యులు. వృకుడి వాళ్ళంతా తూంట్లు పడేట్టు బాణాలు గుప్పించాడు. సత్యజిత్తు శరీరమంతా మంటలు పుట్టించాడు. అతడు ఎంతతీవ్రంగా వచ్చినా తట్టుకున్నారు వాళ్ళు. అతడిసారథిని కీచుకీచు మనిపించారు. గుర్రాలమీద బాణాలు నాటించారు. అతడి వేదికాపతాకం వారిగిపోయినట్టు చేశారు.

వాళ్ళ దురుసుతనంచూసి పెదవులు బిగించాడు ద్రోణుడు. సత్యజిత్తుమీద పదిబాణాలు నాటించాడు. నవ్వుతూ అతడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. చప్పున మరొక ధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అతడూ, వృకుడూ కలిసి ద్రోణుడి సారథినీ, అతడి గుర్రాలనీ చెడామడా కొట్టారు. అతడి వేదికాపతాకమూ పడగొట్టేశారు.

చెప్పలేనంత కోపంవచ్చింది ద్రోణుడికి. మళ్ళీ సత్యజిత్తు ధనుస్సు ముక్కలుచేసేశాడతడు. ఆవూపుని మరో నాలుగుబాణాలు కొట్టాడు. వృకుడి నాలుగుగుర్రాలూ కూల్చేశాడు. ఇంకో బాణంతో అతడి సారథిని చంపేశాడు. మరొకటి వేసి వృకుడి శిరస్సు నరికేశాడు.

మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు సత్యజిత్తు. మహాద్రేకంతో విజృంభించాడతడు. ద్రోణుడిమీద అదే వర్షించడం వర్షించాడు బాణాలు.

అగ్నిబింబంలాగ ఎరబడిపోయింది ద్రోణాచార్యుల మొహం. పెదవులు బిగించి వొక్కబాణం వేశాడతడు. దెబ్బతో సత్యజిత్తు ధనుస్సు భ్రంశమనిపోయింది. మరో ధనుస్సు తీశాడు సత్యజిత్తు. అది ఇట్టే అతడు తీశాడో లేదో, మళ్ళీ విరిచేశాడు ద్రోణుడు. అలా వొకదానితరవాత వొకటి — ఎన్నో ధనుస్సులు విరిచేశాడతడు. ఎన్ని విరిచేస్తే అన్నీ తీస్తూనేవున్నాడు సత్యజిత్తు.

“ఉద్దండును వీను. బతకనివ్వకూడదు వీణ్ణి” అనుకున్నాడు ద్రోణుడు. మంచిదొక నెలవంక బాణం తీశాడు. ధనుస్సుని తొడిగాడు. చెవిదాకా అల్లెతాడు లాగాడు; వొదిలిపెట్టాడు. రయ్యి మంటూ వెళ్ళింది బాణం. సత్యజిత్తుతల ఎగరేసుకు చక్కాపోయింది.

సత్యజిత్తు పడిపోవడంతోనే తుల్కపడ్డాడు ధర్మరాజు. తన ఉత్సాహమూ, పూనికా ఒక్కసారి చల్లారిపోయాయి. గుర్రాలు మళ్ళించి పారిపోవడం లంకించుకున్నాడతడు.

ద్రోణుడు వెంటపడ్డాడు

పారిపోతున్న ధర్మరాజు వెంటపడ్డాడు ద్రోణాచార్యులు. పాండవసేనలు యావత్తూ ఒక్కపెట్టుని అతణ్ణి అడ్డుకున్నాయి. దూది

గుట్టలమీదికి పాకిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ ఆ సేనలమీద పడ్డాడు ద్రోణుడు; మలమలా మాడ్చేయ్యడం మొదలెట్టాడు.

అనూంతంగా వచ్చి అతణ్ణి ఎదిరించాడు విరాటరాజు తమ్ముడు సూర్యదత్తు. దార్ద్రుడైన ఆరుబాణాలుకొట్టి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించాడు. ఉరిమినట్టు సింహనాదంచేశాడు. ఒళ్ళుమండింది ద్రోణుడికి. రేపు పాటులో సూర్యదత్తుని నరికిపారేశాడు. కుండలాలతో కూడా ఎగిరిపోయి కిందపడింది తలకాయ.

సూర్యదత్తుడు తెగిపోవడంతోనే, మత్స్యదేశం సైన్యాలు చెట్టోపిట్ట అయిపోయాయి. ఆవూపుని చేదీ, మగధా, కేకయదేశాల సైన్యాలు వెంటాడి ఖోభపెట్టేశాడు ద్రోణుడు. కుండు పెట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సే మెరుపయింది. అల్లెతాడు ధ్వని పురు మయింది. బాణాలే వర్షమయాయి. అలా రక్తం నదులు వరదలు పారించాడు మహావీరుడు ద్రోణసేనాని.

ఆరక్తనదుల్లో వీరుల ఎనుకలే ఇసక. భేరిలే కప్పలు. కవచాలే తరంగాలు. జెండాలే సుళ్ళు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మొసళ్ళు. కత్తులు చేపలు. తలపాగాలు నురుగు.

ధర్మరాజుని పశ్చిమ్యాలన్న తమకంతో తరుముకు వెళుతూన్న ద్రోణుణ్ణి యుధామన్యుడూ, ఉత్తమాజుడూ, వసుధానుడూ, శిఖండి అడ్డుకున్నారు; తలా అయిదేసిబాణాలు కొట్టారు. ఇంతలో సాత్యకి వచ్చి వందా ఇరవై బాణాలు వేశాడు. క్షత్రధర్ముడు వచ్చి పది బాణాలు గుప్పించాడు. అదంతా చూసి ధర్మరాజూ వెనక్కి తిరిగాడు. పన్నెండుబాణాలు కొట్టి ద్రోణుణ్ణి నొప్పించాడు.

ధృష్టమ్యముడూ, చేకితానుడూ వచ్చి ధర్మరాజు ముందు నుంచున్నారు. తలా మూడేసివందలు బాణాలు ద్రోణుడి మీద కురిపించారు. వీళ్ళేకాకండా ఇంకా ఎంతోమంది పాండవయోధులు

ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు. రకరకాలబాణాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తారు. దాంతో, నువ్వు మన్నించేరాజులూ, రాజకుమారులూ, ఎంతోమంది ద్రోణుడితో కలిశారు ; పాండవులమీద విరుచుకుపడ్డారు.

తేరిచూడడానికి శక్యంకాకండా వున్నాడు ద్రోణుడు. ఒక్క బాణంతో వసుధానుణ్ణి తారుమనిపించేశాడు. షేముణ్ణి యమలోకం పంపేశాడు. యుధామన్యుణ్ణి, ఉత్తమాజుణ్ణి, శిఖండినీ, సాత్యకినీ ఎన్నో అన్ని బాణాలు రువ్వి కీచుకీచు మనిపించాడు. ఇంతమందినీ ఇన్ని చెరువులనీళ్ళూ తాగించి ధర్మరాజుమీదికి వురకలుపెట్టా డతడు. మళ్ళీ యుద్ధంలోంచి పారిపోయాడు ధర్మరాజు.

ద్రోణుడు వెంట పడ్డాడు. అడ్డంగావచ్చి అడ్డుకున్నాడు దృఢ సేనుడు. వచ్చిరావడంతోనే అతడి గుర్రాలు చంపేశాడు ద్రోణుడు. అతడి సారథినీ నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. తుదకి అతణ్ణి నరికిపారేశాడు.

ద్రోణుడిప్రతాపం దుర్భరమైపోయింది పాండవులికి. వారి సేనలు చెదరిపోవడ మారంభించాయి. కౌరవసేన వెంటదరమడం మొదలెట్టింది. పరిస్థితి మించివచ్చిందంటూ వార్ధక్షేమీ, చిత్రసేనుడూ, సేనాబిందుడూ, సువర్చసుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, చేకితానుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ, సుమిత్రుడూ వొక్క మొగిని ద్రోణుణ్ణి ఎదిరించారు ; బాణవర్షం కురిపించారు.

అందరికీ అన్నిరూపులయి యుద్ధంచేశాడు ద్రోణాచార్యులు. సుమిత్రుణ్ణి చంపేశాడు. దాంతో మాత్స్యలూ, పాంచాలులూ కలిసి అతడిమీద పడ్డారు. కాని అతడి బాణాగ్నికి ఆగలేకపోయారు. తోకముడిచేశారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, సాత్యకీ, సేనాబిందుడూ మొదలైన మహారథులు యావన్మందీ నిశ్చేష్టులయి నిలబడిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆఁ! అలా నలిరేగిపోయిన ద్రోణాచార్యులు ముందు 'నే' నని నుంచునే మొనగాడు వొక్కడూ లేకపోయాడూ, పాండవుల్లో ?

సంజయుడు : అవును. అదంతా చెపుతాను విను. అలా తోక ముడిచేస్తూవున్న పాండవసైన్యం చూసి కలకలా నవ్వాడు దుర్యోధనుడు. "చూడూ, చూడూ" అంటూ కర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు - "తుపాను గాలికి తూలిపోయిన అరణ్యంలా వుంది పాండవసేన. విన్నావూ, మళ్ళీ బతికివున్నంతకాలం ద్రోణుడిమీదికి రాదు, ఈ వీగిపోయి పారిపోయినవాళ్ళు. అదిగో అదిగో, ఆభీముణ్ణి చూడూ! తన చుట్టుపట్ల వొక్కడూ నా అన్న వాడు లేడు. మొహంచూడూ, దిగాలుమంటూ ఎలా వీడ్కోడుతూ వుందో! ఎడా తెలిపి లేకండా బాణాలు రువ్వుతూన్న ద్రోణుణ్ణి చూసి వీడి రాజ్యకాంక్ష పుచ్చుచుని పోయినట్టుంది. ఏమంటావు?"

"పొరపడుతున్నావు" అన్నాడు కర్ణుడు - "భీముడు అలాంటివాడని ఎన్నడూ అనుకోకు. శత్రువులపాలిటి బ్రహ్మరాక్షసి అతగాడు. బొందెలో ప్రాణముండగా మనగెలుపు సహిస్తాడని నమ్మకు. బ్రహ్మాండమైన బలవంతులు పాండవులు. వాళ్ళేమిటి యుద్ధం మానెయ్యడమేమిటి! అసంభవం! అంతేకాదు, వాళ్ళని నువ్వు పెట్టిన పాట్లు వాళ్ళు కల్లోకూడా మరిచిపోతా రనుకోకు. వాళ్ళసేనలో వున్న యోధులూ సామాన్యులు కారు. వీరత్వానికి పెట్టింది పేరు. భీముణ్ణి ముందు పెట్టుకుని, ఇదిగో ఇప్పుడే ద్రోణుణ్ణి ముట్టడిస్తారు. తప్పదు. చూస్తూవుండు. అంచేత ద్రోణుడికి ప్రమాదం రాకండా మనమంతా కాసుకోవా లిప్పుడు. అంతేకాని, పాండవులు వోడిపోయా రనుకోడం ప్రమాదం. మొగమాటం లేకండా చెపుతున్నాను. నమ్ము" అన్నాడు.

కర్ణుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. హంసరంగు గుర్రాలతో ధర్మరాజు రథం ప్రత్యక్షమయింది. పేరుపడ్డ పాండవయోధులు యావ స్మందీ రకరకాల గుర్రాలుపూసిన రథాలతోనూ, బ్రహ్మాండమైన సైన్యాలతోనూ ద్రోణుడిమీదికి పరిగెత్తుకు వచ్చారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, అలా ద్రోణుడిమీదికి వచ్చిన పాండవయోధుల గుర్రాలూ అవీ కాస్తవిడమరిచి చెప్పు, ఎవరెవరు ఎలా ఎలా వచ్చారో.

సంజయుడు : భయానకమైన వేగంతో గాలిలా పరిగెత్తే గుర్రాలు ధర్మరాజువి. వాటి తోకలే నలుపు. శరీరం రాజహంసల్లాగా, ఏనుగుదంతంలాగా తెలుపు. అతడి జెండామీద గ్రహాలతో కూడా బంగారం చంద్రుడూ, నందా ఉపనందా అని రెండు దివ్య ఆమృదంగాలూ వున్నాయి. యంత్రసహాయంతో ఆమృదంగాలురెండూ ఎంతో ఇదిగా మోగుతూ వుంటాయి. తన విల్లు మాహేంద్రం మోయిస్తూ వచ్చాడతడు. బంగారం రంగు గుర్రాలమీద ఎంతో మంది రాతులు అతడివెంట వచ్చారు. వాళ్ళందరి రక్షణభారం తన మీద వేసుకుని, బంగారం కవచంతో వాళ్ళ వెనక వచ్చాడు మహా ధనుర్ధరుడు ద్రుపదమహారాజు. ఎంతటి ధ్వనులయినా సహించుకునే గుర్రాలు అతడివి. నల్లచారల దుప్పిరంగుగుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు భీముడు. చేతిలో విల్లు వాయవ్యం భయంకరంగా వుంది. జెండా మీద వెండితోనూ, వైడూర్యాలతోనూ చెక్కిన మహాసింహం కళ్ళు జిగేలుమనిపిస్తూ వుంది. అతడివెంట వెండిరంగు గుర్రాలు పూసిన రథంతో వచ్చాడు యాదవవీరుడు సాత్యకి. చాతకపక్షిరంగు గుర్రాల రథం స్వయంగా తోలుకుంటూ వచ్చాడు యుధామన్యుడు. పావురాల రంగు గుర్రాలు పూసిన బంగారం కలశాల రథంమీద రభసంగా వచ్చాడు పాండవసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు. సత్యధృతీ, సాచిత్తీ

శ్రేణిమంతుడూ, వసుధానుడూ, కాశిరాజు పుత్రుడు విభుడూ -
 వీళ్ళంతా ధృష్టద్యుమ్నుడివెంట వచ్చారు. ప్రభద్రకవీరులూ, కాం
 భోజదేశయోధులూ అరవై వేలమంది మంచి కాంభోజదేశం గుర్రా
 లతో వాళ్ళ ననుసరించారు. తండ్రి కుడిభుజంలాగ ఎర్రటిగుర్రాల
 రథంతో వచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడి కొడుకు క్షత్రధర్ముడు. మల్లి
 పుష్పల్లాంటి కళ్ళూ, పద్మత్రాల్లాంటి శరీరమూ కల బాష్టికదేశం
 గుర్రాల రథం పరిగెత్తిస్తూ వచ్చాడు శిఖండికొడుకు క్షత్రదేవుడు.
 చిలకరంగు కాంభోజదేశం గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు సకులుడు.
 వీపుమీద బంగారం మెరుస్తూవున్న శరభపతాక మతడిది. అతడి
 ధనుస్సు వైష్ణవం. మేఘవర్ణం గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు ఉత్త
 మాజుడు. మేఘంరంగు గుర్రాల రథంమీద గంటా, వెండిరాజ
 హంసలూ వున్న జెండాతో, ఆశ్వినం ధనుస్సు సారిస్తూ వాయు
 వేగంతో వచ్చాడు సహదేవుడు. పాటలపుష్పాలవంటి గుర్రాలు
 పూసిన రథంతో వచ్చాడు విరాటరాజు. కేకయులూ, శిఖండి,
 ధృష్టకేతూ తమతమ సైన్యాలతో విరాటరాజు ననుసరించారు.
 పసుపువర్ణం గుర్రాలు గాలిలా పరిగెత్తిస్తూ వచ్చాడు విరాటరాజు
 కుమారుడు. కేకయరాజులు అయిదుగురూ ఆరుద్రపురుగులాంటి
 ఎర్రటి గుర్రాల రథాలమీద వచ్చారు. ఈ అయిదుగురి జెండాలూ
 ఎర్రగా బంగారంలా మెరుస్తున్నాయి. కురుస్తూవున్న మేఘంలాగ
 బాణాలు విరజిమ్ముతూ పరుగులుపెడుతూ వచ్చారు వాళ్ళు. మామిడి
 చివుళ్ళరంగు గుర్రాలరథంమీద వచ్చాడు శిఖండి. తుంబురు డిచ్చిన
 గుర్రాలవి. పన్నెండువేలమంది పాంచాల రథికుల్లో ఆరువేలమంది
 అతడివెంట వచ్చారు. లేళ్ళలాంటి చిత్రచిత్రాలరంగు గుర్రాల రథంతో
 వచ్చాడు శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతువు. ఎండుగడ్డి పొగలాంటి
 రంగు కాంభోజదేశం గుర్రాలుపూసిన రథంతో వచ్చాడు బృహత్

త్రుడు. పట్టుబట్టరంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు సేనాబిందుడు. క్రొంచపక్షిరంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు కాశీరాజుకొడుకు విభుడు.

మనోవేగంతో పరిగెత్తే గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు ధర్మ రాజు కొడుకు ప్రతివిందుడు. అతడి గుర్రాల మెడలు మాత్రం నలుపు. శరీరాలు యావత్తూ పాలలా తెలుపు. అతడి పతాకంమీద ధర్మదేవతచిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు రౌద్రం.

మినపపువ్వురంగు (తెలుపు కలిసిన పసుపురంగు) గుర్రాల రథ మెక్కి వచ్చాడు భీముడి కొడుకు శ్రుతసేనుడు. ఉదయేందుపురంలో సోమలతలమధ్య జన్మించాడతడు. వెయ్యి చంద్రబింబాల ప్రకాశ మతడిది. అంచేతే అతడిపేరు సుతసోముడు. అతడి పతాకంమీద వాయుదేవుడి చిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు ఆగ్నేయం.

మద్దిపువ్వురంగు గుర్రాల రథం పరిగెత్తించుకుంటూ వచ్చాడు నకులుడికొడుకు శతానీకుడు. అతడిపతాకం మీద అశ్వనీదేవత చిత్రముంటుంది. అతడి ధనుస్సు యామ్యం.

నెమలికంతం రంగు గుర్రాలు పూసిన రథంమీద వచ్చాడు సహదేవుడికొడుకు శ్రుతసేనుడు. అతడి జెండామీదా ఆశ్వనీదేవత చిత్రముంది. అతడి ధనుస్సు గిరిశం. పాలపిట్టరంగు గుర్రాల రథ మెక్కి వచ్చాడు అర్జునుడికొడుకు శ్రుతకీర్తి. తండ్రితో సమానమైన రథికుడతడు. దేవేంద్రుడిచిత్రంతో మెరిసిపోతూవుంది అతడి పతాకం. అతడి ధనుస్సు కాబేరం. అలా ద్రౌపదికుమాళ్ళు అయిదుగురి జెండాలు మీదా వాళ్ళ తాతల చిత్రాలున్నాయి.

కపిలవర్ణం గుర్రాల రథం పురికిస్తూ వచ్చాడు మహావీరుడు అభీ మన్యుడు. తండ్రి అర్జునుడికంటే, మేనమామ కృష్ణుడికంటే కూడా వీరత్వంలో సగం హెచ్చు అతగాడు. అతడి జెండామీద బంగారం

శారపక్షి ధగధగా మెరిసిపోతూ వుంటుంది. అతడి ధనుస్సు కాద్రం.

మేనల్లుడి విలువిద్యకి మెచ్చి బలరాముడు ఇచ్చిన ధనుస్సు అది.

ఎండుగడ్డి రంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు యుయుత్సుడు. నీ వందనుంది కుమాళ్ళనీ వొదిలేసి, ధర్మరాజు పక్షం వెళ్ళిన నీ వైశ్య పుత్రు డతడు.

యుయుత్సుడి గుర్రాలవంటి గుర్రాలరథంతోనే వచ్చాడు వార్ధక్షేమి. నల్లకాళ్ళ గుర్రాలరథమెక్కి వచ్చాడు సౌచిత్తి. ఎర్ర పట్టురంగు గుర్రాలరథంతో వచ్చాడు శ్రేణిమంతుడు. ఎర్రగుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు సత్యధృతి. ధనుర్వేదమూ, బ్రాహ్మవేదమూ రెండింటిలోనూ పారదర్శి అతడు. పింగళంపట్టురంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు చేకితానుడు. ఇంద్రధనుస్సురంగు గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు అర్జునుడి మేనమామ కుంతిభోజుడు. చుక్కలతోవున్న ఆకాశంలాంటి గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు రోచమానుడు. నల్లటి కాళ్ళూ, కర్బూరంరంగూ కల గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు జరాసంధుడి కొడుకు సహదేవుడు. డేగలాగపరిగెత్తే, తామరతూడురంగు గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు సుదాముడు. ఎర్రకుందేలురంగు గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు పాంచాలరాజకుమారుడు, గోపతికొడుకు సింహసేనుడు. సరసావాలపువ్వురంగు గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు పాంచాల రాజ కుమాళ్ళలో పేరుపడ్డ జనమేజయుడు. పెరుగువీపులు కల మినుముల రంగు గుర్రా లెక్కి ఎంతోమంది వచ్చారు పాంచాలరాజకుమాళ్ళు. పద్మకింజల్కాలరంగు కల భద్రదేశం గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు దండిధరుడు. శరీరాలు గాడిదల్లాగూ, పుష్పాలు ఎలకల్లాగూ వున్న గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు వ్యాఘ్రుడత్తు. చిత్రమైన నల్లగుర్రాల రథంతో వచ్చాడు పాంచాలవీరుడు సుధన్వుడు. అద్దంలా నునుపూ, ఆరుద్రపురుగులా ఎరుపూ అయిన గుర్రాలు పూసినరథంమీద

వచ్చాడు చిత్రయుధుడు. అతడి కవచమూ, పతాకమూ, ఆయుధమూ
 అన్నీ చిత్రమైనరంగువే. చక్రవాకపక్షులరంగు గుర్రాల రథంమీద
 వచ్చాడు కోసలరాజకుమారుడు సుక్షేత్రుడు. ఎత్తయిన చిత్రవర్ణం
 గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు ఒంగారం దండలువేసుకుని క్షేమముడి కుమా
 రుడు సశ్యధృతి. తెల్లటి మల్లిపువ్వుల్లాటి గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు
 శుక్లుడు. అతడి ధనుస్సూ, కవచమూ, పతాకమూ అన్నీ తెలుపే.
 సముద్రంలో పుట్టిన చంద్రవర్ణం గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు సముద్ర
 సేనుడికొడుకు చంద్రసేనుడు. నల్లకలవలరంగు గుర్రాలు పూసిన రథం
 మీద వచ్చాడు శిబిదేశంరాజు శైబ్యుడు. గుండుసెనగపువ్వు రంగు
 గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు రథసేనుడు. తెల్లగుర్రాల రథమెక్కి
 దేవేంద్రుడిలా వచ్చాడు మహాశూరుడు పటచ్చరరాజు. నీలవర్ణం
 పతాకమూ, నీలవర్ణం కవచమూ, నీలవర్ణం ధనుస్సూ కలిగి నీలవర్ణం
 గుర్రాల రథంతో వచ్చాడు నీలుడు. చిత్రచిత్రమైన రత్నకవచం
 వేసుకుని చిత్రవర్ణం పతాకంతో చిత్రవర్ణం గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు
 రోచమానుడి కొడుకు హేమనర్ముడు. తెల్లటి కోడిగుడ్డరంగు భద్ర
 కారదేశం గుర్రాల రథమెక్కి వచ్చాడు దండకేశు. వెన్నెలలాంటి
 గుర్రాల రథంమీద వచ్చాడు సాగరపతాకంతో పాండ్యరాజు మలయ
 ధ్వజుడు. అతడి తండ్రిని లోగడ కృష్ణుడు చంపేశాడు. అతడి సాకార
 ద్వారం విరగ్గొట్టి అతడి బంధువుల్ని వెళ్ళ గొట్టాడు. ఆక్రోధంతో
 అతడు భీష్ముడిదగ్గిరా, పరశురాముడిదగ్గిరా, ద్రోణుడిదగ్గిరా విరువిక్య
 నేర్చుకున్నాడు. దివ్యాస్త్రాలు సంపాదించాడు. రుక్మీ, కర్ణుడూ, అర్జు
 నుడూ, కృష్ణుడూ — వీళ్ళతో సమానమైన చెయ్యికా శయారమూడు.
 ద్వారక నాశనం చెయ్యాలనీ, భూమండలం యావత్తూ జయించాలనీ
 సంకల్పించాడు. కాని మేలుకోరిన మిత్రుల ఉపదేశంవల్ల కృష్ణుడితో

విరోధం మానుకున్నాడు. అడ్డసరంపువ్యూహం గుర్రాలమీద లక్షా
నలభై వేలమంది రథికులు అతడివెంట వచ్చారు.

రకరకాల మొహాలూ, రకరకాల రంగులూ కల గుర్రాలు
పూసిన రథమెక్కి వచ్చాడు. రావణాసురుడులాంటి ఘటోత్కచుడు.
అతడి రథచక్రాలూ, గొడుగు, జెండా - అన్నీ చిత్ర చిత్రంగానే
వున్నాయి. జెండామీద పెద్ద గెద్ద భయంకరంగా వుంది. అతడి
ధనుస్సు పౌలస్యం. చుక్కలరంగు గుర్రాలరథంమీద పేద్ద జెండా
ఎగరవేసుకుంటూ వచ్చాడు బృహంతుడు. భరతవంశీయుల యావ
న్మందిమాటా తోనేసి, ధర్మరాజుమీద భక్తితో వొంటరిగా వచ్చి
పాండవులతో చేరాడతడు. తక్కిన యోధులూ ఉధృతంగా తమతమ
రథాలతోనూ, జెండాలతోనూ వచ్చిపడ్డారు.

ఇలా దారుణమైన విక్రమంతోనూ ఉత్సాహంతోనూ పాండవ
యోధులు వచ్చి, వొక కొండని కప్పేసిన మేఘాల్లాగ వొక్కసారి
ద్రోణాచార్యుల్ని కప్పేశారు. ఆ మహారాణువలో అతడు కనపడ
కండా అయిపోయాడు. దాంతో అతడు హతవారిపోయాడన్న
దిగులుపట్టుకుంది మనవాళ్ళకి.

ద్వంద్వయుద్ధం

అదంతా చూశాడు దుర్యోధనుడు. మనసేనకి చెయ్యివిసిరి
ముందుకి పరిగెత్తాడు. పాండవసేనంతటికీ ముందున్నాడు భీముడు,
అతడిమీద కలబడ్డాడు. రాజు అలా వెళ్ళడంతోనే మనయోధులు
యావన్నందీ వొక్కసారి రథాలు పరిగెత్తించారు. కృతవర్మ సాత్యకి
మీదికి వెళ్ళాడు. జయద్రథుడు క్షత్రధర్ముణ్ణి డీకొన్నాడు. సుబా
హుడు యుయుత్సుడిమీది కురిశాడు. దుశ్శాసనుడు నకులుడిమీద
పడ్డాడు. చిత్రకర్ముడు సహదేవుడితో కలబడ్డాడు. శల్యుడు సరాసరి

ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. బాహ్లికుడు ద్రుపదుడితో తలపడ్డాడు. విందానువిందులు విరాటరాజుని ఎదిరించారు. వివింశతి శ్రుతకీర్తి మీదికి పరిగెత్తాడు. సాల్వుడు శ్రుతసేనుడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు. చిత్రసేనుడు శ్రుతసోముడిమీది కురికాడు. శ్రుతవర్మ శతానీకుడి మీదికి పరిగెత్తాడు. అశ్వత్థామ ప్రతివింద్యుడితో చెయిచేసుకున్నాడు. లక్ష్మణుడు అభిమన్యుడితో పోరాడాడు. వికర్ణుడు శిఖిండితో దెబ్బ లాడాడు. దుర్ముఖుడు కుంతిభోజుడితో కలగజేసుకున్నాడు. అలంబనుడు ఘటోత్కచుడుమీది కెగబడ్డాడు. కేకయులు అయిదుగురినీ కర్ణుడు నిలవరించాడు. జయుడు కాశీరాజునీ, జయశ్నేనుడు మలయ ధ్వజుణ్ణి ఎదిరించారు. బృహద్ధనుడూ, జయమిత్రుడూ ధృష్టద్యు మ్నుడి కొడుకులమీద పడ్డారు. కృపాచార్యులు వార్ధక్షమిమీదికి వెళ్ళాడు. భూరిశ్రవుడు మణిమంతుడితో యుద్ధంచేశాడు.

మహారాజా, ఎంతని చెప్పనూ! తక్కినయోధులూ ఎవరి ఎదటపడ్డవాళ్ళమీద వాళ్ళు పడ్డారు; హోరాహోరి పోరాడారు.

ద్రోణాచార్యుల్ని చంపాలని పాండవులూ, అతణ్ణి కాపాడు కోవాలని కౌరవులూ అలా ప్రాణాలు తెగించి ఘోరంగా యుద్ధం చేశారు. ఒకళ్ళజెండాలు వొకళ్ళు పడగొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళ గుర్రాలు వొకళ్ళు నరుక్కున్నారు. ఒకళ్ళ సారథులు వొకళ్ళు చంపు కున్నారు. ఒకళ్ళ రథాలు వొకళ్ళు విరగొట్టుకున్నారు. గొడుగులూ, చామరాలూ తునకలుచేసుకున్నారు. ధనుస్సులు విరుచుకున్నారు. కవచాలు చీల్చుకున్నారు. నెత్తుర్లు పారించుకున్నారు.

ఇలా ఘోరంగా ద్వంద్వయుద్ధం జరిగిపోతూవుంది. మధ్యాహ్నమయింది.

ద్రోణాచార్యులు బాణాలువేసి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి అనాయాసంగా అడలుగొట్టేశాడు. పైగా ఎదటపడ్డ వీరుణ్ణిలా కీచుకీచుమని పించేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : బావుంది. ఇక్కడ ఇలా ద్వంద్వయుద్ధం జరుగుతూ వుంటే అక్కడ అర్జునుడితో పోట్లాడుతూవున్న సంశప్తకులు ఎలావున్నారో!

సంజయుడు : తరవాత చెపుతా నది. ఇక్కడ ఇంకా ఏమయిందో విను. నీ కొడుకు దుర్యోధనుడు మదపుటేనుగుల సేన భీముడి మీదికి రొప్పాడు. కళ్ళ మొయ్యూ కోపంవచ్చింది భీముడికి. మేఘాల్లా వచ్చిపడుతూన్న ఏనుగుమందలు పెనుగాలివంటి బాణాలు రువ్వ పారదోలా డతడు. ఆవూపుని దుర్యోధనుణ్ణి కూడా చెడామడా కొట్టాడు.

దుర్యోధనుడు దెబ్బలుతినడం చూశాడు వంగ దేశం రాజు. తన మదపుటేనుగు పరిగెత్తించుకుంటూ వెళ్ళాడు. భీముడిమీద దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. అరికాళ్ళమంట నెత్తికెక్కింది భీముడికి. పిడుగులాటి బాణం కొట్టి అతడి ఏనుగు చంపేశాడు. మరోబాణంతో అతడి తల నరికి పారేశాడు. దాంతో, వంగదేశం బలగం చూవత్తూ కకాపికలయిపోయింది.

సు ప్ర తీ కం

ఇంతలో సుప్రతీకం పరిగెత్తించుకుంటూ వెళ్ళాడు మన భగదత్తుడు. లోగడ దేవేంద్రుడు ఎక్కి రాక్షససంహారంచేశాడే ఐరావతం, అదిగో ఆ ఐరావతవంశం ఏనుగు సుప్రతీకం. పదివేల మదపుటేనుగు లంతబలం దాంది. కోపావేశంతో అది వెళుతూవుంటే, నిప్పులు రాలుతూన్న దాని చూపులు వాలినచోటల్లా ఎరుపెక్కినట్టయేది. చెవులు మొగ్గించి వూపేసరికి రాద్రరేఖ తాండవమాడేది. దబాయించి

తొండం ముందుకి పూపుతూవుంటే ప్రళయకాలంనాటి యమదండం కళ్ళకి కట్టేది. ముందుకి పురుకుతూ అమగులు వేస్తూవుంటే భూమి గజ గజలాడి కదిలిపోయేది.

అలా వొక్కపూపుని వెళ్ళి భీమునిమీద పురికింది సుప్రతీకం. రెండుకాళ్ళూ ముందుకి చాచి అతడితట్టు తొండం చాచింది. గుర్రాలతో కలిపి పట్టుకుని రథం విసిరి పారేసింది. లాఘవంతో రథం మీంచి దూకేశాడు భీముడు. ప్రచూదంలేకండా వొడుపుతో తప్పించుకున్నాడు. అంజలివేధవిద్య తెలిసినవా డతడు. అంచేత చప్పున సుప్రతీకం కనుపుకింద దూరి ఆవిద్యతో దానిని తట్టడం మొదలెట్టాడు. అతడికోసం కుమ్మరిసారెలా తిరిగింది సుప్రతీకం. దాని ఎకట నుంచున్నా డతడు. తొండం మెలిపెట్టి అతణ్ణి పట్టేసింది సుప్రతీకం. మెడపట్టి విసిరికొట్టాలని ప్రయత్నించింది. మెలకువతో పేచీవేసి తప్పుకున్నాడు భీముడు. తనవాళ్ళు సుప్రతీకాన్ని ముట్టడిస్తున్నారు. ఆసందుచూసుకుని అక్కణ్ణుంచి తప్పించుకు పోయాడతడు.

భీముడు కనపడక పోవడంతోనే తల్లడిల్లి పోయాయి పాండవ సేనలు. “సుప్రతీకం భీముణ్ణి చంపేసిందంటే చంపేసిం” దన్న కేకలు రణస్థలమంతటా మార్మోగిపోయాయి. పాండవసేన గగ్గోలు పడి పోయింది. నిలువునా కంపించిపోయాడు ధర్మరాజు. తన యావత్తు బలగమూ భగదత్తుడిమీదికి పురికొల్పా డతడు. రకరకాల ఆయుధాలతో అతణ్ణి ముంచెత్తాడు.

వాటన్నిటినీ తనచేతి అంకుశంతోనే అడ్డుకున్నాడు భగదత్తుడు. అలా అడ్డుకుంటూనే ధర్మరాజుసేనమీద సుప్రతీకం రెచ్చగొట్టాడు. ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, కాలిబంట్లూ — చతురంగసేన యావత్తు పచ్చడిపచ్చడి, గుండగుండ, పిండిపిండి చేసెయ్యడం ప్రారంభించింది సుప్రతీకం.

అదిచూసి సహించలేకపోయాడు దశార్ణదేశంరాజు హిరణ్యవర్మ. కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కుతూ తన మదపుటేనుగు పరిగెత్తించుకు వచ్చాడు. సుప్రతీకంమీదికి వురికించాడు. ఏనుగులు రెండు కలబడ్డాయి. రెండు రెండు రెక్కలున్న కొండల్లా అవుసరిచాయి. కన్నుమూసి కన్ను తెరిచేలోపల హిరణ్మయుడి ఏనుగుని పొడిచేసింది సుప్రతీకం. కళవిళపడిపోయాడు హిరణ్మయుడు. అతడిమీద ఏడు తోమరాలు విసిరాడు భగదత్తుడు. ప్రాణాలు వొదిలేశాడు హిరణ్మయుడు.

హిరణ్మయుడు చచ్చిపోయాక మరింత రెచ్చిపోయింది సుప్రతీకం. అడ్డు ఆపూ లేకండా పాండవసేనమీద విరుచుకుపడింది. కకాపి కలయిపోయి పరుగు ప్రారంభించాయి పాండవసైన్యాలు.

సాహసించి అడ్డంగా వచ్చాడు సాత్యకి. గట్టిదొక బాణం తీసి సూటిగా సుప్రతీకానికి తగిలించాడు. జిరుమని సాత్యకిదిక్కు తిరిగింది సుప్రతీకం. తొండం చాపి అతడిరథం పట్టుకుంది. అమాంతంగా మీదికెత్తి విసిరేసింది. సాత్యకిమాత్రం చిత్రంగా రథం గెంతేశాడు; దాటిపోయాడు. ఇంకోతట్టు తిరిగింది సుప్రతీకం. ఎదురైనసేనలు చిందరవందరచేసేసి తొక్కిసింది.

సాత్యకిరథం విరగలేదు. గుర్రాలకీ ప్రమాదం కలగలేదు. ఎలాగో వాటిని సరిచేసి పట్టుకువచ్చాడు సారథి. సంతోషించాడు సాత్యకి. యథాప్రకారం రథమెక్కాడు. సుప్రతీకంమీదికి విజృంభించాడు.

ఈలోగా రథం సరిచేసుకుని మళ్ళీవచ్చి కలబడ్డాడు భీముడు. తొండంతో తుంపుల్లుచిమ్మింది సుప్రతీకం. జడివానలో తడిసినట్టు ముద్దయిపోయాయి భీముడి గుర్రాలు. జజ్జరిల్లిపోయా యవి. వొకదారీ వొక తెన్నూ లేకండా ఈడ్చుకు పారిపోయాయి రథం.

భీముడి యద్ధానికి అలా విఘాతం రావడంకోసం చివాలన్న వచ్చు సుప్రతీకంమీద కలబడ్డాడు సుపర్వుడు. హేమా హేమీల కే దిక్క లేనపుడు సుప్రతీకంముందు సుపర్వుడు ఏమాత్రం! ఇలా వచ్చాడో లేదో అలా చంపి పారేసింది సుప్రతీకం.

సుపర్వుడు కూలిపోవడంచూసి అభిమన్యుడూ, క్రౌపదికుమార్లు ప్రతివిద్యుడూ మొదలైన అయిదుగుడూ, చేకితానుడూ, ధృష్టకేతుడూ, యుయుత్సుడూ వొక్క పెట్టుని సుప్రతీకాన్ని ఘోరాయించారు; శర వర్షం కురిపించారు.

కోపంకో మరింత నలికేగిపోయింది సుప్రతీకం. గుర్రాలు తొక్కిస్తూ యుయుత్సుడి రథంమీదికి వెళ్ళింది. అతడి సరథిని చంపేసింది.

పిసరంతా జలకలేదు యుయుత్సుడు. గభీమనిగెంతేశాడతడు. అభిమన్యుడి రథ మెక్కేశాడు. అక్కణ్ణుంచే సుప్రతీకాన్ని కొట్టడ మారంభించాడు. అభిమన్యుడూ మొదలైన పేరుపడ్డయోధులు యా వన్నందీ సుప్రతీకంమీద బాణాలు కుమ్మరించారు. తెల్లమబ్బుమీద సూర్యకిరణాలు పడుతూంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అవుపిం చాయి సుప్రతీకంమీద ఆబాణాలు.

మరింత దురుసుగా సుప్రతీకం వుసికొల్పాడు భగదత్తుడు. భయంకరంగా శత్రువులమీద విరుచుకుపడింది. రథాలు పట్టుకు విసిరేసింది. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ నేలవేసి బాదేసింది. పదాతి సైన్యం తొక్కిసి పచ్చడిపచ్చడి చేసేసింది. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ వొక్కటే వెయ్యిఏనుగుల్లా ప్రత్యక్షమయింది. భీముడూ, అభిమన్యుడూ మొదలైనవాళ్ళ పూనిక వ్యర్థమయింది. చెట్టోపిట్టయి చెదిరిపోయారు పాండవసైనికులు. సొమ్మలకాపరి సొమ్మలకదుపులు రొప్పుకు వెళ్ళి నట్టు, డేగ కాకిమూకలు వెంటతరిమినట్టు శత్రుసేనలు తరుముకు వెళ్ళాడు

భగవత్తుడు. బ్రహ్మాండమైన ధూళి రేగింది. ఇన్నా మన్నా కనపడలేదు. చెప్పలేనంత కోలాహలం — చెవులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

సుప్రతీకం సంగతి ఇక్కడ ఇలావుంది. ఇందాక సంశస్త్రకుల సంగతి అడిగావుకదూ, చెపుతానువిన.

సుప్రతీకం విజృంభించడంతోనే ఇక్కడి పరిస్థితి గ్రహించేశాడు అర్జునుడు. “మనం మనసేనలోకి వెళ్ళాలి” కృష్ణుడిదిక్కు చూస్తూ అన్నాడతడు — “సుప్రతీకంముందు నిలబడియుద్ధంచెయ్యడం ఎంతటి వాడికైనా సాధ్యంకానిపని. ఎంత పోరాడినా అలిసిపోవది. బ్రహ్మాండమైనబలం దాంతి. శస్త్రాలూ, మహాస్త్రాలూ పిసరంతా లక్ష్యపెట్టదు. నువ్వు నేనూ లేకపోతే తలమునకలవుతుంది అన్నయ్యకి. భీముడూ నొచ్చుకంటాడు. అంచేత కృష్ణా, మనసేనలోకి రథం పోనీ.”

“సరే,” అంటూ రథం మళ్ళించాడు శ్రీకృష్ణుడు. చూశారు సంశస్త్రకులు. పద్మానుగువేలమంది రేచుల్లా వెంటపడ్డారు. కేసిలు వేశారు. దురుచ్చి కొట్టారు. బాణవర్షం కురిపించారు. ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు అర్జునుడికి. సైన్యం రక్షించాలా? సంశస్త్రకుల్ని సంహరించాలా? ఏంచెయ్యా లిప్పుడు? ఇలా వితర్కించుకొని తుదకి సంశస్త్రకుల పనిపట్టించడమే కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకున్నాడు. చద్రున రథం వెనక్కి మళ్ళించాడు. గాండీవం మోగించాడు. — ఆకాశం ప్రతిధ్వనించింది. దేవదత్తం పూరించాడు. — దిక్కులు బద్దలయాయి. దివ్యబాణాలు ప్రయోగించాడు. సంశస్త్రకుల జెండాలూ, చామరాలూ గొడుగులూ, విసనకర్రలూ, భేరీలూ, శంఖాలూ, కాహళాలూ, మృదంగాలూ తుక్కుతక్కుయి కిందపడ్డాయి. కవచాలూ, కిరీటాలూ, ధనుస్సులూ, బాణాలూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ, బాకులూ, అంకుశాలూ ముక్కముక్కలయి రాలిపడ్డాయి. పాగాలూ, భుజకీర్తులూ, కలకణాలూ, ఉంగరాలూ పిప్పిపిప్పిలయి కుప్పలుపడ్డాయి. శిరస్సులూ,

కాళ్ళూ, చేతులూ, గుండెలూ, కడుపులూ, నడుమలూ పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయాయి. వీటన్నిటితోనూ రణస్థలం ఎంత ఘోరంగా వుండడాలో అంత ఘోరంగానూ వుంది. ఎంత అందంగావుండడాలో అంత అందంగానూ వుంది. సర్వభూతాలూ అర్జునుణ్ణి పొగిడాయి. శ్రీకృష్ణుడూ చెయ్యిచెయ్యి కలిసి అతణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు.

ఇలా సంశస్త్రగుల్మి సంహరించి ఇక మన సేనలోకి రథం పరిగెత్తించు ” అన్నాడు అర్జునుడు.

రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. “అర్జునా, అర్జునా, ఆగూ! అంటూ తమ్ములతో కలిసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు సుశర్మ— “పిలుస్తూవుంటే పారిపోతున్నావు. రా, యుద్ధంచెయ్యి ” అంటూ జంకూ కొంకూ లేకండా కేకలువేశాడతడు; కవ్వించాడు.

“ఏంచెయ్యమంటావు?” కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు అర్జునుడు— “పిలుస్తూవుంటే వెళ్ళిపోకూడదు. అటు సైన్యాలు కాపాడకపోతే వీళ్లేదు. ఈస్థితిలో ఏంచెయ్యాలో నువ్వే నిర్ణయించు ” అన్నాడు.

చర్రున సుశర్మదిక్కు రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. కోపంచవ్చు నన్నాడు అర్జునుడు. గాండీవం గురిపెట్టాడు. సుశర్మవిల్లు ముక్కలుచేసేశాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడితమ్ముళ్ళని చంపేశాడు. అతడి ఎదురొమ్ము దుసెళ్ళిపోయినట్టు వాడివాడి బాణాలు తగిలించాడు. ఆగలేకపోయాడు సుశర్మ. రథంమీద మూర్ఛపడిపోయాడు.

“ఇక పద ” కృష్ణుణ్ణి తొందరచేస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — “అదిగో మన సైన్యాలు పారిపోతున్నాయి. ధూళి ఆకాశం కప్పేస్తూ వుంది. అల్లకల్లోలంగావుంది రణరంగం. భగదత్తుడి సుప్రతీకం నలిగేగిపోతూవుంది. సూటిగా దానిమీదికే పోసే రథం ” అన్నాడు.

రథం తిప్పాడు శ్రీకృష్ణుడు. పగ్గాలు సడిలించాడు. గరుడపక్షుల్లాగ పరుగెత్తాయి గుర్రాలు. బరిమీద పాము లాగ మన సైన్యాలు

మీదికి వచ్చేసింది రథం. కోపంతోనూ, పరాక్రమంతోనూ సుద్రుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. మెరుగు బాణాలతో కారవుల్ని నుడుచూ డుతూ సింహనాదంచేశాడతడు. దేవదత్తం పూరించాడు. గాండీవం మోయించాడు. అలా దిక్కులు బద్దలుగొడుతూ సూటిగా సుప్రతీకం ఎరటికివచ్చి అడ్డుకున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆ! తరవాత, తరవాత ? అర్జునుడూ, భగదత్తుడూ ఎలా యుద్ధం చేశారట !

భగదత్తుడు

సంజయుడు : అర్జునుడు రావడంతోనే జూలుమలిపిన సింహం లాగ లేచాడు భగదత్తుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు అర్జునుడిమీద ప్రయోగించాడు. అవన్నీ అవలీలగా కొట్టేశాడు అర్జునుడు. పైగా సుప్రతీకాన్నీ భగదత్తుణ్ణి దృఢమైన బాణాలతో చెడామడా కొట్టాడు.

చురుకైన బాణాలు తగలడంతోనే వెర్రెత్తినట్టయిపోయింది సుప్రతీకం. అంకుశం పొడిచి రెచ్చగొట్టాడు భగదత్తుడు. అర్జునుడి రథంమీదికి అదేవురకడం ఉరికింది సుప్రతీకం. “కృష్ణుడూ అర్జునుడూ అయిపోయారంటే అయిపోయారు” అని గోలుగోలుమంది పాండవసేన.

వెర్రిపూపుతో వెళ్ళి పడుతోంది సుప్రతీకం. ఒడుపుతో టపీమని ఎడమపక్కకి రథం తిప్పేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆపూపుని వెళ్ళి ఎదట వున్న సైన్యం పాయలుచేసేసింది సుప్రతీకం.

కృష్ణుణ్ణి ఏమీ అనలేకపోయాడు అర్జునుడు. తన పక్కనించి వెళుతూన్న సుప్రతీకాన్ని చంపెయ్యాలంటే చంపెయ్యగల డతడు. అయితే అదిధర్మయుద్ధంనూత్రం కాదు. అంచేత వూరుకున్నాడు. “సుప్రతీకం ముందుకి పోనీ రథం” పెదవులు బిగిస్తూ కృష్ణుడితో

అన్నా డతడు. ఉత్తరక్షణంలో ఏనుగుముందుకి రథం తోలుకువెళ్ళాడు కృష్ణుడు. -

ఏనుగుమించి కృష్ణుణ్ణి గురిపెట్టి బాణాలువేశాడు భగదత్తుడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురిశాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి బాణాలు సగంలోనే కొట్టేసి, అతడి వొళ్ళు దూసుకుపోయినట్టు బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించాడు. భయంకరమైన కోపంతో మండిపోయాడు భగదత్తుడు. గబాగబా పదాలుగు తోమరాలు విసిరాడు అర్జునుడిమీద. ప్రతీదీ మూడేసిముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు అర్జునుడు. ఆవూపుని సుప్రతీకం కవచం చిన్నచిన్న పిసర్లకింద కొట్టిపారేశాడు. కవచంపోవడంతోనే మేఘంవొదిలిపోయిన కొండలాగ అవుపించింది సుప్రతీకం. అమాంతంగా శక్తితీసి అర్జునుడిమీద విసిరాడు భగదత్తుడు. సగంలోనే దాన్ని మూడుముక్కలుకింద కొట్టేసి, భగదత్తుడి గొడుగు ఎగరగొట్టేశాడు అర్జునుడు. ముసిలి భగదత్తుడు మరింతకోపంతో వొడికిపోయాడు. ఎన్నో అన్ని తోమరాలు వరసపెట్టి విసిరాడు. అర్జునుడి కిరీటం పగలగొట్టేశాడు. అతడి లాఘవం మెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. కాని అతడి ఉద్ధృతానికి మండిపడ్డాడు.

“ఆఖరిసారి లోకం చూసెయ్యి. మరి చూడలేవు” కిరీటం సరిచేసుకుంటూ భగదత్తుణ్ణి గదమాయించాడు అర్జునుడు.

ఆమాటలు శూలాల్లా తగిలాయి భగదత్తుడికి. తళతళా మెరుస్తూ వున్న ధనుస్సు తీశా డతడు. కృష్ణుడిమీదా అర్జునుడిమీదా శరవర్షం కురిపించేశాడు.

గాండీవం మోగించాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి ధనుస్సు, తూణీరమూ తుక్కుతుక్కుకింద తుడిచిపారేశాడు. వరసపెట్టి వందా నల్లభై బాణాలు అతడి ఆయువుపట్టుల్లో తగిలించాడు.

భరించలేకపోయాడు భగదత్తుడు. వైష్ణవాస్త్రమంత్రంతో తన అంకుశం అభిమంత్రించాడు. అర్జునుడి ఎదురొమ్ము గురిచూసి అమాంతంగా వొదిలిపెట్టాడు. మంటలు కక్కుకుంటూ ఘోరంగా వెళ్ళింది వైష్ణవాస్త్రం. హాహాకారాలుచేస్తూ పడిపోయాయి పాండవసైన్యాలు.

చప్పున నొగలమీద నుంచున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. వస్తూన్న వైష్ణవాస్త్రానికి ఎదురొమ్ము వొడ్డాడు. అంత మహాస్త్రమూ కృష్ణుడి గుండెలమీద పడి వైజయంతిమాలలా వేలాడింది. నల్లటిమేఘమీద వొక మెరుపుతీగ కదలకండా నిలిచిపోతే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అవుపించింది శ్రీకృష్ణుడి గుండెలమీద వైష్ణవాస్త్రం.

“ధర్మమేనా ఇది!” చిన్నబుచ్చుకుంటూ అన్నాడు అర్జునుడు—
“దయతో నాకు సారథ్యమాత్రం చేస్తానన్నావు. యుద్ధంచెయ్యనని మాట ఇచ్చావు. నేను అశ్రద్ధచేస్తే, లేదా ఆమహాస్త్రం ఎదుర్కోలేక పోతే నువ్వు ఇలా చేసినా బావుండేది. అంతేకాని అనవసరంగా ఇలా చెయ్యడం న్యాయమేనా నీకు! నాచేతిలో ధనుస్సు బాణాలూ వున్నంత వరకూ ముల్లోకాల్లోనూ ఎవరూ నన్ను మించలేరని నీకు తెలుసు కదా? తెలిసి తెలిసి నన్ను చులకనచేశావు!” అంటూ కంటన పడ్డాడు.

“అర్జునా, పొరపడుతున్నావు” చిరునవ్వుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “రహస్యమైన పాతకథ వుంది దీనికి. చెప్పుకొను పను. లోకహితకోసం నాలుగుమూర్తులు ధరిస్తాను నేను. అందులో వొకటి భూలోకంమీద తపస్సులో వుంటుంది. రెండోది లోకంలోని సత్కర్మలూ, అసత్కర్మలూ, చూస్తూవుంటుంది. మూడోది మానవలోకం ఆశ్రయించికర్మలు చేస్తూ వుంటుంది. నాలుగోది వేలాదిసంవత్సరాలు యోగనిద్రలో వుంటుంది. యోగనిద్రనించి మేలుకున్నప్పుడు ఉత్తములు కోడిన వరాలు ప్రసాదిస్తూవుంటుందీ. అలా వొకసారి యోగ

నిద్రనించి లేచినప్పుడు భూదేవి నా నాలుగోమూర్తి దగ్గరికి వచ్చింది. నరకాసురుడు భూదేవి కుమారుడు కదూ ! అతడికోసం వైష్ణవాస్త్రం అర్పించిం దామె. నేను అంగీకరించాను. ఇచ్చాను. నరకాసురుడి కొడుకు కదూ, ఈభగదత్తుడు. తండ్రిదగ్గరనుంచి ఇతడికి వచ్చింది ఆవైష్ణవాస్త్రం. ఈమహాస్త్రముందు నేనుతప్ప బ్రహ్మరుద్రుడైనా ఆగలేను. నిన్ను ఒకరికించేది కా దిది. అదిగో అంచేత నాఅస్త్రం నేనే స్వీకరించాను. అంతేకాని నిన్ను అవమానించాలని కాదు” అంటూ నచ్చ చెప్పాడు. “ఇదిగో వైష్ణవాస్త్రం పోవడంతో నే దిగాలుపడిపోతున్నాడు భగదత్తుడు. ఇతడి తండ్రిని నేను చంపేసినట్టు వీణ్ణి నువ్వు చంపెయ్యి” అన్నాడు.

తేరుకున్నాడు అర్జునుడు. గాండీవం సారించాడు. దృఢముష్టితో లాగి వొక్కబాణం వొదిలిపెట్టాడు. కొండమీద పడ్డ వజ్రాయుధంలాగ సుప్రతీకం నొసలుమీద తగిలి దుసెళ్ళిపోయిందది. దెబ్బతో దంతాలు వూతపెట్టుకుని ముందుకి వారిగిపోయింది సుప్రతీకం. వెంటనే తళతళ మంటూన్న నెలవంకబాణ మొకటి తగిలించాడు అర్జునుడు. భగదత్తుడి కంఠం తెగేసి చక్కాపోయింది బాణం.

శ కు ని త మ్ము లు

భగదత్తుణ్ణి, అతడి ఏనుగు సుప్రతీకాన్ని చంపేసి ఎదురువేకండా విజృంభించాడు అర్జునుడు. అతడిమీదికి శకునితమ్ములు వృషకుడూ, అచలుడూ వెళ్ళి కలబడ్డారు. కలబడి కలబడడంతో వృషకుడిజెండా వొకబాణంతో నరికేశాడు అర్జునుడు. అతడి గొడుగు, చామరాలూ ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. రథమూ తుక్కుతుక్కుకింద కొట్టేశాడు. జజ్జరిల్లిపోయాడు వృషకుడు. కఙ్కుమూసుకుని అచలుడి రథంమీదికి పారిపోయాడు.

శకుని తమ్ములవెంట అయిదువందలమంది గాంధారదేశం వీర రథికులు వెళ్ళారు. వాళ్ళలో వొక్కణ్ణి మిగలనివ్వలేదు అర్జునుడు. అందరినీ యమలోకం పంపించేశాడు. ఒక్కరథం మీంచే అన్నదమ్ములు వృషకుడూ, అచలుడూ అర్జునుడితో పోరాడారు.

ఇద్దరూ సులువుగా వొక్కదగ్గిరే వుండడం చూశాడు అర్జునుడు. ఒకేవొక్కబాణం కొట్టాడు. ఇద్దరినీ చంపేశాడు. మేనమామల చావు కళ్ళారా చూశారు నీకొడుకులు. బావురుమన్నాడు. కన్నీళ్ళు కార్చారు. ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డారు.

మాయలు జూదంలో, కాని ఇక్కడా మామా !

తమ్ములు కూలిపోవడంతోనే దురుసుగా పరిగెత్తాడు శకుని. అమాంతంగా అర్జునుడిమీద నులుచుకు పడ్డాడు. మాయావి కనక అనేకమాయలు కల్పించాడు. మేఘాలు పుట్టించాడు. రాళ్ళవర్షం కురిపించాడు. చెట్లకి చెట్లే అర్జునుడిమీద దిమ్మరించాడు. రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించాడు. చిమ్మచీకట్లు కమ్మించాడు. వరదలు తెప్పించాడు. ఉగ్రమైన పెద్దపులులు పుట్టించాడు. భయంకరమైన క్రూరజంతువులు వురికించాడు.

దివ్యాస్త్రాలు తెలిసిన మహావీరుడు అర్జునుడు. శకునిచూయలన్నీ మటుచూయంచేసేశాడతడు. “మాయలు జూదంలో, కాని ఇక్కడా మామా ? ” నవ్వుతూ అన్నాడతడు - “జూదంతోనే మాయలపని అయిపోయింది. నాబాణాలు పాచిక లనుకోకు. బతకాలని వూరే కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పు” అంటూ వేడివేడి బాణాలు శరీరం తూట్లుపడేట్టు టపీటపీమనిపించాడు.

అర్జునుడి బాణాలకి ఆగలేకపోయాడు శకుని. దైర్యమూ, మానమూ రెండూ వొదిలేశాడు. పుంజాలు తెంపుకుని పలాయనం చిత్త

గించాడు. అలా నీమరిది వుడాయస్తూవుంటే పాండవులు పకాపకా నవ్వారు. లేవిడీలు కొట్టారు.

శకుని పారిపోయాక అక్కడున్న మన్నసైన్యం తుడిచేస్తూ ద్రోణుడూ దుర్యోధనుడూవున్నదిక్కు బయలుదేరాడు అర్జునుడు. అతడి రెండుపక్కలా సాత్యకీ, భీముడూ సింహనాదాలుచేస్తూ, శత్రు వుల్ని చెండాడుతూ బయలుదేరారు.

మనబలం విరిగిపోయింది. రెండుపాములుపోయింది. పారిపోయి వచ్చి దుర్యోధనుడివెనకా, ద్రోణుడివెనకా తలదాచుకుంది.

“దోణుణ్ణి ఆక్రమించండి, పట్టుకోండి” అంటూ పాండవసేనలు ఉప్పెనలాగ తరుముకువచ్చాయి. ద్రోణుణ్ణి పట్టుకోవాలని పాండవులూ, కాసుకోవాలని కౌరవులూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు. యుద్ధ మనే జూదంలో ఉభయపక్షాలూ ద్రోణుణ్ణి పందెం పెట్టుకున్నట్టు న్నారు.

ద్రోణుడు ఎక్కడెక్కడ యుద్ధంచేస్తుంటే, అక్కడక్కడికల్లా వెళ్ళి యుద్ధంచేశాడు ధృష్టద్యుమునుడు. పాండవసేన ధర్మరాజూ, కౌరవసేన దుర్యోధనుడూ పురికొల్పుతూవుంటే, ప్రాణాలమీద ఆశ వొదిలేసి ఘోరంగా పోరాడాయి. మహారాజా! వాళ్ళ రాక్షసులూ, ఆయుధములూ ఏమని చెప్పనూ! ఎన్నడూ, ఎక్కడా కనీవినీ ఎరగమంటే నమ్ము.

అంతలో నీలుడనేరాజు అశ్వత్థామమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. అతడు రావడమే తడువు తీసిపెట్టి వొక్కబాణం కొట్టాడు అశ్వత్థామ. కీలు తప్పించేస్తే పడిపోయిన యంత్రంలాగ దెబ్బతో రథంమీంచి కింద తుళ్ళిపోయాడు నీలుడు. “సెబాస్ అశ్వత్థామా” అంటూ మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. నీలుడు అలా చచ్చిపోగానే వాళ్ళసైన్యాలు చెదిరిపోవడమారంభించాయి. రెప్పపాటులో అక్కడ

వచ్చి వాలాడు ధృష్టద్యున్నుడు. అతడు రావడంతోనే మళ్ళీ తిరగ బడ్డాయి వాళ్ళ పైన్యాలు. ఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం.

ఇంతలో “ఏడీ, ఏడీ - అర్జును డెక్కడ?” అంటూ నారాయణ గోపాలబలంతో వచ్చిపడ్డారు సంశప్తకులు - “ఎక్కడ దాక్కున్నా డతడు? మేం వోడిపోలేదే! యుద్ధంచేస్తున్న మమ్మల్ని వొదిలేసి వచ్చేస్తే గెలుపనుకున్నాడో!” అంటూ కేకలువేశారు; కవ్వించారు. దాంతో మళ్ళీ దక్షిణదిక్కు వెళ్ళి వాళ్ళతో యుద్ధం మొదలుపెట్టాడు అర్జునుడు.

అర్జునుడు అటు వెళ్ళగానే తెరిపిచ్చినట్టయింది కారవులికి. పొలో అంటే పొలో అని వొక్కసారి శత్రువుల్ని తరుముకు వెళ్ళారు. నిభాయించుకోలేకపోయింది పాండవసేన. వెనక్కితగ్గడం మొదలు పెట్టింది. పారిపోతూవున్న బలగం అచలిస్తూ ముందుకివచ్చాడు భీముడు. ఎదురుగుండా వస్తూవున్న బాహ్లికుణ్ణి “ఆగూ, అనుగు ముందుకి వేశావో ఆబోరు దక్కదు” అంటూ గదమాయించాడు. గదమాయిస్తూనే అతడిమీద పరంపరగా బాణాలు గుప్పించాడు.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామ - నలుగురూ వొక్కమొగిని భీముడిమీద కలబడ్డారు. శరనర్షం కురిపించారు. అందరికీ అన్నిరూపాలయి పోట్లాడాడు భీముడు. భూమి ఆకాశమూ దద్దరిల్లినట్టు సింహనాదం చేశాడు.

భీముణ్ణి వొక్కణ్ణి అంశమంది ఘోరాయించడం చూసి తన వాళ్ళని పురికొల్పాడు ధర్మరాజు. నకులుడూ, సాత్యకీ, సహదేవుడూ, అభిమన్యుడూ వచ్చి భీముడికి సహాయం కలిశారు. దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళతో కలబడ్డారు.

అపరాహ్ణమయింది.

ఉభయపక్షాలకీ హోరాహోరి పోరాటం జరిగిపోయింది. రథాలు మీద పడుతూవుంటే ఏనుగులు దొర్లిపోయేవి. కత్తులు పడుతూవుంటే ఏనుగుల కుంభస్థలాలు పగిలి ముత్యాలు తుళ్ళుతూ వుండేవి. గుర్రాలు డెక్కలకిందపడి, ఏనుగుల దంతాల్లో చీల్చుకుపోయి నైవి కులపేగులు పైకివచ్చి వేలాడుతుండేవి. ఏనుగులమీద మావత్తుల చేతులు తెగిపోయినీ అంకుశాలు వొడలకండా విలవిలా కొట్టుకునేవి. ఏనుగులు తొండాలతో ఎత్తేస్తూవుంటే గుర్రాలతోకూడా రాతులు వేలాడుతూ వుండేవాళ్ళు. ఎదటికాళ్ళు నరికేస్తూవుంటే ఏనుగులు ముందుకి కూలిపోయేవి. చెదిరిపోయిన ఏనుగులు గుర్రాల్ని, సారథుల్ని తొక్కేస్తూవుంటే రథాలు గుండసిండి అయిపోయేవి. రాతులు వొక్కబిగిని నరికి పారేస్తూవుంటే కాలిబంట్ల అవయవాలు ఆనవాలులేకండా అయిపోయి కుప్పపడేవి.

అలా జరిగిపోతూవున్న దొమ్మియధ్వంలో ద్రోణుణ్ణి చూపించి “ఇదేసమయం” అంటూ తన సేనని హెచ్చరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఒక్కదూకుమతో వచ్చి ద్రోణుడిమీద కలబడ్డాడతడు. సేనాధిపతి ఇసారాతో “పట్టండి, కొట్టండి, నరకండి, చంపండి” అంటూ ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టాడు పాండవసేన రథాలవాళ్ళు.

ప్రళయభైరవుడే అయిపోయాడు ద్రోణుడు. అశిషి రౌమకళ్యా అగ్గినిప్పులు కురిశాయి. ఘోరమైన దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. ఆదివ్యాస్త్రాలముందు నిలవలేకపోయారు పాండవయోధులు. వాళ్ళ కాళ్ళూచేతులూ ఆడలేదు. బొమ్మల్లా నుంచుండిపోయారు. మనవాళ్ళు అదే సమయమంటూ వాళ్ళమీద ఘోరంగాపడ్డారు. చిందరవందర అయిపోవచ్చింది పాండవసేన.

ఇంతలో సంశప్తకుల్ని చావగొట్టి ఇటు తిరిగాడు అర్జునుడు. భయంకరమైన వానరపతాకంకాంతులు ఆకాశం ప్రతిఫలించడేస్తూ.

ఉద్ధృతంగా రథం తోలుకువచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. అగ్నిదేవునికి గాలిదేవుడు తోడయినట్టు భీముడికి అర్జునుడు తోడయాడు.

అర్జునుడు రావడంతోనే మనవాళ్ళు అడిలిపోయారు. పాండవులు వెంటదరిమారు. ద్రోణుణ్ణి మించిన దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు అర్జునుడు. ఆచార్యుల ఆటకట్టించినట్టు చేసేసి, మనసేనమీద గాండీవం గురిపెట్టాడు. భీముడూ పక్కనించి తరుముకువచ్చాడు. అన్నదమ్ములిద్దరూ కౌరవసేన రక్తనదుల్లో ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టారు.

మనసైన్యాలు తట్టుకోలేకపోయాయి. “కర్ణా, కర్ణా, రక్షించు” అంటూ కర్ణుడివెనక్కి పారిపోనచ్చాయి.

కర్ణార్జునులయుద్ధం

“భయపడకండి” అంటూ పెద్దపులిలా అర్జునుడితో కలబడ్డాడు కర్ణుడు. కలబడి కలబడడంతోనే ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు. వారుణాస్త్రంవేశాడు అర్జునుడు. చల్లారి పూసుకుంది ఆగ్నేయాస్త్రం. అలా ఆగ్నేయాస్త్రం ఆర్చేసి గట్టిగట్టిబాణాలు కొట్టాడు అర్జునుడు. ఇంతలో భీముడూ, సాశ్యకీ, ధృష్టశ్యముడూ వచ్చి అర్జునుడితో కలిశారు. తలా మూడేసి బాణాలు కర్ణుడికి తగిలించారు. అర్జునుడి బాణాలు అడ్డుకుంటూనే వారి ముగ్గురి ధనుస్సులూ నవ్వుతూ విరగ్గొట్టేశాడు కర్ణుడు. ధనుస్సులు ముక్కలయిపోవడంతోనే ముగ్గురూ మూడు కత్తులు విసిరారు. మూడుకత్తులూ ముక్కలుచేసేసి సింహనాదంచేశాడు కర్ణుడు.

తాచుపాముల్లాటి ఏడు బాణాలు కర్ణుణ్ణి దుసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు అర్జునుడు. మరో ఆరుబాణాలు వేసి శత్రుంజయుణ్ణి చంపేశాడు. ఒక వెడల్పాటిబాణం వేసి విపాటుడికంతం నరికేశాడు.

కర్ణుడిరథం చాటి మనసేనలోకి చొచ్చుకు వచ్చేశాడు. అడ్డం వెళ్ళిన కర్ణుడి తమ్ముళ్ళని ముగ్గురినీ భూదేవికి బలిపెట్టేశాడు.

అదేసమయంలో గదపట్టుకుని రథం దిగాడు భీముడు. కర్ణుడి బంధువుల్ని వాళ్ళనీ పదివేలమందిని బాదేసి పచ్చడిచేసేశాడు. తిరిగి రథంమీదికి వెళ్ళి మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు. కర్ణుణ్ణి అతడి గుర్రాల్ని తూంట్లుపడేట్టు బాణాలు గుప్పించాడు.

కత్తి, డాల్కూ పట్టుకుని ధృష్టద్యుముడు రథందిగాడు. చంద్ర వర్మమీదా, బృహత్త త్రుడిమీదా కలబడ్డాడు. వాళ్ళ శిరస్సులు నరికేశాడు. తిరిగి రథమెక్కి మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు. డబ్బయిమూడు బాణాలు కర్ణుడిమీద కుమ్మరించాడు. సాత్యకి మరో ధనుస్సు తీశాడు. అరవై నాలుగుబాణాలు కర్ణుడిమీద రువ్వాడు. అతడి సాధిని కొట్టేశాడు. అతడి జెండా చీలికలుచేసేశాడు. తలమునకలయింది కర్ణుడికి.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, జయద్రథుడూ పరుగెత్తుకు వెళ్ళారు. శత్రుసముద్రంలో ములిగిపోకండా కర్ణుణ్ణి ఉద్ధరించారు.

నాయకుల్ని వొదిలేసి ఉభయసేనలూ దారుణమైన యుద్ధం చేశాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాలిబంట్లూ ఎంతో అంతమంది లెక్కాజమాలేకండా కూలిపోయారు. రక్తం కాలవలయి పారింది, అందులో కళేబరాలు కొట్టుకుపోయాయి. పేగులు పోగులు పడ్డాయి. వాటిలో పొదిగినట్టు మాంసంముక్కలు కుప్పలుపడ్డాయి. ఏనుగుల కళేబరాలూ, గుర్రాల శవాలూ దొంతులు దొంతులు పడ్డాయి. వాటికింద మానవదేహాలు పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయాయి. తలకాయలు గుట్టలు గుట్టలయాయి. తెగిన కాళ్ళూ, చేతులూ వాటికింద మిలమిలలాడుతూ మెదిలాయి. ఘోరమైన ఆరణ్యరంగం యావత్తు రాద్ర, బీభత్సాల నాటకరంగంలా అవుపించింది.

సూర్యుడు పడమటికొండ శిఖరం వెనక్కి వెళ్ళిపోయాడు. సాయంకాలం ఎరుపు పడి మరింత ఎరుపెక్కిన రక్తంమడుగుల్లో భూతాలూ భేతాళులూ పరవళ్ళుతొక్కాయి. వరళ్ళు వచ్చి శవాలు కొరకడం మొదలెట్టాయి. గెద్దలూ, రాబందులూ మాంసం పీక్కు తింటూ కోలాహలంచేశాయి. ఆబీభత్సంచూసిన్నీ, రాత్రికావచ్చినా అవాళ యుద్ధం చాలించాలనుకోలేదు పాండవసేనలు.

అర్జునుడిదాడి మనవాళ్ళకి తలమునకలయింది. పరిస్థితి గమనించాడు మనసేనాని ద్రోణుడు. “పైన్యాలు మళ్ళించండి” అంటూ నాయకుల్ని హెచ్చరించాడు. మనసేనలు మళ్లడంతోనే పాండవులున్నూ యుద్ధం ఆపేశారు.

ఉభయసేనలూ తమతమ శిబిరాలికి మళ్ళాయి. ద్రోణుడి ప్రతిజ్ఞ భంగంకావడమూ, అర్జునుడి ప్రతాప అద్భుతంగా వుండడమూ, అర్జునుడంటే శ్రీకృష్ణుడు ప్రాణంపెట్టడమూ — ఇదంతా చెప్పుకుంటూ చిన్నపోయిన మొహాలతో వచ్చేశారు మనవాళ్ళు.

పదమూడో రోజు

మర్నాడు తెల్లవారింది. అందరూ యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. నీకొడుకు దుర్యోధనుడి మొహంలోమాత్రం చిక్కితే నెత్తురు లేదు.

“కపటంతో లాలించి వెరివాణ్ణిచేస్తున్నావునన్ను” మన యోధులందరూ వింటూవుండగా ద్రోణుడితో అన్నాడతడు — నిన్న ఎన్నోసార్లు నీకుచిక్కాడు ధర్మరాజు. తలుచుకుంటే ఇట్టే పట్టెయ్యగలవు నువ్వు. చంపెయ్యాలన్నా చంపెయ్యగలవు. కాని ఉపేక్షించావు. ఊరుకోవాలనే వూరుకున్నావు. అంతడాబుచేసి వరమిచ్చావు. నాకంట్లో కారంచల్లుతున్నావు. దీనివల్ల నువ్వు నొల్లు

కున్న దేమిటో అర్థంకాదు నాకు! నమ్మకున్నవాళ్ళని బుద్ధిమంతుడు ఎవడన్నా ఇలాచేస్తాడో!” అన్నాడు.

ఎంతకటువుగా వుండాలో అంత కటువుగానేవున్నాయి రారాజు మాటలు. అయినా కంటసపడలేదు ద్రోణుడు. “నవ్వుతాలకన్నా నామాట అబద్ధం కాదని నమ్ము” మెల్లిగా అందుకున్నా డతడు — “అర్జునుడి పరాక్రమం నీకు తెలుసు కదా! అతడికి సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణుడు సహాయమాయె! ధర్మరాజుమీద ఈగవాలితే తమ మీద ఏనుగుపడ్డట్టు చూస్తారు వాళ్ళు. అంతా తెలిసి తెలిసీ నన్ను అనడం ఏం న్యాయం? ఇంతెందుకూ, ఇవాళ ఎవళ్ళని ఏంచేస్తానో చూడు! అయితే అర్జునుడుమాత్రం అడ్డురాకండా చూడు. అతణ్ణి దూరంగా లాక్కుపోగల యోధుల్ని ఎవరినయినా నియోగించు” అన్నాడు.

“మేంతప్ప మరెవళ్ళూ అర్జునుణ్ణి నిభాయించలేరు” అన్నారు సంశప్తకులు— “మేమే అతణ్ణి దూరం తీసుకుపోతాం. యుద్ధంలో మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగిస్తాం” అంటూ ఒయలుదేరారు. వెళ్లి అర్జునుణ్ణి కవ్వించి పిలిచారు. సంశప్తకులికీ అర్జునుడికీ ఘోరమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

అర్జునుడు అలా వెళ్ళగానే ద్రోణాచార్యులు పద్మశ్యాహం పన్నాడు. ధర్మరాజుమాటమీద అభిమన్యుడు పద్మశ్యాహంలో చొర బడ్డాడు. బృహద్బలుడూ, మొదలైన రాజుల్నీ, లక్ష్మణుడూ మొదలైన రాజకుమార్తెనీ ఎంతోమందిని అతడు హతవార్చాడు. తుదకి అనేకమంది మహాయోధులమధ్య చిక్కుపడిపోయాడు. బహ్మండమైన పరాక్రమం ప్రదర్శించి తుదకి ప్రాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. సంతోషిస్తూ మనవాళ్ళూ, దుఃఖపడుతూ పాండవులూ శిబిరాలు చేరుకున్నారు.

ద్రోణ పర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

“సంజయా, హృదయం తరుక్కుపోతూవుంది.” దుఃఖిపడుతూ అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు — “నా మనవల్లోకల్లా ఉత్తముడు అభిమన్యుడు. పురుషుల్లో సింహంవంటివాడు. గుణవంతుడు. కఠినాత్ములు పదిమందీ మీదపడి ఎంతకష్టపెట్టారో! పాపం, పువ్వులాంటి సుకుమారుడు. ఎంత బాధపడిపోయాడో! చెప్పు, సంజయా, చెప్పు. వివరంగా జరిగిందంతా చెప్పు” అన్నాడు.

పద్మ వ్యాహం

“ద్రోణాచార్యులు పద్మవ్యాహం పన్నాడు” సంజయుడు అందుకున్నాడు — “అభేద్యమైన వ్యాహమది. చక్రాకారంగా వుండడంచేత చక్రవ్యాహమనీ అంటారు దాన్ని. దేశదేశాలరాజులు దానికి దళాలు. సమవయస్కులు పదివేలమంది రాజకుమార్తెలు కేసరాలు. కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన యోధులతోనూ, ఎంతో అంత సేనతోనూ, నాగుపాముజెండాతో మధ్య దుర్యోధనమహారాజు కర్ణికి. వ్యాహంముందు తెల్లగొడుగుతో స్వయంగా నుంచున్నాడు సేనాని ద్రోణుడు. ద్వారం దగ్గర సైంధవుడు జయద్రథుడు పెట్టనికోట లాగ నుంచున్నాడు. అతడికి దన్ను అటూ ఇటూ శల్యుడూ, అశ్వత్థామూ, భూరిశ్రవుడూ మొదలైన మేరికల్లాంటివాళ్ళు నిలబడ్డారు. ఆవసరమైన కీలకస్థానాల్లో కృపాచార్యులూ, శకునీ, కృతవర్మా,

శలుడూ, నీ కొడుకులూ, మనవలూ మొదలై నవాళ్ళు బందోబస్తుగా సర్దుకున్నారు.

అందరూ ఎర్రటి పూలదండలే వేసుకున్నారు. ఎర్రటి గంధాలే పూసుకున్నారు. ఎర్రటి ఆభరణాలే పెట్టుకున్నారు. ఎర్రటి వస్త్రాలే కట్టుకున్నారు. అద్భుతంగావుంది పద్మవ్యూహం.

భీముణ్ణి ముందుపెట్టుకుని అటు పాండవబలగమూ తర్లివచ్చింది. సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమున్నడూ, కుంతిభోజుడూ, చేకితానుడూ, క్షత్ర ధర్మడూ, క్షత్రవర్ముడూ, ధృష్ట కేతువూ, నకులసహదేవులూ, ఉత్త మాజుడూ, శిఖిండీ, యుధామన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, విరాట రాజూ, ద్రుపదమహారాజూ, ద్రౌపదికుమార్తూ, కేకయులూ, సృంజ యులూ మంచి ఉద్రేకంతో వచ్చి ద్రోణాచార్యుణ్ణి ఎదిరించారు.

వాళ్ళని చూసి పకాపక నవ్వాడు ద్రోణుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు కరిపించాడు. తన ప్రతాపమంతా చూపించాడు. ఆ మహా వీరుడిముందు వాళ్లు వొక్కళ్ళూ నిలవలేకపోయారు. అంత పాండవ సైన్యమూ వెనక్కి తగ్గేసింది. సహించలేకపోయాడు ధర్మరాజు. భయంతోనూ, ఆశ్చర్యంతోనూ తెల్లపోయాడతడు. అతడి కర చరణాలాడలేదు.

అ భి మ న్యు డు

పద్మవ్యూహం భేదించుకు వెళ్ళడానికి ధర్మరాజుసైన్యంలో అర్జునుడూ, తప్పిస్తే అభిమన్యుడూ - ఈ ఇద్దరే సమర్థులు. అర్జునుడు సంశయకలతో యుద్ధంచేస్తూ దూరంగా వున్నాడు. ఇప్పుడు అభి మన్యుడు వొక్కడే ఆధారం. ఉత్సాహంతోనూ, శౌర్యంతోనూ, తేరిచూడ్డానికి వీల్లేకండా అతడే అవుపిస్తున్నాడు. అతడికి తప్ప

ఆ మహావ్యూహం మరొకడికి సాధ్యంకాదు. అదే ఆలోచించాడు ధర్మరాజు.

“బాబూ నువ్వే ఇప్పుడు పూనుకోవాలోయి” — అభిమన్యుడితో అన్నాడతడు — “పద్మవ్యూహం భేదించడం మాకు ఎవ్వరికీ చేతకాదు. మీనాన్నా, ప్రద్యుమ్నూడూ, నువ్వు - మీ ముగ్గురికే ఇది తెలుసు. ఇప్పుడు వీగిపోయి వూరుకున్నామా మీ న్నాన్న పచ్చి మనల్ని కమ్మలుకట్టి వొదిలిపెడతాడు. అలా కాకండా, నీ పరాక్రమం చూపెట్టి పద్మవ్యూహం భేదించాలి నువ్వు” అన్నాడు.

“తప్పకండా” — కలకల్లాడుతూవున్న మొహంతో అన్నాడు అభిమన్యుడు — “పద్మవ్యూహం భేదించుకు పోతాను నేను. అయితే దీన్ని భేదించుకుని లోపలికి వెళ్ళడంమాత్రమే చెప్పాడు నాన్న. చించి చెండాడుకుంటూ వెళ్ళిపోతాను. అంతే. లోపల వాళ్ళంతా చుట్టుముట్టారో, తిరిగి తప్పించుకు బైటపడలేను. అదిమాత్రం ఇంకా చెప్పలేదు నాన్న. అయినా వచ్చినచింత ఏమీలేదు. ఎలా చొచ్చుకు వెళ్ళిపోతానో మీరే చూద్దురుకాని” అన్నాడు.

“దారిచేసుకుని నువ్వు పోయావంటే చాలు, మేం యావ న్నందిమీ చొరబడతాం” అన్నాడు ధర్మరాజు.

“నువ్వు రవంత దారిచేస్తే చాలు” అన్నాడు భీముడు — “ధృష్టద్యుమ్నూడూ, ద్రుపదుడూ, సాత్యకీ, మీ తాతయ్య విరాట రాజూ, నేనూ చించి చిందరవందరచేసేస్తాం పద్మవ్యూహం” అన్నాడు.

“మీ మాటకి తిరుగుంటుందా బాబయ్యగారూ!” అన్నాడు అభిమన్యుడు — “పెననాన్న ఇంత ఇదిగా చెప్పారు. ఇంతకంటే నాకు కావలిసింది ఏముంది! నాన్నా, అమ్మా ఇంతవాణ్ణి చేశారు నన్ను. ఇది పూరికే పోనిస్తావా? ఇదిగో, ‘వొక కుర్రాడు పశువులు రొప్పి

నట్లు కారవయోధుల్ని వెంటతరిమాడు ' అని జనం చెప్పుకోవాలి.
ద్రోణాచార్యులూ ' సేబాసంతు సేబాసు ' అని మెచ్చుకోవాలి.
మా మావయ్యా, మా నాన్నా బ్రహ్మాసంద మనుభవించాలి.
అదిగో అలాగ పద్మశ్యాహం చించి చీలికలుచేసి పారేస్తాను
చూడండి. దుర్యోధనుడికి ఇవాళ ప్రళయం ఫట్టిస్తాను " అన్నాడు.

" నీ ధైర్యమూ, శౌర్యమూ, కీర్తి అసమానంగా వర్ధిల్లాలోయి
బాబూ " - ఆనందిస్తూ ఆశీర్వదించాడు ధర్మరాజు.

" సారథీ, ద్రోణుడిమీదికి రథం పోసి " తన సారథి సుమిత్రుణ్ణి
ఆదేశించాడు అభిమన్యుడు.

" ఆలోచించు " తటాటాయిస్తూ అన్నాడు సుమిత్రుడు -
" నువ్వేమో యువకుడివి. ద్రోణుడూ మొదలైన సేనానాయకులు
ఉద్దండులు; అనేకులు, ముక్కాకలు తేరినవాళ్ళు. యుద్ధమంటే ఇదే
శ్రీకారం నీకు. వాళ్లు నీచేశ కూలిపోతా రనుకోకు " అన్నాడు.

" దేవతలందరితోనూ కలిసి దేవేంద్రుడే రానీ, వీగ్ధాస్త్ర విజ్ఞిని
పెడతాను " నవ్వుతూ అన్నాడు అభిమన్యుడు - " లేనా, ప్రమథ
గణాలతో పరమశివుడే రానీ - ఇంతెందుకూ మా అయ్య అర్జునమా,
మామయ్య శ్రీకృష్ణుడూ రానీ - వీగిపోవడమిచ్చు పూట మనకి వుండ
దనుకో. తెలిసిందా, ద్రోణుణ్ణి గీణుణ్ణి నేను లక్ష్య పెడతానా? అక్కు
చెప్పకు. పోదాం పద " అన్నాడు. బదులు చెప్పకండా అశ్శణ్ణి
తొందరచేసేశాడు. ధనుస్సు రాక్షం మోగించాడు.

అనుమానిస్తూనే పగ్గాలు సడిలించాడు సుమిత్రుడు. క్షణంలో
పద్మశ్యాహంముందు వచ్చి నిలిచింది అభిమన్యుడి రథం. దాని వెనుక
అపారమైన పాండవబలం యావత్తూ పరిగెత్తుకు వచ్చింది. పద్మ
శ్యాహం ముఖద్వారంలో కొండల్లా నుంచునివున్నారు ద్రోణుడూ

మొదలైన మనవాళ్ళు. ఒకళ్ళనిమించి వొకళ్ళు ముందుకి వచ్చారు. పాండవబలాన్ని భయంకరంగా ఎదిరించారు. దొమ్మిగా ఆరంభమయింది యుద్ధం.

మెరుపు మెరిసినట్టు మెరిసింది అభిమన్యుడి రథం. కర్ణికార పతాకం జిగేలుచుంటే జిగేలుమంది. ద్రోణుణ్ణి బాణాలతో ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసేసింది రాద్రం. అంతే. పద్మవ్యూహం భేదించేశాడు అభిమన్యుడు. లోపల చొరబడిపోయాడు.

పద్మవ్యూహంలో దూసుకుపోయాడు అభిమన్యుడు. రాద్ర రసంతో ఉప్పొంగిపోయాడతడు. మహాసముద్రంలో తిగుగుతున్న మందరపర్వతంలాగ, మహారణ్యంలో దావాగ్నిలాగ, కాలంతీరిన మానవకోటిని మారణహోమంచేసేస్తున్న ప్రళయశివుడిలాగ చెలరేగి పోయాడు. వ్యూహం వ్యూహం యావత్తూ కలగుండుపెట్టేసి, పొడి పొడి చేసేసి, రూపుమాపేసి రణవిహారం చేశాడు. అతడు రుద్విన రకరకాల బాణాలూ, మహాస్త్రాలూ ఎదటి శత్రువుల ఆయుధాలికి తగిలి మంటలుమండాాయి. ఏనుగుల్ని దూసుకుపోయాయి. రథాలు నరికేశాయి. గుర్రాలు కూల్చేశాయి. కూరలు తరిగినట్టు కాల్బలాలు తరిగేశాయి. ధనుస్సులు ముక్కలు చేశాయి. జెండాలు తెగేశాయి. గొడుగులు పొడిచేశాయి. రథాలగుర్రాలు నరికేశాయి. యోధుల కవచాలు పగలగొట్టాయి. సారథుల్ని చంపేశాయి. రథికుల భూషణాలు దుళ్ళగొట్టాయి. కత్తులు విరిచేశాయి. కళేబరాలు కుప్పలు పెట్టాయి. బాణాలు ముక్కలుచేశాయి. సైనికుల చేతులూ కాళ్ళూ తెగేశాయి. గదలూ, ముద్గరాలూ, ప్రాసలూ తుడిచేశాయి. తలకాయలు ఎగరగొట్టేశాయి. అంకుశాలు దుళ్ళగొట్టాయి. కండలు చెక్కేశాయి. రక్తాలు వరదలుకట్టించాయి. ఎముకలు విరిచేశాయి.

దాంతో కలతపడిపోయి, సంకటపడిపోయి, సంక్షోభపడిపోయి, వారిగిపోయి, భయపడిపోయి, కకాపికలయిపోయి నానా ఇదీ అయి పోయింది పద్మప్రసాదం.

దుర్యోధనుడికి తేఘా జెరులూ పాకాయి. ఆకలితోవున్న సింహందగ్గిరికి బుద్ధితేని ఏనుగు వెళ్ళినట్టు అభిమన్యుడిదగ్గిరికి అడ్డు కుందికి పరిగెత్తాడతడు.

“అభిమన్యుడిచేతిలో పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు” — తన యోధులికి చెయ్యివిసిరి కేకలువేశాడు ద్రోణుడు — “పరిగెత్తండి. బాణాలు వెయ్యండి. అడ్డుపడండి. ఉరకండి. మీ శూరత్వమంతా చూపెట్టండి” అంటూ పురికొలుపుతూ తనరథం అటూతిప్పాడు.

కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామూ, శలుడూ, శల్యుడూ, శకునీ, కర్ణుడూ, సామదత్తీ, పౌరవుడూ, వృషసేనుడూ మొదలైన మహావీరులు వొక్కమొగిని పరిగెత్తారు. దుర్యోధనుడు అభిమన్యుడి వాతపడకండా అడ్డుకున్నారు. అలా వాళ్ళు అడ్డుపడకపోతే రాగాజు పని ఏమయేదో ఊహించలేం. దుర్యోధనుడు చెయ్యిజారిపోవడంతోనే భీష్మణంగా హుంకరించాడు అభిమన్యుడు. నోటిలోని కండ లాక్కు పోతే పెద్దపులి ఎలాగర్జిస్తుంది, అదిగో అలా గర్జించా డతడు. ఒక్క సారి సలిరేగిపోయాడు. అంతమందినీ మనవాళ్ళని అడలగొట్టేశాడు. ఆశడి బాణాలముందు వొక్కడూ నిలవలేకపోయాడు. అంతమందీ పులిముందు లేళ్ళలా చెల్లాచెదరయిపోయారు. సింహనాదం చేశాడు అభిమన్యుడు.

అభిమన్యుణ్ణి అడ్డుకోడం మనవాళ్ళ తరంకాదని గ్రహించేశాడు ద్రోణాచార్యులు. దాంతో తానే స్వయంగా బయలుదేరాడు. అశుడు వెళ్ళడం చూసి అంతవరకూ వెనక్కి తగ్గిన అశ్వత్థామూ మొదలైన

యావన్మందీ అతడివెంట ఎగబడ్డారు. అభిమన్యుడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. మహారాజా, నీకు అబద్ధం, నాకు సిజం - అంతమంది బాణాలూ అద్భుతంగా ఇట్టే ఖండిస్తూ వచ్చాడు అభిమన్యుడు. ఇటు బాణాలు ఖండిస్తూనే వున్నాడు, అటు అందరినీ తూంట్లుపడేట్టు కొడు తూనే వున్నాడు. అతణ్ణి ఆక్రమించినవాళ్ళలో వొక్కడూ అతడి బాణాలు దూసుకుపోనివాడు లేడు. అయినా మనవాళ్ళు అతణ్ణి ముట్టడించడం మానలేదు.

అదే సమయమని తనసేనకి చెయ్యివిసిరాడు నీకొండుకు దుర్యోధనుడు. ఉప్పొంగిన పెద్ద సముద్రంలా విరుచుకుపడింది మనసేన. దానికి తగిన యానాపొడ్డులా అవుపించాడు అభిమన్యుడు.

కారవసేన అభిమన్యుణ్ణి ఘోరాయించింది. దుర్యోధనుడూ, కృపుడూ, భూరిశ్రవుడూ అతడిమీద మూడేసిబాణాలు కొట్టారు. ద్రోణుడు పదిహేడు కొట్టాడు. వివింశతి ఇరవై కొట్టాడు. అశ్వత్థామ అయిదూ, బృహద్యలుడు ఎనిమిదీ, శల్యుడు ఆరూ, కృతవర్మ ఏడూ, శకుని రెండూ, దుశ్శాసనుడు పన్నెండూ, దుస్సహుడు తొమ్మిదీ కొట్టారు. ఈ అందరినీ తలా అయిదేసి బాణాలతో కొట్టాడు అభిమన్యుడు.

ఇంతలో అశ్మకుడు దురుసుగా అభిమన్యుడిమీదికి తోసుకు వెళ్ళాడు. అతడి జెండా చించేసి, గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని చంపేసి కట్టకడపట అతడి తలకాయ నరికేశాడు అభిమన్యుడు.

అంతమందీ వొక్కసారి

అశ్మకుడు హతవైపోవడంతోనే మన మహారథులందరూ తమ తమ సైన్యాలు పారిపోకండా మళ్ళించారు. ద్రోణుడూ మొదలైన యోధులూ, నీకుమాళ్ళు కొందరూ యావన్మందీ వొక్కసారి అభి

మన్యడిమీద విరుచుకు పడ్డారు. ఎన్నో అన్ని అస్త్రాలూ, ఎన్నో అన్ని శస్త్రాలూ వొక్కమొగిని అతడిమీద కుమ్మరించారు.

భరించలేని కోపంతో ప్రేమిపోయాడు అభిమన్యుడు. అంత మంది శరీరాలూ రక్తకల్పిలుచేసి వొదిలిపెట్టాడు. ఆవూపుని వచ్చి కర్ణుడిమీద పడ్డాడతడు. అతడి కవచం చీల్చుకుని, వొళ్ళు దుసెళ్ళి పోయినట్టు క్రూరమైన ఉక్కుబాణ మొకటి కొట్టాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు కర్ణుడు. అలాంటి ఉక్కుబాణాలే నీ కొడుకులమీదా ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. వాళ్ళందరినీ వెనక్కి పరిగెత్తినట్టు చేశాడు. మిడతల్లాగ మీదికి వెళుతూన్న రాజులందరినీ అగ్ని హోత్రుడిలాగ మాడ్చిమాడ్చి వొదిలిపెట్టాడు.

అలా చెలరేగిపోతూవున్న అభిమన్యుణ్ణి అడ్డుకోబోయాడు శల్యుడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు రువ్వాడు అభిమన్యుడు. మూర్ఛపోయి రథంమీద వారిగిపోయాడు శల్యుడు. పట్టపగ్గాలు లేనట్టు మరింత విజృంభించాడు అభిమన్యుడు. పద్మవ్యూహమంతా జజ్జరిల్లిపోయినట్టు సింహనాదంచేశాడు. అరిచేతిలో ప్రాణాలుపెట్టుకుని పక్కపక్క-లికి తప్పుకున్నాయి మనసైన్యాలు. ద్రోణుడు కేకలువేస్తూనే వున్నాడు. హెచ్చరిస్తూనే వున్నాడు. లాభంలేకపోయింది.

అన్నగారి అవస్థ చూసి సహించలేకపోయాడు శల్యుడి తమ్ముడు. ఉదేకంతో అభిమన్యుడిమీదికి దూసుకువెళ్ళాడు. తీవ్ర మైనబాణాలు పది అభిమన్యుడిమీద నాటించాడు. అరికాలిమంట నెత్తికెక్కినట్టయింది అభిమన్యుడికి. అతడి గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని చంపేశాడు. జెండా పడగొట్టేశాడు. ధనుర్బాణాలతో రెండుచేతులూ నరికేశాడు. రథం ముక్కలుచేసేశాడు. చివర వొక వెడల్పాటిబాణం వేసి అతడి శిరస్సు నరికి కింద పడేశాడు. ఇదంతా వొక లిప్తలో

జరిగిపోయింది. చుట్టూవున్న రాజులూ, రాజకుమారులూ నిలువునా నీరువిడిచిపోయారు.

ద్రోణుడూ, కృపూడూ, అశ్వత్థామూ, కృతవర్కూ, బృహద్యలుడూ, కర్ణుడూ మొదలైన మహాయోధులు వొకళ్ళనొకళ్ళు వేరువేరుగా పిలుచుకున్నారు. తమతమ సైన్యాలు పురికొల్పుకున్నారు. అంతమందీ వొక్కసారి ఆభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించారు. ఓ, రథచక్రాలూ, పనుగుల గంటలూ, గుర్రాల గజ్జలూ, వీరుల సింహనాదాలూ - ఆకాశం బద్దలయిపోయినట్టయింది. రాద్రం. మూర్తిభవించినట్టయింది.

ఆభిమన్యుడు అట్టహాసంచేశాడు. లాఘవమూ, లక్ష్మశుద్ధీ, చిత్రత్వమూ, దృఢత్వమూ - అన్నిటిలోనూ అచ్చంగా అద్భుతమైనదిలాగ, కృష్ణుడిలాగ అద్భుతంగా యుద్ధంచేశాడతడు. చక్రంలా వంగివున్న ధనుస్సుతో కిరణాలవంటి బాణాలు విరజిమ్ముతూ గుడికట్టి, కిరణాలతో తేరిచూడడానికి వీల్లేని సూర్యుడిలా అవుపించాడు. అల్లెతాడు మోగిస్తూ భీషణంగా ఉక్కుబాణాలు విరజిమ్ముతూ, సింహనాదం చేస్తూ ఉరుములు వురుముతూ పిడుగులు కురుస్తూన్న ప్రళయ మేఘంలా విజృంభించాడు. * భల్లమూ, అంజలికమూ, క్షురప్రమూ, కూర్మనఖరమూ మొదలైన దారుణమైన బాణాలు పుంఖాను పుంఖంగా ప్రయోగించాడు. యావన్మందినీ జజ్జరిల్లగొట్టేశాడు. కౌరవసేన కకాపికలయిపోవడ మారంభించింది. అంతద్రోణాచార్యులూ నిలవరించలేకపోయాడు. నిచ్చెరపోయి నిలబడిపోయాడు.

* భల్లం : వెడల్పాటి మొనబాణం. అంజలికం : నెలవంకప టి మొన బాణం. క్షురప్రం : గుర్రంనాడావంటి మొనబాణం. కూర్మనఖరం : తాపేలు గోరువంటి మొనబాణం.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంతోషమూ — దుఃఖమూ — అబ్బా, కుది పేస్తున్నాయి నన్ను. సంజయా, ఆ, చెప్పు, చెప్పు తరవాత ఏం జరిగిందట ?

సంజయుడు : పారిపోతూన్న మనసేనని పారిపోనివ్వలేదు అభిమన్యుడు. చుట్టూ తిప్పితిప్పి హతవార్చడం లంకించుకున్నాడు. కొరివి తిప్పినట్టు వెంటతరిమాడు. ఎదురైనవాళ్ళెల్లా పీనుగుపెంటలు చేశాడు.

అలా అద్భుతమైన పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూన్న అభిమన్యుణ్ణి చూసి అపరిమితానందం కలిగింది ద్రోణాచార్యులికి.

“నేను నమ్ముకున్న మన యోధుల్లో వొక్కడూ ఇతడిముందు దిగదుడుపుకన్నా పనికిరాలేదు” — దుర్యోధనుడికి అభిమానం కలగాలన్న అభిప్రాయంతో కృపాచార్యులతో అన్నాడతడు — “నిజంగా అభిమన్యుడంత యోధుడు లేడు. తమ్ములూ, అన్నలూ, స్నేహితులూ, తండ్రులూ, మామలూ, సేవకలూ — యావన్మందీ సంతోషించేట్టు ఎలా యుద్ధంచేస్తున్నాడో చూడూ! మన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ వొక్కడే సర్వదుంబాలా చేసేస్తున్నాడు” అన్నాడు.

చిక్కితే నెత్తురుచుక్కలేని మొహంతో చిన్నబుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. “విన్నారా మనగురువుగారి మాటలు!” సవ్యసాచి సవ్యతో శల్యుడూ మొదలైన యోధులతో అన్నాడతడు — “విల్లుపట్టిన ప్రతీవాడికీ గురువు ఈయన. ముక్కుపచ్చలారని నిన్నటి గుర్రాడు అభిమన్యుడు. చిన్నతనమే ఇంకా వొదలలేదు. మంచీ చెడ్డా స్థరగడు. ఆలాంటివాణ్ణి కొట్టేయ్యడం మానేసి పైగా పొగడుతున్నాడు! ఎంతచేస్తే ఏంలాభం! అర్జునుడిమీద వలపక్షం పోనిచ్చుకున్నాడు కాదు.

“ఈయన పూరుకోబట్టే అభిమన్యుడు ఇలా మిడిసిపమ తున్నాడు. అంతా తనప్రతాపమే అనుకుంటున్నాడు. తను ఏపాటి వాడో తనకే తెలియకండావుంది. రండి. అందరూ వొక్కసారి మీద పడండి. దృఢమైన అస్త్రాలువేసి ఇతగాడి తుదచూసెయ్యండి” అన్నాడు.

రాజు మాటప్రకారం మనవాళ్ళు యావన్మందీ వొక్కసారి ఊరకబోయారు.

దుశ్శాసనుడి దురుసు

“మీరు ఆగండి” దురుసుగా ముందుకివచ్చి అన్నాడు దుశ్శాసనుడు — “నేను వొక్కణ్ణే చాలు వీడి ఒతుక్కి. సూర్యుణ్ణిమింగేసిన రాహువులాగ నిమిషంలో వీణ్ణి పూచ్చేస్తాను. వీడు చచ్చాడని వింటే చాలు కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ దుఃఖంతో కుమిలిపోయి, చచ్చిపూరు కుంటారు. వాళ్లు ఇద్దరూ చస్తే కథే ఆగిపోతుంది. మనపగ తీరి పోతుంది. మీరు చూస్తూవుండండి, నా రాక్రమం ఎలా చూపిస్తానో”, అంటూ పెద్ద రంకెవేశాడు. బాణాలు విరజిమ్ముతూ అభిమన్యుడి మీదికి పరిగెత్తాడు.

దగ్గిరికి చేరాడో లేదో దుశ్శాసనుడు, అరవై వొక్క బాణాలు గబగబా అతడివొంటిమీద నాటించాడు అభిమన్యుడు. కోపంతో కళ్ళెర్రచేసి జడివానలా బాణాలు కురిపిస్తూ కలబడ్డాడు దుశ్శాసనుడు. వాళ్ళిద్దరి కరలాఘవమూ, శరలాఘవమూ, వొకరిమీద వొకరు చిత్రచిత్ర గతుల్తో రథాలు పురికించడమూ — మహారాజా, చూసిన వాళ్ళంతా సెబాసంటే సెబాసు అన్నారు.

పెదవులు బిగించి బాణాలు వొదిలాడు అభిమన్యుడు. దుశ్శాసనుడి విల్లు ముక్కలు చేసేశాడు. “పారిపోకండా వొక్కక్షణం

నిలబడు” — శరీరం చెక్కుకుపోయినట్టు కొడుతూ అన్నాడతడు —

“అవాళ మహాత్ముణ్ణి ధర్మరాజుని అంతేసిమాటలని నొప్పించావు. దానిఫలం ఇప్పుడే రుచిచూద్దువు కాని. నీచుడివి. క్రూరుడివి. నీతి మాలిగవాడివి. మదాంధుడివి. నిన్ను చంపేస్తారు. నన్ను పెంచిన మా అయ్యల రుణం తీర్చుకుంటాను” అన్నాడు. అంటూనే దుశ్శాసనుడి కొంకుల్లో వొక బాణం తగిలించాడు. గుండెలమీద గబాగబా ఎన్నో అన్ని బాణాలు నాటించాడు. దాంతో ఎన్నాళ్ళయో చచ్చిన వాడిలా రథంమీద తెలివిలేకండా పడిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. అతడు మూర్ఛపోవడంతోనే రథంపట్టుకుని పారిపోయాడు అతడి నారధి.

అంతకిముందే అభిమన్యుడు వెళ్ళినదారిని సైన్యాలతో పద్మ వ్యూహం చొరబడబోతున్నారు పాండవులు. అడుగడుక్కి అడ్డుపడు తూన్న కారవసేనలతో పోరాడుతున్నారు. తలలెత్తి అభిమన్యుణ్ణి చూస్తున్నారు. అతడు శత్రువుల్ని నురుమాడుతుంటే సంకోషిస్తున్నారు. దుశ్శాసనుడు వీగిపోవడం చూసి ఉస్సాంగిపోయాడు. ఆకాశం బద్దలై సట్టు కేకలు వేశారు. అభిమన్యుణ్ణి అనేకవిధాల అభినందించారు. మనసేనని తరుముకు వచ్చారు.

కర్ణుడి పలాయనం

“అయ్యో, అభిమన్యుడిచేత తమ్ముడు చావుడెబ్బలు తినేశాడు, చూశావా” — నొచ్చుకుంటూ కర్ణుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు. రాజు నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది, తన సైన్య మంతటితోనూ అభిమన్యుడిమీదికి వెళ్ళాడు కర్ణుడు. తన ఎడటికి వెళ్ళినసేన క్షణంలో హరీ అనిపించేశాడు అభిమన్యుడు. కర్ణుడి వొంటినిండా నాటుకుపోయినట్టు డబ్బయిబాణాలు కొట్టాడు. రక్తంతో స్నానం చేసేశాడు కర్ణుడు. కోపంతో ఎర్రవారిపోయింది అతడి మొహం. అభిమన్యుడిమీద

దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడతడు. అంతటి కర్ణుణీ గడ్డిపోచలా చూశాడు అభిమన్యుడు. అతణ్ణి మించినట్టు అద్భుతంగా పోరాడాడతడు. అలిసిపోయాడు కర్ణుడు.

కర్ణుడు అలిసిపోయాడని అతడి తమ్ముడు కనిపెట్టేశాడు. చప్పునవచ్చి అభిమన్యుడితో కలబడ్డాడతడు. అభిమన్యుడి సర్రాల మీదా, అతడి సారథిమీదా, అతడిమీదా పడాపడా బాణాలు కురిపించాడు. అభిమన్యుడి పద్మంలాంటి మొహంలో ఎర్రనవ్వు కలకలలాడింది. ధనుస్సుని బాణంతోడిగా డతడు. అల్లెతాడు చెవులదాకా లాగుతూవుంటే ఎంత భయంకరంగా వున్నాడో అంత అందంగానూ అవుపించాడు. రివ్వునుంది బాణం. కర్ణుడితమ్ముడి కంఠం తెగిపోయింది. తలకాయ కిందపడిపోయింది.

తమ్ముడిచావు చూశాడు కర్ణుడు. అతడి వొళ్ళు జలదరించింది. ఉత్తరక్షణంలో పలాయనం చిత్తగించాడతడు.

మిగిలిన మహాసైన్యంమీద పురికాడు అభిమన్యుడు. మహాసముద్రంలో మందరపర్వతంలాగ మధించడ్డం ప్రారంభించాడు. అలా మనసైన్యం చెండాడుతూ కర్ణుడిరథం వెళ్ళినదిక్కే వెళ్ళాడతడు. అభిమన్యుడు రావడంచూసి వున్న ధైర్యం కూడా వూడిపోయింది కర్ణుడికి. తిరిగి చూడకండా పరుగుచ్చుకున్నాడతడు. అతణ్ణి చూసి తక్కిన కౌరవయోధులుకూడా పరుగు ప్రారంభించారు. సైన్యాలతో వాళ్లు అలా పారిపోతూవుంటే భూమి గజగజలాడింది.

అదంతా చూశాడు మనసేనాని ద్రోణుడు.

“నిలబడూ, నిలబడూ, కర్ణా! కృపాచార్యులూ, ఇంత భయమేమిటి? ఆగూ, ఆగూ! శకునీ, బాహ్లికా, ఆగండ్లీ! దుర్యోధనా, నువ్వే పారిపోతే సైన్యమేంగానూ!” ఇలా గొంతుకుచించుకుంటూ

అరిచా డతడు. ఏంచెప్పేది? మహారాజా, ద్రోణుడెంత అరిచినా మన వాళ్ళలో వొక్కడైనా నిలబడితే వొట్టు!

ధారాపాతంగా పిడుగులుకురుస్తున్న ప్రళయమేఘంలాగ నలి రేగిపోయిన అభిమన్యుడి బాణాలముందు నిలవలేక కకాకిక లయి పోయింది కౌరవసేన. సింహం కొదమలాగ సింహనాదంచేశాడు అభి మన్యుడు. శంఖం పూరించాడు. అల్లెతాడు మోగించాడు. చేసిన యుద్ధం తనివితీరలే డతడికి. పనికిరాని అడివిమీదపడ్డ కార్పిచ్చులాగ కౌరవసైన్యంమీద పడ్డా డతడు. హతనార్చి హతవార్చి, వెంట దరిమాడు.

కౌరవరాణువలో రథాలు చిందరవందర అయిపోయాయి. ఎక్కడపడితే అక్కడ ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కూలి పోయాయి. కాల్బలాలు హతవారిపోయి కుప్పలు పడ్డాయి. కాల్బ లాల శవాలమీద గుర్రాలకళేబరాలు గుట్టలుపడ్డాయి. గుర్రాల మొండాలమీద రథాలు విరిగిపడ్డాయి. ఏనుగుల కళేబరాలకింద కాళ్ళూ కాళ్ళూ పెనవేసుకుంటూ పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయారు సైనికులు.

కంకణాలతోనూ, భుజకీర్తులతోనూ అందంగావున్న ఎన్నో అన్నిచేతులు కుప్పలుపడ్డాయి. కుండణాలతో తలకాయలు గుట్టలు పడ్డాయి. వీరకడియాలతో పెనవేసుకున్న కాళ్ళూ పోగులుపడ్డాయి. దొర్లిపోతూ కబంధాలు దొంతులుపడ్డాయి.

గుండపిండయిన ధనుస్సులూ మొదలైన ఆయుధాలమీద అందంచెడకండా బాహువులతో కత్తులూ అవీ వందలూవేలూ పడ్డాయి. గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ ఎక్కడపడితే అక్కడ రాసులురాసులు విరిగిపడ్డాయి. రణరంగం యావత్తు ఘోరాతిఘోరంగా తయారయింది.

మధ్యాహ్న మయిరింది. ఆకాశమధ్యంలో వెలిగిపోతున్న సూర్యుడి రెండోమూర్తిలాగ పద్మవ్యూహంలో ఏకైకవీరుడయి ప్రకాశించాడు అభిమన్యుకుమారుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, అంతా బాగుంది. కాని అంత సేపూ పద్మవ్యూహంలో అభిమన్యుడు వొక్కడే పోరాడడమేమి? చూస్తూ పాండవులు వూరుకున్నారా? ఒక్కడూ అతడికి సహాయం రాలేదా? ఏమిటిది?

సైంధవులద్దు

సంజయుడు : అవును, వొక్కడూ రాలేదు. రాకపోడంకాదు. రాలేకపోయారు. దానంతటికీ సైంధవులడ్డే కారణం. చెపుతాను విను. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమంతో పద్మవ్యూహం చించుకు పోయాడా అభిమన్యుడు! అతడికి సహాయంగా అతడి వెంటపడ్డారు పాండవులు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ పడగొడుతూ లోపలికి బయలుదేరారు. వాళ్ళ ఉధృతంముందు మనదండు ఆగలేకపోయింది. పాయలయిపోయి, వాళ్ళకి దారి ఇచ్చేసి ఇటూ అటూ వారికి పోయింది. నిశ్చేష్టితులయి నిలబడిపోయారు మన యోధులు. పాంచాలులూ, యాదవులూ, పాండ్యులూ, కేకయులూ, మాత్స్యులూ మొదలైన మహారాణువతో జంఘామారుతంలాగ తోసుకువస్తూన్న ధర్మరాజుని పెద్దపర్వతంలాగ అడ్డేశాడు. మన సైంధవుడు జయద్రథుడు. అదీ కారణం పాండవులు అభిమన్యుడికి సహాయం రాలేకపోవడానికి.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆ, మన జయద్రథుడా! ఆశ్చర్యం! ప్రాణంలా చూసుకుంటూన్న కొడుకుకోసం, ప్రాణాలొడ్డి సైన్యాలతో విజృంభించిన పాండవుల్ని వొక్కడూ అడ్డేశాడా! కౌరవసేనకల్లా

అతడే మకుటం అన్నమాట ! అంత మహాబలం అతడికి ఏ తపస్సు
వల్ల వచ్చిందో !

సంజయుడు : అవును, తపోబలమే అది. పాండవులు అరణ్య
వాసంలో వున్నప్పుడు, ద్రౌపదికోసం భీముడిచేత చచ్చి బయట
పడ్డాడు నీ అల్లుడు జయద్రథుడు. ఆ అవమానంతో శివుడికోసం
తపస్సుచేశాడతడు. శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. వరం కోరమన్నాడు,
'పాండవుల్ని గెలవాలి' అన్నాడు సైంధవుడు. 'అర్జునుడు తప్ప
ఈక్కిన నలుగుర్నీ వొక్కనాడుమాత్రం నువ్వు గెలుస్తావు' అంటూ
వరమిచ్చాడు శివుడు. అదిగో ఆ వరంవల్ల అంతబలమూ అనాళ అత
గాడికి వచ్చింది. అతడు చూపినపరాక్రమం వివరిస్తాను విను. ఎర
గర్వంతో పాండవసేనల్ని పిసరంతా లక్ష్యపెట్టలే దతడు. సింధు దేశం
గుర్రాలుపూసిన స్థిరమైన రథంమీద సింహనాదంచేస్తూ నుంచు
న్నాడు. రథంమీద రత్నాలతో చెక్కిన వరాహపతాకం దేవీప్య
మానంగా వెలుగుతోంది. ఉజ్వలమైన ఛత్ర చామరాలు చంద్రా
తపలా వున్నాయి. వజ్రాలూ, మంచిముత్యాలూ తాపిననగలు
వొంటిమీద ధగధగా మెరుస్తున్నాయి. అలా నీ అల్లుడు పద్మ
వ్యూహంలో పాండవులు అడుగుపెట్టకండా పెట్టసికోటలా అడ్డు
కున్నాడు. అతడి సైంధవసేన యావత్తూ అతడితో నిలబడింది.

అలా అడ్డుకుని సాత్యకిని మూడుబాణాలతో కొట్టాడు జయ
ద్రథుడు. భీముడిమీద ఎనిమిది బాణాలు వేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి
ఇరవై బాణాలతో కొట్టాడు. విరాటరాజునీ, శిఖండినీ పదేసి బాణా
లతో కొట్టాడు. ద్రుపదుడిమీద పదిబాణాలూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళ
మీద పదిహేనుబాణాలూ, కేకయులమీద పాతిక బాణాలూ
తగిలించాడు. ధర్మరాజుమీద డబ్బయి బాణాలు గుప్పించాడు.

సైంధవులు యావన్మందీ పాండవుల దండుమీద రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించారు.

అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది ధర్మరాజుకి. మంచిదొక బాణం వేశాడతడు. జయద్రథుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. తక్షణం మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు నీ అల్లుడు. అగ్నితునకల్లాంటి బాణాలు ధర్మరాజుమీదా, అతడి అనుచరులమీదా గుప్పించాడు.

భీకరంగా ముందుకివచ్చాడు భీముడు. మూడు బాణాలు కొట్టాడు. జయద్రథుడి గొడుగు, అతడి విల్లూ, జెండా నరికేశాడు. చప్పున మరోవిల్లు తీశాడు జయద్రథుడు. భీముడి గొడుగు ఎగర గొట్టేశాడు. అతడి విల్లూ, జెండా నరికేశాడు. అతడి రథంకూడా పడగొట్టేశాడు. సాత్యకిరథ మెక్కేశాడు భీముడు. గొల్లుమని చప్పట్లుకొట్టారు సైంధవులు.

ఎన్నో అన్ని అస్త్రాలు సైంధవులమీద ప్రయోగించారు పాండవులు. అన్నీ అల్లంతదూరాన్నే దుశ్యగొట్టేశాడు జయద్రథుడు. అభిమన్యుడు పడగొట్టిన రథాలూ, గుర్రాలూ వాటితో ఎంతో ఇదిగావున్న నేలంతా రథాలూ, గుర్రాలూ పరిగెత్తించి సదునుచేసి మరీ యుద్ధంచేశారు పాండవులు. ఎంతచేసినా చలించకండా నిలబడ్డాడు జయద్రథుడు. ఉగ్రమైన బాణాలు గుప్పించాడు. పాండవుల ప్రతాపం పనికిరాకండా చేసేశాడు. మొదట పాయలయిపోయి. ఇటూ అటూ నొగిగిపోయిన కారవసేనకూడా కాలూని బలపడింది. దాంతో ఉభయసేనలూ ఘోరంగా పోరాడాయి. ఏమయినా సైంధవుల అడ్డు అద్భుతంగా పనిచేసింది. పాండవులలో వొక్కడూ పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించలేకపోయాడు. అభిమన్యుడు లోపల వొక్కడే అయిపోయాడు. వ్యూహం బైట ఇలావుంది. ఇకలోపల—

ద్రోణాచార్యులు శాయశక్తులా ప్రయత్నించాక పారిపోవూర్ను
మన సైన్యాలు వెనక్కి తిరిగాయి. ఒక్కసారి అభిమన్యుణ్ణి ముట్ట
డించాయి.

అలా మళ్ళీ ఎదురుతిరిగిన రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ—
చతురంగబలాలు యావత్తూ పీనుగుపెంటచేసేశాడు అభిమన్యుడు.
అదంతా సహించలేక వున్న పాశాన ముందుకి వురికాడు కళ్ళుడికొడుకు
వృషసేనుడు. కరుకై నబాణాలు అభిమన్యుడిమీద కురిపించాడు.

కళ్ళల్లో అగ్గికురిశాడు అభిమన్యుడు. వృషసేనుడి సారధిని హరీ
అనిపించేశాడు. అతడి ధనుస్సు ఖెళ్లుమనిపించేశాడు. గుర్రాల
మొహాలమీద బాణాలు నాటించి జజ్జరగొట్టేశాడు. అతడి వొంటి
నిండా మంటలుపుట్టించాడు. దెబ్బలుతినేసి మూర్ఛపోయాడు వృష
సేనుడు. అరపీనుగుతో రథం ఈడ్చుకుంటూ పరిగెత్తుకు పోయాయి
గుర్రాలు.

వృషసేనుడి రథం అలా పారిపోవడంతోనే, ఆ తెరిపిచూచుకుని
మనసేనమీదికి రథం వురికించాడు అభిమన్యుడు. అంతలో వసాతిరాజు
రభసంగా వెళ్ళి అతణ్ణి ఎదిరించాడు. గుక్కతిప్పకండా అరనై
బాణాలు కొట్టాడు. వాటన్నిటికీ వొకేవొక్కటి పిడుగులాటిబాణం
తగిలించాడు అభిమన్యుడు. దాంతో అయిపోయింది వసాతిరాజుపని.
దెబ్బతో తన్నుకుంటూ చచ్చివూరుకున్నా డతడు.

వసాతిచావు చూసి అక్కడవున్న రాజులు యావన్మంసే అభి
మన్యుడిమీదికి ఎగబడ్డారు. అభిమన్యుడు అగ్నిహోత్రమూ, వీర్యంతా
మిడతలదండూ అనిపించింది దపుడు.

రుద్రుడయిపోయి, రౌద్రం సారించి, అంతమందినీ హతవా
ర్చడ మారంభించాడు అభిమన్యుడు. దీనదశకి వచ్చేసింది మన్మథసైన్యం.

మళ్ళీ కూడబలుక్కున్నారు మనవాళ్లు. దేశదేశాల రాజులు నొకళ్ళ నొకళ్లు పిలుచుకున్నారు. సింహనాదాలుచేశారు. ధనుస్సులు మోగించారు. పరస్పరం కుమ్మక్కుచేసుకుంటూ వొక్కమొగిని అభిమన్యుడి మీదికి వెళ్ళారు.

లేళ్ళమందచూస్తే పెద్దపులి ఎలా వుబ్బిపోతుంది, అదిగో అలా వుబ్బిపోయాడు అభిమన్యుడు. నలిచేగిపోయి శత్రువుల్ని నురు మాడడ మారంభించాడు.

ముక్కముక్కలయి ఎర్రగా పడివున్న అవయవాలూ, విశృతంగా కుప్పపడిన ఏనుగులపీనుగులూ, గుర్రాల మొండాలూ, మాసపుల కబంధాలూ, విరిగి చింకరవంకరగావున్న ఆయుధాలూ, ఆభరణాలూ — ఈ అన్నిటితో ఎంతదారుణంగా వుందో అంత అందంగానూ అవుపడింది కురక్షేత్ర రణరంగం.

అభిమన్యుడి ఢాకకి ఆగలేకపోయాయి మనసైన్యాలు. దూర దూరం తప్పుకున్నాయి. అతణ్ణి తేరిచూసే యోధుడే లేకపోయాడు. అంతమందీ తెల్లపోయారు. బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు. దాంతో తరిమి తరిమి, తిప్పితిప్పి కొట్టడం లంకించుకున్నాడు అభిమన్యుడు, సత్యశ్రవుడూ మొదలైన రాజుల్ని యమలోకం పంపించాడు.

సత్యశ్రవుడి చావు చూసి మానసంకలరాజులు కొందరు తెగించి సాహసించారు. అభిమన్యుడితో కలబడ్డారు. కలబడ్డమేమో కలబడ్డారు. అంతే. పెద్ద సొరచేప మొహాన పడ్డచిన్న చేపల్లాగ, దావా నలంలో వురికిన మృగాల్లాగ, సముద్రంలో చొరబడ్డ సెలయేళ్ళలాగ అభిమన్యుడి వాతపడి హతవారిపోయారు. అక్కడవున్న సేన యావత్తూ భయభ్రాంతమయిపోయింది. పక్కపక్కలికి వొదిగి పోయింది.

రుక్మరథుడు

“వీడికా భయపడతారు!” అంటూ దురుసుగా ముందుకీ దూకాడు శల్యుడికొడుకు రుక్మరథుడు — “ఇదిగో నేనువచ్చాను. ప్రాణంతో పట్టితెస్తాను అభిమన్యుణ్ణి. కాదూపోదూ అని పెనగులాడాడో, చచ్చాడే అనుకోండి. నా పరాక్రమం చూడండి” అంటూ అభిమన్యుడి రథానికి ఎదురుగా ఎగబడ్డాడు. వెళుతూనే అభిమన్యుడి ఎదురొమ్ముమీద తొమ్మిదిబాణాలు తగిలించాడు. బుజాలమీద రెండు నాటించాడు. ఎడాపెడా బాణంమీద బాణం గుప్పించాడు.

మూడేమూడు బాణాలు తీశాడు అభిమన్యుడు. బాణంతో వున్న రుక్మరథుడి చెయ్యి వొకబాణంతో శేగేశాడు. ధనుస్సుతో వున్న చెయ్యి మరోదాంతో నరికేశాడు. కనుబొమలు ముడిపడికి ఉగ్రంగావున్న అతడి శిరస్సు మూడోబాణంతో వూడ్చేశాడు.

అలా చిత్రకాశలం చూపించి అభిమన్యుడు రుక్మరథుణ్ణి హత వార్చడంతోనే అతడి స్నేహితులు వందమంది మద్రదేశం రాజు కుమార్తె రథాలతో వచ్చి పొలో అని అభిమన్యుణ్ణి ఘోరాయించారు. అతడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. అతడి రథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ, జెండా కనపడకండా చేసేశారు. అదిచూసి నీ కుమార్తె సంతోషం చెప్పతరంకాలేదు.

అభిమన్యుడిపని అయిపోయిందనే అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. చెంకలుగుద్దాడు.

మదపుటేనుగుని బరికోలతో పొడిచినట్టయింది అభిమన్యుడికి. వెంటనే గాంధర్విమాయచేశా డతడు. లోగడ అర్జునుడితపస్సుకి మెచ్చి తుంబురుడూ మొదలైనవాళ్ళు అతడికి ఇచ్చినవిద్య అది. తండ్రిదగ్గరే అభిమన్యుడు అభ్యసించాడు. గాంధర్విమాయవల్ల అభి

మన్యుణ్ణి ఆక్రమించిన రాజకుమార్తె కళ్ళకి ఎంతో అంతమంది రథాల వాళ్ళు తమమీద పడ్డట్టూ, ఎన్నో అన్ని అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ ప్రయోగించినట్టూ అవుపడింది. భయపడిపోయి, బెంబేలుపడిపోయి, కాళ్ళూ చేతులూ కడపలేక నిలబడిపోయారు వాళ్ళు.

మండలగతితో రథం మెరిపించాడు అభిమన్యుడు. వాడివాడి బాణాలు ప్రయోగించాడు. వెడల్పాటి బాణాలతో వందమంది మద్ర రాజకుమార్తెనీ నరికిపారేశాడు. అయిదోపట చివురుపెట్టిన మామిడి గున్నలు నరికి పడేస్తే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అయిందనుకో వాళ్ళవధ.

చూసి భరించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. అడావుడిగా పరిగెత్తాడు. అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు. కలబడి అయిదునిమిషాలు యుద్ధంచేశాడో లేదో, అభిమన్యుడివేడికి ఆగలేకపోయాడు. తప్పుకుని వచ్చేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : చిత్రంగావుంది. నమ్మలేక పోతున్నాను నీ మాటలు! నిన్నగాక మొన్నటి కుర్రాడేమిటి, ఇంతమందిని చంపేయ్యడమేమిటి? ఇంతేసివాళ్ళని వోడించడమేమిటి? నిజమే, సంశయాని కేముందిలే! ధర్మం ధర్మమే, అధర్మం అధర్మమే. ధర్మానికి గెలుపు దైవమే రాసిపెట్టాడు. ఊహ తరవాత ఏంజరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు : అలా అంతమందిరాజులు చవ్వడమూ, దుర్యోధనుడు వోడిపోవడమూ చూసి నీకుమార్తెకీ, తక్కిన యోధులి, ముచ్చెమటలు పోశాయి. మొహాలు వెలవెలపోయాయి. నోళ్ళు ఎండిపోయాయి. కాళ్ళు వణికాయి. గుండెలు జారిపోయాయి. మోళ్ళలాగ నిలబడిపోయారు వాళ్లు దిక్కులు చూశారు. పిరికిమాత్రపుచ్చుకున్నారు. పలాయనం చిత్తగించడం ప్రారంభించారు.

అప్పుడు మళ్ళీ మౌన ప్రయత్నంచేశాడు దుర్యోధనుడు. అశ్వ
త్థామా, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ, బృహద్యలుడూ,
శకునీ - ఈ ఆరుగురి కుమ్మక్కతో మళ్ళీ అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించాడు.

అసలే విజయగర్వంతోవున్నాడు అభిమన్యుడు. రనంతా లక్ష్మ్య
పెట్టలేదు వాళ్ళని. పిడుగులా గర్జించి వాళ్ళమీదికి వురికాడు. ఆగలేక
పోయారు మనవాళ్ళు. ముందుకివెళ్ళిన రథాలు నెనక మొహం
పట్టాయి.

లక్ష్మణ కుమారుడు

అంతమందీ అలా నెనక్కితగ్గేశారు. అప్పుడు నీ మననాడు
లక్ష్మణకుమారుడు మాత్రం సాహసించాడు. అనలిస్తూ వెళ్ళాడు;
అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డాడు.

చావు మొహాన పడిపోతూవున్న కొడుకుని చూస్తూ వూరుకో
లేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. విచారించాడు. అభిమన్యుడిదిక్కు రథం
పరిగెత్తించాడు.

రాజు వెళ్ళడం చూసి తక్కినవాళ్ళూ జల్లుకున్నారు. కొండ
మీదికి వెళ్ళిన మేఘాల్లాగ అభిమన్యుడిమీదికి పరిగెత్తారు. ఒక్క
మొగిని ఆక్రమించాడు. జంఘామారుశంలాగ బాణాలు దున్నాడు
అభిమన్యుడు. అంతమందినీ చెదరగొడుతూ లక్ష్మణుడిమీదికి వురి
కాడు. పులిసిల్లని సింహంకొడమ ఆక్రమిస్తే ఎలావుంటుంది, అలాగో
అలా అసిపించింది లక్ష్మణుడిమీదికి అభిమన్యుడు రావడం.

వస్తూనే మాట్లాడకండా లక్ష్మణుడి గుండెలమీదా, బాహు
వులమీదా మొక్కొక్క బాణం తగిలించాడు అభిమన్యుడు. “ఎరిగి
ఎరిగి ఇటే వచ్చావు. ఎటుపోతావు?” అంటూ దారుణంగా మరో
బాణం కొట్టాడు. తండ్రి దుర్యోధనుడూ, తక్కిన మనవాళ్ళు

యావన్మందీ చూస్తూనేవున్నారు, అభిమన్యుడు లక్ష్మణకుమారుడి కంఠం నరికేశాడు. కుండలాలు తళతళా మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది లక్ష్మణకుమారుడి శిరస్సు. హాహాకారాలు చేస్తూ అల్లకల్లోల మైపోయింది మనసైన్యం.

“చంపెయ్యండి వీణ్ణి. అందరూ కలిసి కొట్టెయ్యండి” — దుఃఖింతోనూ కోపంతోనూ ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోతూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు.

కృతవర్మా, కృపుడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామూ, కర్ణుడూ, బృహదబ్బలుడూ — వొక్కమొగిని ఆవేశంతో పరిగెత్తారు. అభిమన్యుడిమీద బాణవర్షం కుమ్మరించారు.

అందరిబాణాలూ గాలిలాగ వూదేశాడు అభిమన్యుడు. అంత మందినీ తరిమితరిమి కొట్టాడు. ఆ వూపుని జయద్రథుడు పాండవుల్ని రాకండా పోరాడుతున్నదిక్కు రథం పరిగెత్తించాడు.

జయద్రథుడి దగ్గరికి అభిమన్యుడు చేరుకున్నాడో కథ మరో లాగ మారేది. ఇంతలో కళింగులూ, నిషాదులూ పెద్ద ఏనుగుసేనతో అడ్డంగా వెళ్ళి అడ్డుకున్నా రతణ్ణి. వాళ్ళందరినీ కాయకూరలు తరిగేసి నట్టు తరిగెయ్యడం ఆరంభించాడు అభిమన్యుడు. కళింగులూ, నిషాదులూ వెళ్ళిన సందు చూసుకుని ఇందాక తొలిగిపోయిన కృతవర్మా మొదలైన ఆరుగురు యోధులూ వెళ్ళి కలిశారు. ఆబోతులు పెద్ద పులిమీదికి వెళ్ళినట్టు అభిమన్యుడిమీద కలబడ్డారు.

జయద్రథుడి దగ్గరికి వెళ్ళలేకపోయాడు అభిమన్యుడు. తనని చుట్టుముట్టిన వాళ్ళతోనే హోరాహోరి పోరాడాడు.

జయద్రథుడు తన సైన్యవసేనతో కలిసి ఘోరంగా పోరాడాడు. పాండవులు పద్మవ్యూహంలో అడుగుపెట్టకండా అడ్డేశాడు.

ద్రోణాచార్యులమీద యాభై బాణాలు కొట్టాడు అభిమన్యుడు. కృతవర్మమీద ఎనభై కొట్టాడు. అశ్వత్థామమీద పది నాటించాడు. ఒకేవొక్కబాణం తగిలించి కర్ణుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. కృపాచార్యుడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. అతడి చక్రరక్షకుల్ని తారు మనిపించేశాడు. బృహద్బలుడి వొంటిమీద ముప్పుయిబాణాలు నాటించాడు. ఈ ఆరుగురికీ కుమ్మక్కువెళ్ళిన వేలాది సైనికుల్ని వరిచేసుకోసినట్టు కోసిపారేశాడు. క్రోధలిప్తుడూ, బృందారకుడూ అనే రాజుల్ని ఇద్దరినీ నరికేశాడు.

కొత్తగుర్రాలతో రథం సిద్ధంచేసుకుని వచ్చాడు కృపాచార్యులు. మిగిలిన అయిదుగురితోనూ కలిసి అభిమన్యుణ్ణి ఆక్రమించాడు. పుంఖానుపుంఖంగా బాణాలు గుప్పించాడు.

బృహద్బలుడు

క్షణక్షణానికీ రెచ్చిపోతూవచ్చాడు అభిమన్యుడు. మనవాళ్ళి యావన్మందినీ వొళ్ళు మంటలుచ్చుకున్నట్టు చేశాడు. ఒక్కడూ ఆగ లేకపోయాడంటే నమ్ము. అప్పుడు అయోధ్యరాజు బృహద్బలుడు మాత్రం తెగించాడు. దానై నబాణాలు అభిమన్యుడిమీద అదేపనిగా కుమ్మరించాడు.

అగ్గిమీద గుగ్గిలం వేసినట్టయింది అభిమన్యుడికి. పూనిపెట్టి వొక్కబాణం వొదిలాడు. బృహద్బలుడి జెండా పూడగొట్టేశాడు. అలాగే మరొకటి వేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. మరొకటి కొట్టి గుర్రాల పనిపట్టేశాడు.

కోపం పట్టలేకపోయాడు బృహద్బలుడు. కత్తి, డాలూ పుచ్చుకున్నాడు. రథంమీంచి దూకేశాడు. మెరుపులాగ అభిమన్యుడి మీదికి పరిగెత్తాడు.

పదడుగులు రానిచ్చాడు అభిమన్యుడు. దారుణమైన వొక బాణం కొట్టాడు. బృహద్యలుడి గుండెలు చీల్చిపారేసింది బాణం. నిండుప్రాణాలు నిలువునా వొగలేశా డతడు.

బృహద్యలుడి చావుచూసి అతడి బంధువులూ, స్నేహితులూ వేలకొద్దీ వెళ్ళి అభిమన్యుడిమీద విరుచుకుపడ్డారు. వాళ్ళందరినీ వూడ్చేశాడు అభిమన్యుడు. ఆపూపుని కర్ణుడిమీదికి పరిగెత్తాడు. కర్ణికారబాణాలు కొట్టి అతడివొళ్ళంతా చీలికలుచేసేశాడు. రక్తస్నానం చేయించాడు. అతడి మంత్రుల్ని ఆరుగురిని తారు మని పించేశాడు.

కర్ణుడుమాత్రం అంత మీడిమీదివాడా! అతడూ దెబ్బకి దెబ్బతీస్తూ యుద్ధంచేశాడు. అభిమన్యుణ్ణి ముచ్చెమటలూ పోయించాడు. కర్ణుడూ, అభిమన్యుడూ - ఇద్దరూ సాయంకాలం సూర్యబింబాల్లా ప్రకాశించారు.

కర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామూ, కృతవర్కా - ఆరుగురూ అభిమన్యుడితో వొక్కసారి యుద్ధం చేశారు. ఆరుగురినీ ఏడు చెరువులగోళ్ళు తాగించాడు అభిమన్యుడు. ఓతట్టు మనసేన చిత్రవధ చేస్తూనే వున్నాడు, వోతట్టు ఆరుగురిబాణాలూ అడ్డుకుంటూ వాళ్ళని బాదుతూ త్రాహిత్రాహి మనిపిస్తూనే వున్నా డతడు.

మహారాజా, అభిమన్యుడి యుద్ధం నిజంగా అద్భుతం.

అ శ్మ ం త కు డు

ఇంతలో మగధరాజకుమారుడు అశ్మంతకుడు (అశ్వకేతుడు . దురుసుగ్గా ముందుకి దూకాడు. కుర్రాడయినా మెచ్చదగ్గ పౌరుషం చూపించాడు.

పూర్వవిరోధం వొక్కసారి కళ్ళకి కట్టినట్టయింది అభిమన్యుడికి. అశ్వంతకుడితలా, అతడి సారథితలా, అతడి గుర్రాలతలలూ రెప్పపాటులో టపిటపి ఎగరగొట్టేశాడు; సింహనాదం చేశాడు. మార్త్తికావతీరాజైన కుంజరకేతనుణ్ణి వొక్క కుప్పెకోలవేసి కూలగొట్టేశాడు.

అభిమన్యుడి ఆటోపం చూసి ఆగలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. అమాంతంగా వెళ్ళాడు. అభిమన్యుడిమీద పడ్డాడు. అతడి నాలుగుగుర్రాలమీదా నాలుగుబాణాలు నాటించాడు. అతడి సారథి మీద వొకబాణం తగిలించాడు. పట్టిపట్టి అభిమన్యుడిమీద పది బాణాలు కొట్టాడు.

ఎర్రకలవల్లాటి కళ్ళతో చురచురా చూశాడు అభిమన్యుడు. సానపట్టిన ఏడు వుక్కుబాణాలు పొదిలోంచి తీశాడు. దుశ్శాసనుడి కొడుకు శరీరం చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టాడు.

“ఇందాక నీబాబు తోకముడిచేశాడు. ఇప్పుడు నువ్వు వూడి పడ్డావు. రా. ఎటుపోతావు?” అంటూ దగ్గిరసా వచ్చి ఘోరమైన వొకబాణం వొదిలిపెట్టాడు. ఆబాణమే అతడిమీదపడితే పాదుకదలకండా పడిపోయేవాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. కాని మధ్యలోనే దాన్ని చప్పున కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ.

అశ్వత్థామదిక్కు చూడనైనా చూడకండా నీ మనవడి మీదికే పురికాడు అభిమన్యుడు. ఒకబాణంతో అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు. అతడి సారథిని నరికేశాడు. నరసపెట్టి గబా గబా ఆరుబాణాలు అతడి కొమ్ముమీద దిమ్మరించాడు. ఆగలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. రథం నూకేశాడు. మరో రథం మీదికి పారిపోయాడు.

అపరాహ్ణమయింది.

దుశ్శాసనుడికొడుకు తప్పకోడంతోనే శత్రుంజయుడూ, చంద్ర కేతుడూ, సువర్చసుడూ, సూర్యభానుడూ, మేఘవేగుడూ, కుమ్మ క్కయి వెళ్ళారు. అభిమన్యుణ్ణి వొక్కబిగిని ముట్టడించారు.

రకరకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. అందరినీ తునాతునకలుచేసేసి పారేశాడు.

అప్పుడు మీబావ శకునివెళ్ళి కలబడ్డాడు. అతడిమీద ఎన్నో రకాల అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు అభిమన్యుడు. ఒళ్ళంతా రక్తంలో స్నానంచేయించి వొదిలిపెట్టాడు. సహించలేకపోయాడు శకుని. వెనక్కి చూడకండా దాడుతీశాడు.

దుర్యోధనుడిమీదికి రథం పురికించాడు అభిమన్యుడు.

“నువ్వు ఇలా పూరుకుంటే ఏందారి?” తడబడిపోతూ ద్రోణుడితో అన్నాడు కర్ణుడు — “మహావీరుల్ని అందరినీ మంట కలిపేశాడు వీడు. పద్మప్రూహం పీనుగుపెంట చేసేశాడు. అదిగో రారాజుమీద విరుచుకు పడుతున్నాడు. చప్పున ఏదో ఉపాయం ఆలోచించు” అంటూ దుర్యోధనుణ్ణి కాసుకోడానికి పరిగెత్తాడు.

“అర్జునుడూ, అభిమన్యుడూ వొక్కటే అనుకోండి” — అక్కడి యోధులందరినీ కలయజూసి అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు — “చూస్తే చిన్నవాడే కాని అసాధ్యుడు. అంచేత అందరమూ వొక్క సారి ముట్టడిద్దాం” అంటూ అందరినీ పురికొల్పాడు. పోలో అంటే పోలోఅని అందరూ వొక్కసారి అభిమన్యుణ్ణి ముట్టడించారు. ప్రాణాలు తెగించి యుద్ధంచేశారు.

మోసం

అభిమన్యుడిచేత చిత్తుగా దెబ్బలు తినేశాడు కర్ణుడు. ఒళ్ళంతా నెత్తురు కాలవలయి పారింది. “చూడు, ఆచార్య, నాదిక్కు

చూడు ” భరించలేని బాధతో ద్రోణుణ్ణి చూస్తూ అన్నా డతడు —
 “ వీడి దెబ్బలికి ప్రాణాలు ఎగిరిపోతున్నాయి. పారిపోతే సలుగురూ
 నవ్వుతారని మర్యాదకోసం పెదవులు కరుచుకుని నిలబడుతున్నాను.
 అంతే. అబ్బ, అర్జునుడితో యుద్ధంచేశాం కాని ఇంత ఘోర మనిపించ
 లేదు. అగ్గిపిడుగు అభిమన్యుడు. నవ్వు పూరుకుంటే ఇక ఏందారి ? ”
 అన్నాడు.

“ అవును, పున్నమాట అన్నావు ” తలపంకిస్తూ అన్నాడు
 ద్రోణాచార్యులు — “ అగ్గిపిడుగే అభిమన్యుడు. ‘కవచధారణం’ అనే
 విద్య నేను అర్జునుడికి నేర్పాను. అతడిదగ్గర ఇతడు నేర్చుకున్నాడు.
 అంచేత ఇతణ్ణి కొట్టడం హరి బ్రహ్మకి సాధ్యంకాదు. అయితే
 వొక్కటేమార్గముంది — మోసం. మోసంచేసి వెనకనించి విల్లు
 విరగ్గొట్టాలి. గుర్రాలు చంపేయాలి. సారథిని నరికేయాలి. చేత
 నయితే వెనకనించి నువ్వే విల్లు విరగ్గొట్టు. అంతేకాని, ఇశాడి చేతిలో
 ధనుస్సు పున్నంతవరకూ దేవతలయినా ఇతడిముందు నిలవలేదు.
 అంచేత వొక్కమొగిని విల్లువిరిచేసి, గుర్రాలు కూల్చేసి, సారథిని
 చంపేసి, రథం ముక్కలుచేసేద్దాం. తరవాత ఆలోచిద్దాం. అలా కాక
 పోతే — మహావీరుడు వీడు, బలంతో న్యాయంగా వీణ్ణి వీగ్గొట్టగల
 మనుకోడం కల్లోవార్త ” అన్నాడు.

ద్రోణుడిమాట విన్నాడు కర్ణుడు. మోసానికే తెగించా
 డతడు. ఎదురుగుండా పోరాడుతూ భయపడ్డట్టు నటించాడు. వెనక్కి
 తగ్గేశాడు. చుట్టూ తిరిగి అభిమన్యుడివెనక్కి వచ్చేశాడు. మోసానికి
 తోడుపడ్డ యోధులు అభిమన్యుడి ముందుదిక్కు తమకంతో పోరాడు
 తున్నట్టు నటించారు. ఆసందు చూసుకుని వెనకనించి బాణంవొది
 లాడు కర్ణుడు. అభిమన్యుడివిల్లు విరిచేశాడు. అంతలోనే అశాడి

గుర్రాలు కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. అతడి సారథి సుమిత్రుణ్ణి కృపా చార్యులు చంపేశాడు.

అభిమన్యుడు రథము, ధనుస్సు లేకండా అయిపోయాడు. దాంతో భయంలేకండా ఎగబడ్డారు మనవాళ్ళు. శకునీ, కృతవర్మా, శలుడూ, బాహ్లికుడూ, అశ్వత్థామా మొదలైన మహాయోధులు యావస్సందీ అతడిమీద రకరకాలబాణాలు కురిపించారు. చేతికి వచ్చిన ఆయుధాలు కుమ్మరించారు. ఊపిరాడకండా అతణ్ణి ఉక్కిరి బిక్కిరి చేసేశారు.

కత్తి డాలూ పుచ్చుకున్నాడు, అభిమన్యుడు. మెరుపు మెరిసి పట్టు ఆకాశంమీదికి లంఘించాడు. గరుత్మంతుడిలాగ తిరిగాడు. ఎవడి మీద అతడు వురుకుతాడో అని అడిలిపోయారు మనవాళ్ళు. మొహాలు మీదికెత్తి, అతడిదిక్కే కళ్ళప్పగించి నుంచుండిపోయారు.

చూసిచూసి వొకబాణం వేశాడు ద్రోణాచార్యులు. అభిమన్యుడి చేతిలోని కత్తి పడగొట్టేశాడు. కర్ణుడు డాలు బద్దలుగొట్టేశాడు. అభిమన్యుడు కిందికి దూకేశాడు. తన రథంలోంచి వొక చక్రంతీసి పట్టుకున్నాడు. చక్రం పట్టుకున్న శ్రీకృష్ణుడిలాగ విజృంభించాడు.

మహారాజా, అభిమన్యుడి ఆవీరమూర్తి అద్భుతమనిపించింది. రక్తంతో తడిసిపోయింది మొహం. కోపంతో ఉగ్రంగా ప్రకాశిస్తోందది. అతడు సింహనాదం చేస్తుంటే కౌరవులగుండెలు గడగడలాడి పోతున్నాయి. రథచక్రం రత్నాలకాంతులు ఆకాశందాకా జిగేలు మంటున్నాయి. వాటితో చేతికంకణాల మణులూ తళుక్కుమంటే తళుక్కు మంటున్నాయి. బరికోల చూపిస్తే మదపుటేనుగు ఎలాగ మీదికి వస్తుంది, అదిగో అలాగ ద్రోణాచార్యులమీదికి వచ్చా

డతడు. మధ్య అడ్డుపడ్డ సైన్యం చించి చెండాడాడు. ఆ పౌరుషం, ఆ పరాక్రమం — అబ్బా! దేవతలే చూసి నాలుకలు కరుచుకున్నారు.

అప్పుడు — అప్పుడు ఏమయిందో ఏంచెప్పనూ! శకునీ, కృతవర్మా, కృపుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ — వొకడేమిటి మొనగా డనుకున్న ప్రతీవాడూ — ఎంతో అంతమంది, అన్నిదిక్కులనించీ ఆక్రమించారు. అభిమన్యుడి చేతిలోని రథచక్రం తుక్కుతుక్కుకింద కొట్టేశారు.

తటుక్కున గదతీశాడు అభిమన్యుడు. అమాంతంగా అశ్వత్థామ మీదికి పరిగెత్తాడు. తీక్షణమైన వజ్రాయుధంలా మెరుస్తోందిగద. అడలెత్తిపోయాడు అశ్వత్థామ. రథం దూకేశాడు. పుంజాలు తెంపుకు పారిపోయాడు. అతడి గుర్రాలు బాదేసి, సారథిని చంపేసి, అతడి చక్రరక్షకుల్ని పచ్చడిచేసేశాడు.

కౌరవయోధులు అంతమందీ కలిసి కొడుతున్న బాణాలు అభిమన్యుడి వొళ్ళంతా నాటుకుంటున్నాయి. ముళ్ళువిప్పిన ఏడు బందిలా అయిపోయి శకునిమీదికి పరిగెత్తా డతడు. అడ్డువచ్చిన గాంధారయోధుల్ని వందా నల్లభైమంది రథికుల్ని చంపేశాడు. వసాతివీరుల్ని పదిమందిని ఏనుగులతోనే పినుగులుచేసేశాడు. కేకయ రాజులు ఏడుగురినీ రథాలతోసహా విప్పిచేసేశాడు. ఆగలేక, అలిసి పోయి, పారిపోవస్తున్న వాళ్ళని లేవిడీలుకొట్టాడు. ఎదటపడ్డవాళ్ళని మిగలకండా నురుమాడాడు.

ఇంతలో రథంమీద రథసంగా పరిగెత్తాడు దుశ్శాసనుడి కొడుకు. వెళ్ళీవెళ్ళడంతోనే అతడి సారథిపనిపట్టేశాడు అభిమన్యుడు. గుర్రాలు చంపేశాడు.

గదపుచ్చుకున్నాడు దుశ్శాసనుడికొడుకు. రథం దిగేసి అభిమన్యుడిమీద పురికాడు.

అభిమన్యుడూ దుశ్శాసనుడికొడుకూ గదాయుధం చేశారు.

అభిమన్యుడి అస్తమయం

మహారాజా, నీమననలిద్దరూ కలబడడం మహోద్రేకంతో కలబడ్డారు. చూస్తూన్న మా అండరికీ ఆశ్చర్యం - దుఃఖం - దుర్భరమనిపించింది. ఒకళ్ళని మించిన కోపం వొకళ్ళది. ఒకళ్ళని మించిన ఉద్రేకంవొకళ్ళది. ఉభయులూ ఉగ్రులయి పోరాడారు.

గదలు మంటలు మండాయి. శరీరాలు రక్తాలు తుళ్ళాయి. మాంసంకండలు పిప్పిపిప్పి అయింది. ఎముకలు గుండగుండ అయాయి. ఆ! ఇద్దరూ - అభిమన్యుడూ, దుశ్శాసనుడి కుమారుడూ వొకేసారి నేలకి వారిగిపోయారు. ఇద్దరూ ప్రాణాలు వదిలేశారు -

చెరువులో చొరబడి విహారంచేస్తూన్న అడివిపనుగుని క్రూరులయిన బోయవాళ్ళు చుట్టుముట్టి చంపుతారే, అలాగ ఎంతో అంతమంది కౌరవులు నిష్ఠురంగా మీదపడి చంపేశారు అభిమన్యుణ్ణి.

ఎక్కడా ఎన్నడూ ఎవ్వరూ కనీ వినీ ఎరగని శూరత్వం చూపించాడు అభిమన్యుడు.

తన వంశానికి ఇంతా అంతా అనరాని అఖండమైన కీర్తి తీసుకువచ్చాడు. లెక్కా జమా లేనంతమంది శత్రువుల్ని సంహరించాడు. తుదకి శత్రువుల మోసంవల్ల ఇంకోమార్గంలేక అస్తమించాడు.

తేజస్సుతో లోకాలు వెలిగించి పడమటికొండచేరిన సూర్యుడిలాగ, అడవులు కాల్చికాల్చి ఆరిపోయిన అగ్ని హోత్రుడిలాగ, ఆకాశమంత ఎత్తు లేచిన కెరటాల నీళ్ళన్నీ ఇంకిపోయిన మహాసముద్రంలాగ, ఆకాశంమించి కిందపడిపోయి చిన్నపోయిన చంద్రుడిలాగ అస్తమించిన్నీ అద్భుతంగా అవుపించాడు అభిమన్యుడు.

రక్తంలో ములిగిన భూమి ఎరటి ఆకాశంలా వుంది. అందు మీద చంద్రుడిలా పడివున్నాడు అభిమన్యుకుమారుడు. తళతళా

మెరుస్తున్న ఆయుధాల ముక్కలూ, ఆభరణాల మణులూ చుక్కల్లా వున్నాయి.

ఏనుగుల కళేబరాలు కొండలు. గుర్రాల శవాలు మొసళ్ళు. మానవ కబంధాలు చేపలు. కత్తులూ, బాకులూ అవీ పాములు. రక్తంతో తడిసిన బాణాలు పగడాలు. పేగుల పోగులు నుగుగులు. రక్తం నీరు. నగలూ, ఎముకలూ ఇసుక. రణరంగం మహాసముద్రం. ఆ మహాసముద్రంలో యోగనిద్రలోవున్న మహావిష్ణువు అభిమన్యుడు.

అభిమన్యుడు పడిపోవడంతోనే సంతోషంతో వెక్రికేకలు వేశారు నీ సైనికులు. దుఃఖంతో కుంగిపోయారు పాండవులు. దీనులే అయిపోయారు వాళ్ళు. కన్నీళ్ళు కార్చారు. చింతరవంకరయిన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ అరుస్తూవుంటే అభిమన్యుడికోసం అనన్నీ ఏడుస్తున్నట్టనిపించింది.

చిత్రం! “ద్రోణుడూ మొదలైన ఆరుగురూ మోసంచేశారు. ఎంతో అంతమంది యోధులు వొక్క యువకుడిమీద పడి హత్య చేశారు. అన్యాయం! ఘోరం!!” అంటూ సమస్తభూతాలూ గట్టిగా అరిచాయి. అంతమందిమీ స్పష్టంగా విన్నాం.

అభిమన్యుడు అస్తమించడంతోనే నిచ్చెరపోయింది పాండవ సైన్యం. యుద్ధం మానేసింది. చెదిరిపోవడ మారంభించింది.

“మా బాబు అభిమన్యుడికోసం విచార పెందుకూ!” దిగాలు పడిపోతూవున్న సైన్యం పురికొల్పుతూ అన్నాడు ధర్మరాజు - “పద్మవ్యాహం చించుకు వెళ్ళాడు. ఏనుగులు పీనుగులు చేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. రథాలు గుండచేశాడు. కాల్యలాలు నురు మాడాడు. శత్రువుల చతురంగసేన స్మశానంచేసేశాడు. ద్రోణుడు మొదలైన మహాయోధుల్ని మూడుచెరువులనీళ్ళు తాగించాడు. దేవతల్ని మెప్పించాడు. దేవలోకం వెళ్ళి, దేవతల్లో కలిసిపోయాడు.

అతడికోసం దుఃఖపడకండి. శత్రువుల్ని హతవాఁర్చడమే అతడికి శాంతి. రండి. వేళ వున్నంతవరకూ యుద్ధంచేయ్యండి. కౌరవుల్ని కడ తేర్చండి. విజయం సాధించండి” అంటూ హెచ్చరించాడు. వింటినారి మోగించాడు. శత్రుసంహారం సాగించాడు.

సాయంకాలమయింది. ఎర్రపడ్డ సూర్యబింబం పడమటికొండ తలమీద పద్మంలా ప్రకాశించింది. యుద్ధంజరగని వుత్తిచోట్లుకూడా రక్తంలో ములిగినట్టు ఎర్రపడ్డాయి. గుంపులుగుంపులు పిశాచాలు మహానందంతో మాంసం తిన్నాయి. రక్తం తాగాయి. ఆటలాడాయి. పాటలు పాడాయి. రాబందులూ, గెద్దలూ, కాకులూ శవాలు పీక్కు తిన్నాయి. నక్కలూ, వరఘ్నా మాంసంతింటూ, ఎముకలుకొరుకుతూ కోలాహలం చేశాయి. భయంకరంగావుంది సంధ్య.

ఉభయసైన్యాలూ యుద్ధం కట్టిపెట్టేశాయి. నీకుమాళ్ళు సంతోషంతో గెంతులేస్తూ శిబిరానికి వచ్చేశారు. పాండవులు మొహాలు దించుకుంటూ వెళ్ళారు.

ధర్మరాజు దుఃఖం

తనశిబిరం చేరుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఏసన్నాహమూ లేదు ఇవాళ. దిగాలుపడి కూచున్నాడతడు. చుట్టూ పరివారం దిస్సవోయి కూచుంది. అందరి మొహాల్లోనూ శూన్యం తాండవమాడుతోంది. అభిమన్యుణ్ణి తలుచుకున్నకొద్దీ కడుపు దేవేస్తోంది ధర్మరాజుకి. దుఃఖంపొంగుకు వచ్చింది. ధైర్యం దిగజారిపోయింది. మొహం వెల వెలపోయింది.

“ ‘అన్నయ్యా, అభిమన్యుడు ఏడీ?’ అంటే అర్జునుడికి ఏం చెప్పేది? ” బావురుమంటూ అన్నాడతడు — “ పాపం, బాలుడు అధికంగా యుద్ధంచేసే ఎరగడు. ఆలోచించలేకపోయాను. చేచేతులూ

పంపించాను. శ్రీకృష్ణుడికి మేనల్లుడులేకండా చేసేశాను. నేనే — నేనే — దీనంతటికీ నేనే కారణం ! మొత్తకుంటే ఏముందిక !

“తండ్రన్నవాడు తిండికో, కట్టుకుందికో పంపుతాడు. ముస్తాబు చేసుకోమనో గంధం రాసుకోమనో నియోగిస్తాడు. అంతేకాని, నావంటి పాపాత్ముడు తప్ప చావుమొహానికి ఏతండ్రీ పంపుతాడు ? అయ్యో, మా చిట్టినాన్నతో నేనూ ఎందుకు వెళ్ళిపోకండా వుండి పోయాను ? అలా అయితే ‘కొడుకా’ అని ఏడ్చే అర్జునుడి మొహం చూడకండా వుండేవాణ్ణి.

“ద్రోణుడూ, కృపుడూ వంటి మహాయోధులు కాపాడుతూ వున్న మహావ్యూహం పద్మవ్యూహం. నిర్భేద్యమైన వ్యూహ మది. నన్ను సంతోషపెట్టడంకోసం వొక్కడే వెళ్ళాడు మా బాబు. సాములమందలో సింహంచొచ్చినట్టు చొరబడ్డాడు. ఎంతమంది శిరస్సులో వూడ్చేశాడు. దుర్గార్గుడూ, పంతగొట్టూ అయిన దుశ్శాసనుణ్ణి వోడించడమూ, అన్ని చతురంగబలాలు చావగొట్టడమూ అతడికే చెల్లింది.

“దేవేంద్రుడంతవాడి ఆపదకి అడ్డుపడ్డాడు తమ్ముడు. కాల కేయులవంటి అసాధ్యుల్ని క్షణంలో కడతేర్చేశాడు. అంతటివాడి కొడుక్కి వొంటరిచావు పగవాళ్ళచేతపెట్టాడు భగవంతుడు ! ఏం దారుణం !”

“కుమ్మక్కుచేసి కొడుకుని చంపేశారన్న మాటవింటేచాలు భగ్గుమంటాడు అర్జునుడు. అందరినీ హతవార్చికాని నిద్రపోడు. అయితేమాత్రం పుత్రశోకం ఆరడమెలాగ ? భూలోకంలోని యావత్తు ధనమూ, స్వర్గంలోని సమస్తమైన భవమూ అభిమన్యుడి నవ్వుమొహం ముందు దిగదుడుపు” అంటూ అనేకవిధాల పనివి పనివి చుఃఖిపడుతూ కూచున్నాడు.

అంతలో దేవుడిలాగ వచ్చాడు వ్యాసముని అక్కడికి. లేచి ఎదురువెళ్ళాడు ధర్మరాజు. దండప్రణామంచేశాడు. అర్ఘ్యమూ, ఆసనమూ ఇచ్చి పూజించాడు. అనంతరం అభిమన్యుడివధ విని పించాడు.

“పద్మవ్యాహం భేదించమని పంపాను అభిమన్యుణ్ణి. అతడేమో భేదించుకు వెళ్ళిపోయాడు. మేంమాత్రం అతడివెంట వెళ్ళలేకపోయాం. సైంధవులు అడ్డుపడ్డారు. అనుకున్నదొకటి అయిందొకటి. అయింది. వెళ్ళాడు చిట్టితండ్రి. అంతే. మరి తిరిగి రాలేదు.

“అతడు వొక్కడయిపోయాడు. అంతమందీ అతడిమీద పడ్డారు. చంపేశారు. సుకుమారుణ్ణి, కుమారుణ్ణి వొంటిగా బాణాల పాలుకావడానికి పంపేసి, బతికివున్న పాపాత్ముడు ఎక్కడన్నా వుంటాడో! ఈ దుఃఖసముద్రంలో ములిగిపోతున్నాను. గుండెలు తరుక్కుపోతున్నాయి. ఏందారి?” అన్నాడు.

“ధైర్యవంతుడివి, ధర్మరాజా, నువ్వే ఇలా విచారిస్తే ఏమనాలి?” — సముదాయిస్తూ అందుకున్నాడు వ్యాసముని — “అంత మంది రాజుల్ని హతవార్చాడు అభిమన్యుడు. మహాబలశాలి. అతణ్ణి కుర్రాడనడ మేమిటి? మహాయోధుడంటాను నేను. శత్రువులన్న వాళ్ళు బాణాలు కొట్టక పువ్వులు రువ్వుతారా మరి! వెర్రివాడివి. అతడికోసం విచారిస్తూ వేమిటి? ఎవరు ఎంతచేసినా విధి తప్పించలేరు కదా! చావు అంటే ఇంత ఇది కావచ్చా! దేవతలూ, దాసవులూ, గరుడులూ, నాగులూ — వొకరేమిటి దేహం దాల్చిన ప్రతీప్రాణీ చావడం చూస్తూనే వున్నాం కదా! ఆపదలో ఇంత అడిలిపోవచ్చా? విచారించకు. ఉపశమించు” అన్నాడు.

“అయితే, మృత్యువు అంత తప్పనిసరా తండ్రీ!” కన్నీళ్ళతో ప్రశ్నించాడు ధర్మరాజు — “ఇన్ని ఉపాయాలూ, ఇంత పరాక్ర

మమూ, ఇంత ధీరత్వమూ వున్నా యే ఈ రాజులికి! చావు లేకండా తమప్రాణాలు నిలబెట్టుకోడం ఎవ్వరికీ సాధ్యమే కాదంటావా?”

అ కం ప ను డి క థ

“అడగవలసినప్రశ్నే అడిగావు” అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసుడు — “లోగడ అకంపనుడని వొకరాజు వుండేవాడు. ఇలాగే పుత్రశోకంతో నారదుణ్ణి అడిగా డతడు. నారదుడు అతడికి మృత్యు ప్రభావం చెప్పాడు. * అది విని దుఃఖం విడిచిపెట్టాడు అకంపనుడు. అదే నీకు చెపుతాను. దుఃఖంపోయి సీమనస్సు శాంతిస్తుంది, విను.

“అనుకంపనుడిమీద వొకసారి శత్రువులు దండెత్తి వచ్చారు. యుద్ధంలో అతణ్ణి పట్టేశారు. అతడికి వొక కుమారుడు వుండేవాడు. అతడిపేరు హరి. అద్భుతమైన పరాక్రమవంతుడు హరి. తండ్రిని శత్రువులు పట్టెయ్యడంతో అమాంతంగా వెళ్ళి వాళ్ళమీద విరుచుకు పడ్డా డతడు. తండ్రిని విడిపించుకువచ్చేశాడు. అంతతో వూరుకుంటే బాగానేవుండేది. కాని అతడికి కసితీరలేదు. ఉద్ధృతంగా వెళ్ళి శత్రువులమీద పడ్డాడు. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ - చతురంగ బలం యావత్తూ హతవార్చడ మారంభించాడు.

“శత్రువులుమాత్రం వూరుకుంటారా! ఉగ్రులయిపోయారు వాళ్ళు. మహాయోధులు అందరూ వొక్కటయి హరిమీద పడ్డారు. ఘోరమైన మహాస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ ప్రయోగించారు. హరిని చంపేశారు.

కొడుకుమరణంతో ఉన్నత్తుడిలా అయిపోయాడు అకంపనుడు. ప్రాణాలమీద ఆశవొదిలేసి శత్రువులమీద విరుచుకుపడ్డాడు. హోరా

హోరి యుద్ధం చేశాడు. కారణివి కాల్చిన దావాగ్నిలాగ శత్రువుల్ని హతవాఁర్చేశాడు. విజయోత్సవంతో దేవేంద్రుడిలాగ తనపట్నానికి వచ్చేశాడు.

విజయ మేమో సాధించా డతడు. కాని మనస్సులోమాత్రం శాంతి లేకపోయింది. పుత్రశోకం దుర్భరమైపోయింది. నిద్రాహారాలు మానేశాడు. షష్టి ఘడియలూ విచారిస్తూ కూచున్నాడు. అప్పుడు అతడిదగ్గిరికి నారదుడు వచ్చాడు. ఆసనమూ, అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చి రుషిని పూజించాడు అకంపనుడు. తన దుఃఖం వివరించాడు. కొడుకుగుణాలు నివేదించాడు. అతడి మరణంవల్ల గెలుపు గెలుపులా లేదని తన వేదన విశదపరిచాడు. ‘మునీంద్రా, లోకానికి మృత్యువే ప్రభువు’ అంటారు. అదేమిటో, దానిపుట్టుపూర్వోత్తరాలు ఏమిటో వినాలని వుంది నాకు. నేను వినడం ఉచితమే అయితే అనుగ్రహించు. వినిపించు’ అంటూ చేతులు జోడించాడు.

మృత్యువు కథ

“ ‘మంచిమాటే అడిగావు’ - అనుకంపనుణ్ణి అనుగ్రహిస్తూ అందుకున్నాడు నారదముని - ‘మృత్యువు కథ బంధుమరణంవల్ల కలిగిన దుఃఖం పోగొడుతుంది చెపుతాను. సావధానంగా విను.

“ ‘బ్రహ్మదేవుడు ప్రజల్ని సృష్టించాడు. కాని వాళ్ళ సంహారం లేకపోయింది. అంచేత భూమికి భారం దుర్భరమయింది. దీనికి ఏమిటి సాధనమంటూ విచారిస్తూ కూచున్నా డతడు. దాంతో అతడి ఇంద్రియాల్లోంచి గొప్ప మంటలు పుట్టాయి. పదిదిక్కులా ఆ మంటలు వ్యాపించాయి. చరాచరాత్మకమైన భూతప్రపంచం యావత్తూ దహించడం మొదలుపెట్టాయి. అది శివుడు చూశాడు. లోకహితంకోసం బ్రహ్మదగ్గిరికి వెళ్ళాడతడు. మంటలతో మహాఇదిగా

వున్నాడు బ్రహ్మ. శివుణ్ణి చూసి ఆదరహృదయంతో ప్రశ్నించాడు. 'దేవా, అష్టలేంది నీకోరిక. ఏంకోరివచ్చావో చెప్పు. నువ్వు ఏదంటే అదే చేస్తాను. ఆదేశించు' అన్నాడు.

“నువ్వు చేసిన సృష్టిమీద నువ్వే కోపించడం దేనికి?” అన్నాడు శివుడు — “సమస్తసృష్టికీ నువ్వే కర్తవు. నువ్వు వుండబట్టి భూతకోటి యావత్తూ సుఖంగా వుంది. శాంతించు. నాకోసమైనా ఈ భూతకోటిని దయచూడు” అన్నాడు.

“కోపం కాని, కామం కాని నాలో లేనేలేదు” అన్నాడు బ్రహ్మ — ‘ప్రజాభారం అధికమయింది. భూదేవి భరించలేకపోయింది. వచ్చి మొరపెట్టుకుంది. ఆమెకి మేలుచెయ్యడంకోసం సంహారం శల పెట్టాను. కాని ఉపాయం తోచలేదు నాకు. అంచేత నన్ను కోపం ఆవేశించింది’ అన్నాడు.

“మూడులోకాలికి నాయకుడివి నువ్వు” — అందుకున్నాడు శివుడు — ‘నీ దీనివల్లే లోకం పాలిస్తున్నాను నేను. నీకోపం వరసపెట్టి లోకం దహించేస్తోంది. చూడలేక జాలిపడి నీదగ్గరికి పరిగెత్తుకు వచ్చాను. భూభారం తగ్గించడానికి చరాచర భూతకోటి సంశయనీ మొక్కపెట్టుని భస్మంచెయ్యడం దేనికి? భూభారం తగ్గించాలంటే మరేదయినా తగిన సంహారవిధానం ఆలోచించు. కోపం విడిచిపెట్టు. ఈ వరం నాకు ప్రసాదించు” అన్నాడు.

శివుడి మాటలతో కోపం విడిచిపెట్టాడు బ్రహ్మ. అన్ని ఆరిపోయింది. లోకం సంహోషించింది. బ్రహ్మదేవుణ్ణి, శివుణ్ణి ఆభిసం దించింది.

బ్రహ్మ కోపం విడిచిపెట్టినప్పుడు అతడి ఇంద్రియాల్లోంచి వొక స్త్రీమూర్తి పుట్టింది. ఆమె మొహం రక్తంలా ఎర్రగా వుంది. శరీరం నల్లగావుంది. కళ్ళు చింతసిప్పుల్లా వున్నాయి. వస్త్రాలు కుడిసం

ముంచినట్టు వున్నాయి. నవ్వుతూ, శివుణ్ణి, బ్రహ్మనీ వాయ్యారంగా చూస్తూ దక్షిణందిక్కు బయలుదేరిం దామె.

“ ‘మృత్యువా! ఓ మృత్యువా! ఎటు పోతున్నావు?’ మనసు పెట్టి మరీమరీ ఆమెని పిలిచాడు బ్రహ్మ - ‘చంపాలని నాకు సంకల్పం కలిగినప్పుడు నాకోపంలో పుట్టావు నువ్వు. అంచేత నిన్ను ఆదేశిస్తున్నాను. విచక్షణ అక్కరలేకండా సమస్తప్రాణుల్ని సంహరించాలి నువ్వు. నీకు మేలు కలుగుతుంది’ అన్నాడు.

బ్రహ్మదేవుడి ఆదేశం విని వలవలా ఏడ్చింది మృత్యువు. ఆమె కన్నీటిబిందువులు దోసిలిలో పట్టాడు బ్రహ్మ. లోకహితం కోసం ఆమెని అనేకవిధాల బోధపరిచాడు.

“ ‘ఈ అధర్మానికి అడిలిపోతున్నాను’ గాలికి అల్లాడిపోయిన తీగెలాగ వాణికిపోతూ అంది ఆమె - ‘నువ్వు సృష్టించావు నన్ను. ఈ క్రూరకర్మకి ఎలా నెట్టుకునేది? బంధువుల చావుకి మొత్తుకుంటారు జనం. పనివి పనివి ఏడుస్తారు. వినలేను. ప్రభూ, నన్ను కరుణించు. ఈ ఘోరం నాచేత చేయించకు. తపస్సుచేసుకుంటాను. అనుమతించు. ఈ మాత్రం వరం దయచెయ్యి. ధేనుకాశ్రమం పోతాను’ అంటూ రెండుచేతులూ జోడించింది.

“ ‘ప్రజల్ని చంపడంకోసమే సృష్టించాను నిన్ను’ అన్నాడు బ్రహ్మ - ‘అంచేత విచారించకు. ఇది ఇలాగే జరగాలి. ఇంకోవిధంగా జరగడానికి వీలులేదు. నింద లేకండా ప్రజల్ని సంహరించు. ఈ పని తప్పదు నీకు’ అన్నాడు.

“ ‘భయపడుతూ భయపడుతూ అప్పటికి వొప్పుకుం దామె. మరో మారుమాట చెప్పలేక బ్రహ్మదేవుణ్ణి చూస్తూ నుంచుంది. సంకోషించాడు బ్రహ్మ. చల్లనిచూపుతో లోకాలూచూశాడు. తుష్టి

పొందాయి లోకాలు. ఎప్పటిలాగే సుఖపడ్డాయి. శివుడు అంతర్ధానమయ్యాడు.

“ ‘మృత్యుదేవి బ్రహ్మకు నమస్కరించి సెలవు తీసుకుంది. అక్కడినించి తిన్నగా ధేనుకాశ్రమానికి వెళ్ళింది. అక్కడ నియమపూర్వకంగా గంగా, ఇళికినదుల్లో ఎన్నో అన్ని వ్రతాలు చేసింది. తీర్థాలన్నీ తిరిగింది. ఎంతోకాలం బ్రహ్మను దేశించి దుష్కరమైన తపస్సుచేసింది. అలా హిమాలయం చేరుకుంది. ఇంద్రియాలు నిగ్రహించింది. ఘోరమైన తపస్సు ప్రారంభించింది.

“ ‘అక్కడే ఆమెకు ప్రత్యక్షమయ్యాడు బ్రహ్మ. ‘మృత్యుదేవి! ఏమిటిది? ఇంత నిష్ఠురమైన నియమాలు ఆచరిస్తున్నావు, ఎందుకని?’ అని అడిగాడు.

“ ‘ప్రభూ, ఒకప్పుడు ప్రజల్ని పీకలు నులిపి చంపలేను’ చేతులు జోడిస్తూ అంది మృత్యువు - ‘ఈ పనికి నన్ను పంపకు. అధర్మానికి భయపడుతున్నాను. ఆర్తురాలిని. ఆశ్రయిస్తున్నాను. అనుగ్రహించు’ అని కణ్ణిమీదపడింది.

“ ‘నామాటమీద నడుచుకుంటే అధర్మ మోచుకుంటుందీ నీకు?’ ఆమెకి నచ్చజెపుతూ అన్నాడు బ్రహ్మ - ‘అధర్మంకాదు, నైగా ఉత్తమమైన ధర్మంచేసినదానివే అవుతావు. పుణ్యము, కీర్తి కలిగేలాగ శివుడూ, నేనూ నీకు వరమిస్తాము. మేం నియమించిన పనికి భయమెందుకంటా? సంశయించకు. నామాట పిను. నాలుగురకాల ప్రాణుల్ని సంహరించు’ అన్నాడు.

“ ‘దేవా, తప్పదంటే, నీ ఆజ్ఞ తలమీద పెట్టుకు వెరవేరుస్తాను’ చివరికి సమ్మతిస్తూ అంది మృత్యువు - ‘అయితే వొక్క మనవి మాత్రం చిత్తగించు. లోభమూ, క్రోధమూ, ఈర్ష్యా, అసూయా ప్రాణుల శరీరాల్లో వికృతి కలిగించాలి’ అంది.

“ ‘ తప్పకండా నువ్వు కోరినట్టే జరుగుతుంది ’ అన్నాడు బ్రహ్మ - ‘ అంతేకాదు, నువ్వు కాల్చిన కన్నీళ్ళు ఎన్నిచుక్కలున్నాయో అన్నీ అన్ని రోగాలవుతాయి. అవే జనాన్ని చంప గలుగుతాయి. అంచేత అధర్మం నిన్ను చేరదు. ప్రాణుల ప్రాణం తియ్యడం నీకు పరమధర్మమవుతుంది. నీ శుభమే నేను కోరుతున్నాను. నువ్వు ధర్మస్వరూపానివి. ఈ విశ్వానికి ఈశ్వరివి. అంచేత ప్రాణం తియ్యడం నీ అధీనంలో వుంటుంది. కామమూ, రోషమూ లేకండా సమస్తప్రాణుల ప్రాణాలూ ఆకర్షించు. అదే ధర్మతత్వం. భయపడ నక్కరలేదు నువ్వు. అసత్యంగా నడుచుకున్న వాళ్ళని అధర్మమే హత వారుస్తుంది. వెళ్ళు ” అన్నాడు.

“ ‘ కాదంటే శపిస్తాడేమో అన్న భయమూ, తనని అధర్మం పొందదన్న అతడి మాటమీద నమ్మకమూ - బ్రహ్మ చెప్పినదానికి వొప్పుకున్నట్టు చేశాయి మృత్యువుని. ప్రాణిసంహారానికి అంగీకరించిందామె. రాజా, బ్రహ్మమాటప్రకారం ఆధివ్యాధులు ప్రాణులశరీరం చెడగొడతాయి. మృత్యువు ప్రాణాలు హరిస్తుంది. ప్రాణులు శరీరం వొదిలేసి, దేవాదిభావాలు పొందుతూ తిరిగీ మనుష్యగతి పొందుతూ వుంటాయి. శరీరం నిలపడానికీ, చెరపడానికీ కర్త గాలి. గాలి నిజంగా భయంకరుడు. అనంతమైన తేజస్సు కలవాడు. అతడి నాదమూ భయంకరమైంది. పోవడమూ, రావడమూ అతడికి వొక ఆట. అంతే.

“ మనుషులు దేవతలవుతారు. దేవతలు మనుషులవుతారు. నీ కొడుక్కూ శాశ్వతమైన దేవత్వం దొరికింది. అతడికోసం విచారించడం మొందుకంటా. పచ్చి దుఃఖాలపుట్ట ఈ ప్రపంచం. ఇది వొదిలేశామ నీ కొడుకు హరి. సుఖంతప్ప దుఃఖమన్నది లేని పుణ్యలోకం చేరు కున్నాడు. దీనికని దుఃఖపడకూడదు. బ్రహ్మ కల్పించిందే మరణం.

ఇది తెలుసుకుని ధీమలయినవాళ్ళు, మరణించినవాళ్ళకోసం విచారింపరు' అన్నాడు.

“నారదుడు చెప్పిన మృత్యువుకథ విని పుత్రశోకం విడిచి పెట్టాడు అకంపనుడు. అనంతరం నారదుడు తన అశోకవనం వెళ్ళి పోయాడు.

“ధర్మరాజా, ఈకథ రాసినవాళ్ళకీ, చదివినవాళ్ళకీ, విన్నవాళ్ళకీ సకలశుభాలూ కలుగుతాయి. ఆయురూ, ఆరోగ్యమూ, ఐశ్వర్యమూ చేకూరుతుంది. విన్నావుకదూ! అభిమన్యుడు యుద్ధంలో మడమతిప్పలేదు. ధనుస్సు, బాణాలూ పుచ్చుకుని దివ్యాస్త్రాలతో శత్రుసంహారంచేశాడు. శాశ్వతమైన వీరస్వర్గం చేరుకున్నాడు. కీర్తి సంపాదించాడు. అతడికోసం విచారించడం అనవసరం” అన్నాడు.

వ్యాసముని చెప్పిందంతా విన్నాడు ధర్మరాజు. ఉత్తమక్షత్రియధర్మమే ఇది అని సమాధానపడ్డాడు. సూరులు పుణ్యలోకంలో సుఖపడతారని మనస్సు సరిపెట్టుకున్నాడు.

“మునీంద్రా, లోగడ పుణ్యలోకాలు పొందిన, ప్రసిద్ధులైన మహారాజులు ఎలాంటి యజ్ఞాలుచేశారో!” దుఃఖం విడిచిపెడుకూ వ్యాసులవారిని అడిగాడు ధర్మరాజు.

“అవును, పూర్వపు మహారాజులంతవాడు అభిమన్యుడు” ధర్మరాజుప్రశ్న అవగతంచేసుకుంటూ అన్నాడు వ్యాసముని — “అంచేత వాళ్ళకీ ఇతడికీ పుణ్యగతిలోవున్న తారణమ్యం తెలుసుకోవాలని నీ అభిప్రాయమనుకుంటాను, నువ్వు ఇలా అడగడం!” అన్నాడు.

“నీ దివ్యచిత్తానికి తట్టింది ఎలా కాదంటాను? అదీ వినాలనే వుంది. సెలవియ్యి” అన్నాడు ధర్మరాజు.

తే ౪౪

“యుద్ధంలో మరణించిన వీరులతోనా వాళ్ళని సాటిచేస్తావు?”
అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసుడు — “యజ్ఞాలుచేసినవాళ్ళూ, తప
స్సులుచేసినవాళ్ళూ, దానాలుచేసినవాళ్ళూ — వీళ్ళంతా వెళ్ళిన పుణ్య
లోకాలు ఏవీకూడా యుద్ధవీరులు వెళ్ళిన లోకాలతో సరికావు.
నమ్ము. అభిమన్యుడు మహాత్తరమైన పుణ్యలోకంలో మహాసౌఖ్యం
అనుభవిస్తూ వుంటాడు.

“అది అలా వుండనీ, అంతటి మహానుభావులయినా అంతరించే
పోయారు మహారాజులు. ఒక్కడూ వుట్టికట్టుకు వుండిపోలేదు. అయితే
మహాసీయ్యలైన మహారాజుల చరిత్రలు వినడమూ మంచిదే, నీదుఃఖం
నివారిస్తుంది. చెపుతాను విను.

సు వ ర్ణ షీ వి క థ

“లోగడ శైబ్యుడికొడుకు సృంజయుడని వొకరాజు వుండే
వాడు. అతడు చాలాగొప్పవాడు; పుణ్యమూర్తి. నాలుగుసముద్రాల
మధ్య వున్న భూప్రదేశం యావత్తూ వొక్కడే అడ్డులేకండా పరి
పాలించాడు. అన్నీవుండి అయిదోతనం లేనట్టు పుత్రసంతానమాత్రం
లేదు అతడికి. అందుకని ఎప్పుడూ బ్రాహ్మల్ని పూజిస్తూవుండేవాడు.

“నారదమునికీ అతడికీ స్నేహం. అంచేత సృంజయుడిదగ్గరికి
నారదముని తరుచుగా వస్తూవుండేవాడు. * ఒకనాడు యథాప్రకారం
ముని వచ్చాడు. అవాళ బ్రాహ్మలందరూ కూడబలుక్కుని ముని
దగ్గరికి వచ్చారు. మహారాజుకోర్కి తీర్చవలిసిందంటూ అతడితో
విన్నవించారు.

“ ‘ఏమిటి నీ కోర్కె ? నాతో చెప్పలేదేం ? ’ స్పృంజయుణ్ణి అడిగాడు నారదుడు.

“ ‘కొడుకుకోసం దివారాత్రాలూ తపిస్తున్నాను’ అన్నాడు స్పృంజయుడు — ‘బుద్ధిమంతుడూ, రూపవంతుడూ అయిన కుమారుడు కావాలి. అతడి మలమూత్రాలూ, తేపా, కన్నీళ్ళూ, చెమటా యావత్తూ బంగారం కావాలి’ అన్నాడు.

“స్పృంజయుడు కోరినప్రకారం వరమిచ్చాడు నారదముని. అందమైనవాడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన కుమారుడు కలిగాడు స్పృంజయుడికి. కుమారుడికి సువర్ణ స్త్రీవి అనిపేరు పెట్టాడతడు. అతణ్ణి అరిచేతినిమ్మసంకులా పెంచాడు. అతడి మలమూ, మూత్రమూ నల్ల, రోజూ కొండలా పెరిగింది బంగారం. మంచాలూ, కుర్చీలూ, ఇల్లూ, వాకిలీ, ప్రాకారమూ అన్నీ బంగారమయంచేసేశాడు స్పృంజయుడు. చెప్పితరంకాని గొప్పతనమూ, ఆనందమూ అనుభవించాడు.

“ఇలావుండగా వొకనాడు కొందరు దుర్మార్గులు వచ్చి, సువర్ణ స్త్రీవిని దొంగతనంగా ఎత్తుకుపోయారు. అతడి నోట్లో గుడ్డలు కుక్కేసి అడివికి పట్టుకుపోయారు. కడుపులో బంగారం వుంటుందని అతడికడుపు చీల్చేశారు. ఒళ్ళంతా చీల్చిచీల్చి గాలించారు. ఎక్కడా పిసరంత బంగారం దొరకలేదు వాళ్ళకి. అతడిశవం అడివిలో పారేసి వొచ్చేశారు వాళ్ళు. వచ్చేస్తూ దారిలో వాళ్ళలోవాళ్ళు దెబ్బలాడు కున్నారు. పాపఫలం ఎటుపోతుంది ? ఒకళ్ళనొకళ్ళు నరుక్కున్నారు ; చచ్చారు. కర్మఫలం అనుభవించారు ; సరకానికిపోయారు.

కొడుకు కనపడకపోవడంతోనే మతిపోయింది స్పృంజయుడికి. ఊరూ వాడూ వెదికాడు. తుదకి అడివిలో కొడుకుశవం చూశాడు. అంత్యక్రియలుచేసి ఇంటికి వచ్చాడు. దుఃఖంతో నిద్రాహారాలు మానేశాడు.

అంతలో నారదముని వచ్చాడు. సృంజయుడు చేసిన పూజలూ అవీ అందుకున్నాడు. ‘రాజా, ఏడి స్తేమాత్రం చచ్చినవాళ్ళు వస్తారా?’ అంటూ వోదార్చాడు – “ఇలా నువ్వు ఏడుస్తూ కూచుంటే నీపాణం కూడా పోతుంది. నువ్వు నా స్నేహితుడివి. అంచేత నీమేలుకోరి చెప్పేది విను. జన్మమెత్తినవాళ్ళు ఎవ్వరూ, ఎంత గొప్పవాళ్ళయినా సరే, శాశ్వతంగా ఈ నరలోకంమీద నిలవరు.

ప ద హా రు గు రు రా జు లూ ఏ రీ ?

“చూడూ, అవీక్షితుడి కొడుకు మహత్తరాజు ఎంతగొప్పవాడు? హిమాలయంకింద అద్భుతమైన యజ్ఞాలు చేశాడు. యజ్ఞశాలా మొదలైనవి యావత్తూ బంగారంతోనే చేయించాడతడు. అతడియజ్ఞం బృహస్పతితమ్ముడు సంవర్తుడు ఉపద్రష్టగా వుండి నడిపించాడు. అన్నగారితో పంకంపెట్టుకుమరీ వచ్చాడు సంవర్తుడు. దేవేంద్రుడూ, వరుణుడూ మొదలైన దేవతలూ, మహామునలూ యజ్ఞానికి సహాయంచేశారు. సాలూ, పెరుగూ, పళ్ళూ సమృద్ధిగా సంతర్పణచేశాడు నురుత్తుడు. ఇన్నీ చేసి, ఏడీ, వుండిపోయాడా అతడు? *

“సుహోత్రుడు ఎంతగొప్పవాడు! † సన్మార్గానికి పెట్టింది పేరు అతడు. ఎంతమంది బ్రాహ్మల్లోనూ పూజించాడు. ఎన్నోవ్రతాలు చేశాడు. దేవతల్ని మెప్పించాడు. అతడంటే అభిమానించి దేవేంద్రుడు బంగారంచేపలూ, తాబేళ్ళూ కురిపించేవాడు. ఆ బంగారమంతా అడిగినవాళ్ళకి పంచిపెట్టేవాడతడు. కురుజాంగలంలో ఎన్నో అన్ని అశ్వమేధయజ్ఞాలు చేశాడు. ఏడీ, అతడు ఏమయాడు?

* చూ. అశ్వమేధపర్వం. ఆ. 1.

† భుమన్యుడి కొడుకు. హస్తినాపురం స్థాపించిన హస్తీ తండ్రి. చూ. ఆదిపర్వం. పు. 100.

“అంగరాజు ఏం సామాన్యడా? ♦ అతడూ ఎన్నోయజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారంతోనిండిన ఎన్నో వేలు ఏనుగులు బ్రాహ్మణికి దానం చేశాడు. జవసత్వాలతోనూ సర్వలక్షణాలతోనూ పున్న లక్షలకొద్దీ గుర్రాలిచ్చాడు. కొమ్ములికి బంగారంకట్టి కోట్లుకోట్లు గోవులూ, లెక్కాజమాలేని మేకలమందలూ ధారపోశాడు. చెప్పతరం కానంత మంది కన్యలూ, కుప్పలుకుప్పలు రత్నభూషణలూ అర్పించాడు. అంతటివాడూ వుండిపోయాడా?

“శిబిచక్రవర్తి అంటే దిశలు తెల్లవారేవి. ఏడుదీవుల్లోనూ తనరథం ఆటలాడింది. ఎక్కడా శత్రువన్నవాడు తలెత్తలేదు. అంత వైభవం వుండినీ చిన్న చీమనికూడా నొప్పించలే దతడు. అతడి పుణ్యకర్మలు మెచ్చి తరుగులేనిధనం ప్రసాదించాడు శివుడు. గంగానది వొడ్డుని ఎన్నోయజ్ఞాలు చేశా డతడు. చుక్కలు లెక్కపెట్టవచ్చు, వానచినుకులు ఇన్నని చెప్పవచ్చు. కాని అతడు దానంచేసిన ఆవులు ఇన్నిఅని చెప్పలేం. అలాంటివాడూ అంతమయిపోలేదూ!

“శ్రీరామచంద్రమూర్తి? మహానుభావుడు. అతణ్ణి తలుచు కుంటేనే పాపాలు పోతాయి. తండ్రిమాటమీద నడియవ్వనంలో అడివికి వెళ్లిపోయాడు, మునిలాగ. సముద్రానికి సేతువు కట్టాడు. మూడులోకాలికి ముల్లులా పున్న రావణాసురుణ్ణి చంపేశాడు. శన రాజ్యంలో చిన్నపిల్లలచావు లేకండా ధర్మం నిలబెట్టాడు. రామరాజ్య మంటే దేవరాజ్య మనిపించాడు. అశ్వమేధం మొదలైన యజ్ఞాలు చేశాడు. అంతటివాడికీ ఏదీ చావు తప్పలేదే!

“భగీరథుడు సామాన్యడా? తన పూర్వుల్ని ఉద్ధరించడం కోసం స్వర్గంలోని గంగ భూలోకానికి పట్టించాడు. గంగనేడు ‘భాగీరథి’ అనిపించాడు. పరాక్రమంలో దేవేంద్రుణ్ణి మెప్పించాడు.

♦ శనరాజుతండ్రి. చూ. విష్ణుపురాణం. 1. 13., భాగవతం. 4.

అతడు అశ్వమేధాలు చేసినప్పుడు చేసిన దానం లోకంలో ఎవ్వరూ కనీవినీ ఎరగరు. వేలువేలు రథాలు కన్యలతో నింపాడు. రథానికి నూరేసి ఏనుగులు. ఏనుగుకి వెయ్యేసి గుర్రాలు, గుర్రానికి వెయ్యేసి ఆవులు. ఆవుకి లెక్కలేనంత బంగారం — ఇలా చేసి బ్రాహ్మణికి దానంచేశాడు. అంతవాడూ ఎటుపోయాడు?

“దిలీపుడు — ఎన్నో అన్ని అశ్వమేధాలు చేసి దేవేంద్రుణ్ణి మెప్పించాడు. అతడి యజ్ఞాల్లో కోరి విశ్వావసుడూ మొదలైన గంధర్వులు వాద్యాలు వాయించారు. అప్పరసలు పాటలు పాడారు; నాట్యంచేశారు. దేవతలు అలంకరణలు చేశారు. దేవరుషులు పదే పదే ప్రశంసించారు. మానవప్రపంచం యావత్తూ బంగారమూ, ధాన్యమూ, వస్త్రభూషణాలూ దానంతో నింపేశాడు. నూరో అశ్వమేధయజ్ఞంలో దేవేంద్రుడు ఆసపడితే గుర్రం సమర్పించాడు. తుదకి ఏమయ్యాడు? చూపించూ ఇప్పుడు?

“మాంధాత ఎంతటివాడు! * పుట్టింది మొదలు పన్నెండు దినాలదాకా దేవేంద్రుడి వేళ్ళలో అమృతమూ, పాలూ తాగి పెరిగాడు. పన్నెండుసంవత్సరాలకే రాజయాడు. సూర్యుడి ఉదయాస్తమయాలమధ్య వున్న భూభాగం యావత్తూ వొక్కడే అనుభవించాడు. అన్నకొండలూ, నేతినదులూ చేసి బ్రాహ్మణికి భోజనాలు పెట్టాడు. రాజసూయాలూ, అశ్వమేధాలూ చేశాడు. — ఏడీ, ఎక్క న్నాడు?

“యయాతి తక్కువవాడా? దేవాసురయుద్ధంలో రాక్షసుల్ని సంహరించాడు. వర్ణాశ్రమాలు ఏర్పరిచాడు. అగ్నిష్టోమమూ, అశ్వమేధమూ, వాజిపేయమూ, అతిరాత్రమూ, పౌండరీకమూ మొదలైన అనేక యజ్ఞాలు చేశాడు. భూలోకంలో వున్న ధనం యావత్తూ బ్రాహ్మణికి ధారపోశాడు. తనకోసం చిల్లిగవ్వయినా వుంచుకోలేదు. ధర్మ

తత్త్వం తెలిసినవాళ్ళలో అంతటివాడు లేడు. మృతసంజీవని తెలిసిన శుక్రాచార్యుడి అల్లుడు. అయితేనేం, చావు తప్పిందా? *

“నాభాగుడి కొడుకు అంబరీషుడిసంగతి ఆలోచించూ! వేలాది రాజుల్ని వోడించాడతడు. ఎంతోమంది రాజులు వొక్కమొగిని అతడిమీద దండెత్తారు. అందరినీ అడలుకొట్టేశాడు. వాళ్ళ ఆయుధాలూ, వాహనాలూ, జెండాలు నరికిపారేశాడు. గడగడలాడి పోయారు వాళ్ళు. శరణంటూ కాళ్ళబేరానికి వచ్చారు. అందరినీ క్షమించి వోదిలేశాడు. ఈ విశాలమైన భూలోకం యావత్తు పాలించాడు. ఎన్నో యజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారం కవచాలతోపున్న రాజుల్ని బ్రాహ్మినికి దానంచేశాడు. నవరత్నాలు రాసులు దక్షిణ లిచ్చాడు. పాయసాలూ, పిండివంటలూ, కజ్జాలూ వొద్దువొద్దు అన్నంతవరకూ తినిపించాడు. అంతవాడూ చావుతప్పించుకోగలిగాడా?

“శశిబిందుడు సామాన్య డంటావా? లక్షమంది భార్యలు అతడికి. ఒక్కొక్కభార్యకి వెయ్యేసిమందిచొప్పున పదికోట్లమంది కుమార్తెని కన్నాడు. ప్రతీకొడుకుకీ వందేసిమంది కన్యలు బంగారం నగలతో కట్టబెట్టాడు. ప్రతీకన్యకీ వందేసి ఏనుగులూ, ప్రతీఏనుగుకీ వందేసి రథాలూ, ప్రతీరథానికీ వందేసిగుర్రాలూ, ప్రతీగుర్రానికీ వెయ్యేసి పాలావులూ, ప్రతీఆవుకీ ఏభయ్యేసి మేకలూ ఇచ్చాడు. కొడుకులూ, తానూ చేసిన అశ్వమేధయజ్ఞాలూ అవీ ఓ లెక్కలేదంటే నమ్ము. అలాంటి శశిబిందుడు ఏమయ్యాడు? బతికివున్నాడా?

“అమర్తరయుడి కొడుకు గయూడా? నూరేళ్ళు బ్రహ్మాండమైన తపస్సుచేశాడతడు. అగ్ని దేవుడు ప్రత్యక్షమై వరంకోరమంటే బ్రహ్మచర్యమూ, దమమూ, శమమూ కోరుకున్నాడు. గొప్పగొప్ప

యజ్ఞాలు చేశాడు. ముప్పయి ఆరు యోజనాల పొడవైన పెద్ద బంగా రంవేదిక చేయించాడు. దాని వెడల్పు ముప్పయియోజనాలు. ఎత్తు ఇరవై నాలుగు యోజనాలు. దానినిండా వజ్రాలూ, వైడూర్యాలూ - నవరత్నాలు పొదిగించాడు. యజ్ఞం ముగిశాక అదంతా బ్రాహ్మినికి ఇచ్చేశాడు. అతడి పేరనే గయ పేరుపడింది. ఆయితేనేం, వుట్టికట్టుకు వుండిపోయాడా ?

“ సంకృతికొడుకు రంతిదేవుడి సంగతి చూడూ ! అతిథులూ, అభ్యాగతులూ వాళ్ళకోసం వాకటోరకం వంటవాళ్ళని ఇరవై వేల మందిని పెట్టాడతడు. పగలూ, రాత్రీ అలా అటు వంటలు జరుగుతూ వుంటే ఇటు భోజనాలు జరుగుతూనే వుండేవి. అతడి సత్రయాగంలో పశువులు తమకి తామే ముక్తికోరి వచ్చి వధించమనేవి. * దేవతలు మహానందంతో వచ్చి ప్రత్యక్షమయేవాళ్ళు. వాళ్ళకి కడుపారగా హవిర్భాగా లిచ్చేవాడతడు. రంతిదేవుడి సత్రయాగంలాంటి సత్రయాగం ఎక్కడా చూడలే దనేవాళ్లు ప్రజలు. అంత పుణ్యాత్ముడూ అంతరించిపోలేడూ !

“ శకుంతలకొడుకు భరతుడు ఎంతవాడు కాడు ! ఆశ్రమంలో బాలుడుగా వున్నప్పుడు సింహాలూ, శరభాలూ, పెద్దపులులూ మొదలైన క్రూరమృగాలమీద స్వారీ చేసేవాడు. గొర్రెలూ, మేకలూ కట్టేసినట్టు వాటిని కట్టేసేవాడు; కొట్టేవాడు. వాటితో ఆడుకునేవాడు. అందుకని అతణ్ణి ‘ సర్వదమనుడు ’ అన్నారు. మహారాజయ్యాడతడు. గంగా, యమునా, సరస్వతుల వొడ్డున అశ్వమేధమూ, రాజసూయమూ మొదలైన మహాయజ్ఞాలు చేశాడు. బంగారం ఏనుగులూ, బంగారం గుర్రాలూ, బంగారం రథాలూ బ్రాహ్మినికి దానంచేశాడు. ఏడీ, అతడయినా వుండిపోయాడా ?

* చూ. ఆనుశాసనిక పర్వం. ఆ. ౩.

“ ‘పృథుచక్రవర్తిమాట ! భూమి మిఠ్రు పల్లాలతో వుండేది. రథాలూ, గుర్రాలూ సుఖపుగా నడవడానికి వీలయ్యేదికాదు. అందుకని భూమియావత్తూ సమనుచేశా డతడు. అశుశిరసే ఈ భూమికి ‘పృథివి’ అని పేరువచ్చింది. గోవుకూపంలోవున్న భూదేవినించి ఓషధులూ, రత్నాలూ పిదికించాడు. లోకం రక్షించాడు. అతడు చేసిన యజ్ఞాలూ అవీ చెప్పనే అక్కరలేదు. అలాంటివాడూ కీర్తి శేషుడే అయిపోయాడు.

“ ‘ఇంతెందుకూ, పరశురాముడు మాత్రం ! బ్రహ్మద్వేష మంటే భగ్గుమంటా డాయన. వెయ్యిచేతులున్నవాణ్ణి, ఎవ్వరూ గెలవ లేనివాణ్ణి కార్తవీరార్జునుణ్ణి కడతేర్చాడు. వరసపెట్టి ఇరవయ్యొక్క మార్లు రాజుల్ని హతవార్చాడు. భూమండలం యావత్తూ ధర్మం తప్పకుండా పాలించాడు. రాజులూ, బ్రాహ్మణులూ చెయ్యదగ్గ యజ్ఞాలు ఎన్నోఅన్ని చేశాడు. భూలోకం కశ్యపుడికి ధారపోశాడు. అందుకనే భూమికి ‘కాశ్యపి’ అని పేరువచ్చింది. జగ మెరిగిన విషయ మిది. అయితే కాలంతీరాక ఆయనా అంతమైపోతాడు. *

“ ‘విన్నావూ, రాజా ! ఎలాచూసినా నీకంటే నాలుగురెట్లు గొప్పవాళ్ళు ఇప్పుడు నేను చెప్పిన వీళ్ళంతా. నీకొకకూ వాళ్ళకంటే ఇదయినవాడే అనుకో. అయితే అందరికీ వున్నదే చావు. అందుకని ఇంత మనస్సు చెడగొట్టుకుని కూచోడం తగనిపని’ అంటూ ఇలా ఆయువూ, పుణ్యమూ, విశ్వర్యమూ కలిగించే పదహారుగురు రాజుల చరిత్ర చెప్పాడు నారదుడు. అంతా విన్నాడు సృజయుడు. మాట్లాడకండా వూరుకున్నాడు.

“ ‘నేను చెప్పింది ఏమయినా పనిచేసిందా? బూడిదలో పోసిన పన్నీరయిందా? ’ పలుకూ పులుకూ లేకండావున్న సృంజ యుణ్ణి తేరిచూస్తూ అడిగాడు నారదుడు.

“ ‘పుణ్యకథ వినిపించావు ’ చేతులుజోడిస్తూ అన్నాడు సృంజ యుడు - ‘ ధన్యుణ్ణయాను. పుత్రశోకంపోయి నామనస్సు శాంతిం చింది ’ అన్నాడు.

“ సంతోషించాడు నారదముని. ‘ నీ ఇష్టమైంది ఏదన్నా కోరుకో, ఇస్తాను ’ అన్నాడు.

“ ‘ మునీంద్రా, నువ్వు ప్రసన్నుడివయావు. ఇంతకంటే నాకు కావలిసింది ఏముంది? నీ దయ కలిగినవాళ్ళకి లోపమేముంటుంది? ’ అన్నాడు సృంజయుడు.

“ ‘ నీకుమారుణ్ణి తిరిగీ నీకు ఇస్తాను ’ అన్నాడు ముని - ‘ దొంగలచేత ప్రాణంపోయి, నరకంలో వున్నా డతడు. విచారించకు. ఇప్పుడే వచ్చేస్తాడు ’ అన్నాడు.

“ నారదముని నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. సువర్ణష్ఠీవి బతికి వచ్చేశాడు. సృంజయుడి ఆనందానికి హద్దూపద్దూ లేకపోయింది.

“ అవాళనించీ కుమారుణ్ణి అతిజాగ్రత్తగా పెంచాడు సృంజ యుడు. మంచి విలువిద్య నేర్పించాడు. వివాహంచేశాడు. సువర్ణష్ఠీవి ప్రయోజకుడయ్యాడు. ఎన్నో యాగాలుచేశాడు. భోగాలూ అనుభ వించాడు. తండ్రి తలలో నాలికలా మసులుకున్నాడు.

“ సువర్ణష్ఠీవి విలువిద్యనేర్చకండా, వివాహమూ సంతానమూ లేకండాడన్న సమయంలో దొంగలవాతపడి మరణించడంవల్ల నార దుడు కనికరించి బతికించాడు. అభిమన్యుడో, మేటివిలుకాన్లు ’ అని పించుకున్నాడు. వివాహమూ చేసుకున్నాడు. శత్రువుల్ని సంహరిం

చాడు. స్వర్గలోకంచేరుకున్నాడు. అతడికోసం విచారించ నేకూడ దంటాను.

“ ఈ లోకం దుఃఖభూయిష్టమైంది. అంచేత మానవులు తపస్సుచేస్తారు. దానాలుచేస్తారు. స్వర్గలోక సౌఖ్యంకోసం నానా పాట్లూ పడతారు. వాళ్లు ఎవళ్ళూ పొందలేని పుణ్యలోకం చేరు కున్నాడు అభిమన్యుడు. అది తెలుసుకున్నావు కదా! పవిత్రులైన పదహారుగురు రాజులకథా విన్నావు కదా! దానాదీనా మనస్సు కుదుటపరుచుకోమంటాను. ధర్మరాజా, దుఃఖించ కిక. వెళ్ళివస్తాను ” అంటూ అంతర్ధానమయాడు వ్యాసముని.

విచారమేమో విడిచిపెట్టేశాడు ధర్మరాజు. కాని అర్జునుడు వచ్చాక అతడితో ఏమనిచెప్పడం? ఈ ఆలోచనతో మాట్లాడకండా కూచున్నా డతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అర్జునుడు సంశప్తకులమీదికి వెళ్ళాడుకదా! ఏమయిందో అక్కడ? కొడుకు చావు ఎవ్వరూ చెప్పలేదా? విని ఏమయాడు?

సంజయుడు : మహారణ్యం తగలబెట్టిన కార్పిచ్చులాగ సంశప్త కుల్ని సంహరించాడు అర్జునుడు.

అంతావున్నాడు, అభిమన్యుడో?

“ మనస్సు మనస్సులో వుండకండా వుండేం బావా! ” సంశప్తకుల్ని సంహరించి తిరిగివస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు—
“ దుశ్శకునాలు అవుపిస్తున్నాయి. కడుపులో కలిచేసినట్టు అవుతోంది. శరీరం స్తంభించిపోతోంది. ద్రోణుడు తక్కువవాడు కాదు. అన్నయ్యకి ఏంజరిగిందో! ” అన్నాడు.

“ధర్మరాజుకి ఏమీ ప్రమాద ముండదు” – అలోచిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – “భీముడికీ, తమ్ములికీ ఏమీ రాకూడదు. ఇంకేదో చెడ్డకలిగివుంటుంది” అన్నాడు.

శిబిరానికివస్తూ దారిలో సంధ్యాకృత్యాలు తీర్చుకున్నారు కృష్ణార్జునులు. తరవాత శిబిరంలో ప్రవేశించారు. చిట్టిపోయిన చిత్రా లతోవున్న గోడ ఎలావుంటుంది, అదిగో అలాగ కళాకాంతులులేని జనంతో పాడోడుతూవుంది పాండవశిబిరం.

“ఏమిటి కృష్ణా,” దిగులుగా అడిగాడు అర్జునుడు – “పై ని కులు నన్ను చూసి మొహాలు వాల్చేసుకుంటున్నారు తప్పుకు వెళ్లిపో తున్నారు!! వీణాగానం వినపడ దివాళ! పిల్లనగర్రలూ లేవు! శిబిర మంతా ఏమిటి ఇలావుంది సందేహంలేదు, ఏదో ఘోరం జరిగిపోయింది. అన్నయ్యలో – తమ్ములో – ఎవరేమయారో! ఏమో! ఊహించ డానికి వీల్లేకండావుంది.

“నాసడివంటే పరిగెత్తుకు వచ్చేస్తాడు అభిమన్యుడు! ఎదురు రాడు ఎంచేతో! ఎలాంటి చెడ్డవార్త వినాలో ఇవాళ? చెయ్యిపెట్టి కలిచేస్తున్నట్టుంది గుండె.”

అర్జునుడు ఎంత ఇదయి మాటాడుతున్నా పలుకూ వులుకూ లేదు శ్రీకృష్ణుడు.

మరింత గుండెలు బెదిరిపోయి, ఇంకా ఏమేమో అడుగుతూ, తిన్నగా ధర్మరాజువిడిదికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు. మొహంలో చిక్కితే రక్తంచుక్కలేదు అతడికి.

తలవొంచుకు కూచున్నాడు ధర్మరాజు. బంధువులూ, స్నేహి తులూ, రాజులూ దిగాలుపడ్డ మొహాలతో చుట్టూ మూగివున్నారు. అంతమందీ దుఃఖంతో కుమిలిపోతున్నారు.

అందరినీ కలయజూస్తూ వెళ్ళాడు అర్జునుడు. అందరూ వున్నారు. అభిమన్యుడు అవుపడలేదు. కాళ్ళు తొట్రుపడతూ లోపలికి వెళ్ళాడు అర్జునుడు.

“అంతా వున్నారు, అభిమన్యుడో?” ఎలుపురాసిన గొంతు కతో అడిగాడు అర్జునుడు — “మీ విచారం చూస్తే చెప్పకండానే తెలుస్తోంది, ఏదో వచ్చిపడిందని. ఏడీ అబ్బాయి? మాటాడరేం?”

“ద్రోణుడు పన్నిన పద్మవ్యూహంలోకి ఇంకొకడు వెళ్ళలేదు. మీరు ఏంచేసినా లాభంలేదు. నాకు తెలుసు.

“కొంపతీసి అబ్బాయిని పంపలేదు కదా మీరు! పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించడం మాత్రమే విన్నాడు వాడు. అంతే. పైకి రావడం వినలేదు. అంచేత వాణ్ణి లోపలికి పంపి పాపం పోసుకోలేదు కదా మీరు!

“మీ మాటమీద వెళ్ళిపోయి, నాకన్న తండ్రి కౌరవమూకలో కడ తేరలేదు కదా! చెప్పరేం?”

“కృష్ణుడి మేనల్లుడు, కుంతీదేవి ముద్దుమనవడు, నాకళ్ళ వెలుగు — యుద్ధంలో సింహం, దివ్యాస్త్రాలు నేర్చిన మహావీరుడు — ఎవడు, — ఎవ్వడా చిచ్చులపిడుగుమీద చెయ్యివేశాడు?”

“ఒక్కడిచేత వాడు ఎందుకు లొంగుతాడు? ఎంతోమందిని చించి చెండాడి పోరాడివుంటాడు. శౌర్యం, ధైర్యం, గాంభీర్యం — ఎందులో తక్కువ మాబాబు! యుద్ధంలో వెన్నుచూపుతాడన్న మాట సర్వాబద్ధం. ఏడీ? లేడంటే ఎలాభరించడం?”

“ఆ నవ్వుమొహం, ఆ తెల్లకళ్ళు, ఆ వెడల్పాటి వక్షస్థలం — కళ్ళారా చూస్తేకాని ఎలా బతికేది?”

“మాటాడరేం?”

“అయ్యో, హంసతూలిక పానుపుమీద పరుండే శరీరం కరుకు నేలమీద పడిపోయిందో, ఇవాళ! గొడుగునీడ మీదపడుతూవుంటే కలకలలాడే మొహం ధూళిపాలయిపోయిందో! కన్యలమధ్య వుండే భోగి వరశ్శమధ్య పడుకున్నాడా? నానాప్రజలికీ నాథుడైన దొర అనాథుడయిపోయాడా?

“వినయవంతుడు, హృదయం తెలిసినవాడు, సుభద్ర ముద్దు కొడుకు, మొనగాళ్ళకి మొనగాడు, మానధనుడు, దేవేంద్రుడి మన వాడు, నా చెలికాడు, ముద్దులయ్య ఏడీ? లేడూ?

“అయ్యో, మందభాగ్యుణ్ణి నేను. అలాంటి రత్నం ఎలా దక్కుతుంది నాకు! దయలేని దేవుడు, మంచివస్తువు చిరకాల మెలా వుంచుతాడు? సంశ్చక్తులు పిలిస్తే మొనగాణ్ణి ఎందుకు వెళ్ళాను! నా కన్నతండ్రిని, గుణాలకొండని పోగొట్టుకున్నాను” అంటూ చదికిల్ల బడిపోయాడు.

“హా, కన్నతండ్రి! నన్ను వొదిలేశావటోయి బాబూ! మీ అమ్మని ఏడిపిస్తావటోయి నాన్నా! ఇదిగో, మామయ్య కృష్ణుడు వచ్చాడు, రావోయి నాకన్నా! ఒంటిగా వెలిపోయావటోయి చిట్టి! నేనెటుపోయేది?

“అభీ! అభీ!! ఉత్తరని వోదార్చవా నాన్నా!”

ఇలా ఎన్నోవిధాల పనివిపనివి ఏడ్చాడు అర్జునుడు.

“భీముడు లేకపోయాడా అన్నయ్యా?” ధర్మరాజు మొహం చూస్తూ అడిగా డతడు - “ధృష్టద్యుమునుడు నగ్గిరలేకపోయాడా? ద్రుపద మహారాజుని ఇంకెక్కడికై నా పంపించావా? సాత్యకి ఏమయాడు? వాళ్ళతాత విరాటరాజు లేకపోయాడా? నువ్వయినా రక్షించలేకపోయావా? అంత అసాధ్యమయిపోయిందా? ఎలా కళ్ళు మూశాడూ నా అభి?

“ అన్నయ్యా, శత్రువుల్ని చించి చెండాడి మరీ పడిపోయాడా నీకొడుకు ? చెప్పు. మీ సహాయంతోనం చూడకండా యుద్ధంలో పురికాడా ? అయ్యో, అనేకమంది వొక్కమొగిని మీదపడివుంటారు. కత్తులూ, కటార్లూ, బాణాలూ, బల్లాలూ కొట్టి, పొడిచి చిత్రవధ చేసేసి వుంటారు. సహాయపడేవాళ్ళు లేక, నన్ను తలుచుకుని ఎంత ఇదయిపోయాడో మా బాబు ! ‘ నాన్నా, నాన్నా ’ అని ఎంత పిలిచి వుంటాడో ! ‘ శత్రువులనించి నన్ను బతికించు ’ అని ఎంత గోలపెట్టేసి వుంటాడో ! —

“ ఉహూ, తప్పు తలచాను. అలాంటి దీనుడా నా అభి ! కృష్ణుడి మేనల్లుడు యుద్ధంలో దీనాలాపా లాడతాడూ ! ఆకాశం విరిగి మీదపడ్డా పరాక్రమం వొదిలేస్తాడూ నాకొడుకు ! అసంభవం ! అదిమాత్రం జరగదు.

“ అబ్బా, చిరునవ్వుతో ముద్దులుమూటకడుతున్న మానాన్న మొహం కనపడకండావుంది. అయినా నాగుండె బద్దలయిపోకండా వుంది. రాత్తో చేశారేమో ఇది !

“ అంతమంటే ఘోరంగా కుర్రాడిమీదపడి చంపేశారు ! కృష్ణుణ్ణి నన్నూ మరిచిపోయారా ? ఎంతసాహసం !

“ అయ్యో, రక్తంలో మునిగిపోయిన శరీరంతో ఎక్కడపడి వున్నాడూ నాకొడుకు ? చూపించేవాళ్ళే లేరా ?

“ ఒక్కసారి చూస్తాను మానాన్నని !

“ ఎక్కడ పడివుంటేనేం, పొడిచిన చంద్రుడిలాగ ఆప్రదేశ మంతా వెలుగుచేస్తాడు నూ అభి. —

“ కొడుకుని చూడక ఎంత గుఱుపడుతుందో సుభద్ర !

“ శత్రుసంహారం చేశాడు. ఎదురుపోట్లకి పడిపోయాడు. నాకంటపడడమే మానేశాడు నాప్రాణం ! —

“ద్రౌపదిదుఃఖం మాన్వించడం ఎవరితరం ?” ఇలా ఎన్నో విధాల దుఃఖపడ్డాడు అర్జునుడు. ధర్మరాజు మొహం చూసి గద్గదిక మైన కంఠంతో ఇంకా ఇలా అన్నాడు :

“సంశస్త్రకులతో యుద్ధంచేస్తూ కౌరవుల సింహనాదాలు విన్నాను. యుయుత్సుడు కేకలువేస్తూ అన్నమాటలూ వినిపించాయి. ‘అర్జునుడితో యుద్ధంచెయ్యలేరు. కుర్రాణ్ణి ఇంతమందీ ఇలా చంపే శారు ! సంతోషిస్తారేమిటి ? ఏడవాలి మీరు ! కృష్ణుడికీ, అర్జునుడికీ అపరాధంచేసి శివుడన్నా బతకలేడు. అదీకాక, ఈ మహాపాపం కట్టి కుడుపుతుంది. ఒదిలిపెట్టడు’ — ఇలా వాళ్ళని అతడు అంటున్న మాటలు చెవులారా విన్నాను. కాని కానుకోలేకపోయాను. శ్రీకృష్ణుడూ విన్నాడు. అతడికి అర్థమయే వుంటుంది. అన్నయ్యా, తగిన సమయంలో పిసరంశ నాచెవినివేసివుంటే — నీకొడుకుమీద పడ్డ వాళ్ళని అందరినీ అక్కడే హతవాచేద్దాను. ఎంతపనయిపోయింది ! చేతులారా నాతండ్రిని పగవాళ్ళపాలుచేశాను !”

ఇలా కుమిలికుమిలి ఏడుస్తున్న అర్జునుణ్ణి రెండుచేతులా పొదివి పట్టుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆయన హృదయమూ తరుక్కు పోతూనే వుంది.

“తెలుసుకోవలసినదంతా తెలుసుకున్న పండితుడివి. నువ్వే ఇలాఅయితే ఏందారి ? వీరులన్న యావన్మందిగతీ ఇదే కదా ! దీనికి విచారమెందుకూ ? సైన్యాలు పెట్టుకుని, ఆయుధజీవనానికి పూనుకునే పూనుకున్నాం. నీకొడుకు శత్రువుల్ని సంహరించాడు. కీర్తి నిల బెట్టాడు. స్వర్గం సంపాదించాడు. ప్రియమే కాని అప్రియం ఏముంద ఇందులో ?

“అర్జునా, విను. నీ దుఃఖించూసి నీవాళ్ళందరూ ఏడుస్తున్నారు. వీళ్ళని వోదాద్దు. లే. తగినట్టు వీళ్ళతో మాటాడు” అన్నాడు.

“మా నాన్న పీషయం చెవులారా వినాలనివుంది” — దుర్భర మైన దుఃఖంతోనూ, గద్గదకంఠంతోనూ అన్నదమ్ములతో అన్నాడు అర్జునుడు — “ఎవడు — ఎవడు చంపాడు మాబాబుని? చెప్పండి. అతిడిదగ్గరికే పంపిస్తాను వాణ్ణి. ఇవాళటి యుద్ధం విచరాలన్నీ వినిపించండి.

“బలమూ, శౌర్యమూ, పంథమూ, అస్త్రాలూ కలిగిన ఇంత మందీ వున్నారు మీరు! మీముందు శివుడన్నా చంపలేడు, అగ్ని పిడుగులాటి అభిమన్యుణ్ణి. ఎంత తలచించుకున్నా అర్థంకాకండా వుంది నాకు. ఎలా జరిగిపోయింది ఈ ఘోరం?

“మిమ్మల్ని, పాంచాలంవాళ్ళనీ నమ్మి చెడ్డాను. మీరు చేత కానివాళ్ళే అని తెలిస్తే, ఈగన్నా వాలకండా కాపాడుకుందును నాతండ్రిని.

“రథాలు వురికించేవుంటారు మీరు. విరుచుకు పడేవుంటారు వాళ్ళమీద. మిమ్మల్ని వోడించేసి, వీరాభిమన్యుణ్ణి ఎవడు — ఎవడా చంపినవాడు?”

అంశకంతకీ తెరలుతెరలుగా వుప్పొంగిపోతూవుంది అర్జునుడి దుఃఖం. ఇంకా ఇలా అన్నా డతడు :

“ఇంతకీ మీ అండగనీ ఏమనాలో తెలియకండావుంది నాకు! పౌరుషమూ — బాణాల చేనా ఏముంది మీకు! ఇంతమందీ వొక్క బాబుణ్ణి కాపాడలేకపోయాను! శక్కు వక తలవొగ్గారు! చవటలు! పిరికిదద్దమ్మలు! తెలిసి తెలిసీ కుమారుణ్ణి వొంటంకగా వొదలి వెళ్ళిన మూర్ఖుణ్ణి. నన్ను నేనే తిట్టుకోవాలి. మిమ్మల్ని అని ఏంలాభం!

పేరుకిమాత్రం మొనగాళ్ళలా వున్నారు. అంతే. నేను లేకపోయేసరికి, నాకొడుకుని కాపాడలేకపోయారు ! కవచాలూ, ఆయుధాలూ మీకు సింగారానికే కాని మానసానికి కనకనా !” అంటూ తూలనాడాడు. నిట్టూర్పులు విడిచాడు. మొహం చిట్లించుకున్నాడు. క్రోధం, దుఃఖం — ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోయాడు. కన్నీళ్ళుకారుస్తూ వూరు కున్నాడు.

అక్కడ వున్న యావన్మందీ వొక్కరూ నోరు మెదపలేక పోయారు. కళ్ళెత్తి అతణ్ణి తేరిచూడడానికే భయపడ్డారు. శ్రీకృష్ణుడు వొక్కడే వోదారుస్తూ మాట్లాడాడు. కోపంతోవున్న దేవేంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు.

జయద్రథుణ్ణి చంపుతాను లేదా అగ్గిలో దూకుతాను

“ పద్మవ్యూహం భేదించమని నేనే పంపాను అభిమన్యుణ్ణి ” — వోదార్పుగొంతుకతో మెల్లిగా అన్నాడు ధర్మరాజు, చివరికి — “ నువ్వు సంశప్తకుల సంహారానికి వెళ్ళావు. వ్యూహంకూర్చుకుని ద్రోణుడిమీదికి వెళ్లాం మేము. అయితే అతణ్ణి నిభాయించలేక పోయాం. పద్మవ్యూహంలో అడుగుపెట్టడం అసాధ్యమయింది మాకు. ద్రోణుడి బాణాలముందు తేరిచూడలేకపోయాం. తిరిగి వచ్చేశాం. పద్మవ్యూహం భేదించడానికి అభిమన్యుణ్ణి పంపాలన్నబుద్ధి నాకే పుట్టింది. ‘ నువ్వు దారిచేసిపెట్టు. మేం నీవెంట చొరబడతాం ’ అన్నాను. నేను అనడమే తడువు, సముద్రంలో చొరబడ్డ ఏనుగులా పద్మవ్యూహంలో చొరబడ్డాడు బాబు. నువ్వు నేర్పిన విద్యా, తన భుజబలమూ — ఈరెంటివల్లా క్షణంలో ద్రోణుణ్ణి దాటుకుని, పద్మ వ్యూహం పాయలుచేసేశాడు. కారవస్త్రైన్యం కకాపికలయిపోయింది వొక్కమారు.

ద్రోణుడూ మొదలైన పెద్దపెద్ద మహారథికులు అతడిమీదికి పరిగెత్తారు. అతడి సహాయానికి మేము అందరూ వెంటపడ్డాము. కాని అప్పసంలో పెల్లలాగ అడ్డుపడ్డాడు జయద్రథుడు. శివుడి వరముంది వాడికి. వాణ్ణి గెలుచుకువెళ్ళడం అసాధ్యమయిపోయింది మాకు.

“ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, కృపాచార్యులూ, అశ్వత్థామా మొదలైన కౌరవయోధులు ఎంతో అంతమంది ముట్టడించారు అబ్బాయిని. అయితే వీరంత చేవచెడలేదు అతడు. అసమానమైన బలప్రతాపాలు ప్రదర్శించాడు. కర్ణుడూ మొదలైనవాళ్ళు కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పించాడు. బృహద్బలుడూ మొదలైన రాజుల్నీ, లక్ష్మణుడూ మొదలైన కుమాళ్ళనీ హతవార్చాడు. పదిమందీ మృతపడ్డారు. రథమూ, ధనుస్సులేకండా చేసేశారు. గదపట్టుకుని నేలమీద పోరాడాడు బాబు.

“అంతలో దుశ్శాసనుడికొడుకు ఎదిరించాడు. అతడి రథం విరగొట్టేశాడు అభిమన్యుడు. అతడూ గదపట్టుకుని కలబడ్డాడు. గదాయుద్ధంలో ఇద్దరూ పడిపోయారు.

“తండులపేరూ, మామలపేరూ నిలబెట్టి యుద్ధంచేశాడు అభిమన్యుడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠా స్థాపించాడు. స్వర్గలోక మలంకరించాడు” అన్నాడు.

వివరంగా కొడుకుచావు వినడంతోనే గుండె జల్లుమని చెదిరిపోయింది అర్జునుడికి. కీళ్ళు సడిలిపోయినట్టయింది. దుఃఖం దుర్భరమయింది. మూర్ఛపోయాడతడు.

బంధువులు యావన్నందికీ కరచరణా లాడలేదు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ చప్పున చేతులమీద లేవనెత్తారు. కొంతసేపటికి తెలుపుకున్నాడతడు.

తెలుపుకోడంతోనే జయద్రథుడు కళ్ళకికట్టినట్టు కనిపించాడు అర్జునుడికి. పెదవి కరిచా డతడు. మొహం ఎర్రపడింది. కనుబొమలు ముడిపడ్డాయి. ఒళ్ళంతా ముచ్చెమటలుపోశాయి. ఆపాదమస్తకం వాణికింది.

“ఇదిగో” కోపంతో గట్టిగా అట్టహాసంచేస్తూ అన్నగారితో అన్నా డతడు - “నువ్వు, ఈ రాజులూ యావన్మందీ నాప్రతిజ్ఞ వినండి. రేపు జయద్రథుణ్ణి చంపుతాను. భయపడి పారిపోతే, లేదా నిన్నూ, నన్నూ, కృష్ణుణ్ణి శరణుదూరితే మాత్రం చెప్పలేను. ఆబాల హంతకుణ్ణి - దుర్మార్గుణ్ణి కారవయోధుల్లో ఎవరు అడ్డుకున్నా సరే, వొదిలిపెట్టను. వాణ్ణి చంపకపోయానో - గురుద్రోహి పోయినగతికి పోతాను. బ్రాహ్మణ్ణి చంపిన పాపానపోతాను. కల్లుతాగినవాడూ, ఉత్తముల్ని నిందించినవాడూ పోయిన దుర్గతికి పోతాను. ఇంతేకాదు, ఇంకో ప్రతిజ్ఞ విను. దేవతలూ, దానవులూ, కింపురుషులూ - ఎవ్వరు అడ్డువచ్చి వాణ్ణి కాపాడినా సరే, రేపు పొద్దుగుంకేలోపున జయ ద్రథుణ్ణి చంపలేకపోతే గాండీవంపట్టుకుని అందరిఎడటా అగ్గిలో వురుకుతాను” అన్నాడు.

అంటూనే గాండీవం తీశాడు అర్జునుడు. ఎక్కుపెట్టి నారి మోగించాడు. దేవదత్తం పూరించాడు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. సైనికులు సింహనాదాలుచేశారు. రణదుందుభులు మోగాయి. ఆకాశం బద్దలయినట్టయింది.

అర్జునుడి గాండీవం నాట్యంచేస్తున్నట్టయింది. జమిలితూణీరాల నించి బాణాలు బైటికి దూకాయి ; మంటలు మండాయి.

“తమ్ముడూ,” అందాకా మాట్లాడకండావుండి, అప్పుడే మేలుకున్నట్టయి అన్నాడు భీముడు - “భయంకరమైన నీప్రతిజ్ఞ బల

పరుస్తున్నట్టు వుంది పాంచజన్యం. ఇది వింటే చాలు, గుండెలు జారి పోతాయి దుర్యోధనుడుగారికి ” అంటూ మెచ్చుకున్నాడు.

కోపమూ, ప్రతిజ్ఞా, భీముడి ప్రశంసా దుఃఖం కొంత తగ్గించాయి అర్జునుడికి. అప్పుడే వందిమాగధులూ స్తుతించా రతల్లె.

॥

జయద్రథుడిభయం

పాండవశిబిరంలో పాంచజన్యమూ, దేవదత్తమూ వినిపించే సరికి కౌరవశిబిరంలో కళవిశపాటు బయలుదేరింది. వేగులవాళ్ళు వచ్చి అక్కడ జరిగిందంతా జయద్రథుడితో చెప్పారు. మతిపోయిందతడికి. నిప్పులమీదపడ్డట్టయిపోయి, నిలవలేకపోయా డతడు. దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు.

కొలువులో వున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఆస్తులయిన పెద్దపెద్ద రాజులు చుట్టూ కూచునివున్నారు. అంతమందిలోకీ వచ్చి, సిగ్గు సెరమూ వొదిలేసి, భయంతో లబోలబోమన్నాడు జయద్రథుడు.

“ నేను వొక్కణ్ణే అపరాధంచేశానో అతడికి ! నామీదే పగపట్టాడు అర్జునుడు. ఏమిటిది ? రేపు పొద్దుగూకేలోపల నన్ను చంపేస్తానని ప్రతిజ్ఞచేశాడు. దేవతలూ, దానవులూ, సిద్ధులూ, సాధ్యులూ — అతడి ప్రతిజ్ఞకి అడ్డుపడేవాళ్ళెవరు ? నాకోసం మీకెందుకు క్షోభ ? ఎటయినా పారిపోతాను ” అంటూ కొలువంతా కలయజూశాడు.

“ ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, దుర్యోధనుడూ — వీళ్ళంతా యముడు పట్టుకున్నవాణ్ణయినా కాపాడగలవాళ్ళే పూనుకుంటే. కాని పూనుకోకపోతే ఏందారి ? ” — పెదవులు తడుపుకుంటూ, కాళ్ళు కదపలేకండా వడవడా వొణికిపోతూ అన్నా డతడు —

“ఉహూ, లాభంలేదు. అర్జునుడికి అవుపడకండా పారిపోవాలి. మీ అందరూ అంగీకరించినట్టే కదూ! సెలవు. వెళ్ళివస్తాను” అన్నాడు.

“భయపడకు బావా!” తన కార్యమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుని ధైర్యంచెపుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “‘యముడు పట్టిసవాణ్ణయినా విడిపించగలము’ని నువ్వే అన్నావుకదా మాలో కొందరిని! ద్రోణాచార్యులూ, కృతవర్మా, శకునీ, సోమదత్తూ, దుశ్శాసనుడూ — వీళ్ళచేవా, సాహసమూ, శౌర్యమూ నీకు తెలుసుకదా! ఇంతమంది వుండి నిన్ను చావు మొహాన పడేస్తారూ! నామాట నమ్ము. నేనూ, నాతమ్ములూ పెట్టనికోటలా నుంచుంటాం నీకు. ఈ మహాయోధులు యావన్ముందీ నుంచుంటే అర్జునుడేకాదు, వాడిబాబు దేవేంద్రుడే అయినా తేరిచూడలేడు నిన్ను” అంటూ చుట్టూవున్న రాజుల్ని చూపించాడు.

కొంత నెమ్మది కలిగింది జయద్రథుడికి. అయితే అంతతోనూ ఆగలే దతడు. దుర్యోధనుణ్ణి తీసుకుని ద్రోణాచార్యులుద్గిరికి వెళ్ళాడు. అర్జునుడికీ తనకీ విలువిద్యలో తారతమ్య మేమిటో చెప్పమంటూ అడిగాడు.

“అర్జునుడికీ నీకూ గురువునేర్పిన విద్యలో అంతరం లేదు. అయితే అతడు అన్నిరకాల అలజడీ వోర్పుకుని అభ్యసించాడు. అంచేత గొప్పగొప్ప ప్రయోగాలు అనేకం సాధించాడు. కనక నీకంటే అతడు అధికుడు. దానిమాటకేం, అది అలా వుండనీ. కాని నేనంటూ వుండగా భయమెందుకూ నీకు? నాబాణాలచాటునివుంటే నిన్ను దేవతలైనా తేరిచూడగలరా? అర్జునుడు అడుగుపెట్టలేని అభేద్యమైన వ్యూహం పన్నుతాను. నీకులధర్మం నువ్వు వొదిలిపెట్టకు. యుద్ధంచెయ్యి.

“వేదాలు చదివావు. గొప్పగొప్ప యజ్ఞాలు చేశావు. కులం రక్షించావు. ఇంతటి మహారాజువి — సామాన్యుడిలాగ చావుకి భయపడతావా! చవ్వకండా వుండిపోయేవా డెవడు? ఈ యాదవులూ, పాండవులూ వుట్టికట్టుకుని వూరేగుతారా, కలకాలం? ఎవ్వరూ వుండిపోరు. అందరూ పోవలసినవాళ్లే.

“తపస్సులూ, దానాలూ చేసి పుణ్యలోకాలు సంపాదిస్తారు లోకులు. యుద్ధంలో నిర్భయంగా నిలబడిపోరాడితే చాలు, ఆలోకాలన్నీ కరతలామలకా లవుతాయి రాజులికి” అంటూ నచ్చజెప్పాడు.

దాంతో భయం విడిచిపెట్టేశాడు జయద్రథుడు. శిబిరానికి వచ్చేసి, తానూ దుర్యోధనుడూ యుద్ధప్రయత్నాల్లో మగ్నులయ్యారు. రణవాద్యాలు మోగాయి. సైన్యాలు జల్లుకున్నాయి. యోధులు సింహనాదాలు చేశారు. కౌరవశిబిరాలన్నీ గుబగుబలాడాయి.

వాళ్ళని నేనెరుగుదును నన్నూవాళ్ళు ఎరుగుదురు

అక్కడ — ధర్మరాజు ద్రుపదుడూ, సాత్యకీ, విరాటరాజూ, మలయధ్వజుడూ, కేకయులూ మొదలైన రాజులు యావన్మందికి విచారం విడిచిపెట్టడానికి శగినమాటలు చెప్పాడు. ఎవరివిడిదళ్ళకి వాళ్ళని పంపేశాడు. తమ్ముళ్ళూ, తానూ, కృష్ణుడూ మాత్రం కూచున్నారు.

“నాతో రవంత ఆలోచించనన్నా ఆలోచించావుకావు” అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “ఇంతమంది రాజుల ఎదటా ఇలా ప్రతిజ్ఞచేశావు. కోపం పట్టలేక సాహసించావు. ప్రమాదం తెచ్చి పెట్టావు. రేపు పొద్దుగూకకండా జయద్రథుణ్ణి చంపాలి. మనకి దుస్తరమైనకార్యమిది. అంతా తారుమారయిపోతుందేమో అని విచారంగా వుంది. ఏమంటే, మనవేగులవాళ్ళు వచ్చారు. వాళ్ళు చెప్పింది విను.

నువ్వు ప్రతిజ్ఞ చేసినప్పుడు మోగిన శంఖాలు విన్నారు కౌరవులు. అభి
మన్యుడిహత్య విని నువ్వు కోపంతో దండెత్తి వస్తావనుకుని భయ
పడ్డారు. అందుకని రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ సర్దుకోడం
మొదలుపెట్టారు. ఇంతలో వేగులవాళ్ళవల్ల జయద్రథుడు నీప్రతిజ్ఞ
విన్నాడు. అడలెత్తిపోయాడు. దుర్యోధనుడిదగ్గరికి పరిగెత్తాడు.
నీసావర్థ్యం వెళ్ళబుచ్చాడు. నీప్రతిజ్ఞ వివరించాడు. ‘అర్జునుడు కోప
గిస్తే మీరు ఎవళ్ళూ అడ్డుకోలేరు’ అన్నాడు. సిగ్గు బిడియం విడిచి
పెట్టేశాడు. ‘ఎక్కడికన్నా పారిపోతాను’ అన్నాడు. ‘భయపడకు’
అని భరోసా ఇచ్చాడు దుర్యోధనుడు. ‘ద్రోణుడూ, కృపుడూ,
కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ మొదలైనవాళ్ళూ,
నేనూ, నాతమ్ములూ — ఇంతమందిమీ వున్నాం. చూపుడువేలయినా
నీతట్టు చూపించగలడా అర్జునుడు!’ అంటూ ధైర్యం చెప్పాడు.
అభేద్యమైన వ్యూహంపన్నతా నని మహాత్సాహంతో మాట
ఇచ్చాడు ద్రోణాచార్యులు. నిజమే. వాళ్ళలో ప్రతీవొక్కడూ అసా
ధ్యుడు. అంతమందీ వొక్కటయి, వొక్కపనికే పూనుకుంటే ఇక
చెప్పేదేముంది! గెలవడం అసాధ్యం కాదూ? అంచేత ఇప్పుడు
ఏంచెయ్యాలో ఆలోచించాలి” అన్నాడు.

“వాళ్ళని నేనెరుగుదును, నన్నువాళ్ళు ఎరుగుదురు”
నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు — “నీ సహాయమే వుంటే, వాళ్ళా
నాప్రతిజ్ఞ భంగపరిచేవాళ్ళు? నేను జయద్రథుణ్ణి చంపడానికి తమకించి
తరిమినప్పుడు ఎవరడ్లుపడ్డా సరే, చించి చెండాడతాను. బాణపరంపర
కుమ్మరిస్తాను. భటులూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ సర.
దుంబాలా చేసేస్తాను. రణరంగమంతా రక్తప్రవాహంలో ముంచేస్తాను.
కృష్ణా, కౌరవుల్నా గణిస్తావు? వాళ్ళయోధుల బాణాలు మనకి
తెలియనివా? నా మహాస్త్రాల ప్రవాహంముందు అవన్నీ నలుసులు!”

సందేహించకు. ద్రోణుడూ, తక్కిన రథికులూ నిచ్చెరపోయి చూస్తూనే వుంటారు, జయద్రథుడి తల తెగేసి కిందపడేస్తాను. దుర్యోధనుడి పైన న్యమే కాదు, ప్రపంచంలోని చరాచరమైన జీవరాసి యావత్తూ మొక్కటయి అడ్డుపడినా సరే, మోడించి, చంపేస్తాను జయద్రథుణ్ణి. తప్పదు.

“నీమీద మోట్టువేసి చెపుతున్నాను. గాండీవంమీదా, నా దివ్యాస్త్రాలమీదా మోట్టువేసి చెపుతున్నాను. రేపు జయద్రథుడి తల నరికిపారేస్తాను. ద్రోణుడి బలమూ, పంతమూ, ఉపాయమూ — అన్నీ బుగ్గిచేసేస్తాను. చూద్దవుకాని, జయద్రథుడికి అడ్డుపడి ముందుకి వచ్చిన రాజుల్ని కూర తరిగినట్టు తరిగేస్తాను. నగలతో వాళ్ళ చేతులూ, కాళ్ళూ, శిరస్సులూ దొంతులుపడి రణస్థలం ఎంత ఘోరంగా వుంటుందో, అంత అందంగానూ అవుపిస్తుంది. రక్తమూ, మూలుగులూ పీల్చి భూతాలు తందనాలాడతాయి. కౌరవసేనలో కల్లోలం పుట్టిస్తాను. మనసైన్యాలు నవ్వుతూ కేరింతలాడతాయి ఎవ్వరూ అడ్డుకోలేరు నన్ను. అంతకివస్తే దుర్యోధనుణ్ణి — ఆ ద్రోహిని నేనే తునకలుచేసేస్తాను.

“ఆయుధం గాండీవముట! యుద్ధం చేసేవాడు అర్జునుడట! సారథి శ్రీకృష్ణుడట! ఇంక శివుడన్నా మళ్ళించగలడా ఈరథం! ఏదో అనాలని అంటున్నావు కానీ! బావా, నేను దేనికిపూనుకుంటే నువ్వు దానికి పూనుకోవద్దూ! నీ చేతిలోవాణ్ణి నేను. నాప్రతిజ్ఞ నేను నెరవేర్చినట్టు నువ్వే చెయ్యాలి కదా! అలా అంటావేం? లోకప్రభుడివి నువ్వు. నిరాఘాటంగా ఈ ప్రతిజ్ఞ నువ్వే గట్టెక్కించు. పరాక్రమంతో ప్రజ్వలిస్తాను నేను. మమ్మల్ని కాపాడేభారం ఎలాగూ నీమీద పెట్టుకునే వున్నావు. వెళ్ళు. ఆలస్యమవుతోంది. నిగ్రహం. ఉదయాన్నే రథం పూన్చాలి మరి!” అన్నాడు.

ఇక్కడ కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఇలా మాట్లాడుకుంటున్నారు.
పాములు బుసకొట్టినట్టు కోపంతో నిట్టూరుస్తున్నారు.

అక్కడ దేవలోకంలో దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతలు
గడగడ లాడిపోయారు. ఏంపుడుతుందో అని బెంగపెట్టుకు కూచు
న్నారు. సముద్రాలు సంక్షోభించాయి. నదీప్రవాహాలు అల్లకల్లోల
మయాయి. అడవులూ, కొండలూ వాటితో భూమండలం కంపించింది.
గుర్రాలూ, ఏనుగులూ నాశనం సూచిస్తూ మహోత్పాతాలు పుట్టాయి.
విశేషించి కౌరవశిబిరంలో దారుణంగా గాలులు అస్తవ్యస్తంగా
వీచాయి. నాలుగుదిక్కులూ ఉల్కలు రాలాయి. పిడుగులుపడ్డాయి.
గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కన్నీళ్ళుకార్చాయి. ఎన్నో అన్ని దుశ్శక్తునాలు
కనిపించాయి. సేరుపడ్డ రాజులూ, మహావీరులూ మొదలైనవాళ్ళు
కొయ్యబారిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, అలా కోపంతో ఉడుకెత్తిపోయీ,
దుఃఖంతో కుమిలిపోయీ కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆరాత్రి ఎలా
గడిపారంటావు ?

సుభద్ర శోకం

సంజయుడు : అదే చెపుతున్నాను, విను. అంతకిముందు వాక
నాడు సుభద్రా, ద్రౌపదీ, ఉత్తరా వచ్చి శిబిరంలో వున్నారు.
వాళ్ళని వోదార్చమంటూ కృష్ణుణ్ణి వ్రార్థించాడు అర్జునుడు. గుండెలు
పీకుతున్న దుఃఖంతో చెల్లెలిమందిరానికి వెళ్ళాడు శ్రీకృష్ణుడు.

తల్లికడుపు తడక్కుపోతూవుంది సుభద్రకి. కంటికి మంటికి
ఏకధారగా ఏడుస్తూవుం దామె, భూమి దేవేస్తూ.

“చెల్లీ, నువ్వే ఇలాఅయితే ఎలా చెప్పు,” వోదారుస్తూ
నమ్మదిగా అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – “యుద్ధంలో శత్రువుల్ని సంహ

రించడమూ, వెన్ను చూపకండా పోరాడి వీరస్వర్గం వేంచేయడమూ
వున్న దేకదా, రాచగిడ్డకి. చూడూ, ఏడవకు. తుచ్చమైన ఈలోకం
వొదిలేశాడు నీకొడుకు ; పుణ్యలోకం చేరుకున్నాడు. దీనికోసం ఇంత
విచారంపెట్టుకుంటే ఎలాగ ? బ్రహ్మచర్యంచేసీ, శపసులుచేసీ,
దానాలుచేసీ పొందే లోకాలకంటే ఉత్తమలోకంచేరాడు అబ్బాయి.
క్షత్రియస్త్రీకి కావలిసింది ఏమిటి చెప్పు ! వీరుడైన భర్తని వరించ
డమూ, కుమారుణ్ణి కనడమూ. వాడు వీరాధివీరుడయి కీర్తిప్రతిష్ఠలు
సంపాదించడమూ. ఇదే కదా ! నీకు ఈమూడూ లభించాయి.
కొడుకు శౌర్యమూ, అతడి శత్రుసంహారమూ విన్నావు. సంతోషిం
చాలి, కాని విచారిస్తావూ ! కాలంతీరాక ఈ లోకంలో నిలవడం
ఎవ్వరికీ సాధ్యంకాదు. వివేకంలేనివాళ్ళలాగ నువ్వు కొడుకుకోసం
ఏడిస్తే ఏందారి చెప్పు ! ఇదిగో, కోడల్ని వోదార్చు. ధైర్యంకల
దానివి నువ్వు. నువ్వే అధైర్యపడితే తక్కినవాళ్ళసంగతి ఏంకానూ !
నిన్ను చూసుకునే దుఃఖం ఆపుకుంటున్నాం మేం.

“ రేపు జయద్రథుడితల తెగనకి తెస్తాడు “రునుడు. నీపాదా
లికి వీరంగా చేసుకో దాన్ని. అర్జునుడిప్రతిజ్ఞ తప్పదు. అదే శప్పి తే
భూమి వొణికిపోతుంది. సూర్యుడు మాసిపోతాడు. సముదాలు ఇంకి
పోతాయి. నామాట నమ్ము. నీ కొడుకుచావుకి జయద్రథుడే కారణం.
ఆ పాపాత్ముణ్ణి రేపు చంపేస్తాడు నీభర్త. దానికి నువ్వు, అతడూ
సంతోషించండి ” అన్నాడు.

అన్నయ్యని చూడగానే ‘నాలభీ’ అంటూ మరింత బావురు
మంది సుభద్ర - “అయ్యో, నాతండ్రి, నువ్వు లేకపోవడంవల్ల
ఈ లోకమంతా పాడిల్లులా వుందోయి నాన్నా ! నాకడుపులో చిచ్చు
పెట్టి ఎక్కడికి వెళ్ళావోయి బాబూ ! నిన్ను కన్నాను, అంతే.
అంతే పుణ్యంచేసుకున్నాను. భక్తితో నువ్వు నన్ను ఎంతోకాలం

చూసే యోగం లేకపోయింది నాకు. నీకొడుకుల్ని ఎత్తుకునేపుణ్యం చేసుకోలేదు నేను. నాకు దిక్కెవళ్ళని చూపావోయి కన్నా! బాలుడి వయస్సి పట్టరాని బంటుతనం చూపెట్టావు. అంతలేసి రాజుల్ని హత వార్చావు. ద్రోణుడులాంటి కొమ్ములుతెరిగినవాళ్ళని గుంజిగుంజి వొదిలిపెట్టావు. అలాంటివాడివి ఇలా అయిపోయావంటే ముక్కు మీద వేలుపెట్టుకుంటున్నారు జనం; కన్నీళ్ళతో చూస్తున్నారు నీరూపురేఖలు.

“ సగంశరీరం మెత్తని పక్కమీదా, సగంశరీరం నామీదా వేసుకుని ముద్దుగా నిద్రపోయేవాడు నాప్రాణం! అయ్యో, కటికి నేలని పడుకుని ఎలా వోర్చాడో నాయన! వందిమాగధుల స్తోత్రాలు వినేవాడు, పిశాచాల అరుపులువిని ఎంతభాధపడు తున్నాడో ఇప్పుడు!

“ భీముడు మహాబలవంతు డంటారు పాండవులు! సాత్యకి శౌర్యశాలి అంటారు. ద్రుపదుడు యుద్ధంలో పరిపూర్ణు డంటారు. విరాటరాజు ఎదురులేనివా డంటారు. ఇంతమందీవుండి నిన్ను కాపాడ లేకపోయారూ!

“ ఎంతలో ఎదిగి ప్రయోజకుడి వయావోయి నాపాపా! ఎంతలో బంధువుల్ని మెప్పించావోయి! అంతా కలలా అయి పోయిందోయి నాకొండా!

“ కృష్ణుడి మేనల్లుడివి. అర్జునుడి ముద్దుకొడుకువి. నువ్వా శత్రువులపాల పడ్డావు! ఎంత వింతరా దేవుడా!

“ నీముద్దుమొహం మళ్ళీ ఎప్పుడు కనపడుతుందోయి నాకన్నా! ‘అమ్మా’ అని ఎప్పుడు పిలుస్తావోయి అభీ!

“ అభీ! అభీ! ఇదిగో, వాప్పులుకుప్ప నీ ఉత్తర. మెత్తని మనస్సు తల్లి, ఏడుస్తోంది చూడూ! నిన్ను బతిమాలుకుంటాను.

బాబూ, రావోయి! దీని దుఃఖం చూడలేను. మంచిమాటలాడి
వోదార్చుచూ! నాగుట్టూ! ఎక్కడున్నావోయి నాముత్యం!

“వ్రతాలూ, యాగాలూ, తపస్సులూ, దానాలూ చేసి
పుణ్యలోకానికి వెళతారు మహాత్ములు. అంతకంటే ఉజ్వలమైన
సద్గతికి నువ్వు, వెళ్ళావోయి, మచ్చలేని నాచిట్టితండ్రీ”

పనివిపనివి ఏడ్చింది సుభద్ర. ఇంతలో ద్రౌపదీ అక్కడికి
వచ్చింది. ఉత్తరసి, సుభద్రనీ పొదివి పట్టుకుంది. ముగ్గుసూ కిందపడి
ఏడ్చారు. కృష్ణుడికి దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది. తన్నుతాను సంబా
ళించుకుని, చివరికి ఎలాగో వాళ్ళని తగినమాటలతో వోదార్చి,
పాండవులదగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

తమ్ముళ్ళనీ, శ్రీకృష్ణుణ్ణి వాళ్ళవాళ్ళ విడిదలకి పంపేశాను
ధర్మరాజు. తాను అభ్యంతరమందిరానికి వెళ్ళిపోయాడు.

ద ర్భ శ య్య

శ్రీకృష్ణుడు తన విడిదికి వెళ్ళలేదు. అర్జునుడితోకలిసి అతడి
విడిదికే వెళ్ళాడు. శుద్ధజలంతో ఆచమనంచేసుకున్నాడు. ఒక ఏకాంత
ప్రదేశంలో దర్భశయ్య వేయించాడు. అక్షతలూ, గంధమూ,
పువ్వులూ వాటితో అలంకరించాడు. ఆయుధాలు పూజించి శయ్య
చుట్టూ పెట్టాడు. అర్జునుణ్ణి దర్భశయ్యమీద వుండమని సియో
గించాడు.

“నువ్వు ఇంతకిముందు రాత్రిళ్ళు దేవపూజ చేసేవాడివి. అది
ఇప్పుడు మానేశావు” అంటూ అర్జునుడికి జ్ఞాపకంచేశాడు.

అర్జునుడు పాదప్రక్షాళనం చేసుకున్నాడు. ఆచమనం చేసు
కున్నాడు. తాను నిత్యమూ చేసే శ్ర్యంబకపూజావిధానంతో

మాల్యమూ, అనులేపనమూ, ధూప, దీప, నైవేద్యాలూ శ్రీకృష్ణుడికి సమర్పించాడు.

శ్రీకృష్ణుడు సంతోషించాడు. ఆ పుత్రులైన ద్వారపాలకుల్ని ఆయుధాలతో కాపలాపెట్టి కట్టుదిట్టం చేశాడు. “నువ్వు సుఖంగా నిద్రపో. నీ శుభంకోరుతున్నాను. వెళ్ళివస్తాను” అంటూ అర్జునుడితో చెప్పి, దారుకుడితో కలిసి తన విడిదికి వచ్చేశాడు. పలుకూ వులుకూ లేకండా పక్కమీద శరీరం వాలాచ్చాడు. అలా అర్జునుడి చింతతోనే వుండి కొంతసేపటికి కన్నుమూశాడు. దారుకుడుమాత్రం అతణ్ణి కని పెట్టుకుని వున్నాడు.

పాండవశిబిరంలో ఆరాత్రి వొక్కడూ కన్నుమూయలేదు.

“అభిమన్యుడికోసం దుఃఖావేశంతో ఇంత దుర్ఘటమైన ప్రతిజ్ఞ పట్టాడు అర్జునుడు! ఎలా అయినా దీన్ని తప్పించాలనే చూస్తారు కౌరవులు. బుద్ధిబలమూ, భుజబలమూ — రెండూవున్నవాళ్ళు అధికం గానేవున్నారు వాళ్ళకి. గొప్పప్రమాదమే వచ్చిపడింది మనకి. ఎలా దీన్ని నిర్వహిస్తాడో అర్జునుడు! పొద్దుగూకేలోపున జయద్రథుణ్ణి చంపాలి. తప్పి తే అగ్గిలో వురకాలి. అబద్ధమాడేమనిషికాదు అర్జునుడు. ఎలా అవుతుందో ఇది! మన కేందారి! మనం చేసిన సుకృతాలు ఫలించాలి. రేపు జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు చంపెయ్యాలి” — ఇలా భావిస్తూ యావన్మందీ దుఃఖంతో దిగాలుమని కూచున్నారు. వేదాలు పూజించారు. ప్రశ్నలువేసి చూసుకున్నారు. శుభం తేలడంతోనే సంతోషించారు. అదే వొకళ్ళతో వొకళ్ళు. చెప్పుకున్నారు. “గ్రోణుడులాంటివాళ్ళు పదివేలు వచ్చినా సరే, రేపు జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు చంపగలిగినట్టు కరుణించండి దేవతలారా!” అంటూ ప్రార్థించి దేవుళ్ళకి మొక్కుకున్నారు.

మనరథం సిద్ధంగా వుంచు

రాత్రి చాలా గడిచింది. శ్రీకృష్ణుడు మేలుకున్నాడు. “మనరథం సిద్ధంగా వుంచాలి రేపు” దారుకుడితో అన్నాడతడు - “అంతమంది రాజులవదటా అలా ప్రతిజ్ఞచేసుకు కూచున్నాడు అర్జునుడు. పొద్దుగూకేలోపున కారవుల్ని గెలవడం సాధ్యమేనా? ఊహించలేకపోతున్నాను నేను. దుస్తరమైన కార్యమిది. అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞ అన్నట్టు జరక్కపోయిందా - దుర్గశలపా లయిపోతాను నేను. నిందా నెత్తిమీదపడుతుంది. అర్జునుడంటే ప్రాణం నాకు. అతడు ఒతికివుంటేనే నేను ఒతికివుంటాను. అర్జునుడు లేడంటే బతుకే లేదన్న చూట నాకు. అంచేత ఏమైనా సరే, అర్జునుణ్ణి దక్కించుకోవాలి నేను. నాలో సగమే అర్జునుడు. దారుకా, అతడికోసం నేను యుద్ధం చేశానంటే వింతేముంది! చూడు, రేపు ఎలా వురుకుతానో! ఎలా శత్రువులు కూలిపోతారో! కారవపైస్యమా నాముందు నిలబడుతుంది?”

“రేపటియుద్ధంలో చరాచరమైన ప్రాణికోటి యావత్తూ చూస్తుంది, పాండవులంటే నాకు ఎంతప్రేమో? నాబలము, కౌశలము కూడా తెలుసుకుంటుంది. పొద్దుగూకకముందే జయద్రుష్ణుణ్ణి చంపేస్తాను. అశ్వుపక్ష శత్రువుల్ని చిత్రవధ చేస్తాను. కాద్రుసం తాండనమాడిస్తాను. ఒక్క జయద్రుఘడే అన్నమాటేమిటి, గర్వాంధుడు దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ములూ, బంధువులూ, స్నేహితులూ ఎవ్వరెవ్వరై వాళ్ళే ఎగిరిపోతారు. పాండవులకీర్తి దిగ్గజాల దంతాల మీద వెళ్ళి పడుతుంది.

“సరే, అదంతా జరిగినప్పుడు చూడనే చూస్తారు. రేపు మనరథం సిద్ధంచేసి అట్టేపెట్టు. మనగుర్రాలు శైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ రత్నాలుతాపన ఒంగారంచూలలతో

అలంకరించి పూన్చు. గరుడధ్వజం కట్టు. చక్రమూ, గదా, శార్ఙ్గమూ మొదలైన ఆయుధాలు వుండవలసినచోట్ల వుంచు. నువ్వు కవచం వేసుకుని రా. పాంచజన్యం నీకు వినపడేసరికి ఆగమేఘాలమీద తేలాలి రథం ” అన్నాడు.

“నీ ఆజ్ఞప్రకారం యావత్తూ సిద్ధంచేస్తాను ” వినయంగా విన్నవించాడు దారుకుడు — “ కాని అంతవరకూ అవసరంవస్తుందా అని నా మనవి. నువ్వు సారధ్యంచేస్తూవుంటే, అర్జునుణ్ణి ఎవ్వడు అడ్డుకునేవాడు? నీ రక్షణ, అర్జునుడి సామర్థ్యమూ లోకానికి తెలియనే తెలుస్తుందిప్పుడు ” అన్నాడు.

అలా కృష్ణుడితమకం నివారించి, పాంచజన్యం ఏసాంకేతికంతో పూరిస్తే రథం పట్టుకువెళ్ళాలో అడిగి తెలుసుకున్నాడు దారుకుడు. ‘ఆబోతు రంకెవేసినట్టు పాంచజన్యం పూరించగానే రథం పట్టుకురావా అన్నాడు కృష్ణుడు. ‘వినీవినడంకోసే మెగుపులా వురికిస్తాను రథం’ అన్నాడు దారుకుడు. ఇలా ఇక్కడ సారథిలో మాట్లాడుతున్నాడు కృష్ణుడు. అక్కడ అర్జునుడు —

అర్జునుడి కల

కృష్ణుడు ఏర్పరిచిన దర్భశయ్యమీద పడుకుని, ప్రతిజ్ఞసాధించే విధానం ఆలోచిస్తూ నిద్రపోయాడు అర్జునుడు. నిద్రలో వొక కల :

శ్రీకృష్ణుడు తన కిందకి వచ్చాడు. ఎదురులేచాడు అర్జునుడు. తన దర్భశయ్య కృష్ణుడికి ఇచ్చాడు. తాను పక్కకితప్పుకుని నుంచున్నాడు.

“విచారించకు ” దర్భశయ్యమీద కూచుంటూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “ విచారించే మనిషి శత్రువులచేత కూలిపోతాడు. తన కార్యం తాను నెరవేర్చుకోలేడు. అంచేత విచారానికి అవకాశమివ్వకు ” అన్నాడు.

“ ఎలా పోతుంది ఈ విచారం! ప్రతిజ్ఞ పూనాను కదా! నాబలమూ, పౌరుషమూ కాదనిపించి, ఎలాఅయినా నాప్రతిజ్ఞ భంగ పరచాలని చూస్తాడు గురువు ద్రోణాచార్యులు. కృష్ణుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని కౌరవబలం యానత్తు అడ్డంవస్తుంది. అందరి వెనకా భద్రంగా వుంటాడు జయద్రథుడు. ఇదంతా తలుచుకుంటే విచారించకండా ఎలా వుండడం? ” అన్నాడు అర్జునుడు.

“ అవును. అది నిజమే ” ఉపాయం ఆలోచిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు. ఆచమనంచేసుకుని తూర్పుదిక్కు మొహంచేసుకుని నుంచున్నాడతడు. అర్జునుణ్ణి చూస్తూ మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

“ శివుడికి పరమసాధనం పాశుపతం. అది నీకు బాగా తెలిసిందో, జయద్రథుణ్ణి ఇట్టే చంపేస్తావు. ఆ మహాస్త్రం ముష్టికమూ ధ్వజకమూ మంత్రపూర్వకంగా తెలుసుకోడం మంచిది. అందుకోసం ఆ మహాదేవుణ్ణి మనస్సులోపెట్టుకుని, భక్తిపూర్వకంగా ధ్యానం చెయ్యి. ”

అర్జునుడు ఆచమనం చేసుకున్నాడు. నేలమీద కూచున్నాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించాడు.

కృష్ణుడు అర్జునుడి కుడిచేయ్యి పట్టుకున్నాడు. ఇద్దరూ ఆకాశం మీదికి ఎగిరారు. ఎగురుతూ ఉత్తరందిక్కు వెళ్ళారు. చారణులూ, సిద్ధులూ, గంధర్వులూ వున్న ప్రదేశాలు చూస్తూ, అలాఅలా తేలి పోతూ కైలాసం వెళ్ళారు.

సెలయేళ్ళతోనూ, సరోవరాలతోనూ, పూలతీగలుచుట్టుకున్న చెట్లతోపులతోనూ ఎంతోఅంత గొప్పగావున్న కుబేరుడి విహార ప్రదేశాలు చూస్తూ ముందుకి తేలిపోయారు. అక్కడ వొకదగ్గిర గొప్పగొప్ప మణులతో ప్రకాశిస్తూవున్న వొక మహామందిరం కనిపించింది.

కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ ఆ మహామందిరంలో ప్రవేశించారు. అందులో శివుడు పార్వతీదేవితో కొలువుతీర్చి కూచునివున్నాడు. వెయ్యి సూర్యబింబాలలా ప్రకాశిస్తూ వున్నా డతడు. ప్రమథులు చుట్టూ కిటకిటలాడుతున్నారు. దేవతలు సేవిస్తున్నారు. మహామునులు స్తోత్రాలు చేస్తున్నారు. అపురసలు సంగీతం పాడుతున్నారు.

కృష్ణార్జునులు చూశారు. ఓంకారపూర్వకంగా శివుడికి దండ ప్రణామంచేశారు. చిరునవ్వుకళ్ళతో చల్లనిచూపు చూశాడు శివుడు. తియ్యనిమాటలతో ఇద్దరికీ స్వాగతంచెప్పాడు. “ ఏంకావాలి? ఎందుకలా వచ్చారో చెప్పండి. మీరుకోరింది వెంటనే ఇస్తాను ” అన్నాడు.

కృష్ణార్జునులు అంజలిబంధాలు నమశ్శమిద కీలించారు. భక్తి హృదయాలతో ఎన్నోవిధాల శివుణ్ణి స్తుతించారు. .

“ పాశుపతం కోరుకో అంటూ అర్జునుడికి బోధించాడు కృష్ణుడు. అందుకని శివుణ్ణి తదేకదృష్టితో చూశాడు అర్జునుడు. సర్వశయ్యమీద పడుకునేముందు కృష్ణుడికి నేను అర్పించిన పూజా ద్రవ్యాలూ, నూలూ, చందనమూ మొదలై నవి శివుడి దివ్యదేహాంమీద కనిపించాయి. ఆశ్చర్యపోయాడు అర్జునుడు. శివుడూ, శ్రీకృష్ణుడూ - ఇద్దరూ వొక్కటే అని గ్రహించా డతడు. తలవ్రాపాడు. “ దేవా, నీదివ్యాస్త్రం పాశుపతం ప్రసాదించు ” అని ప్రార్థించాడు.

కృష్ణుణ్ణి, అర్జునుణ్ణి చిరునవ్వుతో చూశాడు శివుడు. “ అమృత మయమైన ఆసరోవరంలో నా భనుసూన, బాణాలూ వున్నాయ్. అక్కడికి వెళ్ళి, అవి పట్టుకురండి ” అని సెలవిచ్చాడు.

శివుడిదగ్గిరవున్న కొందరిని వెంటపెట్టుకుని ఆయన సెలవిచ్చిన సరోవరం దగ్గరికి వెళ్ళారు కృష్ణార్జునులు. ఆసరోవరంలో రెండు ఘోరసర్పాలు కనిపించాయి. నాలుకలు చాస్తున్నాయవి. విష

జ్వాలలు కక్కుతున్నాయి. ఇద్దరూ ఆశ్చర్యపోయారు. అడంతా దివ్యాస్త్రాల విలాసం అంటూ అవగతంచేసుకున్నారు.

కృష్ణార్జునులు ఇద్దరూ పాదాలు కడుక్కున్నారు. ఆచమనం చేసుకున్నారు. పాములదగ్గరికి వెళ్ళారు. ఉభయులూ వేదాలు తెలిసిన వాళ్ళే కనక శతకుద్రీయం జపించారు. శివుణ్ణి ధ్యానించారు.

రెండుపాములూ ధనుస్సు, బాణమూ అయి ప్రత్యక్షమయాయి. కృష్ణార్జునుల సంతోషం చెప్పతరంకాదు. ఇద్దరూ ఆ ధనుర్బాణాలు తీసుకువచ్చారు. శివుడి సన్నిధిని పెట్టారు.

నీలలోహితవర్ణుడైన వొక బాలబ్రహ్మచారి శివుడిపక్కం నింది లేచాడు. అఖండమైన బలవంతుడిలా అవుపించాడతడు. తిన్నగా వచ్చి అతడు ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు. ధనుస్సుకి బాణం తొడిగాడు. బాణంతో కూడా నారిలాగాడు. దాని స్థానకమూ, ముష్టిప్రకారమూ ఏకాగ్రదృష్టితో చూశాడు అర్జునుడు. అతడికి మంత్రం ప్రసాదించాడు శివుడు. పరిగ్రహించాడు అర్జునుడు.

శివుడు మళ్ళీ ఆజ్ఞాపించడంతోనే ధనుస్సు, బాణమూ దివ్య సరస్సులో పెట్టివచ్చాడు అర్జునుడు. వికసించిన పద్మంలా వుంది శివుడి మొహం. చూశాడు అర్జునుడు.

లోగడ అడివిలో శివుడు ఇచ్చిన వరమూ, ఆనాటి దర్శనమూ కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది అర్జునుడికి. అవగతమయింది శివుడికి. “అవును. నిజమే నువ్వు భావిస్తున్నది సందేహం లేదు” దయారసం వొలికిపోతూన్న చూపులతో అన్నాడతడు.

పాశుపతం ప్రస్ఫుటంగా గ్రహించాడు అర్జునుడు. అతడి శరీరం గరిపొడిచింది. తన అభిలాషకి ఇక అడ్డులేదని నిశ్చయించుకున్నాడు.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ శివుడి పాదాలమీద నుదుళ్ళు
మోపారు. పదేపదే నమస్కారాలుచేశారు. సంతోషంతో వాళ్ళ
శరీరాలు పులకరించాయి. ఉభయులూ శివుడి సెలవుతీసుకున్నారు.
శిబిరానికి వచ్చేశారు.

కల ముగిసింది. అర్జునుడు కళ్ళు విప్పాడు. తెలతెలవారుతూ
వుంది.

అప్పటికి ఇంకా దారుకుడితో మాట్లాడుతూనేవున్నాడు
శ్రీకృష్ణుడు.

ద్రోణ పర్వం

మూడో అశ్వాసం

అర్జునుడు ఎలా ప్రతిష్టపట్టడమూ, అది నిర్వహించడంకోసం ఆరాత్రి కృష్ణుడు అన్ని పోకడలు పోవడమూ విని గుండెలో రాయి పడ్డట్లు అయింది ధృతగాష్ట్రుడికి.

“తెల్లవారాక ఏంజరిగింది? పాండవులు ఏం చేశారు? సమ్మతం కున్నారా? మనవాళ్ళు, అడ్డుపడ్డాడా ద్రోణాచార్యులు? సంజయా, చెప్పు, బేజారయిపోతూవుంది నాగుండె” పెదవులు తడుపుకుంటూ అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

“అదే చెపుతున్నాను విను” అంటూ అందుకున్నాడు సంజయుడు — “తెల్లవారింది. నందిమాగధులు మధురగీతాలు పాడారు. పాఠకులు వేదాలు చదివారు. ఆసందడి విని ధర్మరాజు మేలు కున్నాడు. కాల్యకృత్యాలు తీర్చుకున్నాడు. స్నానమందిరానికి వెళ్ళాడు. మంత్రాలతో పరిశుద్ధమైన నీళ్ళు పరిచారికలు బంగారం కలశాలతో పట్టుకువచ్చినవి స్నానంచేశాడు. చక్కగా ఉనికిపెట్టిన వస్త్రాలు కట్టుకున్నాడు. గమ్మనిపోతూవున్న గంధాలు పూసుకున్నాడు. ఘనఘనమలాడుతూవున్న పూలమాలలు వేసుకున్నాడు. దేవతార్చన చేసుకున్నాడు. శోమమూ అదీ ముగించాడు. లోగిళ్ళుదాటి వాకిలికి వచ్చాడు. అక్కడ ఆవులూ, బంగారమూ, వస్త్రాలూ, మణి భూషణాలూ బ్రాహ్మణికి దానంచేశాడు. వారి ఆశీర్వాదాలు పుచ్చు కున్నాడు. ఏనుగుమొగసాల దాటి ఆస్థానమండపానికి వచ్చాడు.

ఉదయపర్వతంమీద సూర్యుడిలాగ సింహాసనమెక్కి కూచున్నాడు. కొలువుతీర్చాడు.

విలాసవతులు చామరాలు వేశారు. తక్కిన పరిజనం ఎవరి పనుల్లోవాళ్ళు నిలిచి కొలువుచేశారు.

ఇంతలో ద్వారపాలకుడు వచ్చాడు. “శ్రీకృష్ణులవారు వేంచేశారు” అని విన్నవించాడు. “దయచేయమను” అన్నాడు ధర్మరాజు. శ్రీకృష్ణుడు కొలువులోకి వచ్చాడు. ఆయనకి తగిన ఆసన మిచ్చాడు ధర్మరాజు. ఎంతోఅంత ఆదరించాడు. గౌరవసత్కారాలు చేశాడు.

“రాత్రి సుఖంగా గడిచిందికదా!” అని కుశలప్రశ్నచేశాడు ధర్మరాజు.

“వేరే అడగాలా నువ్వు” అన్నాడు కృష్ణుడు — “నిన్ను చూస్తూవుంటే సుఖానికి కొదవేమిటి నాకు.”

అంతలో భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, సాత్యకీ, ద్రౌపది కుమాభూ, ఘటోత్కచుడూ, ద్రుపదుడూ, ధృష్టద్యుముడూ మొదలైన పాంచాలకుమాభూ, విరాటరాజూ, కేకయులూ మొదలైనవాళ్ళు వచ్చారు. ఎవళ్ళకి తగిన ఆసనాలు వాళ్ళకి నియోగించాడు ధర్మరాజు. సాత్యకీని తన ఆసనంపక్క కూచోపెట్టుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“కృష్ణా,” అందరూ కూచున్నాక కృష్ణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు — “మాపడ్డపాట్లూ, మారాజ్యం పోగొట్టుకోడమూ నిన్ను కలతపెట్టాయి. అర్జునుణ్ణి గెలిపించాలని మాపక్షం వహించావు. భక్తవత్సలుడివి. అందుకనే అతడి సారథి వయావు. అలాంటపుడు — పైగా మమ్మల్ని రక్షించమని మేం మాటిమాటికీ చెప్పడమందుకూ? అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞమాత్రం మనస్సులో వుండనీ, దుఃఖ

మహాసముద్రం మధ్యలో వున్నాం మేం. మమ్మల్ని గట్టుచేర్చడానికి నువ్వే తెప్పవి. ”

“ ఆచింత నువ్వు ఏమాత్రమూ పెట్టుకోవద్దు ” అంటూ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు — “ అర్జునుడు ఇచాళ శత్రుసైన్యం చించి చెండాడేస్తాడు. భూతప్రేతాలు మాంసాలు తినీ, రక్తాలు తాగీ తందనా లాడేట్టు చేస్తాడు. నీమెప్పు సంపాదిస్తాడు. జయద్రథుణ్ణి హతవారుస్తాడు. శత్రువులగుండెలు బద్దలయేట్టు విజృంభిస్తాడు. ”

కృష్ణుడు ఇలా అంటూనే వున్నాడు, అర్జునుడు వచ్చి అన్న గారికి నమస్కరించాడు. లేచితమ్ముణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. “తమ్ముడూ, గెలుపు నిశ్చయం నీకు. తళతళమంటూవున్న నీవర్చస్సే చెపుతోందిది. కృష్ణుడూ ప్రసన్నుడయి కనిపిస్తున్నాడు ” ఆశీర్వాదిస్తూ అన్నాడతడు.

“ అన్నయ్యా, నీకు భద్రమేకదా! ” అన్నాడు అర్జునుడు — “ కృష్ణుడి దయవల్ల అద్భుతమైన కలకన్నాను. అది నువ్వు, మన వాళ్ళూ అందరూ వినాలి ” అంటూ రాత్రి తనకి వచ్చిన కల పూస గుచ్చినట్టు వినిపించాడు. ధర్మరాజూ, అతడితోపాటు అక్కడ కొలువులోవున్నవాళ్ళూ అందరూ ఆశ్చర్యమూ, ఆశ్చర్యానికి మించిన ఆనందమూ అనుభవించారు. కొలవు కొలువంతా తలవొంచి శివుడికి నమస్కరించింది.

తరవాత అందరినీ యుద్ధసన్నాహాలకని ఆదేశించాడు ధర్మరాజు. యావన్మంది యోధులూ, సంతోషంతోనూ, ఉత్సాహంతోనూ బయలుదేరారు. చరచరా యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. కృష్ణార్జునులూ, సాత్యకీ ధర్మరాజుకి నమస్కరించి, ఉల్లాసంతో పైకివచ్చారు. ముగ్గురూ ముందు అర్జునుడి విడిదికి వెళ్ళారు. శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడి రథం సిద్ధంచేశాడు. గెలుపుకలిగించే మంత్రాలు ప్రయోగించి దాన్ని

ఉజ్వలం చేశాడు. అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యుడిలా ప్రకాశించి దది.

యుద్ధానికి సిద్ధంగా ధనుర్బాణాలు పట్టుకుని బయలుదేరాడు అర్జునుడు. బ్రాహ్మలు ఆశీర్వాదాలుచేశారు. తన మహారథానికి ప్రదక్షిణంచేశాడతడు. నమస్కరించి, మీదికెక్కాడు. మేరుపర్వత శిఖరమీద ప్రకాశించిన సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు.

కృష్ణుడు నొగలమీద కూచున్నాడు. సాత్యకి అర్జునుడివెనక కూచున్నాడు. బుధశుక్రలమధ్యవున్న చంద్రుడిలా అవుపించాడు అర్జునుడు.

పుణ్యపాఠకులు వేదాలు చదివారు. వందిమాగధులు స్తోత్ర గీతాలు పాడారు. తమకి జయమూ, కౌరవులికి అపజయమూ సూచిస్తూ అనుకూలవాయువులు వీచాయి. శుభశకునాలు కనిపించాయి.

“మనం తప్పకండా గెలుస్తాం” అవన్నీ పరికిస్తూ సాత్యకితో అన్నాడు అర్జునుడు — “ఎన్నో శుభశకునాలు కనిపిస్తున్నాయి మనకి. నేనేమో నాప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చడానికి వెళతాను. సువ్యూమాత్రం ధర్మ రాజురక్షణకోసం వుండాలి. ఏమంటావా? జయద్రథుణ్ణి చంపడం ఎంతఅవసరమో, ధర్మరాజుని రక్షించుకోడమూ అంతే అవసరం మనకి. అంచేత వొకటి నేనూ, వొకటి నువ్వూ పంచుకోడం ధర్మం. సువ్యూవుంటే నేను వున్నట్టే భావిస్తాడు అన్నయ్య. నాకోసం సువ్యూ ఏమీ భయపడకు. నాకోసం కృష్ణుడున్నాడు. నామీద ఈగన్నా వాలదు. అయితే అన్నయ్యదగ్గర ఈయన లేడుగూ! నువ్వే వుండాలి. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతుడు ద్రోణాచార్యులు తెలుసు కదా నీకు! అంచేతే అన్నివిధాలా రాజరక్షణకోసం వుండితీరాలి సువ్యూ” అన్నాడు.

అర్జునుడి మాటప్రకారం సాత్యకి ధర్మరాజు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. అప్పటికే ధర్మరాజు సర్వసన్నాహంకోసం సిద్ధంగా వున్నాడు. అతడి మొహంకోసం యుద్ధోత్సాహం తాండవిస్తోంది. ఆకాశమంటుతూ చంద్ర ధ్వజం రేప రేపలాడుతోంది.

ధృతరాష్ట్రుడు : పుత్రకోకాగ్ని, క్రోధాగ్ని - రెండూ పెన వేసుకుని మృత్యువులాగ వచ్చివుంటాడు అర్జునుడు. ఎలాగూ అతణ్ణి ఎదిరించలేరు కారవులు. ఏంకొంప ముల్గింకో! పట్నంలో వొక్కసారి ఇంటింటా ఏడుపులు వినిపించాయి. జయద్రథుడి ఇంటిదిక్కు మరింత గొల్లుమన్నారు.

నేనూ, ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ నెత్తికొట్టుకున్నాం. ఏంలాభం! కృష్ణుడిమాట చెవిని పట్టాడు కాదు మర్యోధనుడు. కర్ణుడూ, శకునీ, దుశ్శాసనుడూ సంధికాకండా పుణ్యంకట్టుకున్నారు. అందరినీ ఇప్పుడు హతవాల్చుకుంటున్నారు. అసహాయమూరుడు అర్జునుడు. శివుడితో సరితూగుతాడు. అతడు వొక్కడే లోకాలన్నీ వూదేస్తాడు. అతడికి శ్రీకృష్ణుడు సారిధట! ఇక చెప్పేదేముంది? ఎంత మొత్తుకున్నా తగ్గాడుకాదు నాకొడుకు. ఏంచేసేది? సరే, అదలా వుండనీ. న్యాయ మైతేనేం, అన్యాయమైతేనేం! అర్జునుడు అలా రావడంతోనే, ఏక మయి కారవులు ఏంచేశారట!

సంజయుడు : మహారాజా, ఇప్పుడు ఎంతవిచారించినా నీరు పోయాక గట్టువెయ్యడమే అవుతుంది. ఆనాడు మాయజూదం మాన్పించావు కావు. సంధికి సమ్మతించావు కావు. లోకంలుబ్ధుడని నిందిస్తుంది నిన్ను. అధర్మపరుడవని దుష్కృతి పోస్తుంది. ఎందుకు నిందించడూ అంట. పాండవురాజు అంతఃసునంగా పాలించాడు, రాజ్యం. వంశానికి పేరూ, ప్రతిష్ఠలూ శిశుకువచ్చారు పాండవులు. వాళ్ళతండ్రి భాగం

వాళ్ళకి ఇవ్వడం మానేశావు. పైగా సాకు కొడుకుమీద పెడుతున్నావు. ఎందుకని ఎందుకంటా! నీదుర్మితే ఇదంతా.

అసలు గాండీవం గర్జిస్తే - పాంచజన్యం ఘోషిస్తే - దేవతలే గజగజలాడతారు తక్కినవాళ్ళు వొక లెక్కేమిటి? కౌరవులు ఏంచేశారని అడుగుతున్నావు నువ్వు కౌరవులు ఏంచేస్తారు? కపిధ్వజంతో విరుచుకుపడుతూన్నా ఆమహారథంతో యుద్ధంచేశారు. అదే చెపుతున్నాను. ధైర్యంవహించు. విచారించకు. విను.

పద్మాలుగోరోజు

అవాళ పెందరాళే యుద్ధానికి బయలుదేరాడు ద్రోణాచార్యులు. ఉత్సాహంతో దేదీప్యమానంగా వున్నా డాయన. శంఖంపూరించి, వొక్కసారి సైన్యమంతటా తిరిగాడు. మన యోధులూ చరచరా ఆయుధాలు సవరించుకున్నారు. ఒకళ్ళతో వొకళ్ళు ప్రజ్ఞలు చెప్పుకున్నారు.

“ఏం అర్జునుడు ఇంత ఆలస్యంచేశాడేం?”

“కృష్ణుడు తరుముకు రాడేం?”

“భీమన్నగారి పత్తా ఫికరూ లేదే?”

అంటూ సింహనాదాలుచేశారు. శంఖాలు పూరించారు. అల్లె తాళ్ళు మోగించారు. ఓ, సేనసేనంతా సముద్రఘోషలా వుంది.

“నువ్వు, భూరిశ్రవుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, అశ్వత్థామూ, వృషసేనుడూ, కృపాచార్యులూ కలిసి “వుండండి” జయద్రథుడితో అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు - “మన సైన్యాల్లోంచి మంచిమంచివి ఏది పద్మాలుగువే? ఏనుగులూ, అరవై వేల రథాలూ, లక్ష గుర్రాలూ, పదిలక్షల కల్బలమూ దగ్గిరపెట్టుకోండి. నేను పన్నిన క్రూరహానికి వెనక మూడుయోజనాలమేర దింట్టగా నిలవండి. దాంతో

దేవతలైనా నిన్ను తేరిచూడలేరు. పాండవులువొక లేక్కేమిటి!” అన్నాడు.

ఈవర్షాటుతో బాగా కుదుటపడ్డాడు జయద్రథుడు. ద్రోణుడు చెప్పిన యోధులూ, సైన్యమేకాక, తన సైంధవసైన్యంనించీ మంచి సదివేలమంది గుర్రపురాతుల్నీ దగ్గిరపెట్టుకున్నాడు.

శకటవ్యూహం

ఇరవైనాలుగు కోసుళ్ళు పొడవూ. పదికోసుళ్ళు వెడల్పూ పెట్టి బ్రహ్మాండమైన శకటవ్యూహం పన్నాడు ద్రోణాచార్యులు. దానిలో వెనకటి సగంభాగంలో గర్భవ్యూహంగా పద్మవ్యూహం పన్నాడు. పద్మవ్యూహం మధ్య మొదలుపెట్టి తిన్నగా జయద్రథుడు వ్రున్న సేన వరకూ సాగినట్టు సూచీవ్యూహం పన్నాడు. సూచీవ్యూహం ద్వారం దగ్గిర కృతవర్మని నిలబెట్టాడు. అతడి వెనక సుదక్షిణుణ్ణి పెట్టాడు. సుదక్షిణుడి వెనక ఆస్తులైన వొక లక్షమంది యోధులు ముందుపెట్టి దుర్యోధనుణ్ణి నిలబెట్టాడు. ఆ వెనక కర్ణుడూ మొదలైన యోధులతో సైన్యం పెట్టి జయద్రథుణ్ణి వ్రుంచాడు. ఆమహావ్యూహం చూసి దేవతలే నిచ్చెరపోయారు.

“నేను వొక్కణ్ణే అర్జునుణ్ణి అడ్డేస్తాను” ఉద్రేకంతో అరిచాడు దుగ్మర్షుణుడు. తన చతురంగబలాలు వేసుకుని వ్యూహానికి ఆరువేల మూరలు ముందుకి వచ్చి నుంచున్నాడు. దుశ్శాసనుడూ, వికర్ణుడూ కూడా తమబలాలతో అలాగే వచ్చి అతడి దగ్గిర నిలబడ్డారు.

అభేద్యంగావుంది శకటవ్యూహం. ద్వారందగ్గిర ద్రోణసేనాని నిలబడ్డాడు. తెల్లటి వస్త్రాలు. తెల్లటి తలపాగా. తెల్లటి కవచం. ఎర్రటిగుర్రాలు. వేదికాపతాకం. చేతిలో జెర్రిపోతులాంటి ధనుస్సు.— యముడిలా చూస్తున్నాడు. ఆమహారథి రక్షణకింద ఆమహాసైన్యం

సముద్రాలూ, కొండలూ, అడవులూ—అన్నిటితోనూ ఈభూమం
డలమే మింగెయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్నట్టు వుంది. చూసి సంతోషం
పట్టలేకపోయాడు దుర్యోధనమహారాజు.

అంతలో కళ్ళు జిగేలుమన్నట్టు కనపడింది అర్జునుడి వానర
పతాకం. హనుమంతుడి విజృంభణతో భయంకరంగావుం దది. అర్జు
నుడిరథానికి చేరువగా వీరసైన్యాలు నడిపించుకువచ్చి ధృష్టద్యు
ముడూ, నకులుడి కొడుకుశతానీకుడూ బారులుతీర్చారు. శంఖాలూ
మృదంగాలూ, భేరీలూ, సింహనాదాలూ వొక్కసారి చెలరేగాయి.
అర్జునుడు దేవదత్తమూ, శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యమూ పూరించారు.
పతాకంమీద హనుమంతుడు అట్టహాసంచేశాడు. అదంతా విని మన
సైన్యాల గుండెల్లో పిడుగులుపడ్డట్టయింది.

మనసేనలో రాళ్ళవాన కురిసింది. ఉల్కలు రాలాయి. పిడుగు
గులుపడ్డాయి. వాటితో రణవాద్యాలూ మితిమీరాయి. కౌరవయో
ధులు వొకళ్ళ నొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారు. సింహనాదాలు చేశారు.

“సముద్రం నిలిపేసిన యానాపొడ్డులాగ అర్జునుణ్ణి నేనే అడ్డే
స్తాను” ముందికి వుండుతూ పురిమాడు దుర్మర్షణుడు. పెద్ద ఏనుగు
సైన్యం వేసుకుని అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళాడు.

తొలిముద్ర

“వీణ్ణి తొలిముద్ర చేసుకుంటాను” నవ్వుతూ కృష్ణుడితో
అన్నాడు అర్జునుడు — “పోనీ మనరథం, వాడిమీదికి.”

అర్జునుడి నోట్లొమాట నోట్లొనే వుంది, పగ్గాలు సడలించాడు
కృష్ణుడు. బరిమీద పాంలాగ ముందుకు పరిగెత్తింది రథం. మేఘాలు
పర్వతాలు కప్పేసినట్టు దుర్మర్షణుణ్ణి, అతడిఏనుగుల్ని ముంచెత్తాయి
అర్జునుడి బాణాలు,

ఒక్కడేవచ్చాడు అర్జును డంటూ లెక్కాజమా లేకండా ఫిరాయించారు మన రథికులు. ఎంతమంది మీదికివస్తే అంత ఉల్లాసం అర్జునుడికి. తనచేతి చేవంతా చూపించడం మొదలుపెట్టాడతను. క్షణాలమీద వందలు వందలు, వేలు వేలు తలకాయలురాలి రణస్థలమంతా నిండిపోయాయి. కాంతయినా మాయని మొహలతో ఆ ప్రదేశం పూసిన తామరచెరువులా అవుపించింది. సగలతోకూడా రక్తంలో ఘులిగి కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి ఏనుగులు. జంట మెరుపులతో, ఎర్రటిసంధ్యలో మేఘాలు ఎలావుంటాయి, అలా అవుపించా యిది.

అలా శత్రుసేన హతవారుస్తూనేవున్నాడు అర్జునుడు. ఒకవంక మీదపడుతూనేవున్నారు శత్రువులు. రకరకాల బాణాలు కుక్కరిస్తూనేవున్నారు.

ఏనుగులతోండాలు ఎగిరిపోతున్నాయి. గుర్రాల మొండేలు కూలిపోతున్నాయి. రథికుల శిరస్సులు తుళ్ళిపోతున్నాయి. సారథుల తలకాయలు రాలిపోతున్నాయి. రథాలు గుండపిండయిపోతున్నాయి. పదాతుల శవాలు దొల్లిపోతున్నాయి. వీటన్నిటో కాలుపెట్టడానికి వీలులేకండావుంది రణరంగం.

“అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించండి.”

“అర్జునా ఎటాపోతావు?”

“అర్జునా ఇటురా!”

“అర్జునా, నిలూ నిలూ నడుకుతా.”

“అర్జునుణ్ణి పట్టుకోండి.” —

మనవాళ్ళ కేకలు అంతాపంతూ లేకండావున్నాయి. శవాల

మీద శవాలు పడిపోతూనేవున్నాయి. అయినా దొమ్మిగా అర్జునుడి మీద కలబడి పోరాడుతూనేవున్నారు మనవాళ్ళు.

అర్జునుడికళ్ళు కెంపుల్లా ఎర్రపడ్డాయి. ముందూ వెనకూ, వల
పటా దాపటా - ఎన్నో అన్ని సెలయేళ్ళు వొక్కసారి వుప్పొంగి
నట్టు వొక్కమొగిని విజృంభించాయి అతడి బాణాలు. దాంతో
దుర్మర్షుణుడిసేన చిందరవంగర అయిపోయింది. వీరుల ధనుస్సులు
విరిగిపోయాయి. నెత్తురు వరదలయింది. ఏనుగులు పీనుగులయాయి.
కాల్బలము తునాతునకలయింది. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు
తుక్కుతుక్కుయాయి. రథికులు రాలిపోయారు. సారథులు చచ్చిపో
యారు. ఇంకేముంది, తోకముడిచేశాడు దుర్మర్షుణుడు. అతడివెంట
సైన్యాలున్నా వుడాయించాయి. సమ్మెల్లుబాదీ, అంకుశాలు పొడిచీ,
కొరడాలు ఛెళ్ళుమనిషించీ, గట్టిగా గదమాయించీ వాహనాలు రొప్పు
కుని పటాపంచలయిపోయారు యోధులు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అంతలో ఎవడయినా అర్జునుణ్ణి అడ్డుకున్నాడా ?
లేకపోతే, అందరూ కట్టగట్టుకుని ద్రోణాచార్యులు వెనక్కి పారి
పోయారా ?

సంజయుడు : లేదు, దుర్మర్షుణుడు పారిపోవడంతోనే మన
యువరాజు దుశ్శాసనుడు దురుసుగా తోసుకువెళ్ళాడు. అతడి ఏను
గులు ముందుకి వురుకుతూవుంటే - గణాగణా గంటల మహాధ్వని
చెవులు దిమ్మెత్తించింది.

అర్జునుణ్ణి, అతడిరథాన్నీ బాణాలతో ముంచేశాడు దుశ్శాసనుడు.

అట్టహాసం చేశాడు అర్జునుడు. భూమి ఆకాశం దద్దరిల్లిపోయి
నట్టు దేవదత్తం పూరించాడు. గాండీవం మోగించాడు. చిత్రచిత్ర
మైన రాకడలతో రథం పరిగెత్తించాడు. జడివానలాగ బాణాలు
కురిపించాడు.

మన ఏనుగులు జజ్జరిల్లిపోయాయి. బురదలో కూరుకుపోతే కదలలేకండా ఎలావుండిపోతాయి, అలా నిలబడిపోయాయి. పెద్దగాలికి రాలిపోయే తాటిపళ్ళులాగ ఏనుగులమీద యోధులశిరస్సులు కింద రాలాయి. రకిరకాల నాగుపాముల్లాగ బాహువులు కుప్పలుపడ్డాయి. కత్తులూ, గదలూ, ధనుస్సులూ ఆచేతుల్లో పట్టుకున్నవి పట్టుకున్నట్టే వున్నాయి. వాటన్నిటితో రణరంగం ఎంతో అంత ఘోరంగానూ, అందంగానూ అవుపించింది.

అర్జునుడిబాణాలు గబగబా అంతటా విరజిమ్ముకు పడుతూ వుంటే, ఎక్కడపడితే అక్కడ - ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ వందలువందలు, వేలువేలు హతవారిపోయారు. ఎటుచూస్తే అటు తునకలయిపోతున్న రూపాలే. రక్తం కాగుతూన్న రూపాలే. బాణాలూ అగుస్తూన్న రూపాలే. గింజుకుంటూన్న రూపాలే. తూలిపోతున్న రూపాలే. పడిపోర్లుతున్న రూపాలే. నెత్తుకు కక్కుతున్న రూపాలే. చచ్చిపోతున్న రూపాలే. నాశనమైపోతున్న రూపాలే.

నిలవలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తనపై న్యంతో సహా పలాయనం చిత్తగించాడు.

“ఎటుపోతావు ? నిలబడూ ” అంటూ వెంటపడ్డాడు అర్జునుడు - “ పౌరుషంవొదిలేసి పారిపోతే చావు తప్పతుందా ? ఆగూ, అవాళ సభలో జజ్జుకూకొంకూ లేకండా అన్నవన్నీ మరిచిపోయావు. అనమానించావు తెచ్చుకున్నావు. మీఅన్నకీ తమ్ముళ్ళకీ తలవొంపులు! మీపెద్దలు విచారిస్తారు. పారిపోకు.” అంటూ వెంటాడాడు. వెన్ను మీద పదిబాణాలు ఫడీ ఫడీ తగిలించాడు. మళ్ళీ వెనక్కిచూస్తే వొట్టు నీకొడుకు. ద్రోణాచార్యులదిక్కు చూస్తూ పుంజాలుతెంపుకు పారిపోయాడతడు.

గురువా - శిష్యుడూ

దుశ్శాసనుడు పారిపోయాడు. జయద్రథుడిదిక్కే మనస్సంతా అర్జునుడికి. శకటవ్యూహాంమీదికి పురికించాడు రథం. ద్వారందగ్గిర ద్రోణాచార్యుల్ని చూశాడు. అల్లంతదూరంనించే నమస్కరించాడు.

“పాండురాజూ, ధర్మరాజూ, శ్రీకృష్ణుడూ ఎంతో నువ్వు అంతేనాకు” - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పినప్రకారం చేతులుజోడిస్తూ ద్రోణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు - “అశ్వత్థామనీ నన్నూ వొక్కలాగే ప్రాణంతో సమానంగా చూశావు నువ్వు. నామేలు విచారించు. నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. నీదయతో వ్యూహం ప్రవేశిస్తాను. ఆశీర్వాదించు. జయద్రథుణ్ణి చంపి ప్రతిజ్ఞ నిలుపుకుంటాను.” అన్నాడు.

“నన్ను గెలవకండా జయద్రథుడిదగ్గిరికి ఎలా వెళతావు?” చిరునవ్వుతో అర్జునుణ్ణిచూస్తూ అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు. అంటూనే బాణాలు వేయడం లంకించుకున్నాడు. అర్జునుణ్ణి, అతడి గుర్రాల్ని, కృష్ణుణ్ణి బాణాలతో ముంచెత్తాడు.

“అయితే యుద్ధానికి అనుజ్ఞ దయచెయ్యి” అన్నాడు అర్జునుడు. గురువు అనుమతిపొంది గాండీవం సారించాడు. రివ్వుర్నివ్వుని తొమ్మిదిబాణాలు గురువుమీద రువ్వాడు. ఇట్టే వాటిని సగంలోనే నరికేశాడు ద్రోణుడు. పైగా కృష్ణునిమీదా, అర్జునుడిమీదా బాణాలు కుప్పించాడు.

ద్రోణుడి ధనుస్సు విరగ్గొట్టేయ్యాలనుకున్నాడు అర్జునుడు. ధనుర్వేదంలో మహాచార్యుడు ద్రోణుడు. చూపుల్లోనే అర్జునుడి అభిప్రాయం గ్రహించేశా డాయన. చప్పున అర్జునుడి అల్లెతాడు వొకబాణంతో నరికేశాడు. ఆవుపుని అర్జునుణ్ణి, అతడి సారథి కృష్ణుణ్ణి, వానరపతాకాన్నీ బాణాలతో కప్పేసి, చిరునవ్వు నవ్వాడు.

అర్జునుడి కళ్ళల్లో కెంపులు మెరిశాయి. చటుక్కున గాండీనానికి అల్లెతాడు తొడిగాడు. వరసపెట్టి గురువుమీద బాణాలు కురిపించాడు. అతడి ఉభయపక్షాల వున్న సేనమీదా కరుకైన బాణాలు కుమ్మరించాడు.

గాండీవనించి వచ్చిపడుతూన్న దారుణమైన బాణాలికి వజ్రాయుధం తగిలి కూలిపోయిన పర్వతాల్లాగ అస్తవ్యస్తంగా పడిపోయాయి మన ఏనుగులు. పెద్ద గాలికి తూలిపోయిన మేఘాల్లాగ నాలుగుదిక్కులా చెల్లాచెదరయిపోయాయి రథాలు. కీలుకాడు కీళ్ళు పూడదీసేస్తే విరిగిపడ్డబొమ్మల్లాగ దొర్లిపోయాయి గుర్రాలు. పెద్ద ప్రవాహం వచ్చి పడిపోయిన మహారణ్యంలాగ చాపకట్టగా చచ్చి పడ్డారు పదాతులు.

చూశాడు ద్రోణుడు. గట్టి దొక బాణం గురిచూసి అర్జునుడి గుండెలమీద నాటించాడు. దెబ్బతో విలవిలలాడిపోయాడు అర్జునుడు. కాని అంతలోనే జల్గుకున్నాడు. మంచిదానైన బాణాలు ఆ ద్రోణుడి మీద తగిలించాడు.

అయిదుబాణాలు కృష్ణుడిమీద కొట్టాడు ద్రోణుడు. అర్జునుడి మీద డబ్బయిబాణాలు రువ్వాడు. వానరపతాకంమీద మూడు బాణాలు వేశాడు. రథంమీద దిమ్మరించిన బాణాలికి లెక్కా జమా లేదంటే నమ్ము. కిరణాలు విరజిమ్ముతూన్న సూర్యుణ్ణి వానమేఘాలు ముసురుకున్నట్టు బాణాలు విరజిమ్ముతూన్న అర్జునుణ్ణి శరవర్షంతో ఆక్రమించాడు ద్రోణాచార్యులు. ద్రోణుడి ఆసరాచూసుకుని అదే సమయమన్నట్టు మనసైనికులు ఎగబడ్డారు. అదిచూస్తేమాత్రం రాళ్ళు తేలిపోయి, బెండ్లు మునిగిపోతాయా అనిపించింది నాకు.

వయసులోవున్న అర్జునుడు ముసిలిద్రోణుడిదగ్గర చిక్కుపడి పోయాడు. అతణ్ణి దాటి అవతలికి అడుగుపెట్టలేకపోయాడు.

“అనవసరమైన జాప్యం అనర్థకానికి హేతువు” పరిస్థితి చూసి హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు - “ద్రోణుడితో పంతం పెట్టుకోవద్దు. చప్పున శకటవ్యూహం ప్రవేశిద్దాం. మరోతలంపు పనికిరాదిప్పుడు” అన్నాడు.

“నువ్వు ఎలాచెపితే అలాగే చేస్తాను” అన్నాడు అర్జునుడు. ద్రోణుడి కుడిపక్కనించి ప్రదక్షిణంగా రథం పోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. బాణాలువేస్తూనే లోపలికి బయలుదేరాడు అర్జునుడు.

“ఏమిటోయి ఇదీ?” నవ్వుతూ అన్నాడు ద్రోణుడు - “శత్రువుని చంపకండా ఇష్టంవచ్చినట్టు బయల్దేరావు. గొప్పవాడివే. ఎక్కడైన వుందా ఇదీ!” అంటూ వెంటపడ్డాడు.

“గురుదేవుడివి, శత్రు వెలా అవుతావు!” అన్నాడు అర్జునుడు - “నువ్వు కోపంతెచ్చుకుంటే నాకు సాధ్యమేనా ఎదిరించడం? శివుడికేమో కాని” అంటూ శకటవ్యూహం చొచ్చుకుపోయాడు. అతడివెంట అతడి చక్రరక్షకులు పాంచాలకుమారులు యుధామన్యుడూ, ఉత్తమాజుడూ కూడా లోపల ప్రవేశించారు.

గర్భవ్యూహమైన పద్మవ్యూహం మధ్య, సూచీవ్యూహ ద్వారంలో కృతవర్మా, సుదక్షిణుడూ, శ్రుతవర్మా వున్నచోటే వుండి తలలెత్తి కపిధ్వజమూ, దానివెంట వేదికాపతాకమూ చూశారు. అర్జునుడివెంట ద్రోణాచార్యులు రావడం గమనించారు. తామూ అర్జునుడికి అడ్డుపడాలని ఉత్సాహంతో గుటకలుమింగుతూ నకుములు బిగించారు.

మధ్యని అభిషాహులూ, శూరసేనులూ, శైబ్యులూ, నసాతులూ, మావెల్లకులూ, వివిధ్యులూ, కైకేయులూ, మద్రకులూ, ప్రభద్రకులూ, నారాయణగోపాలసైన్యమూ - వీళ్ళంతా అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు.

ఎవరెంత అడ్డుకున్నా ఆగలేదు అర్జునుడు. తానుపూనిన ప్రతిజ్ఞ
వొక్కటే తన లక్ష్యం. ఏనుగు చెరువులో చొరబడినట్లు నేననేనంతా
పాయలుచేసేస్తూ లోపలికి వచ్చేస్తున్నా డశడు.

వెంటాడుతూ వచ్చి కలుసుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. పట్టు
పట్టి పాతిక బాణాలు అర్జునుడిమీద గుప్పించాడు. సగంతోనే వాటిని
పక్షగొట్టేసి, వెడల్పాటి బాణాలు ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అయితే
వొక్కటి దగ్గరికి రానియ్యలేదు ద్రోణుడు. అతతమారానే వాటిని
ముక్కలుచేసి పారేశాడు.

మహారాజా, అర్జునుడు కొండ అయితే ద్రోణుడు వానమేఘు
మనుకో. ద్రోణుడిబాణవర్షమంతా పటాపంచలు చేసేశాడు అర్జునుడు.
కాని ద్రోణుడుమాత్రం ఆగలేదు. ఒక పాతిక బాణాలు అర్జునుడిమీదా,
డబ్బయి బాణాలు కృష్ణుడిమీదా గబాగబా నాటించాడు. కృష్ణార్జు
నుల వొళ్ళంతా మంటలు పెట్టాయి. సహించడం కష్టమయింది.
దాంతో ద్రోణుణ్ణి వంచించి, మెరుపులా కృతవర్మ సైన్యంలోకి చొచ్చుకు
వచ్చేశారు వాళ్ళు.

ఇక చేసేది లేకపోయింది ద్రోణుడికి. పైగా తక్కిన పాండవులు
లోపలికి చొచ్చుకురాకండా చూసుకోవా లతడు. శకటవ్యూహం
ముఖద్వారం రక్షించుకోవలసిన భారం తనమీదే వుందాయె.
అంచేత ద్వారందగ్గరికి వెనక్కి వెళ్ళిపోయా డశడు.

సిద్ధంగానే వున్నాడు కృతవర్మ. అర్జునుడు రావడంతోనే పది
బాణాలు తగిలించాడు. సానపట్టిన వొక్క కోల కృతవర్మ గుండెల
మీద కొట్టాడు అర్జునుడు. దాని వెంటవెంటనే మరి మూడు బాణాలు
నాటించాడు.

నవ్వుతూ కృష్ణుడిమీదా, అర్జునుడిమీదా చెరో పాతిక
బాణాలు గుప్పించాడు కృతవర్మ. ఒకే వొక్క బాణం వేశాడు అర్జు

నుడు. కృతవర్మబాణం ఘెల్మమనిపించేశేడు. అతడు ఇంకో ధనుస్సు పుచ్చుకునేలోపున ఇరవయ్యొక్క బాణాలు నాటించాడు.

చటుక్కున మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ. రెప్ప పాటులో పదిబాణాలు అర్జునుడిమీద తగిలించాడు. పెదవులు బిగించాడు అర్జునుడు. తొమ్మిదిబాణాలు కృతవర్మమీద నాటించాడు. ఆవేశంతో వూగిపోయాడు కృతవర్మ. బాణంమీద బాణం వర్షంలా కురిపించాడు.

“మనకి ఆలస్యమయిపోతూవుంది” అర్జునుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు — “బంధువని జాలిపడుతున్నావు నువ్వు. ఇత డెక్కడిబంధువు? కొట్టెయ్యి” అన్నాడు.

కృష్ణుడు అలా అనడమే తడువు, క్రూరమైనబాణాలు తీశాడు అర్జునుడు. వరసపెట్టి వొదిలిపెట్టాడు. కీళ్ళు తీసేసిన బొమ్మలాగ మూర్ఛపడిపోయాడు కృతవర్మ.

కృతవర్మని అలా మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టేసి కాంభోజసైన్యం చొరబడ్డాడు అర్జునుడు. అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు కృతవర్మ. అర్జునుడివెంట చొరబడి వస్తూన్న అతడి చక్రరక్షకుల్ని ఉత్తమాజుణ్ణి, యుధామన్యుణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. ఉత్తమాజుడిమీద నాలుగుకోలలూ, యుధామన్యుడిమీద మూడుకోలలూ, గుప్పించాడు. ఆ ఇద్దరూ చెరిపదేసిబాణాలు వేశారు కృతవర్మమీద. అతడి ధనుస్సు విరగొట్టేశారు.

చప్పున మరోవిల్లు తీశాడు కృతవర్మ. వాళ్ళ ఇద్దరి ధనుస్సులూ విరిచేసి, చెడామడా వాళ్ళ వొంటినిండా బాణాలు నాటించాడు. వాళ్ళిద్దరూ చెరోబాణం పుచ్చుకున్నారు. కృతవర్మమీద అంపవాన కురిపించారు. అతడిశరీరం చీలికలు చేసి, రక్తాలు పారించారు.

ఏమయినా గోడలా వాళ్ళని, అడ్డేశాడు కృతవర్క. అతణ్ణి కాదని, సందుచేసుకుని అర్జునుడి రథంవెంట నెళ్ళడం సవిధంగానూ సాధ్యంకావేదు వాళ్ళకి.

శ్రుతాయుధుడు

చక్రరక్షకులు లేకండానే అర్జునుడి రథం ముందుకు చొచ్చుకో వచ్చే స్తోంది. అడ్డంగా నెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు శ్రుతాయుధుడు. అర్జునుణ్ణి మూడుబాణాలతో కొట్టాడు. కృష్ణుడిమీద డబ్బయిబాణాలు రువ్వాడు. ఒక వెడల్పాటిబాణంతోసి వానరపతాకంమీద కొట్టాడు.

‘హు’ మ్మంటూ తొంభై బాణాలు శ్రుతాయుధుడిమీద కుమ్మరించాడు అర్జునుడు. వాటిని కాసుకుంటూనే డబ్బయిబాణాలు వేశాడు శ్రుతాయుధుడు. ఒక్కబాణం గురిచూసి అతడి విల్లు విరిచే శాడు అర్జునుడు. అతడి రొమ్ముమీద ఏడుబాణాలు తగిలించాడు. కళ్ళు అగ్నినిప్పుల్లా చేసుకున్నాడు శ్రుతాయుధుడు. తటుక్కున మరొక విల్లు తీశాడు. సానపెట్టిన చిల్లకోలలు అర్జునుడి గుండెలమీదా బుర్రల మీదా కొట్టడం మొదలుపెట్టాడు.

చిన్న చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. ఒకబాణం రివ్వస వొదిలాడు. శ్రుతాయుధుడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి నాలుగు గుర్రాలూ కూల్చేశాడు. టపీటపీ డబ్బయిబాణాలు అతడి ఆపాదమస్తకమూ తగిలించాడు.

రథం దూకేశాడు శ్రుతాయుధుడు. పెద్ద గద పట్టుకుని అర్జునుడి రథంతట్టు పరిగెత్తాడు.

మహారాజా, శ్రుతాయుధుడంటే ఎవరో నీకు కొంచెం చెప్పాలి శ్రుతాయుధుడు వరుణుడి కుమారుడు. పుణ్యశనదిగర్భంలో పుట్టా

డతడు. తన కుమారునికి శత్రువులచేత చావులేకండా వరమడిగింది పల్లాశ. అప్పుడు ఈగద ఇచ్చాడు వరుణుడు. “ఈగద వున్నవాడు శత్రువులచేత చావడు అని వరమిచ్చాడు. కాని యుద్ధం చెయ్యనివాడి మీద ప్రయోగిస్తేమాత్రం అది ఎదురుతిరుగుతుంది. ప్రయోగించిన వాణ్ణే చంపేస్తుంది” అన్నాడు. ఈవిషయం పెద్దలవల్ల విన్నది. అయితే కాలం ప్రాప్తించింది శ్రుతాయుధుడికి. వరుణుడు పెట్టిన నియమం మరిచిపోయాడతడు. అలా గబగబా అర్జునుడి రథంతట్టువెళ్ళి యుద్ధం చెయ్యని కృష్ణుడిమీద విసిరాడు గద. ఏమయింది, వెళ్ళి పూల దండలా పడింది కృష్ణుడిమీద గద. ఉత్తరక్షణంలో పిడుగులా వెనక్కి మళ్ళింది. అమాంతంగా శ్రుతాయుధుడిమీద పడింది.

గద వినరడంతోనే అశుడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు అర్జునుడు. అంతలో గదా వచ్చిపడింది. దీనా దానా కొండ కూలినట్టు కూలి పోయాడు శ్రుతాయుధుడు.

శ్రుతాయుధుడు హతవారిపోవడంతోనే అక్కడి సేనలూ రాజులూ నిచ్చెరపోయారు. జ్వరిల్లి పోయారు. చెదిరిపోయారు. ముందుకి చీల్చుకు బయలుదేరాడు అర్జునుడు.

సు ద క్షి ణు డు

ఉరకలువేస్తున్న అర్జునుడిరథం అడ్డంగావెళ్ళి అడ్డుకున్నాడు, కాంభోజంరాజు సుదక్షిణుడు. వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే అతణ్ణి అయిదు బాణాలతో కొట్టాడు అర్జునుడు.

సుదక్షిణుడు అర్జునుడిమీద పదిహేనుకోలలు గుప్పించాడు. కృష్ణుడిమీదా మూడు బాణాలు వేశాడు.

చుర్రుమంది అర్జునుడికి. తథతథా మెరుస్తూన్న రెండుబాణాలు తీశాడతడు. సుదక్షిణుడు వొళ్ళు దుసెల్లిపోయినట్టు కొట్టాడు. దెబ్బ తినీ, మరీమూడుబాణాలు కొట్టాడు సుదక్షిణుడు. అంతేకాదు, బంగారం గంటలు ఖణ్ణేలు మంటూన్న శక్తితీసి అమాంతంగా అర్జునుడిమీద విసిరాడు. అర్జునుడి వొంటికి తగిలి, నిప్పులు చెమరుతూకిందపడింది శక్తి. జుమాలుమనిపోయాడు అర్జునుడు. సింహనాదంచేసి మరింత మిడిసి పడ్డాడు సుదక్షిణుడు.

క్షణంలో తొలపుకున్నాడు అర్జునుడు. కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కక్కాడు. లిప్తలోపద్నాలుగుబాణాలు వేశాడు. సుదక్షుణుడి సారధిని చంపేశాడు. అతడి కోదండం నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. గుర్రాలునాలుగు కూలగొట్టేశాడు. దారుణమయిన వొక బాణంవేసి సుదక్షిణుడి గుండెకాయ పగలగొట్టేశాడు. అయిపోయింది సుదక్షిణుడి పని. తుఘానుకి పెల్లగిల్లిపోయిన పెద్దచెట్టులాగ కింద కూలిపోయాడతడు.

సుదక్షిణుడు కూలిపోవడంతోనే సూరసేన, శిబి వసాతిదేశాల సైన్యాలు అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. చిచ్చులపిడుగులాగ విజృంభించాడు అర్జునుడు. పుంఖానుపుంఖంగా బాణాలు కుమ్మరించాడు. క్షణాల మీద ఆరువందలరథాలు ధ్వంసంచేశాడు. అడలెత్తిపోయి, చెల్లాచెద రయిపోయాయి ఆసేనలు.

శ్రుతాయువూ, అయుతాయువూ

శ్రుతాయువూ, అయుతాయువూ అని మనసేనలోని రాజులు ఇద్దరు అది చూశారు. అర్జునుడి కుడి, ఎడమల రెండుపక్కలా వెళ్ళి ఎదిరించారు. ఇన్నీ అన్నీ అనిచెప్పతరం కానన్ని బాణాలు రువ్వారు. శ్రుతాయువు తోమరం విసిరాడు. అమాంతంగా వెళ్ళి అర్జునుడిమీద

పడిం దది. పిడుగుపడ్డవాణ్ణి కొరికితో కాల్చినట్లు ఆక్షణంలోనే అయు
తాయువూ అతడిమీద శూలం విసిరాడు. ఈరెండుదెబ్బలకీ తూలి
పోయినట్లు అయిపోయాడు అర్జునుడు. జెండాకర్ర పూతపట్టుకుని
నిభాయించుకున్నాడు.

అర్జునుడి అవస్థచూచి శ్రీకృష్ణుడు చివుక్కుమనిపోయాడు. కౌర
వసైన్యాలు సింహనాదాలుచేశాయి. రణమందుభులుమోయించాయి.

శ్రీకృష్ణుడు ప్రబోధించడంతోనే అర్జునుడు జల్లుకున్నాడు.
చటాలున ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆశ్చర్యం! రకరకాల ఆయు
ధాల ఆకారాలతో బైలుదేరింది ఇంద్రాస్త్రం. శ్రుతాయువూ, అయు
తాయువుల చేతులు నరికేసింది. కంఠాలు కత్తిరించేసింది. కిందదొర్లిం
చేసింది. వాళ్ళ అనుచరుల్ని అయిదువందల వీరుల్ని తుడిచిపెట్టేసింది.
అర్జునుడిరథం ముందుకి తరుముకు వచ్చేసింది.

దీర్ఘాయువూ, నియుతాయువూ

శ్రుతాయుధుడి కొడుకు దీర్ఘాయువూ, అయుతాయుధుడి
కొడుకు నియుతాయువూ - ఇద్దరూ తమ తండ్రులచావు కళ్ళారా
చూశారు. దుఃఖంతో ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయారు. కిందామీదా
కనపడలేదు వాళ్ళకి. జంకూ కొంకూ లేకండా పరుగెత్తారు. దూకు
డుగా అర్జునుడిమీదికి దూకారు. ఇలా దూకారు, అలా హరి అనే
శారు. వాళ్ళనీ వాళ్ళ సారథుల్నీ, గుఱ్ఱాల్నీ మచ్చుకన్నా లేకండా
కొట్టేశాడు అర్జునుడు.

దీర్ఘాయువునీ, నియుతాయువునీ వాళ్ళ తండ్రులదగ్గరికి పంపిం
చేసి, మహాసముద్రం మధించిన మందరపర్వతంలాగ మనసేనసేనంతా
అల్లకల్లోలం చేసేసి, శకటవ్యూహంలోంచి చొచ్చుకువచ్చేస్తున్నాడు

అర్జునుడు. చూశాడు దుర్యోధనుడు. తన సేనలికి చెయ్యి విసిరాడు ; పురికొల్పాడు.

రా రాజు ఇ సారా అనుకుని తూర్పు దేశాల వాళ్ళూ, కళింగులూ, దక్షిణాది వాళ్ళూ, అంగ దేశం వాళ్ళూ, మైచ్యులూ, బాహ్లికలూ యవనులూ, పారదులూ, శకులూ, బర్బరులూ పెద్ద పెద్ద ఏనుగు మంఠలతో వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు.

ఆ సేనలు చూసి మరింత నడిరేగిపోయాడు అర్జునుడు. కన్ను మూసి కన్ను తెరిచేలోపల వందలూ, వేలూ బాణాలు గాండీవంలోంచి గుప్పించాడు. ఏం చెప్పేది మహారాజా ! చేతులూ, తొండాలూ, తలలూ, కుంభస్థలాలూ రాలి నేలమీద అదే పొర్లాడడం పొర్లాడాయి. అంకుశాలూ, ఆయుధాలూ, తుక్కుతుక్కు అయిపోయి సందులేకండా కిందపడ్డాయి. ఏమయినా సరే, అర్జునుడు ముందాకి రాకండా అడ్డుకుని పోరాడాయి మనసైన్యాలు.

నున వాళ్ళు తెలింపుచూసి అర్జునుడే ఆశ్చర్యపోయాడంటే నమ్ము. అయితే అసలే యుద్ధంలో భీష్ముడు అర్జునుడు. తుంగమడుగు కలిచేసిన మదపుటేచుగులాగ అడివి ముట్టుకున్న అగ్ని హోత్రుడిలాగ ఆమహా సైన్యం యావత్తూ నానా ఇదీ చేసేసి వొడిలిపెట్టాడతడు. శ్రీకృష్ణుడు గాలి. అర్జునుడు అగ్ని హోత్రం. కారడవి కారవ సైన్యం. ఆగాలి వీస్తూవుంటే, ఆ అగ్ని మండుతూవుంటే, ఆకారడివి కాలిపోవడంలో వింతేముంది ! కాలి బుగ్గియిపోయింది.

అర్జునుడు వానదేవుడు. అతడి బాణాలు వర్షధారలు. —
కొరవరక్తిం వరదలా ప్రవహించింది. మిర్రూ, పల్లము తెలియకండా అయిపోయింది రణరంగం. ఆరక్షప్రవాహంలో భూతభేతాలూ ఈతాలాడాయి.

అంబష్టశ్రుతాయువు

అడ్డా ఆపూ లేకుండావుంది అర్జునుడికి. ఇంతలో అంబష్టదేశం రాజు శ్రుతాయువు అమాంతంగా వెళ్ళాడు. అర్జునుడి రథంనొగకి తన రథంనొగ డిడిక్కలాడించాడు.

అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది అర్జునుడికి. అంబష్టరాజుగుర్రాలు నాలుగూ హతవాఁరైపోయాయి. అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించేలాడు.

పెద్ద గదతీశాడు శ్రుతాయువు. ఒక్కవూపువూపి కృష్ణుడు మీద విసిరాడు. ఘోరంగా వచ్చేస్తోంది గద. సగంలోనే దాన్ని తుక్కుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. మరోగద తీశాడు శ్రుతాయువు. చేతిలోనిగద చేయిలోనేవుంది, అతడి రెండు భుజాలూ తెగేశాడు అర్జునుడు. మరుక్షణంలో అతడి కంఠమూ నరికేశాడు, దారుణంగా. కింద రాలిపడింది తలకాయ.

ఇలా ద్రోణాచార్యుల్ని తప్పించుకుని, కృతవర్మని మూర్ఖు కొట్టి, శ్రుతాయుధుణ్ణి చంపేసి, సువక్షిణుణ్ణి వూడ్చేసి, శ్రుతాయువూ, అయుతాయువూ, అంబష్టరాజూ మొదలైనవాళ్ళని హతవాఁరైసి ముందుకి వురకలుపెట్టాడు అర్జునుడు. లెక్కాజమా లేకండా యోధుల ప్రాణాలు బాణాలికి బలిపెడుతూ జయద్రథుడికేసి పరిగెడుతున్నాడతడు.

ఒళ్ళంతా తేళ్ళూ, జెర్రులూ పాకాయదుర్యోధనుడికి. ఒక్కడూ ద్రోణాచార్యులదగ్గరికి రథం పరిగెత్తించాడు.

కప్పగొంతుకు పాము వి

“నిన్ను నమ్ముకుని మోసపోయాను” నొచ్చుకుంటూ ద్రోణుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “చిటికెలో దాటేశాడు నిన్ను అర్జు

నుడు. చిందరవందరచేసేసి సైన్యాలు చించిచెండాడుకున్నాడు. తలెత్తి అటు చూడనన్నా చూడకండా వున్నావు. పాండవ పక్షపాతివి. నీమనస్సు ఎప్పుడూ అతే వుంటుంది. కప్పగొంతుకు పామువని బాగా బోధపడింది దిప్పుడు. వర మిచ్చావు — వరం ! కర్ణకుడు పడానికా ? నిన్ను నమ్ముకుని వుండిపోయాడు జయద్రథుడు. ఎక్కడికన్నా పోయి వుంటే ఈక్షోభం వేసింది. అతడి వీకలమీదికి తేనెపూసిన కత్తివి, కాని మనిషివి కావు నువ్వు” — ఇన్నీ అన్నాడు కాని కొండంతపని నెత్తి మీద వుంది. అది గుర్తు తెచ్చుకున్నాడు. చిలుక్కున రాజసందిగదొక్కుకున్నాడు. మంచిమాటలు మొదలు పెట్టాడు. “బాధ కొద్దీ ఏదో అనేస్తున్నాను. అదంతా పట్టించుకోకు. చూడు, జయద్రథుణ్ణి కాపాడవలసిన రాజులంతా తెల్ల మొహాలు వేసేస్తున్నారు. ఎలాఅయినా అతడు చావకుండా రక్షించాలి” అన్నాడు.

“నీమాటకి పట్టించుకుంటానా !” అన్నాడు ద్రోణుడు — “నువ్వు వొకటి అశ్వత్థామ వొకటినా నాకు ! అర్జునుణ్ణి ఆపడమంటే అంత మీదమీదమాట అనుకుంటున్నావు. అదికాదు కృష్ణుడి సారధ్యంవల్ల గాలిలా పరిగెడతాయి అతడి గుర్రాలు. రథం ముందుకి పోతూవుంటే అర్జునుడిబాణాలు వెనకవున్న సైన్యాలమీద అగ్గి కురుస్తూంటాయి. చూస్తూ చూస్తూ నువ్వు ఇలా అంటే ఏమనేది నేను. అదీకాక ఇంకోసంగతి, వ్యూహాద్వారం వొదిలేసి అర్జునుణ్ణి వెంటాడి వెళ్ళాననుకో, పాండువబలాలు లోపల చొరబడతాయి. మనసేనలు చెల్లాచెదరయిపోతే, తరవాత జయద్రథుణ్ణి కాపాడడం కష్టమయి పోతుంది. ఇంకోమాట, రాజులందరి ఎదటా ప్రతిజ్ఞ చేశాను కదా, ధర్మరాజుని పట్టిఇస్తానని. అది నేను మరచిపోతే ఎలాగ ? అంచేత అతడికోసం కనిపెట్టుకుని వుంటున్నాను. విశేషించి నేను ముసిలాణ్ణి. పరుగులు పెట్టడానికి బలం చాలదు. అర్జునుడూ, నువ్వు వొక్క వయ

స్సలో వున్నాడు. ఇద్దరూ వొక్కలాంటివాళ్ళు. శంకలేకండా అతడితో శత్రుత్వంవహించావు నువ్వు. అంచేత తగినవాళ్ళని సహాయం తీసుకుని అతణ్ణి అడ్డుకో. చప్పున వెళ్లు” అన్నాడు.

“నేనా అడ్డుకోడం :” పెదవులు చప్పరిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “నిన్నూ, కృతవర్మా మొదలై సవాళ్ళని మూడు చెరువుల నీళ్ళూ తాగించి ముందుకీ వురుగుతూన్న అర్జునుణ్ణి నేనా అడ్డుకునేది ! నేనే కాదు, దేవతలందరితోనూ వచ్చి దేవేంద్రుడైనా అడ్డుకోగలడూ ! ఇదే నీసలహా అయితే తప్పకుండా వెళతాను. కాని అపకీర్తిమాత్రం రాకండా చూసుకో, తరవాత” అన్నాడు.

దివ్య కవచం

“నువ్వు అన్నది నిజమే” సాకూంతలా అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు — “అంతటివాడే అర్జునుడు. సందేహంలేదు. అయితే భయపడకు. ఇవాళ వొక అద్భుతం చూపిస్తాను. నీకు వొక కవచం ఇస్తాను. అది అన్నివిధాలా రక్షిస్తుంది నిన్ను. అది వేసుకుని అర్జునుడితో కలబడు. అతడిబాణం వొక్కటీ నీకు తగలదు. కృష్ణుడూ గ్రీష్ణుడూ నాలికలు కరచుకుంటారు ఈచిత్రం చూసి” అని వొక బంగారు కవచం తీసి, దానికి ఆశక్తి ఆవహింపజేసి ఇచ్చాడు.

చెప్పలేనంత సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. ఆచమనమూ అదీ చేసుకుని, నియమపూర్వకంగా కవచం స్వీకరించాడు.

“ఇది లోగడ దేవరక్షణకోసం బ్రహ్మ దేవేంద్రుడి కిచ్చాడు. దేవేంద్రుడు అంగిరసుడి కిచ్చాడు. అంగిరసుడు బృహస్పతి కిచ్చాడు. బృహస్పతి మాగురువయిన అగ్నివైశ్యుల కిచ్చాడు. ఆయన నాకు ప్రసాదించారు” అంటూ మంత్రపూర్వకంగా దుర్యోధనుడికి తొడి

గాడు ద్రోణాచార్యులు. ఎన్నో అన్నిరకాల దీవించాడు. వెళ్ళి రమ్మన్నాడు.

బోరవిరుచుకు బయలుదేరాడు దుర్యోధనమహారాజు. రక రకాల రణదుందుభులు మోగాయి. అనేకమైన రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ వెంటనడిచాయి. అలా బయలుదేరి రథం పురకలు పెట్టించి అర్జునుడి వెంటపడ్డాడు దుర్యోధనుడు.

వ్యూహంలోనూట అలా వుంచి, జైటపరిస్థితి కొంచెం చెపుతాను. ఒక్కపెట్టుని పోలోఅంటూ విరగబడింది పాండవసైన్యం. అది ఎంత ఉద్ధృతంగా వచ్చిపడిందో అంత ఉద్ధృతంగానూ ఎదిరించింది కౌరవసేన. అటు గంగా, ఇటు యమునా వుప్పొంగి వొకదాన్ని వొకటి కలుసుకుంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అవుపడింది రెండు బలాలూ కలబడడం. ఎంతోసేపు ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. అలాంటి యుద్ధం ఎన్నడూ కనీ వినీ ఎరగం.

మధ్యాహ్న మయింది. అటు ధృష్టద్యుముడూ, ఇటు ద్రోణుడూ హోరాహోరి పోరాడారు. చూడశక్యంకాని తేజస్సుతో మెరిసిపోయారు వాళ్ళు. సూర్యుడితోవున్న ఆకాశం చూసి, దాన్ని మించిపోవాలని భూమి ఇద్దరుసూర్యులు ధరించిందా అన్నట్టు అవుపించింది.

ద్రోణుడిబాణాలు అడ్డుకుంటూ, మనసేనమీద పడగళ్ళవానలా బాణాలు కుమ్మరించాడు ధృష్టద్యుముడు. నెత్తురు వరదలా పారించాడు. అతడి ముఖాముఖి యుద్ధానికి ఆగలేకపోయింది మనసైన్యం. మూడుపాయలు అయిపోయింది.

ద్రోణాచార్యులు వీరావేశంతో రెచ్చిపోయాడు. అతడి దాటికి ఆగలేక పాంచాల, కేకయ సైన్యాలు కలగుండుపడిపోయాయి. మన సేనలు మళ్ళీ విజృంభించాయి.

తమ్ములూ మొదలైన యోధులందరితోనూ తరుముకు వచ్చాడు ధర్మరాజు. అది చూసి వికర్ణుడూ, వివింశతీ, చిత్రసేనుడూ తోసుకు వెళ్ళారు. భీముణ్ణి ముట్టడించారు. బాహ్లికుడు ఉపపాండివుల్ని ముట్టడించాడు. దుశ్శాసనుడు సాత్యకిమీద కురిశాడు. శకుని నకుల సహదేవులతోనూ, సోమదత్తుడు శిఖండితోనూ, అలంబుసుడు ఘటోత్కచుడితోనూ కలబడ్డారు.

శల్యుడు జయద్రథుడిదగ్గిరే వుండేవాడు. అతడి ఉత్సాహం ఇంతా అంతా కాదు. అంచేత వుండి వుడికీ వ్యూహద్వారందగ్గిరికి వెళ్ళుతూ, మళ్ళీ వెనక్కి వచ్చేస్తూ వుండేవాడతడు. ఈసారి వెళ్ళేసరికి వ్యూహందగ్గిర ధర్మరాజుని చూశాడు. ఆగలేకపోయాడు. అతడి మీద తిరగబడ్డాడు. యుద్ధం చేశాడు.

ఇలా మహాయోధులు వారిమీద వారి కలబడి చిత్ర విచిత్రంగా పోరాడారు. అంతమందీ గాయపడ్డారు; బాగా చివుళ్ళ తోనూ, పువ్వులతోనూ వున్న అశోకవనంలా అవుపించారు.

దుశ్శాసనుడు సాత్యకిని మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టాడు. మూర్ఛ పోయి, చప్పున తెలుపుకున్నాడు సాత్యకి. ఆవేశంతో వాణికిపోయాడు. కవలబాణాలు గుప్పించడం లంకించుకున్నాడు. భరించలేకపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తోకముడిచేశాడు. ద్రోణుడివెనక్కి పారిపోయాడు. మనసేన మళ్ళా వెనక్కి తగ్గేసింది. గుంపులు గుంపులయిపోయింది. ఈ ఆవస్థ చూశాడు ద్రోణుడు. హలంకారంచేసి ముందుకి వురిశాడు. ధృష్టద్యుముణ్ణి, భీముణ్ణి, ధర్మరాజునీ బాణాలతో కప్పెట్టేశాడు. నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అన్నట్టు ఉభయసేనలూ పోరాడాయి. ఉభయసేనల్లోనూ ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. రథాలు గుండపిండయాయి. ఆ యుద్ధంచూసి భయపడుతూ, ఆశ్చర్యపడుతూ మెచ్చుకున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

ధృష్టద్యుమ్ను మా ద్రోణాచార్యులూ

మహా ఇదిగా జరిగిపోతూవుంది సంకలనమరం. తన వ్యూహం చెక్కుచెదరకండావుండేట్టు స్థిరమైన ఉత్సాహంతో విజృంభించాడు ద్రోణాచార్యులు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి మించిపోయి, శత్రుసేన చిత్రవధ చేయడ మారంభించాడు.

ఎంత మండిపడాలో అంత మండిపడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. తన పారావతవర్ణం గుర్రాలు ద్రోణుడి ఎరగుర్రాలు డీకొన్నట్టు రథంపురికించాడు. కత్తి, డాలూ పుచ్చుకున్నాడు. సాహసంతో ద్రోణుడి రథం నొగలుమీద కాలూని, కాడిమీద చిత్రగతితో ఝుళిపించాడు. జడినానలా ద్రోణుడి బాణాలు వచ్చి పడుతూనేవున్నాయి. మెళుకువతో అవన్నీ తప్పించుకుంటూ, అంతలోనే కాలూ, చేతులూ కదపటానికి వీలులేకండా అయిపోతూ తమకంతో కత్తివిసుళ్ళు విసిరాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కత్తిచివరలు తన రథానికి, గుర్రాలికి తగలడంతోనే మించివచ్చిం దనుకున్నాడు ద్రోణుడు. చప్పున ధృష్టద్యుమ్నుడి ఖడ్గం ముక్కలుచేసేశాడు. జెండా విరగ్గొట్టేశాడు. డాలు పగలగొట్టేశాడు. గురిచూసి అతడిమీద పిడుగులాటిబాణం వొదిలిపెట్టాడు. ఇంకేముంది రెప్పపాటులో ధృష్టద్యుమ్నుడి పీక ఎగిరిపోతుంది. ఇంతలో మహారాజా, ఎలా చూశాడో సాత్యకి, తటాలున వొకబాణంవేశాడు. సగంలోనే ద్రోణుడిబాణం ముక్కలుచేసేశాడు. ద్రోణుడు మరోబాణం ధనుస్సుని తొడిగేలోపున, సింహంపట్టబోయిన లేడిపిల్లని రక్షించినట్టు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి రక్షించి పట్టుకుపోయాడతడు.

ధృత రాష్ట్రుడు: పులినోటికండ పట్టుకుపోయినట్లు ద్రోణుడి బారి నించి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టుకుపోయాడు సాత్యకి! ద్రోణుడి వొళ్ళు మండలేదూ !

సంజయుడు: మండకపోవడమేమిటి మహారాజా, రెక్కలున్న మహాసర్పంలాగ సాత్యకిమీదికి పురికాడతడు.

“ఇదిగో, ఈబ్రాహ్మడు ధర్మరాజుమీద పగబట్టాడు” ద్రోణుడు తనమీదికి రావడంచూసి తన సారథితో అన్నాడు సాత్యకి - “ఇతడి మీద కలబడాలి మనం” అంటూ తనరథం ఆచార్యులికి ఎదురుగా పోనిమ్మన్నాడు. రెండుమేఘాలు రెండుదిక్కులనించీ కలబడితే ఎలా వుంటుంది, అదిగో అలా అనిపించింది. ద్రోణుడూ సాత్యకి కలబడడం. బాణాలు మెరుపుల్లా తళతళా మెరిశాయి. వింటినారులు ఉరుముల్లా మోగాయి. తెరిపిలేని వర్షంలా బాణాలు కురిశాయి.

ఉభయులూ రెచ్చిపోయారు. ఉభయులూ బాణాలుమీద బాణాలు గుప్పించారు. గొడుగులు కూలిపోయాయి. జెండాలు ఎగిరి పోయాయి. మదగజాలికి మదం ధారలుకట్టినట్టు ఇద్దరికీ రక్తాలు ధారలు కట్టాయి. అదిచూసి కౌరవ పాండవసేనలు రెండూ భయపడ్డాయి. ఆకాశంమీద దేవతలు నిచ్చెరపోయారు.

ద్రోణుడి ధనుస్సు టపీమని విరగొట్టేశాడు సాత్యకి. మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడాయన. లిప్తలో అదీ కొట్టేశాడు సాత్యకి. మరొకటి తీశాడు ద్రోణుడు. అదీ విరిచేశాడు సాత్యకి. ఇలా ధనుస్సుమీద ధనుస్సు ద్రోణుడు తియ్యడమూ, సాత్యకి విరిచెయ్యడమూ నిమిషాల మీద జరిగిపోయింది.

“పరశురాముడూ, కార్తవీర్యుడూ, అర్జునుడూ, భీష్ముడూ - ఈ నలుగురూ తప్పిస్తే ఇంతటి అస్త్రబలం మరొకడిదగ్గర ఇంతవరకూ చూడలేదు నేను” లోలోపల సాత్యకిని మెచ్చుకుంటూ అనుకున్నాడు ద్రోణుడు - “ఇతడి వేగవిక్రమం అద్భుతంగా వుంది.” సిద్ధులూ, సాధ్యులూ కూడా అదేవిధంగా సాత్యకిని పొగిడారు.

ద్రోణుడు మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు. గబగబా బాణాలు రువ్వాడు. అన్నీ అల్లంతదూరానే ముక్కలుచేసేశాడు సాత్యకి. మీసైన్యం కూడా అతణ్ణి భళిభలీ అంది. అది శూలంలా వేయించింది ద్రోణాచార్యుల్ని. ముందూ వెనకూ చూడలే దతడు. చప్పిన ఆగ్నే యాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆకాశం మంటలతో నిండిపోయింది.

సాత్యకిమాత్రం సామాన్యుడా! కళ్ళల్లో అగ్నినిప్పులు కక్కాడు. ఉత్తరక్షణంలో వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆగ్నే యాస్త్రమూ, వారుణాస్త్రమూ రెండూ, ఆకాశంమీద డీకొన్నాయి. భయంకరంగా పోట్లాడాయి. కౌరవ పాండవసేనలు రెండూ హాహాకారాలు చేశాయి. పోట్లాడి పోట్లాడి ఆ మహాస్త్రాలు రెండూ అలిసిపోయాయి. తుదకి శాంతించి పూరుకున్నాయి.

ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకుల సహదేవులూ సాత్యకితో కలిశారు. ద్రోణుడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన వీరులు వీళ్ళని దాటుకుంటూ వచ్చి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు.

దుశ్శాసనుణ్ణి ముందు పెట్టుకుని మన రాజకుమూర్తు ధృష్టమ్యముణ్ణి డీకున్నారు. ఇలా ఇక్కడ హోరాహోరి దొమ్మియుద్ధం జరుగుతూ వుంది. పూహంలోపల అర్జునుడు తనరథం పెరిగెడుతూ స్నంతమేరా తీవ్రమైన బాణాలు వేసి, మనసేనని చేనుకోసినట్టు కోసేస్తూ నడిచాడు. అన్ని టికంటే అవాళ శ్రీకృష్ణుడు రథంనడపడం మరీ ఆశ్చర్యమంటే నమ్ము.

విందుడూ అనువిందుడూ

రాంద్రసం వెలిగిపోతూ వుండగా అర్జునుడు జయశ్రుతినిడిదిక్కు సాగుతున్నాడు. ఇంతలో అవంతిరాజులు విందుడూ, అనువిందుడూ

వాకరధంమీద వెళ్ళి, తమసేనలతో అర్జునుణ్ణి అడ్డుకున్నారు. అర్జునుడిమీదా, అతడి సారథి శ్రీకృష్ణుడిమీదా, గుర్రాలమీదా వేలు వేలుబాణాలు అదే రువ్వడం రువ్వారు.

దారుణమైన బాణాలు కొట్టాడు అర్జునుడు. అయినా వాళ్ళు చలించలేదు. మరింత రెచ్చిపోయారు. అర్జునుడిరథం బాణాలతో ముంచేశారు. కనుబొమలు ముడిచేశాడు అర్జునుడు. కెప్పపాటులో వాళ్ళధనుస్సులు రెండూ విరిచేశాడు. ఆవెంటనే వాళ్ళ సారథి ప్రాణాలు తీసేశాడు. వాళ్ళ జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. వాళ్ళ సైన్యాలు చెండాడాడు. ఒక గట్టిబాణం వేసి విందుడి తల నరికేశాడు. తల కింద తుళ్ళిపడింది. గాలికి పడిపోయిన చెట్టులా మొండెం రథంమీంచి పడిపోయింది.

కళ్ళెదుట అన్నగారి చావు చూశాడు అనువిందుడు. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ వాడికిపోయాడు. గుర్రాలులేని రథంమీంచి గదపట్టుకుని దూకేశాడు. అమాంతంగా అర్జునుడి రథంమీదికి వెళ్ళాడు. గద సారించి కృష్ణుడి నుదిటిమీద కొట్టాడు. పెద్ద సింహ నాదం చేశాడు.

మంచిదొక బాణం వేశాడు అర్జునుడు. అనువిందుడిగద ముక్కముక్కలు చేసేశాడు. మరోబాణం వేశాడు. అతడి కాళ్ళు రెండూ నరికేశాడు. ఇంకొకటివేసి అతడి బొహువులూ నరికేశాడు. శిరస్సు నరికేసి, భూదేవికి అతణ్ణి బలిపెట్టేశాడు.

రాజులు చిత్రవధ అయిపోయినా అవంతిసేనలు పారిపోలేదు. కందిరీగల్లాగ వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. కారుచిచ్చు కారడివి కాల్చి బుగ్గిచేసినట్టు అంతసేననీ మాడ్చి వదిలిపెట్టాడు అర్జునుడు. అవంతిసేన హతవారిచ్చి ముందుకి సాగుతున్నాడు అర్జునుడు. అయితే అతడు అలిసిపోయినట్టు అవుపించాడు మనవాళ్ళకి. అతడి

గుర్రాలు దప్పికతో వున్నాయి. జయద్రథుడు వున్న స్థలం ఇంకా ఎంతో దూరముంది. వేశచూస్తే ఎంతో లేదు. అదంతా కనిపెట్టి సింహనాదాలుచేశారు మనయోధులు. ఎలాఅయినా అతణ్ణి అడ్రయ్యాలంటూ నిశ్చయించుకున్నారు. దురుసుగా వెళ్ళి అతణ్ణి ఘోరాయించారు.

మనవాళ్ళని చూసి చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. “బావా, శరీరంలో బాణాలుంటే గుర్రాలు పరాక్రమించవు” కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — “కారవుల్ని లెక్కచెయ్యకు. గుర్రాలు విప్పి. వాటిని నిమిరి నేవదేర్చు” అన్నాడు.

“అవును, నేనూ అదే అనుకుంటున్నాను” అంటూ రథం నిలిపాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడు రథం దిగాడు. గాండీవం సారించాడు.

ఈ అవకాశం చూశారు మనవాళ్ళు. అదే ఎగబడడం ఎగబడ్డారు అర్జునుడిమీదికి. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించారు. రకరకాల శస్త్రాలు కుమ్మరించారు.

వాటన్నిటినీ కొట్టివారేశాడు అర్జునుడు. ఒక్కరూ దగ్గరచేగకండా తిప్పికొట్టాడు. ఆకాశమంతా అద్భుతమైన మంటలుపుట్టించాడు. బలమూ, కౌశలమూ చూపించి మనవీరులు అణనిమీద కలబడ్డకొద్దీ అతడి బలమూ, కౌశలమూ వెల్లడవుతూనచ్చాయి. మన గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, కాల్బలమూ — చతురంగబలం యావత్తూ దెబ్బతినేసింది. నాశనమైనంత నాశనమైపోయింది. మిగిలింది చెదిరిపోయింది; పరుగుచుకుంది; బెదిరిపోయింది.

ఈ ఆపదచూసి బైటిసేన లోపలికి తోచుకునచ్చింది. ఇదీ అదీ కిక్కిరిసిపోయి కేకలూ, పెడబొబ్బలూ వేసి అల్లకల్లోలమయిపోయింది.

అర్జునుడు కింద నుంచున్న మాత్రాన వివేకంలేకండా గెలిచెయ్యవచ్చు అన్న దురాశతో మనసేన పెద్దసముద్రంలా అణిడిమీదికివెళ్ళింది.

కెరటాలుముంచినట్టు బాణపరంపర ముంచింది. తూర్వారవాలు సముద్ర

ఘోషలాగే విజృంభించాయి. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ, రథాలూ రకరకాల జలచరాల్లా అవుపించాయి. అంత సైన్యసముద్రాన్ని సముద్రపొడ్డులా చలించకండా అడ్డేశాడు అర్జునుడు. నిజంగా మహారాజా, విక్రమకుతూహలి అతగాడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు వేసి మనరథాలు గుండపిండిచేసేశాడు. అర్థచంద్రబాణాలు కొట్టి ఏనుగులు దొర్లించేశాడు. మొనతేరినబాణాలతో గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. వింతవింత అస్త్రాలుగువ్వి, వంటకోసం మాంసం కై నూకొట్టినట్టు పదాతి సేన తరిగితరిగి వొదిలిపెట్టాడు. అదంతా చూస్తే బీభత్సం, రాద్రం మూర్తీభవించినట్టునిపించింది అద్భుతంగా.

మన సైన్యమంతటా రక్తం, మాంసం, మెదడు, ఎముకలు నిండిపోయాయి. సేనసేనంతా క్షోభపడిపోయింది. అన్నిదిక్కులా మృత్యువు తాండవమాడింది.

“అర్జునా, గుర్రాల శరీరాల్లోంచి బాణాలన్నీ పెరికేశాను” శత్రుసంహారంచేస్తూ నవ్వుతూన్న అర్జునుణ్ణిచూసి అన్నాడు కృష్ణుడు—“ఒళ్ళంతా బాగా నిమిరాను. కాని దాహంతో దహించుకుపోతున్నా యివి. నీళ్ళుతాగితేనే కాని తెప్పిరిల్లినట్టు లేవు. ఏమిటి సాధనం? వెన్నులు ములిగినట్టు స్నానంచెయ్యకపోతే పోయింది, తాగడానికి ఇన్ని నీళ్ళు దొరికితే చాలు, నిన్ను గెలిపించితీరతాయి.”

“సీతేనా కావాలి!” కళ్ళతోనే నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు—“ఇవిగో, కావలినన్ని” అంటూ దివ్యాస్త్రం వొకటితీశాడు. భూమిపగిలినట్టుకింద కొట్టాడు. ఉత్తరక్షణంలో వొక దివ్యమైన కోనేరు పుట్టుకు వచ్చింది. వెంటనే శరపరంపర గుప్పించా డతడు. ఆ కోనేరంతటిమీదా బాణాలతో వొక ఇల్లు తయారుచేశాడు. ఈ అద్భుతం చూసి భయభ్రాంతులయిపోయారు మనవాళ్ళు. ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకున్నారు దేవతలు. బ్రహ్మనందంపడిపోయి అర్జునుణ్ణి మెచ్చు

కున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. మహారాజా, ఇంతకిముందు ఇలాంటి వింత
మూడులోకాల్లోనూ చూసినవారు లేరంటే నమ్ము.

సంతోషంతో చిరునవ్వు నవ్వుతూ గుర్రాలు కోనేట్లోకి పడి
పించాడు కృష్ణుడు. కడుపారా వాటికి నీళ్ళు తాగించాడు. ఒళ్ళంతా
నిమిరి తీసుకువచ్చాడు. మనయోధులు దిగాలు పడి నుంచుండిపోయారు.
దివ్యాస్త్రబలంతో పుట్టిన నీటితోనే కలిగిన దానా కడుపారా గుర్రా
లికి మేపాడు కృష్ణుడు. గుర్రాలు మళ్ళీ యథాప్రకారం తాజాగా తయారయాయి.
స్త్రీజనమధ్య వొక విలాసపురుషుడు వాయ్యారంగా
మసలినట్టు మన సేనమధ్య వాయ్యారంగా గుర్రాలు రథానికి పూశాడు
శ్రీకృష్ణుడు. గుర్రాలు నొగలికి కట్టడమే తదుపు తీవిగా రథమెక్కాడు
అర్జునుడు.

కొంతదూరంసించి కృష్ణార్జునుల్ని చూశాడు దుర్యోధనుడు.
గబగబా వాళ్ళదగ్గిరికి బయలుదేరాడు. అయితే మనయోధులు చాత్రం
అతణ్ణి గమనించలేదు. అక్కడవున్న రాజులు యావస్కందీ తెల్ల
మొహాలువేసి, భయపడుతూ, మనస్సుల్లో బాధపడుతున్నారు.

“ఇంత చతురంగసేనా వచ్చి మీదపడింది. మంటలు పుట్టించి
మహాస్త్రాలు కుమ్మరించింది. ఇంత ముట్టడి ఉప్పుమని ఊదేశాడు అర్జు
నుడు. యుద్ధరంగం యావత్తూ పీచుగుపెంటచేసేశాడు. ఇతణ్ణివేలెత్తి
చూపడం ఎవడితరం? అంత కారవసేనా మీదపడితే వినరంతా
లక్ష్యంలేకండా చెండాడి పొగమంచు పారవోలిన సూర్యుణ్ణిలా ప్రకా
శించాడు. ఇది నడియుద్ధమని రవంతా జంకలేదు. గుర్రాలు సేదదీర్చ
మని పంపాడు. చిత్రం! బాణాలతో కోనేరు పుట్టించాడు! బాణా
లతో దానికి ఇల్లుకట్టాడు! సారథి గుర్రాలు సేదదీర్చినదాకా నవ్వుతూ
బహిరంగంగా నుంచున్నాడు! ఇదంతా తనకి ప్రమేయం లేదన్నట్టు
ఇప్పుడు వెళ్ళి తీవిగా రథమెక్కాడు! కిందనుంచున్నప్పుడే ఎవడూ

ఏమీ చెయ్యలేకపోయాడు. రథంమీద ఇతణ్ణి శివుడైనా తేరిచూడలేడు. ఇకలాభంలేదు. అర్జునుడిచేత జయద్రథుడు హతవారిపోతాడు.” ఇలా అనుకుంటూ మన వీరులు కొయ్యబారిపోయారు. ఒక్కడూ ఎదిరించే మొనగాడు లేకపోయాడు.

చిన్నపిల్లలు ఎలా ఆడుతూ పాడుతూ బయలుదేరతారు, అదిగో అలాగ విలాసంగా విహరించి, అనాయాసంగా ముందుకినడిచారు కృష్ణార్జునులు. అలా చొచ్చుకువస్తూ, పొద్దువాలడం చూసి శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. కృష్ణుడు రథవేగం హెచ్చించాడు. మనసైన్యం రాజులలో వేడిపుట్టింది. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పురికొల్పుకున్నారు వాళ్ళు. అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు. అడ్డుపడి శాయశక్తులా పోరాడారు. కాని సముద్రంలో చొరబడ్డ నదుల్లాగ అడిగిపోయారు.

పెద్ద వల చీల్చుకుని పైకివచ్చిన తిమింగలాలలాగ, రాహువు న్నోటినించి బైటికివచ్చిన సూర్యచంద్రులలాగ మన సైన్యసమూహం చీల్చుకుని కృష్ణార్జునులు ముందుకి సాగిపోతూవుంటే, మనవాళ్ళు జయద్రథుడిమీద ఆశ చాలించుకున్నారు.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ జయద్రథుడున్నతట్టు తలలెత్తి చూశారు. తమలో తాము ఇలా అనుకున్నారు. “అదిగో వాడే జయద్రథుడు. వాడిచుట్టూ కృపాచార్యులూ, శల్యుడూ, అశ్వత్థామూ, భూరిశ్రవుడూ, కర్ణుడూ, అతడికొడుకూ - వీళ్ళంతా మొనగాళ్ళు కనకవొదలకండా కాపలాకాస్తున్నారు.”

జయద్రథుణ్ణి గురిగా చూసి ఇంకా ఇలా అనుకున్నారు వాళ్ళు. “వీళ్ళేనా జయద్రథుణ్ణి కాపాడేవాళ్ళు! వీళ్ళేకాదు, దేవతలూ, ఆదేవేంద్రుడూ వచ్చినా సరే, జయద్రథుడు బతకడమన్నది వొట్టిమాట.”

ఈమాటలు మన యోధులూ, సీకుమాళ్ళూ స్పష్టంగా విన్నారు. భయంకరమైన దుర్గాలు దాటి, లాభదేశం చొరబడ్డ వ్యాపారుల వలె వున్న కృష్ణార్జును లిద్దరినీ చూసి మనచాళ్ళు అనుకున్నారు. “అవును, ఎన్నో అన్ని నదులు ఈది రావడమూ, దారుణమైన పాముల బారి తప్పించుకోడమూ ఎలాంటిదో ద్రోణాచార్యులు మొదలైన శూర యోధుల్ని తప్పించుకురావడం అలాంటిది. అదిగో చూడండి, ద్రోణాచార్యులూ వాళ్ళూ ఎంతోమందిరథికులు వేసిన బాణాలు తగిలి కృష్ణుడూ అర్జునుడూ కొత్తగింట్లతో ఎలావున్నారో! పూసిన గోగు చెట్లతో వున్న రెండు కొండల్లా వున్నారు.”

మహారాజా, అలా మనవాళ్ళు కృష్ణార్జునుల్ని ప్రశంసించారు. మీ అల్లుడు జయద్రథుడిమీద ఆశ వదులుకున్నారు.

ఎర్రజీరలతో విప్పారిన కళ్ళతో కృష్ణార్జును లిద్దరూ జయద్రథుణ్ణి తేరిపార చూశారు. విక్రమంతో సింహనాదాలు చేశారు; ముందుకి వురికారు.

అంతలో చక్రుని రథం పరిగెత్తించుకువచ్చి అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. గురుదేవుడిచ్చిన కవచంవల్ల నిర్భయంగా అండరినీ తప్పించుకుని ముందుకివెళ్ళి, జయద్రథుడున్న చోటికి అర్జునుడి రథానికి మధ్యగా రథం నిలబెట్టాడతడు. రాజరాజు అలా రాగానే మన ఉభయపార్శ్వాల శూరులూ సంతోషంతో సింహనాదాలు చేశారు. శంఖాలు పూరించారు. ధణధణధణ రణదుందుభులు మోయించారు.

తమ రథానికి ఎదురుగా దుర్యోధనుడు నిలవడంతోనే “అదిగదీ, అర్జునా! రథికుడంటే ఇతడే అంటాను” అర్జునుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు – “ఆపదవచ్చినప్పుడే ఇలా ధైర్యంతో ఎదిరించాలి. మీరంటే భగ్గుమంటా డితడు. అస్త్రవిద్యావిశారదుడు. గర్వపోతు. బాల్యం నించీ గారాబంగా పెరిగాడు. మహాభిమాని. ఇంచేతే యుద్ధమంటే

జంకడు. ఉడ్డోలమైన భుజబలం కలవాడు. దుర్మదుడు. జయద్రథుడు పందెంగా మనకీ ఇతడికీ పడింది జూదం. నీబౌద్ధత్యమంతా చూపించి ఇతణ్ణి గెలవాలి నువ్వు. ఇన్నాళ్ళయీ మనస్సులో రాజుతూవున్న ఈ రారాజుమీదకోపమంతా ఇవాళ తీర్చుకోవాలి. ఇతడే మీ ఆపద లన్నిటికీ మూలం. మాయజూదంలో ఇతడే ధర్మరాజుని వోడించాడు. పాపాత్ముడు. ఇతడే సింహులభలో ద్రౌపదిని మానభంగంచేశాడు.

“నీ అదృష్టం బావుంది. ఈనాళ నీ ఎదటికే వచ్చా డితడు. నీ చేతిచేవ ఇతడికి తెలియదు. తెలిస్తే వచ్చేవాడు కాదు. దేవుడు పెన్నిధి తెచ్చి మనముందు పెట్టా డివాళ. కానీ, చప్పున ఇతణ్ణి హత వార్చు. ఇతడు అయిపోయాడో మన హృదయవేదన అంతమయి పోతుంది. రాజ్యంమీద దురాశతో గాండ్డివానికి ఎరగా వచ్చా డితడు. ఏమయినా ఇలా నిష్ఠురమైన శౌర్యంతో నీమీదికి రావడమంటే ఆశ్చర్యంగానే వుంది. ఇది నీ పూర్వసుకృతం. సందేహంలేదు.

“అర్జునా, ఇతడు చచ్చాడో ఇంతసే న్యమూ తోకముడు స్తుంది. జయద్రథుడు కలబడ్డాడో హరీ అనేస్తాడు. లేదూ, సిగ్గుమాలి పారిపోతాడూ, మన ప్రతిజ్ఞకీ అదే చాలు. ఊహ, కానీ. ఆలోచించకు. ఈ రణయజ్ఞంలో దుర్యోధనుడిచావే అవబృథన్నానం కావాలి.” ఇలా ఎన్నో విధాల అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“ఇంత చెప్పాలా కృష్ణా,” అంటూ అందుకున్నాడు అర్జు నుడు — “ఇతడు ద్రౌపదిని పెట్టినపాట్లు హృదయంలో శల్యంలా బాధిస్తూనే వున్నాయి. మారాజ్యం లాక్కుని ఇతడు కులుకుతూ వుండడం అనుక్షణమూ నాక్రోధాగ్ని రగిలిస్తూనే వుంది. ఇప్పుడే చూద్దావు కాని, నువ్వు సెబాస్ అన్నట్టు ఇతడి చలమూ, బలమూ, అన్నీ అంతం చేసేస్తాను. ఇంకొకడిమీదికి వద్దు, తన్నగా రథం ఇతడి మీదికే పోనీ” అన్నాడు.

సరాసరి దుర్యోధనుడిమీదికి రథం పోనిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు.

బరిమీద పాము గాగ తనక ఎదురుగా అర్జునుడిరథం వచ్చేస్తోంది, అయినా చలించ గల దుర్యోధనుడు. తానుకూడా అర్జునుడిమీదికి వుంకించాడు రథం. మిగిలిన అర్జునుడిమీదికి రారాజు వెళ్ళడం చూసి మన రాజులు భయపడ్డారు. కౌరవ సేనలో ఘోరమైన కల్లోలం బయలుదేరింది.

కవిస్తూ అర్జునుణ్ణి యుద్ధానికి పిలిచాడు దుర్యోధనుడు. కా. తో మరింత ఉప్పొంగిపోయారు కృష్ణార్జునులు. పాంచజన్యమూ, దేవదత్తమూ పూరించారు. సింహంకొడమల్లాగ వాళ్ళిద్దరూ వురుగుతూ వుంటే దుర్యోధనుడిమీద ఆశ వొడులుకున్నా సుమనరాజులు. భ్రమ పడి అగ్నిలో వురుగుతూన్న లేడిలా వున్నాడు రారాజుని విచారించాడు.

“అయ్యో, రారాజు చచ్చిపోయాడు, చచ్చిపోయాడు” అంటూ మనయోధులు కేకలువేశారు.

“భయపడకండి” అంటూ మనచాళుని వారించాడు దుర్యోధనుడు - “అర్జునుణ్ణి, ఈ కృష్ణుణ్ణి కూడా నాబాణాలతో చంపేస్తాను. మీకళ్ళవేడుకగా ఇవాళ నాప్రతాపమంతా చూపిస్తాను, చూడండి.”

అలా తన సేనలికి ధైర్యం చెప్పి అర్జునుడిదిక్కు తిరిగి, గర్జనతో గర్జించాడతడు.

పాండురాజు కొడుకువే అయితే పరాక్రమం చూపించవోయి !

“అర్జునా, నువ్వు ఏదో దివ్యబాణాలు తెలిసినవాడివట కదూ ! నేను లేచిపోతే నీ ఆటలన్నీ సాగిపోయాయి. ఇప్పుడు ఆపివ్వు వుడిక దిక్కడ. నీబలమూ, మీబాణ కృష్ణుడి చాకచ్యమూ చూడాలనే యుద్ధానికి వచ్చాను. ఇదగో నువ్వు నిజంగా పాండురాజు కొడుకువే

అయితే ఆ పరాక్రమమేదో చూపించవోయి!” అంటూ ఘోరమైన బాణాలు అర్జునుడిమీద కొట్టాడు దుర్యోధనుడు. నాలుగు బాణాలతో అతడి నాలుగుగుర్రాల్ని కొట్టాడు. పదిబాణాలు కృష్ణుడి గుండెలమీద గుచ్చుకున్నట్టు వేశాడు. ఒక బాణంవేసి అతడిమునికోల ముక్కలు చేసేశాడు.

కళ్ళ మొయ్యూ కోపం తెచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. రాతి మొనల బాణాలు గబగబా పద్నాలుగు దుర్యోధనుడిమీద బాదాడు. అయితే అవన్నీ దుర్యోధనుడి కవచానికి తగిలి తుళ్ళిపోయాయి. మరో పద్నాలుగు వాడివాడి బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. అవన్నీ అలాగే తుళ్ళిపోయాయి. చరచరా మరో ఇరవై ఎనిమిది తీక్షణమైన బాణాలు గుప్పించాడు అర్జునుడు. చిత్రం, అవీ అలాగే వ్యర్థమై తుళ్ళిపోయాయి.

“ఎన్నడూ లేంది, ఏమిటిది?” విచారంతో ఆతురపడతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “బాణాలు తుళ్ళిపోతున్నాయి! గాండీవం శక్తి, నీ భుజబలమూ వూరికే పోవడమా! చిత్రం! నీముష్టి స్థిరంగా లేదా? నారి ఆకర్షణ పట్టుతప్పిందా? బాణగతి మురుపటిలా లేదా! అసలుసంగతి ఏమిటో అర్జునా, నిజం చెప్పు. పిడుగుల్లా వెళ్ళి, శత్రువుల్ని చెండాడే నీ బాణాలు ఇప్పుడు పొల్లుపోవడ మేమిటి? ఈమతిలేని జంతువు దుర్యోధనుడికి వినాశకాలంమూడి ఇలాంటి విపరీతం పుడుతోందా! అయోమయంగా వుంది నాకు. మనస్సు బాధపడిపోతూ వుంది.”

“విపరీతమేమీ కాదు” అలా తన్నుతాను నిందించుకుంటూ అడిగిన శ్రీకృష్ణుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు - “ఇదొక కవచ ప్రభావం. ద్రోణాచార్యులు వొక్కడే ఎరుగు నిది. నాకుమాత్రం చెప్పాడు. ఇప్పుడు దుర్యోధనుడికీ ఇచ్చినట్టుంది. ఈకవచం ముల్లోకాలికి అభేద్యమైంది. అయితే బావా, నీకుమాత్రం తెలియందీ కాదు.

తెలిసే నన్ను అడగడ మెందుకంటా ! మూడులోకాల్లోనూ నీకు తెలియని వస్తువులు ఏమున్నాయి కనక ! అడలా వుండనీ. దుర్యోధనుడు ఇది గురువుగారిదయవల్ల సంపాదించాడు. అడదానిలా శరీరానికి అడ్డు తగిలించుకుని వచ్చాడు. అంతే. ఇది వేసుకువస్తే తరవాత ఏమవుతుందోమాత్రం ఎరగడు. నా గాండీవం శక్తి, చేతుల చేవా ఇప్పుడే చూద్దువుకాని. నీసంకోచం తొలిగిస్తాను. ఇతడి కవచమూ, గివచమూ పూడగొట్టేస్తాను.

“ లోగడ దేవేంద్రుడు అంగిరసుడికి వొక మహాస్త్రం ఇచ్చాడు. అంగిరసుడు బృహస్పతి కిచ్చాడు. బృహస్పతి తిరిగి దేవేంద్రుడికిచ్చాడు. అది దేవేంద్రుడు నాకు ప్రసాదించాడు. సర్వకవచాలూ చీల్చిపారేసే మహాస్త్ర మది. దాంతో ఇతడి కవచం ముక్కలు చేసేస్తాను. ”

ఇలా అంటూనే ఆదివ్యాస్త్రం గాండీవానికి తొడిగాడు అర్జునుడు. మంత్రోచ్ఛారణపూర్వకంగా నారి లాగి వొదిలిపెట్టాడు. అది చూశాడు అశ్వత్థామ. సర్వాస్త్రాలూ సంహరించే వొక మహాస్త్రం చప్పున ప్రయోగించాడు. దాంతో అర్జునుడు ప్రయోగించిన దివ్యాస్త్రం వ్యర్థమై పూరుకుంది.

చకితుడయ్యాడు అర్జునుడు. “ కృష్ణా, అశ్వత్థామబాణంవల్ల నాదివ్యాస్త్రం నాశనమైపోయింది. మళ్ళీ ప్రయోగిస్తే ఇది వనకే హనిచేస్తుందని విన్నాను. సరే, మించిపోయిందేమీలేదు. నా గాండీవ బలంతోనే ఇది సాధిస్తాను ” అంటూ గాండీవం సాదించాడు.

ఇంతలో తొమ్మిది బాణాలు కృష్ణుడిమీదా, తొమ్మిదిబాణాలు అర్జునుడిమీదా తగిలించాడు దుర్యోధనుడు. అంతలోనూ పూరుకోలేదతడు. శతవర్షం కరిపించి అర్జునుడిరథం ముంచెత్తాడు. కారవసేనలో

రణతూర్యాలూ, ప్రశంసలూ, పెడబొబ్బలూ ఓ, గింగురుమని పోయాయి.

కోపంతో పెదవి కరిచి గాండీవమెత్తాడు అర్జునుడు. దుర్యోధ నుడిగుర్రాలు సరి కేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. రథం ముక్కలు చేసేశాడు. కన్నుమూసి కన్ను విప్పేలోపున అతడి అరిచేతుల్లో బాణాలు నాటించాడు. రథమా పోయింది. చేతులా బాణాలు గుచ్చుకుని బాధ పెడుతున్నాయి. దాంతో రారాజుకి మతిపోయింది. ద్రోణుడిచ్చిన కవచప్రభావం తెలియక విచారస్తూ, అది పనికిచాలిందనుకున్నాడు. అవివేకంతో దానినితీసి పారేశాడు. మరో కవచం వేసుకున్నాడు.

రాజు ఆపదలో పడిపోవడంచూసి మనయోధులు చతురంగబలా లతో పరిగెత్తుకు వెళ్ళారు. అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు. బాణాలమీద బాణాలు కుమ్మరించారు. ఎంతమందివెళ్ళి ఆక్రమిస్తేమాత్రం అడ్డేముంది అర్జునుడికి! ఒక్కడే వెయ్యిమంది విలుకాళ్ళలా విజృంభించా డతడు. దాంతో రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలిపో యాయి. కాల్బలం పీనుగుపెంటలయింది. భూమి, ఆకాశమూ దద్దరిల్లి పోయినట్టు శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. భయంకరమైన అర్జునుడి దాడి, ఘోరమైన శ్రీకృష్ణుడి శంఖధ్వనీ - ఈరెంటివల్లా కౌరవసైన్యం కంగారుపడిపోయింది. చిక్కూ మొక్కూ లేకండా కకాపిక లయిపోయింది.

అలా భరించలేక భయపడి మనసేస చెడిరిపోయింది. అడిగివుండి, తగిన గాలి వీవడంతోనే మండిన మహాగ్నిలా ఆవుపించాడు అర్జునుడు.

జయద్రథుణ్ణి కాపాడుతూవున్న సేన సంతోభంతో విజృంభించింది. ఉత్సాహంతో శంఖాలు పూరించింది. భేరిలూ, పణవాలూ మోగించింది. సింహనాదాలుచేసింది. భూమి ఆకాశమూ దద్దరిల్లి జేసే ఆకోలాహలమూ, అతత్తరపాటూ చూసి శ్రీకృష్ణుడూ, అర్జు

నుడూ ఉల్లాసంతో చిరునవ్వులు నవ్వుకున్నారు. ఇద్దరూ నీకుమారు
మీదికి విజృంభించారు.

అపుడు కర్ణుడికొడుకు వృష సేనుడూ, సోమదత్తు మూడోకొడుకు
శలుడూ, జయద్రథుడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామూ, శల్యుడూ,
భూరిశ్రవుడూ — ఈ ఎనమండుగురూ అమాంతంగా రథాలు వురికించి
అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళారు. తనప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకుందికి ముఖ్యోపాయ
మని, దుర్యోధనుణ్ణి హాశవార్చడానికి సిద్ధపడ్డ అర్జునుడిమీద వొక్క
మొగినికలబడి ఈ ఎనమండుగురూ తమతమ శంఖాలు వొక్కసారి
పూరించారు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. లక్ష పిడుగులు
వొకసారి వురిమినట్లు వురిమింది దేవదత్తం. ఆధ్వనికి నీ కుమాళ్ళు
గుండెల్లో పిడుగులే పడ్డాయి. కారవసేనలో సైనికుడన్న వాడల్లా
గడగడలాడిపోయాడు. గూబలు పగిలించే ఆధ్వనికి దుర్యోధనుడూ,
కర్ణుడూ మొదలైన ముక్కాకలు తేరినయోధులుమాత్రం చలించ
కండా అర్జునుడిమీద బాణవర్షం కురిపించారు. జయద్రథుడి మీదికి
అతడు వెళ్ళకండా అడ్డునిలిచారు.

అపుడు అశ్వత్థామ ఏంచేశాడో తెలుసా? డబ్బయిమూడు
బాణాలు కృష్ణుడిమీద కురిపించాడు. మూడుబాణాలు అర్జునుడిమీద
నాటించాడు. నాలుగుగురాలమీదా నాలుగుబాణాలు శనిలించాడు.
వానరపతాకంమీద వొకబాణం కొట్టాడు.

అర్జునుడు వందాఱరుబాణాలు వరసపెట్టి అశ్వత్థామమీద తగి
లించాడు. కర్ణుడిమీద పది బాణాలూ, వృష సేనుడిమీద మూడు
బాణాలూ నాటించాడు. కత్తిలాంటి వెడల్పాటిబాణం వేసి శల్యుడి
ధనుస్సు ముష్టిదగ్గిరికి నరికేశాడు.

వెంటనే మరో ధనుస్సు పుచ్చుకొని, తొమ్మిదిబాణాలు
వేశాడు శల్యుడు. భూరిశ్రవుడు మంచి రాతి మొనబాణాలు మూడు

కొట్టాడు. కర్ణుడు ముప్పయిరెండుబాణాలు గుప్పించాడు. వృష
సేనుడు అయిదూ, కృపాచార్యులు పదీ కొట్టారు. అశ్వత్థామ అరవై
బాణాలు రువ్వాడు. ఆసందడిలో వాళ్ళచాటునించి తక్కితారీ
డబ్బయిమూడు బాణాలు వేశాడు జయద్రథుడు.

ఇంతమందీ ఇలా వొక్కసారి ఉక్కిరిబిక్కిరిగా బాణాలు
గుప్పించడంతోనే కోపంనవ్వు నవ్వుతూ మూర్తీభవించిన రాద్రసంలా
పేత్రేగిపోయాడు అర్జునుడు. రెప్పపాటులో కర్ణుణ్ణి పన్నెండుబాణా
లతో కొట్టాడు. పన్నెండుబాణాలూ అతణ్ణి దుసెల్లిపోయాయి.
వృషసేనుణ్ణి మూడుబాణాలతో కొట్టాడు. మూడూ అతణ్ణి దూసుకు
పోయాయి. ఒకదా రైనబాణం వేసి మళ్ళీ శల్యుడి ధనుస్సు ఫెళ్ళు
మనిపించాడు. తిరిగి అతడు తడువుకునే లోపున అతడిమీద తొమ్మిది
బాణాలు తగిలించాడు. తొమ్మిదిబాణాలూ అతడిశరీరం చీల్చుకు
పోయాయి. భూరిశ్రవుడిమీద ఎనిమిదిబాణాలు వేశాడు. ఎనిమిది
బాణాలతోనూ కీచుకీచుమనిపోయా డతడు. అలాగే అశ్వత్థామని
ఎనిమిదిబాణాలతోనూ, కృపాచార్యుల్ని పాతికబాణాలతోనూ
జుమారుమనిపించాడు. అంతేకాదు, తళతళా మెరుస్తూన్న వాడివాడి
బాణాలు మరో ఇరవై అశ్వత్థామ వొంటిమీద నాటించాడు. ఇలా
ఇంతమందితోనూ అర్జునుడు పోరాడుతూవుంటే వొక్కొక్కసారి
వొక్కొక్కరిమాటున అతడికి అవుపించేవాడు జయద్రథుడు. అతణ్ణి
కొట్టడానికి సందు దొరికేది కాదు. అయినా అతడిమీద అర్జునుడు
వేసిన బాణాలు ఎంతలేదన్నా వొక వందయినా వుంటాయి.

ఇంతలో భూరిశ్రవుడు టపీమని వొకబాణం వేశాడు. కృష్ణుడి
చేతి మునికోల ముక్కలుచేసేశాడు. అర్జునుడిమీద డబ్బయిబాణాలు
గుప్పించాడు. తక్కినవాళ్ళూ దారుణమైన బాణాలు వేశారు.
దాంతో మహాగ్రమూర్తి అయిపోయాడు అర్జునుడు. ధనుష్టంకారం

చేశాడు. భూమి ఆకాశమూ దడదడలాడించేశాడు. ఘోరమైన బాణాలు వేసి అంతమందియోధుల్ని గడగడలాడించేశాడు. పెద్ద దావాగ్ని ఆర్చేసే ప్రళయమేఘంలా విజృంభించాడు. అతడి ధాటికి ఆగలేకపోయారు మనయోధులు. నూరదూరంగా చెదిరిపోయారు. మళ్ళీ సైన్యాలు చేర్చుకున్నారు. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు పిల్చుకున్నారు. ఒక్కసారి కలబడ్డారు.

పుంఖానుపుంఖాలు బాణాలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు. మనసేన రక్తంమడుగుల్లో మునకలుపెట్టింది. ఇలా పారిపోతూ, మళ్ళీ కలబడుతూ మనసేనలు వొదలకండా పోరాడాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, అలా అక్కడ పోరాడిన రథికులలో ఎవరెవరిజెండాలు ఏయే గురుతులతో ఎలావున్నాయో వివరించూ.

సంజయుడు : మహారాజా, ఆ మహావీరుల జెండాలు రకరకాలుగా వుండేవి. ఆ పతాకాల పేర్లు, ఆకారాలూ, రంగులూ, వివరిస్తాను, విను. ముఖ్యులైన రథికుల పతాకాలు వాళ్ళ రథాలమీద రంగురంగుల అగ్నిశిఖల్లా మెరుస్తూవుండేవి. ఎటుచూస్తే అటు అవి చిత్రచిత్రంగా ఎంతో ఇదిగా వుండేవి. బంగారం.మూలికలతోనూ, బంగారం శిఖరాలతోనూ వున్న ఆ బంగారం పతాకాలు మేరుసర్వతం మీద బంగారం శిఖరాల్లా ఎంతోఅంత అందంగా వుండేవి. గాలికి అవి కదులుతూ నటిస్తూవుంటే, రంగస్థలంమీద నాట్యకత్తెలు నృత్యం చేస్తున్నట్టు వుండేది. రంగురంగుల ఆ జెండాలన్నీ ఇంద్రధనుస్సులా అవుపించేవి.

అందులో అర్జునుడి రథంమీది వానరపతాకం భీషణంగావుండేది. ఉగ్రమైన మొహంతోనూ, సింహంతోకతోనూ పతాకంమీది వానరం మనసేనని అడలెత్తించేది. అశ్వతామరథంమీది పతాకం

సింహంతోకతో బాలసూర్యుడిలా ప్రకాశిస్తూవుండేది. ఇంద్రధ్వజంలా అది కౌరవకుమాశ్చని ఉత్సాహపరుస్తూవుండేది. కర్ణుడిపతాకం బంగారం ఏనుగుతాడు (హస్తికక్ష్య) చిహ్నంతో ఆకాశమీద గాలిలో నాట్యంచేస్తూ వుండేది. ముల్లోకాలూ జయించిన శివుడి వృషభ పతాకంలా కృపాచార్యులి రథంమీద ఆబోతుపతాకం అందంగా వుండేది. కర్ణుడికొడుకు వృషసేనుడి రథంమీద రత్నాలుతాపిన బంగారం నెమలిపతాకం కార్తికేయుడి పతాకం జ్ఞాపకం చేస్తూవుండేది. సేనా ముఖంలో వుండి ఆ నెమలి ఏదో చెప్పడానికి సిద్ధపడుతోందా అన్నట్టు వుండేది. శల్యుడి అగ్ని శిఖలాంటి జెండామీద బంగారం నాగేటిచాలు దేవీప్రమానంగా వుండేది. మీ అల్లుడు జయద్రథుడి జెండామీద స్ఫటింకలాంటి వెండి వరాహం కళ్ళు జిగేలు మనిపిస్తూవుండేది. దేవా సురయుద్ధంలో పూషుడిలా అవుపిస్తూవుండేవాడతడు, వరాహ పతాకంతో. భూరిశివుడిజెండామీద బంగారం యూపస్తంభం సూర్యుడిలా ప్రకాశిస్తూవుండేది. రాజసూయ మహాయజ్ఞంలోని యూపస్తంభంలాగ పొడవుగావుండేది. చుట్టూబంగారం నెమళ్ళు, మధ్య వెండిఏనుగూ కలిగి శల్యుడి పతాకం మనసేన అంతటిలోనూ అందంగావుండేది. నీకుమారుడు దుర్యోధనుడి రథంమీద వందలువందలు చిరుగంటలతో బంగారం నాగుపాము జెండా ఎగురుతూవుండేది. ఇలా ఈపది పతాకాలూ ఆకాశమంత ఎత్తుని అద్భుతంగా అవుపిస్తూవుండేవి. అయితే మన తొమ్మిది జెండాలకంటే అర్జునుడి వానర పతాకమే ఉగ్రంగా కనపడేది.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, ఇక్కడ అర్జునుడు ఇలా అద్భుతంగా పోరాడుతున్నాడు! అక్కడ ద్రోణాచార్యులు అడ్డుకున్న ధర్మరాజు సైన్యాలు ఏమయాయి?

సంజయుడు : మహారాజా, ఆ అపరాహ్లాం దేవతలుకూడా భయపడే ఆమహాయుద్ధంలో ద్రోణాచార్యులసేనకీ, ధర్మరాజుసేనకీ ఘోరాతిఘోరమైన దొమ్మియద్ధం జరిగిపోయింది. ఆదొమ్మియద్ధంలో కేకయరాజు బృహత్త్రుశ్శో త్తేనుధూర్తీ, చేనిరాజు ధృష్టకేతుశ్శో త్రిగర్తనాయకుడు వీరధన్వుడూ, నకులుశ్శో వికర్ణుడూ, సహదేవుశ్శో దుర్ముఖుడూ, సాత్యకిశ్శో మగధరాజపుత్రుడు వ్యాఘ్రుడత్తుడూ కలబడ్డారు. శలుషు సేనాముఖానికి వస్తూ పోతూ ఉండడంచేత సమయంచూచుకొని వెళ్ళి ద్రౌపదికొడుకులమీద కలబడ్డాడు. భీముడూ అలంబసుడూ డీకున్నారు. ధర్మరాజుని ద్రోణాచార్యులు ఎదిరించాడు.

ధర్మరాజు పలాయనం

ద్రోణాచార్యులు తనని అడ్డగించడంతోనే చికిలిపట్టినబాణాలు వొకదానివెంట వొకటివరసపెట్టి తొమ్మిది అతడిమీద నాటించాడు ధర్మరాజు. బాగా వొళ్ళుమండింది ఆచార్యుడికి. గబగబా వొక పాతికబాణాలు ధర్మరాజుగుండెలమీద కొట్టాడతడు. అంతేకాదు, ధర్మరాజురథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ కనపడకండా బాణాలతో కప్పెట్టేశాడు. అయితే, ధర్మరాజుహస్తలాఘవంమాత్రం తక్కువయింది కనకనా! ద్రోణుడువేసిన బాణాలన్నీ లిప్తలమీద కొట్టి పారేసి, వెన్నువిరిచి నుంచున్నాడతడు.

మరింత వొళ్ళుమండింది ఆచార్యులికి. టపీమని వొక బాణం వేశాడతడు. ధర్మరాజుధనుస్సు రెండుముక్కలకింద కొట్టేశాడు. ధర్మరాజు తడువుకు చేలోపున లెక్కా జమాతేని బాణాలు కురిపించేశాడు. అతడి సారథీ, గుర్రాలూ, రథమూ కనపడకండా ముంచే

త్తాడు. దాంతో ధర్మరాజు హతవై పోతాడో, పారిపోతాడో దొరికే పోతాడో అంటూ పాండవసేనలు అడలెత్తిపోయాయి. చివాల్ని మరో ధనుస్సు అందుకున్నాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుడిబాణాలు యావత్తు ఖండించేశాడు. అంతలో పూరుకోలే దతడు. ఆవేశంతో శక్తితీశాడు. ద్రోణుడిమీద ప్రయోగించాడు. ఎనిమిది గంటలతో గణగణమంటూ మంటలుకక్కుతూ వచ్చేస్తోంది శక్తి. మనసేనలు గడగడలాడాయి. ద్రోణాచార్యులపని అయిపోయిందంటే అయిపోయిందంటూ అంత మందీ తలలెత్తి చూశారు.

అంతలో ఆచార్యులు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఉగ్ర రూపంతో వెళ్ళింది బ్రహ్మాస్త్రం. ధర్మరాజుశక్తిని మంటగలిపేసింది. శక్తిని మంటగలిపేసి పూరుకుందా అది! లేదు. నిప్పులుకక్కుతూ ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తింది. చూశాడు ధర్మరాజు. అతడూ చప్పన బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడు. ఉభయుల బ్రహ్మాస్త్రాలూ డీకొన్నాయి. ఘోరంగా పోరాడాయి. రెండూ చల్లారిపోయాయి.

అయిదు బాణాలు కొట్టాడు ధర్మరాజు. అయిదు ద్రోణుడి శరీరం దుసెళ్ళిపోయాయి. అతడు తడువునోనేలోపున మరొక బాణం వేశాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిగి పోవడంతోనే చప్పన గదతీసి విసిరాడు ద్రోణుడు. ధర్మరాజుకూడా గదవిసిరాడు. గదలురెండూ ఖణేలుమంటే ఖణేలుమన్నాయి. మంటలులేచి ఆకాశమంతటా అలుముకున్నాయి.

చెప్పలేనంత కోపం వచ్చింది ద్రోణాచార్యులికి. ఉద్రేకంతో మరో విల్లు తీశాడతడు. దారుణమైన బాణాలు వేశాడు. ధర్మరాజుగుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. వాడివాడిబాణాలు కొట్టి అతడి వాళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. ఇక చేసేది లేకపోయింది ధర్మరాజుకి. రథం దిగిపోయా

డతడు. నిరాయుధుడయిపోయి రెండుచేతులూ మీదికెత్తి నిలబడి పోయాడు.

అలా పూరికే నిలబడిపోయిన ధర్మరాజుమీద బాణం వెయ్యి డానికి కాని, అతణ్ణి పొడవడానికి కాని చేతులాడలేను ద్రోణాచార్యులికి. అతడి పక్కపక్కలవున్న గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ మాత్రం కొడుతూవచ్చా డతడు.

“పోనివ్వడు, ధర్మరాజుని పట్టేస్తాడు, ద్రోణుడు” అని అనుకుంటూవుండగానే సహదేవుడిరథమెక్కి తప్పుకుపోయాడు ధర్మరాజు.

ధర్మరాజు అలా వెళ్ళిపోయాడు. క్షేమధూర్తి దారయిన బాణాలువేసి బృహత్పత్రుడిపిల్లు ముక్కలుచేసేశాడు. నవ్వుతూ మరో పిల్లు పుచ్చుకున్నాడు, బృహత్పత్రుడు. ఇలాపుచ్చుకున్నాడు, అలా క్షేమధూర్తిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి సారథినీ సరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. జెండాకిందపడిందో లేదో, అతడి తలా సరికేశాడు. కుండలాలతో మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది క్షేమధూర్తి శిరస్సు. క్షేమధూర్తిని చంపేసి, బృహత్పత్రుడు కారవసేనమీద పడ్డాడు.

వీరధన్యుడు ధృష్టకేతువుధనుస్సు ముక్కలుచేసేశాడు. త్రిగర్తులు గొల్లుమన్నారు. నిష్పాలు కురిశాడు ధృష్టకేతువు. ఒక్క వూపుని శక్తితీసి విసిరికొట్టాడు. బెబ్బితో గుండెపగిలి ప్రాణాలు వొదిలేశాడు వీరధన్యుడు. త్రిగర్తుల మహారథుడు వీరధన్యుడు కూలి పోగానే సంతోషంతో వెర్రికేకలువేసింది పాండవసేన.

అన్నగారిని అవతలపెట్టి సహదేవుడు తిరిగివచ్చాడు. మన దుర్ముఖుడిమీద కలబడ్డాడు. నువ్వా నేనా అన్నట్లు ఉభయులూ యుద్ధంచేశారు. తుదకి సహదేవుడు దుర్ముఖుడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి సారథికంతం సరికేశాడు. గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. ఎంచిఎంచి అయిదుబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. భరించలేక

పోయాడు దుర్ముఖుడు. జజ్జరిల్లిపోయి, నిరమిత్రుడి రథంమీదికి పారి పోయాడు. పాండవసేన లేవడీలు కొట్టింది.

అయితే సహదేవుడుమాత్రం ఆగలేదు. నిరమిత్రుడివెంట పడ్డాడతడు. ఖరుడి తల నరికేసిన శ్రీరామచంద్రమూర్తిలాగ అతడి తల నరికేశాడు. త్రిగర్తసేన హాహాకారాలు చేసింది.

నకులుడితో కలబడ్డ నీకుమారుడు వికర్ణుడు వొక్కసారికూడా అతడితో ముఖాముఖి పోరాడలేకపోయాడు. కొండని డీకొని వెనక్కి వచ్చేసిన పొట్టేలులాగ చివరికి పలాయనం చి తగించాడతడు.

వ్యాఘ్రదత్తుడూ, సాత్యకీ ఉడ్డోలమైన యుద్ధంచేశారు. సాత్యకీ గుర్రాలూ, సారథీ, రథమూ కనపడకండా బాణాలతో కప్పేశాడు వ్యాఘ్రదత్తుడు. బాగా వొళ్ళు మండింది సాత్యకీకి. వ్యాఘ్రదత్తుడి సారథినీ, అతడి గుర్రాల్నీ వూడ్చేశాడు. ఆ మరుక్షణంలో అతణ్ణి చంపేశాడు. తమ రాజకుమారుడు పడిపోవడంతోనే మగధసేన సాత్యకీమీద విరుచుకుపడింది. లెక్కజమా లేని బాణాలు కుమ్మరించింది. వేలకివేలు తోమరాలూ, భిందిపాలాలూ, ప్రాసలూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ అదే కురిపించడం కురిపించింది. అన్నీ అవలీలగా కొట్టుపారేశాడు సాత్యకీ. ఒక్కటి తనదగ్గికి చేరనివ్వలే నతడు. అంత మగధసేనా చించి చెండాడాడు. చచ్చినంత చచ్చి తక్కినసేన పరుగుచుకుంది.

శలుడు ఉపపాండవులతో కలబడ్డాడని చెప్పాను కదూ! అయిదు గురినీ అయిదు బాణాలతో కొట్టాడతడు. వాళ్ళరథాలమీద ఎన్నో అన్ని బాణాలు గుప్పించాడు. అయిదుగురితోనూ అయిదురూపాలయి పోరాడాడు. ఉపపాండవులు అయిదుగురూ అయిదు రేచుల్లాగ అతణ్ణి పట్టుకున్నారు. శ్రుతకీర్తి అతడి గుర్రాలు కూలగొట్టాడు. శ్రుతసోముడు అతడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. ప్రతివిందుడు అతడి జెండా

చీలికలు చేసేశాడు. శతానీకుడు అతడి సారథిని చంపేశాడు. శ్రుత
సేనుడు అతడి కంఠమే ఉత్తరించేశాడు. అయిపోయింది శలుడిపని.

అలంబుసుడు

“నేను లేకపోయాను కనక మాఅన్నా, బకాసురుణ్ణి చంపేశావు.
భీమా! నా దగ్గర నీ ఆటలు సాగవు” అంటూ పిడుగుల్ని మించిన
బాణాలు భీముడిమీద రువ్వుతూ వెళ్ళాడు రష్యశృంగుడి కొడుకు
అలంబుసుడు. మొదట ఆ బాణాలు తగిలి మూర్ఛపడిపోయాడు
భీముడు. కాని అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించి
అలంబుసుణ్ణి చెడామడా కొట్టేశాడు. అతడిశరీరం తూంట్లుపడిపోయింది.
పెద్ద కాటుకకొండలా వున్న అతడిశరీరం గాయాలతో, పూసిన
మోదుగుచెట్టులా అవుపించింది.

మాయచెయ్యడం లంకించుకున్నాడు అలంబుసుడు. ఉగ్రమైన
శరీరంతో ఎటుచూస్తే అటు అవుపించాడతడు. లెక్కలేనంత
రాక్షససేన పుట్టించాడు. నెత్తురునదులు పారించాడు.

కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కక్కాడు భీముడు. ఘోరమైన బాణాలు
గుప్పించాడు. మాయా గీయా మాయంచేసి, అలంబుసుణ్ణి తరిమి
తరిమి కొట్టాడు.

ఇలా మనవాళ్ళలో గట్టిగట్టివాళ్ళు వోడిపోవడమూ, చచ్చిపో
వడమూ చూసి మనసేన చెదురుమదురయిపోయింది. అదంతా చూసి
నెత్తురుకక్కుతూన్న కళ్ళతో అందరినీ దాటి ముందుకి వెళ్ళాడు
ద్రోణాచార్యులు. సాత్యకీ మొదలైన వీరులమీద క్రూరమైన
బాణాలు కురిపించాడు. ఒక్క అడ్డుగై నా వాళ్ళు వ్యూహంలోకి
చొచ్చుకురాకండా అడ్డుకున్నాడు.

ద్రోణుడు అలా వెళ్ళగానే పెద్ద పెడబొబ్బలుపెడుతూ పరి
గెత్తుకువచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. అతడు రావడంతోనే అడ్డంగా
వెళ్ళిపడ్డాడు అలంబుసుడు. బాగా సానపట్టిన బాణాలు జడివానలాగ
కురిపించాడు. వాటిని ఎదుర్కోడానికి రథం వురికించాడు సాత్యకి.
కాని అతణ్ణి వెనక్కి తోసేసి, అన్ని బాణాలూ తానే తుక్కుకింద
కొట్టేశాడు ఘటోత్కచుడు. పెద్ద చక్రంతీసి విసిరాడు అలంబు
సుడు. గదవేసి దానిని గుండపిండిచేసేశాడు ఘటోత్కచుడు. ఆగుండ
తనమీదపడి కందిరీగలు పొడిచినంత పనయింది సైన్యాలికి. తనచక్రం
వ్యర్థమయిపోవడంతోనే రకరకాల శక్తులు విసిరాడు అలంబుసుడు.
వాటన్నిటినీ నెలవంక బాణాలువేసి నరికేశాడు ఘటోత్కచుడు. అలా
ఆ ఇద్దరు రాక్షసులూ ఎన్నో ఆయుధాలతోనూ, ఎన్నో మాయో
పాయాలతోనూ, ఎన్నో మాయరూపులతోనూ యుద్ధం చేశారు.
కొండాకొండా కిందామీదాపడి తే ఎలావుంటుంది, అలాగ దెబ్బలాడారు
వాళ్ళు. భూమి గజగజలాడిపోయింది. అలంబుసుడి ఆగడం చూసి
పాండవులు నలుగురూ అతడి వొంటినిండా బాణాలు నాటించారు.
మాయాబలంతో అతడు వాటిన్నిటినీ తప్పించుకున్నాడు. దావాగ్ని
నించి బైటపడ్డ మదపుటేనుగులాగ పాండవుల బాణాగ్నినించి
బైటపడి పెడబొబ్బలు పెట్టాడు. సందుచూసి భీముడిమీద పాతిక
బాణాలు గుప్పించాడు. ధర్మరాజుమీదా, ద్రౌపదికొడుకులమీదా,
ఘటోత్కచుడి మీదా తలా అయిదేసి బాణాలు తగిలించాడు.
నకులిడిమీద డబ్బయిమూడు బాణాలైనా కుమ్మరించాడు. పెద్ద
సింహనాదమూ చేశాడు.

పాండవులూ, ఉపపాండవులూ, ఘటోత్కచుడూ — ఇంతమందీ
కలిసి అలంబుసుణ్ణి బాణాలతో కప్పెట్టేశారు. అంతమందితోనూ

వొక్కడే హోరాహోరీ పోరాడాడతడు. ఇంతలో ఘటోత్కచుడు అతడిసారథిని నరికేశాడు. అతడి రథమూ ముక్కలు చేసేశాడు.

రథం పోయినా రవంతా జంకలేదు అలంబుసుడు. బోరవిరుచు కుని కిందికి దూకేశాడు. మాయచేసి బాణవర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుడూ రథంమీంచి కిందికి దూకాడు. అతడూ మాయబాణాలు పుట్టించాడు. అలంబుసుడి మాయబాణవర్షం మాయం చేసేశాడు. ఉడ్డోలమైన గదతీసి అలంబుసుడిమీదికి విసిరా డతడు. పిడుగులా తగిలింది గద. కత్తిపుచ్చుకుని ఆకాశంమీదికి ఎగిరిపోయా డతడు. ఘటోత్కచుడూ కత్తిపుచ్చుకున్నాడు. అలంబుసుడి వెంట ఆకాశం మీదికి ఎగిరాడు.

పెద్ద సుడిగాలిలోపడి తిరుగుళ్ళుపడ్డ నల్ల మేఘాల్లాగ, ఎరకోసం పోట్లాడే డేగల్లాగ అలంబుసుడూ, ఘటోత్కచుడూ ఆకాశంమీద చిత్రచిత్రగతులతో పోట్లాడారు. పోట్లాడి పోట్లాడి నేలమీదికి దిగారు. పెద్దపులుల్లాగ కింద వొకళ్ళుమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేశారు. ఒకళ్ళకంతం వొకళ్ళు గురిపెట్టుకుని కత్తులు విసురుకున్నారు. కత్తి కత్తి ఖణేయమన్నాయి. మందుతూ కిందపడిపోయాయి.

ఉభయులూ మల్లయుద్ధ మారంభించారు. ఒకళ్ళమీదికి వొకళ్ళు ఎగబడ్డారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పట్టుకున్నారు. చప్పున విడిపోయి, మళ్ళీ వొకళ్ళ నొకళ్ళు వొడిసిపట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు పొడుచు కున్నారు. గుద్దుకున్నారు. బాహాబాహి, కచాకచి, ముష్టాముష్టి - కొట్టుకున్నారు. ఉభయసేనలీకీ దిగులుపుట్టించారు. పోట్లాడి పోట్లాడి అలంబుసుడు అలిసిపోయాడు. అతణ్ణి కిందపడేసి ఘటోత్కచుడు గుండెలమీద కూచున్నాడు. ముడుకులతో తొక్కాడు. 'మోచేతు లతో పొడిచాడు. పిడుగులులాగ పిడిగుద్దులు గుద్దాడు. తొడలూ, ఎము

కలూనొక్కసారి పొడిపొడిచేసేశాడు. రైతు ధాన్యం నూర్చినట్టు అతణ్ణి నేలపెట్టి, కాళ్ళతో తొక్కేశాడు. చిత్రవధచేసి చంపేశాడు. సింహనాదంచేశాడు. తూర్వారవాలుగింగురు మంటూవుండగా వెళ్ళి ధర్మరాజుకి అభివందనం చేశాడు. సంతుష్టచిత్తంతో అతణ్ణి ఆలింగనం చేసుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఒళ్ళునిమిరి శిరస్సుముద్దాడాడు. మెచ్చుకుని ఆశీర్వాదించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఘటోత్కచుడికి అడ్డుపడవచ్చిన సాత్యకిని ద్రోణాచార్యులు ఎదిరించా డన్నావు కదా! యముడిలాంటివాడు ఆచార్యులు. ఇద్దరికీ బాగానే పడివుంటుంది కాని వూరికే పోదు. చెప్ప, సంజయా! వాళ్ళయద్ధం ఎలా జరిగిందట!

సంజయుడు : తనమీదికి రాగానే సాత్యకి వొక పాతిక కుప్పె కోలలు (అలుగులులేని బాణాలు) ద్రోణుడిమీద ప్రయోగించాడు. అవన్నీ భరించేసి, బంగారంతొడిమలబాణాలు మూడు పూనిపూని కొట్టాడు ద్రోణుడు. మూడూ సాత్యకికవచం దూసుకుపోయాయి. బరి కోలచూపిన ఏనుగులాగ చర్రుమన్నాడు సాత్యకి. ఒక్కపూపుని యాభై బాణాలు గుప్పించాడు. ఆచార్యుడి వొళ్ళు మంటలుపుట్టించాడు. ఆవేశంతో పూగిపోయాడు ద్రోణుడు. ఎంచిఎంచి తొమ్మిది బాణాలు సూటిగా సాత్యకి ఎముకల్లోకి కొట్టాడు. ఒంటినిండా వొక వందబాణాలు నాటించాడు. కరచరణాలు ఆడలేదు సాత్యకికి. నీ కుమాళ్ళ సంతోషానికి పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి. అవి కేకలు కావు. అవి సింహనాదాలు కావు. ఓ, కోలాహలంచేసేశారు మనవాళ్ళు.

అదంతా విన్నాడు ధర్మరాజు. సాత్యకి అవస్థా చూశాడు. “సాత్యకికి సహాయపడండి” అంటూ ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన యోధులికి చెయ్యివిసిరాడు-పిల్లాడు తాడుకట్టి పిట్టని హింసపెట్టి ఆడు కుంటున్నట్టు ద్రోణుడు సాత్యకిని వేధిస్తున్నాడు. భీముడితో కలిసి

మీరంతా ద్రోణుణ్ణి చుట్టుముట్టండి” అంటూ తొందరచేసేశాడు. ధర్మరాజు అలా చెయ్యివిసరడమే తడవు, వాళ్ళంతా వొక్కసారి ఎగబడ్డారు. సాత్యకిని వెనకపెట్టి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు.

వాళ్ళందరూ రావడంతోనే విందుదొరికినట్టయింది ద్రోణుడికి. చిరునవ్వు నవ్వుతూ ధనుర్భాణాలికి పనిచెప్పాడతడు. ఆపూపుని పాతికమంది పాంచాలయోధుల్ని, వందమంది కేకయుల్ని నరికి పారేశాడు. తక్కిన పాండవసేన బురదలో కూరుకుపోయిన ఏనుగుమందలా అయిపోయింది, ద్రోణుడి బాణాల ముందు.

సాత్యకీ! అర్జునుణ్ణి కాపాడు

మహారాజా, ద్రోణుడి దాడికి పాండవసైన్యం భరించలేకండావున్న సమయంలో అక్కడ శ్రీకృష్ణుడి పాంచజన్యం ధర్మరాజుకి వినిపించింది. పాంచజన్యమేమో వినిపించింది. కాని అర్జునిడి గాండీవం ధనుష్టంకారమాత్రం వినపడలేదు. దాంతో గుండెల్లో చెయ్యిపెట్టి కలిచినట్టయింది ధర్మరాజుకి. “ఒక్కడే వెళ్ళాడు తమ్ముడు” గద్గదికపడ్డ గొంతుకతో సాత్యకినిచూసి అన్నాడతడు-“అదిగో, అటువ్యూహంలో దుమ్ము హెచ్చు రేగూతూవుంది. పాంచజన్యం జోరుగా మోగుతూవుంది. కౌరవాధముల చేతుల్లోపడిపోయాడో ఏమో తమ్ముడు! నువ్వుతప్ప ఈకపదలో అడ్డుపడే బంధువు మరొకడు లేడు. అన్నా, సాత్యకీ! నిన్ను బతిమాలుకుంటాను. చప్పున వెళ్ళు, నీ స్నేహితుమా, గురువూ కదూ అర్జునుడు. సమయంవచ్చినప్పుడే కదా, ఉత్తములు సాయపడతారు. సమయం వచ్చిందిప్పుడు. యుద్ధంలో బంధుమిత్రులికి తోడ్పడడం భూమియావత్తూ బ్రాహ్మలికి దానం చెయ్యడంతో సమానమంటారు ధర్మం తెలిసిన పెద్దలు.

అర్జునుణ్ణి కాపాడమంటే కృష్ణుణ్ణి, సన్నా, నావాళ్ళనందరినీ కాపాడడమన్నమాట. బాబూ, సాత్యకీ, అర్జునుణ్ణి కాపాడు.

“సందేహంలేదు, అర్జునుడు ఆపదలో పడిపోయాడు. అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, కృపుడూ, భూరిశ్రవుడూ — వీళ్ళంతా శత్రుభయంకరులు. జయద్రథుణ్ణి ఎలాఅయినా కాపాడాలని వీళ్ళందరూ తమ్ముడిమీద విరుచుకుపడివుంటారు. స్పష్టంగా అవుపిస్తూనే వుంది నాకు. అయ్యో, తమ్ముడి ఆ మొహమూ, ఆ భుజాలూ, ఆ శరీరమూ — సాత్యకీ, ఎవరయినా ఎక్కడైనా చూస్తామా! ఏం తలపెట్టాడో దేవుడు! ఏందారి? ఏమవుతుందో?”

“ద్వైతవనంలో తమ్ముడు చెప్పాడు — ‘సాత్యకిసహాయముంటే చాలు, శత్రువుల్ని ఇట్టే గెలిచేస్తాను’ అని. అదిగో, దానికి తగినట్టు చప్పన వెళ్ళు. కృష్ణుడూ, నువ్వు పరమాస్తులు. మీ ఇద్దరూ వుంటే ఎంతటిపనికైనా వెనకాడడతడు. నీన్నహానికి మచ్చలేకండా వెంటనే వెళ్ళాలి నువ్వు. దయశలచి — లేదా బంధుత్వ మాలోచించి — కాదంటే భుజబలం స్మరించి — అర్జునుణ్ణి రక్షించడమే కర్తవ్యం నీకు. అతడికి మరోలాగ అయిందో నాకు వేరే గతేముంది చెప్పు! అందుకని, అన్నివిధాలా అతడికి తోడ్పడడం అవసరం నువ్వు. మహానుభావా! ‘పాండవులికి పెట్టనికోట సాత్యకి, అమితబలశాలి. అతడంటూ వుంటే వాళ్ళని గెలవడం సాధ్యంకానిపని’ అంటారు శత్రువులు. అదిగో ఆనూట నిజమని రుజువు చెయ్యాలి. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఇద్దరూ గురువులే నీకు. నీ గురువులు ఇద్దరికీ గురువుని — పెద్దవాణ్ణి నేను. వాళ్ళ ఆపదకి అడ్డుపడమని నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. నా పరమప్రార్థన మన్నించు. శకటవ్యూహం చొరబడు. నీ బాణాలబలం చూపించు. చప్పన తమ్ముణ్ణి కలుసుకుని నాహృదయతాపం చల్లార్చు. రాజులు యావన్మండీ నిన్ను మెచ్చుకుంటారు” అన్నాడు.

“ఇంత ఇలా చెప్పాలా మహానాజా,” అంటూ అందుకున్నాడు సాత్యకి — “నువ్వన్నది అక్షరాలా నిజం. అర్జునుడికోసం యుద్ధంలో ప్రాణాలు దాచుకోను నేను. పైగా నువ్వు ఇంతగా చెప్పి పంపుతూవుంటే పూకుంటానా! అయితే, జయద్రథవధకోసం బయలుదేరుతూ అన్నయ్య వింటూండగా నాతో అర్జునుడు ఏం చెప్పాడో చెపుతాను విను — ‘సాత్యకి, మనం తప్పకండా గెలుస్తాం. ఎన్నో శుభశకునాలు కనిపిస్తున్నాయి. నేనేమో నా ప్రతిజ్ఞ పూర్తికోసం వెళతాను. నువ్వు మాత్రం ధర్మరాజు రక్షణకోసం వుండాలి. ఏమంటావా? జయద్రథుణ్ణి చంపడం ఎంత అవసరమో, ధర్మరాజుని రక్షించుకోవడమూ అంతే అవసరం మనకి. అంచేత వొకటి నేనూ, వొకటి నువ్వు పంచుకోవాలి. అదే ధర్మం. నువ్వు వుంటే నేను వున్నట్టే భావిస్తాడు అన్నయ్య. నాకోసం నువ్వేమీ భయపడకు. నాకోసం శ్రీకృష్ణుడున్నాడు. నామీద ఈగన్నా వాలదు. అయితే, అన్నయ్య దగ్గర ఈయన లేడు కదూ! నువ్వే వుండాలి. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమవంతుడు ద్రోణాచార్యులు, తేలుసుకదా, నీకు! అంచేత అన్నివిధాలా రాజరక్షణకోసం వుండాలి నువ్వు” అన్నాడు. అతడిమాట ప్రకారం నిక్షేపం కనిపెట్టినట్టు వెయ్యికళ్ళతో కనిపెడుతున్నాను నీన్ను. ద్రోణుడు తాను అన్నంతపనీ. చేశాడో, అర్జునుడు జయద్రథుణ్ణి చంపినా ప్రయోజనం లేకండా పోతుంది. అది అలావుండనీ, అనవసరంగా తగనిబెంగ మనసులో పెట్టుకుంటున్నావు నువ్వు. ఏమంటే, శ్రీకృష్ణుడు సారధిగా వుంటే, విజయుడైన అర్జునుడి రథానికి అడ్డుండదని తెలియని విషయం కనకనా?”

“అది నిజమే అనుకో” — మళ్ళీ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు —
 “అయినా, నన్ను కాసుకుని ఇక్కడ వుండడంకంటే అర్జునుడి దగ్గరికి వెళ్ళడమే అవసరమని తోస్తోంది నాకు. నువ్వు వెళ్ళగానే నీ వెంట

భీముడూ వస్తాడు. అర్జునుడు క్షేమంగా వుంటేనే మనకి విజయం. ఇక్కడవచ్చిన ప్రమాదమేమీ లేదు. ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, కేకయులూ ఉద్దండులు. ద్రౌపదికుమాళ్ళు ఉగ్రమూర్తులు. ఘటోత్కచుడూ, శిఖండి ధురంధరులు. ధృష్టద్యుమ్నుడిమాట చెప్పే అక్కరలేదు. ద్రోణవధకోసమే అగ్నిగుండంలోంచి పుట్టుకువచ్చాడతడు. తక్కినవాళ్ళూ బ్రహ్మాండమైన బలశాలులు ఎంతోమంది వున్నారు. అంచేత నావిషయం సందేహమక్కరలేదు. ధృష్టద్యుమ్నుడు వొక్కడే చాలు ద్రోణుణ్ణి కాసుకుందికి.”

ధర్మరాజు అలా అనడంతోనే కొంతసేపు ఆలోచించాడు సాత్యకి, “అర్జునుడిదగ్గిరికి వెళ్ళడం పౌరుషలోపం కాదు. ఈయనా ఇంత బలవంతపెడుతున్నాడు. సరే, వెళతాను” అంటూ నిశ్చయం చేసుకున్నాడు.

“నీరక్షణకి బాధలేకపోతే ఇక కావలిసిందేముంది!” ధర్మరాజు మొహం చూస్తూ అన్నాడు సాత్యకి — “ఇదిగో భేరిధ్వనులతోనూ, గుర్రాల సకిలింపులతోనూ కోలాహలంగావున్న కౌరవసేనలో ఇట్టే చొరబడతాను. సేనసేనంతా తీవ్రమవుతున్నట్లుగా వున్నాను. క్రోధంతో సముద్రంలో చొరబడ్డ పెద్ద తిమింగలంలాగ ద్రోణుడి సేనలో వురుకుతాను. అర్జునుడికి భయపడి జయద్రథుడు దాక్కున్న చోటికి వెళతాను. అర్జునుడికి సాయపడతాను. అర్జునుడున్నచోటు ఇక్కడికి మూడుయోజనాలు దూరమవుతుంది. ఈమధ్య వ్యూహంలో అదిగో వేలువేలు ఏనుగు సేన కనిపిస్తోంది. దానిపేరు అంజనకం. మేఘమాలికలా వుందది. యుద్ధమంటే పడిచచ్చే మేచ్చులైన మావటీళ్ళు పురుకొల్పుతూ వుంటే జంకడమే ఎరగవా ఏనుగులు. వాటిని హతవారిస్తే కాని ముందికి పోలేం. అదిగో ఆ నేల ఈనినట్టు కనపడుతున్నారే వాళ్ళని రుక్మరథులంటారు. త్రిగర్తసైనికులు వాళ్ళు. రథయుద్ధమన్నా, కత్తియుద్ధ

మన్నా, ముష్టియుద్ధమన్నా మొనగాళ్ళు. కర్ణుడిమాటమీద మళ్ళాస
నుడితో వున్నాడు నాళ్ళు. కర్ణుడంటే ప్రాణంపెడతారు. అంచేతే
అర్జునుడితో విరోధం పెట్టుకున్నారు. వాళ్ళ పనిపట్టిస్తేనేకాని అర్జు
నుణ్ణి చేరడం పడదా. అదిగో ఆతరవాత అవుపిస్తున్నామే అవి కిరాతు
లెక్కిన ఏనుగులు ఏడువందలు. దృథమైన కవచాలతో వున్నాయవి.
లోగడ దిగ్విజయమప్పుడు కిరాతరాజు ప్రాణభిక్ష వేడుకొని అర్జునుడికి
సమర్పించిన వవి. నీ అడుగులికి నుడుగులోత్తుతూ వుండేవి. కాలవైప
రీత్యం! అవేః ఇవాళ నీతో యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాము. వాటిమీది కిరా
తులు వహించుకొనులు. ఏనుగులతోసహా వాళ్ళని హతవారుస్తాను
చూడు! తరవాత అదిగో ఐరావతాల్లా అవుపిస్తున్నాయి, దిగ్గజం
అంజనం వంశంలో పుట్టిన మహాగజాలు. ఉత్తమపర్వతంనించి తీవ్ర
దస్యులు తెచ్చిన వవి. గోయోనులూ, నరయోనులూ అయిన స్లేచ్ఛ
వీరులు వాటిమీద వున్నారు. పెద్ద పొగలా అవుపిస్తున్నాయి ఏను
గులు. అదిగో బంగారంజెండాలతో కాంభోజరథికులు. లెక్కాజమా
లేకండా వున్నారు నాళ్ళు. ఈరాణువనంతా కారడివి కాల్చిచ్చు
కాల్చినట్టు ఎలా మాడ్చేస్తానో చూడు. శక, యవన, స్లేచ్ఛ, కాంభోజ
సేనలతో బాగానే పడుతుంది భేటీ, ఇవాళ నాకు.

“సీతజ్ఞే దీపం. ఈశత్రుబలంచీకట్లు దానిముందు ఏమాత్రం!
దూరమనకుంటున్నావేమో! ఆసందేహం ఏమీ అక్కరలేదు నీకు.
శత్రువుల కొవ్వు అడిచి మరీ నొదిలిపెడతాను. జయద్రథుడి వధకోసం
సాగుతూన్న అర్జునుడు సెబాస్ అన్నట్టు యుద్ధంచేస్తాను.

“అయితే, నాగురాలూ, సారథీ బాగా దాహంతో వున్నాడు.
వీళ్ళని నేడదీర్చాలి ముందు. ఆయుధాలూ వాటితో రథంబాగా
సన్నాహంచేయాలి. మామూలుకంటే అయిదురెట్లయినా ఆయు
ధాలు పెట్టించాలి” అన్నాడు.

సంతోషించాడు ధర్మరాజు. తగినవాళ్ళని నియమించి, సాత్యకి గుర్రాలికి నీళ్ళుపట్టించాడు. మంచి దానా పెట్టించాడు. బాగా మాలీసు చేయించాడు. దారుకుడి తమ్ముడైన సాత్యకిసారథికి మంచి భోజనమూ అదీ ఏర్పాటుచేయించాడు. భోజనాదికాలు ముగించుకుని సారథి సమస్తమైన ఆయుధాలతోనూ రథం సిద్ధంచేశాడు. రథానికి దివ్యమైన సింహపతాకం తగిలించాడు.

ఇంతలో సాత్యకి స్నానమూ అదీ ముగించుకున్నాడు. ఆప్యాయమైన కైలాతకమధువు పానం చేశాడు. అతడికళ్ళు కెంపుల్లా ప్రకాశించాయి. తృప్తిపడి వచ్చి ధర్మరాజుకి పాదాభివందనంచేశాడు. అతణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. గెలుపు సాధించుకు రమ్మని దీవించాడు.

పెళ్ళికి బయలుదేరినట్టు బయలుదేరి రథమెక్కాడు సాత్యకి. ఎక్కుపెట్టిన విల్లూ, ఎంచిపెట్టిన బాణాలూ తొడలమీద పెట్టుకుని, రథంమీద కూచున్నాడు.

రథం కదిలేసమయానికి భీముడు అన్నగారికి ప్రణామంచేసి, సాత్యకితో బయలుదేరడానికి సంసిద్ధుడయ్యాడు.

“నువ్వు రావద్దు” భీముణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు సాత్యకి—
“ఈసేన దాటివెళ్ళడం నానొక్కడికీ ఏమంత కష్టమని! నువ్వు ఇక్కడే వుండు. ద్రోణుడివల్ల ధర్మరాజుకి ఏఆపదా రాకూడదు” అన్నాడు.

“అయితే సరే,” అన్నాడు భీముడు— “నేనురాజరక్షణ కోసం యిక్కడేవుంటాను. నువ్వు అప్రమత్తుడివై వెళ్ళు.”

“నీ అంతవాడు సహాయముంటే ఇక నాకు ఎదురెవరు?” కల
కల్లాడుతూన్న మొహంతో అన్నాడు సాత్యకి — “అర్జునుడు జయ
ద్రథుడి తల తెగెయ్యగానే గెంతువేస్తూ వచ్చి నిన్నూ, మీ అన్ననీ
కొగిలించుకుంటాను.”

అలా భీముణ్ణి ఆపి, లేళ్ళమందచూసిన పెద్దపులిలా నీసేన
చూస్తూ నడిచాడు సాత్యకి.

ద్రోణ పర్వం

నాలుగో అశ్వాసం

సాత్యకి శకటవ్యూహంలో చొరబడ్డాడు

ధృతరాష్ట్రుడు : అయితే సంజయా, అర్జునుణ్ణి కలవడానికి, మనవాళ్ళు వొదిలేశారా సాత్యకిని ?

సంజయుడు : అదే చెపుతున్నాను, విను. చిన్నమరిదిని తమ్ముడిదగ్గిరికి వెళ్ళమని, అతడివెనకాలే ద్రోణుడిమీదికి తరుము కుంటూ వెళ్ళాడు ధర్మరాజు. ధృష్టద్యుముడు గర్వంగా గొంతెత్తి పాండవసేన పురికొల్పాడు. పొలోమని వాళ్ళు రావడంతోనే మన వాళ్ళూ ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. అయితే, సాత్యకి ఎదటియుద్ధం దారుణమయిపోయింది. తలలూ, చేతులూ, కాళ్ళూ, తొడలూ, మొలలూ, గుండెలూ — వీటితోనే నిండిపోయింది నేల. భరించలేక పోయింది మీసేన. సంక్షోభపడిపోయింది. చెదురుమదురయిపోయింది. అలా చెదిరిపోతూవున్న మూకలికి అడ్డంగా వెళ్ళారు వొక ఏడుగురు శూరులు, రాజులు. వాళ్ళ ఏడుగురినీ లిప్త లోయముడిదగ్గిరికి పంపే శాడు సాత్యకి. వాళ్ళపాటుచూసి తక్కినరాజులు పిరికిమందుపుచ్చు కున్నారు. అప్పుడు ద్రోణాచార్యులే సింహంలా వెళ్ళి సాత్యకిని ఎదిరించాడు. వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే ఏడుబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అసలే కొత్తఉత్సాహంలో వున్నాడు సాత్యకి. తానూ ఏడు బాణాలు వేసి ద్రోణుణ్ణి చురచురమనిపించాడు. మరో ఆరుబాణాలు

వేసి సాత్యకినీ, అతడి సారథినీ, అతడి నాలుగు గుర్రాలనీ కొట్టాడు ద్రోణాచార్యులు.

మూరెడెత్తు లేచాడు సాత్యకి. పదీ, ఏడూ, ఆరూ, ఎనిమిదీ, పద్దెనిమిదీ వాడివాడిబాణాలు - వరసపెట్టి ద్రోణుడిమీద తగిలించాడు. నాలుగుబాణాలుకొట్టి గుర్రాలనీ, వొక్కబాణంతో సారథినీ కీచుకీచు మనిపించి, సింహనాదంచేశాడు. అరికాళ్ళమంట నెత్తికెక్కింది ద్రోణుడికి.

నాచేతిచేవ చూసి నీగురువే వోడిపోయి పరిగెత్తాడు. కత్తుల లాంటి బాణాలతో సాత్యకిరథం కప్పెడుతూ అన్నాడు ద్రోణుడు - “ఇక నువ్వా నన్ను మించిపోతావు! ఎలా నిన్ను ఏడుచెరువులనీళ్ళూ తాగిస్తానో చూద్దువుగాని” అన్నాడు.

“ఇంతమాట అనాలా?” సాకూతంగా అన్నాడు సాత్యకి - “ధర్మరాజుపంపాడు. అర్జునుడిదగ్గికి వెళుతున్నాను. ఆలస్యమవుతోంది అనుగ్రహించు. అనుగ్రహించడమే పెద్దలధర్మం. మాగురువు మార్గమే నేనూ అనుసరిస్తాను” అన్నాడు.

ఎలాఅయినా ఆచార్యుణ్ణి తప్పించుకుపోవడమే కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకున్నా డతడు.

“ద్రోణుడు మనల్ని పోనివ్వడు” సారథితో అన్నాడు సాత్యకి - ఈసుపట్టి మరీ పోట్లాడతాడు. ఆలశ్యం చేశామా అసలు చెడుతుంది. ఇతణ్ణి తప్పించుకు పోవాలి. అదిగో బాహ్లికసేన, అదిగో అంగసైన్యం, అల్లదిగో దాక్షిణాత్యసేన. వీటిలో వేటిలో అయినా వొక సందుచూసుకుని చొచ్చుకుపోదాం. అడ్డుపడ్డవాళ్ళని హత వాఁర్చేసి, చిక్కుపెట్టేసి, చిందరవందరచేసేసి దూసుకుపోదాం” అన్నాడు.

489

“సంయ్యే” అన్నాడు సారథి. ద్రోణుణ్ణి మౌనపక్క తప్పించి రథం పోనిచ్చాడు. “ఆగూ” అంటూ తీవ్రమైన బాణాలతో వెంట పడ్డాడు ద్రోణుడు. అటు చూడకండా అంగ దేశస్థుల సైన్యం చీల్చుకుంటూ సింహంలాగ లోపల చొచ్చుకుపోయాడు సాత్యకి. కృతవర్మ అతణ్ణి డీకొన్నాడు. ఆరు బాణాలు అతడికవచం దుసెళ్ళిపోయినట్లు కొట్టాడు. నాలుగు గుర్రాలమీదా నాలుగు బాణాలు నాటించాడు.

కృతవర్మ కలగజేసుకోడంతోనే ద్రోణుడు విరమించుకున్నాడు. సాత్యకిని వదిలేసి ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళడమేమో వెళ్ళాడు, సాత్యకిదిక్కు మౌనకంట కనిపెడుతూనే వున్నాడు.

కృతవర్మ తనమీదికి రావడంతోనే బాగా పదునుపెట్టిన బాణాలు పదహారు అతడిమీద తగిలించాడు సాత్యకి. కోపంతో అగ్ని శిఖలా లేచాడు కృతవర్మ. లెక్కలేనన్ని బాణాలు సాత్యకిమీద దుసెళ్ళిపోయినట్లు కొట్టాడు. అంతేకాదు, అతడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. అతడిగుర్రాల్ని చెడామడా కొట్టాడు. ఉజ్వలంగా వెలిగి పోతూవున్న శక్తి తీశాడు సాత్యకి. కృతవర్మ దక్షిణబాహువుమీద దారుణంగా కొట్టాడు. అంతతోనూ పూరుకోలే దతడు. దైర్యంతో మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు, చలించకుండా. దారుణమైన బాణం కొట్టి కృతవర్మసారథిని చంపేశాడు.

తడబడకండా తానే పగ్గాలు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ, మాయారంగా. కాని సాత్యకిని వదిలిపెట్టేశాడు. పెద్ద సైన్యంతో పూహంద్యారందగ్గర తరుముకువస్తూవున్న భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. విన్నావా, అదిగో అలాగకృతవర్మనీ వోడించేసి, సాత్యకి ముందుకి సాగాడు.

* ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ద్రోణుడూ, కృతవర్మా మొదలైన వాళ్ళు ఘోరమైన పరాక్రమవంతులు. అలాంటి మహారథుల్ని, సముద్రమంథ సైన్యాన్నీ బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమంతో అర్జునుడు అలా తుక్కుకింద కొట్టేశాడు. అదే చిత్రమనిపిస్తూవుంటే, ఇప్పుడు సాత్యకిగూట మరీ చిత్రంగావుంది. ఆ, సాత్యకి అంత పరాక్రమం ప్రదర్శించాడూ!

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ అలా బాహుబలంతో వ్యూహంలో ప్రవేశించినందుకూ, మన దొరలూ, సేనలూ కూలిపోయినందుకూ పాపం, దుర్యోధనుడు ఎంత ఆతురతపడిపోయాడో కదా! రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ సాత్యకి సహరించడం చూసి తమ్ములూ తానూ ఎంత దుఃఖపడ్డారో కదా!

సంజయుడు : నీదున్నీతివల్లే ఈ ఉపద్రవం వచ్చింది. ఇప్పుడు మొత్తుకుంటేమాత్రం తప్పతుందా! ఏమీ ఎరగనివాడిలా నవ్వు విచారించడం దేనికని : కనక స్థిరంగా విను, యుద్ధం.

సాత్యకి అలా వెళ్ళి కాంభోజనేనలో పడ్డాడు. అందులోని పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళు అతణ్ణి ఎదిరించారు.

* కృతవర్మ సారథిలేకండా రావడం చూశాడు ద్రోణుడు. చప్పున తగిన సారథిని నియమించాడు. తనచోట అతణ్ణి పెట్టి, సాత్యకిని వెంట తరమడానికి బయలుదేరాడు. ధర్మరాజుయోధులు అతడి వెంట పడ్డారు. కానివొక్కడైనా ముందుకి రాకండా వాళ్ళందరినీ అడ్డుకున్నాడు కృతవర్మ. దారుణమైన బాణాలువేసి వాళ్ళని తడబడిపోయి నట్టు చేసేశాడు. ముందుకి సాగలేక, తెల్ల మొహాలువేసేసి, వొకళ్ళ వొకళ్ళు చూసుకున్నారువాళ్ళు. వాళ్ళందరినీ పురికొల్పుతూ, తమ్ములతోనూ కుమాళ్ళతోనూ వచ్చి కృతవర్మతో కలబడ్డాడు భీముడు. పాండవయోధులందరూ వొక్కమొగిని వచ్చిపడ్డారు. భీముడూ,

ధృష్టద్యుమ్నుడూ మూడేసిబాణాలు కృతవర్మమీద వేశారు. ధర్మరాజూ, ద్రుపదుడూ ఐదేసి కొట్టారు. ఘటోత్కచుడు ఏడుబాణాలు కొట్టాడు. సహదేవుడు ఇరవై అయిదూ, విరాటరాజు పదీ, శిఖండి ఇరవై, ఉపపాండవులు డబ్బయి, నకులుడు వందా కొట్టారు.

అన్ని బాణాలూ అడ్డుకున్నాడు కృతవర్మ. అందరిమీదా ఐదేసి బాణాలు అంటించాడు. భీముణ్ణి ఏడుబాణాలతో చుర్రుమని పించాడు. అతడి విల్లు విరిచేశాడు. పతాకం పడగొట్టేశాడు. ఆ వూపుని మరో డబ్బయిబాణాలు అతడి వొంటినిండా నాటించాడు. దాంతో సామ్మసిల్లేపోయాడు భీముడు. అప్పుడు అక్కసుపట్టి వొక్క మొగిని కృతవర్మమీద విరుచుకుపడ్డారు పాండవయోధులు.

అంతలో భీముడు తెలుపుకున్నాడు. శక్తితీసి అమాంతంగా కృతవర్మమీదవిసిరాడు. మంటలుకక్కుతూ వచ్చేస్తోంది శక్తి. ఒకే వొక్క బాణం కొట్టాడు కృతవర్మ. దెబ్బతో మూడుముక్కలయి పోయింది శక్తి. అంతలో మరో మంచివిల్లు పుచ్చుకున్నాడు భీముడు. బాణంమీద బాణంగుప్పించాడు. కృతవర్మశరీరం రక్తం వరదలు కట్టించాడు. అన్ని దెబ్బలూ తింటూనే భీముణ్ణి, తక్కిన యోధుల్ని తలా మూడేసిబాణాలు కొట్టి కీచుకీచుమనిపించాడు కృతవర్మ.

అంతమందీ ఏకమయారు; వొక్కసారి కృతవర్మని ముట్టడించారు. తీవ్రమైన బాణాలు చెడామడా కొట్టారు.

ఉన్నట్టు వుండి వొక గుర్రపులాడాలాంటి బాణం వేశాడు కృతవర్మ. శిఖండిధనుస్సు నరికేశాడు. మెచపులా మెరిశాడు శిఖండి. విచ్చుకత్తి విసిరాడు; కృతవర్మవిల్లు నరికేశాడు. ఇంతలో పాండవయోధులందరూ కృతవర్మని చుట్టుముట్టారు. వాడివాడి బాణాలతో కప్పిట్టేశారు. ఏమైనా చలించలేదు కృతవర్మ. జైప్రపోతు

లాంటి మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు. భీముడూ మొదలైన రథికుల్ని మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించాడు.

శిఖండి ఇంకో విల్లు తీశాడు. ఉగ్రుడయిపోయి కృతవర్మతో కలబడ్డాడు, మదపుటేనుగులాగ. సింహాంగోళ్ళవంటి ఘోరమైన బాణాలు వొక్కబిగిని తగిలించాడు కృతవర్మ. దాంతో రథం మీద మూర్ఛపోయాడు శిఖండి. రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు సారథి, తడబడిపోతూ. ఉత్తరీయాలు ఎగరవేస్తూ అదేగోలచేసే శారు మనవాళ్ళు.

శిఖండి మూర్ఛపోవడం చూసి, మత్స్య, చేది, కేకయదేశాల సైన్యాలు ఉద్రేకంతో విజృంభించాయి. దారుణమైన బాణాలు రువ్వి, వాటన్నిటినీ కలగుండుపెట్టేశాడు కృతవర్మ. ఆ కలకలం విన్నాడు సాత్యకి. పాండవసేన క్షోభ గమనించాడు. “అర్జునుడి దగ్గిరికి తరవాత వెళ్ళనచ్చు, ముందు ధర్మరాజుక్షేమం చూడాలి” అంటూ నిశ్చయించుకున్నాడు. ద్రోణుడితో యుద్ధం చాలించాడు. ముందుకి వస్తున్నవాడల్లా వెనక్కి తిరిగాడు. రథం పరిగెత్తించాడు. కృతవర్మతో కలబడ్డాడు. బాణాలమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

సాత్యకిని చూసి పొగలేని మంటలా లేచాడు కృతవర్మ. మిడతలదండులా అణడిమీద బాణాలు గుప్పించాడు.

వాటిని సగంలోనే కొట్టేశాడు సాత్యకి. ఒక వెడల్పాటి బాణంవేసి కృతవర్మధనుస్సు నరికేశాడు. అది రెండుముక్కలయిందో లేదో, మరి నాలుగు బాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ చంపేశాడు. మరొకటివేశాడు. అతడి సారథి తల ఎగరగొట్టేశాడు. వెంటనే పెద్ద సింహనాదమూ చేసి, అతడి గుండెలు దడదడలాడించాడు.

కృతవర్కని వోడించేసి, కలకల్లాడుతూన్న మొహంతో మళ్ళీ ఇటు తిరిగాడు సాత్యకి. త్రిగర్తులు అడ్డుకోబోయారు. కాని అగ్నిలోపడ్డ మిడతల్లా మాడిపోయారు.

కృతవర్క రథంలేకండా అయిపోవడంతోనే వుప్పెనలా వుప్పొంగింది పాండవసేన. సాత్యకివెంట పడడంకంటే ఆమహాసైన్యం శకట పూహంలో చొరబడకండా అడ్డుకోడమే అవసరమని భావించాడు ద్రోణాచార్యులు. అంచేత సాత్యకిని వొదిలిపెట్టేశాడు. పాండవసేన చొచ్చుకురాకండా పూహం ద్వారందగ్గర నిలబడ్డాడు.

జలసంధుడు

త్రిగర్తసేన వోడించి; వెంటతరుముతూ ముందుకి వచ్చేస్తున్నాడు సాత్యకి. పెద్ద మదపుటేనుగుతో వెళ్ళి అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు మగధరాజు జలసంధుడు. ప్రవాహంలా వచ్చి పడుతూన్న సాత్యకి బాణాలికి ఎదురీదుకుంటూ వెళ్ళింది జలసంధుడి మదపుటేనుగు. సాత్యకిరథం ముందుకి రాకండా నిలిపేసిందది. ఉగ్రుడిలా ఉరిమాడు జలసంధుడు. మంచి దొక బాణంవేశాడు. టపీమని సాత్యకివిల్లు విరిచేశాడు. నవ్వుతూ అరవంద బాణాలు అతడి గుండెలమీద కురిపించాడు.

నిలువునా మండిపోయాడు సాత్యకి. తటాలున మరో విల్లు తీశాడు. లిప్తలో జలసంధుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. అతడు తడువు కునేలోపల అరవై బాణాలు నాటించాడు.

పిసరంతా చలించలేదు జలసంధుడు. ఉడ్డోలమైన తోమరం తీసి విసిరాడతడు. సాత్యకి ఎడమబుజానికి పిడుగులా తగిలిందది. ఆ ఉత్తరక్షణంతో కత్తివిసిరి, అతడివిల్లూ నరికేశాడు జలసంధుడు.

* ఉగ్రుడేఅయిపోయాడు సాత్యకి. చిటికెలో మరో విల్లు అందు కున్నాడు. కత్తుల్లాటి బాణాలు వేశాడు. జలసంధుడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు. మరోబాణంకో అతడి తలకాయ తెగేశాడు. ఇంకొక బాణంకొట్టి ఏనుగుని తారుమనిపించేశాడు. పెద్ద సింహనాదమూ చేశాడు. అక్కడున్న మన సైన్యాలు యావత్తూ జజ్జరిల్లి పోయాయి. కకాసికలై పోయాయి.

అదంతా వొక కంటితో కనిపెడుతూనేవున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. తనస్థానంలో కృతవర్మా మొదలైన గట్టిగట్టివాళ్ళని పెట్టి, సాత్యకిదగ్గరికి రథం పరిగెత్తించాడు.

* ద్రోణుడి ఆసరా చూసుకుని మర్మర్షణుడూ, దుస్సహుడూ, వికర్ణుడూ, దుర్ముఖుడూ, దుశ్శాసనుడూ, చిత్రసేనుడూ మొదలైన నీ కుమాళ్ళు వొక్కపెట్టుని వచ్చిపడ్డారు. ధణధణ రణవాద్యాలూ, శంఖాలూ మోయించారు. మిడతలదండు కప్పేసినట్టు బాణాలతో సాత్యకిని కప్పేశారు. ఆ కోలాహలం కనిపెట్టి దుర్యోధనుడూ వెళ్ళాడు, తయ్యులతో కలిశాడు. “ఇంతమందీ వచ్చారు. సాత్యకితో తలపడడానికి వీళ్ళు చాలు” అనుకుంటూ ద్రోణాచార్యులు తిరిగి పాండవసేనాముఖానికి వెళ్ళిపోయాడు.

నీ కుమాళ్ళందరికీ అన్నిరూపులయి పోరాడాడు సాత్యకి. వాళ్ళువేసిన బాణాలన్నీ కొట్టిపారేశాడు. ఎన్నోఅన్ని గాణాలు కొట్టి వొక్కొక్కణ్ణీ ముచ్చేమటలు పోయించాడు. ఉద్దండమైన ఆవేశంతో వెళ్ళి కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. కోడికత్తుల్లాటి బాణాలు సాత్యకిమీద నాటించాడు.

నవ్వుతూ వొకబాణం వేశాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తీవ్రమైన బాణాలు కొట్టి అతడి వొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. అన్నగారు దెబ్బలుతినెయ్యడం చూసి నీకుమాళ్ళు

అందరూ వొక్కమొగిని మంచిమంచిబాణాలు సాత్యకిమీద కుమ్మరించారు. అవి ఏవీ తన చుట్టుపక్కలికి రాకండా తప్పించుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. నీ కుమాళ్ళని ప్రతీవొక్కణ్ణీ అయిదేసి దృఢమైన బాణాలతో కెవ్వాకెవ్వా మనిపించాడు. దుర్యోధనుడి రొమ్ము మీద ఎనిమిది పిడుగుల్లాటి బాణాలు నాటించాడు. రత్నమయమైన అతడికి నాగుపాముజెండా కిందపడగొట్టేశాడు. అత డెత్తిన మరో విల్లూ విరిచేశాడు. అతడి గుర్రాల్ని, సారథినీ వొళ్ళు ఇంతింత చీలికలైనట్టు కొట్టేశాడు. గుండె బేజారయిపోయింది దుర్యోధనుడికి. రథం గెంతేసి అదే వుడాయించడం వుడాయించా డతడు. ఆవుడాయించడం వుడాయించి చిత్రరథుడి రథ మెక్కేశాడు. మన సేన బెంపేలుపడి పోయింది. పకపకా నవ్వుతూ చప్పట్లుకొట్టాడు సాత్యకి.

కృతవర్మ ఆకోలాహలం విన్నాడు. తనరథం వురికిస్తూవచ్చి అక్కడ వాలాడు. అతడికి ముఖాముఖ తనరథం తిప్పించాడు సాత్యకి. ఇద్దరూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు, కొరివీ కొరివీ డీకున్నట్టు. ప్రచండమైన బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఘోరంగా యుద్ధంచేశారు. మహారాజా, ఆ ద్వంద్వయుద్ధంలో సాత్యకిదే పై చెయ్యి ఉంది. యముడిలా విజృంభించా డతడు. కృతవర్మ గుర్రాల్ని, అతడి సారథినీ చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు తళతళా మెరుస్తూన్న వొక బాణం. కృతవర్మశరీరం దుసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. దెబ్బతో చచ్చినట్టు మోకాళ్ళమీద బోర్లా పడిపోయా డితడు. అతడు చచ్చిపోయాడే అనుకున్నాడు సాత్యకి. ఆలస్యంకాకండా అర్జునుణ్ణి కలుసుకొవా లంటూ ముదికి సాగాడు.

అంతలోనే కృతవర్మ తెప్పిరిల్లాడు. లేచి మళ్ళీ సర్దుకున్నాడు. వ్యూహం ద్వారదగ్గరికి వెళ్ళి, భీముడూ మొదలైన పాండవులతో పోట్లాడాడు. అదంతా కనిపెట్టి, పరిస్థితి గ్రహించేశాడు సేనాని

ద్రోణాచార్యులు. శౌర్యశాలి సాత్యకి అలాఅడ్డులేకిండా వెళ్ళడం సహించలేక నాయాడు. “పాండవుల్ని అడ్డుకోడానికి కృతవర్మ చాలు” అంటూ మల్బీసాత్యకిడిగ్గిరికి పురకలువేస్తూ వచ్చాడు. వచ్చీరావడంతోనే మంచి నాడివాడిబాణాలు మూడు సాత్యకి నుదటిమీద నాటించాడు. మూడుశిఖరాలకొండలా కసిపించాడు సాత్యకి.

రథికుల్లో చెప్పదగ్గవాడు సాత్యకి. ద్రోణుడి దేబ్బలు పిసరంతా లక్ష్యపెట్టలే దతడు. దేబ్బకి దేబ్బతీస్తూ పోట్లాడాడు. కూరమైన బాణాలు ఆచార్యుడిమీద కురిపించాడు. ఇద్దరూ నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత అంటూ గట్టిగట్టి బాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళగుర్రాలు వొకళ్ళు రక్తం వరదలు కారించారు. సారథుల్ని కీచుకీచు మనిపించారు. అద్భుతమైన హస్తలాఘవం చూపించారు.

ఉండివుండి టపీమని సాత్యకివిల్లు విరిచేశాడు ద్రోణుడు. చివాలని గదతీసి విసిరాడు సాత్యకి. పిడుగులాంటి బాణంవేసి దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు ద్రోణుడు. మరో ధనుస్సు అందుకున్నాడు సాత్యకి. దారుణమైన బాణాలు వరసపెట్టి కురిపించాడు. ఆకాశం బద్దలయిపోయినట్టు అలైతాడు మోగించాడు.

ద్రోణుడు శక్తి విసిరాడు. దైవప్రేరణవల్ల అది రథానికి తగిలి పడిపోయింది. అంతలో వొక బాణం కొట్టాడు సాత్యకి. ఆచార్యుడి కుడిభుజం చొచ్చుకిపోయింది పది.

తోకతోక్కిన పాములా లేచాడు ద్రోణుడు. ఒక నెలవంక బాణంతో సాత్యకిధనుస్సునరికేశాడు. అతడిసారథి మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టేశాడు. పగ్గాలు పుచ్చుకుని తానే సారథ్యచేసుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. అంతలో సారథి తెలుపుకున్నాడు. అతడికి పగ్గాలు అందించి, యథాప్రకారం పోట్లాడాడు సాత్యకి. ఘోరమైన

బాణాలు ప్రయోగించాడు. ద్రోణుడి సారథిని మూర్ఛపోయినట్టు కొట్టేశాడు.

సారథి మూర్ఛపోగానే ద్రోణుడిగుర్రాలు బెదిరిపోయాయి. ఇష్టంవచ్చినట్టు రథం ఈడ్చుకుంటూ పరుగుతీశాయి. “ఆపండి, గుర్రాలు పట్టుకోండి” అంటూ ద్రోణుడి రథంవెంట పరిగెత్తారు అక్కడవున్న నుస రాజులు. అలా విఫలమయిపోయి పరిగెత్తుకు పోయింది ద్రోణుడి రథం. అదే పారిపోవడమూ అయింది.

తుదకి వాకదగ్గర ఆగాడు ద్రోణాచార్యులు. మళ్ళీ అన్నీ సర్దుకుని చూసేసరికి పాంచాలసైన్యం తనసేనమీద పడి నానాక్షోభా పెట్టేస్తోంది. మూకమూకలయిపోయి పక్కపక్కలికి వారిగిపోతూ వున్నారు తనసైనికులు. వాళ్ళందరినీ పురికొల్పుకుంటూ వెళ్ళి సేనా ముఖంలో సిల్చుని పాండవసేనతో యుద్ధంచేశాడతడు.

అదిగో అలాగ ద్రోణాచార్యుల్ని, కృతవర్మనీ, దుర్యోధనుడూ మొదలైనయోధుల్ని వోడించి ముందుకు సాగాడు సాత్యకి.

“ఇక్కడ వ్యూహంలో కృష్ణార్జునుల ప్రతాపమూ, అక్కడ బైట భీముడూ మొదలైనవాళ్ళ చేనా - ఇవే మనల్ని గెలిపించాయి” చిరునవ్వు నవ్వుతూ సారథితో అన్నాడు సాత్యకి - “శత్రుసేనలో చిక్కిపోకండా బైటపడ్డాం. అదిగో అర్జునుడున్నదిక్కు రథం క్షణాలమీద పోనివ్వాలి” అన్నాడు.

దారుకుడి తమ్ముడు పగ్గాలు సడిలించాడు. మెరుపులా రథం పరిగెత్తింది. అందమైన ఆ గుర్రాలు గాలిలా ఎగిరిపోతూవుంటే, ఎంశ అందంగావుందో అంత భీషణంగానూ అవుపించింది మీనావృకి సాత్యకిరథం. ఆకాశంమీద సూర్యుడిరథంలాగ చూడశక్యంకాలేదంటే సమ్ము.

అలా మీదపడిపోతూవున్న సాత్యకి రథం మనసేసలోంచి సుదర్శను డనేరాజు అమాంతంగా అడ్డుకున్నాడు, అదిలిస్తూ. సాత్యకి వేస్తున్న బాణాలు తునాతునకలు చేసేసి పోల్లాడా డతడు. సాత్యకి, సుదర్శనుడూ దెబ్బలాడడం చూసి మనసేన ముగ్ధమీద వేలు పెట్టుకుంది నిచ్చెరపోతూ.

కళ్ళు మొయ్య కొంపం తెచ్చుకున్నాడు సాత్యకి. సుదర్శనుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథిని నరికేశాడు. ఒక ద్వారైన బాణం వేసి సుదర్శనుడి తలకాయ ఎగరగొట్టేశాడు.

“ఇవాళ యుద్ధంలో అలిసిపోయేవు సుమా!” సుదర్శనుణ్ణి చంపేసి, తన సారథితో అన్నాడు సాత్యకి — “ద్రోణు డనే నము ద్రమే దాటేశాం. ఇక ఈరాజులినా లెక్కపెడతాను! వీళ్ళంతా పిల్లకాలువలు నాకు. సారథీ, రథం పోనీ” అన్నాడు.

“నీపరాక్రమమూ, నానైపుణ్యమూ రెంటికీ జత, యుద్ధంలో” నవ్వుతూ అన్నాడు సారథి — “ఏం చెయ్యమంటావో చెప్పు. ఎవరిమీదికి రథం వురికించమంటావు?” అన్నాడు.

“ఇదిగో ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, సైనికులూ చచ్చిపడి వున్నారు. అర్జునుడు కుప్పలుపెట్టిన శవాలు ఇవి. ఈశవాలజాడ పట్టుకుని మనరథం పోనీ. అదిగో ప్రచండనాదంతో వినిపిస్తోంది గాండీవం. అర్జునుడు నాకు ప్రసాదించిన అస్త్రవిద్యావిలాసం కురిపించా లివాళ. పాండవులమీద నాకు వున్న భక్తిన్నేహాలూ ప్రకటించాలి. నాచేవ చూసి దుర్యోధనుడు ‘ఇద్దరు అర్జునులు’ అనుకున్నట్టు చేస్తాను” అన్నాడు సాత్యకి.

సాత్యకి నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది — కాంభోజ, యవన సైన్యాలు అతడిమీద పడబోయాయి.

వింటినారి సాదించాడు సాత్యకి: ఆసేనలదిక్కు రథం వురికించాడు సారథి. రథంకంటే ముందు సాత్యకిబాణాలు పరిగెత్తాయి. ఎదటి పదాతులూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ పీనుగుపెంట లయాయి. ఆపీనుగలమీంచే మహావేగంతో షరుగులుపెట్టింది రథం.

అలాగే కిరాత, శక, బర్బర, పారద, యవన మొదలైన మైచ్చసేనలు హతవారైనాడు సాత్యకి. కౌరవసేన కంగారుపెట్టేశాడు. అతడి చిత్రకవచం పులిచారలులా అవుపడింది. బాణాలు గోళ్ళ నిపించాయి. ధనుస్సు తెరిచిన నోరులా కనపడింది, మహారాజా, నిజంగా అతడు పెద్దపులిలాగే వురుకుతూ వచ్చాడనుకో.

అర్జునుడిదిక్కు వచ్చేస్తున్నాడు సాత్యకి. “ఆగూ,” “వెళ్ళి పోకూ” - అంటూ వెనకనించి కేకలు వినిపించాయి. తిరిగిచూశాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, చిత్రసేనుడూ, వివింశతీ, శకునీ, దుస్సహుడూ, దుర్దర్షణుడూ, క్రథుడూ, మొదలైన రథికులు రభసంగా పెద్దకేకలుపెడుతూ తరుముకు వస్తున్నారు.

“మనరథం కొంచెం మెల్లిగా పోనీ” ఆకలకలం విని సారథితో అన్నాడు సాత్యకి - “నా వెనకపడ్డ ఈసైన్యసాగరం నాబాణాగ్నితో ఇట్టే ఇంక బెట్టేసి, నవ్వుతూ ముందుకి వెళదాం” అన్నాడు.

రథంవడి తగ్గించాడు సారథి. సముద్రంకెరటాల్లాగే వచ్చిపడింది మనసేన. కన్నుమూసి తెరిచేలోపున నాలుగువందలమంది రథాల వాళ్ళనీ, మూడువందల గుర్రాలనీ కూలగొట్టేశాడు సాత్యకి, నవ్వుతూనే. అయినా ఆగలేదు మనవాళ్ళు. ఈచుళ్ళపుట్టలాగ అతణ్ణి చుట్టుముట్టారు. ఏంచెప్పనూ, నాకు నిజం, నీకు అబద్ధం. మన పదాతుల్లోనూ, రథాల్లోనూ, ఏనుగుల్లోనూ, గుర్రాల్లోనూ సాత్యకిబాణం తగిలింది వొక్కటి లేదంటే నమ్ము. అదిగో అలాగ బాణవర్షం కురిపించాడు ఆ యాదవవీరుడు,

“అర్జునుడితో సరిసమానుడో, ఇంకా మాట్లాడితే అతడికంటే అధికుడో అవుతాడు సాత్యకి” అంటూ ఆకాశంమీంచి ప్రశంసించారు దేవతలు, అతడియుద్ధం చూస్తూ.

దుర్యోధనుడూ, అతడి తోడ్పై నికలూ ఎన్నో అన్ని బాణాలు సాత్యకిమీద రువ్వారు. చిరునవ్వుతోనే వాళ్ళని ఎదుర్కొన్నాడు సాత్యకి. వాళ్ళ ధనుస్సులు విరిచేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథులి, చంపేశాడు. జెండాలు చించేశాడు. రథాలు విరిచేశాడు. సేనసేనంతా తీరితారుచేసేశాడు.

శకునిమామని పక్కనపెట్టుకుని దుర్యోధనుడు సాహసంతో సాత్యకిమీద కలబడ్డాడు. అతడి సారథిని, గుర్రాల్ని గట్టిగట్టి దెబ్బలు కొట్టాడు. బాగా మెరుగుపెట్టిన బాణాలు సాత్యకి వాంటిమీద నాటించాడు.

కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కాడు సాత్యకి. ఒకబాణం వేసి శకుని విల్లు విరిచేశాడు. మరోవాడిబాణం వేసి దుర్యోధనుడి సారథిని ఉత్తరించేశాడు. సారథి కూలిపోవడమే తడువు, రథం ఈడ్చుకుంటూ పారిపోయాయి గుర్రాలు. అడ్డుకోవడమే కష్టమయింది వాటిని. రారాజు రథం అలా వుడాయించడంతోనే దిగాలుమనిపోయారు మన యోధులు. తమ్ముళ్ళమాట ఇక చెప్పనే అక్కరలేదు. అడలెత్తిపోయి అన్నగారివెంటే చాడుతీశారు వాళ్ళు. సేన చెల్లాచెదరయిపోయింది. అడ్డ లేకపోయింది సాత్యకికి. అర్జునుడికేసి రథంపోనిచ్చా డతడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : పులినిచూసిన పసుపుల్లాగ ధైర్యమూ, పం తమూ, సిగ్గు విడిచిపెట్టేసి, వొక్కమనిషి ఎడటియుద్ధం భరించలేక పరుగులుతీసిన కుమాళ్ళక్షయం ఏమని వినేది. ఎలా మొత్తుకోకండా వుండేది ?

సంజయుడు : నువ్వు వినకపోతే ఎవడు వింటాడు? నువ్వు, నీపెద్ద కొడుకూ కోరితెచ్చుకొన్నదే ఈ ఉపద్రవం మరి. తరవాత ఏంజరిగిందో విను. దెబ్బలు తినేసి, పారిపోయి, వల్లమాలిన కోపం తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఆకోపంతో చుట్టుపట్లవున్న వాళ్ళని అందరినీ పురికొల్పాడు. తొండరచేసేశాడు. అంబష్ట, టేంకణ, పారదదేశాల సేనలు దుశ్శాసనుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని సాత్యకిని ఘోరమయిచాయి. అన్నిటికీ సిద్ధంగానే వున్నాడు సాత్యకి. తన భుజపరాక్రమం చూపిస్తూ శరపరంపర కురిపించాడు. మనరథాలు విరిగాయి. ఏనుగులు పీనుగులయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. వీరభటుల శరీరాలు చిందరవందరలయాయి. రణరంగమంతా రక్తం ప్రవాహమయి పారింది.

రోషంతో బుసకొట్టాడు దుశ్శాసనుడు. రాళ్ళబాణాలికి పేరుపడ్డ కొండనేలల్ని రెచ్చగొట్టాడతడు. ఎలాఅయినా గెలవాలన్న పంతంతో వాళ్ళందరూ సాత్యకిమీద రాళ్ళవాన కురిపించారు.

సాత్యకి కళ్ళల్లో కెంపులు మెరిసాయి. కొండమూకలు వేసిన రాళ్ళన్నీ బాణాలతో అల్లంత దూరాన్నే కొట్టేశాడు. ముక్కముక్కలయిపోయాయి, ప్రయోగించిన వాళ్ళమీదికే తిరిగివెళ్ళి పడ్డాయవి. ఇంకేముంది, పక్కబలంచూపించాయి కొండనేలలు. అంతతో వూరుకున్నాడా సాత్యకి. వాళ్ళని వెంటదరిమి, వెంటదరిమి బాది బాది వొదిలిపెట్టాడు. మన దుశ్శాసనుడూ, తక్కినయోధులూ తోకముడిచేశారు. ఆ పారిపోవడం పారిపోయి, ద్రోణాచార్యుడి వెనక్కి వెళ్ళి దాక్కున్నారు.

“అంత తిపికమా ప్రాణాలు!”

“ఏం యువరాజా!” అంతా వొకకంట కనిపెడుతూ, సాత్యకిదగ్గర జరుగుతూన్న కోలాహలం వింటూన్న ద్రోణుడు

దుశ్శాసనుణ్ణి పలకరిస్తూ అన్నాడు - “రాజు క్షేమంగా వున్నాడా? జయద్రథుణ్ణి అర్జునుడు ఏమీ చేసెయ్యలేదు కదా! ఏం, ఈరథాల వాళ్ళతో పారిపోవచ్చావు? ఎక్కడ దూరతావు? అటుకులు మింగేస్తే సరా! కడుపునొప్పి పుట్టినప్పుడే తెలుస్తుంది మరి! పుంజాలు తెంపుకు పారొచ్చావు! ఆవాళ వొళ్ళు తెలియక పాండవుల్ని తరిమేసి, ఇవాళ వొక్క సాత్యకికి భయపడి పారిపోవచ్చావే! భీష్మాదులు పాలబడితే ఏమవుతావో!” అన్నాడు. అంటూనే వొళ్ళుమండి ఇంకా ఇలా అందుకున్నా డశకు - “లోకమంతటికీ మాన్యురాలు, గుణవంతురాలు, యజ్ఞంలో పుట్టింది ద్రౌపది. ఆ - ఇల్లాల్ని పెట్టినపాట్లు మరిచిపోయావో! పాండవుల్ని అన్నమాటలు ఇప్పుడు ఏమయిపోయాయీ అంటా! అవాళటి కొవ్వూ, కావరమూ ఎటుపోయాయి? రణధీరులు వాళ్ళు, నాళ్ళని రెచ్చగొట్టావు. తుదకి ఇలా పిరికిమందు పుచ్చుకున్నావు. అంత తీపికదూ ప్రాణాలు! ఇదిగో దుశ్శాసనా, ఒకకాలనివుంటే ఇప్పుడయినా పాండవులికి రాజ్యం పంచి ఇచ్చేయ్యమని మీలన్నయ్యకి బుద్ధిచెప్పు. భీష్ముడిమాట వినక వూరికే చెడిపోనూ డశకు.

“అదిచేతకా దంటావా, ఎటుపోతావు? నిన్ను నమ్ముకుని యుద్ధం చెయ్యాలనుకుంటూన్న ఈ వీరుల్ని వొక్కడే వెంటదరిమి కొడుతున్నాడు సాత్యకి. వెళ్ళు. అతడితో కలబడు. అంతేకాని ఇలా దాక్కోడం తగినపనేనా నీకు!” అన్నాడు.

వినీ విననట్టు చెవులుపెట్టాడు దుశ్శాసనుడు. ద్రోణుడి ప్రతీమాటా అతడికి శూలంలా తగిలింది. మాట్లాడకండా నిన్నుగా సాత్యకి దగ్గరికే వచ్చి యుద్ధం చేశాడు.

తరవాత ద్రోణాచార్యులు ధర్మరాజు సేనిమీద పడ్డారు. వాడివాడిబాణాలతో తన వేడంతా చూపెట్టాడు. ధర్మరాజు సేనలు వెనక్కి తగ్గడం మొదలుపెట్టాయి.

ధర్మరాజుసైన్యాలు తగ్గేస్తున్న సమయంలో ద్రుపదకుమారుడు వీరకేతుడు ఉద్రేకంతో వచ్చి, ద్రోణుణ్ణి ఎదిరించాడు. అతడి సారథిని చెడామడా కొట్టాడు. ఒక అయిదుబాణాలు ద్రోణుడిమీదా నాటించాడు. చురుకుంది ద్రోణుడుకి. యమదండంలాంటి వొకబాణం తీశాడు. దెబ్బతో వీరకేతుణ్ణి హరీ అనిపించేశాడు.

వీరకేతుడు పడిపోవడంతోనే అతడి అన్నదమ్ములు చిత్రకేతుడూ, సుధన్వుడూ, చిత్రవర్మూ, చిత్రరథుడూ ద్రోణాచార్యుల రథం బాణమయంచేసి వొదిలిపెట్టారు. నెయ్యిపోసిన అగ్నిశిఖలా లేచాడు ద్రోణుడు. వాళ్ళ గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. పెద్ద గాలి పువ్వులు రాల్చినట్టు ఆ పాంచాలరాజకుమాళ్ళ తలకాయలు కింద దుళ్ళగొట్టాడు.

చూశాడు ధృష్టద్యుముడు. ఎరుపెక్కిన అతడి కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిరున తిరిగాయి. ఒక ధూమకేతువులాగ ద్రోణుడిమీదికి నురికాడతడు. ప్రాణాంతకమైనబాణాలు ద్రోణుడి ఎదురొమ్ముమీద తగిలించాడు. దాంతో కూలినచెట్టులాగ మూర్ఛపోయాడు ద్రోణాచార్యుడు.

మనసైన్యాలు హాహాకారాలు చేస్తూనే వున్నాయి. కత్తీ, డాలూ పట్టుకున్నాడు ధృష్టద్యుముడు. రథంమీంచి కిందికి దూకేశాడు. మెరుపు మెరిసినట్టు ద్రోణుడి రథంమీదికి లంఘించాడు.

ద్రోణుణ్ణి నరికెయ్యడానికి కత్తియెత్తాడు ధృష్టద్యుముడు. అంతలో కళ్ళువిప్పాడు ద్రోణుడు. క్షణంలో ఘోరం జరిగిపోతుంది. అయినా అద్భైర్యపడలే దతడు. శత్రువు మీదపడితే ఉపయోగించే

సాధనం - జేనడేసిబాణాలు గబగబా ప్రయోగించాడు. కందికీగలు పొడిచినట్టు కంఠారుపడిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. చప్పునతిరిగి తన రథంమీదికి వెళ్ళిపోయాడు. విల్లూ అమ్ములూ పుచ్చుకున్నాడు. శరవర్షం కురిపించాడు.

వెన్నువిరిచి లేచాడు ద్రోణాచార్యులు. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు రథం ఈడ్చుకుని పారిపోయాయి. ఇక ద్రోణుడికి అడ్డూ ఆపూ లేకపోయింది. పెన్ద అగ్నిపర్వతంలాగ విజృంభించాడతడు, పాండవసేనలో అతడిముందు నిలువగలవాడే లేకపోయాడు.

దుశ్శాసనుడు సాత్యకిమీదికి వెళ్ళాడని చెప్పాను కదూ! అది చూశాడు దుర్యోధనుడు. తమ్ముడికి సాయంగా త్రిగర్తుసైన్యం పంపాడు. త్రిగర్తుల్లో ఎంపికైన సంశప్తకులు మూడువేలమంది రథాల వాళ్ళు అహంకారంతో వెళ్ళారు. సాత్యకిని చుట్టవేశారు. క్షణాల మీద అయిదువేలమంది రథికుల్ని హతవార్చేశాడు సాత్యకి. మిగిలిన చతురంగబలాన్ని రక్షనదుల్లో ముంచెత్తాడు. అంత త్రిగర్తాణువా పిక్కబలం చూపెట్టింది. తిన్నగా ద్రోణాచార్యులదగ్గిరి కీదాడుతీసింది. అయితే దుశ్శాసనుడుమాత్రం పౌరుషంవోదలలేదు. సాత్యకితో సరాసరి పోరాడాడు.

అతడి ధనుస్సు నరికేసి, పకపకా నవ్వాడు సాత్యకి. శక్తితీసి విసిరాడు నీకొడుకు. దాన్ని తుక్కుకింద కొట్టేశాడు సాత్యకి. మనోవిల్లు తీసి, బాణంమీద బాణం కొట్టాడు దుశ్శాసనుడు. మళ్ళీ అతడి విల్లు విరిచేశాడు సాత్యకి, బాగా వొళ్ళుమండి, అతడి సారథిని పట్టేశాడు. గుర్రాలు కొట్టేశాడు. జెండా చించేశాడు. చెవులదాకా ధనుస్సులాగి గట్టిదొకబాణం వొదిలిపెట్టాడు. దెబ్బతో చచ్చిపెట్టాడు.

మూర్ఖపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తలుచుకుంటే పాదుకదలకండా అక్కడే అతణ్ణి చంపేసేవాడు సాత్యకి. కాని భీముడి ప్రతిజ్ఞ తలుచుకుని వొదిలేశాడు. ఇంతలో అతణ్ణి త్రిగర్తరాజు తన రథంమీద వేసుకుని తీసుకుపోయాడు. సాత్యకి అర్జునుడితట్టు రథం మళ్ళించాడు.

సాత్యకి మనసేన మధించుకుపోతున్నా డని పాండవులికి అవగాహన అయిపోయింది. ధృష్టద్యుముడూ మొదలైన యోధుల్ని ముందు పెట్టుకుని ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకులసహదేవులూ మనవ్యూహం మీదికి తరుముకువచ్చారు, ఘోరంగా. సముద్రమూ సముద్రమూ డీకొన్నట్టు మనవాళ్ళూ వాళ్ళతో పోరాడారు, హోరాహోరిగా.

సముద్రంలో ఈదుకుపోతున్న పెద్ద సారచేపలాగ మీసేన చీల్చుకుంటూ అర్జునుడితట్టు సాగుతున్నాడు సాత్యకి. ఇక అక్కడ అర్జునుడిసంగతి చెప్పే అక్కరలేదు. ప్రళయకాల రుద్రుడిలాగ రాద్రమూర్తి అయిపోయి తన ముందున్న సేనయానత్తూ తుడిచేస్తున్నాడతడు.

ద్రోణాచార్యులు పాండవసేన నురుమాడుతున్నాడు. ఇలా ఈముగ్గురిచేతా అయిపోతూవున్న జనక్షయం ఇంతా అంతా కాదు.

ద్రోణాచార్యుల యుద్ధం చూసిపోదామంటూ వ్యూహం ద్వారంబగ్గిరికి వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. పాండవసైనికుల సంరంభం చూశాడు. మనవాళ్ళందరినీ దాటేసి, వొక్కడూ పాండవసేనలో చొరబడ్డాడు ; పద్మవనంచొచ్చిన మదపుటేనుగులాగ. అలా చొరబడి భీముణ్ణి పదిబాణాలతో కొట్టాడు. నకులసహదేవుల్ని, ద్రుపద విరాటరాజుల్ని, ద్రౌపదికుమాళ్ళనీ తలా మూడేసి బాణాలతో కొట్టాడు. కేకయిరాజులు అయిదుగురిమీదా రెండేసి బాణాలు తగిలించాడు. ధృష్టద్యుముడిమీద ఇరవై బాణాలూ, శిఖండిమీద

మూడుబాణాలూ, ధర్మరాజుమీద అయిదుబాణాలూ నాటించాడు. ఇంకా రథాలమీదా, ఏనుగులమీదా, గుర్రాలమీదా, పదాతుల మీదా లెక్కాజమానేనన్ని బాణాలువేసి నొప్పించాడు.

ధర్మరాజు అతడి ధనుస్సు సరికేశాడు. తక్కినవాళ్ళు అశక్తై చుట్టుముట్టేశారు. మించివచ్చిందంటూ ద్రోణాచార్యులు విరుచుక పడ్డాడు. అంతమండనీ తన బాణప్రవాహంలో ముంచెత్తాడు. రారాజుని చుట్టుముట్టిన శత్రుసేన యావత్తూ దూరంగా తప్పుకుంది. దుర్యోధనుడు మళ్ళీ జయద్రథుడిదగ్గరికి వచ్చేశాడు.

అప్పుడు కేకయరాజుల్లో పెద్దవాడు బృహత్ శత్రుడు ద్రోణుడి మీదికి వచ్చాడు. ద్రోణుడువేసిన బాణాలన్నీ ఖండించేసి, తుడిక బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడతడు. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. పైగా బృహత్ శత్రుడి వాళ్ళంతా అరవై బాణాలు నాటించాడు. రవంతా జంకలేదు బృహత్ శత్రుడు. మరింత పెత్తేగి పోయి, ద్రోణుడి సారథిని చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. చిటికెలో వందలూ, వేలూ బాణాలు రువ్వాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడి కరచరణాలు కదలకండా చేసేసి, తుడిక వొక దారుణమైన బాణం వొదిలాడు. బృహత్ శత్రుడి గుండెలు దూసుకుపోయింది కాదు. వెబ్బతో ప్రాణాలు వొదిలేశాడతడు.

కేకయరాజు పడిపోనడ్డంతోనే శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతుడు ముందుకి వచ్చాడు. వంటలో వురికిన శలభంలాగ ద్రోణుడి మీదికి వురికాడు. పెద్దపులిని కర్రతో పొడిచినట్టు అరవై బాణాలు ద్రోణుడిమీదా, అతడి సారథిమీదా, గుర్రాలమీదా కొట్టాడు. చుర్రుమంది ద్రోణుడికి. టపీనుని వొకబాణం వేశాడు. ధృష్టకేతుడి విల్లు పళ్ళుక్కుమంది. మరోవిల్లుతీసి కొట్టాడతడు. మరింత కుతకుమంది ద్రోణుడికి. అతడివిల్లూ, రథమూ ముక్కలుచేసి పారేశాడు.

అయినా తగ్గలేదు ధృష్టకేతు. గదతీసి ద్రోణుడిమీద విసిరాడు. అదీ ద్రోణుడు ముక్కలుచేసెయ్యడంతోనే, తోమరమూ, దాని వెంట శక్తి విసిరాడు. ఆరెండూ తునకలుచేసేశాడు ద్రోణుడు. ఉత్తరక్షణంలో తళతళమంటూన్న వొక కత్తిలాంటి బాణం సూటిగా అతడి రొమ్ముమీద తగిలించాడు. దెబ్బతో విలవిలా తన్నుకుని కళ్ళుమూసేశాడు ధృష్టకేతుడు. తండ్రి చావుచూసి, దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ ధృష్టకేతుడి కొడుకు ద్రోణుడిమీదికి వురికాడు. లేడిపిల్లమీదపడ్డ పెద్దపులిలాగ అతడిమీదికి వెళ్ళాడు ద్రోణుడు. ఇలా వెళ్ళాడు, అలా నరికిపారేశా డతణ్ణి.

అలా బరిదిగిపోతూన్న ద్రోణుణ్ణి అమాంతంగావెళ్ళి అడ్డు కున్నాడు జరాసంధుడికొడుకు సహదేవుడు. అతణ్ణి లిప్తలమీద చంపిపారేశాడు ద్రోణుడు; మగధసైనికులు నిచ్చెరపోయి చూస్తూనే వున్నారు.

“అడ్డులేని తపస్సిద్ధికలవాడో ఈబ్రాహ్మడు” గొంతెత్తి ధృష్టద్యుముడికి వినపడ్డట్టు అరిచాడు భీముడు — “బాణాలతోనే కాదు, చూపులతోనే కాలేస్తాడులా వుంది” అన్నాడు.

భీముడిమాట చెవినిపడిందో లేదో, ద్రోణుడితట్టు రథం తిప్పాడు ధృష్టద్యుముడు. ఇంతలో అతడి కుమారుడు క్షత్రదేవుడు తోసుకుంటూ వచ్చి, వొక్కబాణంతో ద్రోణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తటుక్కున మరో పిల్లు అందుకున్నాడు ద్రోణుడు. మరుపులా వొకబాణం మెరిసింది. అంతే — క్షత్రదేవుడి తలా మొండెమూ వేరై కిందపడిపోయాయి.

అప్పుడు ఛేకితానుడు పిడుగులా వచ్చి ద్రోణుడితో కలబడ్డాడు. వరసపెట్టి వొక వందబాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. నాలుగు బాణాలు గుర్రాలమీదా, నాలుగు సారథిమీదా వేశాడు. అసలే

ఆచార్యుడు ! గబగబా పదహారు బాణాలు చేకితానుడి కడిబుజం
★ మీద కొట్టాడు. మరో పదహారు అతడి జెండామీదవేసి, పడగొట్టాడు. ఏడుబాణాలు గుప్పించి సారథిని గజగజలాడించాడు.

ద్రోణుడిబాణాలు భరించలేకపోయాయి చేకితానుడి గుర్రాలు. పగ్గాలూ, గిగ్గాలూ లక్ష్యపెట్టకండా రథం ఈడ్చుకుంటూ పరుగు తీశాయి.

చేకితానుణ్ణి వోడించేసి, చేది, పాంచాల, సృంజయసేనలు నురు మాడాడు ద్రోణాచార్యులు. తలంతా నెరిసిపోయి, ఎన్నభై అయి దేళ్ళు ముసిలద్రోణుడు పదహారేళ్ళ యువకుడిలాగ యుద్ధంచేశాడు. ముక్కాకలు శేరిన యోధుల్ని ఎంతోమందిని హతవార్చేశాడు.

★ “ఆబోతుల్లాటి రాజుల్ని నక్కలపాలుచేస్తున్నాడు ఆబ్రాహ్మ డు” పాండవసేన పురికొల్పుతూ అన్నాడు ద్రుపదమహారాజు — “ఇతడి ఆటకట్టించందే లాభంలేదు” అంటూ అద్భుతంగా యుద్ధం చేశాడతడు.

భీమన్నా, నీతమ్ముడు

యుద్ధంచేస్తున్నాడే కాని మనస్సు మనస్సులో లేదు ధర్మ రాజుకి. “అర్జునుడు వొంటిగా వెళ్ళాడని సాత్యకిని పంపాను. సాత్యకి కూడా అసహాయశూరుడే. అయినా జయించరాని శత్రుసమ్మర్దంలో ఓర్వరా ఏమయిపోయారో ! శత్రుభయంకరుడు భీముడుకూడా వెళ్ళడం మంచిది. ఎలా సాధ్యమవుతుందో ఇది ! తన తమ్ముణ్ణే చూసుకున్నాడు. కృష్ణుణ్ణే, అతడి తమ్ముణ్ణే పంపేసి పూరుకున్నాడు. వాళ్ళు సంగతి విచారించాడు కాదు. ఎలాంటివాడో ధర్మరాజు ! అని జనం నన్ను నిందించకపోరు. ఎన్నోచోట్ల తెలిసేవుంది భీముడిబలం. ఇశ్మణ్ణి పంపడానికి సందేహించనక్కరలేదు. ఇతడూ వెళ్ళాడంటే ఆ ఓర్వరా

సంతోషిస్తారు. అంచేత తప్పకండా పంపుతాను. పంపితేనే నామనస్సు కుదుటపడుతుంది ” అంటూ ఎన్నోవిధాల ఆలోచించి భీముడిదగ్గరికి వెళ్ళాడతడు.

“భీమన్నా, నీ తమ్ముడు - అర్జునుడు -” మరి మాట పెగల్లేదు ధర్మరాజుకి. కఠం గద్గదికపడిపోయింది. కళ్ళల్లో కన్నీళ్ళు గిరున తిరిగాయి.

“ఏం వచ్చిందిపుడు అన్నయ్యా,” ధర్మరాజు విచారంచూసి తడబడిపోతూ అన్నాడు భీముడు - “మేం కలతపడితే నీ మాటలు మాకు సేదదేర్చేవి. నువ్వే కలతపడితే ఇకనేం దారి? చెప్పు, ఏం చెయ్యమంటే అది చేస్తాను ” అన్నాడు.

“ఇందాక పాంచజన్యం విన్నాను ” అందుకున్నాడు ధర్మరాజు - “సాత్యకిని పంపాను. ఏంజరిగిందో ఇంతదాకా తెలియడం లేదు. మనస్సు మహా కలతపడిపోతూ వుంది. నువ్వు వెళ్ళి, తమ్ముణ్ణి కలుసుకో. అతడు క్షేమంగావుండడం చూడడంతోనే గట్టిగా సింహనాదం చెయ్యి. నేను కుదుటపడతాను.

“నీ తమ్ముడు భీమసేనా, అందమైనవాడోయి. నీతిమంతుడు. సుగుణాల పుట్ట. నేనంటే ప్రాణం. అతడికి ఏమైనా ప్రమాదంవస్తే నాగుండె బద్దలయిపోతుంది. అందుకనే మతిపోతుంది నాకు ” అన్నాడు.

“లిప్తలో వెళతాను ” అన్నాడు భీముడు - “కాని అన్నయ్యా, ఆరథమూ, ఆగురాలూ, ఆసారధీ, ఆధనుస్సూ - అన్నీ ఎరుగుదువు. తమ్ముడి చేవా ఎరుగుదువు. అన్నీ ఎరిగి ఎరిగి ఈవిచారమెందుకంటా! నీఆజ్ఞ తలమీద పెట్టుకుంటున్నాను. ఇదిగో ఇప్పుడే శకటవ్యూహం ప్రవేశిస్తాను. తమ్ముణ్ణి, కృష్ణుణ్ణి, సాత్యకినీ కలుసుకుంటాను. నీకు తెలియపరుస్తాను ” అన్నాడు.

“బావా,” అన్నగారితో విన్నవించి, ధృష్టద్యుముణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు భీముడు—“ద్రోణుడి సామర్థ్యం ఎరుగుదువు కదా! అతడి ప్రతిజ్ఞా ఎరుగుదువు. అంచేత వెయ్యికళ్ళతో కాయాలి నువ్వు. నేను వెళ్ళడం తగని పనే. అయినా రాజాజ్ఞ మన్నించి తీరాలి. తప్పదు” అన్నాడు.

“మీ సేనాపతి బొందెలో ప్రాణాలు వుండగా ధర్మరాజుని ద్రోణుడు వేలెత్తి చూపుతాడని కల్లోకూడా అనుకోకు. సందేహించుకు. వెళ్ళు. అర్జునుణ్ణి కలుసుకో” అన్నాడు ధృష్టద్యుముడు. తృప్తిపడ్డాడు భీముడు. అన్నగారికి పాదాభివందనం చేశాడు. తమ్ముణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఆశీర్వాదించాడు. ఇంతలో శ్రీకృష్ణుడి పాంచజన్యం వినిపించింది.

“విను, విను” తడబడుతూ తమ్ముడితో అన్నాడు ధర్మరాజు— “అదిగో పాంచజన్యం ఘోరంగా వినిపిస్తోంది. మరిదికి వచ్చిన ఆపద సహించలేక కృష్ణుడు యుద్ధంచేస్తున్న ఉద్వేగం అనుకుంటా నది. పరిగెత్తాలి నువ్వు, క్షణాలమీద వాలాలి వెళ్ళి” అంటూ తొందర చేసేశాడు.

భీషణమైన ధ్వనితో భీముడిరథం బయలుదేరింది. అన్నిరకాల ఆయుధాలతోనూ నిండుగా వుండది. రణతూర్యాలూ, భీముడి సింహనాదమూ, రథ ఘోషా దిక్కులు దద్దరిల్లిపోయాయి. సారథి విశోకుడు తన సామర్థ్యమంతా చూపించడానికి పూనుకున్నాడా అన్నట్టు తీవిగా పగ్గాలుపుచ్చుకు కూచున్నాడు నొగలమీద. భీముడు అల్లెతాడు సారించాడు. ఎర్రటిచూపులు కౌరవసేనమీద కురిపిస్తూ ముందుకి వురికాడు.

నీకుమాళ్ళు దుశ్శలుడూ, వివింశతీ, దుర్ముఖుడూ, దుస్సహూడూ, బృందారకుడూ, సుహస్తుడూ, అభయుడూ, కౌద్ర

కర్కుడూ, సువర్కూ, దుర్విమోచనుడూ మొదలైనవాళ్ళు రకరకాల బాణాలు కుమ్మరిస్తూ అతణ్ణి ఎదిరించారు.

లేళ్ళమంద చూస్తే పొంగిన సింహంలాగ వాళ్ళమీదికి వచ్చాడు భీముడు. వాళ్ళ బాణాలన్నీ ఇట్టే కొట్టేశాడు తుక్కుకింద. ఓంప్రథమంగా బృందారకుణ్ణి నరికేశాడు. ఆపూపుని అభయణ్ణి, రాద్రకర్కుణ్ణి, దుర్విమోచనుణ్ణి ముగ్గురునీ వెడల్పాటిబాణాలు వేసి పూడ్చేశాడు. అయినా తక్కినవాళ్ళు రోషంతో పోరాడే సరికి విందానువిందుల్నీ, సువర్కనీ చంపేశాడు. మిగిలినవాళ్ళు చెట్టోపిట్టయి పరిగెత్తారు.

పెద్ద సింహనాదంచేసి ముందుకి రథం పోనిచ్చాడు భీముడు. అలా ఉద్ధృతంగా వచ్చేస్తూన్న భీముణ్ణి బాణాలతో కప్పెట్టి నిలబెట్టేశాడు మన సేనాని ద్రోణాచార్యులు.

“నన్ను గెలవందే పూహంలోకి ఎలా వెళతావు?” అర్జునుడిలాగే అతడూ తనని మన్నిస్తాడనుకుని భీముడి నుదుటిమీద వొక బాణం నాటిస్తూ అన్నాడు ద్రోణుడు - “నీతమ్ముడు నాఅనుమతి మీదే లోపలికి వెళ్ళగలిగాడు” అన్నాడు.

“అర్జునుడా వొక రథికుడి అనుమతిపొంది వెళతాడు!” కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కుతూ అన్నాడు భీముడు - “మనుష్యసేనమాట అలా వుండనీ, దేవసేన అయినా చించి చెండాడి మరీ వెళతాడతడు. తన ఇష్టంవచ్చిం దగ్గరికి. దానికేం, అయిందే కట్టు, మంచి మాటలాడి, నిన్ను అనుసరించడానికి అర్జునుడు కాకు, శత్రువుల్ని చిదగ్గొట్టే భీముడు వీడు. నువ్వు గురువనీ, తండ్రివనీ, హిత్రుడివనీ అభిమానం చూపించానా నాశత్రువుకే జయంకూర్చినవాణ్ణివుతాను. ఆశపభిషలు నాదగ్గర పనికిరావు. నాచేవేదో చూపెట్టే వాడిలి పెడతాను” అంటూ గద సారించాడు. చేతిసత్తువకొద్దీ చాచి విసిరి

కొట్టాడు. ఆకాశంమీద మంటలు కక్కుతూ వచ్చేస్తోంది గద,
భయంకరమైన శబ్దం. చప్పన రథం గెంతేశాడు ద్రోణుడు.
అతడిలా గెంతేశాడు, అలా పిడుగులాగ రథంమీద పడింది గద.
పడిపడడంతోనే గుర్రాలు పచ్చడంబోయాయి. సారథి చచ్చి
పూయకున్నాడు. రథమూ మచ్చుకి లేకండా గుండంబోయింది.
మన రాణువప్రాణం నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయింది.

గదవిసిరి మన రాణువమీదికి బాణంలా వచ్చేశాడు భీముడు.
నీకుమాళ్ళు మళ్ళీ అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. కాని అతడి ధాక భరిం
చలేక తోకముడిచేశారు, సిగ్గు సెరమూ వొదిలేసి. అప్పుడు
మరొక రథమెక్కి పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యులు. గట్టిగట్టి
బాణాలు భీముడిమీద గుప్పించాడు.

మరింత వొళ్ళుమండింది భీముడికి. దభీమని రథం దిగేశా
డతడు. ద్రోణుడు వేస్తున్న బాణాలన్నీ తలవొంచుకుని వోర్చు
కుంటూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు, వర్షంకురుస్తుంటే తలవొంచుకు పరి
గెత్తుకువచ్చే అందమైన మంచి ఆనోతుకోడెలాగ. అలా వచ్చి
ద్రోణుడిరథం నొగలతోకూడా పట్టుకుని అమాంతంగా విసిరి పారే
శాడు. గుండపిండంబోయింది రథం. ఒళ్ళు దులుపుకుని మరో రథ
మెక్కిశాడు ద్రోణుడు.

భీముడు వ్యూహం లో చొరబడ్డాడు

సింహంకొదమలాగ తనరథ మెక్కిశాడు భీముడు. మెరు
పులా రథం మెరిపించాడు విశోకుడు. వ్యూహంలో చొరబడి
పోయాడు భీముడు. అతడి ఉద్ధృతం వోర్వలేక భోజకాంభోజ
సైన్యాలూ, యవన మ్లేచ్ఛసేనలూ పులిచిచూసిన పశువుల్లాగ పుం
జాలు తెంపుకు పరుగుచుకున్నాయి. అడ్డే లేకపోయింది భీముడికి.

అలా వెళ్ళి, సాత్యకిచేస్తున్న యుద్ధం చూస్తూ, అతణ్ణి దాటుకుని, అర్జునుడి దివ్యరథందగ్గిరికి చేరుకున్నాడతడు. కారవయోధులతో ఘనంగా యుద్ధం చేస్తూన్న అర్జునుణ్ణి చూశాడు. చూసీచూడడంతోనే బ్రహ్మాండమైన సింహనాదంచేశాడు.

భీముణ్ణి చూసి ఎంతోఅంత ఆనందంతో అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ కూడా సింహనాదాలుచేశారు, ఆకాశం మారుమోగిపట్టె. ఆసింహనాదాలు ధర్మరాజు చెవినిపడ్డాయి. ప్రాణం లేచివచ్చిందతడికి. ముఖ్యంగా కృష్ణాష్టనుల గొంతుకలు వినడంతోనే అతడికి బ్రహ్మానందం కలిగింది. భీముడి ఇంగితానికి సంతోషించి అశణ్ణి మనస్సులోనే మెచ్చుకున్నాడతడు. “ఇక పరవాలేదు. తమ్ముడు ప్రతిజ్ఞ పూర్తి చేసుకునే వస్తాడు. గుండెల కద్దుకుంటాను” అంటూ తృప్తిపడ్డాడు. “తమ్ములూ, బంధువులూ ఇలా కడతేరిపోయాక అయినా ఈదుర్యోధనుడు సంధికి వచ్చి, మిగిలినవాళ్ళనయినా బతికించుకుంటే బావుండేది” అనుకుంటూ యుద్ధం సాగించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, అలా సింహనాదం చేసిన భీముణ్ణి ఎదుర్కొనే మొనగాడు మనసేనలో వొక్కడైనా బయలుదేరాడా? లేదా? అబ్బే, వొట్టిచూట. నాకుమాళ్ళని కాల్చడానికి పుట్టిన కార్పిచ్చు వాడు. వాణ్ణేవ రెదిరిస్తాడు?

సంజయుడు : ఎదిరించకేం, కర్ణు డెదిరించాడు. ఎదిరించడమేమో ఎదిరించాడు, తొలిదెబ్బతోనే చాడుతీశాడు, చెపుతాను విను.

భీముడు అలా సింహనాదం చెయ్యడంతోనే అక్కడి మనయోధులు గడగడలాడిపోయారు. ధనుస్సులూ, బాణాలూ చేతుల్లోంచి జారవొదిలేశారు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ మలమూత్రాలు వొదిలిపెట్టాయి. కర్ణుడుమాత్రం వున్నపాళాన వచ్చిపడ్డాడు. గబా

గబా ఇరవై బాణాలు గుప్పించాడు. పెదవులుబిగించి అరవై మూడు బాణాలు కొట్టాడు భీముడు. ఒకటి అతడి జెండామీద వేశాడు. మరొకటివేసి అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో విల్లు అందుకున్నాడు కర్ణుడు. అదీ నరికేశాడు భీముడు. అంతతోనూ వూసుకోలే దీనారి. అతడి సారథినీ, గుర్రాలన్నీ కూడా నరికేశాడు. కర్ణుడు ఆట కట్టేసింది. కంగారుపడిపోయా డతడు. రథం గెంతేశాడు. పారిపోయి వృషభ సేనుడి రథ మెక్కేశాడు.

.కర్ణుడు వోడిపోయి పారిపోవడంతోనే మనసేన ఆచుట్టుపట్ల వుంటే వొట్టు ఇక.

ఆ జూ దం కా దు ఈ జూ దం గె ల వా లి

ఏంచెయ్యాలో తోచలేదు దుర్యోధనుడికి. చరచరా రథం పరి గెత్తించి ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు.

“అర్జునుడూ, సాత్యకీ, భీముడూ — ముగ్గురూ మనసేన మంట గలిపేస్తున్నారు. జయద్రథుడిదగ్గిరిసా చేరుకున్నారు వాళ్ళు. అర్జు నుణ్ణి వొదిలేశావే అనుకో. ఈ ఇద్దరినీ వొదిలెయ్యడం తగినపనేనా నీకు. యుద్ధంలో నువ్వు వోడిపోవడమంటే సముద్రం ఇంకిపోవడమన్న మాట. ద్రోణుణ్ణి సాత్యకి వోడించేశాడని జనం అడిపోసుకోడమే మేలని భావించావా? ధనురాచార్యుడివి కదా పైగా! ఇలా నువ్వు అడిగిపోవడం మాభాగ్యంకాకపోతే ఏమనాలి! ఇన్నిమాట లెందు కీక నీకడుపులో ఏముందో విప్పి చెప్పన్నా చెప్పియ్యి, బతికిపోతాం” అంటూ లబోలబోమన్నాడు.

“అసలు జయద్రథుణ్ణి రక్షించుకోడమే ఇప్పుడు కర్తవ్యం” అంటూ అందుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు — “అక్కడా ఇక్కడా మన

నేనకి కలిగే ఉపద్రవం వొక్కరూపుతో కాసుకుంటూనే వున్నాను, నావోపినంత. ఇంతకంటే ఏంచేసేది నేను? ముఖ్యంగా అర్జునుడికి నీకూ పడిందిప్పుడు, జూదం. ఆవాళ శకుని మంత్రాంగంతో గెలిచిన గెలుపు గెలుపుకాదు. అస్థిర మది. ఈ జూదంలో గెలవా లిప్పుడు. ఇందులో వోడిపోకండా బైటపడితేనే మన చాకచక్యమూ, సామర్థ్యమూ, గొప్పానూ. అంచేత నువ్వు ఇలా బెంబేలుపడిపోకు. అక్కడ కర్ణుడూ మొదలైన మహారథులు ఎంతోమంది వుండనే వున్నారు. అర్జునుడూ, సాత్యకీ, భీముడూ - ఈ ముగ్గురి ప్రాణాలికి అంతమందీ చాలరో! వెళ్ళు. వాళ్ళతో కలిసి జయద్రథుడిప్రాణాలు రక్షించు. నేను వ్యూహం ద్వారం వదిలేశానో ఈ పాండవప్రవాహం వొక్కసారి లోపలికి తోసుకు వచ్చేస్తుంది. అప్పుడు పరిస్థితి మన అయితి తప్పిపోతుంది. అందుకని నీతో రావడం తగనిపని నాకు. వెళ్ళు” అన్నాడు.

మారు మాటాడలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. తన్ను తానే పురికొల్పుకున్నాడు. జయద్రథుడిదగ్గరికి బయలుదేరాడు.

చక్రరక్షకులు అర్జునుణ్ణి కలుసుకున్నారు

అర్జునుడి చక్రరక్షకులు ఉత్తమాజుడూ, యుధామన్యుడూ కృతవర్మ అడ్డెయ్యడంవల్ల అర్జునుడితో వెళ్ళలేకపోయారని వెనక చెప్పాను. ఈలోగా వాళ్ళు పక్కలికి పురికేసి, త్వరత్వరగా తెరల్చుకుంటూ బయలికి వచ్చేశారు. కపిధ్వజమూ, గాండీవం నారిమోతా పట్టి అర్జునుడున్న చోటు కనిపెట్టి, మనసేన చీల్చుకుంటూ అతడిదగ్గరికి వచ్చేస్తున్నారు. ద్రోణుడిదగ్గరనించి వస్తూ దుర్యోధనుడు వాళ్ళని చూశాడు, అడ్డుకున్నాడు.

ఉత్తమాజ యుధామన్యులూ దారుణమైన యుద్ధంచేశారు. ఉత్తమాజుడు దుర్యోధనుడిధనుస్సు విరిచేశాడు. అతడి రొమ్ముమీద చికిలిపట్టిన గాణాలు నాటించాడు. సింహనాదం చేశాడు. మరొక ధనుస్సు తీశాడు దుర్యోధనుడు. ఉత్తమాజుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. సారథిపని పట్టేశాడు. యుధామన్యుడిరథ మెక్కి యుద్ధంచేశాడు ఉత్తమాజుడు. దుర్యోధనుడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ చంపేశాడతడు. అయితే వూరుకోలేదు దుర్యోధనుడు. గదపట్టుకు చప్పున వెళ్ళాడు, చలించకండా. యుధామన్యుడి సారథినీ, గుర్రాల్నీ పచ్చడికింద కొట్టేశాడు. ఉత్తమాజుడూ, యుధామన్యుడూ రథం దూకేసి తప్పుకు పోయారు. నీ సేనలోని ఇద్దరు రథికుల్నీ చంపేసి, వాళ్ళరథాల మీద అడ్డంగావెళ్ళి అర్జునుణ్ణి కలుసుకున్నారు. దుర్యోధనుడు శల్యుడి రథ మెక్కిశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సరే, కాని కర్ణుడేమయాడట! అతడే పాండవుల్ని గెలుస్తాడని మనవాళ్ళందరూ ఆశపెట్టుకున్నారు. అతణ్ణి తలుచుకుంటేనే ధర్మరాజుకి కంటిమీద రెప్పపడదు. అలాంటి వీరుడు భీముడి చేత రథంలేకండా అయిపోయాడు; పారిపోయాడు. ఆపారిపోవడం పారిపోయి మళ్ళీ యుద్ధానికి రాలేదా? అతడిసంగతి ముందు చెప్పు, ఏమయాడో!

మళ్ళీ మళ్ళీ కర్ణుడు దొడుతీశాడు

సంజయుడు : అదీచెపుతాను, విను. కర్ణుణ్ణి వోడగొట్టేసి, భీముడు అర్జునుడివైపు బయలుదేరాడు, మదపుటేనుగులాగ.

“ఆగవోయి భీమన్నా” కొత్తరథం సిద్ధంచేసుకుని వెనకనుంచి పేరెత్తి పిలిచాడు కర్ణుడు. సింహాన్ని జూలుపట్టి లాగితే ఎలా తిరగ

బడుతుంది, అలాగ వెనక్కి మళ్ళాడు భీముడు. ఇద్దరూ సూర్యుడంత
ప్రతాపవంతులు. ఇద్దరూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు గుప్పించు
కున్నారు, దారుణంగా. ఒకళ్ళ బాణాలు వొకళ్ళు ముక్కలుచేశారు.
ఒకళ్ళ సారథిని వొకళ్ళు కొట్టారు. ఒకళ్ళగుర్రాలు వొకళ్ళు వేటా
డారు. జెండాలు విరుచుకున్నారు. కవచాలు చీల్చుకున్నారు. ఇద్దరూ
రక్తస్నానాలు చేశారు. ఒకళ్ళనిమించి వొకళ్ళు పోరాడారు.

భీముడు కర్ణుడివిల్లు విరిచేశాడు. అతడి సారథినీ, గుర్రాలినీ
చంపేశాడు. పాముల్లాటిబాణాలు అతడివొంటినిండా గుచ్చెత్తాడు.
కంగారుపడిపోయాడు కర్ణుడు. భరించలేకపోయాడు. సిగ్గు లజ్జ వొడి
లేశాడు. కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పి దాడుతీశాడు. ఆపారిపోవడం పారిపోయి
మరో రథ మెక్కిశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : నమ్మినబంటు అలా పిరికిమందు పుచ్చుకు
న్నాడూ? పాపం మందబుద్ధి మన దుర్యోధనుడు ఏమనుకున్నాడో,
మనస్సులో! అడలా వుండనీ. తరవాత ఏమయింది, కర్ణుడి పరా
క్రమం?

సంజయుడు : ఒళ్ళంతా మండిపోతూ మళ్ళా వచ్చి కలబడ్డాడు
కర్ణుడు, భీషణంగా. ఇద్దరికీ అద్భుతంగా యుద్ధం జరిగింది. మంచి డేగ
ల్లాగ, పెద్దపులుల్లాగ, మదించిన ఏనుగుల్లాగ, కొవ్వొక్కిన సింహాల్లాగ
బలంతోనూ, పంతంతోనూ పోట్లాడారు వాళ్ళు. మన చతుంగసేన
కూడా కర్ణుడితో కలిసింది. కలవడమేమో కలిసింది. మంత్రించినట్టు
భీముడి బాణాలతో నాశనమయిపోయింది.

ధృతరాష్ట్రుడు : భీముణ్ణి ఎదిరించడం మీదమీదపని కాదు,
నిజమే. అతడి భుజపరాక్రమాలు ఎన్నిసార్లు వినలేదు మనం! కర్ణుడి
సంగతి విన్నాం, లక్షసార్లు! ఉత్తి మేకపోతుగాంభీర్యం! తుచ్చుడు.
వీడా గెలుస్తాడు పాండవుల్ని? ఈసూతుడికొడుకు ఏదో వూడపొడి

చేసి, యుద్ధ లో పాండవుల్ని గెలిచేస్తాడని మిడిసిపడిపోయాడు మన
మదాంధుడు మర్యోధనుడు. శ్రీకృష్ణుణ్ణి తూలనాడాడు. సంధిచేసు
కోరా బాబూ అంటే ససేమిరా కాదన్నాడు. అనుభవిస్తున్నాడు.
నిజంగా మచ్చ తీనివాళ్ళు పాండవులు. దేవుడు వాళ్ళకి ఎందుకు కీడు
చేస్తాడు, యుద్ధంలో! తమ్ముళ్ళతో వీడే చెడతాడు మర్యోధ
నుడు. అంతే. అంతకంటే ఇంకొకటి జరగదు. ఊ, చెప్పి, తరవాత
వంజరిగింగో యుద్ధం?

సంజయుడు : భీముడితో మహారథసంగా తలపడ్డాడు కర్ణుడు,
చచ్చిన మససేన వొకకంటితో చూస్తూ. చరచరా ముప్పులు
బాణాలు తగిలించి మరీ వెన్ను విరిచాడు. అరుణబింబంలాగ ఎరు
పెక్కింది భీముడి మొహం. పెరవులు బిగించి వొక్కబాణం కొట్టా
డతడు. కర్ణుడిధనుస్సు ఫెళ్ళుమంది. మరొకటి కొట్టాడు భీముడు.
కర్ణుడిసారథిశల ఎగిరిపోయింది. పగ్గాలు తానే పట్టుకుని, భీముడిమీద
శక్తి విసిరాడు కర్ణుడు. దాన్ని ఎసిమిదిముక్కలు కొట్టేశాడు భీముడు.
ఆపూపుని తొమ్మిదిబాణాలు వేసి కర్ణుడివొళ్ళు చీలికలు చేసేశాడు.
మరో విల్లు పుచ్చుకుని, క్రూరమైన అస్త్రాలు ప్రయోగించాడు కర్ణుడు.
అవన్నీ అంశంతమూరలోనే నరికేసి తీర్ణమైన బాణాలు గుచ్చించాడు
భీముడు. అంశకంటే మించినట్లు కురిపించాడు కర్ణుడు.

ఉదాత్తమైన నడితో ప్రకాశిస్తూ ఇద్దరూ పెద్ద పురోతుల్లా
దెబ్బలాడారు. వాళ్ళసంహనాదాలు నిజంగా రంకవేసినట్టే వుండేవి.

మళ్ళీ కర్ణుడి విల్లు విరిచేశాడు భీముడు. అతడి గుర్రాల
వొళ్ళంతా రక్తాలు ధారలుకట్టించాడు. అతడి వొళ్ళు మసెళ్ళిపోయి
నట్టు బాణాలు కొట్టి సంహనాదంచేశాడు. చూసి గుండె దడపట్టు
కుంది మర్యోధనుడికి. “తమ్ముడా, కర్ణుడికి సహాయం చెయ్యి”
అంటూ దుర్జయుణ్ణి పంపాడు.

తెగ్గించిన నాహసంతో వెళ్ళాడు దుర్జయుడు, ఉద్ధృతంగా.
అతడి సాహసానికి మనసేన నాలిక కరుచుకుంది. వెళ్ళి గట్టిగట్టి బాణాలు
వేశాడు దుర్జయుడు. భీముడి గుర్రాల్ని సారథిని కంగారుపెట్టేశాడు.

తేతతేతమంటూన్న ఆరుబాణాలు కొట్టాడు భీముడు, యముడి
లాగ గద్దిస్తూ. గుర్రాలతలలూ, సారథితలూ, దుర్జయకుమారుడి తలూ
తెగిపోయి కింద దొడ్లపోయాయి. కళ్ళనీళ్ళు తిప్పుకున్నాడు కర్ణుడు.
అప్పటికే మరో రథం సిద్ధంచేసుకున్నా డతడు. అంచేత ఆవూపుని
వచ్చి భీముడిమీద పురికాడు. మళ్ళీ ఇద్దరూ పరిపరివిధాల పోట్లా
డారు. కోపాలూ, ఆటోపాలూ, బలాలూ, పంతాలూ, శౌర్యాలూ,
ధైర్యాలూ ఇద్దరినీ మోక్కలాగే ప్రకాశించాయి.

బలమంతా ఉపయోగించి బిరుసై స మోక్క బాణం కొట్టాడు
కర్ణుడు. భీముడి గుండెలు దూసుకుపోయి భూమిమీద నాటుకుపోయిం
దది. గద విసిరి కర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు భీముడు. అంతేకాదు,
ధనుస్సు సంధించి అతడి సారథిని చంపేశాడు. అతడి జెండాకర్ర
విరిచేశాడు. రథంపోయినా జంకలేదు కర్ణుడు. ఉగ్రుడై పోయి బాణ
వర్షం కురిపించాడు భీముడిమీద. నిజంగా అతణ్ణి చూస్తూంటే
ఆశ్చర్యంవేసిం దప్పుడు.

మరో తమ్ముణ్ణి దుర్ముఖుణ్ణి కర్ణుడికి సహాయం పంపాడు గుర్యో
ధనుడు. అన్నగారి మాటమీద అడావుడిగా వెళ్ళాడు దుర్ముఖుడు.

కర్ణుడితో యుద్ధంచేస్తూనే తొమ్మిదిబాణాలు వేసి దుర్ముఖుణ్ణి
వూడ్చేశాడు భీముడు. దుర్ముఖుడి పాటుచూసి కళ్ళు తడిచేసుకున్నాడు
కర్ణుడు. అతడిరథమే ఎక్కేసి భీముడిమీద ధనుస్సు గురిపెట్టాడు.

బంగారం మొదళ్ళతోవున్న బాణాలు పద్నాలుగు కొట్టాడు
భీముడు. అన్ని బాణాలే అతడి బుజంమీద నాటించాడు కర్ణుడు.
కళ్ళ మొయ్యూ కోపం తెచ్చుకున్నాడు భీముడు. శూలాల్లాటి మూడు

బాణాలు కర్ణుడి కొమ్ము దూసుకుపోయినట్టు కొట్టాడు. దాంతో మరి నిలవలేకపోయాడు కర్ణుడు. జజ్జరిల్లిపోయి అదే పారిపోవడం పారి పోయాడు, పుంజాలు తెంపుకుని.

ధృతరాష్ట్రుడు : పౌరుషం గడ్డిపోచంత పనిచెయ్యదు. అంతా దై వబలంమీదే ఆధారపడివుంటుంది. సంజయా, సందేహంలేదు. అలా కాకపోతే కర్ణుడేమిటి, భీముడిదగ్గర ఇలా అయిపోవడమేమిటి? అయినా అలామాత్రం ఎందుకనుకోవాలిలే! ఏమంటే? దేవతలూ, దానవులూ, ఖచరులూ, నాగులూ — ఇలాంటివాళ్ళే భీముడిముందు నిలవలేనప్పుడు కర్ణుడూ గిర్ణుడూనా నిలబడతారు! అయితే, కర్ణుడే పాండవుల్ని గెలిచేస్తాడని కొండంత ఆశపెట్టుకున్న దుర్యోధనుడు మాత్రం కుంగిపోయి వుంటాడు.

కాని సంజయా, జరాసంఘడూ మొదలై నవాళ్ళనే చంపే శాడు కదా భీముడు! అలాంటివాడిమీదికి మన దుర్జయుణ్ణి దుర్ముఖుణ్ణి — ముక్కుపచ్చలారని కుర్రాళ్ళనా పంపుతాడు దుర్యోధనుడు, కర్ణుడికి సహాయం!

భీముడు వొక్కడేనా, తక్కిన పాండవులూ, నాల్గికి శ్రీకృష్ణుడూ — ఇంతమందీ వున్నారు. యుద్ధంలో ప్రాణాలుతీయ్యకండా వొదిలిపెట్టరు. గెలవరానివాళ్ళు వాళ్ళు. వాళ్ళతో తగువు తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

సంజయుడు : కోరి విషం తాగేసి, అది బాధప్రారంభించేసరికి పై వాళ్ళని దుయ్యబట్టినట్టుంది నీ వ్యవహారం! ముందు వచ్చేది కానకండా పాండవులిక ద్రోహంచేశావు. తీరా యిప్పుడు పీకలమీదికి వచ్చేసరికి వాళ్ళనీ వీళ్ళనీ ఎత్తిపోస్తున్నావు. ఎందుకిదీ? ఊహకుని యుద్ధసంగతి విను.

కర్ణుడు వోడిపోవడం సహించలేక పోయారు నీకుమాళ్ళు. దుర్మ
ర్షణుడూ, దుర్మనుడూ, దుస్సహుడూ, మర్దిదూ భీముడిమీదికి పరి
గెత్తారు, బాణవర్షం కురిపించారు. వాళ్ళు వెళ్ళడం చూసి, తానూ
మళ్ళా వచ్చి కలిశాడు కర్ణుడు, బాణాలు గుప్పిస్తూ. వాళ్ళ బాణాలన్నీ
కొట్టేసి, నీకుమాళ్ళని అయిదుగురినీ గుర్రాలతోనూ, సారథుల
తోనూ కూడా లిప్తలమీద నరికిపారేశాడు భీముడు, తలా ఆరేసి
బాణాలు వేసి.

“ ఛీ, ఎంకుకీ బతుకు ! ” రాజకుమాళ్ళు చావు చూసి,
తన్ను తాను తిట్టుకున్నాడు కర్ణుడు - “ ఎప్పుడూ యుద్ధానికి
రాకండా కొట్టేయ్యాలి భీముణ్ణి ” అంటూ తెగించి అతడిమీదికి
పురికాడు. డబ్బయిఅయిదు బాణాలు అతడి వొంటినిండా నాటించి
అట్టహాసంచేశాడు. అంతకి రెండింతలు వందా యా బై బాణాలు వేసి,
వొక బాణంతో అతడిధనుస్సు నరికేశాడు భీముడు.

మరో విల్లు తీశాడు కర్ణుడు. అదీ నరికేసి, మూరెడెత్తు పొం
గాడు భీముడు. అతడి సారథినీ చంపేశాడు. గుర్రాలూ కొట్టేశాడు.
కర్ణుడి నవ్వుకి మారునవ్వు నవ్వాడు, విరగబడి. ఇంతలో భయంకర
మైన గద విసిరాడు కర్ణుడు. అది ముక్కలుకింద కొట్టేసి అంపవాన
కురిపించాడు భీముడు. రథం లేకపోయినా వెనక్కి మళ్ళలేదు కర్ణుడు.
మరో విల్లు అందుకుని భీముడి కవచం చీలికలు చేసేశాడు, బాణాలతో
ముంచెత్తి.

పిశుగులూగ పురుముతూ కర్ణుడి కవచం చీలికలు చేసేశాడు
భీముడు. అతడి భుజంమీద దారుణమైన బాణాలు నాటించాడు.
కింద నేనుంచుని యుద్ధంచేస్తూన్న కర్ణుణ్ణి చూశాడు దుర్యోధనుడు.
అతడి సహాయంతోసం తమ్ముళ్ళనీ పంపాడు. చిత్రుడూ, చిత్రా
క్షుడూ, చాదుచిత్రుడూ, చిత్రానుధుడూ మొదలైనవారు ఏడుగురు

వెళ్ళి వొక్కపూపుని భీముణ్ణి ముట్టడించారు. ఇలా ముట్టడించారు. అలా ఆరిపోయారు. తుఫాను పడగొట్టిన వృక్షాలలాగ నీ ఏడుగురు కుమారులు రథాలతోనూ, గుర్రాలతోనూ, సారథులతోనూ కూడా భీముడిచేత కూలిపోయారు.

ఇంతలో మరో రథమెక్కి మళ్ళావచ్చాడు కర్ణుడు. అరీంద్రునిగా భీముడిమీద కలబడ్డాడు. గబగబా ఇద్దరిబాణాలు ఎగిరాయి. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేసి, ప్రళయకాల సూర్యులలాగ ప్రకాశించారు. మహారాజా, సింహాగా కళ్ళున్నందుకు చూసితీరవలిసిందే వాళ్ళయిద్దరూ. గుదులుగుదులుగా వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు గుప్పించేవాళ్ళు. ఒకళ్ళబాణాలు వొకళ్ళు సరికేసి, నేలమీద పడగొట్టేవాళ్ళు. ఉగ్రులయిపోయి, ఒకళ్ళ శరీరం వొకళ్ళు చీల్చేసేవాళ్ళు. ఒకళ్ళనిమించాలని వొకళ్ళు ఉద్రేకంతో పెనగులాడేవాళ్ళు.

భీముడు కొట్టినప్పుడు కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆనందించేవాళ్ళు. కర్ణుడు కొట్టినప్పుడు తమ్ములూ, దుర్యోధనుడూ సంతోషించేవాళ్ళు.

కర్ణుడికోసం కలిగించుకుని వెళ్ళిన సేనలన్నీ యముమలాంటి భీముడిచేత చచ్చిచచ్చి తరిగిపోయాయి. చూసి పారిపోదా మనే అనుకున్నాడు కర్ణుడు. కాని తెగేసిన మోళ్ళలా పడివున్న నీ కుమారుని చూసి దుఃఖం ముంచుకువచ్చిందతడికి. ఎక్కడలేని కోపమూ పుట్టుకువచ్చింది. ఆవేశంతో ధనుస్సు సంధించాడతడు. అతడి పింఠి కొమ్ములలోంచి, గొడుగులోంచి, రథంలోంచి సెలయేళ్ళు పొంగివారి నట్టు బాణాలు ప్రవహించాయి భీముడిమీదికి.

ఏమాత్రమూ చలించలేదు భీముడు. తన మీదికి రాకండా వాటన్నిటినీ కొట్టిపారేసి, ఇరవై బాణాలువేసి కర్ణుడి కవచం పగలగొట్టాడు. కృష్ణార్జునులనూట అలావుంచు, మనవాళ్ళే పొగిడారు భీముడి పరాక్రమం.

“వెళ్ళండి, కర్ణుణ్ణి కాపాడండి” దగ్గిరియోధుల్ని సౌచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు. చిత్రుడూ, చిత్రాయుధుడూ, వికర్ణుడూ మొదలైన నీకుమాళ్ళు ఏడుగురు కర్ణుణ్ణి కాపాడడం కోసం ఉద్ధృతంగా ముందుకి వురికారు; వొక్కమొగిని భీముణ్ణి ముట్టడించారు. సర్వధారతో కొండని కప్పెట్టిన మేఘంలాగ దట్టమైన బాణాలతో అతణ్ణి కప్పెట్టారు.

గజమెత్తులేచాడు భీముడు. దృఢమైన ముష్టితో ఏడేపడుబాణాలు వేశాడు. ఏడుగురు కుమాళ్ళనీ నరికిపారేసి పెద్దసింహనాదం చేశాడు. ధర్మరాజు అది విన్నాడు. భీముడు తన గెలుపు తెలుపుతున్నాడు అని గ్రహించేశాడు. ఆ సంతోషంతో ద్రోణుడుమీదికి తరుముకు వెళ్ళాడు.

తమ్ముళ్ళు ఎంతోమంది హతవై, పోవడంతోనే “జూదంనాడు విదురుడు చెప్పినంతా జరుగుతోంది” అని లోలోపల ఎంతయినా దుఃఖపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. ఆవాళ పాండవులికిచేసిన పాపఫలం అలా అనుభవించాడతడు.

శృతరాష్ట్రుడు : గడిచినదానికి విచారించడమెందుకూ? వాడు వెళ్ళాడు. నాబుద్ధి గడ్డితినే ఇంతదాకా వచ్చింది. అంతా వింటాను, వోర్చుకుని. చెప్పవలసిందంతా చెప్పు.

సంజయుడు : భీముడు సింహనాదం చేయడంతోనే కర్ణుడు అతడిమీదికి వురికాడు. ఘోరమైన యుద్ధంచేశాడు. నీసేన వెళ్ళి భీముణ్ణి ఘోరాయించింది. కత్తులలాటి బాణాలు, కరుకైన బాణాలు గుదులు గుదులు గుప్పించాడు భీముడు. రక్తం నదులయి పారింది. విరిగిన జెండాలూ చామరాలూ గొడుగులూ, గుండపిండయిన రథాలూ, తెగిన గుర్రాలూ ఏనుగులూ, సారథులూ రథికులూ పదాదులూ కళేబరాలూ ఆరక్తంనదుల్లో కొట్టుకుపోయాయి. చావగా

మిగిలిన చతురంగసేన అరిచేతిలో ప్రాణంపెట్టుకుని బాణంవేటునేల
అవతలికి పారిపోయి మిడుతూ మిడుతూ చూస్తూ నుంచుంది. కర్ణుడు
మాత్రం వొదలకండా అద్భుతంగా పోరాడాడు. చిత్రవిచిత్రాలయిన
బాణాలు రున్నాడు. వాటిని వేటిని లక్ష్యపెట్టకండా మంచి దాక్షిణ్య
బాణం వేశాడు భీముడు. జంయ్యిని వెళ్ళింది బాణం. కర్ణుడి చెవిలోని
కుండలం దివ్యుని ఎగ రేసుకుపోయింది. ఆకాశంమీది కెగిరిపోయి
చుక్కరాలినట్టు కిందరాలింది కుండలం. అంతలోనే మరొక బాణం
కర్ణుడిగుండెలమీద కొట్టాడు భీముడు. పకపకా నవ్వుతూ మరి పది
బాణాలు అతడి నుదుటిమీద తగిలించాడు. నల్లకలవలమాల వేసు
కున్నట్టు కనిపించాడు కర్ణుడు. కళ్ళు జమాలు మన్నా యతడికి.
రథందండం పూతపట్టుకుని, కళ్ళుమూసుకు చేరిగిలబడిపోయాడు. అంత
లోనే తేరుకుని, రక్తంధారలుకడుతూన్న తన వొళ్ళు చూసి వెర్రి
కోపం తెచ్చుకున్నాడు. లిప్తలో వొక వంద బాణాలు భీముడిమీద
బాదేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ప్రచండమైన బాణాలతో
పట్లపగటి సూర్యుడిలా ప్రకాశించా డతడు. అతడివిల్లు నుదుచు
కోడం, విడివడడం తెలియలేదు. గుండ్రంగా మంటలు కక్కుతూన్న
చక్రంలా అవుపడింది. అంతవడికి పిసరంతా ఇదవలేదు భీముడు.
బంగారంపూసిన బాణాలు అతడు వేస్తూంటే ఆకాశలక్ష్మికి బంగారం
నగల్లా కనిపించా యవి.

ఉగ్రనరసింహుడయిపోయాడు కర్ణుడు. భీముడి విల్లు విరిచేశాడు.
అతడి గుర్రాల పగ్గాలు నరికేశాడు. కాడితో ఇటూ అటూ పెరుగు
లాడాయి గుర్రాలు. ఇంతలో అతడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు కర్ణుడు.
విశోకుణ్ణి వొళ్ళంతా చీల్చుకుపోయినట్టు కొట్టేశాడు. భరించలేక
పోయాడు విశోకుడు. యుధామన్యుడి రథంవెనక్కి పారిపోయాడు. ఉగ్ర
మైన శక్తి విసిరాడు భీముడు. పది బాణాలతో అది తుక్కుచేసేశాడు

కర్ణుడు. డాలు పట్టుకుని భీముడు కత్తితీసేలోపున డాలు పగలకొట్టే
కాదు కర్ణుడు. కత్తి విసిరి కర్ణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు భీముడు. మరో
ధనుస్సు కర్ణుడు తీసేలోపున పెద్దపులిలాగ అతడి రథంమీదికి దూకాడు.
జవజవలాడిపోయింది రథం. జెండాకొయ్యకి కుదురుగా అమర్చిన పీఠం
అడుగున చప్పన దాక్కున్నాడు కర్ణుడు. రథంమీద అతడు కనబడక
పోయేసరికి నాలుగుదిక్కులా చూశాడు భీముడు. పారిపోయాడో,
రథంకింద దూరాడో అని వెదుకుతూ రథం దిగా డతడు. ఇంతలో
గబుక్కున రథంమీదికి వచ్చేసి, చిత్రగతులతో రథం తిప్పి, చరచరా
బాణాలవరస పెట్టాడు కర్ణుడు.

తిండిపోతువి యుద్ధమెందుకోయి నీకు !

భీముడిచేతిలో ఆయుధం లేదు. అయినా మడమతిప్పలే దతడు. అర్జునుడు చంపిపడేసిన ఏనుగులు పట్టుకుని పోరాడాడు. ఒక ఏనుగు
ఎడమచేత్తో ఎత్తిపట్టుకుని, కాసుకుంటూ కుడిచేత్తో ఏనుగులు కర్ణుడి
మీదికి విసరడం ప్రారంభించాడు. అవన్నీ తునాతునకలు కొట్టేసి,
భీముడి జీవస్థానాల్లో బాణాలు తగిలించాడు కర్ణుడు. పిడుగులాటి పిడి
కిలితో గుద్దేసి, కర్ణుణ్ణి చంపెయ్యాలన్నంతవరకూ వచ్చాడు భీముడు.
తలుచుకుంటే అంతపనీ చేసేసేవాడే అతడు. కాని అర్జునుడిశపథం
జ్ఞాపకంచేసుకుని వూరుకున్నాడు. అర్జునుడే చంపాలి కర్ణుణ్ణి. అదీ
అతడి నిశ్చయం. అంచేత కర్ణుడి రథానికి అడ్డంకిగా వుంటుందని,
అర్జునుడు చంపేసి పోయిన చతురంగసేనల శవాల కుప్పలమాటున
దూరాడు భీముడు.

తనతోనూ, సేనలతోనూ పోరాడి పోరాడి, బాగా అలిసిపోయి,
నిస్సహాయుడూ, నిరాయుధుడూ అయిపోయి నుంచున్న భీముణ్ణి
చూశాడు కర్ణుడు. కుంతీదేవిమాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. బాణం

వెయ్యడం మానేశాడు. సవ్యతూ దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. “తిండిపోతువి, యుద్ధమెందుకోయినీకూ!” వింటికొనతో భీముడి పొట్టమీద పొడుస్తూ అన్నాడు “కూటికుండనగ్గిర కూచుని మనసారామింగి, ఇంటిపట్టున పడుకో. ఇక అడిసిపడకు. అడవుల్లో దుంపలు తిని మునిలా వుండడమేకాని ధీరత్వంతో యుద్ధంచెయ్యడం చేతనవునా నీకు! వెళ్ళు. అడివికే పోయి, కడుపులో చల్లకదలకండా కాలంగడుపు. అంతమాత్రాన నీ వొళ్ళుతీట తీరదంటావా, చేతనయినంతవరకే యుద్ధం చెయ్యి. నావంటివాళ్ళో చెయ్యిచేసుకోకు. అదిగో కృష్ణార్జునులు. వాళ్ళ దగ్గిరికి వెళ్ళి ప్రాణాలు నిలబెట్టుకో. ఈ గ్రామ ఇంశతో కట్టిపెట్టు” అన్నాడు ఈసడిస్తూ.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు చెప్పడంతోనే అర్జునుడు గబగబా గట్టి గట్టిబాణాలు కొట్టాడు. కర్ణుడు వెనక్కి తగ్గాడు. ఇంతలో విశోకుడు రథం తయారుచేసి పట్టుకువచ్చాడు. రథమెక్కాడు భీముడు. అయితే చిక్కితే నెత్తురులేని మొహంతో అర్జునుడిదగ్గిరికి వచ్చేశాడు.

మంటలురేగుతూన్న బాణాలు కర్ణుడిమీద వేశాడు అర్జునుడు. మధ్యవచ్చి కలగజేసుకున్నాడు అశ్వత్థామ. అర్జునుడిబాణాలు అంతంత దూరంనించి ఖండించి పారేశాడు. పైగా అరవైనాలుగు బాణాలు అర్జునుడిమీద నాటించాడు.

“ఆగవోయి, ఆగూ” అదిలిస్తూ అశ్వత్థామతట్టు తిరిగాడు అర్జునుడు. ఏనుగుసేనలోకి పారిపోయాడు అశ్వత్థామ. ఇంతలో సాత్యకీ అక్కడ అందుకున్నాడు అగ్నిపిడుగులాగ.

ధృతరాష్ట్రుడు: బలవంతులతో విరోధం బాగుచేస్తుందా మరి పిని! పాండవులికి అప్పుడే వంతెచ్చెయ్యవలసింది. ఇప్పుడు రాజ్యమూ పోతుంది, కీర్తిపోతుంది. విన్నావా, కాళ్ళమీదపడో, ఎంగిలితినో ఎలాగో వాకలాగ శత్రువులు తలఎత్తకండా చేసి బతకాలి మనిషి.

పగ దిగమింగుకుని. ఏమంటే, వోడిపోతే ఇహమూ పరమూ రెండూ దక్కవుకదా! దుర్యోధనుడు పరమమూర్ఖుడు. తనకి తోచదూ, వొకడు చెప్పితే వినడు. దురభిమానికి చావూ, బతుకూ ఎలా తెలుస్తుంది? ఇంతకీ కన్నకొడుకు వాడు, ఏమని మొత్తుకునేది! అది అలా వుండనీ. ద్రోణుణ్ణి తోసిరాజని అర్జునుడు కౌరవసేనలో చొరబడ్డప్పుడే తేలిపోయింది. పులిమీద పుట్ర, అతడికితోడు అసహాయశూరులు సాత్యకీ, భీముడూ కూడా కలిశారు. ఇక జయద్రథుడు బతికే దేమిటి! అతడిచావు నిశ్చయమే. సరే, యుద్ధ మెలాజరిగిందో చెప్పు.

సంజయుడు : సాత్యకి భీమాార్జునుల్ని కలిసేసరికి అలంబుసుడిని వొకరాజు అతడిమీదికి వచ్చాడు, వరుముతూ. ఇద్దరూ కొంచేపు చిత్రంగా యుద్ధంచేశారు. ఒకళ్ళబాణాలు వొకళ్ళు ముక్కలుచేశారు. ఒకళ్ళ కవచం వొకళ్ళు పగలగొట్టారు. ఒకళ్ళ జీవస్థానాలు వొకళ్ళు నొప్పించారు. మానవులే కాదు, దేవతలూ కూడా వాళ్ళ యుద్ధం చూసి ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు.

అలంబుసుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు సాత్యకి. అతడి సారథిని చంపేశాడు. వెడల్పాటి దొక బాణంవేసి అతడి కంఠం నరికేశాడు. కుండలాలతో మెరుస్తూ కిందపడిపోయింది అలంబుసుడి తల.

దుశ్శాసనుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని నీకుమాళ్ళు. సాత్యకిని ముట్టడించారు. ఇట్టే దుశ్శాసనుడిగుర్రాలు కొట్టేసి, డేగలాగ అతడి రథం మీదికి వెళ్ళాడు సాత్యకి. గబుక్కున త్రిగర్తసేన అడ్డందూరింది. మోకల్లాంటివాళ్ళని అయిదువందలమందిని హతవాఁర్చేశాడు సాత్యకి. సేన సేనంతా చిందరవందర చేసేశాడు. చావగా మిగిలినవాళ్ళు తప్పుకున్నారు. అప్పుడు శూరసేనరాణువ దూసుకువెళ్ళింది. వాళ్ళనీ అంతేచేశాడు సాత్యకి. కళింగసేన వెళ్ళింది. దానిగతీ అంతేఅయింది. ఇలా ఇంతసేనా చెండాడి, సరోవరంలోంచి వొడ్డుకివచ్చిన ఏనుగులాగ

మనసేనలోంచి బైటపడ్డాడు సాత్యకి. అర్జునుడి దగ్గర చేరుకుని ఊపిరి తీశాడు.

“చూశావా నీశిష్యుడి పరాక్రమం!” సాత్యకిని చూస్తూ అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “కృతవర్మా మొదలైన వాళ్ళసంగతి చెప్పడ మెందుకు, ముందు అంత ప్రభావశాలిని ద్రోణా చార్యుల్ని వొక్కడూ ఎలా నోడించాడూ అంటా? ఇత ఇదిగా ఇతడు వచ్చాడంటే ధర్మరాజు పంపడమే కారణమయి వుంటుంది. నీమీద ఎంత స్నేహముందోకూడా ఇలా చూపించా డితడు. నిజంగా పరమానందంగా వుంది నాకు” అన్నాడు.

“నాకుమాత్రం ఇతడు రావడం నచ్చలేదు” అంటూ అందు కున్నాడు అర్జునుడు - “ఏమంటావా? ధర్మరాజురక్షణకోసం సయ మించి వచ్చాను ఇతణ్ణి. ఇతడు వచ్చేయ్యడంతో అక్కడ ఏమవు తుందో తెలియదు. ద్రోణుడి విషదృష్టిలోవున్నాడు ధర్మరాజు. ఇటు జయద్రథుడా చవ్వలేదు. పొద్దు వాలిపోతూవుంది. ఇది ఇలా వుండనీ. ముక్కాకలుతీరిన కృతవర్మా మొదలైన ఎంతోమంది యోధులతో పోరాడి గుర్రాలూ, సారథీ తానూ అలిసిపోయాడు సాత్యకి. దగ పట్టిపోయాడు. కొంచె మతడు తెప్పిరిల్లకండానే అదిగో భూరిశ్రవుడు నిప్పులుకక్కుతూ వురుకుతున్నాడు అతడిమీదికి. పినరంతా అలిసి పోలేదు భూరిశ్రవుడు. బ్రహ్మాండమైన బలగమూవుంది వెంట. కారన వీరుల్లో వేళ్ళమీద లెక్కకివచ్చేవాళ్ళలో అత డొకడు. శక్తి, చాతు ర్యమూ, శౌర్యమూ, ధైర్యమూ, అస్త్రబలమూ - అన్నిటిలోనూ అందెవేసిన చెయ్యి. అంచేత సాత్యకికి ప్రాణాంతకమైన ఘట్ట మిది. ఇక్కడికి ఇతణ్ణి ఎందుకు పంపాడో ధర్మరాజు? మాంసంకోసం పొంచి కూచున్న డేగలాగ తనకోసం కాచి కూచున్నాడు ద్రోణుడు. అది గమనించవద్దూ తాను?”

అర్జునుడు ఇలా అంటూనేవున్నాడు, “ఆగవోయి, ఎటుపోతావు?” అంటూ వురుముతూ వురికాడు భూరిశ్రవుడు, యూప పతాకం ఎగురుతూవున్న రథంతో – “బుద్ధిలేకండా నిన్ను పంపిన ధర్మరాజు తలవొంచుకున్నట్టు చేస్తాను. నిన్ను ఎదిరించి కళ్ళుమూసిన వీరుల భార్యలికి పరమానందం కలగచేస్తాను. నీరాక చల్లగాచూసిన కృష్ణుడిప్రాణం జల్లుమనిపిస్తాను. నిన్ను గెలిపిస్తానని ఆశపడుతున్నాడు అర్జునుడు, ఆ చేవేదో తేల్చేస్తాను. అదృష్టంకొద్దీ దొరికావు. తోక ముడిచెయ్యకండా నిలబడు. నీఆయుధాలు మాడ్చేస్తాను. గుర్రాలు కూల్చేస్తాను. సారథిని చంపేస్తాను. నిన్ను రక్తస్నానం చేయిస్తాను. భూదేవికి బలిపెడతాను” అన్నాడు.

“ఇలా తెగించి యుద్ధానికివచ్చిన యోధుణ్ణి చూస్తే పండువే నోయి నాకు” నవ్వుతూ అన్నాడు సాత్యకి – “మీఅందరికీ కాలయ ముణ్ణి నేను ; తెలుసా ! ఎదురుగావుండి అడ్డుకోక ఇంతదూరం వచ్చావేం, వొంగి వొదిగి ! పైగా పెచ్చురేగి నోటికివచ్చినట్టూ కూస్తున్నావు ! నీనాలిక చీల్చేస్తాను. పొల్లుమాటలు కట్టిపెట్టి తిన్నగా నోరుముయ్యి” అన్నాడు.

ఇలా ఇద్దరూ కంటసమైనమాట లాడుకుంటూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు. రకరకాలయిన బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఒకళ్ళ బాణాలు వొకళ్ళు ముక్కలుచేశారు. ఒకళ్ళకవచం వొకళ్ళు పగలగొట్టారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేశారు. రెండు ఏనుగులు దెబ్బలాడుతూ వుంటే ఎలాచూస్తారు, అదిగో అలాగ చూశారు మన సైనికులు వాళ్ళని.

ఇద్దరి గుర్రాలూ కూలిపోయాయి. ఇద్దరిసారథులూ మూర్ఛ పోయారు. ఇద్దరిశిండాల్నూ ఎగిరిపోయాయి. ఇద్దరిధనుస్సులూ విరిగి

పోయాయి. ఇద్దరూ ఈసుతో కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకున్నారు. నేలకి దిగారు. చిత్రవిచిత్రమైన గతులతో కత్తియుద్ధంచేశారు. అంతలో కలబడేవాళ్ళు, అంతలో విడిపోయేవాళ్ళు. కొంచేపు అల సట తీర్చుకునేవాళ్ళు. మళ్ళీ కలబడేవాళ్ళు.

ఇద్దరూ డాళ్ళు పగలగొట్టుకున్నారు. కత్తులతోనే కత్తులు ఆపుకుని శరీరాలు కాసుకున్నారు. వేట్లూ, పోట్లూ తప్పించుకున్నారు. కత్తులు విరిగిపోయాయి. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు పురికేశారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు అడిసి పట్టుకున్నారు. మల్లయుద్ధంలాగ పెనగులాడారు.

“అర్జునా, సాత్యకిని రక్షించాలి” పెనగులాటలో భూరిశ్రమ డిడి పైచెయ్యి కావడం చూసి, అర్జునుణ్ణి తొందరచేస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “సింహంపాలబద్ధ ఏనుగులా అయీ డిత్తు. ముందే అంతసేనతోనూ పోరాడాడు. బాగా అలిసిపోయాడు. అంచేతే భూరిశ్రమడిచేతిలో దెబ్బతినేశాడు. చూస్తావేం? అర్జునా త్వరపడు. నీతోసమేకదా వచ్చాడు!”

ఇంతలో సాత్యకిని కిందపడేశాడు భూరిశ్రమ. కిందపడిన్నీ వోపినంత పెనగులాడాడు సాత్యకి.

“అర్జునా, నీకు సాయపడవచ్చాడు. నీశిష్యుడు. శత్రువుచేత మరవస్థపడుతున్నాడు. ఊరుకుంటావేం? కాపాడు కాపాడు” మరింత తొందరచేశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“ఇటు ఈరథాలు” ముమ్మరంగా తనని ముట్టడిస్తూన్న రథాలవాళ్ళని చూస్తూ, సాత్యకితట్టు చూడకండానే అన్నాడు అర్జునుడు - “వొక్కపెట్టుని మనమీద పడుతున్నాయి. కృష్ణా, సాత్యకి భూరిశ్రమదూ ద్వంద్వయుద్ధం చేస్తున్నారు. నేను కలగజేసుకోడం తగనిపని. ఈరెండూ ఇలావుండగా, ప్రాణంతో సమానుడు సాత్యకి.

అతడిచావు చూడలేను. సరే, ఈరథాలవాళ్ళనీ కాసుకుంటాను. సాత్యకినీ చూసుకుంటాను” అన్నాడు.

సాత్యకి అలిసిపోయాడు. భూరిశ్రవుడు సింహంలా అతడిమీద పడ్డాడు. అతడి కుడిచేతిమీద వొకకాలూ, గుండెలమీద వొకకాలూ వేసి తొక్కిపెట్టాడు. మణికంకణాలతో మెరుస్తూవున్న చేత్తో ఒక కత్తి ఎత్తి సాత్యకికంఠానికి గురిపెట్టాడు. ఇంద్రధ్వజంలా కనపడింది నీసేనకి భూరిశ్రవుడి చెయ్యి. ఒక్క క్షణమన్నా వ్యవధిలేదు, ఎగిరిపోతుంది సాత్యకి తల.

“కొట్టూ, కొట్టూ” తడబడిపోతూ మరింత తొందరచేసే శాడు శ్రీకృష్ణుడు.

భూరిశ్రవుణ్ణి మనసులో మెచ్చుకుంటూనే వెడల్పాటి బాణం చప్పున గాండీవానికి తొడిగాడు అర్జునుడు. గాఢంగా లాగి, తీవ్రంగా వొదిలిపెట్టాడు. మెరుపులా వెళ్ళింది బాణం. ఎగిరిపోయి పెద్ద పాములా తుళ్ళిపడింది భూరిశ్రవుడిహస్తం. హాహాకారాలుచేసింది మన సైన్యం.

“నువ్వా ఇంత నీచప్పని చెయ్యడం?” చెయ్యి నరికేసి, తన ప్రయత్నం సాగకండాచేసినవాడు అర్జునుడే అని గ్రహించి పట్టరాని కోపంతో అరిచాడు భూరిశ్రవుడు – “నీకేసి చూడనన్నా చూడలేదు. ఇంకొకడితో పోరాడుతున్నాను. నీచప్పని చేశావు. ద్రోణుడా, ఇంద్రుడా, శివుడా ఎవడు నేర్పాడు నీ కిది? కృష్ణుడే ఇంతపాపానికి పురికొల్పాడా?” అన్నాడు.

“మీరంతా ఏమంత తక్కువతిన్నారు?” డెకారిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు – “అంతమందీపడి అభిమన్యుణ్ణి చంపెయ్యలేమా! కావలి సినవాళ్ళకి యుద్ధంలో తోడ్పడడం నీచప్పనా రాజులికి? నీకు సహాయ పడలేదని మీనాయకుల్ని తిట్టు కావలిస్తే. పాపం, బాగా అలిసి వున్నప్పుడు సాత్యకిమీదపడి చంపబోయావు. నేనంటూ వుంటే అతడు

చచ్చిపోతాడా, పూరికే!” అని అతడి నోరు మూయించాడు. నీకుమాళ్ళూ, మరికొంతమంది రాజులూ అర్జునుణ్ణి నిందించారు. అంతమందినోళ్ళూ అలాగే కట్టించాడతడు. కాని భూరిశ్రవుణ్ణి చూసి అతడి మనస్సు కలుక్కుమంది. “పాడుక్షత్రియధర్మం!” భూరిశ్రవుణ్ణి వోదార్చుస్తూ విచారంగా అన్నాడు అర్జునుడు - “నీలాంటివాడికి ఇంకాభాధ కలిగించవలిసి వచ్చింది. నాఎదట నావాళ్ళని చంపనివ్వనని నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ విచారించు. మహాత్మా, దీనంతటికీ దుర్యోధనుడే మూలకందం. అతడు నరకానికి వెళతాడు. నువ్వు సద్గతి పొందుతావు” అన్నాడు.

సాత్యకిని వొదిలేశాడు భూరిశ్రవుడు. ఎడమచేత్తో బాణాలు పరుచుకున్నాడు. ప్రాయోపవేశం నిశ్చయించుకుని, ప్రాణాయామంతో యోగంలో కూచున్నాడు. ఇంతలో సాత్యకి జల్లుకుని లేచాడు. చద్రున కత్తి దూశాడు. శ్రీకృష్ణుడూ, అర్జునుడూ, భీముడూ, అశ్వత్థామూ, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ, నృపనేనుడూ - ఇంతమందీ “వద్దూ, వద్దూ” అని కేకలు వేస్తూ నేవున్నారు. కాని కోపంతో వాళ్ళు తెలియకండా పురికాడు సాత్యకి. ఒక్కవేటుని భూరిశ్రవుడితల నడికిపారేశాడు. సిద్ధులూ, చారణులూ గుమికూడి, పొగుడుతూ భూరిశ్రవుణ్ణి పుణ్యలోకానికి తీసుకుపోయారు.

“అభిమన్యుణ్ణి అన్యాయంగా చంపినప్పుడు ‘వద్దువద్దు’ అనలేక పోయారో?” భూరిశ్రవుణ్ణి సరికేసి, తనని వద్దంటూన్న కౌరవులతట్టు తిరిగి పురిమాడు సాత్యకి - ‘యుద్ధంలో నన్ను పడదోసి తన్నిన వాణ్ణి, అతడు మునిఅయినా సరే చంపేస్తాను’ అని లోగడ ప్రతిజ్ఞ చేశాను. అర్జునుడి అనుగ్రహంవల్ల ఇది ఇవాళ నిలుపుకున్నాను. అదీ

కాక ' శత్రువుని ఏవిధంగా అయినా సరే, దెబ్బతీయడమే కర్తవ్యం ' అన్నాడు వాల్మీకి. * అంచేత నేను చేసింది ధర్మసమ్మతమే. ”

“అబ్బ, ఎంత పంతగొట్టో సాత్యకి ! ” అన్నారు మన సైనికులు కొందరు. “ దెబ్బతిన్న వాడు పూరుకుంటాడటయ్యా ? ” అన్నారు కొందరు. “ ఇదంతా విధివిధానం, ఎలా తప్పుతుంది ? ” అన్నారు కొందరు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ద్రోణాచార్యులూ, కృతవర్మా గెలవలేక పోయారు సాత్యకిని. అలాంటివాణ్ణి భూరిశ్రవుడు కిందపడదోసేశాడంటే చిత్రంగావుంది నాకు, అతడు ఎంత అలిసిపోతేనేంగాక !

సంజయుడు : అడగవలసిన ప్రశ్నే అడిగావు. అయితే దానికి వొక కారణంవుంది. చెపుతాను, విను. చంద్రవంశంలో యయాతి కొడుకయిన యదుడి కులంలో దేవమీధుడు పుట్టాడు. అతడి కుమారుడు శూరుడు. శూరుడికొడుకు వసుదేవుడు. చక్కని రూపమూ, నూపానికి తగిన గుణమూ కలిగి నవమన్మథుడిలా పెరుగుతున్నాడు వసుదేవుడు. ఇంథలో దేవకుడు అనే రాజు తనకూతురు దేవకికి స్వయంవరం చాటించాడు. ఆస్వయంవరంలో యాదవవీరుడు శిని వసుదేవుడికోసం దేవకిని పట్టుకువచ్చేశాడు. స్వయంవరానికి వచ్చిన రాజుల్లో వొక్కడూ శిని పరాక్రమంముందు నిలవలేక పూరుకున్నారు. మన బాహ్లికుడి కొడుకు సోమదత్తుమాత్రం అతణ్ణి వొదిలిపెట్టలేదు. ఇద్దరూ హోరాహోరి పోట్లాడారు. ఇద్దరిరథాలూ విరిగిపోయాయి. ఇద్దరూ కత్తులూ, డాళ్ళూ పట్టుకుని కిందికి దూకేసి కలబడ్డారు. శిని సింహంలా ఆక్రమించాడు. సోమదత్తుని పట్టుకుని కిందపడదోశాడు. అయితే జాలిపడి చంపకండా వొదిలేశాడు. ఆసిగ్గుతో తలెత్తి తిరగ

పీఠాకరమమిత్రాణాం యత్ స్యాత్ కర్తవ్యమేవ తత్ వాల్మీకి రామా
యణం. యుద్ధ కాండ. 81.30.

లేకపోయాడు సోమనత్తు. అగివికి వెళ్ళిపోయి, ఎంతో అంతకాలం
తపస్సుచేశాడు. చివరకి శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. వరంకోరుకో
అన్నాడు. అప్పటికి శివుని చచ్చిపోయాడు. అశక్తిగల సత్యపదా
కాలంచేశాడు. సత్యకుడి కొడుకే సత్యకీ. శివుని లేకపోతే ఏం గాక
తన అవమానం బాధిస్తూనేవుంది సోమనత్తు. అచేత శివుని మనవ
ణ్ణయినా సరే, అవమానించాలి. అప్పుడు కాని తన క్రోధం శాంతిం
చదు. కనకసాత్యకీని యుద్ధంలో కిందపడదోసి గుండెలమీద 'తన్న
గలిగిన కుమారుణ్ణి ప్రసాదించమని శివుణ్ణి ప్రార్థించాడు. "అలాగే
కానీ" అంటూ అంతర్ధానమయ్యాడు శివుడు. అదిగో ఆవరప్రభావం
వల్లే భూరిశ్రవుడు సాత్యకీని అలా కిందపడదోసి తన్నగలిగాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: ఆ! తరవాత యుద్ధమెలా సాగింది?

సంజయుడు: భూరిశ్రవుడు చచ్చాక, కృష్ణుణ్ణి జయద్రథుడి తట్టు
రథంపోనిమ్మన్నాడు అర్జునుడు. కృష్ణుడు పగ్గాలు సడిలించాడో లేదో
అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ, శల్యుడూ మొదలై సవీరులూ, దుర్యో
ధనుడూ అర్జునుణ్ణి అడ్డుకుని పోరాడారు.

కర్ణుడూ సాత్యకీ

కర్ణుడూ సాత్యకీ కలబడ్డారు. హోరాహోరి యుద్ధం జరిగింది.
ఆవివరం చెబుతాను విను. జరిగిందీ, జరుగుతున్నదీ, జరగబోయేదీ
అన్నీ తెలిసినవాడు శ్రీకృష్ణుడు. సాత్యకీకి భూరిశ్రవుడివల్ల ఏం జరుగు
తుందో ముందే తెలుసు నశ్చికి. కింకనే తొలినాటిరాత్రి తన సారథి
దారుకుడితో అర్జునుడి ప్రతిష్ఠ నెగ్గించాలి అన్న నెపంతో రథం సిద్ధంగా
వుంచమన్నాడు. సాత్యకీకి రథం లే దిప్పుడు. తగిన సమయం వచ్చింది.
తాను చెప్పిన ఆశవాలు ప్రకారం శంఖం పూరించాడతడు. ఆబోతురంకె
వేసినట్టు మోగింది పాంచజన్యం.

శైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ పూసిన రథం గరుడధ్వజంతో ఆగమేఘాలమూద పట్టుకుపచ్చాను దాగుకుడు. అతణ్ణి మెచ్చుకుని, రథం సాత్యకి కిచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. అదంతా ఆశ్చర్యపోతూ చూశాడు అర్జునుడు. జరిగినసంగతి వివరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

శ్రీకృష్ణుడిరథ మెక్కాడు సాత్యకి. అర్జునుడికి సహాయపడుతూ ధనుస్సు సారించాడు. అంతలో ఆవేశంతోవచ్చి అతడిమీద కలబడ్డాడు కర్ణుడు.

“భూరిశ్రవుడిచావు సహించలేక సాత్యకిమీద కలబడ్డాడు కర్ణుడు” నవ్వుతూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — “మనం చప్పున పరిగెత్తాలి. ఆలోచించకూడ దిక” అన్నాడు. అంతలో అర్జునుడి చక్రరక్షకులు ఉత్తమాజుడూ, యథామన్యుడూ సాత్యకితో కలిసి కర్ణుడితో కలబడ్డారు.

“మనవాడు కర్ణుడికేమీ తీసిపోడు. మనచక్రరక్షకులూ కలిశారు. కనక సాత్యకిచింత మనకి అక్కరలేదు” అంటూ జయద్రథుడి కేసి రథం తరిమాడు శ్రీకృష్ణుడు.

కర్ణుడూ సాత్యకి దారుణంగా డీకొన్నారు. అంతమందీ అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుని వాళ్ళయద్ధం చూశారు. దేవతల్లోనూ, దానవుల్లోనూ, గంధర్వుల్లోనూ అలాంటి యద్ధం జరగలేదంటే నమ్ము.

పోరాడి పోరాడి కర్ణుడి వాళ్ళంతా రక్తం వరదలుచేసేశాడు సాత్యకి. సారథినీ, గుర్రాలీనీ కొట్టేశాడు. జెండా నరికేశాడు. గొడుగు విరిచేశాడు. రథం ముక్కలు చేసేశాడు. నీకొడుగు దుర్యోధనుడూ, అతడితమ్ముళ్ళూ కళ్ళప్పగించి నిలబడిపోయారు. మొనగాళ్ళయిన రాజులు కొందరు సాత్యకిని చుట్టుముట్టారు. చిత్రచిత్రంగా

రథం మెరిపించాడు సాత్యకి. అద్భుతమైన శరవేగం చూపించాడు. వేలవేల రథాలు కొట్టేశాడు ; చిందరవందరచేసేశాడు. చావగా విగిలిన రథాలవాళ్ళు పుజులు తెంపుకు పారిపోయారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సారథీ, రథమూ, గుర్రాలూ అన్నీ కృష్ణుడివి కావడంచేతకదూ, అంత ఉత్సాహమూ చూపించి, అంత మెరుగగా డయిపోయాడు సాత్యకి !

సంజయుడు : కృష్ణుడి రథమే కాదు, తనరథమే పట్టుకు వచ్చాడు కొంతసేపటికి దారుకుడి తమ్ముడు. ఏమయిందంటే, దారుకుడు మహావేగంతో రథం తేవడం చూశా డతడు. కృష్ణుడు తెమ్మనడం తనకి తెలియదుకదూ ! అంచేత యుద్ధంలో ఏదో గజబిజి జరిగి పోయిందనుకుని, మంచిదొక రథంపూసి, ఆయుధాలతోనూ, సింహపతాకంతోనూ సిద్ధంచేసి, దారుకుడు రథం తెచ్చిన దారినే వచ్చి సాత్యకిని కలుసుకున్నాడు. అన్నగారి రథం వొదిలేసి, తనరథమే ఎక్కి యుద్ధంచేశాడు సాత్యకి. దారుకుడు రథం కృష్ణుడిదగ్గరికే పట్టుకు పోయాడు. నీకుమాళ్ళు కర్ణుడికి మరో రథం సిద్ధంచేశారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : భీముడు వచ్చి అర్జునుణ్ణి కలిశాడు కదా, అతగాడు ఏంచేశాడట !

సంజయుడు : కర్ణుడుచేసిన అవమానంతో చిన్నబుచ్చుకుని అర్జునుడి దగ్గరికి వెళ్ళి తలవొంచుకున్నాడు భీముడు. కొంచేపు మాటే ఆడలేదు. తరవాత కర్ణుడన్న ప్రతీమాటా వొత్తివొత్తి చెప్పాడు. “ ఏమయినాసరే, ఎట్లాగే చంపేసికాని తిరిగిరాను ” అన్నాడు చివర.

“ నాచెవిని పడాలనే అలా అన్నాడు వాడు ” భీముణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — “ అంటే ఏమిటో తెలుసా ! సన్ను కాదు, నన్నే అన్నాడన్నమాట. నీపనిలేదు, అలావుండు ” అంటూ కర్ణుడికేసి తిరిగా డతడు.

“ఏంరా కర్ణా!” భీముణ్ణి సముదాయించి, కర్ణుడిమీద వురి
 మాడు అర్జునుడు — “భీముణ్ణి నోటికివచ్చినట్టు తిట్టేశావే! సిగ్గులేకండా
 ఎన్ని సార్లు లోకముడవలేదు నువ్వు. నిన్ను ఎవరైనా తిట్టారా? పొర
 పాటున పిసరంత గెలుపురావడంతోనే ఇంతగ్రా ఎందుకంటా! నిన్ను
 ఎరగనివాడు ఎవడున్నాడని! ఇప్పుడిప్పుడు సాత్యకి నిన్ను ఏంచేశాడు?
 గెలుపూ, వోడిపోవడమూ ఎంతవాడికైనా వుంటుంది, యుద్ధంలో.
 అంశమాత్రాన తగినవాళ్ళని ఇలా ఎవరైనా అంటారా? తలవిలవ
 నోరు చెప్పుతుంది. నీకులమూ, గుణమూ మాత్రం లోకానికి వెలిసింది,
 నీ కూతవల్ల. అది అలా వుండనీ. నేను లేనప్పుడు అధర్మంగా అభి
 మన్యుడి విల్లు విరిచేశావు. దానికి బదులు తీర్చేస్తాను. నీకళ్ళముందే
 వృషసేనుడితల నరుకుతాను, ధర్మయుద్ధంలో. అంతేకాదు, నీతో కలిసి
 ఆపాపం పంచుకున్న వాళ్ళని అందరినీ ఏంచేస్తానో చూద్దావు కాని”
 అంటూ అతడిమీదికి తరుముకు వచ్చాడు. మనసేనలూ పొలోమని
 అతడిమీదికి వెళ్ళాయి. దారుణమైన యుద్ధం జరిగిపోయింది.

సూర్యుడికాంతి చల్లబడుతూ వచ్చింది.

“ఇంక కొంచేపులో పొద్దుగూకిపోతుంది” కర్ణుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ
 అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “ఇటు సాత్యకినీ, అటు భీముణ్ణి పెట్టుకుని
 జయద్రథుడిమీదికి తరుముకువస్తున్నాడు అర్జునుడు. మరికొంచెం మనం
 ఆపుతూ పోరాడాలా గూకేస్తుంది పొద్దు. దాంతో కథ ముగిసి
 పోతుంది. పోయికాలం వచ్చే ప్రతిజ్ఞపట్టాడు అర్జునుడు. ఇంక ఎంతో
 సేపు లేదు. కొండంతవీరుడివి నువ్వు. శల్యుడూ, అశ్వత్థామూ, కృపా
 చార్యులూ, దుశ్శాసనుడూ, నేనూ నీతోవుంటే నిభాయించగలవా
 డెవడు? అయ్యగారిపని అయిపోతుంది. ఇతడు అగ్గిలో దూకేస్తే ఇతడి
 అన్నదమ్ములూ, ఈ మద్దత్తుదార్లు చస్తారు. ఈ భూమి యావత్తూ

మనమే ఏలుకుంటాం. ఇదిగో ఇప్పుడే నీచేనా నీపట్టూ చూపించాలి” అన్నాడు.

“ఎలా యుద్ధం చేస్తానో చూద్దువుకాని” ధనుస్సు సారీస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు - తరవాత దేవుడే వున్నాడు. రాజు మన్నించిన మొనగాడు యుద్ధంలో ఆమాత్రం సాధించకపోతే ఏముందిక! భీముడి బాణాలతో వొళ్ళంతా పచ్చి పుండలా వుంది. అయితేనేం, అర్జునుడా నన్ను మించిపోతాడు!” అన్నాడు.

కర్ణుడిమాటలతో దైర్యం హెచ్చింది దుర్యోధనుడికి. గాలి దేవుడితో కలిసిన అగ్గిదేవుడిలాగ భీముడితోనూ, సాత్యకితోనూ కలిసి విజృంభించాడు అర్జునుడు. భల్లమూ, అంజలికమూ, త్సురప్రాసమూ మొదలైన బాణాలు సీసేనమీద కురిపించాడు. దాంతో చతురంగ బలాల అవయవాలూ, ఛత్రచామరాలూ, జెండాలూ, ధనుస్సులూ, గదాదండాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ ముక్కముక్కలయి రక్తం నదుల్లో కొట్టుకుపోయి, కుప్పలుపడ్డాయి.

అప్పుడు దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ, వృషసేనుడూ, శల్యుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామూ వొక్కమొగిని వురికారు. తమతోకూడా వురుకుతూన్న జయద్రథుణ్ణి వెనక్కితోసేసి ముందుకి వెళ్ళారు. పొద్దు పోతూన్న కొద్దీ చేవెక్కి అర్జునుడిమీద తీవ్రమైన బాణాలు గుప్పించారు. వాళ్ళు వేసిన బాణాలు వొక్కొక్కటీ ఎన్నో అన్ని ముక్కలుకింద కొట్టేశాడు అర్జునుడు. అందరూ వొక్కసారి కలబడి వొక్కొక్కడూ ఎన్నో అన్ని బాణాలు మళ్ళీమళ్ళీ కృష్ణుడిమీదా అర్జునుడిమీదా కుమ్మరించారు. మాట్లాడకండా అంతమందినీ లెక్కాజమా లేనన్ని బాణాలు కొట్టి కీచుకీచుమనిపించాడు అర్జునుడు.

కర్ణుడూ అర్జునుడూ కలబడ్డారు

కోపంతో ఇన్నామన్నా కనపడలేదు కర్ణుడికి. భూమి అదిరిపోయినట్టు రథం పరిగెత్తించాడు. అమాంతంగా అర్జునుడిమీదికి వురికాడు. మెరుగుపెట్టిన మంచిమంచిబాణాలు పదిహేను తగిలించాడు అర్జునుడు. అలాంటివే భీముడు వొక మూడూ, సాత్యకి వొక మూడూ చురుక్కు చురుక్కుమనిపించారు. తోకతొక్కిన తాచులా లేచాడు కర్ణుడు. అర్జునుణ్ణి, భీముణ్ణి, సాత్యకినీ తలా అరవయ్యేసి బాణాలుకొట్టి, ఇదీ నావడి అన్నట్టుచూశాడు. ఆశ్చర్యపోయారు జనం.

ఒక వందబాణాలు లిప్తలమీద తగిలించాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి వొళ్ళంతా చీలికలు చేసేశాడు. రక్తం ధారలుకట్టించాడు. మరింత మండిపడ్డాడు కర్ణుడు. అమాంతంగా అయిదువందలబాణాలు అర్జునుడి మీద కురిపించాడు.

కర్ణుడిధనుస్సు అర్జునుడు సరికేశాడు. గుండెలు దూసుకుపోయినట్టు తొమ్మిదిబాణాలు వేసి, ప్రాణాంతకమైన వొక మహాస్త్రం చప్పున వొదిలిపెట్టాడు. అడ్డంగా వొక అర్థచంద్రబాణం వేసి అది ముక్కలుచేసేశాడు అశ్వత్థామ.

జిగేలుమనిపోతూవున్న మరొక బంగారం ధనుస్సు తీశాడు కర్ణుడు. చరచరా శరవర్షం కురిపించేశాడు.

“ఆగవోయి కర్ణా! అర్జునుణ్ణి ఎరగవూ!” ప్రచండమైన బాణాలు ముంచెత్తుతూ వురిమాడు అర్జునుడు.

“ఆగూ, ఆగవోయి అర్జునా, కర్ణుడు కనపడలేదూ!” గట్టిగట్టి బాణాలతో కప్పెడుతూ గదిమాడు కర్ణుడు. ఒకళ్ళ బాణాల్లో వొకళ్ళు కప్పడిపోయి వొకళ్ళకి వొకళ్ళు కనపడకండా ఘోరంగా పోరాడారు వాళ్ళు.

“కర్ణుడికి సాయం చెయ్యండి! పరిగెత్తుండి!” తనవాళ్ళని హెచ్చరిస్తూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు. మనవాళ్ళు విరగబడ్డారు. ఉగ్ర నరసింహుడే అయిపోయాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథిని నరికేశాడు. భయంకరమైన బాణాలువేసి కర్ణుణ్ణి గట్టిదెబ్బలు కొట్టేశాడు. కరచరణాలు ఆడలేదు కర్ణుడికి. అప్పుడు అతణ్ణి అమాంతంగా తనరథంమీదికి తెచ్చేశాడు అశ్వత్థామ.

శల్యుడూ, కృపుడూ, వృషసేనుడూ వాళ్ళపక్కచేరి, అర్జునుడి మీద బాణాలు గుప్పించారు. వాళ్ళ నలుగురివెనకా పొంచిపొంచి జయద్రథుడూ వొదిలాడు బాణాలు.

అశ్వత్థామూ మొకలైనవాళ్ళ పరాక్రమానికి బదులుచెప్ప తూనే జయద్రథుడిమీద గబగబా బాణాలువేశాడు అర్జునుడు. అదే సమయమంటూ సేనలికి చెయ్యినిసిరి ఉపరిచ్చాడు దుర్యోధనుడు. రక రకాల ఆయుధాలు కుమ్మరిస్తూ విజృంభించాయి మనసేనలు.

అసలే అర్జునుడు. అతడా అవి లక్ష్యపెడతాడు! ఆకాశం అదిరిపోయినట్టు గాండీవం మోయించాడు. ఘోరమైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. ఏనుగులు నరికేశాడు. రథాలు విరిచేశాడు. గుర్రాలు చంపేశాడు. సేనసేనంతా చిందరవంకరచేసేసి వెంటతరి మాడు. మట్టమధ్యాహ్న సూర్యుడిలాగ చూడశక్యంకాకండా ప్రకాశించాడు. ఆకాశంమీద దేవతలే నాలికలు కరుచుకున్నారు.

కొంచేపటిలో మళ్ళీ మన యోధులు యావన్నందీ వొక్కమొ గిని ఎగబడ్డారు. అంతమందినీ అదిలించేశాడు అర్జునుడు. బాణప్రవాహంలో ముంచెత్తాడు. కొట్టికొట్టి తరిమేశాడు. అగ్నిశిఖల్లాటి బాణాలు జయద్రథుడిమీద ప్రయోగించాడు.

మహారాజా, మన జయద్రథుడు పారిపోలేదు. అర్జునుడిమీద, అతడి గుర్రాలమీదా, గాండీవంమీదా, కపిధ్వజంమీదా బాణం

మీద బాణం వేశాడు. భళీ అంటే భళీ అంది మనసేన. సెబాస్ అంటే సెబాస్ అన్నారు దేవతలు.

జయద్రథుడి వరాహాతాకం ఎగరగొట్టేశాడు అర్జునుడు. అతడి సారథితల నరికేశాడు. తామరాకుమీద నీటిబొట్టులాగ వాణికి పోయింది నీసైన్యం.

చేతిలో చేవవున్నంతవరకూ, కంఠంలో ప్రాణమున్నంతవరకూ బాణాలు వేసి, పోరాడి అడ్డుపడ్డారు నీరథాలవాళ్ళు. కృపుడూ, అశ్వత్థామూ, శల్యుడూ, వృషసేనుడూ ప్రాణాలికి తెగించి జయద్రథుడికి అడ్డుపడ్డారు. అతణ్ణి కొట్టడానికి సందుదొరకలేదు అర్జునుడికి. పెదవి కరుస్తూ అతడు పొద్దుదిక్కు చూశాడు.

మాయచీకటి

“పొద్దు గూకిపోతోంది” పడమటికి చూస్తూన్న అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “పంతానికి కూచుని యుద్ధంచేస్తే సాగ దిక. దీనికి వొక ఉపాయం కల్పిస్తాను. దాంతోకాని శత్రువు చచ్చడు. ఏమిటంటావా? సూర్యబింబం మరుగుపడిపోయినట్టు చేసేస్తాను. మాయ చీకటి కల్పిస్తాను. పొద్దు గూకిపోతోందనే అనుకుంటారు కౌరవులు. చెంకలుగుద్దుతారు. నీప్రతిజ్ఞ కొండెక్కిపోయిందనుకుంటారు. యుద్ధం మానేస్తారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు మెచ్చుకుంటారు. విచ్చలవిడిగా గెంతు తారు. అదిగో ఆసమయంలో నీశపథం పూర్తిచేసుకో” అన్నాడు.

“పరాక్రమంమాత్రం పనికిరా లేదు” మొహంవేల వేసుకుంటూ అనుకున్నాడు అర్జునుడు. చిరునవ్వుతో అతణ్ణి చూస్తూ మాయచీకటి కల్పించాడు శ్రీకృష్ణుడు. సూర్యబింబం మాయమయింది.

పొద్దు గుంకిపోయిందనే అనుకున్నారు మనవాళ్ళు. సంతోషం పట్టలేకపోయారు. ఒకటే కోలాహలం మొదలెట్టారు. జయద్రథుడూ

బ్రహ్మనందంలో రథంమీద నుంచుని, తలవైతూ మాటిమాటికీ పడమటికి చూశాడు.

“అదిగో అర్జునా, రథంమీద అరైతై చూస్తున్నాను జయద్రథుడు. ఊ, తెగెయ్యి తలకాయ” అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

జయద్రథవధ

చూశాడు అర్జునుడు. గంధంతోనూ, పువ్వులతోనూ పూజించిన వాడి బాణం వొకటి అమ్ములపొదిలోంచి తీశాడు. గాండీవానికి తొడిగాడు. జంయ్యిని వొదిలిపెట్టాడు. రివ్వున వెళ్ళింది బాణం. పట్టని తన్నుకుపోయిన డేగలాగ జయద్రథుడిశరస్సు ఎగరేసుకుపోయింది, ఆకాశంమీదికి.

“అర్జునా! అర్జునా! జయద్రథుడితల కిందపడనివ్వకు” తడబడిపోతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “అది ఆకాశంమీదే వుండనీ. కిందపడిందా కొంపములుగుతుంది. చెచ్చుతాను దాని సంగతి” అన్నాడు.

బాణంమీద బాణం వేస్తూ కిందపడకండా ఆకాశంమీదే ఆశరస్సు నిలబెట్టాడు అర్జునుడు. ఎడమకీ, కుడికీ, ముందుకీ, వెనక్కి బంతిలాగ ఎగరేశాడు.

మాయచీకటి మాయమయింది. సూర్యబింబం తిరిగి అవుపించింది. మన మొనగాళ్ళంతా ఏకమై అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు. శరవర్షం కురిపించారు. రకరకాల బాణాలుంటి వాళ్ళ ఉద్ధృతం అదలస్తూనే ఆకాశంమీది శరస్సు పడకండా ఆదిస్తూనేవున్నాడు అర్జునుడు. అద్భుతమైన హస్తలాఘవంచూపిస్తూ వీరవిహారంచేశాడు.

“ఇలా ఎంతసేపు జయద్రథుడితల ఆకాశంమీద వుంచేసి?” అర్జునుడు కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు - “ఎక్కడ వెయ్యమంటావు దీన్ని? అసలు ఎందుకీలా చెయ్యావు?”

“చెపుతా” అంటూ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు — “సింధు దేశంరాజు వృద్ధక్షత్రుడు సంతానంకోసం తపస్సుచేసి కన్నాడు జయద్రథుణ్ణి. ‘యద్ధంలో పరాకుగా వున్నప్పుడు ఇతడితల తెగిపోతుంది’ అంది ఆకాశవాణి వొకనాడు. ‘అయితే వీడి శిరస్సు ఎవడు కింద వేస్తాడో వాడితల నూరుముక్కలయిపోతుంది’ అన్నాడు తపోబలంతో వృద్ధక్షత్రుడు. అతడిమాట అమోఘం.

“కుమారుడికి పట్టంకట్టి అడివికిపోయి తపస్సుచేసుకుంటున్నాడు వృద్ధక్షత్రుడు. ఇంచేత ఇతడితల నువ్వు కిందపడనివ్వకు. వృద్ధక్షత్రుడి తొడమీద పడెయ్యి. అయితే అది పాశుపతంవల్లకాని సాధ్యంకాదు.

“వృద్ధక్షత్రుడు శమంతపంచకం సమీపంలో వున్నాడు. చప్పున పాశుపతాన్ని ప్రార్థించు” అన్నాడు.

భక్తిపూర్వకంగా నియమప్రకారం పాశుపతం ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. బాణపరంపరగా పరిగెత్తింది పాశుపతం. జయద్రథుడితల మోసుకుని శమంతపంచకం వెలపల బృహక్షత్రుడి ఆశ్రమానికి వెళ్ళింది. జపంలోవున్నాడు బృహక్షత్రుడు. అతడి తొడలమీద పడింది శిరస్సు. తుళ్ళిపడి, శిరస్సు కిందపడేశాడు బృహక్షత్రుడు. ఉత్తరక్షణంలో వందచెక్కలయిపోయింది అతడితల.

శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు. సకలభూతాలూ ఆశ్చర్యంలో ములిగిపోయాయి. అర్జునుడు పాశుపతం ఉపసంహరించాడు. మనసేనలు కొయ్యబారి నిలబడిపోయాయి. కొవ్వు అడిగిపోయి తలవొంచుకున్నారు మన యోధులు.

తల కిందపడ్డదాకా రథంమీద అలాగే నిలబడివుంది జయద్రథుడి మొండెం. అటు తల నేలపడింది, ఇటు మొండెం కిందపడింది.

అది మరీ చిత్రమనిపించింది చూసినవాళ్ళకి. అనిగో అలాగ ప్రతిష్ఠా
నెరవేర్చుకున్నాడు అర్జునుడు. కన్నీళ్ళు కార్చుకుంటూ దుఃఖంతో
కుంగిపోయారు నీకుమాళ్ళు. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఆనందంతో కల
కల్లాడారు. భీముడు సింహనాదంచేశాడు. విని, కొండ అందుకున్నట్టు
సంతోషించాడు ధర్మరాజు. మూరెడెత్తు వుప్పొంగారు వాళ్ళ
యోధులు. కేకలూ, తూర్వారవాలూ పాండవసేన అంతటా ఓ,
గింగురుమనిపోయాయి.

ద్రోణ పర్వం

అయిదో అశ్వాసం

“తరవాత మనవాళ్ళు ఏమయ్యారు?” కృష్ణార్జునుల విక్రమ విహారం విని బిక్కమొహంవేసి అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

సంజయుడు : అలా వుప్పొంగిన పాండవసేన ద్రోణాచార్యుల మీద విరుచుకుపడింది ; ఘోరంగా యుద్ధంచేసింది. ఇక ఇక్కడ — అశ్వత్థామా, కృపాచార్యులూ ఉగ్రులయిపోయి అర్జునుడిమీద పిడుగుల్లాటి బాణాలు కురిపించారు. అవన్నీ అనాయాసంగా కొట్టి పారేశాడు అర్జునుడు, కోపమన్నా తెచ్చుకోకండా. ఎన్నో అన్ని బాణాలు ఇద్దరిమీదా గుప్పించాడు. రక్తం వరదలుకట్టి మూర్ఛ పోయాడు కృపాచార్యులు. రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి. అశ్వత్థామా తప్పుకుపోయాడు. తక్కిన రథికులూ ఎదిరించ లేక దూరదూరంగా నుంచుండిపోయారు. తన బాణాలు తగిలి కృపాచార్యులు మూర్ఛపోవడం చూసి నొచ్చుకున్నాడు అర్జునుడు. క్షత్రియధర్మం నిందిస్తూ ఎంతో అంత విచారించాడు.

“నీభాగ్యమే భాగ్యమోయి” అర్జునుణ్ణి కాగిలించుకుంటూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “కౌరవబలం గెలవడం దేవతలకై నా సాధ్యం కాదు. అలాంటిది నువ్వు అవలీలగా గెలిచేశావు. ఎంతయినా పొగడ వచ్చునంటాను నీభుజబలం. ఇదిగో వృద్ధక్షత్రుణ్ణీ, జయద్రథుణ్ణీ హత వార్చినట్టే కర్ణుణ్ణీ ఎప్పుడు కడతేరుస్తావో, అప్పుడూ నాకు తృప్తి” అన్నాడు.

“ఇదంతా నీచలవ బావా,” వినయంగా అందుకున్నాడు అర్జునుడు — “నీదయవల్లే నాశపథం నెరవేర్చుకున్నాను. నీదయవల్ల పాండవుల మనోరథం సిద్ధించడంలో వింతేముంది! నీఆశీర్వాదాలికి అపజయ మెలా కలుగుతుంది? భారమంతా నీదే. నీఆజ్ఞ నెరవేర్చడమే మా పని.”

“పొద్దు గుంకిపోతోంది” చిరునవ్వుతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “పద ధర్మరాజుని కలుసుకుందాం.”

అర్జునుడిరథం మళ్ళింది. భీముడూ, సాత్యకీ, యుధామన్యుడూ, ఉత్తమాజుడూ కులాసాగా సల్లాపాలాడుకుంటూ వెంటనడిచారు. ఒత్తుగా రక్తంపడి, ఘోరంగావున్న రణస్థలంమీంచి సాగాయి రథాలు.

“ఎంతటివాడివోయి నువ్వు!” అర్జునుణ్ణి పొగుడుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, షడాక్షులూ, సేనాధిపతులూ, రాజులూ, అస్త్రశస్త్రాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ, జెండాలూ, ఆభరణాలూ — ఎలా పడివున్నాయో చూడూ! రణభూమి చిత్రవస్త్రం కప్పినట్టుంది! ఇదంతా సీచేతిమహిమ కదూ!”

నిచ్చెరపోయి నించున్న శత్రుయోధుల మధ్యనించి నిరాఘాటంగా నడిచిపోయాయి అర్జునుడిరథమూ, అతడివెంట తనవాళ్ళ రథాలూనూ.

యుద్ధంచాలించి అప్పుడే వాళ్ళకోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు ధర్మరాజు. దగ్గిరపడగానే శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్త మూదాడు. రథం దిగి ఆనందబాష్పాలతో ఎదురు వచ్చాడు ధర్మరాజు. తడబడుతూ రథందిగి, కాళ్ళనడకని వెళ్ళి నమస్కారంచేశారు కృష్ణార్జునులు. ఆనందబాష్పాలు చేతులతో తుడిచేసు

కుని ఇద్దరినీ చూశాడు ధర్మరాజు. అతడి వాళ్ళు పులకరించింది. ఇద్దరినీ గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు, గాఢంగా.

“చెయ్యి నెత్తురుకాకండా జయద్రథుణ్ణి హతవారి, తిరిగి వచ్చారు” అన్నాడు అన్నాడు ధర్మరాజు — “నాభాగ్యం నేనే పొగుడుకుంటున్నాను. ఇదంతా శ్రీకృష్ణుడి అనుగ్రహం.”

“ఇదంతా నీసత్యవ్రతమహిమ. ధర్మరాజా, నువ్వు గట్టిగా కళ్ళెరచేస్తే జయద్రథుడే అన్న మాటేమిటి? ఎంతవాడైనా ఇట్టే మాడిపోతాడు” అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

“దేవా,” శ్రీకృష్ణుణ్ణి స్తోత్రంచేస్తూ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు — “నువ్వే ఎర్రగా చూస్తే చాలు, దేవతలూ రాక్షసులూ మండిపోతారు. నీవాత్సల్యమే సకలలోకాలికీ సౌఖ్యం కలిగిస్తుంది. నీభక్తులు శత్రుసంహారం చేశారంటే వింతేముంది? భీష్ముడంతటి వీరుడు పడిపోవడానికి నువ్వేకదా కారణం! నీకు కోపం తెప్పించడంవల్లే కారవులు చెడ్డారు” అన్నాడు.

“మహాధర్మాత్ముడివి నువ్వు. నీకు నష్టం కలిగించినవాడు చెడకండా ఎలావుంటాడు?” అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఇంతలో భీముడూ, సాత్యకీ వచ్చారు. కొత్తగాయాలతో వాళ్ళ శరీరాలు అదో అందంగా వున్నాయి. ఇద్దరూ రథాలు దిగి ధర్మరాజుకి పాదాభివందనం చేశారు. ఇద్దరినీ ఎత్తి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. ద్రోణుణ్ణి, కృతవర్మనీ వాళ్ళు వోడించడం ప్రశంసించాడు. వాళ్ళ వెనక యుధామన్యుడూ, ఉత్తమాజుడూ వచ్చి నమస్కరించారు. వాళ్ళనీ తగినమాటలతో సత్కరించాడు ధర్మరాజు. పాండవ సేనలో ఆనందమే ఆనందం తాండవ మాడింది. చతురంగబలం యావత్తూ కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూ కేరింతలుకొట్టింది.

దుర్యోధనుడి దుఃఖం మహారాజా, ఇంతా అంతా కాదు.
 “ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా - వీళ్ళేకాదు, అర్జు
 నుడికి బాగా కోపంవస్తే దేవతలైనా తేరిచూడలేరు. అది ఇనాశతో
 తేలిపోయింది. బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమం అతడిది” అంటూ దిగాలు
 పడిపోయా డతడు. మనస్సు మనస్సులో లేక తిన్నగా ద్రోణాచార్యు
 లుద్గిరికి వెళ్ళాడు. శత్రువుల గెలుపూ, తనవాళ్ళ చావు వర్ణించి
 చెప్పాడు.

“అర్జునుడంటే అభిమానం”

“భీష్ముణ్ణి పడగొట్టి, అన్నదమ్ములతో హాయిగా కులుకు
 తున్నాడు శిఖండి. ఇవాళ ఏడు అక్షోణీలసేన హతవార్చాడు అర్జు
 నుడు. జయద్రథుడి వధ ఆశ్చర్యం! సుదక్షిణుడూ, శ్రుతాయుధుడూ,
 విందానువిందులూ, అలంబుసుడూ, జలసంధుడూ, సుదర్శనుడూ,
 భూరిశ్రవుడూ - ఎంతోమంది కూలిపోయారు. వీళ్ళతోపాటు హతవై
 పోవడమో, పాంచాలంవాళ్ళనీ పాండవుల్నీ పాతెయ్యడమో - ఈ
 రెంటిలో ఏదోవాకటి చేస్తేనే కాని నాకోసం ప్రాణాలిచ్చిన ఇంత
 మంది రుణమూ ఎలా తీరుతుంది!

“ఇంకోకీ అర్జునుడంటే వల్లమాలిన అభిమానం నీకు. నీకు నచ్చిన
 ంటు అతగాడు. అంచేత అతడిమీద చెయ్యిచేసుకోవు నువ్వు.
 కర్ణుడు వొక్కడే కలగజేసుకుంటాడు. నీలాటి వలపక్షాలూ, దుశ్చే
 స్టలూ లేవు అతడికి. నిజమైన వీరు డతడు. అయితే ఏంలాభం!
 ఒక్కడూ ఎంతని పెనగులాడతాడు? పోరాడి పోరాడి చిట్టచివర
 జయద్రథుణ్ణి పోగొట్టుకున్నాడు!” అంటూ నిట్టూర్చాడు.

“అర్జునుణ్ణి గెలవడం కష్టసాధ్యమని లక్షసార్లు చెప్పాను”
 నొచ్చుకుంటూ ఎత్తుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు - “వూరికే నా

ప్రాణం కొరుక్కుతినేస్తే ఏలాభం! డేతేనా గలవలేని కీమత్తో
అతడు కొట్టేసినప్పుడే అనిపించింది నాకు, కారపులు మరి బతకరని.
ఊరికే అభిమానం కాసుకోడానికిమాత్రం యుద్ధంచేస్తున్నాను. అంతే.
శకుని వేసిన పాచికలూ, గాండీవం విడిచిన బాణాలూ నిన్ను వేధించ
కండా ఎలా వొదులుతాయవుడు? విదురుడు అలా మొత్తుకుంటున్నా
వినకండా, పుణ్యసతిని ద్రాపదిని పెట్టినపాట్లు - ఆపాపఫలం కట్టికుడప
కండా ఎలా విడిచిపెడుతుంది? ఆసభలో నువ్వు, దుశ్శాసనుడూ,
కర్ణుడూ పుణ్యచరిత్రులయిన పాండవులికి చేసినకీడు మిమ్మల్ని చెరపకండా
వూరుకుంటుందా?

“అన్ని పాట్లు పెట్టాక అయినా కనికారం లేకపోయింది మీకు.
అన్యాయంగా అడవులపాలుచేశారు వాళ్ళని. తిరిగివచ్చి మా సగపాలు
మాకు ఇమ్మని ప్రాధేయపడ్డారు వాళ్ళు. మొండిచెయ్యి చూపెట్టావు
నువ్వు. పాపం, అలాంటివాళ్ళమీద కత్తికట్టడానికి తెగించాను నేను.
నేనూ వొక బ్రాహ్మణ్ణేనా అంటా! నువ్వు నీవాళ్ళూ అక్కడ జయ
ద్రఘుణ్ణి కాపాడలేకపోయారు. నేనుమాత్రం నీవాణ్ణి కానా! నన్నే
ఎందుకు నిందిస్తున్నావో అర్థంకావడంలేదు నాకు. పాంచాలవీరులూ,
పాండవులూ పొగరెక్కి, తరిమితరిమి ఎంతచెయ్యాలో అంతా చేశారు.
ఒళ్ళు మండిపోతూవుంది. కుళ్ళుమాటలాడి మరింత వేధిస్తున్నావు నువ్వు,
కాలినపుండుమీద కారం చల్లినట్టు.

పాంచాలంవాళ్ళని చంపందే కవచం వొదలను

“ఇన్నిమాటలతో పనిలే దిక. పాంచాలంవాళ్ళని చంపందే
కవచం వొదలను. ఇదే నా శపథం. ఈరాత్రి యుద్ధానికే తలపడు
తున్నారు వాళ్ళు ఉద్ధృతంగా. మనసైన్యాలు చేవచెడకండా యుద్ధం
చేసేలా చూడు. నువ్వు నీశక్తికి తగిన పరాక్రమం ప్రకటించు. కట్ట

కడపటివాక్యాలుగా నీకు చెపుతున్నాను. దుర్యోధనా, వృద్ధుల్ని నేవించు. ధర్మంగా ప్రవర్తించు. నా కుమారుడు అశ్వత్థామ విచార పడకండా చూడు. అతణ్ణి అన్నివిధాలా సముదాయించు. నాచేత చవ్వకండా మిగిలిపోయిన పాంచాలంవాళ్ళని చంపెయ్యమను. ఒక్కణ్ణి మిగలనివ్వకూడదు వాళ్ళని ” అన్నాడు.

మహారాజా, తుదితెగింపే చేసుకున్నాడు సేనాని ద్రోణాచార్యులు. ధృథమైన నిశ్చయంతో అశణ్ణి మొహం జేపురించింది. ఒక కొత్తకళ్ళతో ప్రకాశించింది. గాలుదులిపిన సింహంలాగ, కార్యశక్తుడు డయా డతడు. చెదురుమదురయిపోయిన నీసేనయావత్తూ వొకదగ్గర చేర్చాడు. కొత్తఉత్సాహంతో యుద్ధానికి పురికొల్పాడు.

దుర్యోధనుడికిమాత్రం ద్రోణుడిఉద్యోగంతో ఉత్సాహం కలగ లేదు. కథా కాంతీలేని మొహంతో కర్ణుడిదగ్గరికి వెళ్ళా డతడు.

“ఈముసిలిబ్రాహ్మణ్ణి పెట్టుకుని యుద్ధంచేస్తే ఇక తెల్లారినట్టే మనకి!” ద్రోణుణ్ణి దుయ్యపట్టుతూ కర్ణుడితో ఎత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు — “మనం ఎంత చెడ్డవాళ్ళమో మరి! అర్జునుడంటే అంతప్రేమ ఆచార్యుడికి! అభేద్యమైన అంతవ్యూహం పన్నాడు. ఆఖరికి అర్జునుణ్ణి లోపలికి వొదిలేశాడు. ఇంతఘోరానికీ అతడే కారణం. ఒక్కడు గాక వొక్కడు చొరబడ్డాడు అర్జునుడు. అంతమందిరాజుల్ని హత వాల్చేసి, జయద్రథుణ్ణి చంపేశాడు. ఏమిటీ అశణ్ణి పరాక్రమం! ద్రోణుడే అడ్డేసివుంటే? తనమాట నమ్మాం. జయద్రథుణ్ణి మనవ్యూహంలో పెట్టాం. ముందే తెలిసివుంటే అతణ్ణి ఇంటిదగ్గరే పెట్టి వచ్చే వాళ్ళం. మన ఇంతసేనా నాశనంకాకండా వుండేది. అతడూ బతికి పోయేవాడు ” అన్నాడు.

“ద్రోణుణ్ణి నిందించి ఏంబాధం?” సముదాయిస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు — “ఓపినంత పోరాడతామి కాని అంతకంటే అశమమాత్రం

ఏంచేస్తాడు? అర్జునుడిబలం అధికమైనప్పుడు ఎలా ఆపగలడతడు? ఇంతకీ దైవమే వాళ్ళపక్షమున్నాడు. అలా కాకపోతే, విషం పెట్టాం, ఇల్లు కాలాచ్చాం, అడివికి తరిమాం — అయినా చెక్కుచెదిరిందా వాళ్ళకి! అంచేత దేవుడే చంపేశాడు మన జయద్రథుణ్ణి. యుద్ధంలో దుఃఖపడకూడదు; అద్భైర్యపడకూడదు. విధిచేసినదానికి విచారమోదుకూ? ” అన్నాడు.

ఇంతలో వ్యూహాంకట్టుకుని మనసేనలమీదికి వచ్చాయి పాండవ సేనలు. అప్పటికే మనసేన సిద్ధంచేశాడు ద్రోణుడు. గెండుసేనలూ జంయ్యమని డీకొన్నాయి.

గుర్రంతో గుర్రం, ఏనుగుతో ఏనుగు, రథంతో రథం, భటుడితో భటుడు — ఉద్రేకంతో కలబడ్డారు. మహారాజా, ఆయుద్ధంబిగి ఏం చెప్పనూ, కళ్ళుముసుకుపోయాయి. ఆయుధాలు వొకదానికి వొకటి తగిలి అగ్నినిప్పులు రాలాయి; పొడిపొడి అయిపోయి కిందపడ్డాయి. ఖణేలుమంటే ఖణేలుమన్నాయి.

జయద్రథుడిచావుతో గుండెచెదిరిపోయివున్నాడు దుర్యోధనుడు. తెగించి ఉన్నత్తుడిలా పురికాడు యుద్ధానికి. ద్రోణుడూ, కృపణుడూ, కర్ణుడూ అడ్డుకుని అతణ్ణి వెనకపెట్టి ముందుకి వెళ్ళారు. చెప్పలేని ఆవేశంతో శత్రుసేనలో చొరబడ్డారు. రకరకాలయిన తీవ్రబాణాలు వడగళ్ళవానలాగ అదే కురిపించడం కురిపించారు.

పాండవుల చతురంగబలం యావత్తూ చిందరవందర అయిపోయింది. మదపుటేనుగు కలిచేసిన తామరచెరువులా అయిపోయింది. సమర్థులయిన శత్రుయోధులు వొక్కమొగిని దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. అన్నిటికీ తెగించే వున్నాడతడు. భీముణ్ణి పదిహేనుబాణాలతోనూ, సకుల సహదేవుల్నీ, ద్రుపదుణ్ణి, వికటరాజునీ, ద్రౌపదికుమార్తెనీ మూడేసిబాణాలతోనూ, ధృష్టద్యుముణ్ణి డబ్బయిబాణాల

తోనూ, ధర్మరాజునీ, సాత్యకినీ ఐదేసి బాణాలతోనూ, ఘటోత్కచుణ్ణి నాలుగు బాణాలతోనూ గట్టిగా కొట్టాడు. కేకయ, చేని మొదలైన యోధులమీద ఎన్ని బాణాలు వేశాడో లెక్కజనూ వేదూ. ఇంత మందినీ ఇలా చెడామడా తగిలించి పెద్ద సింహనాదంచేశాడతడు.

దాంతో అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది ధర్మరాజుకి. మంగలి కత్తిలాంటి దారైన బాణాలు కొట్టి దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. తడువుకునేలోపున అతడి జీవస్థానాల్లో శూలాల్లాటి బాణాలు తగిలించాడు. తెలివితప్పిపోయి రథంమీద పడిపోయాడతడు.

దుర్యోధనుడు చచ్చడంటే చచ్చడంటూ గావు కేకలు వేశారు పాండవసైనికులు. శంఖాలు పూరించారు. కాహళాలూ, భేరీలూ మోగించారు. చెవులు దిమ్మెత్తించారు. సేనసేనంతా ఆనందంతో అల్లకల్లోలమైపోయింది.

బాణంలా పరిగెత్తాడు ద్రోణుడు.

“ఆగూ, ధర్మరాజా, ఆగూ,” ఇంతలో తెలువుకుని ధర్మరాజుమీదికి వురికాడు దుర్యోధనుడు. ఉప్పెనలా వచ్చింది అతడి మీదికి పాండవసేన. అంతకంటే ఉద్రేకంతో వెళ్ళారు మనసైనికులు. భయంకరంగా జరిగింది యుద్ధం.

ధృతరాష్ట్రుడు : బాణంలా పరిగెత్తాడన్నా వేద్రోణాచార్యులు, శత్రువుల్ని ఎలా పాతిపెట్టాడు? ఇటూ, అటూ సమర్థులంతా ఎలా పోరాడారు?

సంజయుడు : ఉభయసేనలూ ఉద్ధృతంగా పోరాడుతున్నాయి. ఇంతలో బ్రహ్మాండమైన వడితో ధర్మరాజూ మొదలైన పాండవులూ, సాత్యకి మొదలైన యాదవులూ, ద్రుపదుడూ మొదలైన పాంచాలం వాళ్ళూ, విరాటరాజూ మొదలైన మాత్స్యలూ, ప్రతివింద్యుడూ మొదలైన కుమాళ్ళూ, ఇంకా ఎంతోమంది దండనాయకులూ విజృంభిస్తున్నారు.

భించారు. జడివానలా బాణాలు కురిపించి ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించారు. అంతకంటే ఉద్రేకంతోనూ, వడితోనూ విజృంభించాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడి రెండుపక్కలా కర్ణుడూ మొదలైన మహాయోధులు తరుముకు వెళ్ళారు.

పడమట ఎరుపు మసక మసక అయి మాసిపోయింది. ముని మాపు మెల్లిమెల్లిగా ముంచుకువచ్చింది. కారవసేనదిక్కు వరళ్ళు అరిచాయి. పులుగుపిట్టలు కూశాయి. అయితే అదంతా లెక్కచెయ్యలేదు మనవాళ్ళు. భేరీల భాంకారాలూ, ఏనుగుల ఘీంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ, రథాల క్రేంకారాలూ రెట్టించిమరీ యుద్ధం చేశారు.

చీకట్లు కమ్ముకువచ్చాయి. నాటికితోడు పెద్ద ధూళిరేగింది ; కళ్ళు కనపడకండాచేసింది. తన పక్కవాడు పగవాడో తనవాడో తెలియలేదు సైనికులికి. ఈ అవస్థ ఎంతో నేపుచూత్రం లేదు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, సైనికులూ శరీరాల్లోంచి ప్రవహించిన రక్తంతో దూళంతా అడగారిపోయింది. ముక్కలయిపడ్డ బంగారం కవచాలూ, రత్నభూషణాలూ, రకరకాల ఆయుధాలూ మెరుస్తూ, చుక్కలతోవున్న ఆకాశంలా అవుపడింది రణస్థలం.

బంగారం భూషణాలతోవున్న ఏనుగులూ, రథాలూ మెరుపులతోవున్న మేఘాల్లా కనిపించాయి. దుర్యోధనుడు నాయువులూ, రథగుల్మాలూ * మేఘాల్లా, రణనాయుద్యాలు వురుముల్లా, రత్నపతాకాలూ ఆయుధాలూ మెరుపుల్లా, గదలూ కత్తులూ పిడుగుల్లా, ద్రోణుడూ పాండవులూ తుఫానుమేఘాల్లా - ప్రళయమే ముంచుకు

* గుల్మం: తొమ్మిది రథాలూ, తొమ్మిది ఏనుగులూ, ఇరవయ్యేడు గుర్రాలూ, నల్గై ఆయిదుగురు పదాతులూ వున్న సేనాభాగం.

వచ్చిన ట్టనిపించింది . ఆ రాత్రియుద్ధం. నెత్తురునదులు వరదలయి పరిగెత్తాయి.

కేకయులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడి కుమార్తూ మొదలైనవాళ్ళని ఎంతోమందిని చంపేశాడు ద్రోణుడు. ఎంతోమందిని చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. ఎంతోమందిని వెంటదరిమాడు. అతడి ఎడటపడ్డవాడు వొక్కడూ పూరికేపోలేదు. అలా పట్టపగ్గాలు లేకండా రెచ్చిపోతూ పున్న ద్రోణుణ్ణి ఉద్రేకంతో వెళ్ళి డీకొన్నాడు శిబిరాజు. అతడు రావడమే తడువు, పది ఇనపబాణాలు తగిలించాడు ద్రోణుడు. శిబి మాత్రం సామాన్యుడా? సాహసరశికుడు. ముప్పుయిబాణాలు ద్రోణుడి మీద నాటించి, రెండు భల్లాస్త్రాలతో అతడి సారథితల నరికేశాడు.

మెరుపులా మెరిశాడు ద్రోణాచార్యులు. కత్తులలాంటి ఆరు బాణాలు గబగబా కొట్టాడు. శిబిగుర్రాలు నాలుగూ నరికేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. కిరీటంతో ధగధగా మెగుస్తూన్న అతడి శిరస్సు ఎగరగొట్టేశాడు. మరో సారథిని ద్రోణుడి రథంమీదికి పంపాడు దుర్యోధనుడు.

లోగడ భీముడు కళింగరాజు భానుమంతుణ్ణి చంపేశాడు కదూ! ఆపగ మనస్సులో పెట్టుకుని భానుమంతుడి కొడుకు పెద్ద కళింగ సేనతో భీముడిమీద విరుచుకుపడ్డాడు. బాణవర్షం కురిపించాడు. బాగా వొళ్ళు మండింది భీముడికి. చక్రం తనరథం అతడి రథానికి గుద్దించి, అతడి మీదికి పురికేశాడు. కాళ్ళతోనూ, చేతులతోనూ అతణ్ణి కుమ్మేసి, గుద్దేసి పచ్చడిముద్దచేసి చంపేశాడు. భీముడి భీకరమూర్తి చూసి పాంచాలసైనికులు సింహనాదాలు చేశారు.

సహించలేకపోయాడు కర్ణుడు. తమ్ముళ్ళతో కలిసి భీముణ్ణి ముట్టడించాడు. తాచుల్లాటిబాణాలు తగిలించాడు. అద్భుతంగా ధ్రువుడిరథంమీదికి పురికాడు భీముడు. పిడిగుద్దులు గుద్ది అతణ్ణి చంపే

శాడు. అక్కడినించి జయరాతుడి రథంమీదికి గెంతాడు. అతడి కాళ్ళూ, అతడి సారథికాళ్ళూ రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుని నేలమీద కొట్టి చంపేశాడు.

కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కాడు కర్ణుడు. అమాంతంగా శక్తితీసి విసిరాడు. ఒడుపుగా వొంగిదాన్ని పట్టేశాడు భీముడు. కర్ణుడిమీదే తిరిగి విసిరాడు. కర్ణుడిమీదికి వచ్చేస్తోంది శక్తి. ఇంతలో వొక భల్లం వేసి, మధ్యలోనే దాన్ని కొట్టేశాడు శకుని.

నీకుమాళ్ళు వెళ్ళి భీముణ్ణి ఘోరాయించారు. పదునుపెట్టిన బాణాలు పడాపడా తగిలించారు. పళ్ళుకొరుకుతూ దుర్మదుడిరథం మీదికి వురికాడు భీముడు. అతడిగుర్రాల్ని గుద్దేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. రథం గెంతేశాడు దుర్మదుడు. దుష్కర్ణుడి రథంమీదికి పారిపోయాడు. ఇద్దరూ కలిసి బాణాలు గుప్పించారు.

దుష్కర్ణుడి రథంమీదికే వచ్చాడు భీముడు. ఒక్కతాపుతో రథం గుండపిండి చేసేశాడు. దుర్యోధనుడూ, అశ్వత్థామూ, కృపాచార్యులూ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, బాహ్లికుడూ - ఇంతమంది చూస్తూనేవున్నారు, - దుర్మదుణ్ణి, దుష్కర్ణుణ్ణి తాపుతో వొక్కణ్ణి, గుద్దుతో వొక్కణ్ణి చంపేశాడు భీముడు. అలా చిత్రవధచేస్తూ పేరేగి పోతూన్న భీముణ్ణి చూసి, “రుద్రుడే పాండవుల సహాయంకోసం ఇలా వచ్చాడు. మనిషేమిటి? ఈరూపేమిటి?” అనుకుంటూ నీవాశ్చంతా జ్ఞరిల్లిపోయారు. ఒకడు వెళ్ళినతోవని వొకడు వెళ్ళకండా పరుసలు తీశారు. ఎర్రతామరవంటి కళ్ళతో తనసేనదిక్కు చూసి, ధర్మరాజుకి నమస్కరించాడు భీముడు. ఆ ఉగ్రమూర్తిని తేరిచూడడానికి జంకేసి, ధర్మరాజూ, సకులసహదేవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ మారు మొగాలతోనే మెచ్చుకున్నారు అతణ్ణి.

అప్పుడు ద్రోణాచార్యులు భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. కర్ణుడూ, నీకుమాళ్ళూ అతడితో కలిశారు. ధర్మరాజూ, నకులసహదేవులూ, ద్రుపదుడూ, విరాటరాజూ, సాత్యకీ, సమర్థులైన తక్కిన యోధులూ ముడితో కలిశారు. ఆచీకటిలో భయంకరంగా సాగింది యుద్ధం.

భూరిశ్రవుడితోడి సోమదత్తు, సాత్యకీ వొకడగ్గిర ముఖముఖి తారసిల్లారు.

“ప్రాయోపవేశానికి కూచున్న భూరిశ్రవుణ్ణి చంపేశావు. కిరాత కృత్యం కాని రాజధర్మమేనా అది? ఈరాత్రి నానించి ఎలా బతికి పోతావో చూస్తాను” అంటూ సింహనాదం చేసి శంఖం పూరించాడు సోమదత్తు.

“భూరిశ్రవుణ్ణి న్యాయంగా చంపలేదనేనా నీవాదం?” డెకారిస్తూ అన్నాడు సాత్యకీ - “పోనీ నిన్ను న్యాయంగా చంపుతాను. ఇలారా. శలుడిచావు న్యాయమో అన్యాయమో చెప్పవేం? ఇదిగో మాలన్న శ్రీకృష్ణుడి పాదాలసాక్షిగా చెపుతున్నాను. పాతాళంలో దాగినా నీప్రాణాలు దక్కనివ్వను.”

అలా ఇద్దరూ ఎత్తి పొడుచుకుని వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు చెయ్యి చేసుకున్నారు. బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. గుర్రాలూ, రథాలూ వేసుకువెళ్ళి సోమదత్తుడికి దుర్యోధనుడు తోడ్పడ్డాడు. శకునికూడా తన గాంధారసేనతో అతణ్ణి కలిశాడు. ఇలా ఇంకామందీ సాత్యకీ వొక్కడి మీదా కలబడ్డారు. పెద్ద సేనతోవచ్చి భీముడితో కలిసి వాళ్ళని ఎదిరించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఊణక్షణమూ ఎవరు గెలుస్తారో, ఎవరు పీగి పోతారో చెప్పలేనంత ఇదిగా సాగింది యుద్ధం.

తొమ్మిదిబాణాలు సాత్యకీమీద వేశాడు సోమదత్తు. అన్ని బాణాలే వేసి వెన్ను విరిచాడు సాత్యకీ. చచ్చినట్టు మూర్ఛపోయాడు సోమదత్తు. తడబడిపోయి రథం పట్టుకుపోయాడు అతడి సారథి.

“సాత్యకిని చంపేస్తాను” అంటూ రభసంగా రథం పరిగెత్తిం
చాడు అశ్వత్థామ. అడ్డంగా వచ్చి అడ్డుకున్నాడు, తన రాక్షససేన
అంతటితోనూ వురికి ఘటోత్కచుడు. దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ,
తక్కిన మొనగాళ్ళూ అతణ్ణి ముట్టడించారు. అసురసంజలో పెరిగిన
బలంతోవున్నాడు రాక్షసుడు ఘటోత్కచుడు. అతడి ఎదటియుద్ధానికి
వోర్వలేక మన మొనగాళ్ళూ యావన్నందీ దూరదూరం తుళ్ళి
పోయారు. అశ్వత్థామమాత్రం అడుగు వెనక్కి వెయ్యలేదు. ఘటోత్క
చుడి గుండెలమీద దారుణంగా పదిబాణాలు నాటించాడు. పటపటా
పళ్ళుకొరికాడు ఘటోత్కచుడు. చక్రమని చక్రం విసిరాడు. మధ్య
లోనే దాన్ని నరికేశాడు అశ్వత్థామ. పుణ్యం పోయిన మానవుడి
సంకల్పంలాగ వ్యర్థమయిపోయింది.

అంజనపర్వుడు

అప్పుడు ఘటోత్కచుడికొడుకు అంజనపర్వుడు అశ్వత్థామ
మీద విరుచుకుపడ్డాడు. పిడుగుల్లాటి బాణాలు దడదడా కుమ్మరిం
చాడు. అసలే అశ్వత్థామ. అవి వొక లెక్కా అతడికి! లిప్తలో అం
జనపర్వుడివిల్లు విరిచేశాడు. అతడి రథం ముక్కలుముక్కలు చేసేశాడు.
విచ్చుకత్తి విసిరాడు అంజనపర్వుడు. అదీ తునకలుచేసేశాడు అశ్వ
త్థామ. గద తిప్పి విసిరాడు అంజనపర్వుడు. తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు
అశ్వత్థామ. ఆకాశానికి ఎగిరాడు అంజనపర్వుడు. ఉరుముతూ
రాళ్ళవాన కురిపించాడు. అదిన్నీ పూడ్చేశాడు అశ్వత్థామ. మేఘా
ల్లోంచి చొచ్చుకుపోయి, సూర్యకిరణాల్లాగ అతడి వాళ్ళంతా బాణాలు
నింపాడు. మరో రథంతో వురికాడు అంజనపర్వుడు. చప్పున తల నరి
కేశాడు అశ్వత్థామ. అట్టహాసంచేసి పాండవసేనమీద పడ్డా డతడు.

“నిలబడూ బ్రాహ్మణా, ఎటుపోతావు?” వునుముతూ వురి కాడు ఘటోత్కచుడు.

“వద్దు” మీదపడుతూన్న ఘటోత్కచుణ్ణి వారిస్తూ అన్నాడు అశ్వత్థామ - “కుర్రాడివి. నీతండ్రిని నేను. నీమీద కోపం కూడదు నాకు. వెళ్ళు. ఇంక ఎవరితోనన్నా యుద్ధం చెయ్యి” అన్నాడు.

“నువ్వా నాకు తండ్రివి?” కొడుకు చావుతో కుతకుతలాడి పోతూ అన్నాడు ఘటోత్కచుడు - “పాండవుల కొడుకునయి పగ వాళ్ళనా సహిస్తాను? కొడుకుని కక్కిస్తాను. నీ కండలు చీల్చుకు తింటాను” అంటూ బాణాలమీద బాణాలు బాదాడు. అతడు వేసిన బాణాలన్నీ సగంలోనే కొట్టేశాడు అశ్వత్థామ.

రాక్షసమాయ లంకించుకున్నాడు ఘటోత్కచుడు. పెద్దపర్వత మయిపోయి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. పినుగులాటి బాణంవేసి కొట్టాడు అశ్వత్థామ. మేఘమయిపోయి అంపవాన కురిశాడు ఘటోత్కచుడు. గాలిబాణంవేసి పారదోలాడు అశ్వత్థామ. ఉగ్రనరసింహుడయిపో యాడు ఘటోత్కచుడు. ఏనుగులతోనూ, రథాలతోనూ, గుర్రాల తోనూ రాక్షససేన కారవసేనంతా ఆక్రమించేసింది. చీమ దూరడాని కై నా సందులేకపోయింది. తెల్ల మొహంవేసేశాడు దుర్యోధనుడు.

“భయపడకు” ధైర్యం చెబుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ - “ఈయుద్ధంతో నీకేం పని? ఇక్కడ దానవుల్నీ, అక్కడ మానవుల్నీ చిటికెలో చంపేస్తాను” అన్నాడు.

“అశ్వత్థామ పాండవుల్ని హతవా ర్చేస్తాడు” శకుని కేసి చూసి అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “ఇదే సమయం. మామా, రథాలువేసుకు వెళ్ళు. గెలుపు సాధించు. నువ్వు, కృపాచార్యులూ, కృతనర్మ, కర్ణుడూ, వృషసేనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, మొదలైన తమ్ముళ్ళు కొందరూ వెళ్ళండి. శత్రువులమీద విరుచుకుపడండి.”

మంచి బింకంతో బయలుదేరి వెళ్ళాడు శకుని. అశ్వత్థామ ఘటోత్కచుల యుద్ధం భయంకరంగా సాగింది. అశ్వత్థామ అడిలి పోయినట్లు గట్టిగట్టిబాణాలు కొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. అతడిధనుస్సు విరిచేశాడు. మరో విల్లు అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ. ఘటోత్కచుణ్ణి కీచుకీచు మనిపించాడు. అతడి రాక్షససేన నురుమాడాడు. “అదిగదీ అశ్వత్థామా” అని అదేమెచ్చుకోడం మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. దెబ్బకిదెబ్బ తియ్యలేక నిచ్చెరపోయి నుంచుండిపోయింది పాండవసేన.

అయితే ఘటోత్కచుడు సామాన్యుడు కాదు. ఉడ్డోలమైన పరాక్రమంతో విజృంభించాడతడు. ఒక్కడూ అసహాయశూరుడయిపోరాడాడు ; భయంకరమైన పరిఘు విసిరాడు. అది ఇట్టే పట్టేసి, అతడిమీదే తిరిగి విసిరాడు అశ్వత్థామ. రథం గెంతేసి ధృష్టద్యుమ్నుడి రథమెక్కేశాడు ఘటోత్కచుడు. పరిఘు పడి అతడి రథమూ, గుర్రాలూ, సారథీ పచ్చడయిపోయారు.

ఒక్కరథంమించే ఘటోత్కచుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ అశ్వత్థామతో పోరాడారు. పెద్ద సేనవేసుకుని భీముడుకూడా వాళ్ళతో కలిశాడు. నవ్వుతూ ముగ్గునీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు అశ్వత్థామ. అంతూపంతూ లేకండా బాణాలు గుప్పించాడు. భటుల శవాలూ, గుర్రాల మొండాల్నూ, ఏనుగుల కళ్ళేబరాలూ, రథాల ముక్కలూ రణరంగమంతా నిండిపోయాయి. అయినా మిడతలు దండులా వచ్చిపడుతూనే వుండేది పాండవసేన. ఎంత వస్తుంటే అంత దుశ్మగొడుతూనే వుండేవాడు అశ్వత్థామ. రక్తకల్బీలు చేసేసి, ముక్క ముక్కలు చెండేసి, మధించేసి మరీ వొదిలిపెట్టాడతడు.

అలా వొక అక్షోణసేన హతవార్చేశాడు అశ్వత్థామ. రక్తం నదులయి పారింది. అందులో గొడుగులే పద్మాలు. చామ

రాజే హంసలు. జుత్తులే నాచు. ఆయుధాలే చేపలు. మాంసమూ, మేధస్సు, మెదదూ బురద. రక్తమే వరద.

అప్పుడు పాంచాలరాజకుమారులు సురభుడూ, శత్రుఘ్నుడూ, బలానీకుడూ, జయానీకుడూ, జయుడూ, పృషధుడూ, చంద్ర సేనుడూ, అశ్వత్థామని చుట్టుముట్టారు. బాణాలతో అతడి రథం కనపడకండా కప్పేట్టేశారు. అరిటిపిలకలు నరికేసినట్టు అందరినీ నరికేశాడు అశ్వత్థామ. ఒళ్ళుమండి కుంతిభోజుడి కుమారులు పద ముగ్గురు ఏకమయి అశ్వత్థామమీద వురికారు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలువేసి పదముగ్గురినీ తారుమనిపించేశాడు అశ్వత్థామ. ఆవూపుని యముడిలాగ గర్జించి, కాలదండంలాంటి బాణం ఘటోత్కచుడి మీద ప్రయోగించాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడు ఘటోత్కచుడు. చప్పున రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. సింహంలాగ గర్జించాడు అశ్వత్థామ.

ధర్మరాజూ భీముడూ సాత్యకీతరుముకు వచ్చారు. అంతలోఘటోత్కచుడు తెలుపుకున్నాడు. మరొకరథమెక్కి పరిగెత్తుకువచ్చాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ వాళ్ళతోకలిశాడు. పోలో అంటూ నాళ్ళపై న్యాయా విరగబడ్డాయి. సోమదత్తునీ బాహ్లికుణ్ణీ ముందుపెట్టుకుని మనసేన విజృంభించింది. దారుణమైన దోమియధ్ధం జరిగిపోయింది.

చీకటి పేరుకుంటూ వచ్చింది. అయితే సైనికుల నగల మణి కిరణాలూ, డాళ్ళుమీదా, కవచాలమీదా గొడుగులమీదా జెండాల మీదా చెక్కిన రత్నాలకాంతులూ వెలుతురు కలిగిస్తూ వుండేవి.

భీముడు బాహ్లికుణ్ణి చంపేశాడు

సాత్యకీ సోమదత్తు పోరాడారు. “మామరిదికి ఈ కౌరవుడా వొకలెక్క” అంటూ భీముడూ వచ్చి చేతులు కలిపాడు. అగ్నిశిఖ

లాటి బాణంవేశాడు సాత్యకి. ముద్గరం విసిరి కొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. రెండూ తగిలి చచ్చినంతపని అయింది సోమదత్తుడికి. సొమ్మసిల్లి పోయాడతడు.

కొడుకు మూర్ఛపోవడంతోనే పురకలువేసు కుంటూ వెళ్ళాడు బాహ్లికుడు. సాత్యకిరథం వెనకపెట్టేసి ముందుకి పురికాడు భీముడు. మెరుగుపెట్టిన బాణాలు బాహ్లికుడిమీద తగిలించాడు. ఉగ్రమైన శక్తి ప్రయోగించాడు బాహ్లికుడు. పిడుగులా పడింది శక్తి. మూర్ఛపోయాడు భీముడు. అయితే అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు. ముద్గరంతో వోకటే బాదు బాదాడు. భభ్రున తల బద్దలయిపోయి, కులపర్వతంలా కూలిపోయాడు కురువృద్ధుడు బాహ్లికుడు. సంతోషంతో వోకటే గోల చేసేశారు పాండవసైనికులు.

దశరథుడి కుమార్తెవంటి నీకుమార్తె నాగదత్తుడూ, దృఢ రథాశ్రయుడూ మొదలైన వాళ్ళు పదిమంది భీముణ్ణి ముట్టడించారు. పదిమందినీ పది వాడిబాణాలతో చంపిపారేశాడు భీముడు. కన్నుడి తమ్ముడు వృకరథుడు తరుముకు వెళ్ళాడు. అతణ్ణి హరీ అనిపించేశాడు భీముడు. శకుని తమ్ములు పన్నెండు మంది వెళ్ళారు. పన్నెండుగురిపనీ పట్టించేశాడు భీముడు.

అలా ప్రేమిపోతూన్న భీముడి మీద శూరసేన, వసాతి, మాళవ, త్రిగర్తదేశాల సేనలు వొక్కసారి కలబడ్డాయి. పెద్ద రాణువతో ధర్మరాజు తరుముకువచ్చాడు. తన పరాక్రమమంతా చూపెట్టాడు. చచ్చినంతసైన్యం చచ్చింది. పారిపోయినంత పారి పోయింది. చిక్కుపడినంత చిక్కుపడింది. అడిగిపోయినంత అడిగి పోయింది. మిగిలిన సేనంతా అడలెత్తిపోయి మిడుతూమిడుతూ కళ్ళప్పగించి నిలబడిపోయింది.

ద్రోణాచార్యుణ్ణి దుర్యోధనుడు పురికొల్పాడు. ఉద్భవంగా తరుముకు వెళ్ళాడు ద్రోణాచార్యులు. వాయువ్యాస్త్రం, యామ్యాస్త్రం, వారుణాస్త్రం, ఆగ్నేయాస్త్రం, త్వష్టాస్త్రం, సావిత్వాస్త్రం - వరసపెట్టి ప్రయోగించాడు ధర్మరాజుమీద. అన్నిటికీ అన్ని ఎదిరి బాణాలువేసి కొట్టేశాడు ధర్మరాజు. తన ప్రతిజ్ఞ నిలుపుకోడం కోసం ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు ఆచార్యుడు. దాన్నీ కొట్టి పారేశాడు ధర్మరాజు. ఎక్కడలేనికోపమూ వచ్చింది ద్రోణుడికి. సకలభూతభయంకరమైన బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టేశాడు ధర్మరాజు.

ఇద్దరికీ మధ్య ధృష్టద్యుముడు పురికాడు. అతణ్ణి వొదిలేసి ద్రుపదమహారాజుమీదికి వెళ్ళాడు ద్రోణుడు. భీముడూ, అర్జునుడూ అడ్డుకున్నారు. ఎడా పెడా ఎన్నో అన్ని బాణాలు పడబాదారు. మత్స్యసేనా, కేకయసైన్యమూ ఉప్పెనలా వచ్చిపడ్డాయి. నీసేనల్ని తరిమితరిమి కొట్టాయి.

ఎందుకూ ఈ నోటికొవ్వు ?

“ఇదిగో నీ సమయం వచ్చింది” కర్ణుణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “పాండవులూ, పాంచాలంవాళ్ళూ సేత్రేగి పోతున్నారు. తరిమి కొడుతున్నారు. మనసేన కకాపికలయిపోతూ వుంది. నీమగతనం చూపించి కాపాడాలిప్పుడు.”

“ఇదెంతలోమాట” మీసం దువ్వుతూ అన్నాడు కర్ణుడు - “నేను వొక్కణ్ణే చంపెయ్యగలను అర్జునుణ్ణి. భీముడూ, గీముడూ - వీళ్ళంతా నల్లులు. నేనంటూ వుండగ్గా వీపగవాడు తల ఎత్తగలడు ? అందరినీ హతవాఁర్చేస్తాను. సకలసామ్రాజ్యమూ నీచేత వీలిస్తాను. నాతెంపూ, పెంపూ ఇప్పుడే చూద్దువుకాని.”

“అవునవును” నవ్వుతూ అందుకున్నాడు కృపాచార్యులు -
 “మహాబావుంది. ఇలా మాటల్లో మగతనం చూపిస్తేనే చాలు.
 సామ్రాజ్యం ఏలేస్తాడు రాజరాజు. పాండవులూ పారిపోతారు. ఘోష
 యాత్రలోనూ, గోగ్రహణమప్పుడూ పేరుపడ్డ నువ్వు ఎంతకైనా సమర్థు
 డివే. చాలాబులు. నిన్నూ, పాండవుల్ని యుద్ధంలో ఎన్నడూ చూడని
 వాళ్ళముందు కోసేసినట్టు కోసేస్తున్నావు. యుద్ధానికి ఈ ఊకదంపా పనికి
 వస్తుంది? ఒక్క అర్జునుడిముందు అందరమూ తోకముడిచింది ఎవ
 డెరగడు? ఇప్పుడు ఘటోత్కచుడూ, బంధువులూ, మిత్రులూ - ఇంత
 మందితోనూ కలిసి ఎత్తివస్తున్నా డతడు. అతణ్ణా ఒక్కడివీ చంపే
 స్తావు? ఎందుకూ ఈ నోటుకొవ్వు?”

“చాలు, ఆగు” కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు - “ఆట్టే పేలేవా,
 బ్రాహ్మణా, నీనాలిక కోసేస్తాను. అన్నంతా చెయ్యగలిగిన వీరుడు
 ఏమంటేనేం? ముందు పురిమి, తరవాతే కురుస్తుంది వానమేఘం.
 నీమాట వొక లెక్కేమిటి? అర్జునుణ్ణి ఆకాశానికి ఎత్తేస్తున్నావు. కారవ
 సైన్యం నిరుత్సాహపరుస్తున్నావు. ద్రోణుణ్ణీ, అతడి కొడుకునీ, శల్యుణ్ణీ,
 నన్నూ చచ్చులకింద కడుతున్నావు. ఒళ్ళు మండుతోంది జాగ్రత్త!”

మామని అలా తూలనాడడంతోటే ఆపుకోలేనంత కోపం
 వచ్చింది అశ్వత్థామకి. చర్రున వొరలోంచి కత్తిదూసి, కర్ణుడిమీదికి
 పరిగెత్తా డతడు. చప్పున మధ్యపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అతడితో కృపా
 చార్యులూ మధ్యపడ్డాడు. “రోషం కూడదు. శాంతించు” అంటూ
 ఇద్దరూ అశ్వత్థామని పట్టుకున్నారు. “కాదు, వొదలండి” అంటూ
 పెనగులాడాడు అశ్వత్థామ.

“అంత మిడిసిపడుతూన్న వాణ్ణి ఆపుతావెందుకూ? ఒదిలెయ్యి
 మహారాజా, వొదిలెయ్యి. నాచెయ్యి తగిల్తేనే కాని ఆబిగురు తగ్గదు
 బాపనయ్యకి” అన్నాడు కర్ణుడు.

“రాజమొహం చూసి అన్నీ సహిస్తున్నాను. నువ్వు ఏమన్నా చెల్లుతుంది. ఎందుకా తొందరపాటు!” సముదాయిస్తూ అన్నాడు కృపాచార్యులు.

“యుద్ధంలోనా ఈ కలతలు?” అశ్వత్థామని వాడిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “నన్ను సామ్రాజ్యం ఏలించడానికి ద్రోణుడూ, శల్యుడూ, కర్ణుడూ, కృపాచార్యులూ, శకునీ, నువ్వూ పూనుకున్నారు కదా! మీలో మీరే తగువులాడితే ఏం దారి? నా మొహం చూస్తే నా శాంతించు? క్షమించు.”

శాంతించాడు అశ్వత్థామ. కర్ణుడూ చల్లబడ్డాడు. శత్రువులతోట్టు తిరిగి ధనుస్సు మోగించాడు.

“వీడే పాండవుల పాట్లన్నీ టిక్కే మూలం. వీణ్ణి చుట్టుముట్టండి. పోసేకండి. పడగొట్టండి” అంటూ కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు శత్రుక్షం రాజులు. తన పేరు చెక్కిన బాణాలు వాళ్ళమీద వరస పెట్టి వేశాడు కర్ణుడు. వాళ్ళ ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ, పదాతులూ పడగొట్టాడు. వాళ్ళని రక్తాల్లో ముంచెత్తాడు. అది చూసి డేగలా వాలాడు, అర్జునుడు. వచ్చీరావడంతోనే అతడిమీద మూడు బాణాలు నాటించాడు కర్ణుడు. అగ్ని శిఖలా లేచాడు అర్జునుడు. గబగబా ముప్పుబాణాలు వేసి కర్ణుడి కవచం చీల్చి వొదిలిపెట్టాడు. మూపు మీద ఎన్నో బాణాలు నాటించాడు. దాంతో కర్ణుడి ధనుస్సు చేతిలోంచి జారిపోయింది. జారిపోయిన ధనుస్సు తటుక్కున అందుకుని అర్జునుడు ఆశ్చర్యపోయినట్టు అమ్మతమ్మైన వడి చూపించాడు కర్ణుడు.

అర్జునుడి కంటి నీరు ఎర్రగా మెరిశాయి. డేగమైన వశిష్టో గాండీవం సంధించాడతడు. కర్ణుడి విల్లు విరిచేశాడు. గుర్రాల శరీరాలు కండలు కండలు చెక్కేశాడు. సారథితల ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి వాళ్ళంతా తూట్లుతూట్లు చేసేశాడు. చావుతప్పి కన్నలొట్ట

పోయింది కర్ణుడికి. తోక ముడిచేశాడతడు. పారిపోయి కృపాచార్యుల రథ మెక్కేశాడు, సిగ్గు బిడియం వొదిలేసి.

కర్ణుడు వోడిపోయి పారిపోవడంతోనే మనసేనలూ అతడినెంటు చాడుతీశాయి.

“మమ్మల్నే కాదు ఎవ్వరినీ నమ్మవు నువ్వు”

“నిలవండి!” పారిపోతూన్న సైనికుల్ని హెచ్చరిస్తూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు — “నేనుండగా భయమేమిటి మీకు? అర్జునుణ్ణి అతడి అన్నదమ్ముల్ని అందరినీ వోడించేస్తాను. నాజలం చూడండి. వెనక్కి మళ్ళండి” అంటూ అర్జునుడిమీదికి పరిగెత్తిచాడు రథం.

“కొంపములిగింది” అశ్వత్థామని కేకేశాడు కృపాచార్యులు — “అగ్నిలోకి పరిగెత్తే మిడతలాగ అర్జునుడిమీదికి వెళుతున్నాడు దుర్యోధనుడు. అతడి బాణాగ్నిలో పడితే అష్టకోడం అసంభవం. నువ్వు నేనూ వుండి మూర్ఖంగా ఇలా పోనివ్వకూడదు. పరిగెత్తు. ఆపూ రాజుని.”

“అర్జునుడిపని నేను పట్టిస్తాను” బాణాలా వెళ్ళి, దుర్యోధనుణ్ణి ఆపుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ — “ఏం మూడిందని నువ్వు పరిగెడు తున్నావు? ఎందుకూ ఈవెరిసాహసం?”

“వద్దు” పెచగులాడుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు — “పాండవులంటే పడిచస్తాడు మీబాబు. అంచేత నువ్వు అలా అలా మీద మీదే తప్పుకుచేస్తావు యుద్ధం. ఇదంతా నాఅదృష్టం! నువ్వే పూను కుంటే నిన్ను మించిపోయేవాడు ఎవడు చెప్పు?”

“ఎంతోమంది బంధువులు నాకోసం ప్రాణాలిచ్చారు. చాలు. మీరు పాండవులతల్లు రావద్దు. పాంచాలంవాళ్ళనీ వాళ్ళనీ గెలవండి. నేనే పాండవుల్ని హతవాచుస్తాను.”

“మమ్మల్నే కాదు ఎవ్వరీ సమస్తమే నువ్వు” - నచ్చచెప్పతూ
అన్నాడు అశ్వత్థామ - “సమ్మకమే లేకపోతే కార్యమెలా సాగుతుంది?
నానూ, నాఅయ్యకీ పాండవులమీద ప్రేమే అనుకో. అయినా
యుద్ధంలో చుట్టికంఠమయ్యావ వుంటుందా? ఎన్నో యుద్ధాల్లో
చూశావు. కాని నన్నూ మాఅయ్యనీ నమ్మవు. పిసరతా ప్రాణాలు
దాచుకోలేదు మేము. ఓపినంత బలంతో పోరాడుతూ నే వున్నాం.
అయితే దైవగతి ఎలావుందో అలా జరుగుతోంది. పాండవులు
బలవంతులు. నువ్వు అనుకున్నట్టు వాళ్ళని గెలవడమంటే అంత మీద
మీద వుందా? నేనూ, మాఅయ్యా, మామయ్యా, మాకూకోడు
కర్ణుడూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ వున్నారు. పాండవసేన పడగొడతాం.
నువ్వు ఆగు. పశువులమందలో పడ్డ పులిలాగ పాండవులనండులో
పడతాను. చూస్తూ వుండు. నువ్వన్న పాంచాలంవాళ్ళనీ మళ్ళీ
గొడతాను. పాండవుల్ని చూడేస్తాను” అని అశ్వత్థి దాటుకుంటూ
ముందుకి సాగాడు.

అర్జునుణ్ణి దాటుకుంటూ కేకయసేనా, పాంచాలంసేనా శోకుకు
వచ్చాయి; అశ్వత్థామని ముట్టడించాయి. రకరకాలబాణాలు వేలకి
వేలు వేశాడు అశ్వత్థామ. సేనసేనంతా చిందరవందర చేసేశాడు.

“ఆగూ, ఆగూ” అంటూ పదిమంది రాజులు పరిగెత్తుకు
వచ్చారు. ఇలా వచ్చారో లేకో, అలా చూడేవాడు అశ్వత్థామ.

“ఏదో కొందరిని కొట్టేశావని మొనగా ణ్ణమకోకు. వచ్చిన
వాణ్ణినేనూ” కోపంతో బుసకొడుతూ వచ్చి, పురిమాడు భృష్ట
ద్యున్నుడు.

“నీకోసమే వెదుకుతున్నా నోయి!” వెకిలిగా నవ్వాడు
అశ్వత్థామ - “రా, నాబాణాలు సప్రాణాకోసం నాలికలు చాస్తు
న్నాయి” అన్నాడు.

“నీబాబుకే నేను మృత్యువుని” అన్నాడు ధృష్టద్యుముడు -
 “నువ్వనగా ఎంత! అది అలా వుండని. నీ చేవేదో చూద్దాం.
 పారిపోకు. దగ్గిరికి రా. ఉత్తిమాట లెందుకూ మనకి?”

ఇద్దరూ కలబడ్డారు. కరుకు కరుకు బాణాలతో నరుకు
 కున్నారు. ధృష్టద్యుముడి జెండా అశ్వత్థామ ఎగరగొట్టేశాడు.
 అతడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. గొడుగు
 పడగొట్టేశాడు. అతడి రెండుపక్కలావుండి యుద్ధంచేస్తున్న వీర
 యోధుల్ని వందమందిని వూడ్చేశాడు. అతడు మన్నించే ముగ్గురి
 యోధుల్ని చంపేసి సింహనాదంచేశాడు. “అదిగదీ, అశ్వత్థామా!”
 అంటూ అదే పొగడడం పొగిడాడు దుర్యోధనుడు.

పాండవసేనలోనూ, పాంచాలసైన్యంలోనూ మోక్కడూ అశ్వ
 త్థామముందు ఆగలేకపోయాడు. చెట్టొకపిట్టయి పారిపోయాడు.

ధర్మరాజూ, భీముడూ తమసేన పురికొల్పుతూ వచ్చి ముట్ట
 డించారు. ద్రోణుడూ, దుర్యోధనుడూ తమసేనలతో పురికారు.
 దారుణంగా అందుకుంది యుద్ధం.

అర్జునుడు మనసేనమీద పడ్డాడు. అంబష్ట, శిబిదేశాలసేనలు
 భీముడు చిదగ్గొట్టాడు. మగధ, మద్ర, వంగదేశాల దండు అర్జునుడు
 హతవార్చాడు. “పట్టండీ, కొట్టండీ, పొడవండీ” అంటూ పాంచాల
 సేన ద్రోణుడిమీదికి ఎగబడింది. ద్రోణుడు వాయువ్యబాణం వేశాడు.
 చొక్కాకుల్లా ఆమహాసైన్యం దుశ్శగొట్టేశాడు.

సా త్య కి సో మ ద త్త ని చ ం పే శా డు.

ఇటు భీముడూ, అటు అర్జునుడూ ద్రోణుడిమీద కలబడ్డారు,
 నిప్పులుకురుస్తూ. వెనకాడుతూన్న పాండవసైన్యం మళ్ళీ ఎగబడింది.

దుర్యోధనుడూ, ద్రోణుడూ తెగించిన పూనికతో తరుముకు నెళ్ళారు. మన చతురంగబలాలు పోలోమంటూ వెళ్ళాయి. వాళ్ళ చతురంగ నేతతో డీకొన్నాయి. అయితే గాండ్డివంలొంచి వచ్చే బాణాలు వేడి భరించలేకపోయాయి. పుంజాలు తెంపుకు పరుగుచుకున్నాయి.

“నిలవండోయి, నిలవండి” అంటూ పాండవసేన తరుముకు నెళ్ళాడు సోమదత్తు.

“సారథీ, మనరథం సోమదత్తుమీదికి పోనీ. ఈకారవాధముణ్ణి చంపేసికాస తిరిగి రాను” దారుకుశితముణ్ణి హెచ్చరించాడు సాత్యకి. ప్గాలు సడిలించాడు సారథి. బరిమీది పాలాగ పరిగెత్తించి రథం. ఉత్తరక్షణంలో సోమదత్తుముందు నిలిచింది.

ఇద్దరూ కలబడ్డారు. వానమేఘాల్లాగ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు బాణాలు కురిపించారు. ఇద్దరూ రక్తస్నానాలుచేశారు. ఇద్దరూ వసంతంలో పూసిన మోగుగుల్లా అవుపించారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళ కాల్చేసి నెట్టి, కళ్ళల్లో నిప్పులు కక్కుతూ చూశారు. రథాలు మండలగతులతో తిప్పి వొకళ్ళని వొకళ్ళు వేటాడుకున్నారు. శ్రావణమేఘాల్లా గర్జించారు. ఒంటినిండా బాణాలు గుచ్చుకుని ఇద్దరూ ముళ్ళపందుల్లా కనిపించారు. బంగారం మొడిళ్ళ బాణాలు వొళ్ళంతానిండి ఇద్దరూ ఆచీకటిలో మిణగుర్లతో నిండిన రెండు వృక్షాల్లా అవుపడ్డారు.

ఒక అర్థచంద్రబాణం వేశాడు సోమదత్తు; సాత్యకివిల్లు సరికేశాడు. మరో ముప్పుయి బాణాలు రువ్వి ముచ్చెమటలుపోయించాడు. మరో విల్లు అందుకున్నాడు సాత్యకి. అయిదు బాణాలు కొట్టాడు. సోమదత్తుడి బంగారంజెండా కిందపడగొట్టేశాడు. అతడిధనుస్సు సరికేశాడు. చిరుసవ్వనో మరో ధనుస్సు తీశాడు సోమదత్తు. లెక్కాజమానే బాణాలు వేశాడు. సాత్యకిరథం కనపడకండా కప్పేశాడు.

1856

వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

సాత్యకితో భీముడు కలిశాడు. సోమదత్తుమీద పదిబాణాలు తగిలించాడు. అన్నిటికీ అన్ని బాణాలతో జనాబు చెప్పాడు సోమదత్తు. పిడుగులాటి పరిఘ తీశాడు సాత్యకి. గురిచూసి, సోమదత్తు కొమ్ము మీద కొట్టాడు. మధ్యలోనే దాన్ని ముక్కలుచేసేశాడు సోమదత్తు. సర్పంలా బుసకొట్టాడు సాత్యకి. ఒక వెడల్పాటి బాణంవేసి అతడి ధనుస్సు ఖేళ్ళుచునిపించాడు. అయిదుబాణాలు వేసి అతడి చేతికవచం చీలికలుచేసేశాడు. నాలుగుబాణాలువేసి అతడి నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు. మంగలిక త్తిలాటి భల్లబాణంవేసి సారథిశల తుంచేశాడు. నూనెలో ముంచిన రాతిమొసబాణ మొకటి వింటికి తొడిగాడు. నవ్వుతూ ధనుస్సు చెవికొనదాకా లాగాడు. ఒలంకొద్దీ వొదిలిపెట్టాడు. బంగారంకెక్కలతో డేగలా నెళ్ళింది బాణం. సోమదత్తు కొమ్ము మధ్య తగిలింది. దెబ్బతో శారుమని ప్రాణం వొదిలేశాడు సోమదత్తు.

అతడు పడిపోవడంతోనే మనవాళ్ళు సాత్యకిని చుట్టుముట్టారు. ధర్మరాజు వాళ్ళని తరిమికొట్టాడు. ద్రోణుడు తోసుకుపోయాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ఒళ్ళు దుసెళ్ళిపోయి నట్టు బాణాలు గుప్పించాడు. ఒళ్ళు తెలియలేదు ధర్మరాజుకి. లపు కుక్కన మరోవిల్లు తీశాడు. మెరుగుపెట్టిన బాణాలు చరచరా తగిలించాడు. ఒళ్ళంతా రక్తమయమయిపోయి రథంమీద మూర్ఛపోయాడు ద్రోణాచార్యులు. అయితే కొద్దిక్షణాల్లోనే తెలుపుకున్నాడు. లేచిలేవడంతోనే వాయువ్యాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అదేబాణంవేసి దాన్ని అడగొట్టేశాడు ధర్మరాజు.

“నిన్ను పట్టియిస్తానని ద్రోణుడుచేసిన ప్రతిజ్ఞ ఎరుగుదువు కదూ!” ధర్మరాజుని వాటిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “తెగించి అతడితో పోరాడకూడదు నువ్వు. భీముడు యుద్ధంచేస్తున్నదిక్కడ నెళ్ళు.

కొరవసేన కడతేచ్చు. ఇశణ్ణి చంపడానికి ఎవడుపుట్టాడో అతడే ఇతడితో పోట్లాడతాడు.”

ఒక్కక్షణం ఆలోచించాడు ధర్మరాజు. అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయాడు. ద్రోణుడు ద్రుపదుడి సైన్యంబూదపడ్డాడు.

ధర్మరాజు భీముడికి దచ్చయి పోట్లాడాడు. భీముడూ, సాశ్వతీ, ధృష్టమ్యముడూ కలిసి విజృంభించారు. కృపుడూ, కర్ణుడూ, ద్రోణుడూ వాళ్ళని ఎదిరించారు. ఉభయవీరులూ కలబడ్డంతోనే ఉభయ సేనలూ కోలాహలంగా కలబడ్డాయి. పెద్ద ధూళి రేగింది. దాంతో మరింత దట్టమయింది చీకటి. కన్ను పొడుచుకున్నా కనపడలేదు. అయినా తమతమ పేళ్ళూ, బిరుదులూ చెప్పుకుంటూ, సంజ్ఞలతోనూ, చప్పుళ్ళతోనూ ఆపక్కవీరులూ, ఈపక్కవీరులూ యుద్ధం చేశారు.

చీకటి అంశకంతకీ పేరుకుంది. కాలూచెయ్యి కనపడమే కష్టమయింది. రెట్టించిన తమకంతో పోరాడారు పాండవులు. చీకాకు పడిపోయింది కొరవసేన. దారీ తెన్నూ తెలియక ఎటుపడితే అటు తడువుకు పరిగెత్తింది. ద్రోణాచార్యులు మాత్రం ధైర్యం పోగొట్టుకోలేదు. దుర్యోధనుణ్ణి కూర్చుకుని బ్రహ్మాండమైన సామర్థ్యంతో చతురంగసేనయావత్తు వొక్కదగ్గర చేర్చాడు. వ్యూహంగా తయారుచేశాడు. ఎదటిభాగంలో తానే నుంచున్నాడు. అశ్వత్థామని కుడిపక్కా, శకునిని ఎడమపక్కా పెట్టాడు. వెంక శల్యుణ్ణి నిలబెట్టాడు. మధ్య దుర్యోధనుణ్ణి పెట్టాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : వ్యూహంపన్నాడే అనుకో. కన్నామన్నా కనపడని చీకటిలో ఎలా యుద్ధం చేశారట?

సంజయుడు : అదే చెబుతున్నాను. తన పదాతుల్ని యావ
 స్మందినీ పిలిచాడు దుర్యోధనుడు. వాళ్ళందరిచేతా దివిటీలు తెప్పిం
 చాడు. రథానికి అయిదేసి దివిటీలు పెట్టించాడు. ఏనుగుకి మూడేసి,
 గుర్రానికి వొక్కొక్కటి పట్టించాడు. వాటి పక్కలా, జెండాలు
 దగ్గిరా, వ్యూహం ముందరా, వెనకా, రెండుపక్కలా వరసలుతీర్చి
 పొడవుగా పట్టించాడు. ఆదివిటీల నెలుగులో ఎంతోఅంత అందంగా
 అవుపించింది నీసేన.

అలాగే పాండవులూ దివిటీలు తెప్పించారు. రథానికి పదేసి
 దివిటీలు పట్టించారు. ఏనుగుకి ఏమా, గుర్రానికి రెండూ చొప్పున
 పట్టించారు. ఉభయసేనలూ దివిటీల మయమే అయిపోయాయి.
 అందులో మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలా అవుపించాడు ద్రోణా
 చార్యులు.

“ధృష్టద్యుముడు ద్రోణుడి దగ్గరికి రాకండా కామండి
 మీరు” తమ్ములతో అన్నాడు దుర్యోధనుడు - “శల్యుడూ, కృత
 వర్మా మొదలైన యోధులూ, మీరూ ఈపని వెయ్యికళ్ళతో
 చూడాలి. అతణ్ణి మనం కాసుకుంటే చాలు, పాండవుల నందరినీ
 అతడే వూడ్చేస్తాడు. తుదకి ధృష్టద్యుముణ్ణి తుడిచేస్తాడు. అజ్ఞుణ్ణి
 కర్ణుడు చంపేస్తాడు. భీముణ్ణి నేను చూసేస్తాను” అంటూ సేనకి
 చెయ్యివిసిరి, ముంధుకి వురికాడు.

రెండుసేనలూ కలబడ్డాయి. ఎన్నడూ ఎక్కడా జరగనియుద్ధం
 జరిగిపోయింది.

ద్వం ద్వయుద్ధం

“ద్రోణుణ్ణి ముట్టడించండి” తన యోధుల్ని పురికొల్పి తానూ తరుముకు వచ్చాడు ధర్మరాజు. అతడితో కృతవర్మ, కలబ్జాడు. సాత్యకితో భూరీ, సహదేవుడితో కర్ణుడూ, భీముడితో దుర్యోధనుడూ, నకులుడితో శకునీ, శిఖిండితో కృపాచార్యులూ, ప్రతివిద్యుడితో దుశ్శాసనుడూ, ఘటోత్కచుడితో అశ్వత్థామూ, ద్రుపదుడితో వృషసేనుడూ, విరాటరాజుతో శల్యుడూ, శతానీకుడితో చిత్రసేనుడూ, అర్జునుడితో అలంబుసుడూ ద్వంద్వయుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. ద్రోణుణ్ణి కొట్టెయ్యాలని పాండవులూ, అతణ్ణి రక్షించుకోవాలని కౌరవులూ శాయశక్తులా పెనగులాడారు. మారిమసిగినట్టు పాంచాల సేన హతవార్చడం లంకించుకున్నాడు ద్రోణాచార్యులు. అతడితో ధృష్టద్యుముడు కలబడ్డాడు.

ధర్మరాజుధనుస్సు నరికేశాడు కృతవర్మ. మరో విల్లుతీసి కొట్టాడు ధర్మరాజు. కృతవర్మవిల్లు విరిచేసి, అతడిచేతిమీద శక్తి వేశాడు. మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు కృతవర్మ. ధర్మరాజు గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడిసారథిని చంపేశాడు. ధనుస్సు తుంచేసి, బాణాలు నాటించాడు. చద్రున కత్తిదూశాడు ధర్మరాజు. అదీ ముక్కలుచేసేశాడు కృతవర్మ. తోమరం విసిరాడు ధర్మరాజు. అది సగంలోనే తునకలుచేసేశాడు కృతవర్మ. అతడికవచం పగలగొట్టేశాడు. ఒంటిమీద గబగబా బాణాలు గుచ్చాడు. తట్టుకోలేక పోయాడు ధర్మరాజు. గిర్రునతిరిగి తప్పుకుపోయాడు. గగ్గోలు పెట్టేసి, చద్రుచ్చి కొట్టింది కౌరవసేన.

భూరీ, సాత్యకీ ఘోరంగా పోరాడారు. ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు బాణాలు నాటించుకున్నారు. వెడల్పాటి బాణం వేసి భూరిధనుస్సు

తుంచేశాడు సాత్యకి. అతడి వొళ్ళంతా చిల్లులుపడేట్టు కొట్టేశాడు. మరోవిల్లు తీశాడు భూరి. సాత్యకి ధనుస్సు విరిచేసి, గట్టిగట్టి బాణాలు కొట్టాడు. బాగా వొళ్ళుమండింది సాత్యకికి. శక్తితీసి చప్పన బాదేశాడు. చచ్చి పూరుకున్నాడు భూరి.

భూరిని చంపెయ్యడంచూసి, సాత్యకిమీదకి చర్రున పరిగెత్తాడు అశ్వత్థామ. “ఆగవోయి” అంటూ రంకెవేసి, గట్టిగట్టి బాణాలు కొట్టాడు ఘటోత్కచుడు. మధ్యనే వాటిని కొట్టేసి, ఎన్నో అన్ని బాణాలు రువ్వాడు అశ్వత్థామ. అవన్నీ వొళ్ళంతా గుచ్చుకుని ఏదుపందిలా అవుపించాడు ఘటోత్కచుడు. దాంతో పడాపడా పది బాణాలు అశ్వత్థామ గుండెలమీద తగిలించాడతడు. మూర్ఛవచ్చి, జెండాకొయ్యి పూతపట్టుకుని వాలిపోయాడు అశ్వత్థామ. అంతలోనే తేరుకొని, అయిదు బాణాలు పిడుగుల్లాంటివి ఘటోత్కచుడి గుండెల మీద బాదేశాడు. రథంమీద మూర్ఛపడిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. తడబడిపోయి రథం పట్టుకుపోయాడు అతడిసారథి.

దుర్యోధనుడూ, భీముడూ వొకళ్ళమీదవొకళ్ళు బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. మేఘాలు కప్పేస్తే సూర్యుడూ చంద్రుడూ ఎలా అవుపిస్తారు, అదిగో అలాగ వొకళ్ళబాణాల్లో వొకళ్ళు కప్పడిపోయి అవుపించారు వాళ్ళు. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేసి, వొళ్ళంతా చీలికలు చేసేశాడు భీముడు. మరో దట్టమైన ధనుస్సు తీసి, భీముడి ధనుస్సు కొట్టేసి ఎన్నో బాణాలు వేశాడు దుర్యోధనుడు. గబుక్కున ఇంకో విల్లు అందుకున్నాడు భీముడు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు ఏడు దుర్యోధనుడిమీద నాటించాడు. అతడి విల్లూ నరికేశాడు. మరో విల్లు పుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అదీ పెళ్ళుమనిపించేశాడు భీముడు అలా వరసపెట్టి నాలుగు ధనుస్సులు నరికేశాడు. గదతీసి, అత

నాలుగుగుర్రాలూ బాదేశాడు ; సారథినీ చంపేశాడు. చెంగున రథం
గెంతేసి పారిపోయాడు దుర్యోధనుడు. భయంతో మళ్ళీ వెనక్కిచూస్తే
వొట్టు. రారాజు కనపడకపోయేసరికి అతడు చచ్చాడే అనుకుని
సింహనాదంచేశాడు భీముడు. మనసేనలూ దుర్యోధనుడు చచ్చిపోయా
డనుకుని, హాహాకారాలుచేశాయి ; తల్లడిల్లిపోయాయి. శత్రుసేనల
సంతోషానికి అంతూపంతూ లేకపోయింది.

ఇంతలో మరో రథమెక్కి ప్రత్యక్షమయ్యాడు రారాజు.
అప్పుడూ మనవాళ్ళు అంతమందీ కుదుటపడ్డారు.

“ త ల కి మిం చి న వా శ్చ తో త ల ప డ కు ”

కర్ణుడూ, సహదేవుడూ హోరాహోరి పోరాడారు. సహ
దేవుడు తొమ్మిదిబాణాలు కర్ణుడి జీవస్థానాల్లో తగిలించాడు. కోషంతో
వొక వందబాణాలు బాదేశాడు కర్ణుడు. సహదేవుడివిల్లు విరిచేశాడు.
మరోవిల్లు అందుకునేలోపున అతడిగుర్రాలు కొట్టేసి, సారథిని తారు
మనిపించేశాడు. కత్తి, డాలూ పుచ్చుకన్నాడు సహదేవుడు. అవీ
కొట్టేశాడు కర్ణుడు. గదతీసి విసిరాడు సహదేవుడు. నవ్వుతూ
ముక్కలుచేసేశాడు కర్ణుడు. చివాల్న శక్తి ప్రయోగించాడు సహ
దేవుడు. అదీ ముక్కముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు కర్ణుడు. రథ
చక్రంతీసి కర్ణుడి రథంమీద విసిరాడు సహదేవుడు. గుండపిండి చేసే
శాడు కర్ణుడు. ఇలాగే చేతికి అందిందల్లా విసిరి, వోడిపోయాడు సహ
దేవుడు. చివరికి పారిపోయాడు. కదలనీవ్వలేదు కర్ణుడు. చేసేదిలేక
నిలబడిపోయాడు సహదేవుడు. కుంతిమాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చాయి కర్ణు
డికి. సహదేవుణ్ణి చంపడానికి చేతులాడలే దతనికి.

“ తలకిమించినవాళ్ళతో తలపడకు ” ఓంటికొనతో సహదేవుడి
కుపుమీద పొడుస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు - “ అమగో మీయన్న

1862

వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

అర్జునుడు, కారవసేనతో మహా డాబుగా పోరాడుతున్నాడు. అతడి దగ్గిరికి పరిగెత్తు “ అంటూ వొదిలేశాడు.

కర్ణుడి బాణాలతో అప్పటికే సలుపుతోంది సహదేవుడి శరీరం. ఈమాటలతో మరింత సలపరించింది హృదయం. తనబతుకు తనకే అసహ్యంవేసింది. చిన్నబుచ్చుకుని మరో రథమెక్కేశాడతడు.

విరాటరాజు, శల్యుడూ జంభాసురుడూ దేవేంద్రుడూ దెబ్బ లాడినట్టు దెబ్బలాడారు. విరాటరాజుగుర్రాల్ని, సారథిని చంపేశాడు శల్యుడు. అయినా శరవర్షం కురిపించి శల్యుణ్ణి వ్రాపిరిసలపకండా చేసేశాడు విరాటరాజు. అన్నగారికి సాయంవచ్చి, శల్యుడిరథం బాణాలతో కప్పేశాడు శతానీకుడు.

శల్యుడు శతానీకుణ్ణి చంపేశాడు. తమ్ముడిరథమెక్కి, భయంతోనూ, క్రోధంతోనూ పోరాడాడు విరాటరాజు. చావుదెబ్బలుకొట్టేశాడు శల్యుడు. సామ్రాజ్యం పడిపోయాడు విరాటరాజు. సారథి రథం దూకేసి పారిపోయాడు. రథం ఈడ్చుకుంటూ దాడుతీశాయి గుర్రాలు. రాజు భంగపాటుచూసి, తోకముడిచేశాయి మత్స్యసైన్యాలు. పారిపోతూన్న సేనలు హెచ్చరిస్తూ మళ్ళించాడు అర్జునుడు.

అర్జునుణ్ణి ఎదిరిస్తూ యుద్ధంచేశాడు అలంబుసుడు. వరసపెట్టి బాణాలు గుప్పించాడు. అతణ్ణి మాడ్చేసినట్టు చూశాడు అర్జునుడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. పెద్ద కత్తి పట్టుకుని వురికాడు అలంబుసుడు. కత్తి తుక్కుకింద కొట్టేసి, లిప్తలమీద నాలుగువందల బాణాలు కురిపించాడు అర్జునుడు. అడిలిపోయాడు అలంబుసుడు. మళ్ళీ అక్కడ నిలబడితే వొట్టు. పుంజాలు తెంపుకు అదే పారిపోవడం పారిపోయాడు.

శతానీకుడు చిత్రసేనుడి కవచం చీల్చేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా విరిచేశాడు. అయినా చలించలేదు చిత్రసేనుడు. మరో

ధనుస్సుతీసి కొట్టడ మారంభించాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేసి, సారథిని చంపేశాడు శతానీకుడు. చరచరా వొక పాతిక బాణాలు బాదేశాడు చిత్రసేనుడు. మళ్ళీ ధనుస్సు నరికేశాడు శతానీకుడు. ఆగ లేకపోయాడు చిత్రసేనుడు ; కృతవర్మరథంమీదికి పారిపోయాడు.

ద్రుపదమహారాజూ, వృషసేనుడూ ఘోరమైన యుద్ధంచేశారు. ఇద్దరూ రక్తాల్లో ములిగి తేలారు. వృషసేనుడిది పై చెయ్యి కావడం చూసి, పాంచాలసేన ద్రుపదుణ్ణి దాటుకుంటూ ముందుకి తోసుకు వచ్చింది. వృషసేనుణ్ణి చుట్టుముట్టింది. అయితే అతడిబాణాన్ని భరించ లేకపోయింది. వచ్చినదారి నే పరుగుతీసింది. అగ్నిశిఖలా ప్రకాశించాడు వృషసేనుడు.

దుశ్శాసనుడిమీద కత్తుల్లాటి బాణాలు మూడు నాటించాడు ప్రతివింద్యుడు. మూడు శిఖరాల కొండలా అవుపించాడు దుశ్శాసనుడు. తోకతోక్కిన పాములా లేచా డతడు. ప్రతివింద్యుడి జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. సారథిని హతవార్చేశాడు. ఇంతింత పిసర్లకింద రథం చెక్కేశాడు. వింధ్యపర్వతంలా కదలకండా నుంచుని, ఉగ్రమూర్తే అయిపోయాడు ప్రతివింద్యుడు. అగ్నిపిడుగుల్లాటి బాణాలు దుశ్శాసనుడిమీద కురిపించాడు. పాంలాగ బుసకొట్లాడు దుశ్శాసనుడు. వెడల్పాటి బాణం వేసి ప్రతివింద్యుడి కోదండం నరికేశాడు. చికిలి పెట్టిన బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అంతలో శ్రుతసోముడు వచ్చి అన్నతో కలిశాడు. అతడి రథమెక్కేసి, ఉద్దండమైన కోదండం పుచ్చుకున్నాడు ప్రతివింద్యుడు. మనవాళ్ళూ వెళ్ళి దుశ్శాసనుడికి దన్నయి నుంచున్నారు. నువ్వా నేనా అన్నట్టు సాగింది యుద్ధం.

నకులుడూ, నీమరిది శకునీ నువ్వెంతఅంటే నువ్వెంత అన్నట్టు పోట్లాడారు. పిడుగులాటి బాణం బలంకొద్దీ వేశాడు శకుని. నకులుడి గుండెలు దూసుకుపోయిందది. మూర్ఛపోయాడు నకులుడు.

1364

౧
వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతః

ఆకాశం బద్ధలై నట్టు అరిచాడు శకుని. అంతలో తెలుపుకున్నాడు నకులుడు. పూనిపెట్టి వొక్కబాణం వేశాడు. శకునిధనుస్సు రెండు ముక్కలయింది. మరొకటి వొదిలాడు నకులుడు. శకుని రథంమీది జెండా తెగి కిందపడింది. అదేవరసని మరిన్ని బాణాలు తగిలించాడు. చచ్చినంతపని అయింది శకునికి. మూర్ఛపోయి రథంమీద చచ్చిన శవంలా పడిపోయాడతడు. రథం పట్టుకు పారిపోయాడు సారథి.

ఒక నెలవంక బాణం వేసి, కృపాచార్యుల ధనుస్సు పుటుక్కు మనిపించేశాడు శిఖండి. శక్తిప్రయోగించాడు ఆచార్యులు. పది బాణాలు వేసి అది పడగొట్టేశాడు శిఖండి. మరో పెద్ద ధనుస్సు తీశాడు ఆచార్యులు. దారుణమైన బాణం వేశాడు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయి, రథంమీద వారిగిపోయాడు శిఖండి. ఆవూపుని అతణ్ణి చూసేద్దామని మరో బాణం తొడిగాడు ఆచార్యులు. అంతలో అవతలియోధులు ఎంతో అంతమంది వొక్కపెట్టుని తరుముకు వచ్చారు. మనవాళ్ళూ కృపాచార్యుల్ని దాటుకుని వాళ్ళమీదికి వెళ్ళారు. ఇలా ద్వంద్వ యుద్ధమూ, దొమ్మియుద్ధమూ ముమ్మరంగా జరిగింది.

ధనుస్సు మోగిస్తూ ధృష్టద్యుముడు ద్రోణుడిమీదకి తరుముకువచ్చాడు. అతడి రెండుపక్కలా పాండవయోధులు దూసుకు వచ్చారు. నీకుమాళ్ళు ద్రోణుడి రెండుపక్కలా దన్నయి నడిచారు.

ధృష్టద్యుముడు ద్రోణుడిగుర్రాలమీద అయిదుబాణాలు నాటించాడు. ఇరవయ్యేడుబాణాలు కొట్టి అతడి విల్లుతునాతునకలు చేసేశాడు ద్రోణుడు. పెదవికరుస్తూ మరోవిల్లు అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుముడు. చెవిదాకా అల్లెతాడు లాగి ఘోరమైన వొక బాణం వొదిలాడు. నిప్పులు కక్కుతూ వెళ్ళింది బాణం. ద్రోణుడు చచ్చడంటే చచ్చాడు అంటూ అడలెత్తిపోయారు మనవాళ్ళు. ఇంతలో పదకుండు బాణాలు వొక్కముష్టిని సంధించి వొదిలిపెట్టాడు కర్ణుడు.

పన్నెండుముక్కలయి పడిపోయింది, ధృష్టద్యుమ్నుడి బాణం. దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, అశ్వత్థామూ, శకునీ, శల్యుడూ గ్రోణుడితోనూ, కర్ణుడితోనూ కలిశారు. ఈపడుగురినీ ఏడుచెరువులనీళ్ళు తాగించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అందరికీ అన్నిరూపులయి యద్ధం చేశాడు.

ద్రుమసేనుడు కర్ణుడిమీద అంపవాన కురిపించాడు. అసడి కంఠం నరికేశాడు కర్ణుడు. కుండలాలతో ఎగిరి కిందపడిపోయింది తల్.

ద్రుమసేనుడిచావు చూసి నిలువునా మండిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కర్ణుడిధనుస్సు ముక్కలుకిందనరికేశాడు. చప్పున మరోవిల్లుతీసి కొట్టాడు కర్ణుడు. దుర్యోధనుడూ మొదలై నవాళ్ళు అతడితో కలిశారు.

“ఆగవోయి కర్ణా!” అదిలిస్తూ వచ్చి డేగలా వాలాడు సాత్యకి. ఇద్దరూ వొక్కలాగ విజృంభించారు. ఇద్దరూ హోరాహోరి పోరాడారు. తండ్రికి సహాయంగా పరిగెత్తుకువచ్చాడు వృషసేనుడు. సాత్యకిమీద జడివానలా కురిపించాడు సానపెట్టిన బాణాలు. కళ్ళల్లో అగ్గికురిశాడు సాత్యకి. బలంకొద్దీ తగిలించాడు బాణాలు. చచ్చినట్టు రథంమీద మూర్ఛపోయాడు వృషసేనుడు. కొడుకుఅవస్థ చూసి, నొచ్చుకుంటూ సాత్యకిని అడే కొట్టడం కొట్టాడు కర్ణుడు. అంతలోనే తెలుపుకుని తండ్రితో కలిశాడు వృషసేనుడు. తండ్రికొడుకు లిద్దరినీ ఆడించి వొదిలిపెట్టాడు సాత్యకి.

అప్పుడు మహారాజా, పిడుగులు వురుముతూ వినపడిందిగాండీవం. దిక్కులు పగిలిస్తూ మోగింది దేవదత్తం. దాంతో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టాయి మనసేనలో.

“అభిమన్యుడిలా సాత్యకిని చంపేద్దాం”

“అర్జునుడు మనసేనలు సంహరిస్తూన్న కోలాహల మది”
దుర్యోధనుడితో అన్నాడు కర్ణుడు — “అర్జునుడు వచ్చి సాత్యకితో

కలుసుకోకముందే మనం జల్లుకోవాలి. మనబలగంతో సాత్యకిని ముట్టడిద్దాం. అందరం కలిసి అభిమన్యుణ్ణి చంపినట్టు ఇతణ్ణి చంపేద్దాం. నీకు గెలుపు కొంగుబంగార మవుతుంది. మనం పదిమందినీ వీణ్ణి చుట్టు ముట్టామని తెలిస్తే మాత్రం అర్జునుడు అగ్గిపిడుగులా వచ్చిపడతాడు. అంచేత అతణ్ణి అక్కడే నిలవరించి పోరాడగల మొనగాళ్ళని అక్కడికి పంపాలి” అన్నాడు.

“లక్షలు విలువచేసిన సలహా” అన్నాడు దుర్యోధనుడు. “మామా” ఆపని శకునికి బెత్తాయిస్తూ అన్నాడతడు — పదివేల ఏనుగులూ, పదివేల రథాలూ పట్టుకుని నువ్వు అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళు. దుశ్శాసనుడూ, దుష్టధర్మణుడూ మొదలైన తమ్ములూ నీతో వస్తారు. అర్జునుడూ, తక్కిన పాండవులూ అటే వున్నారు. ఆ ఆయిదుగురినీ ఆక్రమించు ; వోడించు” అన్నాడు.

దుశ్శాసనుడూ మొదలైన హేమాహేమీలతో కలిసి శకుని అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళాడు. మంచి మెరికల్లాటి రథికులూ, కర్ణుడూ సైన్యాలతో సాత్యకిమీద విరుచుకుపడ్డారు. బాణాలమీద బాణాలు కుప్పలు కుప్పలు గుప్పించారు. అసలే సానపెట్టిన వజ్రాయుధం సాత్యకి. ప్రచండమైన వేగంతో బాణాలు విరజల్లాడతడు. ఏనుగుల తొండాలు ఎగిరిపోయాయి. గుర్రాల శిరస్సులు కూలిపోయాయి. రథాలు ముక్కలయి రణరంగమంతటా చెదిరిపడ్డాయి. రక్తనదులు ప్రవహించి, వాటిలో ఇవన్నీ కొట్టుకుపోయాయి. అతడి పరాక్రమం వేడి తట్టుకోలేకపోయింది కారవసేన. చచ్చినంత చచ్చింది. చావగా మిగిలింది కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది. ఆపుకోలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. సాత్యకిరథంమీదికి తనరథం వురికించాడు. ఆ ఇద్దరియుద్ధమూ చూస్తూవుంటే కళ్ళుమూసుకు పోయాయంటే నమ్ము.

దుర్యోధనుడిగుర్రాలు చచ్చిపోయాయి. అతడిసారణీ తారు మనిపోయాడు. అయినా ఆగలే దతడు. సాత్యకి ఆయువుపట్లలో తగిలించాడు బాణాలు. జంఘమని లేచాడు సాత్యకి. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. పక్కవాడి రథంమీదికి పారిపోయాడు దుర్యోధనుడు. కౌరవసేన తరిమికొట్టాడు సాత్యకి. అటు అర్జునుడిమీదికి వెళ్ళి మీమరిది శకుని అద్భుతంగా పోరాడాడు, బ్రహ్మాండమైన బలగం వెంట వుంది కనక. తండ్రిపక్క నుంచుని, చెప్పదగినట్టు యుద్ధంచేశాడు ఉలూకుడు. కృష్ణుడిమీదా, అర్జునుడిమీదా సానపట్టిన బాణాలు వందలూ, వేలూ వేశాడు.

శకుని సారథిని చంపేశాడు అర్జునుడు. అతడిగుర్రాలు బాదేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. కొడుకురథంమీదికి పారిపోయాడు శకుని. తండ్రికొడుకులు ఇద్దరూ కొట్టడం మొదలెట్టారు అర్జునుణ్ణి. ఇద్దరినీ చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు అర్జునుడు. తక్కిన మనయోధుల్ని తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు. గాంధీవం కనబడితేచాలు కళ్ళుమూసుకు పరిగెత్తారు మనవాళ్ళు. గాంధీవం వినపడితేచాలు గడగడ లాడారు. ఇలా అర్జునుడు ప్రేరేపితా వున్నప్పుడే అక్కడ ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడి అల్లెతాడు లపుక్కున శెగేశాడు. మరొక పిల్లుతీసి, ఉగ్రమైనబాణాలు వేశాడు ద్రోణుడు. అతడు వేసిన బాణాలన్నీ అంతంత దూరంనించే కోట్టేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇటు అతఃకితో పోరాడు తూనే మనసేన నురుమాడా దతడు.

అదిగో అలాగ ధృష్టద్యుమ్నుడూ, సాత్యకి, అర్జునుడూ మన పైనా న్యాయం తరిమికొట్టారు. తరిగిపోయి, విరిగిపోయి పరుగుపెట్టింది కౌరవసేన. మన కాందిశీకుల్ని చూసి పాంచజన్యం పూరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు. పోలో మని వెంట దరిమాయి పాండవసేనలు.

కర్ణుడు వీరావేశంతో విజృంభించాడు. తలలూ, చేతులూ, కాళ్ళూ, మొండాలూ రణరంగమంతటా కుప్పలు కుప్పలు కూలగొట్టాడు. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చించి చెండాడాడు. కొట్టి కొట్టి వెంటదరిమాడు.

“చూస్తావేం తమ్ముడా!” గుంపులు గుంపులు పరిగెడుతూన్న తన సైనికుల్ని వెంటాడి, వేటాడుతూన్న కర్ణుణ్ణి చూసి అర్జుణ్ణి అన్నాడు ధర్మరాజు - “ప్రచండసూర్యుడు అద్దరాత్రి భూమ్మీదికి వచ్చాడ అన్నట్టు వెలిగిపోతున్నాడు కర్ణుడు, కిరణాల్లాటి బాణాలు విరజిమ్ముతూ. ఇలా ఇంకా కొంచేపు సాగిందా ఇక్కడి సేనంతా ఇప్పుడే నాశనమైపోతుంది, మిగలకండా. అంచేత ఎలాఅయినా దీనికి ప్రతివిధానం చెయ్యాలి చప్పన” అన్నాడు.

“కర్ణుడిముందు ఆగలేక మనసేన పారిపోవడం చూసి అన్నయ్య అడిలిపోతున్నాడు” కృష్ణుణ్ణి అన్నాడు అర్జునుడు - “అటు ద్రోణుడూ వొకపక్క మనవాళ్ళని నురువాడుతున్నాడు. ముందు కర్ణుణ్ణి చావగొట్టి, ఆచార్యుడి ఆట కట్టిస్తాను. అటు పోనీ మనరథం.”

“నువ్వు కాదు, ఘటోత్కచుడు వెళ్ళా లిప్పుడు కర్ణుడిమీదికి” అన్నాడు కృష్ణుడు - “రాత్రిళ్ళు రాక్షసులబలం హెచ్చు. అంచేత అతణ్ణి పంపుదాం కర్ణుడికోసం. సందేహించకు. మాయలూ, మహాస్త్రాలూ కోకొల్లలు మనవాడిదగ్గర. అందాకా మనం మరొకదిక్కు నడుద్దాం” అంటూ ఘటోత్కచుణ్ణి పిలిచాడు.

“ఏం సెలవు” యుద్ధసన్నాహంతో వచ్చి వాలాడు ఘటోత్కచుడు.

“నీశౌర్యం చూపించవలసిన సమయం వచ్చిందోయి” ఘటోత్కచుణ్ణి పురెక్కిస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “నీప్రతాపానికి తగిన ఘట్ట మిది, చూడూ చూడూ, కర్ణుడిదెబ్బకి మన సైన్యాలు

పరుగుచ్చుకుంటున్నాయి. అయితే రాత్రియుద్ధంలో నీనుందు నల్లి కర్ణుడు. కనక అతణ్ణి చావగొట్టిమరీ వొదలాలి నువ్వు. తండ్రిలికి జయం తేవడమేకదా, కొడుకులు కన్నంపకు ఫలం! ” అన్నాడు. అర్జునుడూ అదే చెప్పాడు. ఘటోత్కచుడు కర్ణుడిమీదికి వురికాడు.

ఘటోత్కచుడు అలంబసుణ్ణి చంపేశాడు

సరిగ్గా అదేసమయానికి జటాసురుడికొడుకు అలంబసుడు దుర్యోధనుడిదగ్గరికి వచ్చాడు. “మహారాజా, మా అయ్యని భీముడు చంపేశాడు. అంచేత పాండవులంటే పట్టరానిపగ నాకు. పూర్వవిరోధం తీర్చుకునే సమయంచిక్కింది. వాళ్ళనీ వాళ్ళ మద్దతువార్లనీ అందరినీ చంపేస్తాను. అమాంతంగా మింగేస్తాను. నీకు మహానందం కలిగిస్తాను. నువ్వు ఊరి అను. అంతేచాలు ” అన్నాడు. “అంతకంటే కావలిసింది ఏముంది? ” అని అతణ్ణి అభినందించి పంపాడు దుర్యోధనమహారాజు.

కర్ణుడితో కలిశాడు అలంబసుడు. ఘటోత్కచుడిమీద కలబడ్డాడు. ఇద్దరికీ ఘోరమైన యుద్ధం జరిగింది. ఇద్దరూ రథాలమీద కొంతసేపు దెబ్బలాడారు. ఎవ్వరికి ఎవ్వరూ తీసిపోలేదు. అంతలో రథాలు వొదిలేసి మాయలు మొదలెట్టారు. ఒకడు పెద్ద పామయితే, వొకడు గరుత్మంతుడయ్యాడు. ఒకడు పెద్ద ఏనుగుయితే, వొకడు పెద్ద సింహ మయ్యాడు. ఒకడు సూర్యబింబ మయితే, ఒకడు రాహు వయ్యాడు. ఒకడు మేఘ మైతే, వొకడు గాలి అయ్యాడు. ఇలా రకరకాల రూపాలతో హోరాహోరి పోరాడారు వాళ్ళు. మహాపర్వతాల్లాగ శరీరాలు పెంచుకున్నారు. బాహుబాహి, కచాకచి కలబడ్డారు.

లపుక్కున అలంబసుణ్ణి కిందపడేశాడు ఘటోత్కచుడు. గుండెలమీద కాళ్ళతో తొక్కిపట్టాడు. అతడిశర మొండెంలోంచి పీకేసి, పంహనాదంచేశాడు. రక్తం ధారలుకడుతూన్న ఆతలకాయ పట్టుకొని

ఘోరంగా, వాయూరంగా తిరిగాడు. “ఇదిగో, నీనేస్తం తలకాయ” అంటూ అది దుర్యోధనుడి రథంమీదికి పిసి రేస్తూ అరిచాడు—“దుర్యోధనా, ఇలాగే మీ కర్ణుడితలా పెరికేస్తాను. ఎవడనుకున్నావు నన్ను? భీముడి కొడుకుని!” అంటూ కర్ణుడికేసి తిరిగాడు.

ఘటోత్కచుడి ఎర్రటి రథంమీద రాబందుజెండా ఎగురుతోంది. నల్లటి కళేబరానికి తగినట్టు పేద్ద కోరలూ, పింగళవర్ణం జడలూ — భూతంకంటే భయంకరంగా వున్నాడతడు. మోటయిన బంగారం నగలూ వేసుకున్నాడు. మెరుపులతోవుంటే మేఘం ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలాగే అవుపిస్తున్నాడతడు వాటితో. అలాంటి విపరీతమైన రూపంతో వచ్చి, ఘోరమైన బాణాలుగుప్పించాడు కర్ణుడి మీద. అంతకంటే ఘోరమైనబాణాలు వేసి ఎదుర్కొన్నాడు కర్ణుడు.

కర్ణుడూ, ఘటోత్కచుడూ — మానవుడూ, దానవుడూ ఇద్దరూ కలబడి మహాద్భుతమైన యుద్ధంచేశారు. రకరకాలైన ఆయుధాలతో కొట్టుకున్నారు. రక్తాలు కారుతూన్నా కాలు కదపలేదు. ఇద్దరూ జేగురునదులు పారుతూన్న రెండు కొండల్లా అవుపించారు. ఎవరు ఎక్కువో, ఎవరు తక్కువో ఎంచిచెప్పడమే కష్టమయింది.

ఉండివుండి వొక దివ్యాస్త్రంవేశాడు కర్ణుడు. ఎదిరిబాణంవేసి దాన్ని కొట్టేసి, మాయసైన్యం పుట్టించాడు ఘటోత్కచుడు. నేల ఈనినట్టు పుట్టుకువచ్చింది రాక్షససేన. బాణాలూ, శూలాలూ, ముద్గరాలూ, ఈటెలూ, గండ్రగొడ్డళ్ళూ, రాళ్ళూ, మాంసంముక్కలూ, దుమ్ములూ కురిపించింది. దాంతోకొరవసేన కకాపికలయి పరుగుతీసింది.

కర్ణుడుమాత్రం కదలలేదు. మేరుపర్వతంలా నుంచున్నాడు. మహాస్త్రాలు వేశాడు. మాయసేన మాయంచేశాడు. పెద్ద చక్రం విసిరాడు ఘటోత్కచుడు. ముక్కలు చేసేశాడు కర్ణుడు. గద విసిరాడు ఘటోత్కచుడు. కొట్టి పారేశాడు కర్ణుడు. ఆకాశంమీదికి ఎగిరి రాళ్ళూ,

మాఖ్య కురిపించాడు ఘటోత్కచుడు. అవన్నీ కొట్టేసి, అతణ్ణి కిందికి దింపాడు కర్ణుడు. రథమెక్కి మీదికి వచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. నారథిని చంపేసి, గుర్రాలు కొట్టేసి, రథం ముక్కలు చేసేశాడు కర్ణుడు. ఏమి పందిలా అవుపించాడు ఘటోత్కచుడు. మాయ మొహం పెట్టుకొని కర్ణుడు వేసిన బాణాలన్నీ మింగెయ్యడం మొదలెట్టాడతడు. అసకూడా సాగకండా మహస్త్రాలు వేశాడు కర్ణుడు. ఎన్నో తలకాయలతో పెద్ద భూతంలా మీదపడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. తలకాయలన్నీ కొట్టిపారేశాడు కర్ణుడు. ఘటోత్కచుడు చచ్చాడంటే చచ్చాడంటూ గావు కేకలు వేశారు కౌరవులు. పడివున్న ట్టి పడివుండి గబుక్కున లేచాడు ఘటోత్కచుడు. రథరకాల వికారరూపాలతో ప్రత్యక్షమయ్యాడు. మైనాకపర్వతంలాగ పేద్ద కళేబరంతోనూ, వంద తలకాయలతోనూ కనబడ్డాడు. క్షణంలో వేలెడంత అయిపోయాడు. సముద్రకెరటంలా అడ్డంగా పెరిగి దొర్లుకుంటూ వచ్చాడు. వెయ్యి శిఖరాలతో అంజన పర్వతమై అవుపించాడు. వజ్రబాణం వేశాడు కర్ణుడు. అంతలో రథమెక్కి, చతురంగబలాలతో తరుముకువచ్చాడు ఘటోత్కచుడు. గట్టి గట్టి బాణాలు వేసి, రాక్షసరాణువక కాపికలు చేసేశాడు కర్ణుడు. పిడుగు ల్లాటి బాణాలు బాది, కర్ణుడి ధనుస్సు నరికేశాడు ఘటోత్కచుడు.

అదే సమయానికి బకాసురుడి తమ్ముడు అలాయుధుడు దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి వచ్చాడు. అన్నని చంపేశాడని భీముడిమీద పట్టరాని పగ అతడికి. ఎన్నాళ్ళయో తగినసమయంకోసం కనిపెట్టుకుని వుండి, ఆరాత్రియుద్ధంలో సైన్యసమేతంగా వచ్చాడతడు.

“మహారాజా,” దుర్యోధనుడితో అన్నాడతడు — “భీముణ్ణీ, తేడి అన్నదమ్ముల్ని చంపెయ్యడానికి వచ్చాను. కృష్ణుణ్ణీ, పాండవుల మాళ్ళనీ, వాళ్ళ బంధువుల్ని, స్నేహితుల్ని అందరినీ లపుక్కున

మింగేస్తాను. నీకూ, నీవాళ్ళకీ యుద్ధం గిద్దం - ఈబాదరబందే అక్కరలే దిక. అందరినీ వూదేస్తాను. ఏమంటావు?" అన్నాడు.

అలా అలాయుధుడు అంటూనే వున్నాడు. కాలయముడిలాగ కర్ణుడిమీద కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామూ, కృపూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ మొదలైన హేమాహేమీలు యావన్మందీ అడలెత్తిపోయి చూస్తూ నుంచుండిపోయారు. కర్ణుడిపని అయిపోయిందంటే, అయిపోయింది అంటూ మన సైన్యాలు నిరాశ చేసుకున్నాయి.

ముందు ఆ ఘటోత్కచుణ్ణి మింగేయ్యి. మాయాబలంవల్ల వాడు రాసి రంపానపెడుతున్నాడు కర్ణుణ్ణి" అంటూ అలాయుధుణ్ణి, ఘటోత్కచుడిమీదికి పంపాడు దుర్యోధనుడు.

అమాంతంగా ఘటోత్కచుడిమీదికి పురికాడు అలాయుధుడు. ఇద్దరి రూపులూ వొక్కలాగే వున్నాయి. ఇద్దరి వయస్సూ వొక్కలాగే వుంది. ఇద్దరి రథాలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. ఇద్దరి ఆయుధాలూ, ఇద్దరి బలాలూ వొక్కలాగే వున్నాయి. సమపుష్టిలయి ఆ ఇద్దరూ పోరాడుతూంటే, కర్ణుడు భీముడితో కలబడ్డాడు.

అలాయుధుడు ఘటోత్కచుణ్ణి ఏంచేసేస్తాడో అని, కర్ణుణ్ణి వొదిలేసి, అలాయుధుడిమీదికే వెళ్ళాడు భీముడు. కర్ణుడితోనే పోరాడాడు ఘటోత్కచుడు. అలాయుధుడి అపరిమితమైన రాక్షససేన భీముణ్ణి చుట్టుముట్టింది. కరుకుకత్తులలాటి బాణాలువేశాడు భీముడు. ఎన్నోఅన్ని బాణాలు గుండకిందకొట్టేశాడు అలాయుధుడు. ఎన్నోఅన్ని అతడి గుండెలమీద గుచ్చుకున్నాయి.

గదతీసి కొట్టాడు భీముడు. గదని గదతోనేబాదాడు అలాయుధుడు. అంతతోనూ ఆగిపోక, భయంకరమైనబాణాలు వండలూ,

వేలూ దిమ్మరించాడు. పాంచాలసేనమీద పడండని తన రాణాసి సేనని హెచ్చరించాడు.

“రాత్రియుద్ధంలో రాక్షసులు ప్రేమిపోతున్నారు” అర్జును డితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “వీళ్ళని చంపడానికి నకులసహదేవుల్ని నియమించు. కర్ణుడిమీదికి శిఖండినీ, భృష్మద్యుమ్నుణ్ణి పంపు. ద్రోణుణ్ణి, అతడివెంటవున్న రాజుల్ని నువ్వు నిలవరించు” అన్నాడు.

అలాయుధుడు భీముడిధనుస్సు నరికేశాడు. మరో ధనుస్సు అందుకునేలోపున అతడి సారథినీ, గుర్రాల్ని కొట్టేశాడు. గదపట్టుకు దిగాడు భీముడు. అలాయుధుడూ గదపుచ్చుకున్నాడు. ఇద్దరూ కల బడ్డారు. ఖింగుమంటే ఖింగుమన్నాయి గదలు. గుండపిండు ముపోయా యవి. రథచక్రాలూ, నొగలూ, ఇరుసులూ, ఏనుగుదంతాలూ - చేతి కందినవాటితో బాదుకున్నారు వాళ్ళు.

“కర్ణుడిమాట తరవాత చూద్దాం. ముందు అలాయుధుడి సంగతి చూడు” కర్ణుడితో యుద్ధంచేస్తున్న ఘటోత్కచుణ్ణి హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. కర్ణుణ్ణి వొదిలేసి, అలాయుధుడితో కలబడ్డాడు ఘటోత్కచుడు.

నకులసహదేవులు రాక్షససేన దుశ్శుగొట్టారు. కర్ణుడు శిఖండి మొదలైన వాళ్ళని మూడుచెరువులనీళ్ళూ తాగించి, పాండవసేన పడగొట్టాడు. అంతకంతకీ అతడు రెచ్చిపోతూవుండడం చూసి, భీముడూ అతడిమీదికి వచ్చాడు. నకులూడూ మొదలైన మొనగాళ్ళు అతడికి తోడయ్యారు. రకరకాల బాణాలు ప్రయోగించారు. అర్జునుడు పాంచాలసేన వెనకేసుకుని ద్రోణుడిసైన్యం చెండాడాడు.

ఘటోత్కచుడు అలాయుధుణ్ణి చంపేశాడు

తనమీదికి రావడంతోనే ఘటోత్కచుణ్ణి పరిఘతో వొక్క

మొత్తు మొత్తాడు అలాయుధుడు. జమాలు మనిపోయాడు ఘటో
త్కచుడు. అయితే మరుక్షణంలోనే తేరుకున్నాడు. తేరుకోవడమూ,
గదతిప్పి వొకటి అలాయుధుణ్ణి బాదెయ్యడమూ, క్షణంలో చేశా
డతడు. ఆదెబ్బతో అలాయుధుడి గుర్రాలూ, సారథీ, జెండా గుండ
పిండి అయిపోయాయి. పేద్ర కాదు మేఘమయిపోయి, ఆకాశంవిరిగి
పడినట్టు గర్జించాడు అలాయుధుడు. నెత్తురువానా, పిడుగులూ కుమ్మ
రించేశాడు. హుంమ్మని ఆకాశానికే ఎగిరాడు ఘటోత్కచుడు. తన
మాయతో అలాయుధుడిమాయ మాయంచేశాడు. నేలకి దిగాడు అలా
యుధుడు. ఘటోత్కచుడూ దిగాడు. ఇద్దరూ కలబడ్డారు. రాళ్ళతో
కొట్టుకున్నారు. చెట్లతో బాదుకున్నారు. వాలీ సుగ్రీవుల్లాగ హో
హోరి యుద్ధంచేశారు. రకరకాల ఆయుధాలతో మళ్ళీ కొట్టుకున్నా
చరున కత్తిదూశాడు ఘటోత్కచుడు. తటుక్కున అలాయు
ధుడిజుత్తు పట్టుకున్నాడు. దబాలున కిందపడేశాడు. మెడకా
నరికేసి, పెద్ద రంకవేశాడు. ధణధణ రణదుందుభులు మోగా
సింహనాదాలు చెలరేగాయి.

అలాయుధుడి తలకాయ దుర్యోధనుడిముందు సడేశాడు ఘటో
త్కచుడు. దుర్యోధనుడూ, అతడి సైనికులూ దుఃఖిపడ్డారు. అలా
యుధుడివల్ల తానూ, తన మిగిలిన తమ్ములూ బదికిపోదా మను
కున్నాడు దుర్యోధనుడు. అలాంటి అలాయుధుడు హతవైపోవడం
తోనే నడుం విరిగినట్టయిపోయిందతడికి. “ఇంకేముంది, భీముడు
అన్నంతపనీ చేసేస్తాడు” అనుకుంటూ కుంగిపోయాడతడు.

రకరకాలబాణాలు వేసి పాండవసేన చెండాడుతూనే వున్నాడు
కర్ణుడు. చూసి, తన ఎర్రరథంతో అగ్నిపర్వతంలాగ వచ్చిపడ్డాడు
ఘటోత్కచుడు. కర్ణుడూ ఘటోత్కచుడూ సరాసరి యుద్ధంచేశారు.
కర్ణుడు ఘటోత్కచుడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. రథంతో మాయమయి

ందు ఘటోత్కచుడు. ఎక్కడవచ్చిపడతాడో, ఎవణ్ణి ఏంచేస్తాడో
నూ గడగడలాడిపోయారు నవనాథు. తెల్ల మొహంవేసి నాలుగు
కొలు చూశారు నీసైనికులు.

పేద నల్ల మేఘంలా ఆకాశంమీద అవుపించాడు ఘటోత్క
చుడు. మెరుపులు మెరిశాడు. ఉరుములు వురిమాడు. బాణాలూ,
ల్లేలూ, కత్తులూ, కటార్లూ, ముసలాలూ, ముద్దరాలూ, పణుకుల్లాటి
గడగళ్ళూ విడుపు విరామం లేకండా కురిపించాడు. అతడి తోడి
రాక్షసులూ మేఘాలయి వొక్కమొగిని అతడిలాగే ఆయుధాలూ
నీ కురిపించారు. కరచరణాలు ఆడలేదు కర్ణుడికి. ఏంచెయ్యాలో
చేలేదు. కారవబలం ఘోరంగా కూలిపోవడం మొదలయింది.
ధాలు గుండపిండి అయ్యాయి. ఏనుగులు పీనుగు అయ్యాయి. గుర్రాలు
స్థులుకుప్పలు కూలిపోయాయి. ఎక్కడికైనా పారిపోదామన్న బుద్ధి
లేదు నీయోధులికి. తలలు కట్టుకుని ఆకాశం మీదపడ్డట్టు అడ
రిపోయారు వాళ్ళు. దేవతలతో దేవేంద్రుడువచ్చి ఆకాశంమీంచి
రాక్షసులికి తోడ్పడుతున్నాడని అడిలిపోయారు నీసైనికులు.

ఇంట్టుడిచ్చిన మహాశక్తి ఇంకెప్పుడు?

ధీరత్వం వొక్కచుక్కరేక అయింది కర్ణుడికి. ఒక్కడే కదలని
మేరువులాగ నిలబడ్డా ఉన్నాడు. అడ్డులేని దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు. చిశ్రం!
పొద్దుదూరి తే మాయమయిపోయిన మంచులాగ ఆ దివ్యాస్త్రాలతో
రాక్షసమాయ పటాపంచ లయిపోయింది. మాయ మాయమైతేనేం,
కొరకరానికొయ్య అయిపోయాడు ఘటోత్కచుడు. దివ్యబాణాలతో
తీవ్రంగా విజృంభించాడు.

“వీడు వొకంతట పోదురా బాబూ” అంటూ నెత్తిమీద
వీతులు పెట్టుకున్నారు మీవాళ్ళు.

“ముందు ప్రాణాలు కాసుకో” కదలకండా నుంచున్న చూసి, ఆశ్చర్యపోతూ అరిచారు మన యోధులు - “ ఇంతమందినీ చంపెయ్యకండా చూడు. నీ కవచకుండలా కున్నప్పుడు ఇంద్రుడు నీకు ఇచ్చిన మహాశక్తి ఇంకెప్పటికీనీ భీముడూ, అర్జునుడూ నిన్ను ఏంచేస్తారని? ముందు ఇప్పుడు తరవాత చూసుకుందాం. ఆ మహాయుధం ఘటోత్కచ ప్రయోగించు ” అన్నారు.

కర్ణుణ్ణి చంపెయ్యడంకోసం ఘోరఘోర విరుచుకుపడ్డాడు ఘటోత్కచుడు. ఉడ్డోలమైన గదతో వొక్కబాదు బాదాడు. కర్ణుడిని పచ్చడిచేసేశాడు. రథం గెంతేసి పరుగులంకించుకున్నాడు వెంటతరిమి గదతో గబగబా మొత్తేశాడు ఘటోత్కచుడు. నంతపని అయింది కర్ణుడికి. “ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు? చెవుల్లో గింగురుమంది నీయోధుల మాట. అవును, “ ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు? ” చావు తప్పాలంటే అది ఆధారం ఇప్పుడు. ఇంద్రుణ్ణి అర్థించి, ప్రాణశత్రువు ప్రాణి డానికి ప్రాణప్రదంగా దాచుకున్న సాధన వసు. అయితేనేం, ఇ దారిలేదు. ముందు ఈపద గుహాని. ప్రాణంమీదికి వస్తూ “ ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఇంకెప్పుడు? ”

కర్ణుడు ఘటోత్కచుణ్ణి చంపేశాడు

ఇంద్రశక్తి పైకితీశాడు కర్ణుడు. ఘోరంగా నాలుకలు చా దది. మంటల్లో మెరల్తున్నాయి నాలుకలు. ఖణేలుమంటున్నాయి దాని గంటలు. ఖణేలుమంటే ఖణేలుమని ప్రతిధ్వనిస్తోంది ఆ వృత్తువు తోబుట్టువులా వుంది ఇంద్రశక్తి. కర్ణుడు అది తో తో గతుక్కుకున్నాడు ఘటోత్కచుడు. పారిపోనాలని

గిరిప్పని నృష్టితోనూ, పట్టువిడని ముష్టితోనూ ఆమహా
 ఎవాడు కర్ణుడు. ఆకాశమీన గొల్లుమన్నాయి భూత
 హుమసి ముందు మింగేసి, ఘోరోష్కచుడి గుండెలు పగి
 లించి దూసుకుంటూ ఆకాశమార్గంగా ఎగిరిపోయింది శక్తి.
 ను దేవతలు.

పోనూ భ్రోతగల పడేపోనూ ఘోరోష్కచుడు. నాలిక
 కరుచుకుంటూ, చొంగలు కక్కుకొని, మొహంవికార
 ప్రాణంవదిలేశాడు. శంఖాలూ, భేరీలూ, సింహనా
 డన సేన సేనంతా గందికతో గగ్గోలు గగ్గోలు అయిపో
 డుకు సంతోషానికి అంతూ పంతూ లేకపోయింది. బంధు
 స్నేహితులతోనూ ఆనందనృత్యం చేసేశాడతడు.
 వెళ్ళి కర్ణుణ్ణి కాగలించేచుకున్నాడు. అతణ్ణి తన రథం
 ద్వీసి, అదే పొగడడం పొగిడేశాడు.

తరాష్ట్రుడు : ఆఁ! ఆఁ! మాయలికి మహిరావణుడు ఘోర
 అంతవాడు హతవై ప్రోయాక నెత్తి నోరూ మొత్తుకొని,
 కరుచుకునివుంటారు పాండవులు. కదూ! ఏంచేశారట,

కృష్ణుడు : ఘోరోష్కచుడి చావు చూసి, కన్నీళ్ళతో
 బుద్ధులు పాండవులు. శ్రీకృష్ణుడు మాత్రం సంతో
 శేశాడు; పాంచజన్యం పూరించాడు. పగ్గాలు
 గాలికి కదిలే కల్పవృక్షంలాగ నాట్యం చేస్తూ
 కర్ణుణ్ణి కాగలించుకున్నాడు. అతడి వీపుతట్టి, మళ్ళీ
 శాడు.

మేం ఏడుస్తుంటే నువ్వు నవ్వుతావేం ?

“ఇదేమిటి ?” ఆశ్చర్యపోతూ అడిగాడు అరుణుడు — “ఏడుస్తూవుంటే నువ్వు నవ్వుతావేం ? ఘటోత్కచుడికోసం సేన సేన బాధపడుతూవుంది. నీకు సంతోష మెలా వచ్చిందీ అంటా ! నీ సీయస్వభావం మానేసి, ఇలా తేలికగా నటించడంలో ఏమిటి ఆంత నేను వినరాంది కాకపోతే మహాపురుషా, విజ్ఞుడు వింటా

“నవ్వేసమయం కనక నే నవ్వుతున్నాను” గంభీరంగా అన్న శ్రీ కృష్ణుడు — “చెపుతాను ను. కవచకుండలాలు పుచ్చుకున్న దేవేంద్రుడు శక్తి ఇచ్చాడు కదూ ! అది కర్ణుడిదగ్గర వున్నంత కాక నిన్ను బతికించడం తరంకాదనే భయం నాకు. అది ఇవాళతో యింది. అతడిచ్చే అది వుందో, గాండీవం పట్టుకున్న నువ్వు, పట్టుకున్న నేనూ చావు తప్పించుకోలేం. అరునా, దేవతలతో ను నుడు కర్ణుడు. దేవేంద్రుడు అడగగానే కవచకుండలాలు కత్తిరించి ర్తనంచేసి) ఇచ్చేశాడు. అంచేతే అతణ్ణి వైకర్తనుడు అన్నా గ నీకోసం మీతండ్రి అలా చెయ్యకపోతే ఎదురేవుండరు కర్ణుడికి. క కుండలాలతో దేవత్వం పోగొట్టుకుని మానవసామాన్య డయ వడమూ, ఇంద్రశక్తి ఇప్పుడు దగ్గిర లేకపోవడమూ — ఈ రెంటివల్లా అతణ్ణి గెలిచేస్తావు నువ్వు. ఏకలవ్యణ్ణి, శిశుపాలుణ్ణి, జరాసంధు బక్కొక్కణ్ణి బక్కొక్కవిధంగా నీకోసమే నాశనంచేశాను. ఏమ వాళ్ళు ఆప్పుడు బతికే వున్నారనుకో, దుర్యోధనుడు తమ వాళ్ళని తనపక్షం తెచ్చుకుంటాడు. అవునా? ఆముగ్గుళ్ళు ఎవడితరం గెలవడం? అంతేకాదు, కిమ్మారుడూ,

* వైకర్తన శబ్దానికి చిత్రమైన సమర్తన ఇది. వికర్తనుడు అ సూర్యుడి కొడుకు (కర్ణుడు) వైకర్తనుడు.

హిడింబాసురుడూ లాగే ఘటోత్కచుడూ ధర్మమంటే ద్వేషమూ, రోషమూ కలవాడు. ఎప్పుడైనా వీడివల్ల ప్రమాదంరావచ్చు. అంచేత వాళ్ళలాగే వీడూ నాశనంకావడమే నా ఉద్దేశం. రావణాసురుడంత వాడు వీడు. ఇప్పుడు చవ్వకపోతే తరవాత నేనే వీణ్ణి చంపవలసి వచ్చేది. ఇంచేత ఇది నవ్వవలసినసమయం కాని ఏడవవలసింది కాదు. మనసైక్యాలు క్షోభపడుతున్నాయి. కారవసేనలు కలబడుతున్నాయి. నువ్వు ఉత్సాహం తెచ్చుకోవాలి” అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఇంద్రశక్తి వొక్కణ్ణిమాత్రం చంపేసి వెళ్లి పోతుందని తెలుసుకదా, కర్ణుడికి. అది పెట్టుకుని అర్జునుడిమీద ఎందుకు వెయ్యలేదు ? ఇన్నాళ్ళూ వ్యర్థంగా ఎందుకు యుద్ధంచేశాడూ అంట ? అర్జునుడు వొక్కడూ అయిపోతే కథే అయిపోయేదికదా ! అర్జునుడు చస్తే అందరూ చచ్చినట్టే. ఇంక ఎవడు దెబ్బలాడతాడూ వాళ్ళలో ? ఎంతపనిచేశాడూ ! కోరి కవ్వించి పిలిచి అయినా ఆశిడి మీద శక్తి వేసెయ్యవలసింది ! యుద్ధానికి రమ్మంటే వెళ్ళడమే అర్జునుడివ్రతం కదా ! ఎంచేత అలా పూనుకున్నాడో కర్ణుడు ? నా కునూళ్ళు దద్దమ్మలు. కర్ణుణ్ణి అలా చెయ్యమని చెప్పడానికి వాళ్ళకి తోచలేదే అనుకో. నువ్వయినా చెప్పలేకపోయావా ? చేత కానివాడి చేతి పండు తెలివై నవాడు చపాయించినట్టు వొడుపుగా తన్నుకు పోయాడు శ్రీకృష్ణుడు.

సంజయుడు : చెప్పకేం మహారాజా, రోజూ రాత్రిళ్ళు కర్ణుడితో నీకుమాళ్ళూ, నేనూ చెపుతూనే వచ్చాం. కర్ణుడూ బాగా వినేవాడు. “రేపు అర్జునుణ్ణి చంపేస్తాను శక్తి వేసి” అనేవాడు. “అర్జునుడు చస్తే పాండవుల్లో వొక్కణ్ణి పట్టంకడతాడు శ్రీకృష్ణుడు. కృష్ణుడే ఈ అనర్థానికంతా మూలం. అతడే చస్తే అన్నీ చల్లపడతాయి. సామ్రాజ్యం మనకే దక్కుతుంది. అంచేత ఇంద్రశక్తి

వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

అడిమిదే వెయ్యడమంచిది” అనేవాళ్ళు మేం. “కృష్ణుణ్ణో
 కృష్ణో ఎవణ్ణో వొకణ్ణి రేపు తప్పకండా చంపేస్తాను అనేవాడు
 ను, మీసం మెలిపెడుతూ. అన్నిమాటలూ అయేవి రాత్రి. తెల్ల
 రేది. యుద్ధానికి బయలుదేరడంతోనే అతడూ మరిచిపోయేవాడు,
 మీ మరిచిపోయేవాళ్ళు శక్తి మాట. తిరిగి రాత్రి శిబిరానికి
 గానే జ్ఞాపకంవచ్చేది. మండ కరుచుకునేవాడు కర్ణుడు. దీనంత
 దేవుడే కారణం. దేవుడంటే ఎక్కడో లేడు. శ్రీకృష్ణుడే.
 ంటే, అర్జునుడితో శ్రీకృష్ణుడు చెపుతూవున్నప్పుడు సాత్యకి
 ణ్ణి అడిగాడు “ఇన్నాళ్ళూ కర్ణుడు అర్జునుడిమీద ఇంద్రశక్తి
 దేత వెయ్యలేదు?” అని. అప్పుడు కృష్ణుడు ఏమన్నాడో తెలుసా?
 శృవాళ్ళు రోజూ అదే నూరిపోసేవాళ్ళు. అతడూ అదే నిశ్చ
 ణ్ణో బయలుదేరేవాడు. యుద్ధంలో అడుగుపెట్టేసరికి అతడూ,
 డివాళ్ళూ అందరూ మరిచిపోయినట్టు చేసేవాణ్ణి నేను, మన అర్జు
 ణ్ణోసం” అన్నాడు. అంతేకాదు, ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొద
 నవాళ్ళని పిలిచి, అందరిఎడటా సాత్యకితో ఇంకా ఇలా అన్నా
 డు “ఇదిగో మీరూ, నాతల్లిదండ్రులూ, ఈముల్లోకాలూ తుదకి
 ప్రాణాలూ కూడా అర్జునుడికంటే తీపికాదు నాకు. ఇన్నాళ్ళూ
 న్న బెంగ ఇవాళతో తీరిపోయింది. గుండెలమీద చెయ్యివేసి
 యిగా ఈరాత్రి నిద్రపోతాను” అన్నాడు. అంచేత మహారాజా,
 దంతా దైవవిధానం. దీనికోసం విచారించి లాభంలేదు.

ధృతరాష్ట్రుడు: అవును సంజయా, అవును. దైవమే మీకు
 తికులంగా వున్నాడు. ఇంచేతే గడ్డిపరకలాటి ఘటోత్కచుడి
 ణ్ణం అమోఘమైన ఇంద్రశక్తి వ్యర్థమైపోయింది. ఇక మీవాళ్ళు
 తికి బట్టకట్టడం వొట్టిమాట. ఎంతబాదుకుంటేమాత్రం ఏంలాభం?
 రవాత ఏంజరిగింది?

59

ద్రోణ పర్వం

సంజయుడు : ఘటోత్కచుడి చావుతో దిగాలుమనిపోయి ధర్మరాజు. కుప్పకూలినట్టు రథంమీద చదికిలబడిపోయాడు. దుఃఖ కన్నీళ్ళు వరదలుకట్టాయి.

“నువ్వే ఇలా అయితే ఇంకేం దారి?” చప్పున వచ్చి లేవదీస్తూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — “మామ్మాయి నాళ్ళలాగ ను; విచారిస్తూ కూచుంటే నీసైన్యం యావత్తూ కుంగిపోతుంది. నీవి వున్న మహాభారం మరిచిపోతున్నావు. విజయ మెలా లభిస్తుంది. ఉత్సాహం తెచ్చుకో యుద్ధానికి” అన్నాడు.

“ఘటోత్కచుడిలాంటి కొడుకు పోతే కృష్ణా, ఎలా భరిస్తు గుండె?” కళ్ళనీళ్ళు చేతులతో తుడుచుకుంటూ ఎత్తుకున్నాడు ధర్మరాజు — “కామ్యకవనంలోనూ, గంధమాదనం వెళ్ళినప్పుడూ ఎ సహాయంచేశాడూ! నేనంటే ప్రాణంపెట్టేవాడు. గీసినగిరి దాటేనా కాడు. సహదేవుడికంటేనూ అతడిమీద ప్రేమ నాకు. అలా కొడుకు పోయాక గుండెతరుక్కుపోకండా ఎలా వుండేది?”

దుఃఖమంతా కోపంకింద మారింది.

“దీనంతటికీ మూలకారణం ఆ కర్ణుడు” వురుముతూ మ. అందుకున్నా డతడు — “ఆ దుర్మార్గుడే అభిమన్యుడిధనుస్సు వెన చాటున పిరగ్గొట్టాడు. వాడే అంతమందిచేతా ఆ బాబాయిని అన్యాయంగా చంపించాడు. అప్పుడు జయద్రథుడు దూరంగానే వున్నాడు అయినా అతడిమీదే పడింది పిడుగు. అతణ్ణే అర్జునుడు చంపేశాడు అభిమన్యుడి హత్యకి ప్రతీకారమే కా దని. కుమాళ్ళు ఇద్దరిచావుకీ ఈ కర్ణుడే కారణం. అంచేత కృష్ణా, కండలు కండలు కోసేయ్యాలి కర్ణుణ్ణి. అందాకా శాంతిలేదు నాకు” అంటూ దిగ్గున లేచాడు. “నిన్నా ఇవాళా ఆద్రోహికి తోడ్పడ్డ ద్రోణుణ్ణి తెగయ్యాలి. ఆ పని భీముడు చేస్తాడు. నేను కర్ణున్ని కడముట్టిస్తాను” అని శంఖం

పూరించాడు. ధనుస్సు సారిచాడు. “రథం పోనీ” అని సారథిని హెచ్చరించాడు.

ధర్మరాజురథం బయలుదేరింది. “‘నేనే చంపుతాను కర్ణుణ్ణి’ అంటూ బయలుదేరాడు మీలన్నయ్య” తమ రథంమీదికి వచ్చేసి అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “చూస్తూ పూరుకోకూడదు మనం. పద” అంటూ పగ్గాలు సడిలించాడు. ధర్మరాజురథం వెంట అర్జునుడిరథం పరుగులు పెట్టింది.

“ఐదోనాడు సామ్రాజ్యం వస్తుంది”

క్రోధంతో ముందూ వెనకూ కనపడకండా వెళుతున్నాడు ధర్మరాజు. చల్లని చూపులతో ఎదురుగుండా ప్రత్యక్షమయ్యాడు వ్యాసముని. పాదాభివందనంచేశాడు ధర్మరాజు. “ధర్మమే జయిస్తుంది” దీవిస్తూ నెమ్మదిగా అన్నాడు వ్యాసముని - “ధర్మరాజా, తడబడకు. దేవేంద్రుడిశక్తి అర్జునుణ్ణి చంపడంకోసం సంగ్రహించాడు కర్ణుడు. అది అతడి దగ్గర వుందో, ఆప్రమాదం అసాధ్యమయేది. ఘటోత్కచుడి కాలం తీరిపోయింది. ఈ నెపంమీద కళ్ళుమూశాడతడు. ఇది మీకు మేలే, కాని కీడు కాదు. ఆపదరాకండా దైవం ఇలా రక్షించాడు. అంచేత ధర్మరాజా, తడబడకు. సేనా, సేనాధిపతులూ, రాజులూ, తమ్ముళ్ళూ - యావన్మందినీ కూర్చుకుని యుద్ధంచేయ్యి. నీప్రతాపం ప్రదర్శించు. విచారం విడిచిపెట్టు. ధర్మం ఎక్కడవుంటే అక్కడే జయం వుంటుంది. సర్వశుభాలూ అక్కడే వుంటాయి. ఐదోనాడు సామ్రాజ్యం లక్ష్మి నిన్ను వరిస్తుంది. సందేహం లేదు” అంటూ సముదాయించి అంతర్ధానమయ్యాడు. సావధానుడయ్యాడు ధర్మరాజు.

“ద్రోణుడిముందు కౌరవసేన హూణంచేస్తున్నాడు భీముడు” ధృష్టద్యుముణ్ణి హెచ్చరిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు - “నవవు

సా

ద్రోణ పర్వం

1

ద్రోణుడిపని పట్టించు. అతడి అంతు చూడడానికే అగ్నిలోపుట్టాడు. జంకకు. శిఖండి మొదలైన పాంచాలకుమాళ్ళుని వెంటవేసుకు వెళ్ళు అన్నాడు. ఇంతలో అతడివెంటవచ్చి, నకులసహదేవులూ, ద్రుపదుహారాజూ, విరాటరాజూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ, సాశ్యకీ, కేకయి రాజులూ రెండుపక్కలా సమావేశమయారు.

“మీరు యావన్మందీ వెళ్ళండి” అందరినీ ఆదేశించాడు ధర్మరాజు - “మీనెంట అర్జునుడూ వస్తాడు. ఈరాత్రి మళ్ళికండా చంపే య్యాలి ద్రోణుణ్ణి.”

తమతమ బలాలతో పాండవయోధులు యావన్మందీ బయలుదేరారు. తనసైన్యాలు హెచ్చరిస్తూ దారుణంగా ఎదుర్కొన్నాడు ద్రోణుడు. అద్భుతమనిపించింది అతడి ఉత్సాహం. బ్రహ్మాండమైన సన్నాహంచేశాడు దుర్యోధనుడు.

ఉదయంసించి ఏకటాకీని యుద్ధంచేస్తున్నారు సైనికులు. ఉభయచతులవాళ్ళూ దగవత్తి తూలిపోతున్నారు. అందులో ముఖ్యంగా నీసైనికులు దప్పికతోనూ, నిద్రమత్తుతోనూ కాలు కదపలేని స్థితికి వచ్చారు. యావన్మందీకి ఆ మూడుజాములరాత్రి వెయ్యిరాత్రిళ్ళలా అనిపించింది. కేవలం తమ ధర్మం తాము నిర్వహించడానికి మాత్రం పోరాడుతున్నారు వాళ్ళు. నిద్రమైకంతో దివిటీలనాళ్ళు దివిటీలలో నూనెపోయక కళ్ళు తేలేశారు. మిసుకుమిసుకు మంటున్నాయి దివిటీలు. చీకట్లు పేరుకుంటున్నాయి. కునుకుపాట్లుపడుతూ ఆయుధాలువేస్తున్నారు కొందరు. వాహనాలు ఎటు లాక్కుపోతే అటు పోతున్నారు కొందరు. ఊగుతూ జోగుతూ తమ వాళ్ళనే పొడిచేస్తున్నారు కొందరు. ఇలా అడ్డదిడ్డంగా తయారైన సైన్యాలు పరికించాడు అర్జునుడు.

“యావన్మందీ నిద్రవల్ల అలిసిపోయారు” ఉభయ సేనల్ని అంబోధిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు - “ఈమత్తు వొదిలేదాకా రణస్థలం

లోనే అందరూ నిద్రపోండి. చంద్రోదయమయ్యాక తిరిగి యుద్ధం చేద్దురుగాని ” అన్నాడు.

ఎంతోఅంత సంతోషించారు మన సైనికులు. కర్ణ, దుశ్శాసనుల అనుమతి తీసుకుని ఎక్కడినాళ్ళు అక్కడ విశ్రమించారు. అర్జునుడి ధర్మభావానికి దేవతలూ మెచ్చుకున్నారు.

“అర్జునా, చల్లనితండ్రివి. బతికించావు. దేవతలు నీ కోర్కెలు నెరవేరుస్తారు ” అంటూ ఎన్నోవిధాల అర్జునుణ్ణి దీవించారు కౌరవ సైనికులు. అతణ్ణి పొగుడుతూ హాయిగా నిద్రపోయారు. రతిపావశ్యంతో పడుచుభార్యల స్తనాలమీద వారిగిన భర్తలలాగ యుద్ధంలో అలిసిపోయి ఏనుగుల కుంభస్థలాలమీద వారి నిద్రపోయారు యోధరాతులు గుర్రాలమీదే నిద్రపోయారు. రథాలవాళ్ళు రథాలమీదే నిద్రపోయారు. పదాతులు నేలమీద వాళ్ళువాలాచారు.

చంద్రోదయ మయింది. కలవరేకులికి మెరుగుపెట్టడానికి చేసిన పాదరసం వుండలా వుంది చంద్రబింబం. ఉదయపర్వతంమీద చిగురుగుత్తులతో వున్న కల్పవృక్షంలాగూ వుంది. తూర్పుసముద్రందగ్గిరే ఎర్రటి పగడాలపొదలాగూ వుంది. మెల్లిమెల్లిగా ఉదయించి, అంత కంతకీ అధికమవుతూ ఆకాశం మీదికి వచ్చింది చంద్రబింబం. దశదిశలూ తెల్లవారాయి దాంతో.

అటు పాండవసేనా, ఇటు కౌరవసేనా - ఉభయసేనలూ మేలుకున్నాయి ; యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాయి. దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యులు దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అతణ్ణి ఇంతవాడివీ, అంతవాడివీ, అని పొడాడు. అతడి అస్త్రవీర్యమూ అతడి శౌర్యమూ ఇంతా అంకాదని ఆకాశానికి ఎత్తేశాడు. “ఇంత వాడివి, నీకాలిగోట్టి సరితూగనివాళ్ళని పెద్దచేసుకుని, శిష్యత్వం పక్షపాతంవల్ల

డమూ, వొకపక్క పగ్గాలుపట్టుకోడమూ, దుస్సాధ్యమే అయిపోయింది. గుశ్మాననుడికి. ఇష్టంవచ్చినట్టు రథం ఈడ్చుకుపోయాయి గుర్రాలు.

కర్ణుడూ, భీముడూ గట్టిగట్టి బాణాలతో కొల్లొకన్నా కన్నా దిగి గదతీసి కర్ణుడి రథంమీద బాదాడు భీముడు. కర్ణుడూ గద తీశాడు. భీముడిగద గుండపిండి చేసేశాడు. మరోగదతీసి, కర్ణుడి గద పిప్పిచేసేశాడు భీముడు. తిరిగి భీముడు విసిరినగద వొకచుక్క పక్కన

నిలిచిపోయింది. అదే తిన్నగా వెళ్ళి నారక విశోకుడికితగిలి జెండా కత్తమీద పడింది. దెబ్బతో సాముసిగ్గుపోయాడతడు. జెండాకర్ర విరిగిపోయింది. జెండా కిందపడింది. సింహం కు శాడు భీముడు. కత్తుల్లాటిబాణాలు కర్ణుడిమీద కొట్టాడు. నవ్వుతూ అతడి ఏనుగుతాడుజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ధనుస్సూ నరకేశాడు నిలువునా మండిపోయాడు కర్ణుడు. మరో ధనుస్సుతీశాడు. భీము గుర్రాలు కూలగొట్టేశాడు. అతడి పృష్ఠరక్షకుల్ని ఇద్దరినీ చంపేశాడు. దాంతో పర్వతశిఖరంమీంచి లంఘించే సింహాలాగ రథందూకేసి నకులుడిరథం ఎక్కేశాడు భీముడు.

గురు శిష్యుల ద్వంద్వయుద్ధం

ద్రోణాచార్యులూ, అర్జునుడూ అద్భుతమైన ద్వంద్వయుద్ధం చేశారు. వాల్మీద్దరూ వేసిన బాణాలతో ఆకాశమే అవుడకండా అయిపోయింది. గురువు వేసిన బాణాలన్నీ శిష్యుడు సరికేకేకాదు. శిష్యుడు వేసిన బాణాలు గురువు కొట్టేసేవాడు. ఉభయసేనలూ అది చిత్రంగా చూస్తూనుంచుండి పోయాయి.

ఇంద్రాస్త్రం వేశాడు గురువు. కొట్టేశాడు శిష్యుడు. రాద్రాస్త్రం, త్వష్టాస్త్రం, వాయువ్యాస్త్రం, వారుణాస్త్రం - ఎన్నెన్నో దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు గురువు. అన్నిటికీఅన్ని ప్రత్యాస్త్రాలువేసి

శాడు శిష్యుడు. “గురువునిమించిన శిష్యుడు!” లోలోపల మెచ్చుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు ద్రోణాచార్యులు.

“శివుడే రెండురూపాలతో వచ్చి పోరాడుతున్నట్టుంది నిచ్చెరపోతూ మెచ్చుకున్నారు దేవతలు.

ఉన్నట్టుండి ఆపాశాన బ్రహ్మస్త్రంతీశాడు ద్రోణుడు. మంథ్రపూర్వకంగా విడిచినాగితో సంధించాడు. ~~అదిగాదు~~ వణికింది. సముద్రాలు సంక్షోభించాయి. అగ్నిగాడుపులు వీశాయి. దేవతలు భయభ్రాంతులయారు. ఉభయసేనలూ గడగడలాడాయి.

బ్రహ్మస్త్రం ప్రయోగించాడు ద్రోణుడు. అచలమేరువులా నిలబడ్డాడు అర్జునుడు. ఏదో వేడుకలా చూశాడు దాన్ని. బ్రహ్మస్త్రం బ్రహ్మస్త్రంతోనే చల్లబెట్టేశాడు, అనాయాసంగా. అలా గెలుపూ, వోటమీ లేకండా గురువూ శిష్యుడూ పోరాడారు. దొమ్మియుద్ధజరుగుతోంది కనక పాంచాలసేనమీదికి ద్రోణుడూ, కౌరవసేనమీదికి అర్జునుడూ తప్పుకున్నారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడితో దుశ్శాసనుడు వోడిపోయాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడితో కలబడ్డాడు. నకులసహదేవులు అతడితో కలిశారు. కృతవర్మా, దుర్యోధనుడి తమ్ములు ముగ్గురూ వాళ్ళని అడ్డకున్నారు. దారుణంగా అందుకుంది యుద్ధం. మహారాజా, ఉత్తముల బుద్ధిమంతులూ అయిన ఉభయపక్షాల రాజులూ స్వర్గమే లక్ష పెట్టుకుని యుద్ధం చేశారు. అడ్డమొనల కర్ణీ బాణాలు కానీ, విషం మిన నాలీకాస్త్రాలు కానీ, ఎముకల్లో దూసుకుపోయే వస్తుకాస్త్రాలుకానీ ముళ్ళముళ్ళ కపిశాస్త్రాలుకానీ, ఆవుకొమ్ముతోనూ, ఏనుగు దంతతోనూ చేసినవీ, పూతికంపుకొడుతున్నవీ, వంకరటింకరగా వెళ్ళేవీ ఎలాంటి కుటిలాస్త్రాలు కానీ వొక్కడూ వెయ్యలేదు.

సీముగ్గురు కొడుకులూ, కృతవర్మా - ఈనలుగురూ సకల
సహదేవులతో చెరో ఇద్దరయి పోరాడారు. దుర్యోధనుడూ, సాత్యకి
లూ డ్డారు. సాత్యకి దుర్యోధనులు చిన్ననాటి స్నేహితులు; సహధ్య
కులు. శరీరాలు వేరు కాని మనస్సులు వొకటిగా వుండేవాళ్లు
అప్పుడు. అవన్నీ ఇద్దరూ వొకసారి చెప్పుకున్నారు. “ధర్మం ఎం
ప్పుడైందీ!” అంటూ నొచ్చుకున్నారు. తుదకి వొకరిమీద వ
బాణాలు గుప్పుకున్నారు.

సాత్యకి దుర్యోధనుడివిల్లు విరిచేశాడు. వాడివాడి
నాటించాడు. తగ్గేసి తప్పుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అలసట తీ
మల్చి వెళ్ళి కలం డ్డాడు. సాత్యకిది పై చెయ్యికావడం చూసి, కల్ల
రాజుకి సాయం వెళ్ళాడు. భీముడు అతణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. బాణంమీ
బాణం తగిలించాడు. అవన్నీ ఇట్టే కొట్టేశాడు కర్ణుడు. నవ్వు
భీముడి సారథిని జమాలుమనిపించాడు. అతడి విల్లు నరికేశా
పిడుగులాటి గడతీశాడు భీముడు. తిప్పితిప్పి దబాలున విసిరా
దెబ్బతో గుండయిపోయింది కర్ణుడి రథం. అతడి సారథి రాగున చ
యాడు. అయితే కర్ణుడునూత్రం కాలు కదపలేదు. వరసపెరి
బాణాలు వేస్తూనేవున్నాడు. చతురంగబలాలు మధ్యపడ్డాయి. మత్స
సేన రెచ్చగొట్టి ధర్మరాజు ద్రోణుడినట్టు తరుముకు వెళ్ళాడు.
మధ్యాహ్నమయింది.

“ద్రోణుడు సాంచాలనేన పాతేస్తున్నాడు” సకలసహదేవులూ,
ముడూ ధర్మనుడినిక్క కేకలువేశారు - “ఎలా అయినా ఈ కారిననేన
సల్పేయ్యి నవ్వు. అక్కడినేనే చాలు మనది, ద్రోణుడినీ పట్టడా
కి” అంటూ ముగ్గురూ ద్రోణుడికేసి రథాలు పరుగెత్తించారు. ఎంత
సవచ్చినా అంతనేనా అంతంచేసేస్తున్నాడు ఆచార్యులు, అదిలివో
న్న సింహంలాగ.

ధర్మరాజు, భీముడూ, సకులసహదేవులూ వొకదగ్గర చేరా.
తమలో తాము ఇలా అనుకున్నారు: “భయంకరంగా పేటేగిపో
న్నాడు ఇవాళ ద్రోణుడు. ఏనుగులు చంపేస్తున్నాడు. గుర్రా
కూల్చేస్తున్నాడు. రథాలు విరిచేస్తున్నాడు. పదాతుల్ని చంపే
స్తాడు. రక్తంలో ముంచెత్తుతున్నాడు. యోధుల కండలు చెక్కి
స్తున్నాడు. తుడకి మసల్చి వూడ్చేస్తాడు. ఇతణ్ణి నిలవరించడం ఎ
డికి సాధ్యంకాదు. ఈకవు అని ధర్మం విచారిస్తున్నాడు. ముందు
తెగించకండా వూరుకుంటున్నాడు. తప్పుకుంటున్నాడు. ఏందారి

దూరంనించే వాళ్ళనైఖరి కనిపెట్టేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. చర
చరా అక్కడికే రథం తోలుకుపోయి అన్నాడు: “యుద్ధంలో
దేవతలూ దానవులూ ఎవ్వరైనా సరే, ఈమహాత్ముణ్ణి గెలవలేరు.
దీనికి వొకటే ఉపాయముంది మందు. చెపుతాను వినండి. ‘కొడుగు
చచ్చిపోయాడు’ అని వింటే ఆయుధాలు వొదిలేస్తాడతడు. కొయ్య
బారిపోతాడు. అదిగో అప్పుడూ అతణ్ణి చంపేయ్యవచ్చు. ఇ
తప్పితే మరో ఉపాయం, లేదు. అంచేత ‘అశ్వత్థామ చచ్చాడు
అని ఎవరైనా అతడితో చెప్పాలి ఇప్పుడు. కనుచూపుమేర కనప
కండా ఆశ్చర్యం యుద్ధంచేస్తున్నాడు అశ్వత్థామ. అతడు వున్నదీ లేన
అవగతం కావడం అసాధ్యం ద్రోణుడికి.”

అక్కడివాళ్ళంతా బాగుందంటే బాగుందన్నారు. ఒక్క
నుడుమాత్రం వొప్పుకోలేదు. తటపటాయిస్తూ ధర్మసందేహ
పడిపోయాడు ధర్మరాజు.

ఇంతలో మాలవరాజు ఇంద్రవర్ణ పట్టపుటేనుగు గదతో బా
చంపేశాడు భీముడు. దానిపేరు అశ్వత్థామ. ఆ మిషపెట్టి భీము
ద్రోణుడి దగ్గరికి పరిగెత్తాడు. “అశ్వత్థామ చచ్చిపోయాడు” అ
గట్టిగా అరిచాడు.

తుభ్యిపడ్డాడు ద్రోణుడు. గుండె జల్లుమని చెదిరిపోయింది. అంతే అంతలోనే ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. కొడుకు అస్త్రనీర్యమూ, ప్రామధ్యాలూ తలుచుకున్నాడు. భీముడినూట పెడచెవినిపెట్టాడు. నంతేకండా ధృష్టద్యుమ్నుడితో పోరాడాడు. విదుషూ విరామం కండా వేలువేలు బాణాలు గుప్పించాడు. అడ్డువచ్చిన పాతిమంది మంచాలం రథికుల్ని పాతేశాడు. మస్యదేశంసేనలో వుండి ఐగు సేనల రథాలూ, పదివేల సేనలూ, పదివేల గుర్రాలూ కూర్చే గాడు. సూటిగా రాజులమీదికి పరిగెత్తాడు.

అప్పుడు విశ్వమిత్రుడూ, జమదగ్నీ, భరద్వాజుడూ, కశ్యపుడూ, వసిష్ఠుడూ, మొదలైన మునులు ద్రోణుడి దగ్గికి వచ్చారు. “ద్రోణాచార్యా, నువ్వు బ్రాహ్మణివి. వేదాలూ, వేదాంగాలూ తెలిసినవాడివి. యుద్ధం ధర్మంకాదు నీకు. ఇంతవరకూ చేసిందేదో చేశావు. కాలం తీరిపోయింది. ఇక యుద్ధం చాలించడం మంచిది. మామాట విను. ఆయుధాలు వొదిలెయ్యి. శాంతి పొందు” అని అంతర్ధాన మయారు.

మునులమాటలూ, భీముడి పలుకులూ ఊహించుకున్నాడు ద్రోణుడు. తలెత్తి చూసేసరికి ఎదురుగుండా ధృష్టద్యుమ్నుడు కనిపించాడు. మనసు చలించింది. దుఃఖం పొచ్చుకువచ్చింది. కొడుకు జీవంగా చచ్చాడో బతికే ఉన్నాడో? ధర్మరాజువల్ల నీకం తెలుస్తుంది అంటూ అతణ్ణే అడిగాడు.

అశ్వత్థామ చచ్చాడు ఏనుగు

“ప్రాణం రక్షించుకోవలసినచ్చిప్పుడు అబద్ధమూడే నీవు లేదు” ధర్మరాజుని తొందరచేస్తూ ప్రబోధించాడు శ్రీకృష్ణుడు. “ఇదిగో ఈ అపరాధం ద్రోణుడు యుద్ధంచేస్తే వాణ్ణి పట్టుకునా మీ

అదు మనసేన. ఇందులో విసరంత అబద్ధంలేదు, నమ్ము. మమ్మల్ని ఇతడిపాలు చేసియ్యకు. కాపాడు అనూ, 'అశ్వద్ధామ చచ్చాడు అను' అంటూ ముందుకి తోశాడు.

“ఇందాక కృష్ణుడు చెప్పినప్పుడే నామనస్సులో వుంది ఆమాట! అన్నగారికి వొత్తిచెప్పాడు భీముడు — “ఇంతలో ఇంద్రవర్ణ ఏనుగు అశ్వత్థామ నాచేత చచ్చింది. అది నెపంపెట్టి ‘అశ్వత్థామ’ అని చెప్పాను. గతుక్కుమనిపోయి, అంతలోన జల్లుకున్నా డాయ... నామాట నమ్మలేదు. అందుకని నిన్ను అడుగుతున్నాడు. నీమేలు కోసమే చెపుతున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. కాదనకు. అశ్వత్థామ చచ్చాడను. నీమాట నమ్ముతా డతడు. నమ్మి, యుద్ధంచెయ్యడానికి చెయ్యాడక చెడతాడు” అన్నాడు.

తమ్ముడిమాటా, కృష్ణుడిమాటా గుండెల్లో పట్టింది ధర్మరాజుకి. అసలు అది అలాగే జరగవలసినీ వుంది. అంచేత తలవూపాడు ధర్మరాజు. యుద్ధం గెలవాలన్న తమకం అబద్ధమన్న భయం తగ్గించింది. దాంతో అనుమానం వొదిలేశా డతడు.

“అశ్వద్ధామ చచ్చాడు” స్పష్టంగా వొత్తి ద్రోణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు. తరవాత “ఏనుగు” అని మెల్లిగా అన్నాడు, ద్రోణుడికి వినపడకండా.

మహారాజా, ఆశ్చర్యం అంతవరకూ నేలకి బెత్తెడు ఎత్తుగా నడుస్తూవుండే ద్రోణుడి రథచక్రాలు యుద్ధంలో అపజయం సూచిస్తూ చప్పున నేలకి తాగుతూ నడిచాయి. దాంతోనే అనుకున్నాడు ద్రోణుడు పాండవులికి తాను ద్రోహం చేశాననీ; అందుకనే మునీశ్వర్లు అలా చెప్పారనీ. అలా కాకపోతే ఈ అపశకున మేమిటి?

అగ్నిజ్వాలలాటి మో
బాణం ధనుస్సుకి తొడిగాడు. గూఢకట్టి సూర్యబింబం ఎ
టుంది మధ్య, అదిగో అలా అవుపడింది చక్రాకారంగావున్న ధ
మధ్య బాణం. ఆ ఉగ్రబాణం చూసి, ద్రోణుడికాలం తీపోయి
వొణికిపోయారు సైనికులు.

యుద్ధానికి మనస్సువొప్పడంతేదు ద్రోణుడికి. అయినా సహ
శ్శాలికనక శత్రువు ఎదుగుకుండా రోషంచూపిస్తూవుంటే సహం.
పోయాడతడు. ధనుస్సుని దివ్యాస్త్రాలు సంధించాడు. అయితే అవి
మాట వినలేదు. అంగిరసుడిచ్చిన ధనుస్సుతీశాడు. గట్టిగట్టి బాణ
ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద వేశాడు. అతడు వేసిన బాణాలు నరికేశాడు. ఆ
ధనుస్సువిరిచేశాడు. మరోవిల్లు అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.
ద్రోణుడిగుండెలమీద దారుణమైన బాణాలు తగిలించాడు. ఒక్కొక్క
జవాలుమన్నాడు ద్రోణుడు. ఆ ఉత్తరక్షణంలో జల్లుకున్నాడు.
ల్పాటిబాణం వేసి మళ్ళీ ద్యుమ్నుడిధనుస్సు నరికేశాడు. అశుడి గ
మీదికి రథంపురికించాడు. నొగానొగా రాపాడించాడు. ద్రోణుడి ఎ
గుర్రాలు, ధృష్టద్యుమ్నుడి సారాశవర్ణంగుర్రాలతో కలిసి మెరు
మేఘాల్లా అవుకించాయి ధృష్టద్యుమ్నుడి రథంకట్టూ, వక్రంకట్టూ, ఇ
సుకిట్టూ తెగగొట్టేశాడు ద్రోణుడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ప్రమా

ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోయాడు ..

గించాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి రథంనించి
తనరథం తప్పించాడు. ప్రళయముడిలా అయిపోయాడు ధృష్ట
ద్యుమ్నుడు. కత్తి, డాలూ ఎత్తి ద్రోణుడిమీద వాలాడు, పాం.
మీద వాలిన గరుత్మంతుడిలాగ. ద్రోణుణ్ణి తుదిదెబ్బ కొట్టేద్దామనే
అతడు అలా పురికాడు. క తీడాలు, ఉద్రాప్తమూ, ఆదిర్థమూ,
ఆప్లూమూ, ప్రవృత్తమూ, పరివృత్తమూ, నివృత్తమూ, సంపాతమూ,
సముదీర్ణమూ, భారతమూ, కాళికమూ, సాత్యమూ మొదలైన
ఇరవై కత్తిదాల్లతో అద్భుతంగా విజృంభించాడు.

గబగబా జానెడేసిపోడవు బాణాలు వేలువేలు గుప్పించాడు
ద్రోణుడు. శత్రువు నగ్గిరసావచ్చి, మీదపడ్డప్పుడు, మరోఆయుధం
ఉపయోగించడానికి వీలులేనప్పుడు వేయవలసిన బాణా లవి. ఈ జేనె
డేసి బాణాలు ద్రోణుడిదగ్గిరా, కృపాచార్యులదగ్గిరా, అశ్వత్థామదగ్గిరా,
కర్ణుడిదగ్గిరా, అర్జునుడిదగ్గిరా, ప్రద్యుమ్నుడిదగ్గిరా, సాత్యకిదగ్గిరా,
మాత్రమే వున్నాయి. అభిమన్యుడిదగ్గిరా వుండేవి. అంతే. మరెవరి
దగ్గిరా లేవు.

అలా జానెడేసి బాణాలు కొట్టి ధృష్టద్యుమ్నుడి డాలూ, కత్తి
కొట్టేశాడు ద్రోణుడు. అతడు మీదికి రాకండా తరిమేశాడు. ఘోర
మైన బాణ మొకటి ధనుస్సుకి తొడిగి, అతడి కంఠానికి గురిపెట్టాడు.

... పగళ్ళూ, వొకరాత్రీ, అయిన
రోజు ఇరవై గడియలూ యుద్ధంచేశాడు ద్రోణాచార్యులు. ఇరవై వేల
మందిని హతవార్చాడు. మహారణ్యం మండబెట్టి చల్లారపోయిన
మహాగ్నిహోత్రంలాగ పండవసేన వీనుగుపెంటచేసి పూరుగన్నాడు.
యుద్ధంమీద మరి మనసులేదు. శాంతిపొందిన చిత్తంతో భగవంతుని
దిక్కు చూశాడు.

“ఓకణ్ణా! ఓకృపా! ఓదుర్యోధనా! విసాడి” అంటూ గొంతెత్తి
పిలిచాడు — “నాచేతనయినంత నేను చేశాను. ఇక సిద్ధింతగా సగతికి
పోవాలని, ధనుస్సు బాణాలు వొదిలేస్తున్నాను. ఇటుపైని తేలికపాటి
లతో మీపని మీరు చూసుకోండి” అని ధనుస్సు, బాణాలూ
పడేశాడు. అస్త్రసన్యాసంచేసి రథంమీద చదికిబడిపోయాడు. సమీ
లితనేత్రాలతో పరిపూర్ణమైన యోగసమాధిలో కూచున్నాడు.

కత్తిపట్టుకుని పాదచారిగా పరిగెత్తుకు వచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్న
మ్ముడు. అప్పటికే ప్రాణాలు వొదిలేశాడు ద్రోణాచార్యుడు. తేజ
శ్వరీరంతో పైకిపోయి పరమస్థానం చేరుకున్నాడు. ఆ పుణ్యచూడుడి
తేజశ్వరీరం నేను చూశాను. కృష్ణుడు చూశాడు. అర్జునుడూ,
ధర్మరాజూ, కృపాచార్యులూ చూశారు. మా అయిదుగురిం తప్ప
మరెవ్వరూ చూడలేదు. దేవతలుచూసి సంతోషించారు.

మహారాజా, నీ దురాలోచనవిల్ల అంతా
 తెగిపోయాడు. ఆయన పడిపోవడంతోనే ఇంకేముంది, పాండవసేనలు
 మరింత ప్రేరేపింపబడ్డాయి. బెదిరిపోయి, చెదిరిపోయి, కౌరవసేనలు
 కకాపికలయిపోయాయి. మొహాలు దించుకున్నారు మనయోధులు.
 దిగాలుమనిపోయి, వాళ్ళతోకూడా వెనక్కి తిరిగారు నీకుమాళ్ళు.
 గుర్రాలూ, ఏనుగులూ ముందుపెట్టుకు నడుస్తూ దుర్యోధనుడూ,
 దుశ్శాసనుడూ, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, శల్యుడూ
 ఉసూరు ఉసూరుమన్నారు.

“ ఎంతపనయిపోయిందీ ! ”

“ ఇంకేముంది ? ”

“ ఏమిటి దా రిక ? ”

“ ఏంచెయ్యడం ? ”

“ దీనికి అంతమెక్కడ ? ”

ఇలా అనుకుంటూ, తిరిగి తిరిగి చూస్తూ వెనక్కి మళ్ళారు.
 “ ఆగండి ఆగండి ” అని వొకళ్ళని వొకళ్ళు పిలుచుకుంటూ, తల
 పాగాలైనా సర్దుకోకండా చెట్టో పట్టయి పరిగెత్తారు పదాతులు.

అంతకిముందే మరోదిక్కు యుద్ధంచేస్తున్నాడు అశ్వత్థామ.
 ఈసేన ఇలా వెనక్కి పరిగెత్తడం చూశాడు. “ ఏమిటి ? ”

డము, అశ్వత్థామచచ్చాడని భీముడు అబద్ధమాడడమూ, అదినమ్మక
ద్రోణుడు ధర్మరాజుని అడగడమూ, భీముడు అశ్వత్థామ అనే ఏనుగు
చంపిన మిషమీద ధర్మరాజు అశ్వత్థామ చచ్చాడని చెప్పడమూ,
ద్రోణుడు అస్త్రసన్యాసం చేయడమూ, ఆయన యోగనిష్ఠలో వున్న
ప్పుడు ధర్మరాజూ అర్జునుడూ వద్దవద్దూ అంటూన్నా ధృష్టద్యుముడు
జుట్టు పట్టి తల నరకడమూ - అన్నీ పూసగుచ్చినట్టు చెప్పాడతడు.
“ఇదిగో ఇంచేతే నీనలు తిరిగి పరిగెడుతున్నాయి. మేమూ నడుంలు
విరిగి, దిగాలుమనిపోయాం. ఏనుగు పేరుమీద ఇంతపని జరిగిందంటే
ఇది కృష్ణుడు చేసిన కపటోపాయం కాని మరొకటి కాదు” అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : దివ్యాస్త్రాలు తెలిసిన అసహాయశూరుడు అశ్వ
త్థామ. శ్రీరాముడితో సమానమైనవాడతడు. ధృష్టద్యుముడు
తండ్రిగల నరికేశాడంటే విని వూరుకున్నాడూ? మనవాళ్ళలాగే
విచారిస్తూ కూచున్నాడా, కూలిపోయి? మండిపడి దండెత్తాడా?
ధృష్టద్యుముణ్ణి చంపడంకోసమే అతణ్ణి కన్నాడు ద్రోణాచార్యులు.
పరశురాముడిదగ్గర తానునేర్చిన అస్త్రవిద్య యావత్తూ అతడికి
నేర్పాడు. అలాంటి తండ్రిని ద్రుపదుడి కొడుకు అంతపని చేస్తే ఏం
చేశాడో అశ్వత్థామ?

ర్యుడు, నరహంతకుడు ధర్మరాజు. యుద్ధంలో...
 ఏదో వాకటి తప్పదు. అయితే వోడిపోవడంకంటే చావే నయం.
 యుద్ధంలో న్యాయమైనచావు బాధించదు. అసలు అలాంటిచావే
 ఉత్తమమయిందన్నారు పండితులు. నాతండ్రి వీరలోకానికి వెళ్ళాడు.
 సందేహం లేదు. దానికోసం విచారం లేదు నాకు. ఒక పగవాడు అంతటి
 వాడి జుట్టుపట్టి తల నరికాడు. ఇదే వెయ్యి శూలాలతో పొడిచినట్టు
 బాధపెడుతోంది నన్ను. నాబొందెలో ప్రాణముండగానే, దిక్కు
 లేనట్టు నా తండ్రి జుట్టుపట్టి తల నరికా దొకడు! నా దివ్యాస్త్రాలూ,
 నా బాహుబలమూ కాలబూడిచానికా అంటా! నేనులేననుకునే ఈ ఘోరం
 తలపెట్టాడా ధృష్టద్యుమ్నుడు? దీని ఫలం త్వరలోనే అనుభవిస్తాను.
 అబద్ధాలకోరు, ధర్మద్రోహి ధర్మరాజు. కపటంచేసి గురువుని అన్యాయం
 సన్యాసం చేయించాడు. భూదేవి అతడి రక్తం తాగుతుంది.

“దుర్యోధనమహారాజా! ప్రతిజ్ఞచేసి చెపుతున్నాను. పాంచా
 లంవాళ్ళని యావన్నందినీ హతవార్చకండా నేను బతికివుంటే శత్రు
 తప్పినవాణ్ణివుతాను. దుష్టాత్ముణ్ణి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి తప్పకండా సంహరిస్తాను.
 ఇహలోకంలో శత్రుభయమూ, పరలోకంలో పాపభయమూ
 లేకండా వుండడానికే కుమాళ్ళని కంటారు తండ్రులు. కాని మేగువు
 లాంటి కుమారణ్ణి, శిష్యుణ్ణి, నేను వుంటూండగానే నాతండ్రి దిక్కు

“అడివిలో ముక్కు-మూసుకున్న మునిలా చెపుతున్నావు రా నీతి!” కస్సుమంటూ అన్నాడు భీముడు — “చంపడానికే యుద్ధానికి దిగాం. చంపకూడదు అంటే ఎలాగ? సభలో ద్రౌపదిని అన్ని పాట్లు పెట్టినవాళ్ళని ఏంచేసినా పాపంలేదు. శత్రువులు మనమీద వచ్చినా తున్నారు. మేం కళవిశపడుతున్నప్పుడే కాలినపుండుమీద కారంచల్లు తున్నావు. ఏమనాలి నిన్ను! కురువీరులు నన్ను ఎరుగుదురు. నేనూ నాళ్ళ చేవకొంత ఎరుగుదును. బాణాలతోనో, పరిఘలతోనో, చివరికి సింహిగుద్దులతోనో వాళ్ళని బాదేస్తాను కాని వొదలను” అన్నాడు.

“అసలు అతణ్ణి చంపడంకోసమే అగ్నిగుండంలో పుట్టాను” అర్జునుణ్ణి ఆక్షేపిస్తూ అందుకున్నాడు ధృష్టద్యుముడు — “బలంలేని అశ్వుల పక్షుల్లాటి. పైసికులమీద దివ్యాస్త్రాలువేసి, వేలకువేలు చంపే శాడు ద్రోణుడు, అధర్మంగా. అతడు బ్రాహ్మణుకాడు సరికదా, క్షత్రియధర్మమైనా సరిగా పాటించలేదు. ఆలోచించకండా అనేస్తున్నావు నన్ను. తండ్రిన్నే హితుణ్ణి భగదత్తుణ్ణి, తాత భిష్ముణ్ణి నువ్వుచంపేశావు. అలానే నేనూ ద్రోణుణ్ణి చంపాను. నీది పుణ్యమూ, నాది పాపమూనా! వంశగతమైన విరోధంకూడానూ మాది. ద్రౌపది మొహం చూసీ, ఆ మొఖొడుకుల మొహం చూసీ, నువ్వన్నదంతా సహిస్తున్నాను, ఏనుగు తనమీద నిచ్చిన సహించినట్టు. ధర్మరాజు బొంకనూ తీదు, నేను ధర్మం తప్పనూలేదు. ఎందుకూ అనవసరంగా అభాండాలు వేస్తావు? శిష్యువంచకుడయి నీద్రోణుడు తన పాపంవల్ల తానే చచ్చాడు. అనంతా వొదిలెయ్యి. శత్రువు ముంచుకొస్తున్నాడు. లే, యుద్ధం చెయ్యి. గెలుపు నీచేతిలో వుంది” అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : రుషిలాంటివాడు ద్రోణాచార్యులు. అతణ్ణి అంతపనిచేసి, పైగా అలా కూశాడూ దుష్టు ధృష్టద్యుముడు! అక్కడివాళ్ళంతా వింటూ వూరుకున్నారా?

సంజయుడు : ఇంతింతగుడ్లుచేసి చూశాడు అర్జునుడు. బొట బొటా కన్నీళ్ళుకార్చాడు. “ఎందుకీ రోతమాటలు” అని నిట్టూర్పులు విడిచాడు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ వాళ్ళూ తలలు వొంచుకున్నారు. ఒక్కరూ పల్లెత్తు మాటాడలేదు.

“నీ నాలిక చీలికలయిపోదేం?” అంటూ సాత్యకిమాత్రం వురిచూడు — “నీతల చెక్కలయిపోదేం? గురువుని అవమానించావు. పైగా నోటికివచ్చినట్టు కూస్తున్నావు. ఈరాజుదగ్గర కనక బతికిపోయావు మళ్ళీ మాట్లాడేవో, చూడు. నీనోరు పగలగొడతాను.

“అర్జునుడు చంపాడంటున్నావు భీష్ముణ్ణి. తనతట్టు కళ్ళెత్తి చూడనన్నా చూడని భీష్ముణ్ణి నీతమ్ముడు శిఖండే చంపాడు. నువ్వు సీతమ్ముడూ పాలవంటి పాంచాలకులంలో తప్పబుట్టారు. ఇటువీడు తరాలూ, అటు ఏడుతరాలూ నరకంలో తోశారు” అన్నాడు.

— “గులివిందగింజ తనకింది నలుపు గుర్తించదట!” తోక తొక్కిన పాంలా లేచాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు — “ఇంకొకడు చెయ్యినరి కేసిన భూరిశ్రవుడి తల నరికెమ్మడం వీరత్వమా? వివేకమా? అతడు నీరొమ్ము తొక్కినప్పుడు కిక్కురమనలేక పోయావు. ద్రోణుణ్ణి ఎన్ని సార్లు ఎన్ని చెరువులనీళ్ళు తాగించలేదు నేను! నీలాగ చిత్తయి వెళ్లి కిలబడ్డానా? తప్పుడు కూతలు కూసి నన్ను మండించకు. తల పగల గొడతాను. అదిగో శత్రువు తరుముకు వస్తున్నాడు. పద. ముందు యుద్ధం చేద్దాం” అన్నాడు.

అగ్గిమీద గుగ్గిలంలా భగ్గుమన్నాడు సాత్యకి. ధనుస్సు రథం మీద పెట్టేశాడు. “మాటలికి మంటయితే దెబ్బలతో దిగదీస్తాను” అంటూ గదపట్టుకుని కిందికి గెంతాడు. కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే భీముడు చప్పునవచ్చి సాత్యకిని సందిటలో పట్టుకున్నాడు. అంత భీముణ్ణి పదడుగులు ఈడ్చుకుపోయాడు సాత్యకి.

“సాత్యకి, శాంతించు” రథందిగి పరిగెత్తుకువచ్చి సముదాయించాడు సహదేవుడు- “వృష్ణులూ, అంధకులూ పాంచాలంవాళ్ళూ- వీళ్ళనిమించిన బంధువులు మాకులేరు. అలాగే వృష్ణులికీ, అంధకులికీ, ముఖ్యంగా శ్రీకృష్ణుడికి మమ్మల్నిమించిన బంధువులులేరు. పాంచాలంవాళ్ళకిన్నీ వృష్ణి, అంధకులవంటి బంధువులు కంచుకాగడాలతో వెదికినా ఎక్కడా కనిపించరు. అంచేత మీరూ మేమూ ఎలాంటి బంధువులమో ఈ ధృష్టద్యుమ్నుడూ మీరూ పరస్పరం అలాంటి బంధువులే. అయినప్పుడు మీలోమీరు తగువులాడడం తగనిపని. కోపం విడిచిపెట్టు” అన్నాడు.

“పట్టుకోకు, వొదిలెయ్యి” భీముడితో అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు - “నాచేత కాని నీచేత ఆగడు. చెయ్యిలేని భూరిశ్రవుడు అనుకుంటున్నాడేమో! మిడిసిపడుతున్నాడు.”

భీయుడిసందెట్లో పెనగులాడుతూ తాచుపాలూ బుసకొట్లాడు సాత్యకి. మించివచ్చిందంటూ శ్రీకృష్ణుడు సాత్యకినీ, ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ ఎంతోప్రయత్నంమీద శాంతపరిచారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : తరవాత ?

సంజయుడు : భేరీలూ, మద్దెళ్ళూ, శంఖాలూ బ్రహ్మాండంగా మోగిస్తూ పాండవసేనమీద కలబడింది కౌరవసేన. రెండూ రెండు సముద్రాలు డీకొన్నట్టు డీకొన్నాయి. ద్రోణుణ్ణి చంపేశామన్న పొగరుతో పాండవసేనా, అశ్వత్థామ వున్నాడన్న దిలాసతో కౌరవసేనా మహోద్రేకంతో పోరాడాయి.

నారాయణాస్త్రం

“అబద్ధమాడి బతుకుదా మనుకున్నాడు ధర్మరాజు. అతడిసేన ఎలా బుగ్గిలో కలిసిపోతుందో, ఎలా పుంజాలుతెంపుకు పారిపోతుందో ఇప్పుడు కళ్ళారా చూడు” అంటూ నారాయణాస్త్రం ప్రయోగించాడు

614 వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

అశ్వత్థామ. మహారాజా, ఏం చెప్పనూ, తలుచుకుంటే ఇప్పుడు గుండెలు జారిపోతున్నాయి. భూచక్రం యావత్తూ గిరిగిరా తిరిగి పోయింది. సూర్యుడు మాసిపోయినట్టు అయిపోయాడు. దిక్కులు వణికాయి. ఆకాశం గడగడలాడింది. పర్వతాలు పూగిపోయాయి. సముద్రాలు అల్లకల్లోలమయాయి. పిడుగులు ఘోరంగా గర్జించాయి.

అడ్డూ, ఆపూలేని ఆమహాస్త్రం మండలమూ, అర్థచంద్రమూ, భల్లమూ, నారాచమూ, క్షురమూ మొదలైన రకరకాలబాణాల రూపం ధరించి, భయంకరమైన మంటలుకక్కుతూ పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తింది. సేనసేనంతా వొక్కపాయలా ముట్టడించింది. తెగించి ఆ సైనికులు రకరకాలబాణాలు వేసి మళ్ళించబోయారు. అగ్గిసముద్రంలా మరింత పొంగిందది. భూమి ఆకాశమూ మధ్యభాగమంతా భయంకరమైన మంటలతో నిండిపోయింది. ఎదురుతిరిగినంతమేరా గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, పదాతులూ, రథాలూ మచ్చుకి లేకండా హత వారుస్తూ ముందుకి సాగింది. అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుని పరుగులు పెట్టింది పాండవసేన. చూస్తూ వూరుకున్నాడు అర్జునుడు.

“ధృష్టద్యుమ్నా!” భయభ్రాంతు డయిపోయి, కృష్ణుడూ అర్జునుడూ వినేట్టు అన్నాడు ధర్మరాజు — “పాంచాలసేనతో ఎక్కడికైనా పారిపో నువ్వు. సాత్యకీ! యాదవసేనతో నువ్వు పారిపో తక్కినవాళ్ళు యావన్నండీ పారిపోండి. తప్పించుకోండి. బతికిపోండి. అందరూ వినండి. నేను తమ్ముళ్ళతో అగ్గిలో పడతాను. అర్జునుడి అభిలాష తీరుతుంది. ధర్మాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుడు తనకితోచింది తాన చేస్తాడు. భయంకరమైన భీష్మసముద్రమూ, ద్రోణసాగరమూ దాటేశాను. గోష్పాదమంత అశ్వత్థామ గుమ్మిలో ములిగిపోతాను. దుర్యోధనుడి కోరికే నెరవేరనీ.

“ఆవున, అన్నెమూ పున్నెమూ ఎరుగడు ఆచార్యుడు!

ద్రౌపదిని సభలో అన్ని పాట్లు పెట్టినప్పుడు ఏంచేశాడు గురువు! ఆ వె
ధర్మం చెప్పండంటే తండ్రి కొడుకూ నోరు మెదపలేదు. మమ్మల్ని
దుర్యోధనమహారాజు అడవులపాలు చేస్తూ వుంటే చూస్తూ వూరుక
న్నాడు. పదిమందినీ కూర్చి, ముక్కుపచ్చలారని అభిమన్యుణ్ణి అన్నా
యంగా చంపేశాడు. మంచి విషమసంధిలో దుర్యోధనుడికి అభేద్య
కవచం తొడిగి అర్జునుడి మీదికి పంపాడు. కొంచెం మించిపోతే అగ్గిలో
దూకి చచ్చేవాడు అర్జునుడు. అతడికి సహాయమన్నా చెయ్యనియ్యకండా
అడ్డేశాడు మనల్ని. అంత శిష్యవాత్సల్యం మామీద! అలాంటి 'గురు
దేవుడు' చచ్చిపోయాడు! కనక నావాళ్ళు అస్త్రమరణంపొందాలి. నేను
అగ్గిలో హతవై పోవాలి!" అన్నాడు, ఆవేశంతో అలిసిపోతూ.

ధర్మరాజుమాటలు విని తడబడిపోయాడు శ్రీకృష్ణుడు. "పై ని
కులారా!" పెద్దగొంతుకతో ఎత్తుకున్నాడు - "ఆయుధాలు వొడి
లెయ్యండి! గుర్రాలమీంచి, ఏనుగులమీంచి, రథాలమీంచి దిగి
పోండి! నిరాయుధులయి, నేలమీద నుంచున్న వాళ్ళని ఏమీచెయ్యదు
నారాయణాస్త్రం. దీన్ని ఇచ్చిన మహాత్ముడు ఇదే నియమం
పెట్టాడు" అన్నాడు.

కృష్ణుడిమాటమీద యావన్మందిసై నికులూ ఆయుధాలుపడేసి,
వాహనాలు దిగబోయారు.

"వద్దూ" గద్దిస్తూ అరిచాడు భీముడు - "పౌరుషం మంట
గలపకండి. ఆయుధాలు వొడలకండి. వాహనాలు దిగకండి. నామహా
స్త్రాలతోనూ, గదాదండంతోనూ అశ్వత్థామ మహాస్త్రం హతవా
రుస్తాను" అంటూ శంఖం పూరించాడు. పేద్ద సింహనాదంచేశాడు.
అశ్వత్థామమీదికి రథంపరిగెత్తించాడు.

అదిలిస్తూ, నారాయణాస్త్రం భీముడిమీదికి రెచ్చగొట్టాడు
అశ్వత్థామ. అగ్ని శిఖిల్లాటి బాణాలు ఎన్నో అన్ని భీముడిరథం చుట్టు

1908

ముట్టాయి. అక్కడవున్న యోధులు యావన్మందీ ఆయుధాలు వొదిలేశారు. వాహనాలు దిగేశారు. పదాతులు ఆయుధాలు పడేశారు. వాళ్ళని ఎవళ్ళనీ బాధించలేదు నారాయణాస్త్రం. భీముడిమీదికే భయంకరంగా నాలికలు చాచింది.

భీముడి రక్షణకోసం అర్జునుడు చప్పున వారుణాస్త్రం వేశాడు. కొంచెం చల్లబడింది వేడి. మరింత ప్రజ్వలింపజేశాడు అశ్వత్థామ. కార్చిచ్చులాగ భుగభుగలాడింది నారాయణాస్త్రం. సూర్యమండలం చొచ్చిన అగ్నిహోత్రుడిలాగా, అగ్నిలో చొచ్చిన సూర్యుడిలాగా నారాయణాస్త్రం మంటల్లో అవుపించాడు భీముడు. హాహాకారాలు చేశాయి సైన్యాలు. ధర్మరాజూ మొదలైన పాండవులికి కరచరణాలాడలేదు. మంటల్లో మాడిపోయేవాడే భీముడు. అయితే అర్జునుడి వారుణాస్త్రమే రవంత రక్షరేకగా కాపాడింది.

శ్రీకృష్ణుడు చప్పున రథం దిగాడు. ఆయుధాలు పడేసి అతడి వెంట అర్జునుడూ దిగాడు. ఇద్దరూ భీముడిదగ్గరికి పరిగెత్తారు. భీముణ్ణి రథంమీంచి కిందికిలాగారు. బిర్రబిగిసి పెనగులాడాడు భీముడు.

“నామాట విను” కిందికిలాగుతూ అన్నాడు కృష్ణుడు - “ఈ మహాస్త్రం మల్గించడానికి ఎవ్వడికీ తరంకాదు. ఏమాత్రం వీలైనా వూరుకుంటామా మేం? దిగు, రథం దిగు” అంటూ తొందర చేసేశాడు. అర్జునుడూ కృష్ణుడికి తోడ్పడ్డాడు. ఇద్దరూ ఎలాఅయితేనేం అతడిచేతి ఆయుధాలు లాక్కుని పడేశారు. ఎంతో బలవంతంమీద రథం దించేశారు.

దాంతో చల్లబడి వూరుకుంది నారాయణాస్త్రం. అప్పుడ మళ్ళీ కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే పాండవసైనికులు యావన్మందీ ఆయుధాలు పట్టుకున్నారు. వాహనాలెక్కారు. కారవులమీదికి యుగాని కాలుదువ్వారు. ధణధణధణ రణదుందుభులు మోగించారు.

“చూస్తావేం? మళ్ళీ నారాయణాస్త్రం ప్రయోగించు” అశ్వత్థామని పురెక్కించాడు దుర్యోధనుడు. “మళ్ళీ ప్రయోగిస్తే మన మీదికే వస్తుంది” ఉసూరుమంటూ అన్నాడు అశ్వత్థామ - “వొక్కి నార మాత్రమే ప్రయోగించా లిది. మాతండ్రికి ప్రసాదించినప్పుడు అదే ఆజ్ఞాపించాడు నారాయణమూర్తి. చావూ, వోడిపోవడమూ రెండూ వొకటే. అంచేత చంపడానికి ఒడులు వోడించి వూరుకుంది నారాయణాస్త్రం. కృష్ణుడు పన్నిన ఉపాయ మిది. పాండవుల్ని ఒత్తికించేశా డతడు. మనం చేసేదేమీలే దిప్పుడు.”

ధృతరాష్ట్రుడు : చంపకండా చల్లారపోయిందో నారాయణాస్త్రం! అశ్వత్థామా, మా దుర్యోధనుడూ తరవాత ఏంచేశారు?

సంజయుడు : అశ్వత్థామ అలా అనడంతోనే “పోనీ, మరొక మహాస్త్రంతో మాడ్చేయ్యి వాళ్ళని” అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

తండ్రిమరణం దావాగ్నిలాగ దహించేస్తూవుంది అశ్వత్థామ హృదయం. ఆ బాధతో వొళ్ళు తెలియకండా ధృష్టద్యుమ్నుడి మీదికి వెళ్ళా డతడు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలు అతడిమీద ప్రయోగించాడు. పాముల్లాటి బాణాలు అతడి వొంటిమీద నాటించాడు. అతడు సర్దుకునేలోపున మరొక పాతిక తగిలించాడు. చలించకండా బాణాలతోనే జవాబుచెప్పాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

అగ్నిహోత్రుడే అయిపోయాడు అశ్వత్థామ. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిని, గుర్రాల్ని చంపేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అప్పుడు చివల్ని నాత్యకి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు. అశ్వత్థామగుర్రాల్ని సారథిని చావువెట్టెలు కొట్టేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. సింహంతోకపతాకం చించేశాడు. రథం గుడచేసేసి, ఇరవై ఎనిమిది బాణాలు అతడివొళ్ళు తూంట్లుపడేట్లు కొట్టాడు. దాంతో అశ్వత్థామ మూర్ఛపోయాడు. కృపాచా

ద్యులూ, కర్ణుడూ, కృతవర్మా, దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, వృషసేనుడూ వొక్కమొగిని అశ్వత్థామని దాటుకుంటూ వెళ్ళి సాత్యకిని ముట్టడించారు.

అంతలోనే తెలుపుకున్నాడు అశ్వత్థామ. మరొక రథమెక్కి సాత్యకిమీదికి పరిగెత్తాడు. మళ్ళీ అతడి రథం విరిచేశాడు సాత్యకి. సింహనాదాలు చేశారు పాండవులు. శంఖాలు పూరించారు. పేరేగి పోయాడు సాత్యకి. వృషసేనుడి మూడువేలమంది రథాలవ చంపేశాడు. కృపాచార్యుల పదివేల ఏనుగులు పాతేశాడు. శృంగే గుర్రాలు పదివేలు పూడ్చేశాడు.

మరొక రథమెక్కి పరిగెత్తాడు అశ్వత్థామ. ఘోరమైన బాణం వొకేవొకటి బలంకొద్దీ కొట్టాడు. దెబ్బతో కెవ్వమన్నాడు సాత్యకి. రథంమీద మూర్ఛపోయాడు. ఆచూపుని ధృష్టద్యుమ్నుడి నుదుటి మీద పిడుగులాటి బాణంతగిలించాడతడు. దెబ్బతో వారిగిపోయి సొమ్మసిల్లిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

చూసి, దూఃఖిమూ క్రోధమూ వొక్కసారి పుట్టుకువచ్చాయి అర్జునుడికి. అతడూ, అతడివెంట భీముడూ అశ్వత్థామమీదికి వురికారు రథాలుదాటిస్తూ. శిశుపాలుడి మనవడు చేది యువరాజూ, మాళవ దేశం సుదర్శనుడూ, పురువంశం వృద్ధక్షత్రుడూ వాళ్ళకి దన్ను వెళ్ళారు. అయిదుగురూ అయిదుబాణాలు అశ్వత్థామమీద వేశారు. అయిదు బాణాలూ పాతికబాణాలతో తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు అశ్వత్థామ. అందరికీ అన్నిరూపులయి పోరాడాడు. మూడు వెడల్పాటి బాణాలు కొట్టాడు. సుదర్శనుడి భుజాలూ, శిరస్సూ నరికేశాడు. వృద్ధక్షత్రుడి రథంచెక్కేసి, అతడి తల నరికేశాడు. చేది యువరాజుని తాగుమసిపించేసి సింహనాదంచేశాడు. పాండవసేనలూ, పాంచాల సైన్యాలూ భయపడిపోయాయి. పరుగులుతీశాయి. భీముడూ, అర్జునుడూ వాటినిమళ్ళించి, యుద్ధంచేశారు.

“అశ్వత్థామా! ఆగు” కలబడుతూ గర్జించాడు అర్జునుడు -
 “దుర్యోధనుడంటే నీకు ఎంత అభిమానమో నీనగ్గిర ఎంతేసి మహా
 స్థాయి వున్నా యో అంతా తెలుస్తూనేవుంది. అయితే పారిపోకండా
 తొలగితం నిలబడు” అంటూ గాండీవం మోగించాడు.

అసలే మండిపోతున్నాడు అశ్వత్థామ. తటాలున ఆగ్నేయా
 స్త్రం ప్రయోగించాడు. బ్రహ్మాండమైన అగ్నిజ్వాలలతో విజృంభించిం
 గది. గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, పదాతులూ - చతురంగ
 యావత్తు కాలేయ్యడ మారంభించింది. ప్రళయకాలసంహారం
 గా వొక అక్షోణిసైన్యం మాడ్చేసింది.

“కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ఈమహాగ్నిహోత్రంలో మండిపో
 తారు” అంటూ కౌరవసేన ఉబ్బి గెంతులు వేసింది. రణవాద్యాలతో
 మన్ను మన్ను ఏకంచేసేసింది.

అన్ని మహాస్త్రాలూ అంతంచేసే బ్రహ్మాస్త్రం మంత్రసిస్థితో
 ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అంత ఆగ్నేయాస్త్రమూ ఘోషముని
 గ్రూరుకుంది. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవ
 త్తంపూదాడు. పాండవయోధులు సింహనాదాలుచేశారు. శఙ్ఖాలూ
 యూ ఆకాశం బద్దలై పోయింది. కౌరవసేన మొహం వేలవేసింది.

“ఛా, దివ్యాస్త్రాల బలం లేదే యుద్ధమేమిటి, సిగ్గుచాల్సినపని
 తే!” అని మనసులో తిట్టుకుంటూ ధనుస్సు పారేశాడు అశ్వ
 త్థామేసి, వెలిపోవడానికి చరచరా బయలుదేరాడు. ఆకాశ
 ఎదురుగుండా వ్యాసముని అవుపించాడు.

“వినయంతో నమస్కారం చేసి, గద్గదకంఠంతో

“నా ఆగ్నేయాస్త్రం వ్యర్థమైపోయింది

1913

వ్యావహారికాంశమహాభారతం

“అడగవలసిన ప్రశ్నే అడిగావు” అంటూ అందుకున్నాడు వ్యాసముని - “నీసందేహం తీరుస్తాను. సావధానంగా విను. ఆదిదేవుడైన విష్ణుమూర్తి లోకసంరక్షణకోసం జన్మించి, మైనాకపర్వతం మీద మహాతపస్సు చేశాడు. గాలిమాత్రం ఆహారం చేసుకుని, చేతులు మీదికెత్తి ఘోరమైన నిష్ఠతో ఎంతోకాలం శివుణ్ణి ధ్యానించాడు. తుదకి ప్రసన్నుడయ్యాడు శివుడు. నెలవంక జడముడితోనూ, శూలమూ పినాకమూ మొదలైన ఆయుధాలతోనూ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి నుంచున్నాడు విష్ణుమూర్తి. అంజలిబంధం నుదుటి కీలించాడు. ఎన్నోవిధాల స్తోత్రంచేశాడు. “దేవా, ఎవ్వరికీలేని ప్రపంచం నాకు ప్రసాదించు” అని ప్రార్థించాడు.

చల్లనిచూపు చూశాడు శివుడు. “మానవులూ, దేవతలూ రాక్షసులూ, గంధర్వులూ, కిన్నరులూ, గరుడులూ - ఈ యావన్మదిని, సర్వభూతాలనీ ఇట్టే జయిస్తావు నువ్వు. పగమతేజస్సుతో ప్రశిస్తావు. అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ, అగ్గి, నీరూ, ఏదీ ఏమీ చెయ్యలేదు నిన్ను. తడి, పొడి, స్థావరమూ, జంగమమూ ఏదీ నిన్ను బాధించలేదు. చావన్నది లేనేలేదు నీకు. అంతకీ వస్తే నన్నే జయిస్తావు” అని వరమిచ్చాడు. అందుకనే శ్రీమన్నారాయణమూర్తి గెలవరానివాడయ్యాడు. ఆనారాయణమూర్తిలోంచేపుట్టి నరుడుమూ అంతవాడే అయ్యాడు. నరనారాయణులు ఇద్దరూ ఒకళ్ళ విడిచిపెట్టరు. నరుడినేస్తం నారాయణుడు. నిజమజగన్మోహనుడై విహరిస్తాడతడు. ఆ ఇద్దరూ, గాని నికీ, ధర్మం స్థాపించడానికీ అవసరమైరప్పుడు,

“తొలిజన్మలో నువ్వు మట్టితో. ప్రతిమచేసి, అందులో పరమేశ్వరుణ్ణి ఆవహించి పూజించావు. వాళ్ళు లింగం ప్రతిష్ఠించి పూజించారు. ఎలాచేసినా పరమేశ్వరగారాధన సర్వార్థాలూ సాధించి పెరుగుతుంది. అందులోనూ లింగపూజ ప్రతిమపూజకంటే శ్రేష్ఠమైనది. అంచేత లింగారాధనచేసిన కృష్ణార్జునుల్ని ప్రతిమారాధకులైన నువ్వు ఎలాగెలుస్తావు? మీమీ పూర్వజన్మల పూజాఫలాలు తారతమ్యాలతో మీరు అనుభవించక తప్పదు కదా!” అన్నాడు.

వ్యాసముని చెప్పిందంతా విన్నాడు అశ్వత్థామ. అశ్విత్తరీయపులకరించింది. శివుణ్ణి ధ్యానించి నమస్కరించాడు. శ్రీకృష్ణుణ్ణి సారా ప్రశంసించాడు. వ్యాసమునికి పాదాభివందనం చేశాడు.

వ్యాసముని అంతర్ధానమయాడు. అశ్వత్థామ తిరిగి తన రథానికి వచ్చేశాడు. పడమట అస్తమిస్తూన్న సూర్యబింబం చూస్తూ ధన్యుడైనట్లగ్గిరికి వచ్చాడు. “పాద్మసూక్తిపోతోంది. సైన్యాన్నిండు” అని హెచ్చరించాడు.

దిగాలుమనిపోతూవున్న మొహలతో కౌరవులు శిబిరంచేరారు. తో అన్ని యుద్ధవాద్యాలు మోగిస్తూ, సింహనాదాలు చేస్తూ, క్రూపింగిన సముద్రంలా ఉల్లాసంతోవున్న సైన్యం మళ్ళించుకుని, నిశ్చితగా, నవ్వుతూ, కేరుతూ శిబిరాలికి వెళ్ళారు పాండవులు.

శిబిరం చేరాక అర్జునుడి గుడారానికి వ్యాసముని వెళ్ళాడు. దూరంనించే చూశాడు అర్జునుడు. తడబడిపోతూ ఎదురువెళ్ళాడు. ఎంతో వినయంతో దండప్రణామంచేసి తోడితెచ్చాడు. ఆసనమూ, అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చి పూజించాడు. చేతులు జోడించి నేల మీద కూచున్నాడు. ప్రసన్నంగావున్న మునిమొహం చూస్తూ మెల్లి మెల్లిగా ఇలా అడిగాడు: “తండ్రీ, ఎన్నాళ్ళయో అడగా లనుకుంటాను. ఇవాళ నీలనుగ్రహం కలిగింది. యుద్ధంలో నేను శత్రువుల్ని తిరిగిరానికి పూనుకున్నప్పుడల్లా నాముందట అగ్నిహోత్రుడిలాటి

దివ్యపురుషుడు వొకడు అవుపిస్తాడు. అతడి శరీరం కిరణాలతో ప్రక
శిస్తూ వుంటుంది. చేతిలో శూలముంటుంది. అందులోంచి ఘోరమైన
శూలాలు పరంపరగా బైలుదేరుతూ వుంటాయి. అవే శత్రువుల్ని
చంపేస్తూ వుంటాయి. నేను వెనకనించి బాణాలువేస్తూ చంపానన
కుంటాను, గెలుపు సాధిస్తూ.

“ఆదివ్యపురుషుడు ఎవ్వడో అని ఎప్పుడూ అనుకుంటూ వుం
టాను. మహాత్మా, ఎవరో అతడు?”

“అర్జునా,” ఆదరంగా అన్నాడు ముని — “అదృష్టవంతుడో
వోయి నువ్వు. ఆదివ్యపురుషుడు సాక్షాత్తు పరమశివుడు. ఆదికీ, ఆది
లోకాలికీ అతడే ప్రభువు. పేదకి పెన్నిధి దొరికినట్టు దొరికాడు నీ
కృతార్థుడివయ్యావు. ఆయనవల్ల ఎంతటిశత్రువయినా నాశనమవుతా
ఆయన పూనుకున్నాడు కనకనే శత్రుసంహారం అంత సులువయింద
నీకు. లోగడ దర్శనమిచ్చి, దివ్యాస్త్రాలు ప్రసాదించాడు. అంత
తనివితీరలేదు ఆమహాదేవుడికి. భక్తులంటే ఆయనకి ప్రాణం. క
ఇలా తనవాత్సల్యం ప్రకటిస్తున్నాడు. నువ్వు పుణ్యాత్ముడివి నాయన
ఆపరమాత్ముణ్ణి ఆత్మలో నిలిపి నమస్కరించు. సర్వలోకాలికీ ఆయ
ఆశ్రయం. అతణ్ణి ఆశ్రయించు. కరుణాకరు డతడు. తన శరణార్థి
ఆయుస్సూ, ఆరోగ్యమూ, ఐశ్వర్యమూ అన్నీ అనుగ్రహిస్తాడు,
అన్నాడు.

వ్యాసముని మాటలు ఆశ్చర్యంగా వినాడు అర్జునుడు. భక్తి
పూర్వకంగా శివుణ్ణి ధ్యానించాడు; దండప్రణామం చేశాడు. వ్యాస
మునికి పాదాభివందనం చేశాడు.

“సుఖపడు” అంటూ దీవించి వ్యాసముని అంతర్ధానమయాడు.

వ్యావహారికాంధ్రమహాభారతం

ద్రోణ పర్వం

సంపూర్ణం.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనావర్తిక

పుస్తకం పంఖ్య	TPLA119B163
పుస్తకం పేరు	వ్యావహారికాంధ మహాభారతం భీష్మ ద్రోణ పర్వాలు
తారీఖు	28/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	695
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	267a, 266a, 6a
లేని పేజీలు	377, 378
తయారు చేసినది	Rehana
పేజీలు విడదీసినది	Rehana
స్కాన్ చేసినది	Hasin
పరీక్ష చేసినది	pragathi
పేజీలు పరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	